iletişim

Sığınmacılar (1990-2000) LONDRA

Gün Zileli

GÜN ZİLELİ • Sığınmacılar (Londra, 1990-2000)

İletişim Yayınları 1615 • Anı Dizisi 57
ISBN-13: 978-975-05-0901-8
© 2011 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2011, İstanbul

EDİTÖR Murat Gültekingil - Ekrem Buğra Büte
DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FOTOĞRAFI Gün Zileli'nin sığınmacı pasaportu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ-DİZİN Jaklin Kalender
BASKI ve CİLT Sena Ofset
Ültros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları
Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

GÜN ZİLELİ

Sığınmacılar
(Londra, 1990-2000)

iletişim

GÜN ZİLELİ (d. 24 Ekim 1946, Ankara) 1960'lı yıllarda *Yordam*, *Soyut* gibi edebiyat dergilerinde öyküleri yayımlandı; *Emekçi*, *Aydınlık*, *Proleter Devrimci Aydınlık* dergilerinde görev aldı ve yazdı. TİP, FKF ve Dev-Genç örgütlerinde çalıştı; son ikisinin yönetici organlarında bulundu. 1964 yılının Ağustos ayındaki ilk anti-emperyalist gösterilerde gözaltına alındı. 1966 yılındaki anti-emperyalist gösterilerden dolayı kısa süre hapis yattı. 1968 ve daha sonrasındaki öğrenci hareketlerinde yer aldı, 1969 yılında kısa süre hapis yattı. 1970 yılında, DTCF'nin Felsefe Bölümü'nün 2. sınıfından ayrıldı. 1971-74 yılları arasında, üç yılı aşkın bir süre Mamak Cezaevi'nde tutuklu kaldı; TÖS, Dev-Genç ve TİİKP davalarından yargılandı. 1970'li yıllarda *Aydınlık*, *Halkın Sesi*, *Bora*, *Türkiye Gerçeği* dergilerinde, daha çok teorik ve siyasi nitelikte makaleler yazdı ve TİKP'nin yöneticiliğini yaptı. 1975 yılında, Adana'da, İncirlik Üssü'ne karşı yapılan yürüyüşte tutuklandı ve kısa süre hapis yattı.

12 Eylül'den sonra TİKP davası dolayısıyla arandı ve on yıl kaçak yaşadı. Bu yıllarda daha çok Mehmet Gündüz takma adıyla teorik yazılar yazdı; *Ufuklar*, *Saçak* ve *Sosyalist Birlik* dergilerinin çıkartılmasına önayak oldu, *Yapıt* ve *Somut* dergilerinde yazdı. 1990 yılının başında yurtdışına çıkıp İngiltere'de siyasi mülteci olarak yaşamaya başladı. Bu yıllarda roman yazdı ve İngilizce'den Türkçe'ye kitap çevirdi. *Amargi*, *Sosyalizmin Sorunları*, *Yeni Zamanlar*, *Birikim*, *Apolitika*, *Ateş Hırsızı*, *Uç*, *İmlasız*, *Bireylikler*, *Kitap-lık*, *Virgül*, *Köxüz*, *Öteki İsviçre*, *Açık Gazete*, *Özgür Üniversite*, *Haber Cumhuriyeti*, *Devrimci Demokrat* gibi dergi ve internet sitelerinde ağırlıklı olarak kitap eleştirisi yazıları yayımlandı. İstanbul Özgür Üniversite'de, "Devrimi Yeniden Düşünmek" ve "Komintern ile TKP" konulu seminerler verdi. Yazı ve röportajları, Aşk ve Devrim (www.gunzileli.com) adlı bireysel sitesinde de yayımlanmaktadır. Şu anda Yayın Kolektifi bünyesinde çalışmaktadır.

Kitapları: *Bürokrasi ve Sosyalist Demokrasi* (Mehmet Gündüz adıyla, 1990, Koral), *Anarşizm Bir Devrim Çağrısıdır* (Mine Ege ve Hasan Bakü ile birlikte, 1995, Kaos), *Türkiye... Sosyal Patlamaya Doğru* (İlhan Tekin'le birlikte, 1995, Kaos), *Deniz Orada* (1995, Sel), *Bahar ve Tipi* (1997, Telos), *Yanılma* (2000, Ozan; 2002, İletişim), *Havariler* (2002, İletişim), *Sapak* (2003, İletişim), *Ev* (2004, İletişim), *Ulusalcılık*, (2007, Özgür Üniversite), *Komün* (2007, Yaba), *Stalinizm* (2010, Özgür Üniversite), *Stalin Yargılanıyor* (oyun, 2010, Kibele); *Devrimi Yeniden Düşünmek-I* (Fikret Başkaya ile birlikte, 2010, Özgür Üniversite), *Rejimler, Partiler, Kişiler ve "Uluslar"* (2010, Kibele), *Arnavutköy (1954-1964)* (2010, Heyamola).

Çevirileri: Abel Paz, *Halk Silahlanınca* (1995, Kaos); Eugenia Ginzburg, *Anafora Doğru* (1996, Pencere); Gilles Dauvé-François Martin, *Komünist Hareketin Güneş Tutulması ve Yeniden Ortaya Çıkışı* (Bora Sarayova adıyla, 1999, Sel); Eugenia Ginzburg, *Anaforun İçinde* (2000, Pencere); Herman Gorter, *Yoldaş Lenin'e Açık Mektup* (Kemal Orcan'la birlikte, 2001, Günizi); Paul Avrich, *Kronstadt 1921* (2006, Versus); E.H. Carr, *Bakunin* (2006, Versus); Jan Valtin, *Karanlığın Ötesinde* (2009, Kibele); Michael Seidman, *İşçiler Çalışmaya Karşı* (Emine Özkaya ile birlikte, 2010, Boğaziçi Üniversitesi).

"Sığınmacının vatanı ayaklarının altıdır."

Ceren Cevahir Gündoğan

SIĞINMACILAR ÜZERİNE

Bu büyükçe parklarda, işsiz siyahlara olduğu gibi, bizim Türkiyeli sığınmacılara da rastlardınız. Sokaklarda ya da parklarda, kafasında köylü kasketi, üstüne bol gelen ceketi ve pantolonu, uzun sarkık bıyıklı, yaşlı Alevi köylülerine rastlamak insana hüzün verirdi. Kim bilir hangi rüzgâr savurmuştu onu köyünden alıp bu yabancısı olduğu diyarlara. Elleri arkasında, parmaklarına tespihini dolamış, başı havalarda, öylece, tek başına dolaşırdı. Belki de konuşacak birilerini arardı... Sığınamamış sığınmacının heykeli gibi bir taşın ya da bankın üzerine oturmuş olurdu. Çaresiz, umarsız, yalnız, ne geldiği yere ne kendi içine ne de dilsiz kaldığı bu ülkeye sığabilen acılı sığınmacının...

İÇİNDEKİLER

I **1990-1992 *Sığınmacılar*** 11

II **1992-1995 *Anarşistler*** 155

III **1995-1998 *Redciler*** 259

IV **1998-2000 *Dağılma*** 305

***Ek:* İnsansızlığın Issızlığı** 353

Dizin 357

I.
1990-1992
Sığınmacılar

"Yabancı demek, memleketini sırtında taşıyan insan demektir."
– Panait Istrati

Uçak hava boşluklarına düştükçe arka taraftaki yolculardan bir feryattır yükseliyordu. Meğer o gece (25 Ocak 1990 gecesi) İngiltere'de büyük bir fırtına kopmuş, ağaçlar devrilmiş, hatta ölenler olmuş. Emine'yle (Özkaya; *Sapak*, s. 192 ve sonrası) benim tabii ki bunlardan haberimiz yoktu. Bizim içimizde başka fırtınalar kopuyordu. Doğup büyüdüğümüz topraklardan, sevdiklerimizden, dostlarımızdan ayrılmanın fırtınası. Bir bilinmeze doğru uçuyor olmanın içimizde yarattığı fırtına.

Sonunda uçak Londra'nın Heathrow Havaalanı'na indi. Çoğunluğu Türkiyeli yolcular, duygularını gemleme ve denetlemede Batılılara hiç benzemediklerinden, sağ salim yere inmenin sevincini naifçe alkışlarla dışa vurdular. Uzun koridorlardan geçtik ve sonunda sırat köprüsüne, yani pasaport kontrolüne geldik. Herkes görevlilere pasaportunu gösteriyor, kısa bir iki soruyu yanıtlıyor ve geçiyordu. Ağır ağır ilerledik bu yoldan. İkimizde de Hollanda pasaportu vardı. Benimki Niyazi Terzi, Emine'ninki Birten Lostar adına düzenlenmişti. Ben öndeydim, Emine ise hemen arkamdaydı.

Görevli memura pasaportumu uzattım. Şöyle bir baktı, karıştırdı, sonra yüzünde hiçbir ifade olmaksızın, "Bir dakika bekleyin," dedi bana İngilizce. "Eyvah," dedim içimden. "Galiba yakayı ele verdik." Memur, hemen arkamda bekleyen Emine'nin pasaportunu aldı, onunkini de aynı şekilde karıştırdı ve "Birlikte misiniz?" diye sordu. Emine "Evet," deyince, benim yanımı göstererek "Şöyle geçin," dedi ve pasaport kontrolüne devam etti. Orada öylece bekledik. Yakalandığımızı anlamıştık ama neden? Ne eksiği vardı pasaportlarımızın?

Adam pasaport kontrolünü tamamladıktan sonra bizi hemen *immigration* (göçmenlik) bürosuna götürdü ve orada beklememizi söyledi. Oturduk. Masada bir kadın görevli vardı. Bizimle ilgilenmiyordu bile. Biraz sonra, içeriye yüzü kâğıt gibi basık, hal ve hareketlerinden orada bulunanlardan daha üst rütbeli olduğu anlaşılan birisi girdi. Bize İngilizce bir şeyler sordu. Hızlı İngilizcesi'ni anlamadığımızı görünce gitti, biraz sonra uzun boylu, güler yüzlü, sevimli birisiyle geri geldi. Tercümanmış.

Tercümanımız, Türkiyeli bir kadınla evli, Galli bir adamdı. Oldukça konuşkan ve sempatikti. Türkçe konuşan bir Britanyalı gördük ya, sanki çölün ortasında vahaya rastlamış gibi bir çenemiz açıldı ki... Adamla Nazım Hikmet üzerine bile sohbet ettik. Tercüman bize şunu diyordu kısaca: Pasaportlarımız sahteymiş. Hollanda pasaportlarında renkli fotoğraf kullanılmazmış (şu şansa bakın ki, bu ayrıntıdan Türk polisinin haberi yoktu, kim demiş bilginin her zaman değerli olduğunu; bazen bilgisizlik hayat bile kurtarıyor işte), oysa benim fotoğrafım renkliymiş, Emine'nin fotoğrafı renksizmiş ama o da benimle birlikte olduğuna göre kuşku altındaymış. Eğer sahte pasaportla ülkeye giriş yapmaya çalışmışsak bu pek önemli değilmiş, fazla cezası da yokmuş, neden geldiğimizi açıklayalım da bu iş bitsinmiş. Bak saat kaç olmuş, evde hanım onu beklemekteymiş. Eğer siyasiysek iltica edermişiz, olur bitermiş.

Adam gerçeği açıklamamız için öyle dil döktü ki, yerimizde katır olsa "Eh açıklayalım bari," derdi. Ne var ki biz katır değildik. Otoriteye hiçbir zaman gerçeği söylememek gerektiği-

ni düşünen devrimcilerdik. Bu yüzden direndik. "Hayır," dedik. "Biz bu ülkeyi görmeye geldik. Şöyle bir gezip Hollanda'ya gidecektik."

Bunun üzerine polisiye yöntemlerle bizi açığa çıkarma girişimleri başladı. Sevimli tercümanımız beni bir köşeye çekti (sanırım kâğıt suratlı şefinin söylediklerini yerine getiriyordu) ve pasaportumun birinci sayfasını açıp Felemenkçe bir yazıyı okudu. "Ben," dedi, "Biraz anlarım Felemenkçe'den, söyle bakalım, Burada ne yazıyor? Yıllardır orada yaşadığına göre herhalde bilirsin ne yazdığını." Baktım, *state* falan gibi sözcükler geçiyor, eh bu da bir pasaport olduğuna göre, uydurmak o kadar da zor değildi. "'Bu pasaport Hollanda devletine aittir,' yazıyor" dedim. "Hımmm" dedi ve gitti sevimli tercüman.

Biraz sonra yine geldi. Bu sefer Emine'ye, "Of nerenin kazasıdır?" diye sordu. Adamın Of'u sormasının nedeni, partiden arkadaşım Birten Lostar'ın pasaportunda Of doğumlu olduğunun yazmasıydı. Emine, hatırladığım kadarıyla "Rize" yanıtını verdiği için coğrafya sınavını geçemedi. İşin garibi, bana da sorsalar aynı cevabı verirdim. *Buraya bakın, burada, bu kara mermerin altında/Bir teneffüs daha yaşasalardı/Coğrafyadan tahtaya kalkacak iki ilticacı gömülüdür/*Home Office *dersinde öldürülmüşlerdir/*Home Office *ve tercümanının ortak ve yanlış sorusu şuydu:/Of nerenin kazasıdır?* Toprağın bol olsun Ece Ayhan..

Başımıza ne geleceğini bilmeden öylece beklemekteydik ki, iriyarı iki görevli gelip beni dışarı çıkardı. Boş bir odaya götürüp, izin dahi istemeden ellerini apış arama atıp karıştırmaya başladılar. Anladığım kadarıyla uyuşturucu falan arıyorlardı. Arama bitip odadan çıkarılınca, bir de baktım ki Emine yok. Birden büyük bir telaşa kapıldım. Bu devasa havaalanında birbirimizi kaybedersek ne yapardım? Annesini kaybetmiş bir çocuk ya da çocuğunu kaybetmiş bir baba gibi kalbim küt küt atarak bakındım etrafa.

On beş yirmi dakika boyunca endişe içinde kıvrandım. Derken iki kadın görevli Emine'yi getirdi. Öfke içindeydi. Onu da benim gibi boş bir odaya götürmüşler ama bu görevliler benimkiler kadar "kibar" değilmiş. Emine'ye anadan doğma soyun-

masını söylemişler. Mecburen dediklerini yapmış. Cinsel organının içine kadar bakıp bir şeyler aramışlar. Aradıkları neyse bulamamışlar tabii. Ardından bavullarımızı boşaltıp didik didik etmişler. Sonra da Emine'den o karışıklığı toplamasını istemişler. "Toplamıyorum," diye itiraz etmiş o da.

Galli tercüman yüzünde gülücüklerle yine geldi. "Eşyalarınıza baktık. Hollanda'dan alınmış tek bir giyeceğiniz yok. Nasıl oluyor bu?" diye sordu. Bravo doğrusu! Ne zeki şeylerdi bunlar! Efendim, "Biz yerli malı kullanmıyoruz da!" Tabii, böyle soğuk bir espri yapmadık. Kem küm bir şeyler söyledik ama neydi hatırlamıyorum şimdi.

Bu arada ben, "gazeteci Niyazi Terzi" olarak, dışarıda bekleyen "arkadaşım", gazeteci Ümit Zileli (*Yarılma*, s. 175, 197; *Havariler*, s. 95, 106; *Sapak*, s. 39, 238, 239) ile görüştürülme talebinde bulundum. Yeğenim Ümit Zileli, dışarıda bizi bekliyor olacaktı, sahte kimliklerimiz hakkında bilgi sahibiydi. Yani beni gördüğünde bir pot kırma ihtimali düşüktü. Eğer onunla temas kurabilirsek belki bizi kurtarmak için bazı girişimlerde bulunabilirdi. En azından durumumuzdan haberdar olmasını sağlamış olurduk.

Ne var ki, kâğıt suratlı amirimiz talebimizi sert bir şekilde reddetti. Biz şu anda gözaltında bulunuyormuşuz ve kimseyle görüşemezmişiz. Doğru dürüst ifade verir ve gerçek kimliklerimizi açıklarsak o zaman başkaymış. Ama yalan ifade verdiğimiz sürece vay başımıza gelecekleremiş.

Bu tehditlerin üzerinden birkaç saat geçtikten sonra kâğıt suratlı amirimiz karalanmış bir kâğıt ifadesiyle girdi içeri. Bize bakıp sertçe bir şeyler söyledi. Tercümanımız söylediklerini çevirdi: Gerçeği söylemezsek bizi ilk uçağa bindirip derhal Türkiye'ye geri gönderecekmiş. Bu kötüydü işte. Üstelik hiç de misafirperver bir davranış değildi! Emine'yle birbirimize baktık. İlkelerimizi çiğneyip gerçeği söyleyecek miydik, yoksa Türkiye'ye yollanıp polisin "demir ökçe"leri altında çiğnenecek miydik?

Emine'ye, "Gerçeği söylesek iyi olacak galiba," dedim. "Türkiye'ye gönderilirsek halimiz duman olur." Emine de "Sanırım öyle," dedi. "Belki blöf yapıyorlar ama riski göze almak doğ-

ru olmaz." O ana kadar en ufak bir taviz vermeyen ve adamlara karşı aynı sertlikle direnen Emine'de de yumuşama emareleri gördüğüme sevinmiştim doğrusu.

Ayaküstü ortak bir ifade kararlaştırdık. İkimizde de gerçek kimliğimizi kanıtlayacak bir belge bulunmuyordu. Bu, avantajımıza bir durum da olabilirdi. Birazdan yapacağımız iltica başvurusunu daha da sağlama almak için Emine'yi "ilk eşim Gönül Zileli" olarak takdim etmeyi doğru bulduk o anki aklımızla. İltica işlemlerinin nasıl yürüdüğü konusunda en ufak bir fikrimiz olmadığından, başvurumuzun hemen orada kabul ya da reddedileceğini sanıyorduk. Bu yüzden de Emine'nin eş durumundan yararlanması için bu yolu düşünmüştük.

Sonunda, dünyanın en büyük sırrını açıklıyor havalarında "gerçek" kimliklerimizi açıkladım. Ben Gün Zileli'ydim. Türkiye'de siyasi bir davadan aranıyordum ve şu anda görüldüğü gibi İngiliz devletine iltica ediyordum. Yanımda gördükleri de Gönül Zileli'ydi ve eşim olması hasebiyle benim iltica hakkımdan onun da yararlanması gerekiyordu. Tercüman söylediklerimi çevirirken sevinçliydi. Eh, ne de olsa artık eve, hanımının, varsa çocuklarının yanına koşturabilecekti. Çünkü iltica ettiğimiz an onun işi bitiyor, işlemleri başka bir departman ve onun tercümanları yürütüyordu.

Bizim kâğıt suratlı amir gerçek kimliklerimizi öğrendiğine bir sevindi bir sevindi. Sanki onun için bir şey ifade ediyormuş gibi. Hatta gülümseme yeteneğine sahip olduğunu göstererek bizi enikonu şaşırttı. "Kötü polis" gitmiş, aynı bedende "iyi polis"e ilişkin tezahürler görülmeye başlamıştı. Bir şeyler yemek ister miydik acaba? Evet evet, Ümit Zileli dışarıda beklemekteymiş ve bizi birazdan onunla da görüştürecekmiş. Yani şu polis milleti kadar enternasyonal bir millet olamazdı. Her yerde aynıydılar.

Ümit Zileli ile görüştürülmemiz başlı başına bir trajikomedi olarak kayda geçmeyi hak eder. Baktım Ümit'i getiriyorlar, ona gerekli tüyoyu vermek üzere hemen sıçrayıp yanına gittim. Ümit, gerçek kimliklerimizi açıkladığımızı bilmediğinden üçüncü sınıf tiyatro oyununu sürdürmeye çalışıyordu.

"Ooooo, merhaba Niyazi Ağabey..."

"Ne Niyazi Ağabey'i oğlum!" dedim, öpüşüyormuş havalarında kulağına eğilerek. "Bok yoluna gitti Niyazi."

Ümit durumu kavramaya çalışırken, Emine'yi göstererek kulağına fısıldadım:

"Çaktırma, bak sana Gönül Zileli yengeni tanıştırayım."

Ümit, durumu kavramakta ummadığım ölçüde bir beceri gösterdi ve kollarını açarak Emine'ye doğru ilerledi:

"Ooooo, Gönül Yenge, nasılsın görmeyeli?"

Bu kucaklaşma manzaraları karşısında bizim kâğıt suratlının bile neredeyse gözleri yaşaracaktı ama kendini toparladı. Ümit'e, bir Türk'le karşılıklı İngilizce konuşuyor olmanın verdiği mutlulukla bir şeyler söyledi. Bizi bu gece bırakamayacaklarmış maalesef. Ama yarın bırakmamaları için bir neden yokmuş. Kendileri açısından birkaç soruşturulacak nokta daha varmış da... Bizleri misafirhanelerinde bir geceliğine konuk etmelerine ne dermişiz acaba? Hayatımda hiç bu kadar kibarca gözaltına alınmamıştım.

Meyus olmuştuk ama yapacak bir şey yoktu. Kalacaktık ister istemez. Ümit'e, avukat için girişimde falan bulunmasını söyledik ve ayrıldık. Elimizde bavul, çanta ve çiçeklerimiz (evet, hâlâ benimle ve bu satırları yazdığım 2009 yılında 26 yaşında olan kalp kalbe karşıdır çiçeğini de getirmiştik yanımızda, ondan ayrılmaya gönlümüz el vermemişti), uzun koridorlardan yürüdük. Emine'nin, çizmelerinin içindeki ayakları şişmişti, zor yürüyordu. Sonunda temiz havaya çıktık. Arkası kafesli bir araba bizi bekliyordu. Heathrow Mülteci Nezarethanesi'ne gidiyorduk.

Geniş bir nezarethaneydi, daha çok bir yatakhaneyi ya da hosteli andırıyordu. Dünyanın her yerinden, her ülkesinden genç insanlarla tıklım tıklım doluydu. Ne var ki, sağa sola bakınmaya pek fırsat bulamadan Emine'yle birlikte yan yana iki dar hücreye tıkıldık. Geceyi burada geçirecekmişiz. Yerde sünger gibi bir şey vardı yatmak için, yatak yoktu. Huzursuz bir geceydi bizim için. Her şeye yabancı olduğun, soluduğun havayı bile tanımadığın bir yerde uyumak...

Yine de çok yorgun olduğumuzdan sabaha doğru dalmışız. Sabah, koca kıçlı, sevimsiz suratlı gardiyan kadının (İngiliz kadın polisler de o erkek pantolonlarını giydiklerinde kıçları bir tuhaf, biçimsiz, erkeksi gözükür) "*Breakfast! Breakfast!*" bağırışlarıyla ve hücrelerin demirlerine madeni bir şeyle vurmasıyla uyandık. Emine yine çok sinirliydi. Kahvaltı yapmayacağını söyledi bana. Gözaltına alınmamızı protesto ediyormuş.

Salona geçtik. Tutuklu göçmenler, bazıları sırtlarında battaniyelerle, ayaklarını sürüyerek gidip kahvaltılarını alıyorlardı. Pek de sevimli bir kahvaltı değildi doğrusu. *Corn flakes* denen, mısır kurusuna süt dökülüp yenen, "adı" gibi felaket bir yemekti. Bir de sallama çay. Zaten keyfimiz yoktu, bir de bu sevimsiz şeyleri yemekle uğraşmak... Emine haklıydı valla.

Kulağımıza daha çok Arapça çarpıyordu ama İspanyolca da az değildi. Latin Amerika ülkelerinden konuklar epeyceydi. Venezuela, Bolivya, vb... Salonun duvarlarına çeşitli dillerden yazılar yazılmıştı. Bunların protesto niteliğinde ya da insanın kötü kaderine ilişkin karalamalar olduğuna kuşku yoktu. Arada Türkçe yazılara da rastlanıyordu. Biri, ulusal aşağılanma duygusunu şu cümleyle telafi etmeye çalışmıştı: "Bir zamanlar Viyana kapılarına gelip dayanmış Türk, şu İngiliz'in karşısında bu duruma mı düşecekti..."

Bu ve buna benzer yazılar Emine'yi canlandırmıştı. O da duvara bir şeyler karalamak istiyordu. Doğrusu, o pis kahvaltıyı mideye indirmekle uğraşmak yerine duvar yazısı daha verimli bir uğraş gibi görünüyordu. Emine de İngilizlere duyduğu öfkeyi ifade eden bir şeyler karaladı duvara. Ne yazdığını anımsayamıyorum.

Bu arada bizim gibi Türkiye'den gelip ağa takılan birileriyle de tanışma fırsatımız oldu. Orta Anadolulu tipinde, iki dirhem bir çekirdek giyinmiş, otuz yaşlarında birisiyle tanıştık. Muhtemelen bir şirketle anlaşıp şirketin temsilcisi rolünde gelmişti İngiltere'ye. İngilizlerin kendisinden neden kuşkulandığına bir türlü akıl erdiremiyordu. Bütün evrakları tamamdı oysa. Tabii, burada herkes birbirine karşı ne kadar dostça davransa da aynı zamanda ihtiyatlıydı. Kimse birbirine güvenip gerçeği söy-

lemiyor, İngiliz makamlarına oynadığı rolü burada da sürdürmeye dikkat ediyordu. Türkiye'de güreşçilik yaptığını söyleyen bu genç de "Viyana kapıları" havalarındaydı hatırladığım kadarıyla.

Bu sohbetler sırasında yeni bir şey öğrendik. Nezarethanede telefon vardı, parayla çalışan bir telefon. Türkiye'deki polis nezarethanelerinde çok sürünmüş birisi olarak bu bilgi beni şaşırtmıştı. Ama şimdi şaşkınlıklarla geçirilecek zaman değildi. Hemen telefon etmeli ve bize pasaportları sağlayan arkadaşlara durumu bildirmeliydim ki, buna benzer başka yanlışlıklar yapmasınlar.

Amsterdam'dan Ömer Faruk Cıravoğlu'nu arayıp (adreslerimize falan el koymamışlardı zaten, böyle gözaltı mı olurdu canım!) durumu bildirdim. Ömer de tam haberdar değildi durumdan. Daha sonra öğrendim, meğer bizim pasaportları, daha önceki yıllarda biz Maocuların kanlı bıçaklı olduğu TKP'lilere yapıyormışlar. En azından muhalif Maocularla TKP'liler arasındaki buzlar erimeye başlamıştı o sıralarda artık.

Sonra öğle yemeği zamanı geldi. O da berbat bir şeydi. Emine aynı inatçılıkla yememekte ısrar ediyordu. Ben yemeği alıp çiğner gibi yaptım biraz. Zaten oradaki konukluğumuz da fazla sürmedi. İsmimiz okundu, eşyalarımızla birlikte yeniden kafesli araba ve yeniden uzun koridorlar...

Immigration bürosuna girdik. Bu sefer içeride yeni görevliler vardı. İfadelerimiz alınacakmış. Orta yaşlarda Türkiyeli bir kadın yapacaktı bu kez tercümanlığımızı. Önce beni aldılar küçük bir odaya. Odadaki iskemleler, çalınmasın diye mi, yoksa ifadeyi veren kişi kaldırıp sorgucunun kafasına indirmesin diye mi bilinmez, zincirlerle yerdeki halkalara bağlanmıştı. Oturdum, tercümanım da yanıma geçti. Sorgucu memur gelip kapıyı kapatmaya kalkınca itiraz ettim. Kapının kapatılması bana sıkıntı veriyordu, lütfen açık tutsunlardı. Esas amacım ise, kapının hemen önünde oturmakta olan Emine'nin ifademi duymasıydı. Kabul ettiler.

İfadem çok uzun tutmadı. Türkiye'de gıyabımda verilmiş sekiz yıllık hüküm bulunduğunu (ki bu bir hukuk rezaletiydi.

Sanığın savcılık ifadesi alınmadan hüküm verilemezdi. Ama 12 Eylül hukuku bunun da kolayını bulmuş, benim daha önce bir makalemle ilgili verdiğim savcılık ifadesini davanın ifadesi olarak kabul etmişti), Türkiye'de on yıl boyunca kaçak yaşadığımı, fakat sonunda yakalanacağımı anlayıp kaçtığımı ve görüldüğü gibi İngiltere'ye sığındığımı, kendim ve "eşim Gönül Zileli" için 1950 Cenevre Konvansiyonu gereğince siyasi iltica talebinde bulunduğumu söyledim. Görevli memurun birkaç münasebetsiz sorusuna kısa, ketum yanıtlar verdim. İfadem zapta geçti ve imzaladım.

Ardından Emine'yi aldılar aynı odaya. Kapıdan bu kez de ben onun ifadesini dinliyordum. Emine sigara içmek istedi. Görevli memur izin vermedi. Emine, sigara içmeden ifade veremeyeceğini söyleyince izin verdiler. Sigarasını bir güzel pöfürdeterek ifadesini verdi.

Sonunda ikimize de adlarımıza düzenlenmiş birer belge verdiler (askerlere çarşı iznine çıkarken verilen izin kâğıdı gibi). Yeniden beklemeye başladık. Neyi bekliyorduk? Avukatımız gelecekmiş, bizi ona teslim edeceklermiş. Bu iyi olmuştu. Yoksa ne yol bilirdik ne iz, kaybolurduk Londra'da.

Bir süre bekledik. Öğleden sonra avukat, tanıdık bir simayla çıkageldi. Yahu, bu bizim Devrimci Gençlik Birliği'nin (DGB) İstanbul başkanı Mesut Akın değil miydi? Ta kendisiydi. Onun İngiltere'de olduğunu biliyordum ama avukatla birlikte bizi almaya geleceğini dünyada tahmin edemezdim. Meğer Mesut, diğer iltica davalarının çoğuna olduğu gibi bizim davaya da bakacak olan Jane Cooker Avukatlık Bürosu'nda tercüman olarak çalışıyormuş. Yanındaki genç kadın, Jane Cooker'ın bürosundan bir avukattı. Bizim sandığımızın tersine, iltica talebi hemen orada red ya da kabul edilmezmiş. İltica eden, otomatikman ülkeye kabul edilirmiş. Davası aylarca, hatta yıllarca sürebilirmiş. İlticanın reddine karar verilirse bir üst mahkemeye itiraz edilebilirmiş. Bu da aylarca sürermiş. Yani sonuç olarak, ilticamız kabul edilmese bile en az bir yıl oradaydık. Zaten biz de, o zamanki kafamızla bir yıllığına gelmiştik. Ülke dışında bir yıl bize çok uzun bir süre gibi görünüyordu.

Öyle sevinmiştik ki eski bir dostu gördüğümüze. Mesut her zamanki güleç, babacan haliyle yanımıza geldi. Hemen hoşbeşe daldık. Avukat hanım işlemlerimizi hallettikten sonra, elimizde "izin kâğıtlarımızla" serbest bırakıldık. Dışarıda yeğenim Ümit Zileli bekliyordu. Ümit, o sıralar bir İngiliz kadınla evliydi ve Londra'nın dışında, Norwich'te kalıyordu. Geçici de olsa onda kalmamız doğru olmazdı. İşlerimizi takip etmemiz açısından Londra daha uygundu. Mesut, bir ev buluncaya kadar kendisinde kalabileceğimizi söyledi. Sevindik. İki acemi çaylak Mesut'un peşine takıldık.

Heathrow'dan Mesut'un evine metroyla gidecektik. Heathrow'a bağlı Piccadilly hattı neyse ki doğrudan Mesut'un evinin bulunduğu semte gidiyordu. Avukat hanım bize "*See you!*" diyerek istasyonlardan birinde indi. Bir saatten fazla süren sarsıntılı bir yolculuktan sonra nihayet Manor House durağına vasıl olduk. Mesut'un oturduğu, Türk ve Kürt mültecilerinin yoğun olarak yaşadığı Haringey semtinin yakınındaymış bu istasyon.

Eşyalarımızı sürükleyerek metrodan indik. Koridorlardan ilerleyip merdivenler çıkarak en sonunda yeryüzüne ulaştık. Kapıda birileri gazete satıyordu: *Socialist Worker*. Tony Cliff'in yarı-Troçkist partisi Socialist Worker Party'nin elemanlarıydı bunlar. Sonraları bizim için hiç de ilgi çekici olmayacak, hatta bıktırıcı olacak bu manzara o anda bize çok ilginç gelmişti. Baskı altındaki bir ülkeden geliyorduk. Ne güzel, burada insanlar istedikleri gibi fikirlerini yayabiliyordu. Emine, gazete satanların yanına gidip sempatisini ifade eden birkaç laf etti.

Manor House'dan otobüse bindik. Daha biner binmez içerideki havayı algılamak mümkündü. Yolcuların çoğu Türkçe konuşuyordu. Siyahlar da epeyceydi. Bebekler zırıldıyor, anneleri ağızlarına emzik sokuşturuyor, siyahlar yağlı yiyeceklerini açmış hart hurt yiyorlardı. Otobüsün içinde ağır bir hava, tam bir samimi ev hali vardı. Merhaba göçmenlerin Londrası!

Mesut'un evi, Haringey'in tam merkezinde yer alan, Türkiyelilerin ünlü *shopping* merkezi, Kıbrıslı Yaşar Halim'in aşağı yukarı karşısına düşen Kimberley Gardens sokağından girilince hemen sağ tarafta, iki katlı bir evin zemin katıydı. Aslın-

da evin kaç katlı olduğunu belirtmek bile gereksiz belki. Çünkü Londra'nın neredeyse bütün dış semtlerinin evleri iki katlıydı. Sokaklar cetvel gibi düzdü. Evler içtimaya çıkmış askerler gibi yan yana, bitişik ve ayırt edilemeyecek kadar birbirine benziyordu. Burada numarasını unutursanız evinizi bulmanız bir hayli zordu. Bu semtler, "Sanayi Devrimi" sırasında ve sonrasında, yani aşağı yukarı yüz, yüz elli yıl önce işçiler için topluca yapılmıştı. Bu nizam, intizam buradan geliyordu.

Mesut hâlâ Aydınlık hareketi saflarındaydı o sırada, hatta bu hareketin Londra'daki önde gelenlerindendi. O akşam, diğer "önde gelen"lerden, Mecidiyeköy Halk Birliği'nden, yıllar öncesinden tanıdığım Murat Metin de gelmişti bizi görmeye. Murat, sesini yükseltmeden konuşmayı alışkanlık haline getirmiş, sadık bir Aydınlıkçı kadroydu. Diyelim ki, Doğu Perinçek Aydınlık'ı terk eder de o etmez. Öylesine sadık.

Mesut daha önce DGB saflarında tanıştığı, Gülay Kurnaz'ın (Göktürk) kız kardeşi Günay Kurnaz'la evliydi. Ancak Londra'ya geldikten sonra ayrılmışlardı, Günay, biz "yabancıları" görünce biraz huysuzlandığı için benim, ayağımın tozuyla "gıcık abla" adını taktığım, yedi sekiz yaşlarındaki sevimli kızlarıyla (Başak Akın) birlikte ayrı bir evde yaşıyordu. Ama Mesut'la da görüşüyorlardı. "Gıcık abla" bazen Mesut'ta kalıyordu.

O akşam, yemekte, Mesut'un alaylı bir şekilde "halkımız" adını taktığı, Aydınlık taraftarı Maraşlı köylülerden birkaç "ileri gelen" de vardı ama şimdi bunların kimler olduğunu anımsamıyorum. Türkiye'den gelirken, "orada bulamayız" düşüncesiyle bir şişe Yeni Rakı getirmiştik. Emine şişeyi çıkarıp gururla koydu masaya. Meğer hemen karşıdaki Yaşar Halim de dahil olmak üzere buradaki "Türk dükkânları"nda (çoğunun işletmecisi Kürt olduğu halde bu adla anılırlar) rakıdan tut Kavaklıdere şarabına kadar her türlü içki, her türlü Türkiye mamulü satılıyormuş. Yavaş yavaş bir şeyler öğrenmeye başlamıştık şimdiden.

Mesut'un evi iki oda, bir oturma odası, mutfak ve banyodan ibaretti. İlk yadırgadığım şeylerden biri evin iç düzeni olmuştu. İngilizler, evleri yaparken oldukça iktisatlı davranmışlı. Ko-

ridorlar neredeyse ancak bir kişinin geçeceği darlıktaydı. O dar koridorlardan geçerken insan acele etmek zorunda hissediyordu kendini, yürek daralmasından kurtulmak için. Odalar da oldukça küçük sayılırdı. Bütün ev, akıl erdirmesi zordur ki, mutfak hariç, banyoya kadar halıfleks döşenmişti. İçinde yıkanılan, su dökülen banyo ve tuvaletin halıfleksle döşenmesine akıl sır erdirmek mümkün değildi, temizliğe bu kadar aykırı bir durum olurdu yani.

Sonra bu İngilizler, trafiklerinin soldan işlemesinden, arabalarının direksiyonunun sağda olmasından da anlaşılacağı üzere, biraz ters insanlardı galiba. Tuvalete giriyordunuz, ışığı yakacak bir düğme yok. Meğer İngiltere'de aşağı yukarı bütün banyo ve tuvaletlerde ışık, tavandan sarkan bir ipin çekilmesiyle açılırmış. Evet ama bunun mantığı neydi? Onca yıl geçtiği halde hâlâ çözememişimdir nedenini.

Emine'nin sofraya koyduğu rakı eşliğinde yemeğimizi yerken bir yandan da sohbet ettik. Onlar bizden Türkiye'deki siyasi koşulları, biz onlardan Londra'daki hayat koşullarını öğrenmek istiyorduk. Bir gece önce az uyuduğumuzdan, belli bir saatten sonra gözkapaklarımız düşmeye başladı. Yattık.

* * *

Ertesi gün öğleye doğru, Mesut'un evi "halkımız"ın baskınına uğradı adeta. "Halkımız" bize hoşgeldin demek istiyordu. Herhalde Mesut, geldiğimize ilişkin genel bir duyuruda bulunmuştu. "Halkımız"ın çoğunluğunun Haringey bölgesinde yaşaması ve Mesut'un evinin de ayak altında olması Maraşlı köylü akını için oldukça elverişli koşullar yaratmıştı.

"Halkımız" "çıkıntılık" yapan muhaliflerin ne menem bir şey olduğunu bizzat gözleriyle görmek, kulaklarıyla duymak istemişti. Bazıları, beni Maraş-Pazarcık bölgesinde dolaştığım (*Havariler*, s. 208-217) günlerden tanıyordu. Onlar, daha çok bir vefa ve arkadaşlık borcu olarak gelmişlerdi. Bazıları kendilerini hatırlatıyordu: "Bizim Pulyanlı'ya gelmiştin ya, bizde kalmıştın hani." Haki ve Gazi gibi daha entelektüel tipler, ününü duydukları bu muhaliflerle tartışma hevesindeydiler. Ayrılığın

nedenlerini kendilerine izah edebilir miydik acaba? Soruları kibarcaydı ama sigaya çekme havası da sezilmiyor değildi.

Eski tanıdıklardan bir köylüyü hiç unutmam. İçeri girdi. Ayağa kalktık, el sıkıştık. Maraşlı köylü, şöyle geri çekilip beni bir iyice süzdükten sonra, "Sen eskiden daha heybetli biriydin yahu!" dedi. Doğru ya, artık iktidarda değildim, dolayısıyla heybetli de değildim.

O gün ziyaretlerle geçti. Fakat akşama doğru bu ziyaret akını aniden kesildi. Herhalde "halkımız"ın haletiruhiyesini iyi bilen Mesut, bu kadar "sergilemeyi" yeterli görmüş ve ziyaret akınını nasıl başlattıysa aniden sona erdirmişti. Eh, artık biz de normal Londra hayatına dönsek, işimize gücümüze baksak iyi olacaktı. Mesut'un evinde ilanihaye kalamazdık. Kendimize bir yer bulmalıydık. Geçimimiz için sosyal yardıma başvurmalıydık. Köpeğimiz Şermin'in getirtilmesi ne olacaktı? Gelirken, Emine'nin oğlu Hakan'a (Çalbayram), Şermin ve Roja'nın (*Sapak*, s. 223) getirtilmesi için gerekli hazırlıkları yapmasını söylemiştik (daha sonra, Hakan'dan, Roja'nın kaybolduğu haberini alacaktık). Bunun masraflarını karşılamak için ek iş bulup çalışmalıydık. Böyle iş olanakları var mıydı? O sırada, daha sosyal haklarımızın neler olduğunu bile bilmiyorduk. Mesut ve Murat Metin de ilk etapta fazla bir açıklamada bulunmamıştı doğrusu. En azından on gün falan Mesutlarda kalacağımız kesindi de, en kısa zamanda kendi hayatımızı düzenlememiz gerekiyordu. Onun ardından İngilizce kursları falan gündeme gelecekti. Yapmamız gereken çok iş vardı çok!

Akşamları, Kimberley Gardens'ın bir sokak ötesindeki puba gitmeyi alışkanlık haline getirmiştik. Yanımızda çok az para vardı. O parayı da pubda tüketttik. O zaman bir *paint* (yaklaşık yarım litre) bira 1,50 pounddu (şimdi 5 pound, yirmi yılda az bir artış değil İngiltere için). Para ölçüsünü tam kavrayamadığımızdan bu fiyat bize çok ucuz geliyordu. İngiliz publarının havası da hoşumuza gidiyordu. Ağır perdeler, ağır halılar, ağır masalar, ağır bir ışık. Bütün bu ağırlıklar, insanda 18. yüzyılda yaşadığı yanılsamasını doğuruyordu.

Ama bu yanılsamayı çok fazla sürdüremezdik. 20. yüzyılın

son on yılı bizi Londra'da yaşamaya çağırıyordu. Artık hayatın akışına dalmanın zamanıydı.

Evet ama politik kişilikler olduğumuzu unutuyorduk galiba. Daha Mesutların evindeyken, ev ve sosyal yardım işlerine girişmeye fırsat bile bulamadan, Doğan Tarkan, Londra'ya avdet ettiğimizi haber almış, bir arkadaşıyla birlikte bizi ziyaret etti. Artık evimiz gibi bellediğimiz pubımızda onlarla bir görüşmemiz oldu. Görüşmemiz oldu diyorum, çünkü bunun politik bir ziyaret olduğunun daha başından farkındaydım.

Doğan Tarkan (*Yarılma*, s. 332; *Sapak*, s. 89, 249), ta TİP ve FKF zamanından tanıdığım bir arkadaşım, uzun geçmişe sahip bir sosyalistti. Biz MDD'ciyken, o sosyalist devrimciydi. 1970'li yıllarda Kurtuluşçu olduğunu duydum. 1980'li yıllarda ise yurtdışına çıkmış ve Troçkist olmuş. Daha doğrusu, Troçki'nin, Sovyetler Birliği'nin "yozlaşmış işçi devleti" tezini kabul etmeyip, bu ülkenin 1930'ların başından itibaren bürokrat kapitalist olduğu tezini ortaya attığı için ancak yarı-Troçkist olarak görülebilecek Tony Cliff'in 1950'lerin başında kurduğu, İngiltere'nin en büyük Marksist partisi sayılan Socialist Worker Party taraftarı olmuş. Bununla da kalmamış, bu partinin adının Türkçe'ye çevrilmesiyle oluşan ve SWP'nin Türkiye seksiyonu rolünü oynayan Sosyalist İşçi grubunun (bu grup şu anda Devrimci Sosyalist İşçi Partisi adıyla faaliyet göstermektedir Türkiye'de) oluşmasına önayak olmuş, yine bu adla bir yayın çıkartmış ve bu grubun fiilî liderliğini yapmaya başlamıştı.

Doğan, annemin bir başkası için yaptığı, "Hafif kambur, hafif şaşı, hafif topal, çok iyi bir insandı," tanımına uyacak tipte, gerçekten de hafif kambur yürüyen (bu kamburluğu bir fiziksel rahatsızlıktan gelmiyordu da solcularımızın ağırbaşlılığının gövdelerini hafifçe öne eğmesinden kaynaklanıyordu), hafif şaşı olmasa da, bunu hatırlatacak ölçüde ağır miyop gözlükleri takan, topal olmasa da, bütün liderlerde görebileceğimiz, ağır siyasi yüklerin altında ezilmekten dolayı hafif aksıyormuş gibi yürüyen bir arkadaştı.

Neyse, ilk hoşbeş cümlelerinden sonra siyasete girdik tabii. Doğan'ın yarı-Troçkistliğinden ve SWP'den haberdardım elbet-

te ve anti-Stalinistliğimden dolayı bu partiye sempatiyle bakıyordum. Gerçi bu partinin Almanya'daki temsilcileriyle ilk temasımdan pek hoş anılarım yoktu (*Sapak*, s. 89-91). Belki de bu yüzden, Doğan'la konuşurken bir hayli ihtiyatlıydım. Doğan, o sırada Almanya'nın Köln şehrinde yaşayan, eski arkadaşlarımdan ve Deniz Gezmiş davasının önde gelen sanıklarından Atilla Keskin'in (*Yarılma*, s. 252) kendilerine katıldığını söyleyerek beni etkilemeye çalıştı. Ben de katılsaydım ya, ne bekliyordum? Böyle bir şey söylemedi ama bütün konuşmalarından böyle bir sonuç çıkıyordu. Bu arada Emine'den hiç hoşlanmadığını fark ettim. Emine, hele o sıralar, benim gibi politik ihtiyat sahibi değildi. Ağzına geleni pat diye söylerdi. Ben de, sanki hinoğluhinlikten yanaymışım gibi görünmemek için onu ihtiyatlı olması konusunda uyarmazdım. Emine, pat diye feminist olduğunu ve sol politik örgütlerden hayır gelmeyeceğini söyleyince, Doğan Tarkan, o çok iyi tanıdığım politikacı soğukluğuyla şöyle yanıt verdi: "Biz feminizmden hiç hoşlanmayız." "Siz" kimsiniz? diye soramadım. Belliydi zaten. "Neden hoşlanmazsınız?" diye de sormadım, bunun nedeni de belliydi, hem de doğrusu, ayağımın tozuyla Londra'daki tüm örgütlerle arayı bozmak istemiyordum. Bu yüzden üstüne gitmedim.

Neyse, yine de dostça ayrıldık. Doğan, örgütlerinin önde gelenlerinden, şair Roni Margulies'in yakınlarda oturduğunu, *beni* onunla da tanıştıracağını söyleyip gitti. Bu arada *beni*, Sosyalist İşçi'nin, Finsbury Park yakınlarındaki "Red Rose" adlı pubın üst katındaki haftalık tartışma toplantılarına çağırmaktan da geri kalmadı.

Mesutlarda kaldığımız o on gün içinde, bizim gibi yeni gelenlere ilginç görünen bir olaya katıldığımızı da hatırlıyorum: Çin yeni yılının kutlamaları. Şubat ayının başında yapılıyordu bu kutlamalar. Bizim fener alaylarını andırıyordu biraz ama buradaki figürler çok daha görkemliydi. Çinlilerde, sebebi neyse, müthiş bir ejderha kültürü vardı. Hayal ettikleri ejderhaların envai çeşidini kâğıttan imal ediyor (yoksa Mao da, meşhur "kâğıttan kaplan"ını buradan mı imal etmişti?) ve bu kâğıt ejderhanın içine girip onun ayakları rolünü oynuyorlardı. Devleşti-

rilmiş bir tırtıl düşünün, öyle işte. Bu dev tırtıllar caddelerde dalgalana dalgalana ilerliyordu. İlk görüldüğünde gerçekten etkileyiciydi. Sonraki yıllarda tesadüfen rastladığımda başımı çevirip bakmadım bile. Tekrarlanan ritüeller bıktırıcı oluyordu.

Mesut, Günay, "gıcık abla" ve daha birkaç arkadaş, Piccadilly Square'den geçit resmini izleyerek Çin Mahallesi'ne geldik. Çin Mahallesi tamamen geleneksel Çin tarzında inşa edilmiş binalarıyla, Çin malları ve yiyecekleri satan dükkânlarıyla, sabit ve yüksek olmayan bir fiyat ödeyip içeri girmeyi başarabilirseniz (çünkü oldukça beklemek gerekiyordu kapıda) çatlayıncaya, patlayıncaya kadar sınırsız Çin yemekleri yiyebileceğiniz restoranlarıyla ya da meşhur Çin ördeği satılan, biraz daha pahalıca lokantalarıyla gerçekten görülmeye değer, ilginç bir yerdi. Kızarmış Çin ördeklerinin, üzerlerinden akan yağlarla vitrinde teşhir edilmesi, bırakın bir vejetaryeni, her insanı rahatsız edecek ve tiksindirecek kadar irkilticiydi. Ne var ki, Çinliler için bu, son derece iştah açıcı bir manzaraydı herhalde. Bu lokantaların ve Çin malları satan dükkânların müthiş iş yaptığı anlaşılıyordu. Çinliler, yıllar önce İngiliz sömürgesi Hong Kong'dan gelip yerleşmişti buraya. Dükkânların patronları büyük para kırmaktaydı. Mesut'un söylediğine göre, buralar da Hong Kong mafyasının elindeymiş.

O ilk günlerde ziyaret ettiğimiz ilk ev, Selma Altun'un, Clossel Park'ın karşısında bulunan devasa *estate*'lerdeki (Londra'da, büyük apartmanlarda, Türkiye'dekinin tersine, fakirler oturur) katı oldu. Londra'daki ilk *squat* (işgal) evini orada gördüm. Hem de geniş, dayalı döşeli bir evdi. Boş bir belediye evinin kapısını kırıp anahtarını değiştirerek bedavaya oturmanız mümkündü. Selma Altun, Emine'nin arkadaşıydı, onun da dahil olduğu, İstanbul'daki "Ayrımcılığa Karşı Kadın Derneği"ndendi. Yanlış hatırlamıyorsam, bu derneğin çalışmaları çerçevesinde Londra'ya gelmiş ve bir daha dönmemişti. Bir lokantada garsonluk yaparak geçimini sağlıyordu. Kira da ödemeyince geçinip gidiyordu işte.

Yanımızda getirdiğimiz yaklaşık yüz pound suyunu çekmişti. Artık sosyal yardıma başvurmanın ve dolayısıyla ev yardı-

mı hakkı kazanıp ayrı bir yere çıkmanın zamanıydı. DSS denen sosyal yardım teşkilatındaki memurlara derdimizi anlatacak kadar İngilizcemiz yoktu. Zaten daha ilk günden fark etmiştik, bizim bildiğimiz İngilizce'yle, normal hayatta, sokakta konuşulan İngilizce'nin son derece farklı olduğunu. İngilizler, kelimeleri ağızlarından fırlatır gibi öyle bir hızlı konuşuyorlardı ki, anlamak mümkün değildi. Siz bir şey söylediğinizde de onlar anlamıyordu zaten. Bu karşılıklı anlamamazlık hali, insanda gerginliğe yol açıyor ve zaman zaman, normalde vermeyeceği tepkiler vermeye itiyordu. Bir seferinde, postanede, benim söylediğim son derece basit bir İngilizce sözcüğü anlamamakta ısrar ederek "gizli" (ya da gizleyemediği) ırkçılığını ortaya koyan bir postane memuresine kabaca bağırmış ve böyle bağırıp çağırmalara karşı hem çok hassas, hem de alışık olmayan İngilizlerin şaşkın bakışlarına maruz kalmıştım. Herhalde delirdiğimi falan düşünmüş olmalıydılar. Aslında bu, o kadar yadırganacak bir şey de değildi. Sokakta kendi kendine bağırarak dolaşan o kadar çok meczuba rastlardınız ki. Emine, benim bu tür kaba saba çıkışlarımdan çok rahatsız oluyordu. Postaneden çıktıktan sonra beni bir güzel haşladı. Emine, kamusal planda görünmeyen ev içi hayatta, en yakınlarına karşı zaman zaman cengâver tavırlar gösterse de, kamu yaşamında, umumi yerlerde olağanüstü nazik bir insandı.

DSS'teki işlerimizi görmemizde Aydınlıkçıların Anadolu Kültür Merkezi'nin Walthamstow kesiminden İsmail adlı bir arkadaş yardımcı oldu bize. İsmail, pazarlarda tekstil mamuller satarak geçimini sağlayan, yıllardır İngiltere'de yaşayan bir arkadaştı. Otuz yaşlarında, canlı, neşeli, genç bir adam. Aydınlıkçıydı ama teorik tartışma ve ayrılıklara pek kafası basmıyordu. İnsanların günlük hayattaki duruşlarına göre tavır alan bir insandı, eh bu da pek yanlış bir şey sayılmazdı zaten.

Kuzeyde, sonradan Karl Marx'ın mezarının bulunduğunu öğreneceğimiz Highgate Mezarlığı'na oldukça yakın Archway metrosunun hemen yanı başına dikilmiş gökdelen tipi bir binaydı DSS binası. Londra'da daha sayısız DSS binası ve *job centre* varmış ama bu bina, Kuzey Londra'daki DSS'lerin merkeziy-

miş. Asansörle on birinci kata çıktık. İngilizler, sosyal yardım almaya *be on the dole* derler. *Dole* sözcüğünün köken olarak anlamı "sadaka"dır. Yani sadaka almak ya da dilenmektir DSS yardımı almak. Sokaklarda adım başı, önüne *homeless and hunger* yazılı bir mukavva koymuş, dizleri battaniyeli epeyce genç ya da orta yaşlı dilenciye rastlamıştım ama buradaki yasal dilenciler kalabalığı beni iyice şaşırtmıştı.

Kozmopolit bir topluluktu. Her milliyetten insan vardı. Afrika'nın çeşitli ülkelerinden insanlar, Somalililer, Latin Amerika ülkelerinden olanlar, Uzak Asyalılar, Pakistanlılar... Ayrıca tabii ki İngilizler ya da görünüşlerinden İngiliz sandıklarınız. Sefalet, daha ilk bakışta çarpıyordu insanı. Türkiye'de sefalet deyince, yırtık pırtık giysiler gelir akla. Burada kimsenin üstü başı yırtık değildi. Öte yandan pek şık oldukları da söylenemezdi. Daha sonradan iyice anlayacağım gibi, İngilizler zaten gösterişsiz ve özensiz giyinmeye alışık insanlardı. Onlar için giyim, Türkiye'deki gibi sosyal statü göstergesi değildi. Üstlerine bir eşofman geçirip her yere gidebilirlerdi. Buradaki sefalet, insanların giyimlerinden çok, yüzlerinden, görünüşlerinden, bezginliklerinden, umutsuzluklarından geliyordu. Hepsi buraya bir "sadaka" istemeye gelmişti işte ve bitmek tükenmek bilmez formları doldurmak, bürokratik işlerle cebelleşmek zorundaydılar. Sonunda büyük bir ihtimalle işleri olurdu olmasına ama (yasal hakları olduğuna göre) onların da canı çıkardı. Bazen sabırları tükenerek isyan edip gişe gibi bir bölmeden kendileriyle mikrofon aracılığıyla konuşan memur ya da memureye bağırdıklarında gişenin kepenginin yüzlerine anıden kapanması da cabası.

Neyse, bizim işlemler çok da uzun sürmedi. İsmail, çok iyi becerdiği *Londoner* diliyle derdimizi görevlilere anlattı, formlarımızın doldurulmasına yardım etti ve sonunda yardımımız bağlandı. Hatta acil olarak o haftanın parasını da *cash* olarak ödediler: Haftalık 35'er pound. Eh artık aşağıdaki dönercide birer döner yiyebilirdik.

On birinci kattan asansörle aşağı inerken katlardan birinde genç bir kadın bindi. Elinde bir çek tutuyordu, yüzü gülü-

yordu. Çeki, asansörde bulunan herkese gösterdi. "Tam" dedi. "550 pound aldım, sonunda aldım, verdiler." Gözleri gülüyordu. Tek tek yüzümüze baktı. "Hepiniz mutlusunuz, değil mi?" dedi. "Ne güzel bir gün, hepiniz mutlusunuz, hepiniz gülüyorsunuz, değil mi?" Biz de dahil, asansörde bulunan herkes onun neşesine katılmaya çalışıp, alt kata gelinceye kadar güler gibi yaptı. Hem neşeli, hem de hüzünlü bir manzaraydı. Londra'nın bir başka yüzüydü bu da. *Welcome to dole London!*

Artık kendimize kalacak ayrı bir yer bulmanın zamanıydı. Sosyal yardım alma hakkı kazananlara "Housing Benefit" adlı ayrı bir yardım kuruluşu kira yardımı da yapıyordu. Londra, sırf mültecilerin kira yardımlarından geçinen komisyoncu firmalardan geçilmiyordu. Zaten, göçmenlere yüksek bedellerle kiralanan kenar mahallelerdeki bakımsız evlerin çoğunluğu da bu komisyoncu firmalara aitti. Londra'da, Türkiye'deki gibi özel ev sahiplerinin sayısı son derece azdı. Evler çoğunlukla ya belediyelere aitti (ki, bunlar çok ucuzdu, bütün göçmenler bir belediye evi ele geçirme peşindeydi, duyuyorduk da akıl erdiremiyorduk) ya da komisyoncu ev firmalarına. Ev satışlarından ve kiralardan büyük kârlar elde eden bu *private property* firmaları, aslında uzun süredir çöküşe geçen Britanya İmparatorluğu'nun en önemli ekonomik kaynaklarından birini oluşturan rant sektörünün prenslikleriydi.

Meğer Emine'nin ve benim alacağımız azami kira yardımlarıyla çok da güzel bir ev tutabilirmişiz. Ama bize bunu söyleyen olmadı. Mesut da, konukluğumuzun bitmesi için artık gözümüzün içine bakar olmuştu. Elimizi çabuk tutmamız gerekiyordu. Haklarımızın neler olduğunu doğru dürüst bilmeden, Murat Metin'in rehberliğinde ve tercümanlığında alelacele işe giriştik. Azad adlı İranlı bir komisyoncu vardı. Adamın özel alanıydı mülteciler. Nerede işe yaramaz, kırık dökük ev varsa mültecilere kakalıyor ve onların sırtından yüksek kiralar alıyordu "Housing Benefit" kurumundan.

Londra'ya gelip de kira yardımı alma hakkıyla ev kiralamak isteyenlerin ilk kapısını çaldığı da bu Azad efendiydi. Azad, bizi en kötü evlere sürdü. Haklarımızı bilmeyen biz salaklar da

bir an önce bir yer bulalım kaygısıyla bu berbat yerlere en iyimser gözlerle bakmaya çalıştık. "Aaaaa ne güzel, içeriden merdivenle çıkılan iki katlı bir ev (bu, Londra'da hiç de orijinal bir şey değildi, bu iki katlı evlerin hepsinde içten merdivenle üst kata çıkılıyordu). Evet ama bu ev *sharing*'di, yani altı kişi tarafından paylaşılıyordu. Bir boş odası vardı, ona da biz sığışacaktık. Paylaşımcıların üçü Çinli, ikisi İspanyol, biri İtalyan'dı. Bak bu da güzel, enternasyonal bir ev! Hem onlarla İngilizce konuşmak zorunda kalır, İngilizcemizi de geliştirirdik. İyimserliğimiz devam ediyordu. Oturma odası bu mu? Küller yerlerde. Yağlı tabaklar bir köşeye yığılmış. Aman Tanrım, bu ne pislik! Bakın buzdolabı da var, yiyeceklerinizi koyarsınız. Bir göz de size ayırırlar. Öööööö... Buzdolabı unutulmuş, kokmuş, akmış, dökülmüş yiyecek dolu. Bizim oturacağımız odaya bir bakabilir miyiz? Şu anda eşya yokmuş ama buranın yasalarına göre evin asgari gereksinmelerini ev sahibi karşılamak zorundaymış. Yatak, yorgan, yastık, ütü vb. gibi şeyler. Evet, oda boştu ama dolsa da bir şeye yaramayacağı belliydi. Tavanda rutubet izleri vardı. Kâğıt kaplı sararmış duvarlarda da öyle. Yerde toz topakları dans ediyordu. Hımmm... "Güzel" de, biz birkaç yere daha bakabilir miydik acaba? Kibarlığımızdan bu kadarını söyleyebilmiştik.

İkincisi, Bounds Green taraflarında, Londra'nın en yüksek tepesinin bulunduğu Alexandra Park'a yakın bir evdi. Bu da iki katlıydı. Bu da pis ve eskiydi. Ama bir önceki tımarhaneyle karşılaştırıldığında saray sayılırdı. Eğer tutarsak bir Sivaslı aileyle paylaşacaktık. Sivas emniyetinde polislik yaparken ölümle sonuçlanan bir kavgaya karıştığı için ülke dışına kaçmış bir adam, Sırma adlı karısı ve küçük kız çocukları. Daha en baştan bu ailenin evi kiralamamızı istemediğini anlamıştık. Evi tutmamamız için bin dereden su getiriyorlardı. Söylediklerine göre, bu evin kirası yardım kurumu tarafından *full* ödeniyormuş, dolayısıyla bir başka kiracıya gerek yokmuş. Bak, bu doğru olabilirdi. Ama Azad'ın gözü doyar mıydı? Elinden gelse bu eve on kişiyi sığıştırırdı. Bu arada evin gazının kesik olduğunu öğrenmemiz de moral bozucuydu. Nasıl yemek yapacaktık? "No

problem!" dedi Azad, önceki kiracılar faturayı ödememiş, o yüzdenmiş, fatura yatırılır yatırılmaz gaz bağlanırmış. Evet ama faturayı kim ödeyecekti?

Ev fena değildi aslında. Eski püskü olsa da, tuvalete kadar döşeli halıfleksleri koksa da yayla gibi evdi. Biz üst katta bir odada kalacaktık. Sonradan öğrendik, oysa öyle tek odaya tıkışmamıza gerek yokmuş. Bağımsız bir ev bile tutabilirmişiz. Ne var ki, Murat Metin de bizi burayı tutmaya ikna etmek istiyordu. Tercümanımız olarak daha ne kadar süre onun yardımını sağlayabilirdik ki? Herkesin işi gücü vardı ve tercüman bulmak bu ülkede en zor işlerden biriydi. Ben, çeviri yapmaya teşebbüs edecek kadar İngilizcem olduğunu sansam da konuşmalardan hiçbir şey anlamıyor, bildiğim İngilizce sözcüklerin yüzde beşini bile devreye sokamıyordum. Yeni gelenlerin siyasi derneklere sığınıp onlara yalakalık yapmalarının en büyük nedeni tercüman derdiydi. İşte bu yüzden uzatmadık. Evi tuttuk.

Azad'ın bize vermesi gereken eşyalar konusunda Emine'yle kısa bir tartışma cereyan etti aramızda. Emine, hakkımız neyse hepsini tamı tamına almamızdan yanaydı. Ben ise, "canım, idare ediverelim"ciydim. Tabii Azad beni çok "sevmiş"ti. Şu erkekler ne anlayışlı oluyordu! Neyse, sonunda elimize bir iki eşya parçası tutuşturdular. Azad'ın iki adamıyla bu eşyaları eve bırakacaktım, onların arabasıyla gidiyorduk.

Yol bilmiyor, iz bilmiyordum. Eve geldik. Eşyaları eve taşıdık. Aşağıya bir indim ki, adamlar arabaya atlayıp yola koyulmuş. Şimdi ben yolumu nasıl bulacaktım? Arkalarından umutsuzlukla "*I'm lost!*" (Kayboldum!) diye seslendim. Gerçek anlamda da, mecazi anlamda da o kadar yanlış sayılmazdı bu. Yabancı, bilmediğim bir dünyada gerçekten bir kayıptım ben.

* * *

Alexandra Road'daki bu evde iki ay kadar oturduk. Sırma ile biraz diyaloğumuz vardı ama polis kocasıyla neredeyse hiç yoktu. Bazen üst merdivenlerde çok sayıda ayakkabı gördüğümüzde, yakın dostlarının ve hemşerilerinin geldiğini anlardık. Pek görünmezdik onlara. Bir de temizlik anlayışlarımız ol-

dukça farklıydı ve bu farklılık zaman zaman bir "temel çelişki" halini alıyordu ev içinde. Evde gaz olmadığından bir gün kaynatmak için yumurtaları, İngilizlerin *kettle* dediği su ısıtıcısına koymuştum. Sırma buna çok kızdı. "Tavuğun kıçından çıkan şey buraya konur mu?" gibi net bir eleştiri yöneltti bana. "Halkımız"la temizlik konusunda anlaşamıyorduk. Örneğin "halkımız", *laundry* denen genel çamaşırhanelerde çamaşır yıkamaktan hoşlanmıyordu. İççamaşırlarını bu kadar umumi yerlerde yıkayamazlarmış, ayıpmış, ayrıca başkalarının çamaşırlarından hastalık bulaşırmış!

Ev işini de hallettikten sonra sıra dil kurslarına gelmişti. Sosyal yardım alan bir mülteci olarak belli İngilizce kurslarına bedava kaydolma hakkımız vardı. İngiliz devleti, mültecilerin topluma entegrasyonu ya da en azından günlük hayatta işlerini görebilmeleri ve kendilerine zorluk çıkartmamaları için bu kurslara gitmelerini teşvik ediyordu.

Hyde Park'a yakın International House'a kaydolduk. Seviye sınavında ben Emine'den bir üst sınıfa verilmiştim. Emine *beginner* (başlangıç) sınıfındaydı. Bu okuldaki İngilizce öğretmenleri, henüz öğretmenlik sertifikası almamış stajyer öğretmenlerdi. Zaten dersi bir öğretmenin nezaretinde verirler ve bu öğretmenler, stajyer öğretmenin dersi iyi verip vermediğini puanlarlardı.

International House gerçekten enternasyonal bir okuldu. Her milliyetten öğrenci vardı burada. Somalililerden Çinlilere, İspanyollardan Bolivyalılara, Etyopyalılardan Pakistanlılara, Korelilere, Filistinlilere, İranlılara, İsraillilere, Japonlara kadar her milliyet. Öğrencilerin hepsi dil öğrenmeye hevesli olduğundan, öğrendikleri basit İngilizce'yle çabucak kaynaşıyorlardı. Hatta herkes, İngilizlerin tersine, konuşacak birilerini arıyordu.

Türkiyeliler hariç tabii. Daha doğrusu, burada Türkiyeli Türkiyeli'ye rastlamamak, selam vermemek, tanışmamak için elinden geleni yapıyordu. Bunun en önemli nedeni, buraya dil öğrenmeye gelmiş insanların kendi anadillerinde yarenliğe dalmak istememeleriydi. Bir de, kendi memleketlileriyle konuş-

mak, sosyal arka planlarının çok çabuk açığa çıkmasına neden oluyor, "hava"ları bozuluyordu. Sınıftaki ilk tanışma faslında (*"Where are you from?" "I'm from Turkey."*) Türkiyeli olduğumu öğrenen birkaç Türkiyeli'nin, "break" verildiğinde benimle konuşmamak için özellikle çaba gösterdiklerini görmek beni şaşırtmıştı.

Emine benden daha sosyal bir insandı. Onun sınıfında pek Türkiyeli yoktu galiba ama ne zaman kantine insem, onu, yanında bir başka arkadaşıyla görüyordum. Getirip bana da tanıştırıyordu onları. "Bak sana İspanyol arkadaşımı tanıştırayım... Bak bu da Arnavut..." Bir de İngilizce konuşuyordu ki onlarla... Bu kadar kısa zamanda nasıl bu kadar İngilizce öğrendi diye merak ediyordum. Benim dilim ise bir türlü çözülmüyordu.

Bu arada, Türkiye'de, Muzaffer Bal'ın Koral Yayınları, benim, Türkiye'den ayrılmadan önce basılması için teslim ettiğim (*Sapak*, s. 245) *Bürokrasi ve Sosyalist Demokrasi* adlı kitabımı basıp, bana da yirmi adet yollamıştı. Doğrudan kendi adımla (12 Eylül dönemindeki adım olan Mehmet Gündüz'ü o kadar benimsemiştim ki, kendi adım olarak görüyordum) ilk çıkan kitabımdı bu. Aydınlık hareketindeyken yazdığım, gençlik mücadelesine ilişkin küçük bir broşür sayılmazsa. Kitabımla övünüyordum. Artık, ilk yazdığım zamanlardaki "sosyalizmin sorunlarını çözdüğüm" ham hayalini bir yana bırakmışsam da, burada yazılanların sosyalizmin sorunlarının çözülmesine bir katkı olabileceğini düşünüyordum hâlâ. Bu övünçle kitabı kurslara da götürmüş, hatta birini de imzalayıp kurs öğretmenime hediye etmiştim. Ne anlayacaksa kadıncağız!

Bu kitap vesilesiyle Türkiyeli Türk ve Kürt derneklerine de ilk ziyaretlerimizi yaptık. TEB (Türk Eğitim Birliği), Dev-Yol'cuların denetiminde, İngiliz hükümetince resmen tanınmış ve hükümetten *grant* alan bir kuruluştu. 1990 yılında, henüz şimdiki gibi tam bürokratik bir devlet kurumuna dönüşmemişti. Yani insanların ayağı henüz kesilmemişti bu dernekten. Gittiğimizde yirmi kadar kişi vardı. Oradaki "yetkililere" kitabımdan söz ettim. Acaba kitabımı versem kütüphanelerine koymak isterler miydi? Bir üst "yetkiliye" sormaları gere-

kiyormuş. Şaşırmıştım. Kitabın isminin buradaki duruma uygun düştüğünü düşünüyordum. Daha ilk baştan kavranması gereken bir durum vardı. Burada, bu mülteci derneklerinde her şey farklıydı. Türkiye'den bildiğimiz devrimci ilişki tarzı burada sökmezdi.

İkinci gittiğimiz yer, Hackney taraflarındaki Halkevi'ydi. İngiliz hükümeti koca bir binayı Halkevi'ne tahsis etmişti. Burada PKK yanlısı Kürtler ağırlıktaydı ama her eğilimden mülteci de gelip gidiyordu. Burası, ilk bakışta TEB'e göre daha "enseye tokat" bir yer gibi görünüyordu ve Mesut'un deyişiyle "halkımız"la daha içli dışlı ilişkilere sahipti. Gel, otur, yemeğini ye, çayını iç, gazeteni oku, sohbetini yap, çek git. Evet ama buranın da başka handikapları vardı. Türkiye sol örgütlerinin tüm bağnazca önyargılarının burada katlanarak tezahür ettiğini daha içeri girer girmez anlıyordunuz.

"Spartakist Lig" diye bilinen küçük bir İngiliz Troçkist grubunun iki mensubu, *Worker's Hammer* adlı gazetelerini satmaya teşebbüs etmişlerdi Halkevi'nin kahvehane bölümünde. Vay efendim, Troçkistler burada nasıl gazete satarmış (İngilizce gazeteyi okuyup anlayacak kaç kişi vardı Allah aşkına). Spartakist gazete satıcılarının etrafını çevirmişti yirmi otuz kişi. Bir çekişmedir gidiyordu. Bazıları, "Yahu yabancılara ayıp oluyor," babında (zaten Hackney bölgesinde, İngilizler kastedilerek, "Azınlıklara iyi davranın," esprisi yaygındı), Spartakistlere sert müdahale yapılmasına karşı çıkıyordu. Çoğunluk ise sert tutumdan yanaydı. Hayretle biz de yanaştık çekişmenin orta yerine. Emine müdahale etti. "Ne var, niye önlüyorsunuz, özgürlük yok mu?" gibi bir şeyler söyledi. Başlar birdenbire bu "bayan"a döndü. Allah Allah, hem de bir "bayan" kendilerine müdahale ediyordu, olacak şey değil. "Siz karışmayın hanımefendi," dedi içlerinden biri (neyse ki "bayan" dememişti). "Biliyor musunuz bunların Troçkist olduğunu?" Bunu öyle bir havada söylemişti ki, "Biliyor musunuz bunların hırsız olduğunu?" ya da "Irz düşmanı olduğunu, cüzzamlı olduğunu," diye de tercüme edebilirdiniz. Neyse, sonra orada bulunan "yetkililer" müdahale etti de, Spartakistler fiziksel bir hasara uğrama-

dan sağ salim çıkabildiler binadan. Dur bakalım, bu başlangıçtı, daha neler neler görecektik!

International House'da kurslara başlamak yetmiyordu. İngilizcemizi hızla ilerletmek için evdeki boş zamanımızı da İngilizce çalışmaya harcamamız şarttı. Stakhanovist Parti eğitimi aldığım için bu benim için o kadar zor olmadı. Emine'ye de aynı disiplini uyguladım. Neredeyse günde on, on iki saat İngilizce çalışıyorduk. Sigara içmek bile zamana bağlanmıştı (bu biraz da zorunluydu, en ucuzundan içsek bile sigara çok pahalıydı İngiltere'de). Ben, o aşamada biraz da Emine'nin öğretmeni konumundaydım, İngilizcemin ondan bir aşama yüksek olması nedeniyle. Bu öğretmenlik avantajından yararlanıyor, disiplini istediğim gibi dayatabiliyordum. Gerçi Emine'nin isyanları da az değildi. Ama İngilizce öğrenme uğruna kimi zaman da boyun eğerdi dayatmalarıma. Verdiğim ödevleri yaparken, sokağın köşesindeki, yaprakları yangın kırmızısı ağaca gözlerini diker, mahzun mahzun oraya doğru bakarak dersini çalışırdı. Öyle zamanlarda ona çok acırdım içimden ama belli etmezdim.

Gelirimiz çok düşüktü. Aldığımız parayla sigara içmemiz bile çok güçtü. Ben zaten paket almıyor, eski "mesleğim", "otlakçılık" yoluyla Emine'den geçiniyordum. Emine bana göre daha koyu tiryakiydi. Fiyatı o zaman 1,40 pound olan (şimdi en ucuz sigara 4,5 pound) kırmızı kaplı bir sigara içiyordu. Bazen bira içmek isterdi canımız. Bira da çok pahalıydı gelirimize göre. *Strong beer* denen, fiyatı diğerleriyle aynı ama alkol oranı yüksek bir bira vardı. Bazen ondan alırdık bir tane. Ortak içerdik. Böylece, kısa yoldan ve ucuza kafayı bulmuş olurduk hafiften. Yolculuk ve telefon da çok pahalıydı. Evde telefon yoktu zaten. Kulübelerden aramak da keseye en büyük zarardı. Yakınlarıyla haberleşebilmek için telefona en çok ihtiyacı olan Türkiyeli ve diğer ülkelerden göçmenler ucuz ya da bedava telefon konuşması için çeşitli çareler geliştirmişlerdi. Bunlardan biri, on penilik paraları yapışkanlı yaldızla kaplayarak elli peni haline getirmekti. On peni ile elli peni aynı büyüklükteydi. Aralarındaki fark, elli peninin altıgen olmasıydı. On peniye yaldız sarılınca telefon kumbarası onu elli peni gibi algıla-

yordu. Telefonla bedava konuşmanın en akıl sır ermez yöntemini ise Whiteleys denen alışveriş pasajında temizlik işçisi olarak çalışmaya başladığımda öğrenecektim.

Bu ucuz konuşma yöntemleriyle aradığımız, Emine'nin oğlu Hakan'dan Türkiye'de olup bitenleri öğreniyorduk. Şimdilik kaldığı yer iyiydi. Emine oturum alınca onu da getirtecekti. Ama öncelikle Şermin'i aldırmalıydık. Ne yazık ki, Roja kaybolmuştu. Zaten biz bıraktığımızda hastaydı. Şermin, yanlarında kaldığı Süryani ailenin köpeği Lusi ile ikide bir şiddetli kavgalara tutuşuyordu. Lusi yavrularını Şermin'den kıskanıp ona saldırıyormuş. Hakan, Şermin'in sevki için Nevzat'ın da (Kuloğlu) yardımıyla bir kafes yaptırmış. Bizim yapmamız gereken, Şermin'in geliş koşullarını öğrenmek ve nakli için gereken parayı yollamaktı.

Emine bazen Ankara'daki ebeveynlerini de arıyordu. Emine'nin babası, torunu Hakan'ın bir köpeği İngiltere'ye göndermek için yürüttüğü faaliyetlerden haberdar olmuştu. Telefonda, Emine'ye, "Kızım, köpek İngiltere'ye gider mi, görülmüş şey mi bu?" deyip duyuyordu. Ara sıra annemle de konuşuyorduk. Neyse, annem, "iç ilişkilerden" o kadar haberdar değildi. Onun derdi günü beni merak etmekti, Emine'yi telefona çağırıyor, "küçük oğlunu" ona emanet ediyor ve benim için "Deli bu çocuk vallahi," deyip duruyordu.

Kısa zamanda öğrendik ki, Şermin'in getirtilmesi hiç de öyle kolay iş değilmiş. Bunu, Doğan Tarkan aracılığıyla tanıdığımız, SWP ve Sosyalist İşçi'nin önde gelenlerinden, şair Roni Margulies sayesinde öğrenmiştik. Mükemmel İngilizcesi olan Roni, ricamız üzerine, İngiltere'nin Tarım Bakanlığı'na telefon açmış ve İngiltere'ye kedi köpek gibi ev hayvanlarının getirtilmesi koşullarını öğrenmişti. Aksi gibi, bu açıdan en büyük zorluk çıkaran ülke İngiltere'ydi Avrupa'da. İngilizler, bir ada olan ülkelerini kuduzdan tamamen temizlediklerinden, ev hayvanlarının ülkelerine sokulmasına karşı çok sıkı denetim uyguluyordu. Getirtilen hayvanlar altı ay gibi uzun bir süre, *kennel* denen hayvan barınaklarında karantinada tutulduktan sonra sahiplerine veriliyordu. Bu *kennel*'lar da paralıydı elbette. 400 poundu bulan yol

ve aşı masraflarının dışında, günde 4 pound ödeniyordu. Şimdi düşünüyorum da, bu, kuduza karşı sıkı önlem almanın ötesinde İngilizlerin bir para sızdırma yöntemi olmasın sakın! Açıkçası bu, bizim boyumuzu fazlasıyla aşan, tam bir zengin işiydi. Evet ama dostumuz Şermin de orada bizden haber bekliyor, "Beni ne zaman aldıracaksınız?" deyip duruyordu.

Roni'den rica ettik. Bize, şu mealde bir şeyin İngilizcesi'ni yazar mıydı acaba: "Köpeğimizi bu ülkeye getirtebilmek için yardıma ihtiyacımız var. Lütfen yardım ediniz." Roni ricamızı yerine getirdi. Bu İngilizce yazıyı kocaman bir kartona, büyük ve kalın harflerle yazıp Finsbury Park'ın yolunu tuttuk. Yardım toplamak için neden burayı seçmiştik, bilmiyorum. Oysa öyle pek kalabalık bir yer de değildi. Belki de kalabalıkların önüne dilenci pozisyonunda çıkmaktan utanmıştık. Ama biz kendimiz için dilenmiyorduk ki, köpeğimiz için dileniyorduk!

Finsbury Park'ın bir köşesinde oturup dilenişimizi hiç unutamam. Önümüze koyduğumuz kartonu kaç kişi okudu acaba? Belki okuyan birkaç kişi olmuştur. Onlar da insafa gelip ellerini ceplerine atmadılar. Gözüm ikide bir Emine'ye kayıyordu. Kederli bir şekilde oturmuş, başını önüne eğmiş, sigara içiyordu. Bu, hem uzaktaki yakınlarımız, hem de onlar için dilenmek zorunda kalan bizlere duyulan bir kederdi, belli ki. Orada öylece birkaç saat oturduk. Sonunda tek kuruş yardım toplayamadan kalkmak zorunda kaldık. Yok, yok böyle olmayacaktı. Gerekli parayı bulmak için başka yollar aramamız gerekiyordu. Bu işin yolu, "halkımız" gibi kaçak çalışıp para kazanmaktı. İş aramaya koyulduk.

* * *

Bu arada, "Sosyalist İşçi"nin, Finsbury Park'la Holloway Road arasında bulunan, Labour Party'e ait, "Red Rose" adlı pubın üst katındaki haftalık toplantılara da katılmaya başlamıştık. Bu bize iyi gelecek, kendimizi, tamamen devrimci mücadeleden iskartaya çıkarılmış mülteciler gibi hissetmemizi önleyecekti. Öte yandan, sosyal yardıma ilişkin form doldurma falan gibi bürokratik işlerde Aydınlıkçıların Anadolu Kültür Merke-

zi adlı derneğine bağımlı olmak istemiyorduk. Dil yardımını bu çevreden de sağlayabilirdik. Ayrıca belki bu çevreden yeni arkadaşlar edinebilirdik.

Daha ilk toplantıya katıldıktan sonra, bu çevreye bütünüyle dahil olmadan yeni arkadaşlar edinemeyeceğimizi anlamıştım. Kendi içinde tam bir "ideolojik huzura" ermiş, kapalı bir çevreydi bu.

Toplantılara her hafta on, on iki kişi katılıyordu. Konular, büyük ağırlıkla, Sovyetler Birliği'nin erken dönemlerinin incelenmesine ayrılmıştı. Genellikle bir kişi giriş babında bir konuşma yapıyor, sonra konunun tartışılmasına geçiliyordu. Herkes söz alıp konuşuyordu. Kimsenin fikrini ifade etmesi önlenmiyordu. Zaten önlenecek bir şey de yoktu. Çünkü oraya gelenlerin büyük çoğunluğu temel noktalarda anlaşmış insanlardı.

Sovyet tarihiyle ve Stalin sorunuyla ben de yakından ilgilenmeme rağmen, bu çevrenin konuyu kılı kırk yaran irdelemeleri, en küçük ayrıntıyı dahi didik didik etmeleri canımı sıkmaya başlamıştı artık. Teorik konularda sinir bozucu ölçüde ukalaydılar. Dünyanın bütün gerçeklerine ulaşmış havalarındaydılar. Dünyaya bu bakışları, hal ve tavırlarına da yansıyor, kendi dışındakilere, sezdirmemeye çalıştıkları bir küçümsemeyle bakıyorlardı.

Gerçi bu toplantılara katılan herkes dört dörtlük "Sosyalist İşçi"ci değildi. Bizim gibi, dışarıdan katılan ve izleyenler de vardı. Bunlardan biri Zafer Yörük'tü. Zafer, Troçkist olmasına rağmen SWP'li değildi. Sanırım Troçkizmin daha ortodoks versiyonlarına bağlıydı. Seyfi Cengiz adlı orta yaşlarda biri daha vardı. Seyfi'nin derdi, sosyalizmin sorunlarından çok, ulusal sorunu kurcalamaktı. Zazaların Kürt olmadığını, ayrı bir ulus olduğunu, hatta Kürtlerin Zazaları ezdiğini ileri sürüyordu. Bu konularda yazıp çiziyordu da. Bir seferinde, "Sosyalist İşçi"nin toplantısı daha başlamadan Zazalara ilişkin tezlerini bize şöyle bir anlatmıştı.

"Sosyalist İşçi"nin "hal ve gidiş"ini Emine'yle kendi aramızda değerlendirdik. İkimiz de gidişattan hoşnut değildik. Ne var ki, arayı bozmayı da doğru bulmadık. Yine de Stalinizme karşı insanlardı. Değerlendirmeleri genelde devrimciydi vb.

Sanırım bu düşüncelerle, "Sosyalist İşçi" grubunun, ana partisi SWP'nin her yıl ülke çapında, tüm üye ve taraftarları için düzenlediği "Marksizm 1990" toplantısına katılma çağrısını kabul ettik. Londra'nın dışındaki bir kampusta üç gün süren ve yatılı gidilen bu toplantıda, SWP'nin çok sayıda akademisyeni (SWP, İngiltere üniversitelerindeki akademisyenler arasında oldukça güçlüydü) çeşitli konularda seminerler veriyordu. Bu konuların yüzde doksanı yine Sovyetler Birliği tarihi üzerineydi. Yani aslında, son derece ideolojik bir parti olan ve varlığını ideolojik temellerine borçlu olan SWP, bu seminerlerle her yıl üyelerini ideolojik bakımdan biçimlendiriyor, partinin ideolojik saflığını pekiştiriyor ve örgüt içi bağları güçlendiriyordu. Üç gün boyunca yoğun bir ideolojik bombardımana tabi tutuluyordunuz seminerlerde. Tabii seminerlerin hepsine birden katılmanız mümkün değildi. Kampusta, aynı anda belki yirmi salonda "ders"ler devam ediyordu. Önceden elinize tutuşturulan programa göre, tercih ettiğiniz herhangi bir seminere katılıyordunuz. Ama zorunlu da değildiniz. İsterseniz, seminere katılmak yerine pubda oturup kafayı çekebilir, orada arkadaşlarınızla çene çalabilirdiniz. Yani zorunluluk diye bir şey yoktu. Bu hoşuma gitmişti.

Bu üç günlük kampus çalışmasına katılmak paralıydı. Şimdi tam hatırlamıyorum ama sanırım kişi başına yirmi pound gibi bir şey veriliyordu. Paramız olmadığından, bizim paramızı, "Sosyalist İşçi"den arkadaşlar, kendi aralarında topladıkları paradan karşılamışlardı. Hatta, hoşuma giden bir şey, dönüşte, bu paradan artanları da aralarında bölüştürmüşlerdi ve bizim de payımıza fazladan para düşmüştü. Türkiyeli bilinen örgütler olsa parayı derhal örgütün kasasına aktarırlardı.

Bizi şaşırtan ve hoşumuza giden bir diğer şey de, seminerlerin bitiminden sonra, gece, SWP üyelerinin kendi aralarında eğlenmeleri, içmeleri, *cannabis* (kenevir) denen otu açıktan açığa sarıp topluca çekmeleri, gürültülü Batı müziğiyle dans etmeleri ve hiç gizleyip saklamadan ortalık yerde öpüşüp aşk yapmalarıydı. Bu tür davranış ve etkinlikler genelde bizim toplumumuzda yadırgandığı gibi, bizim "halkımız ne der"ci feo-

dal solumuzda daha da fazla dışlanırdı. Gençlerin, esrar içtikleri için, solcularımızca falakaya çekildiği bir ülkeden geliyorduk (*Yarılma*, s. 398). Hele bir kızın ortalık yerde öpüşmesi mi! Allah, derhal kolundan tutulup örgütten atılırdı. Zaten kimse böyle bir şeye cesaret edemezdi.

Işin bu olumlu yanı bir tarafa, SWP adlı partinin, akademisyenleri tarafından empoze edilen ideolojik dayatmalar gerçekten sinir bozucuydu. Profesörler, partinin değişmez doğrularını vazediyor, üyeler ve izleyiciler de "tartışma" bölümünde "sorular"la naçizane katkılarda bulunuyordu. Işin esasına ilişkin aykırı sorular ise, sessiz bir onaylamazlık veya görmezden gelmeyle geçiştirilmeye çalışılıyor, eğer tartışmacı inatçı biriyse de müthiş bir ideolojik salvoyla karşılaşıyordu.

Sovyetler Birliği'nin erken dönemlerini konu alan bir seminerde, Kronstadt 1921'le ilgili bir sorum ortalığı karıştırmaya yetti de arttı bile. Elbette sorumu tercüman aracılığıyla sordum. Tercümanlığımı, "Sosyalist Işçi"den Ayşe adlı kadın arkadaş yaptı. Sorum kısaca şöyleydi: "Emperyalist müdahale ve ambargo dolayısıyla Kronstadt 1921 Ayaklanması'nın 'objektif' olarak karşı-devrimci olduğundan ve bastırılmasının zorunluluğundan söz ediyorsunuz. Bu durumda, Stalinistler de, 1930 tasfiyeleri için aynı gerekçeyi kullanamazlar mı? O zaman da Sovyetler Birliği emperyalist müdahale altındaydı ve partiyi 'yıpratmak', karşı-devrime hizmet edebilirdi. Bu mantıkla, Sovyetler Birliği'nde ya da bugüne kadar sol hareket içinde yapılan her türlü kıyım ve baskı savunulabilir. Kanımca, Kronstadt ayaklanması, Sovyetler Birliği'nde boğulan gerçek devrimin sesidir."

Bu sorum, "dersi" veren "profesör"ümüzün ne tavrında, ne de görüşlerinde en ufak bir etki yapmışa benziyordu. Soruma karşı söyledikleri, bilinen Troçkist teranenin tekrarlanmasıydı. Aslında tüm Troçkistler ve Troçkist resmî tarihi 1930 yılına kadar tekrarlayan SWP gibi yarı-Troçkist partiler, Kronstadt'ın bastırılmasını onaylayarak kendi ölüm fermanlarını imzalıyorlardı.

Ne var ki, SWP üyeleri ve tabanı, profesörler kadar duyarsız değildi. Sorumun etkili olduğunu, salondaki dinleyicilerin aynı

mealde birkaç soru sormasından ve akşam, pubda küçük grupların Kronstadt'ı tartışmasından anlamıştım.

Emine'nin feminizmi de SWP'liler ve "Sosyalist İşçi"ciler için önemli bir sorundu. SWP, feminizmi açıkça ideolojik bir rakip olarak görüyor ve "burjuva ideolojisi" diye damgalıyordu. Tabii, İngiltere'deki kimi feministlerin bu nitelemeyi haklı kılan birtakım yönelimleri de yok değildi. 1960'larda radikal bir akım olarak yükselen ikinci dalga feminizm giderek etkisini kaybedip geri çekilmiş ve ortalıkta kalan, bilinen feministler, burjuva medyasında ya da Labour Party'de boy göstermeye başlamıştı. Aman canım, sanki bizzat SWP, bütün o radikal söylemlerine rağmen, fiiliyatta Labour Party'nin yan kollarından biri gibi bir şey değil miydi? Buna ileride daha etraflı değineceğim.

"Sosyalist İşçi"li kızlar, Emine'yle tartışıyor, onu feminizmin bir "burjuva akımı" olduğuna ikna etmek için ellerinden geleni artlarına koymuyordu. Bu ısrar ve aciliyet niye diye soracaksınız. Söyleyeyim. SWP'nin ülke çapındaki bu yıllık toplantıları, aynı zamanda geniş bir üye kaydetme ve devşirme amacına hizmet ediyordu. Bu toplantılardan etkilenen sempatizanlar toplantıların sonunda parti üyesi yapılıyordu. SWP, geliştiğini ve büyüdüğünü, üye sayısının ve aidat oranının artmasıyla, *Socialist Worker* gazetesinin tirajıyla ölçen bir partiydi. Bu yüzden, Tony Cliff, Chris Harman, Alex Callinicos gibi isimlerden oluşan parti önderliği, tüm partiyi, yıllık üye kotalarını ve gazetenin tirajını artırması için adeta kamçılıyordu. Bu yüzden, SWP'nin, dolayısıyla "Sosyalist İşçi"nin tüm üyeleri gazete satıcısı ve yeni üye avcısı haline gelmişti. Bu sürek avının hedeflerinden biri olduğumuzu o zaman ne ölçüde fark edebilmiştik, bilmiyorum.

Galiba Emine bunu benden daha fazla fark etmişti. "Sosyalist İşçi"li kızlarla ateşli bir şekilde tartışıyor ve feminizmin devrimci bir akım olduğunda ısrar ediyordu. Ben ise, anti-Stalinist damarım dolayısıyla SWP'ye daha olumlu bakıyor, hatta birçok noktada fikir ayrılıklarımız olmasına rağmen süreç içinde üye olabileceğimizi düşünüyordum. Ama hemen değil. Ön-

ce önemli ihtilaf konularını tartışmamız gerekirdi. Sanki tartışıp, koca partinin görüşlerini değiştireceğim. Akıl işte. Nereden bilirdim, SWP'nin, ülke dışından gelenlerden üye kazanmak için, böyle "ulvi" fikrî meselelerle uğraşmak yerine, bir "evlilik bürosu" gibi çalıştığını. Ülkede kalma hakkı kazanmak için çabalayan yabancılar, partiye katılarak, parti üyesi kadın veya erkeklerle kâğıt üzerinde evlilik yapma, dolayısıyla ülkede yasal olarak kalma olanağını elde etmiş oluyorlardı.

Son gün bir değerlendirme ve eleştiri toplantısı da yapıldı diye hatırlıyorum. "Eleştiri özgürlüğüne" gönül vermiş ve bunun için uygun bir ortam bulduğuna inanan saf Gün Zileli, bu toplantıda da kalkıp, yine tercüman aracılığıyla birkaç eleştiride bulundu. Partinin önde gelenlerinden, teorisyen, Yunan asıllı Alex Callinicos (herkesi bir başkasına benzetme huyum vardır. Callinicos'u da nedense, CHP'li politikacı Turan Güneş'e benzetmiştim) bana cevap verirken, öyle hatırlıyorum ki, küçümseyici birkaç ifade kullandı. Aslında Callinicos, benim eski yönetici mevkiimdeydi. Ben ise, parti yöneticisiyken rahatlıkla haşladığım, kendime haksızlık etmeyeyim ama belki de aynı şu anda Callinicos'un yaptığı gibi küçümsediğim ya da alaya aldığım tabandaki insanların yerinde. İnsanın kendini, günün birinde, tam tersi bir yerde ve konumda görmesi, bir yanıyla acı verici ama bir yanıyla da çok öğretici bir şeydi.

Dönerken otobüste yaşlı Tony Cliff ve eşi yanımdaki koltuğa düşmüşlerdi. Tony Cliff'te, bizim parti şeflerinde gözlemlenen "alçak dağları ben yarattım" havası yoktu. Karısını, daha sonraki yıllarda, o yaşlı haline bakmayıp, gösterilerde, diğer SWP üyeleri gibi gazete satarken görmüşümdür hep. Tony Cliff'e, o ana kadar birçok SWP üyesine ve "Sosyalist İşçi"liye sorup, tatmin edici bir cevap alamadığım bir soru yönelttim, yine tercüman aracılığıyla: "Üç gün boyunca süren ve o kadar farklı konunun işlendiği bu yıllık toplantıda acaba Çin Devrimi neden işlenmemişti? Bu bir eksiklik değil miydi?" Yaşlı Tony Cliff, programı aldı, evirdi çevirdi, "Bu konu yok mu?" diye soruyla karşılık verdi ve ekledi: "Evet, haklısınız, bu konunun işlenmemesi büyük bir eksiklik." Gülümseyerek çevreme bakın-

dım. Görüldü ey parti yalakaları! Partinin başkam gerçeği teslim edene kadar hepiniz bu konunun hiç de gerekli olmadığını savundunuz. Şimdi ne halt edeceksiniz bakalım?

Kampusun son günü, komünistlerin bilinen ritüeli olan hep birlikte ve ayrı ayrı dillerden "Enternasyonal Marşı"nı söyleme törenine katılmakta benim için hiçbir sakınca yoktu da, Emine'nin inadı tutmuştu. "Onlar"la Enternasyonal söylemezmiş. Hatta ben katıldım diye de bozulmuştu diye hatırlıyorum.

Kampus toplantısından döndüğümüz günlerde, sırık gibi uzun boylu, Chris adlı SWP'liyle "Sosyalist İşçi"den kız arkadaşı Ayşe, Alexandra Road'daki evimizde sık sık ziyaret edip, birçok konuda tartışarak bizi ikna etmeye çalıştılar ama boşuna. Görüşlerimizde anlaşamıyorduk. Ben de giderek Emine'nin tutumuna yaklaşmıştım. Yine de karşılıklı dostça tutumlarımızı bozmadık.

* * *

Londra'da, Türkiye'den tanıdığımız birçok arkadaşa rastlıyorduk. Emine'nin oğlu Hakan'a, kız kardeşinin evinde geçici bir yer bulabildiğimiz (*Sapak*, s. 237) Asuman Bayrak, bizden kısa süre önce gelmişti Londra'ya. Esas geliş sebebi, yeğenim Ümit Zileli'nin bir gazete çıkartma projesiydi. Nereden tanışıyorlarsa, Ümit, Asuman'a haber yollayıp. Londra'da bir gazete çıkartmaya çalıştığını, eğer gelebilirse birlikte çalışabileceklerini söylemiş. Asuman da Ümit'in "iğva"sına uyup Londra'ya gelmiş. Ama ortada ne gazete vardı, ne bir şey. Asuman, Ümit'ten şikâyet edip duruyordu, kendini ortada bıraktığı için. Gelmişken, dil kurslarına gitmişti. Ama ne yazık ki, İngilizce'yi bir türlü sevememişti. Asuman'la bir kere, Hackney'in aşağı taraflarındaki ünlü Sordish bit pazarına gittiğimizi hatırlıyorum. Paramız neredeyse yok denecek kadar azdı. Ala ala, Hakan için, "devlet kuşu" adını taktığımız, kenarında koca gagalı bir kuş olan bir tabla ve kendimize, kırıldıktan sonra sakladığım, bir parçası hâlâ bende duran, eflatun renkli, ağzı dar, gövdesi şişkin, küçük bir vazo almıştık. Her ikisine verdiğimiz para 1 poundu geçmiyordu. Asuman, halimize acıyıp, bize, en kü-

çüğünden, renksiz televizyonunu vermişti. Biraz karıncalı gösteriyordu ama olsun, sürekli İngilizce çalıştığımız odanın içinde farklı bir ses ve görüntü iyi gelmişti bize. Hem de İngilizce öğrenmek açısından televizyon dinlemenin çok faydalı olduğunu herkes söylüyordu.

Radyo dinleyerek İngilizce öğrenmiş bir arkadaşımız vardı örneğin: Adanalı Şaban Şerif Yarar (*Havariler*, s. 178, 396). TİİKP davasında birlikte yargılandığımız Şaban Şerif Yarar'la, Mesutlarda kaldığımız ilk günlerde karşılaşmıştım. Daha doğrusu, geldiğimi duymuş, beni aradı. Ama dışarıda bir yerde buluştuk. Şaban Şerif, benim gibi Aydınlık hareketinden ayrıldığından ve sanırım benden farklı olarak, sağda solda Aydınlıkçıları zıvanadan çıkaracak laflar ettiğinden sıkı bir tecrit altındaydı. Bu yüzden Mesutlara gelememişti. Benim muhafızlardan, DGB'li Yalçın Dal'ın (*Havariler*, s. 415) kız kardeşi, Ceyhanlı Esin Dal'la evlenip, bizden yaklaşık bir buçuk yıl önce Londra'ya gelen Şaban, beni ayaküstü İngilizce sınavına tabi tuttu. Çantasından çıkarttığı ders kitabından bir pasajı okuyup çevirmemi istedi. Dediğini yaptım. "Hımmm, fena değil," dedi, kendine özgü sinizmiyle belli belirsiz gülümseyerek. Şaka değil, gerçekten de Şaban Şerif, İngilizce öğrenmeye azmetmiş ve esas olarak da BBC dinleyerek, sokakta konuştuğu zaman yadırganacak ölçüde tam bir BBC İngilizcesi öğrenmişti. Bundan sonraki yıllarda Şaban Şerif'le inişli çıkışlı bir arkadaşlığımız olacaktı. Yeri geldikçe sözünü edeceğim.

TİİKP davasından arkadaşlarımdan biri de Askar Yılmaz'dı (*Yarılma*, s. 466, 548). Malatyalı Askar, *Havariler*'de sözünü ettiğim Ceyhan bölgesindeki çalışmalara (s. 150) parti kadrosu olarak katılmış, orada Aydınlıkçı çevreden bir kızla evlenip Ceyhanlılarla akraba olmuş, hatta onlara karışmıştı. Askar, işkence ve hapislik sınavlarından geçmiş, sessiz, fedakâr bir kadroydu. Şimdi de aynı yolda yürüyerek tipik bir Aydınlıkçı yerel bürokrat haline gelmişti. Sessizliği yine eski sessizlikti ama açıkçası, hem fiziki, hem de mecazi anlamda ensesi kalınlaşmış; eski köylü sessizliği, yeni durumda yerel parti bürokratı sinizmine dönüşmüştü. Bir keresinde Emine ile bana yolda

rastladığında, Aydınlıkçıların Anadolu Kültür Merkezi'ni gösterip, "Bizim yerimiz şurada," diyerek, kamusal binalarının dışında bireysel arkadaşlık yapamayacağını açıktan ima etmesi ve bir keresinde, Anadolu Kültür Merkezi'nde tanık olduğum gibi, parti gecesinin biletini almak istemeyen "halkımız"dan bir köylüye, "Sen de tercüman istemeye geleceksin bir gün buraya," diye açıkça tehdit ifade eden sözler etmesi, Askar'ın artık tam bir bölgesel bürokrat haline geldiğinin göstergeleriydi.

Askar'ın kaynı, Ceyhanlı belediye zabıtası Musa da fizik olarak epeyce kalınlaşmış olmasına rağmen, Askar'a göre daha cana yakındı. Birkaç kere yolda rastlayıp sohbet etmiştim kendisiyle. Yeni geldiğim için Musa bana, Londra'ya ilişkin bedava danışmanlık yapmakla yükümlü hissediyordu kendini. "Gün Ağabey," diyordu. "Bak burada herkes bunun peşinde. Yapma, etme, gel sen de belediye evine müracaat et." Her şeyi bir yana bırakın, tek başına "müracaat" lafı bana afakanlar basmasına yol açardı. Devlet kapısında geçirdiğim her saniye benim için işkenceydi. Kaldı ki, sanırım biraz da aristokrat bir tavırla böyle şeyleri küçümsüyordum. "Aman Musa," diyordum. "Onca yıl devrim için mücadele ettik, sonunda Londra'da ucuz bir belediye evi kapıp, rahat bir emekli hayatı yaşamak için mi, bırak Allah aşkına." Musa ısrar ediyordu: "Anlamıyorsun Gün Ağabey, bunun devrimcilikle falan ilgisi yok. Bir belediye evi ele geçirirsen bir daha seni kimse çıkaramaz oradan, rahat edersin. Hatta ileride evi ucuza satın alma şansın bile olur. O zaman daha iyi koşullarda mücadele edersin." Musa'ya, bu ülkeye zaten bir, bilemedin iki yıllığına geldiğimiz yanıtını veriyordum. Aslında Emine'nin kulağı, Musa'nın dediklerine daha açıktı ama bana söz geçiremiyordu. Daha sonraki yıllarda, bu "keskin"liğimi bana hep hatırlatmıştır.

Pazarcık'ın köylerinden tanıdığım, evlerinde kalıp ekmeklerini yediğim Ayvazlar da Londra'da yaşıyordu siyasi göçmen olarak (*Havariler*, s. 213). Hasan Ayvaz, karısı Solmaz Ayvaz, İbrahim Ayvaz, karısı Ayşa Ayvaz ve artık büyüyüp kocaman delikanlı ve genç kız olmuş çocukları. 12 Eylül sonrasında, İbrahim Ayvaz, özellikle de karısı Ayşa Ayvaz çok zulüm görmüş-

tü. Zaten darbeden sonra en büyük baskıyı yerel taraftarlar yaşamıştı. "Kadro" konumunda olanlar kolayca bölgeyi terk etmişti. Ama yerel taraftar nereye kaçsın? Hadi, çok sıkıştığında evdeki erkek de kaçtı diyelim. Çoluk çocuğun sorumluluğu sırtında olan kadın nereye kaçacak? Yani, heyheyli zamanlarda "zafer"lerin tadını çıkaranlar değil, o dönemlerde kenarda kalanlar çekiyordu baskı dönemlerinde yine dertlerin en büyüğünü. İbrahim Ayvaz da jandarmadan kaçmak zorunda kalınca, jandarma komutanı, karısı Ayşa Ayvaz'ı yatırmıştı falakaya, "Kocan nerede?" diyerek. İbrahim ve Ayşa Ayvaz, gördükleri işkenceden dolayı, "Medical Foundation" adlı bir işkence terapi merkezinde tedavi görüyordu. İbrahim, "Orada kırdılar, burada yapıştırıyorlar," diyordu gülerek.

Hasan Ayvaz, sığınmacı olduğu için pişmanlık duyuyormuş gibi bir havadaydı. Daha doğrusu, bu konumundan dolayı neredeyse bir eziklik içindeydi. "Gelmeyecektik," deyip duruyordu, "Orada mücadele var, biz burada ne yapıyoruz ki?" Önce ona hak verir gibi olduysam da, bu düşüncenin ona örgüt tarafından, yukarıdan empoze edildiğini, bu empoze etmenin Hasan'a özgü olmayıp, bütün örgüt taraftarlarına uygulandığını fark edince irkildim. Aydınlık hareketi, yurtdışına kaçmış taraftarlarını, açıkça belirteyim ki, "sağılacak inek"ten farklı görmüyordu. Bu "inekleri" sağmanın en iyi yolu ise, onlarda bir işe yaramazlık, aşağılık duygusu yaratmaktı. Onlara telkin edilen şuydu: "Mücadeleyi bırakarak kaçıp oralara gittiniz. Siz artık ne işe yararsınız ki, bol para kazanmaktan başka? O zaman alın elinizi cebinize de diyetinizi bir ölçüde ödeyin hiç değilse." Bu ruh haline, yalnız Aydınlıkçı çevrede değil, bütün sol örgüt çevrelerinde rastlayacaktım.

Pazarcık günlerinde neşeli, genç bir gelin olan, içtenlikle boynumuza sarılan Solmaz, ağır yükler altında biraz durgunlaşmış, eski atikliği ve çevikliğinden bir şeyler kaybetmiş gibiydi. Biraz da kilo almıştı. Ama yine güler yüzlüydü. Galiba biraz da hüzünlüydü. "Onlardan" ayrıldığım için sitem edermiş gibi bakıyordu sanki bana. Partinin Maraşlı köylü taraftarları, partiyi bir aşiret gibi algılıyordu. İnsan hiç aşiretinden ayrılır mıydı?

Pazarcık köylerini gezdiğimiz dönemde (*Havariler*, s. 208-219) Feyza ile birlikte kaldığımız köylerden tanıdığım bir arkadaş da Ali Cüce'ydi. Ali, o zamanki konukluğumuzdan o kadar etkilenmişti ki, kızının adını Feyza koymuştu. Feyza Cüce şimdi kocaman kız olmuştu. Londra'da ve başka yerlerdeki pek çok Aydınlıkçı, PKK'nın yükselişinin zirvede olduğu 1990'ların ortalarında Aydınlık hareketinden kopup PKK'ya katılacak, Ali Cüce de bunlardan biri olacaktı.

Pazarcık köylerinden tanıdığım Veli Sugeçmez de Londra'da, Aydınlık taraftarları çevresindeydi. Londra'ya gelir gelmez ilk yaptığım iş bir bisiklet almak olmuştu ikinci elden. Aynı çevreden Düzgün adlı bir arkadaşın bisikletini satın almıştım 30 pounda. Düzgün, beni, bisiklet sürerken soldan işleyen Londra trafiğine karşı çok dikkatli olmam konusunda uyarmıştı. 30 poundum yoktu, hatırladığım kadarıyla bu parayı Veli Sugeçmez'den borç almıştım. Tottenham ve Haringey bölgesinde oturduğum yıllarda, hiç abartmıyorum, sokağa her çıktığımda Veli Sugeçmez'e rastlamamı nasıl izah edeceğimi bilemiyorum. Aramızda sanki tuhaf bir kader ortaklığı vardı. Bir süre sonra buna o kadar alıştım ki, sokağa çıkarken, "Eh bakalım bugün Veli Sugeçmez bana neler diyecek?" diye düşünürdüm ve gerçekten de rastlardım. Bu karşılaşmalara o da benim kadar şaşırır mıydı bilmiyorum ama yüzünden herhangi bir şaşkınlık ifadesi okunmazdı. Hatta buna olması gereken bir şeymiş gibi baktığını sezinlerdim. Ayaküstü, Londra belediye otobüslerinde şoförlük yapan oğlundan, karısının rahatsızlığından, iş aradığından vb. söz ederdi. Benim muhalif olduğumu bilir ama sanki hâlâ Aydınlıkçıymışım gibi davranırdı. Ben dayanamayıp, Aydınlık hareketi hakkında birkaç olumsuz laf ettiğimde, bunları ya duymazdan gelir ya da kötü yola sapmış bir akrabasına yazıklanır gibi bakardı bana.

Neredeyse bütün Maraşlı köylülerin Londra'ya geliş tarihi birkaç gün arayla aynıydı: Aralık 1989. Bunun nedeni, İngiliz hükümetinin Ocak 1990'dan itibaren vize uygulamasını başlatacağını ilan etmesiydi. Bunu İngiltere'deki akrabalarından öğrenen Pazarcık köylüleri, tarlalarını, mal ve davarlarını satıp

toplu halde uçaklara doluşmuşlardı. Yani o günlerde İngiltere'ye, İngiliz makamlarının şaşkın bakışları altında, tek tek insanlar değil de, köy dolusu uçaklar iltica etmişti.

Tam yeri gelmişken, özellikle kent kökenli ilticacıların Maraşlı köylü ilticacıları "ekonomik mülteci" diye küçümsemelerinin haksızlığını da belirteyim. Tek tek aldığınız zaman, Maraşlı ilticacıların hepsinin arka planında mutlaka büyük siyasi mücadeleler, işkenceler, tutuklamalar olmayabilir. Evet ama, unutmayalım ki, tüm Maraş'ın arka planında koca bir 1979 Maraş Katliamı vardır (*Havariler*, s. 344-347). İnsanlar neden, aşağı yukarı aynı ekonomik koşullarda olan Ege'nin köylerinden topluca iltica etmemiştir de, Maraş'tan etmiştir? Biraz dikkatli bakıldığında, o koca Maraş Katliamı'yla ve ardından gelen yıllardaki baskılarla bu insanların her şeyden önce ruhen yerlerinden edildikleri görülür. Bu yüzdendir ki, Maraş köylüleri, bana kalırsa, ekonomik mülteci değil, yerlerinden edilmiş ruh sürgünleridir.

* * *

Daha ilk geldiğimiz günden beri "*Poll Tax* mücadelesi" diye bir şey duyuyorduk ama henüz algımız açık değildi bu konuyu kavramaya. Mart ayı sonunda yapılan büyük *Poll Tax* yürüyüşü ve tarihe "Trafalgar Battle" diye geçen, Trafalgar Meydanı'ndaki şiddetli çatışmalar, bu konudaki algımızın da açılmasını sağlamıştı.

On yedi yıldır iktidarda olan Conservative (Muhafazakâr) Party'nin lideri, Başbakan Margaret Thatcher hükümeti, 1989 yılında, İngilizlerin "kelle vergisi" dediği *Poll Tax* adlı yeni bir vergi uygulamaya koymuştu. Bu vergi, herkesin ödediği normal vergiye ek bir vergiydi ve bunu herkes, gelir durumlarına bakılmaksızın, eşit bir şekilde, yıllık olarak, "kelle başı" ödemek zorundaydı. Hatırladığım kadarıyla, yıllık 500 pound civarında bir vergiydi bu. Verginin "eşitliği" elbette en yoksul kesimlerin sırtına biniyordu. Zengin için bu miktarı ödemek o kadar önemli olmayabilirdi ama yoksul için bu çok ağır bir yüktü. Üstelik İngiltere, yoksulu bol olan bir ülkeydi.

Iron Lady Margaret Thatcher'ın uzun süreli yönetiminden zaten bıkmış yoksul kesimler biraz da *Poll Tax* vergisini fırsat bilerek harekete geçmişti. Her mahallede *Poll Tax*'e karşı direniş komiteleri oluşturuluyordu. Daha sonraki yıllarda bizim de içinde yer alacağımız Haringey Solidarity Group (HSG) da, Haringey'de böyle bir mahalle örgütlenmesi içinde doğmuştu.

O gün Emine ne yazık ki, temizlik için bir eve çalışmaya gittiğinden gelememişti. *Poll Tax* yürüyüşüne tek başıma katıldım. Sabah, ünlü Hyde Park'ta toplanıldı. Henüz mart ayında olmamıza rağmen yaz gibi güneşli, ılık bir hava vardı. Tüm Britanya sol örgütleri stand açmıştı Hyde Park'ta. Bu örgütlerin çoğu Troçkistti. Zaten, ilginçtir ki, İngiltere solu, bizim solun tersine, ağırlıklı olarak Troçkist eğilimliydi. Örneğin "Militant" grubu. Bu Troçkist grup uzun süredir Labour Party'nin içinde bir "sol kanat" olarak var olma mücadelesi içindeydi. İsmi gibi, çok sayıda militana sahip olduğu anlaşılıyordu. Bu gruba göre, Labour Party, işçi sınıfının partisiydi. Anlaşılan, Troçkist teoriye göre (Troçkist akımın içinde, Troçki'nin her söylediği değişmez bir teori haline gelmişti), Sovyetler Birliği nasıl "yozlaşmış işçi devleti"yse, Labour Party de "yozlaşmış işçi partisi"ydi. Böyle bir şey söylediklerini duymadım ama Labour Party'nin işçi sınıfının partisi olduğunu savundukları kesindi. Onlara göre, işçi sınıfının çoğunluğu bir partinin içinde yer alıyorsa (İngiltere'de bir işçi, sendika üyesi olduğu an otomatikman Labour Party'nin de üyesi oluyordu, çünkü sendikalar Labour Party'nin bünyesinde yer alıyordu) o parti işçi sınıfı partisiydi. İstediği kadar burjuvazinin borazanını öttürsün, iktidara geldiği zaman burjuvazi adına işçilerin suyunu çıkartsın, değişmezdi bu. "Militant" grubu, kocaman standında, aynı adlı dergilerini ve Troçki ağırlıklı kitaplarını sergilemişti.

SWP'nin standı önünden de geçtim. Tüm SWP üyeleri *Socialist Worker* satmaya seferber edilmişti. Tüm üye ve taraftarlar, hepsi. Baş görev buydu. SWP, durmadan "işçi" lafı etmesine rağmen militanlarını ağırlıklı olarak öğrenci ve öğretmenlerden devşiren bir partiydi. Daha sonraki yıllarda öğreneceğim en önemli özelliği ise, SWP'nin bir "istasyon partisi" olmasıy-

dı. Solda yer alan ya da daha sonra anarşizme yönelen neredeyse herkes, mücadeleye ilk başladığında önce bu "istasyon"dan geçmişti. Gelen, bir iki yıl bu partide oyalanıyor, daha sonra bir başka gruba ya da siyasete yöneliyordu. Ancak, arkadan yenileri geldiği için SWP her zaman orta büyüklükte bir parti olarak gücünü koruyordu.

Dünyanın en sevimli Stalinistlerine de ilk kez burada rastladım: *Morning Star* satan yaşlı militanlar. Ellerinde gazeteleri, öyle, sakince dolaşıyorlardı kalabalığın arasında. Kadın erkek hepsi sekseninin üstündeydi. Hepsi tonton ihtiyarcıklardı. *Morning Star*, Büyük Britanya Komünist Partisi'nin günlük yayın organıydı. Hiçbir zaman büyüyüp kitleselleşemeyen bu parti, yıllar içinde daha da küçülmüş ve 1956 Macar İhtilali sırasında Rus tanklarını desteklediği için entelektüel birikimini önemli ölçüde kaybetmişti. Artık o eski koyu Stalinist yönelimi de kalmamıştı ama partinin canı da yoktu zaten. Onu terk etmeyen, sadece, 1930'lu yıllarda, Stalin'in heyheyli günlerinde partiye genç militanlar olarak kaydolmuş bu işçilerdi. Altmış yıl içinde tonton ihtiyarlar haline gelen bu sakin militanlar öylesine sevimliydiler ki, insanın yanaklarından bir makas alası geliyordu.

Böyle standlar boyunca yürüyerek dolaşırken gözüme, çimenlere kızlı erkekli öbek öbek oturmuş *punk*'lar ilişti. Kızılderili apaçilere benzeyen rengarenk saç modelleriyle *punk*'lar. O sırada *punk*'lar hakkında fazla bilgim yoktu. Onların sistem karşıtı, dövüşçü karakterlerini hiç bilmiyordum. Onlara bakışım, aşağı yukarı bizim solun bakışına benziyordu: "Toplum dışı, yoz unsurlar."

Oysa *punk*'lar, 1980'lerde, öncelikle İngiltere'de ortaya çıkıp, giderek Avrupa'ya yayılan devrimci bir toplumsal hareketin bugüne kalmış unsurlarıydı. Hareket, o sıralar, 1980'lerin başlarındaki hızını kaybetmişti ama hâlâ önemli bir etkisi vardı gençler üzerinde. Temel sloganları *No Future!* ve *Never Work!* idi: "Gelecek Yok!" "Asla Çalışma!" O sırada bu sloganları kavrayacak kadar geniş bir bakışım yoktu. "Geleceği reddediyorlar, tamamen umutsuz bir felsefe," diye düşünüyordum. Oysa

bunlar, son derece devrimci sloganlardı. Modernist toplumun, gelecek vaadiyle insanları kölece çalışmaya sürmesine karşı bir isyandı.

Punk'larda adeta içine kapanık bir *community* havası vardı. Giyimleri toplumdan tamamen farklı ama birbirinin neredeyse aynısıydı. Kenardan tıraş edilmiş, ortadan dikleştirilmiş, renk renk boyanmış saçları vardı hepsinin. Üstleri yırtık pırtıktı. Kızların naylon çorapları mutlaka delik deşikti. Ayaklarında kaba saba postallar vardı. Boyunlarında ve bellerinde ağır madeni madalyonlar taşıyorlardı. Bu bir asma kilit de olabilirdi örneğin. Çoğunun peşinde, boyunlarına tasma yerine eşarp veya mendil bağladıkları, serbest dolaşan köpekleri vardı. Hepsinin elinde mutlaka teneke bira bulunuyordu. Yerlerde halkalar oluşturarak oturuyorlardı. Açıktan açığa esrar içip, *joint*'leri dolaştırıyorlardı. Sakindiler ama aynı zamanda büyük bir çatışma öncesindeki gerginlik okunuyordu yüzlerinden.

Yürüyüş, daha başından, o günün olaylara gebe olduğunu gösteriyordu. Sonradan verilen rakamlara göre, üç yüz bini bulan kalabalık, yürüyüşe geçildiği an Hyde Park'ın kenarındaki demir çitleri ezip geçti. Kalabalık, hem sakin, hem öfkeliydi. En fazla bağırılan slogan, *Maggie, Maggie, Maggie, out, out, out!* idi. *Maggie*'yle kastedilen, o sıralar hâlâ İngiltere'yi yöneten ve *Poll Tax* vergisinin baş mimarı olarak görülen, *Iron Lady* Margaret Thatcher'dı.

Herhangi bir grupla yürümüyordum. Önlere gidiyor, arkalarda kalıyor, İngiltere'de ilk kez tanık olduğum böyle büyük bir gösteriyi ayrıntılarıyla izlemeye çalışıyordum. O arada, Mesut'la birlikte havaalanındaki mülteci bürosundan bizi almaya gelen kadın avukata rastladım, bir süre birlikte yürüdük.

Trafalgar Meydanı'na yaklaştığımızda yürüyüş kafilesinde heyecanın dozu iyice arttı. Birlikte atılan sloganlar daha bir gür çıkmaya başladı. Meydana girdiğimizde, o zamanlar *apartheid* rejimi altında bulunan Güney Afrika'nın Trafalgar Meydanı'na yakın bir yerdeki elçilik binasının anarşistler ve *punk*'lar tarafından ateşe verildiği söylentisi yayıldı. Gerçekten, meydana yakın bir binadan duman ve alevler yükseldiğini ben de gördüm.

Koca meydan hınca hınç dolmuştu ve yürüyüş kolları hâlâ meydana girmeye devam ediyordu, uçsuz bucaksız bir kalabalıktı bu. Meydandaki havuzlu bölüm hariç, iğne atsan yere düşmeyecek ölçüde göstericilerle dolmuştu alan. Meydana neredeyse gökyüzünden bakan ünlü Nelson anıtı (anlatıldığına göre, General Nelson'ın anıtını yapacak heykeltıraş, generale, "Öyle yüksek bir anıt yapacağım ki, seni kimse göremeyecek," demiş) bile şaşırmıştı sanki bu büyük kalabalık karşısında.

Derken, meydanın üst kısmında polisle göstericiler arasında çatışmalar çıktı. O tarafa yöneldim, çatışmayı yakından izlemek için. Yol bilmez, iz bilmez çaylak bir mülteci olarak çatışmaya hemen katılmak niyetinde değildim. Doğrusunu söylemem gerekirse, henüz yabancı olduğum bu toplumda, çatışmaya katılmak için büyük bir heyecan da duymuyordum içimde.

Yukarı tarafta patlak veren çatışmada, en ön planda *punk*'ların dövüştüğünü gördüm. O çorabı delik, elbise yerine kadın kombinezonu giymiş, saçları kesik kızların polise sopalarla giriştiğini görmek gerçekten şaşırtıcıydı. Bizim, mangalda kül bırakmayan mülteci sol grup mensuplarından göze çarpan kimse yoktu ortalıkta.

İngiliz polisinin bizim polislerden oldukça farklı olduğunu fark ettim. Son derece sakin ve disiplinliydiler. Şeflerinden emir almadan asla harekete geçmiyorlardı. Göstericiler *scum* (pislik) diye bağırıp yüzlerine tükürse bile. Ama emir aldıkları an, adeta bir savaş tatbikatındaymışçasına çevirme harekâtına girişiyor ve uygun anda da vahşice saldırıyorlardı. Bizim polisler gibi öyle bodoslamadan saldırmıyorlardı. Kalabalığın içine bir bıçak gibi sıra sıra giriyor, topluluğu adeta bir pasta keser gibi kesiyorlardı. Kalabalığın bir kesimini bu şekilde kuşatıp, ondan sonra da "pasta dilimini", "dişlerinin" arasına alıyorlardı. Evet ama bu pasta da öyle kolay yenir yutulur bir şey değildi. İnsanın boğazında kalabilirdi.

Orada SWP'lileri de gördüm. Pankart ve bayraklarını toplamış, koyun gibi birbirlerine sokulmuş, kenara çekilmiş, çatışmaları izliyorlardı. Sanırım, çatışmalara katılmamak konusunda partiden özel talimat almışlardı. Zaten onlar gazete satmak-

tan başka ne bilirdi ki! Bu görüntü beni bir *dejavu*'ya sürükledi, *Yarılma*'da anlattığım gibi (s. 221-222), 1966 12 Kasımı'nda, Ankara'da, Cemal Gürsel Meydanı'nda FKF'liler de aynı böyle yapmışlardı.

Daha sonraları "Trafalgar Battle" diye anılan çatışmalar saatlerce sürdü. Ne göstericiler polisi önüne katıp kovalayabildi, ne de polis göstericileri dağıtabildi. Aşağı yukarı bir "pat" durumu vardı ama göstericilerin haklılıklarından gelen özgüvenleri çok daha güçlüydü. Hava kararmaya yüz tutunca, göstericiler kalabalık gruplar halinde meydanı terk etmeye başladı. Polis de düzenli bir şekilde geri çekildi.

Trafalgar Meydan Muharebesi sonuçsuz kalmadı. Ünlü *Iron Lady* Margaret Thatcher, bundan çok kısa süre sonra Başbakanlık'tan istifa etti ve görevi, Muhafazakâr Parti'nin de başkanlığını üstlenen John Major'a bıraktı. *Poll Tax* vergisi, hükümet tarafından geri çekildi. Bu verginin bir benzeri, daha sonra belediye vergisi adıyla yeniden yürürlüğe kondu, orası başka.

* * *

İltica başvurumuza ilişkin işlemler de yürüyordu bir yandan. Home Office denen İngiltere İçişleri Bakanlığı'na, ilk ifademize ek olarak daha ayrıntılı bir ifade vermemiz gerekiyordu. Ama bundan önce avukatlarımıza ifade verecektik. Bu ifade, Home Office ifadesine bir çeşit ön hazırlıktı. Öğrendiğimize göre, Home Office, o dönemde, örgüt mensuplarından çok, zulme uğrayan Alevilere oturum veriyormuş. Bir avukatlık firmasından, ifadelerin İngilizce'den Türkçe'ye çevrilmesi işleri alan Şaban Şerif bunlardan bazılarını çevirmem için (birkaç kuruş ek gelir elde ediyordum bu yolla) bana da verdiğinden biliyorum, mülteci ifadeleri kan revandan geçilmiyordu. Herkes Alevi olduğunu ve Türkiye'de gerek Sünnilerin, gerekse de Alevi düşmanı devletin zulmüne uğradığını anlatıyordu. Bu ifadeler tamamen gerçekdışı olmamakla birlikte, oturum almak için birçok abartma içerdiği çok açıktı.

Elbette bizim ifadelerimizin böyle kan revan içinde olması beklenemezdi. Gerçek neyse onu anlatacaktım. Emine ise, ar-

tık benden bağımsız ifade vereceğinden (kimliğinin Gönül Zileli değil, Emine Özkaya olduğunu açıklamıştı avukatlara) ifadesini kadın sorunu üzerine kurmayı planlamıştı.

Ön ifadelerimizi, Jane Cooker'ın Tottenham'daki avukatlık bürosunda Gerry adlı genç avukat aldı. Gerry bana her şeyi ayrıntısıyla soruyordu. Ben de gerçek durum ne ise anlatıyordum. O güne kadar çok mülteci ifadesi almış Gerry'nin, anlattıklarımdan pek tatmin olmadığı izlenimini edindim. Benden biraz kan ve işkence öyküleri dinlemek istiyordu galiba. Evet ama 1980 sonrasında kaçaktım ve başımdan doğrudan doğruya böyle şeyler geçmemişti, doğrusu kafadan da atamazdım. Kaderlerini değiştirmek için gelmiş kırsal bölge mültecilerini anlıyordum ama benim herhangi bir şeyi abartmaya ihtiyacım yoktu ve yakışmazdı da. Daha önceki dönemleri bırakın bir kenara, parti yöneticisi olduğum için gıyabımda yedi buçuk yıl hüküm almış ve on yıldır polis tarafından aranıyor olmam iltica-mın kabul edilmesi için yeterli nedendi.

Gerry, bunun ötesinde, arandığım döneme ilişkin çok özel şeyler de sormaya başladı. Öyle ki, kendimi sanki polis sorgusundaymışım gibi hissetmeme yol açtı bu sorular. Örneğin, kaçaklık dönemimi anlatırken, kimlerin yanında gizlendiğimi sordu, isimlerini vermemi istedi. Muhtemelen bunları, ileride, olur da, bu kişiler de iltica için başvuracak olursa lehlerinde bir unsur olarak kullanmak için soruyorlardı. Yoksa bu, iltica-cının iltica ettiği ülkeye kendini ne kadar teslim ettiğini saptamaya yönelik bir test miydi? Fena halde huylanmıştım. İngiliz kurumlarına karşı zaten güvensizliğim vardı. O anda bu, avukatların, İngiliz polisiyle, dolayısıyla Türk polisiyle bilgi alışverişinde olabileceği türünden bir paranoyaya yol açtı. Gerry'nin sorularına önce "Bilmiyorum," diye yanıt verdim. Buna benzer sorular ardarda gelince de, iyice aksilenip, "Neden soruyorsun, bunun benim iltica talebimle ne ilgisi var?" diye terslendim. Sanırım Gerry bu aksiliğimden durumu anladı ve bir daha böyle şeyler sormadı.

Home Office ifadesi için yine Heathrow'a gittik. Bu sefer Mesut'la birlikte, o güne kadar tanımadığımız orta yaşlı bir erkek

avukat gelmişti. Adam ayaküstü birtakım uyarılarda bulundu. Önce Emine, ardından da ben ifadeye girdik. Emine, dediğim gibi, ifadesini tamamen kadın sorununa dayandırmıştı ve öyle pek de bir hazırlık yapmamıştı. Esasen doğaçlamadan verdi ifadesini. Ayrımcılığa Karşı Kadın Derneği'ndeki faaliyetlerini falan anlatmış daha çok.

İfadelerden sonra beklememiz söylendi. Pek fazla beklemedik. Emine'nin ifadesini alan kadın gülümseyerek geldi ve Emine'nin dört yıllık oturum aldığını (oysa genelde usul, önce bir yıl, ardından da üç yıl oturum verilerek dört yılın tamamlanmasıydı. Dört yıldan sonra *indefinite* (sınırsız) oturum alınıyordu) söyledi. Benim durumum ise açıklığa kavuşmamıştı henüz. O gün karar verilmemişti, karar daha sonra verilecekti. Bak şu işe! Emine bana bağlı olarak daha rahat oturum alır diye düşünürken kendisi benden önce oturum almıştı, hem de dört yıl. Üstelik Home Office yetkilileri bununla yetinmemiş, büyük ihtimalle bir yanlış anlama sonucu, boşandığı kocasına da oturum vermişti. Komedinin bu kadarı olabilirdi! Şu dünyada, Emine'nin İngiltere'ye serbestçe girmesini isteyeceği son kişiydi boşandığı kocası. Yoksa adamlar, Emine'nin oğlu Hakan Çalbayram'a oturum vereceklerine eski kocasına mı vermişlerdi yanlışlıkla? Emine telaş içinde içeri koşturdu. Durumu açıkladı. Eski kocasına verilen oturum, anında geri alındı (herhalde, İngiltere'de en kısa süreyle oturum hakkına sahip olan kişi olarak tarihe geçecektir) ama tuhaftır ki, Hakan'a da hemen orada oturum verilmedi. Onun için ayrıca uğraşmak gerekecekti.

Peki benim durumum ne olacaktı? Durumumu sağlamlaştırmak için ek bir şeyler yapmam gerekiyordu. Mesut ve Murat Metin'in de hatırlatmasıyla, ünlü Amnesty International'ın (Uluslararası Af Örgütü) Londra'daki merkezine gitmeye karar verdik. Büyük bir ihtimalle bu kuruluşun arşivlerinde benim arandığıma ilişkin bazı kayıtlar bulunmaktaydı. Eğer Amnesty bu konuda bir mektup verirse derhal oturum alırmışım.

Amnesty International denen kuruluşu hiç böyle hayal etmemiştim. Kale gibi korunuyordu. Derdinizi anlatıp, kim olduğunuzu kanıtladıktan sonra içeri alınıyordunuz. Özel kim-

lik kartını yakanıza takıp iç taraflara geçebiliyordunuz. Görevliler, ışıklı bir bölmeye özel kartlarını takarak girebiliyorlardı kapıdan içeri. Emniyet müdürlüğünde bile bu kadar önlem yoktur. Mağdur, devletlerin zulmüne uğramış insanlara yardım için kurulmuş bir örgütün devletten farksız bir korunma içinde olması biraz yadırgatıcıydı benim için. Acaba, hedef aldıkları devletlerin sabotaj ihtimaline karşı mı bu kadar geniş önlemler almışlardı? Öte yandan, İngiltere kökenli Amnesty International'ın, insan haklarıyla ilgili faaliyet göstermediği ülkeler İngiltere ve Kuzey İrlanda'ydı. Sanırım bu, Amnesty ile İngiliz devleti arasında yapılmış bir anlaşmanın ürünüydü.

Amnesty'ye, bana dil açısından yardımcı olması için Murat Metin'le gitmiştik ama Türkiye seksiyonunda çalışan, adının Helmut olduğunu öğrendiğim orta yaşlardaki İngiliz neredeyse bizden iyi Türkçe biliyordu. Bir süre Türkiye'de yaşamış, Türkçe'yi, bir süre içlerinde yaşadığı inşaat işçilerinden öğrenmişti. Bu yüzden, sokak Türkçesi'ni bizden daha iyi biliyor, böyle konuşuyordu. Örneğin, "Hadi gidelim," yerine, "Hadi gidek," diyordu. İnşaat amelesi gibi konuşan bir İngiliz'le karşılaşmak, Oxford İngilizcesi konuşan bir inşaat işçisiyle karşılaşmak kadar şaşırtıcıydı.

Türkçe konuşan Helmut, konudan önceden haberdardı. Bir kere de biz anlattık. Beni ismen tanıdığını söyledi. Türkiye bölümünün arşivlerini karıştırdı ve benimle ilgili gazete kupürlerini, mahkeme belgelerini eliyle koymuş gibi buldu. Durumu, Jane Cooker'ın avukatlık bürosuna kısa sürede bildireceklerini söyledi. Teşekkür edip çıktık.

Gerçekten de çok geçmeden, Amnesty'den bir buçuk sayfalık bir mektup geldi avukatlık bürosuna. "Richard Dunstan-Refugee Office" imzalı yazıda, benim geçmişte uğradığım soruşturmalara ilişkin bilgiler yer alıyordu. Avukatlık bürosu bu mektubu Home Office'e ulaştırdı ve Home Office, nisan ayında bana da bir yıllık oturum verdi.

Oturum aldıktan sonra "Metropolitan Police"e kaydolmam ve onlardan bir "yeşil kimlik" almam gerekiyordu. Bu amaçla, "Metropolitan Police"in merkezine gittim. Türkiye'den kal-

ma bir takıntım vardı polis karakollarına karşı. Gerçi burası, insana korkma ve çekinme duygusu vermek üzere düzenlenmiş Türkiye'nin karakollarından çok, herhangi bir devlet dairesine benziyordu. Kıçlarında tabancayla dolaşan ve çevrelerine korkunç nazarlar fırlatan polislere falan rastlamıyordunuz. Sakin memurcuklar masalarında rutin işleriyle meşguldüler. Kapıdan girip elimdeki Home Office kararını sakin memurcuklardan birine teslim ettikten sonra, gönderildiğim masadaki bir memuranıma derdimi anlatmaya çalıştım kısıtlı İngilizcemle. Kadınla zor anlaşabiliyorduk dil açısından. Ben de onun sorularını anlamıyordum çünkü. Bir ara işler sarpa sarar gibi oldu. Kadın, Home Office kararını istedi. Daha önce kararı verdiğim sakin memurcuk ortalıkta görünmüyordu. Kararı alıp kaçmasındı sakın ya da muziplik yapıp saklanıyor falan olmasındı? Tek "servetim" olan kararın kaybolacağı endişesiyle çevreme bakındım. Sonunda gördüm benim memurcuğu. "İşte orda," dedim parmağımla işaret ederek. Kadın sertçe uyardı beni: "Elinle gösterme, işaret etme," dedi. Burada böyle "ayıp" şeyler yapılmazmış. Parmağımı indirerek uyarıya itaat ettim ama memurcuğumun yeniden gözden kaybolmaması için de azami çabayı gösterdim. Neyse, oturum kararım sonunda kadına ulaştı ve "yeşil kart"ıma kavuştum. Ne işe yarayacaksa!

* * *

Aydınlık taraftarı Pazarcıklı köylüler sayesinde bir gece işi buldum. Queensway'de Whiteleys adlı büyük alışveriş merkezinin temizlik işiydi bu. Anlatıldığına göre, burada Afrikalı siyah işçiler ağırlıktalarmış daha önce. Türkiyeli işçiler de varmış ama azınlıktalarmış. Ben işe girmeden bir süre önce Afrikalı işçiler binanın temizlik firmasına karşı direnişe geçmiş ve büyük çoğunluğu işten atılmış.

Zaten bu temizlik firmasının en düşük ücretten çalıştırdığı işçilerin hepsi kaçak çalışan mültecilerdi. Bildiğim kadarıyla, bizim Türkiyeli işçiler Afrikalıların direnişine pek destek olmamış ve onların atılmasıyla boşalan yerlere kendi hemşerilerini, tanıdıklarını sokmuşlardı. Ben de bu furyanın sonuna ye-

tişmiştim. Eh, etme bulma dünyasıydı bu. İleride anlatacağım gibi, Afrikalı işçilerin başına gelen bizlerin de başına gelecekti.

Bizim Pazarcıklı köylü arkadaşlar iş aradığımı biliyordu. Şermin'i getirtmek ve karantinada kaldığı altı ay boyunca *kennel* parasını ödeyebilmek için zorunluydum çalışmaya. İş aradığımı herkese duyurmuştum. Günün birinde arkadaşlar, "Bu akşam bizimle gel, işe alınabilirsin," dediler. İşe alınmak için öyle uzun işlemlere gerek yoktu. Arka kapıdan girdik. Dar ve pis koridorlardan geçtik. Hangar gibi bir yerde temizlik şirketinin menajerinin karşısına çıkarıldım. Arkadaşlar benim de çalışmak istediğimi söylediler. Adam bana şöyle bir baktı ve elime bir bezle fısfıs tutuşturup sütunları silmemi söyledi. Adımı, soyadımı verdim ona. Maaşımın yatırılması için bir de banka hesabı gerekliymiş. Banka hesabım yoktu da, "Abbey National" denen "Building Society"den (bunlar da banka gibi çalışan kuruluşlardı) bir hesabım vardı, onu verdim. Hepsi bu kadardı, olmuştu.

Üç katlı, içinde kocaman gōbekleri, restoranları, giyim mağazaları, kuaförleri, çikolata dükkânları vb. olan koca bir binaydı. Gece 10'da kapılar kapanıyor ve bu saatten sonra temizlikçilerin faaliyeti başlıyordu. Restoranların pasaja açık kısımları, yerler süprülüyor ve ardından makinelerle cilalanıyordu. Menajer ve yardımcısı konumundaki oğlu arada bir çalışmaları teftiş ediyor, eğilerek yerlerin iyi cilalanıp cilalanmadığına, döner merdivenlerin iyi temizlenip temizlenmediğine bakıyorlardı. Benim gibi acemi işçilere daha çok, sütun silme, kenarlardaki pirinç parmaklıkları parlatma gibi işler veriliyordu. İşlerin içinde tuvalet temizliği de vardı. Herhalde işin uzmanı olmalılar ki, tuvaletleri Türkiyeli bir karı koca temizliyordu genellikle. Türkiyeli işçilerin sayısı yaklaşık yirmi kadardı. Bunun dışında, eskiden kalma birkaç Afrikalı işçi de vardı.

Birkaç gün süren o sıkıcı sütun silme işinden sonra yer temizliğine verildim. Bu bana daha uygun bir işti. En azından insana daha çok hareket etme olanağı veriyordu. Ne var ki, arkadaşlar beni çok hızlı çalıştığım için uyardılar. Meğer burada işçilerin kendilerinin belirlediği bir çalışma temposu varmış. Bu

tempoyu hızlandıran işçilere iyi gözle bakılmazmış. Tabii, arkadaşlar biliyorlardı benim patrona yaranmak diye bir derdim olmadığını. Her zamanki aculluğum işte!

İş gece 10'da başlıyor, sabah 7'de sona eriyordu. Ondan sonra metroyla eve dönüyor ve öğlene kadar uyuyordum. Pek uykumu aldığım söylenemezdi ama işyerinde de sabaha doğru bir iki saat kestirdiğimden idare ediyordum. Bunu bütün işçiler yapıyordu neredeyse. İş, sabaha doğru 5'te bittiğinden işçiler geri kalan iki saatte uyumanın yoluna bakıyordu. Tabii ki, öyle ortalıkta uyunamazdı, çünkü güvenlik kameraları her an üstünüzdeydi. Uyunacak en zula yerler *basement* denen bodrum katındaki labirentlerin gizli köşeleriydi. Usta işçiler buraları çok iyi biliyordu. Eh, biz de yavaş yavaş öğreniyorduk işte.

Ama öğrenemediğim ya da öğrenmeye heves etmeyeceğim şeyler de vardı. İnanılması zor ama bazı işçiler, uyumak yerine *double* çalışıyordu. Brezilyalı genç bir işçi vardı. Whiteleys içindeki bir restoranda kendine iş ayarlamıştı. Gece işinde sabah 7'ye kadar çalışıyor görünmesine rağmen, sabah 5'te bu restoranın işine girişiyor ve oradan da ayrıca ücret alıyordu. Bu işçileri anlamak güçtür. Çalışmayı sevmezler ama gereğinde çift ücret almak için işte böyle akla hayale gelmez yollara da başvururlar.

Whiteleys'teki çalışmamdan haftada (İngiltere'de maaş ve ücretler haftalık ödenir) elime 90 pound kadar bir para geçiyordu. Bu paranın önemli bir kısmını Şermin'in yol masrafları için Hakan'a göndermiştim. Şermin Hanım yakında İngiltere'ye uçakla teşrif edecekti. Hakan'la sürekli haberleşiyordum. Türkiye ile telefon haberleşmesi çok pahalı olduğundan (o zaman henüz internet yoktu ortalıkta) ucuz ya da bedava konuşmanın en kurnazca yollarını araştırıp duruyordum. Bir gece, en üstteki menajerler odasının temizliğine verilmiştim. Benden başka kimse yoktu. Üstelik de telefonlar çalışıyordu. Oradan Hakan'ı aradım. Rahat rahat konuştuk.

Bizim Pazarcıklılar, bedava konuşmanın daha da dâhiyane yollarını biliyorlardı. Akıl sır erecek gibi değildi buldukları ya da öğrendikleri yöntem. O zaman, evdeki telefondan kimin

aradığını öğrenmek için ahizenin ağız kısmına dayanan, dükkânlarda satılan bir alet vardı. Normalde, bu alet ahizenin ağzına konuyor, evin telefon numarası çevriliyor ve hangi numaraların evi aradığı öğreniliyordu. Bizim pazarcıklılar, nereden öğrenmişlerse, bir şifre öğrenmişlerdi. Aleti ahizenin ağzına dayadıktan sonra bu şifreyi, ardından da Türkiye'de arayacakları numarayı çeviriyorlardı. Ondan sonra saatlerce konuş babam konuş! Bedava! Gecenin ilerleyen saatlerinde telefonların dizili olduğu bölümde Pazarcıklıları izlemek çok eğlenceliydi. "Hele yengemi de ver bir konuşayım," diyordu biri örneğin. Ardından, "Çocukları da ver bir şeyler söyleyeyim." Telefonda, en ufak havadisler bile alınıp veriliyor, hasretler gideriliyor, ailevi sorunlar konuşulup hep birlikte çözümler üretiliyor, komşuların bile hatırı soruluyor, eller öpülüyor, hürmetler sunuluyor, hatta ahırdaki sarı ineğin sağlığı bile soruluyordu. Bu telefon konuşmalarına tanık olmak (sanki kırda bayırda konuşur gibi bir de bağırarak konuşurlardı ki) inanın insanda roman yazma arzusu uyandırıyordu. O kadar çok olay, o kadar çok öykü gidip geliyordu ki bu (bedava!) tellerden.

Gerçi ben bu yöntemi hiç denemedim. Köylülerin karmaşık işleri çözme yetenek ve isteği yoktu bende. Şimdi gideceksin, o aletten alacaksın, şifreyi öğreneceksin falan filan. Biraz karmaşık gibi görünen bir şey ya da devlet kapısındaki en basit bir girişim bile beni yararıma olan bir işten caydırmaya yeterdi.

Öte yandan, "üzerime vazife olmayan" şeylere karışmaktan da geri kalmazdım. Bir gece, süpürgeleri falan alıp orta kata gelmiştim çalışmaya başlamak için. Bir de baktım, bizim arkadaşlar orta katın tırabzanlarına dayanmış, sanki seyirlik bir şey varmış gibi gülerek aşağıya bakıyorlar. Ben de baktım, hani belki kaçırmamam gereken bir şeydir diye. Aşağıda, ortasında, gündüzleri fıskiyesi çalışan çeşme gibi bir şeyin bulunduğu göbekte tek başına bir kadın bağırıp duruyordu. Yukarılara bakıyor, "*Help! Help!*" diyerek yardım istiyordu. Kadının fenalık geçirdiği açık seçik ortadaydı. Aşağıya gülerek bakan arkadaşlara, "Ne oluyor?" diye sordum. "Kadın kapalı kalmış da içeride," dediler, "Kapılar 10'dan sonra kapanıyor ya. İçeride unutmuş-

lar kadını. Herhalde tuvalette falandı." "İyi de, güvenlikçiler neden açıp kadını çıkarmıyorlar," diye sordum. "Biz ne bilelim, biz karışamayız böyle şeylere. Yasak," cevabını alınca hızla aşağı indim. Normal kapıların dışında, acil çıkış kapılarının yerini biliyordum. Kadına, "Beni izleyin," dedim. Kadın, bir kurtarıcıya kavuşmuş gibi minnetle bakıp, hiç itiraz etmeden izledi beni. Onu acil çıkış kapısına götürdüm, kapının demirini ittim. Kadın yeniden dünyaya gelmiş gibi derin derin nefes alarak kendini dışarı attı. Bana nasıl teşekkür edeceğini bilemedi. Gider gibi oluyor, sonra dönüp tekrar tekrar teşekkür ediyordu.

Sonra geri gelip çalışmaya başladım. Çok geçmeden arkadaşlar uyardı. "Gün Ağabey, gözetleme kamerasını görüyor musun, sen nereye gidersen o tarafa dönüyor." Önce bunu tesadüf sandım. Denemek için zıt yönlere hızla gidip geldim. Gerçekten de kamera, ben nereye gidersem oraya döndürüyordu başını.

Zaten bunun nedenine çok fazla kafa yormaya gerek kalmadı. Biri kadın üç güvenlik görevlisi rap rap geldiler yanıma. Söylediklerinin yarısını anlayabiliyordum ama hepsini anlamaya gerek de yoktu. Konu gayet açıktı. Bana, neden müdahale ettiğimi soruyorlardı. Yetersiz İngilizcemle "Kadın bayılmak üzereydi," falan gibi bir şeyler söyledim. Olsunmuş, bu benim işim değilmiş. Güvenlikçilerin işiymiş. "Üstüme vazife olmayan" işlere karışmaya devam edersem beni menajerime şikâyet eder, işten attırırlarmış. Londra'da bisiklet kullanırken, dikkatsiz sürücülerin faulleriyle karşılaştığımda arkalarından Türkçe küfür ederdim. Anlamasalar da bu daha kolayıma geliyordu ya da ağzımdan kendiliğinden Türkçe küfür çıkıyordu. Bu sefer de öyle yapım. Anlamadıklarını görünce, "*Fuck off!*" diye İngilizce tekrarladım. Bu sefer anladılar. Beni menajerime şikâyet edeceklerini söyleyip yine rap rap gittiler. Hiç umurumda değildi valla. Gereğinde menajere de bir "siktir" çekerdim. Kadını bu emir kulu canavarlardan kurtardığım için mutlu, bir şarkı mırıldanarak devam ettim işime.

Bu sıkıcı gece işini biraz olsun çekilebilir kılmak için şaka ve muziplikler de eksik olmuyordu. Hele bir başkasını tiye alan

muziplikler insanların çok hoşuna gidiyor, onları güldürüyordu. Elli yaşlarında, durmadan gezdiği memleketleri anlatan Pazarcıklı bir arkadaş vardı. O zamana kadar iltica ettiği ve kapı dışarı edildiği ülkelerin sayısını kendisi bile unutmuştu. Bu sayede, İsveç'ten İtalya'ya, Yunanistan'dan Belçika'ya kadar her yeri dolaşmış, tüm Avrupa halklarının özelliklerini tanımıştı, dediğine göre. Hangi ülkeden söz etseniz bir fikri vardı. Koyu Alevi'ydi. "Biz Kürt değil, Alevi'yiz," der dururdu. Hoşsohbet, güler yüzlü bir insandı. Ne yazık ki, adını aklımda tutamamışım.

Bu arkadaş genellikle orta kat temizliğine verilirdi. Elektrik süpürgesinin fişini takıp başlardı çalışmaya. Ne var ki, elektrik süpürgesinin prizi orta katta değil, bir üst kattaydı. Üşenmeden bir üst kata çıkar, prizin düğmesine basıp kapatır (İngiltere'de prizler düğmelidir), sonra asansörle çabucak aşağı inip Pazarcıklı çok görmüş arkadaşın yanına giderdim. Garibim, benden hiç kuşkulanmazdı. Elektrikli süpürgenin sağını solunu karıştırır, "Yine aksilendi meret," derdi. Ben de ona yardım etmek istiyormuşum gibi orada dururdum. Sonunda yukarı çıkıp prize bakmayı akıl eder ve "arıza"yı bulurdu. "Ne oldu?" diye sorardım. Zeki ve kül yutmaz bir polis hafiyesinin yüz ifadesiyle, "Yine müdürün sabotajı, ne olacak?" derdi. "Müdür" dediği, menajer ya da onun yardımcılığını yapan oğluydu. Başına ne geliyorsa onlardan bilirdi. "Sabotör"ün yanı başında olduğu aklının köşesinden bile geçmezdi.

Whiteleys işçilerinden İbrahim adlı bir arkadaştan borç alarak Emine'ye yüz pounda beyaz bir bisiklet satın aldık ikinci elden. Bisiklete binmeyi ve benimle birlikte şehrin çeşitli yerlerini gezmeyi çok istiyordu Emine. Londra'da ulaşım çok pahalıydı. İkimizin birden aynı gün bilet alması imkânsızdı. Bu yüzden, International House'daki kurslara giderken tek bilet alır, ikimiz birden kullanırdık. Bu konuda çeşitli yöntemler geliştirmiştik. Bir yöntem, birinin bileti makineye verip, hemen arkadakinin çekmesiydi. Böylece bir kişi için açılan turnike aralığından iki kişi birden geçerdik. Bazen arkamızdan sinyal sesi gelirdi ama aldırmaz, yürürdük. İkinci yöntem bence daha iyiydi. Birimiz turnikeden geçer, bileti bir kitabın içine koyar

ve unutmuş gibi, turnikenin üstünden öbürüne verirdi. Öbürü, bilet belli bir zamanda aynı turnikeden geçemediğinden, gerisin geri trene gider ve bir sonraki istasyondan çıkardı.

* * *

Bu arada, çok düzenli olmasa da, Sosyalist İşçi'nin toplantılarına ya da bu grubun etkinliklerine katılmayı sürdürüyorduk. Bir seferinde Roni Margulies'in tercümanlığını yaptığı, bir Rus sendikacının konuşmacı olduğu bir toplantıya katılmıştım. Sovyetler Birliği'nde, Gorbaçov'un başlattığı "Glasnost" ve "Perestroyka" siyasetlerinin sonucunda belli bir özgürleşme olmuş, herkes içindekini dökmeye, Rus sendikacılar ülke dışında konferanslar vermeye başlamıştı. Orta yaşlarda, kırmızı yüzlü bir adamdı Rus sendikacı. Sovyetler Birliği'nde işçi sınıfının koşullarını anlatıyordu, elbette bir rejim muhalifiydi. Zaten öyle olmasa SWP onu oraya konuşmacı olarak çağırmazdı.

Toplantıda Türkiyeli gruplar da vardı. Bu gruplardan biri de, bugün Maoist Komünist Parti adıyla bilinen TKP-ML adlı Kaypakkaya taraftarı partinin Londra'daki önde gelenleriydi. Roni'nin çevirisini yaptığı sendikacının konuşması bittiğinde pek tatmin olmamıştım. Tamam, Sovyetler Birliği'ne, oradaki rejime ilişkin bir sürü şey anlatmıştı da, hani neredeydi Stalin döneminde yapılanlar? Sorular kısmında söz alarak, sendikacıya, Stalin dönemi hakkında ne düşündüğünü sordum. Aman kardeşim, bir dokun bin ah işit derler ya, aynen öyle! Adam sanki bu soruyu bekliyormuş gibi anlattı da anlattı. Stalin'i yerin dibine geçirdi. Benim kadar Roni'nin de anlatılanlardan memnun kaldığını görebiliyordum. Ne var ki, herkes için aynı durum söz konusu değildi. Sendikacının cevabı biter bitmez, hemen ön tarafta oturan Kaypakkaya taraftarları ayağa kalkıp protestoya giriştiler. "Stalin Yoldaş"a yapılan bu "haksız" saldırıları protesto ediyorlardı. "Stalin Yoldaş, devrim yolunu gösteren, dünya halklarının büyük dostu"ydu, "ona saldırmak emperyalistlerle aynı safa düşmek"ti vb. Bu konuşmalardan sonra, TKP-ML taraftarları öfkeyle çıkıp gittiler. Onlarla daha sonraki yıllarda da karşılaşmalarım olacaktı.

Şermin'in gelmesi için tüm hazırlıklar tamamlanmıştı. Tarım Bakanlığı'ndan geliş izni alınmış ve İstanbul'a yollanmıştı. Gerekli para da öyle. Hakan'ın, Nevzat'ın yardımıyla yaptığı kafes, standartlara uymadığından yeni bir kafes alınmıştı. Sonunda Şermin Hanım'ın İstanbul Atatürk Havalimanı'ndan uçağa bindirildiği haberini aldık. Heyecan içindeydik. Ne var ki, Şermin Hanım hemen gelmedi Londra'ya. Uçak Amsterdam'a inmiş ve orada aktarma yapılmış. Şermin Hanım ve refakatindekiler Amsterdam'da bir otelde konuk edilmişler. Ertesi gün yeniden uçağa binilmiş ve nihayet Londra'ya vasıl olunmuş.

Şermin'i hemen görmemiz mümkün olmadı. Karantinanın da karantinası vardı. Hayvanlar sahiplerine gösterilmeden önce yerlerine alışmaları sağlanıyormuş. Bunun için de iki hafta beklemek gerekiyormuş. *Kennel* sorumlusu kadından telefon yoluyla öğrendiğimize göre, Chingford denen oldukça uzak bir semtteki *kennel*'da Şermin'den başka bir Türkiyeli köpek daha kalıyormuş. Türkiye konsolosunun eşinin köpeğiymiş bu da. Öyle ya, İngiltere'ye köpeğini getirtmek için ya konsolos eşi olmak gerekirdi ya da bizim gibi deli!

Bu sırada Azad'ın bize kiraya verdiği evin satılmak üzere olduğunu ve çıkmamız gerektiğini öğrendik. Sırmalar bir yer bulup çıkmışlardı bile. Biz de ev arıyorduk. O sırada mülteciler için ev bulmak hiç de zor bir şey değildi. Bütün komisyoncuların camlarında *DSS Welcome* (Yardım alanlar kabul edilir) ilanını görebilirdiniz. O sıralar belediyeler, biz işsizlik parası alanların sırtından, çoğu, Yahudilerin elinde olan ev sahibi şirketlere oluk gibi para akıtıyordu. Evet ama İngiltere'de ev yardımı alabilmek bir ayrıcalıktı. Ev yardımı alabilmek için sosyal yardım almak zorunluydu. Sosyal yardım almak için ise bir adres göstermek gerekiyordu. Bu kısır döngü yüzünden on binlerce İngiliz sokaklarda yatıyordu. Londra'da elli bin insanın *homeless* (evsiz) olduğu söyleniyordu. Bu insanlar, sokaklarda, köprü altlarındaki mukavva "evlerinde", metrolarda ya da *squat* denen işgal evlerinde yatıyordu. Bir keresinde, Waterloo Köprüsü'nün altındaki, yüzlerce evsizin barındığı bu mukavva evleri görmüştüm. Evsizler, akşam vakti, bir teneke kutunun içinde

yaktıkları ateşin başına toplanmış, ısınmaya çalışıyordu. Mukavva evler, sokaktan bulunmuş mukavva kutulardan yapılmış, bir kişinin yatacağı bölmelerdi. İçlerinde kirli, yırtık bir uyku tulumu ya da battaniye vardı. Bu insanlar gündüz dileniyor, geceleri buralarda uyuyordu.

Bu bir yaşam tarzı mıydı? Bazıları için öyle olduğu söylenebilir. Bazıları çalışmayı reddettiği gibi, sosyal yardım, dolayısıyla ev yardımı almayı da reddediyordu. Bunlar, bütünüyle sistem dışı, doğaçtan "anarşist" bireylerdi. Mağrurdular. Dilenirken bile yalvarmazlardı. Önlerine bir kutu koyar, gözleri dalgın, öylece ilerilere bakarlardı, normal hayatını sürdüren insanların omzunun üstünden. Bununla birlikte, bilinçli olarak yardımı reddedenler kanımca azınlıktı. Evsizlerin çoğunluğu, verecek adres bulamadığı için sosyal yardım alamıyor, dolayısıyla ev yardımından da yoksun kalıyordu. Bunun sonu da dilenmek ve karton evlerde yaşamaktı.

İngiltere toplumu atomize edilmiş bir toplumdu. Eğer kendini idare edecek bir işin ve gelirin yoksa uçurumun dibini boylardın. Sokaklarda dilenen bu İngilizlerin çoğu, belli bir yaştan sonra ailelerini terk ederek Londra dışından gelmiş orta sınıf gençlerdi. Türkiye'den ya da başka yerlerden gelen mülteci ya da işsizlerden, böyle sokakta kalanına hiç rastlamadım desem yeridir. Cemaat halinde yaşayan iltica cılar sokakta kalmazdı. Çünkü mutlaka daha önceden bu ülkeye gelmiş bir arkadaşları, akrabaları ya da hemşerileri olurdu. Onların adresini geçici olarak gösterip sosyal yardıma başvurabilirlerdi. İngiltere'de doğmuş bu gençler öyle mi ya! Onlar bir adres bile gösteremeyecek kadar atomize edilmişlerdi. Doğdukları bu ülkede ne arkadaşları, ne akrabaları, ne de hemşerileri vardı!

Bir gün, Turnpike Lane'de, Türkiyelilerin işlettiği bir kebapçı dükkânında karşılaştığım manzara, bu trajedinin boyutlarını ortaya koymaya yeter. Bu işsiz, evsiz İngiliz gençleri, bir yandan esrar çekerken bir yandan da, otantik Anadolu figürleri işli yaldızlı ceketlerini giymiş personelin çalıştığı kebap (kebap sözcüğü oralarda bir değişim geçirmiş ve *kebab* olmuştur) dükkânının önünde dileniyordu. Yaldızlı personel (ki, bunların ço-

ğu, bir yandan sosyal yardım alıp, diğer yandan da böyle yerlerde çalışarak para kazanan mültecilerdi) kapının önüne çıkıp bu "yüzsüz" İngilizleri kovaladı. "Hadi bakalım, hadi kalkın buradan, başka yerde dilenin!" Bu garibanlar da, "Dağdan geldin bağdakini kovuyorsun," demediler, çullarını, battaniyelerini sürükleyerek, köpekleri arkalarında, başları önlerinde uzaklaştılar. Çok hazin ve düşündürücü bir manzaraydı.

Squat olayı ise başlı başına bir sektör ve kültürdü. *Squat*, İngilizce'de "çömelmek" anlamına gelir. Burada ise doğrudan "girip oturmak, el koymak" anlamında kullanılıyordu. *Squat*'çılar, genellikle özel mülkiyete ait evlere girmezlerdi. Çünkü buralarda tutunma şansı yoktu. Polis kısa sürede gelip *squat*'çıyı dışarı atabilirdi. İşgal edilenler, çoğunlukla, o sırada içinde kimsenin oturmadığı boş belediye evleriydi. Boş evin, belediye evi mi, yoksa özel mülkiyet mi olduğunu nasıl saptarlardı, sanırım bu da *squat* sanatının sırlarından biridir.

Squat'çı, eve bir şekilde girer (kapıyı tornavidayla açarak ya da pencereden) ve ilk iş olarak kapının kilidini değiştirirdi. Bunu yaptığı andan itibaren o evde oturma hakkı vardı ve onu kimse oradan zorla söküp atamazdı. Elbette evin, belediye evi olması kaydıyla. O sıralar *squat*'çılığı sadece evsiz İngilizler değil, mülteciler de yapıyordu. Özellikle de ülkede kaçak yaşamak zorunda olanlar, sosyal yardım alma hakkı olmayan öğrenciler... Londra'da kiralar çok yüksekti ve ev yardımı almayan, yaptığı ek işlerle karnını zor bela doyuran öğrencilerin ya da işsiz kaçakların bu kirayı ödemeleri neredeyse imkânsızdı. İşte *squat* sektörünü doğuran da bu imkânsızlıktı. Sokaktaki karton evlere yanaşmayıp, buraları İngilizlere bırakan dışarlıklılar, *squat* sektöründe en önlerdeydi.

Ev ararken zaman zaman ilanlardan da yararlanıyorduk, hatırladığım kadarıyla. Böyle arayışlar sırasında, Muswell Hill'e yakın bir yerde Türkiyeli bir ev sahibesine de rastladık. Orta yaşlarda bir kadındı. Bizi dikkatle süzdükten sonra, "Orhan Suda'yı tanır mısınız?" diye sordu. Tanıdığımı söyledim (*Yarılma*, s. 298; *Havariler*, s. 487; *Sapak*, s. 181, 253). Kadın, "BBC'de çalışırken benim kiracımdı," dedi, bir devlet sırrı açık-

lıyor havalarında. Sonra, görmemiz için bizi yakındaki eve götürdü. "Eşime, DSS almadığınızı, bir yerde çalıştığınızı söyleyeceğim. O DSS'li kiracılar istemez de," dedi kapının anahtarını çevirirken ve sinirli sinirli gülerek ekledi: "Ne yapacaksınız, bazen beyaz yalanlar gerekli oluyor." İçerisi boştu. Pek bir eşya yoktu. Duvar kâğıtları rutubetten kabarmış, yer yer duvardan ayrılarak yerlere sarkmıştı (bu arada, hangi mantığın ürünüdür bilinmez, Londra'da evlerin yüzde doksanının duvarlarının badana yerine duvar kâğıdı ile kaplı olduğu bilgisini de vereyim). Evin hazin manzarasını hep birlikte seyrettik birkaç dakika. Kadın bu arada, evini övmeyi de ihmal etmiyordu. Çok aydınlıkmış, çok havadarmış. Burnumuzu kıran rutubet kokusunu içimize çekerek kadının "beyaz yalan"larını bir süre dinledik. Sonunda Emine, "Bu ev bu kadar etmez, görmüyor musunuz rutubeti?" diyerek kadının renkli renksiz yalanlarına son verme gereği duydu. "Bir de bu eve haftada 200 pound istiyorsunuz." Kadın suspus olup, Emine'nin diskurunu dinlerken yerin dibine geçmiştim. Olmazdı ki canım, bir insana da bu kadar yüklenmek. Emine böyleydi. Genelde insanlara karşı çok nazik olmakla birlikte, hiç beklenmedik bir anda ağzına geleni pat diye söylerdi. Ben ise, bakmayın öyle yazılarımda, internette esip üfürmelerime, sanırım annemden tevarüs ettiğim bir huy olarak, fazlasıyla yumuşak yüzlüydüm, insanların yüzüne gelemezdim. Ev işi yattı tabii. Oradan çıktıktan sonra bu kez ben Emine'yi eleştirdim. Neden bu kadar sert çıkışmıştı ki kadına? Eleştirimi kabul etmedi. Göz göre göre insanı kazıklamaya kalkmasınmış o da. Yok canım, kadın benim sandığım gibi alınmış falan da değildi. Birkaç gün sonra bize kart atıp, "istediğimiz fiyata vereceğini" söyledi evi. Ama biz yanaşmadık.

İki hafta beklediklen sonra, bisikletlerle, Chingford'daki *kennel*'a gittik, Şermin'i görmeye. Çok heyecanlıydık. Aynı zamanda da hüzünlü. Emine'nin oğlu Roja yoktu. Ama Şermin'i görmenin sevinci ve heyecanı bu hüznümüzü biraz olsun bastırıyordu.

Kennel, koca bir arazide kurulmuştu. Daha baştan, hep birlikte havlayan köpekler korosu karşılıyordu sizi. Genç bakıcı

kızın refakatinde koridorlarda ilerlerken kafeslere doğru şöyle bir göz attım. Her cinsten köpek vardı. Kediler ve diğer ev hayvanları da ayrı bir bölümdeymiş. Sonunda o an geldi. Bakıcı kız kapıyı açtı, içeri girdik ve kapı arkamızdan sürgülendi. Meğer âdet böyleymiş. Köpeklerin altı ay boyunca kafeslerinden dışarı adım atmaları yasakmış. Bu yüzden ziyaretçiler de köpekleriyle birlikte içeri kilitlenirmiş, ziyaret süresi boyunca. Anlayacağınız, tam bir hapishane, belki daha da beter.

Şermin, Emine'yle beni görünce tabii ellerini omuzlarımıza koyarak sevinç çığlıkları atmaya başladı. Sıçrıyor, dönüp yeniden geliyor, inanamıyormuş gibi bize yeniden yeniden bakıyor, yine üstümüze sıçrıyor, çığlık atıyor ve en acıklısı da burnuyla, parmaklığa asılı tasmasını gösterip duruyordu: "Hadi takın tasmamı, gidelim bu Allahın belası yerden."

Gerçekten de çok kötü bir yerdi. "F Tipi" hücre, üç adım uzunluğunda, bir buçuk adım genişliğindeydi. Hücrenin sonunda, yerde bir delik göze çarpıyordu. Hayvanlar dışarı çıkamadıklarından tüm ihtiyaçlarını bu hücrenin içinde görüyorlardı. O delik, hayvanların pisliğinin suyla akıtılması içindi. Tüm temizlik önlemi bundan ibaretti. Belki bir de ilaçlıyorlardır.

Şermin'i yatıştırmaya çalıştık. Sarıldık. Öptük. Biraz sakinleşir gibi oldu ama gözleri gözlerimizdeydi: "Hadi gidelim." Hay Allah! O anda, keşke hiç gelmeseydik diye düşündüm. Şimdi onu burada nasıl bırakıp gidecektik? Epeyce kaldık. Neyse, burada, hapishaneden farklı olarak görüşme süresi diye bir şey yoktu. Herhalde ziyaretçinin bu berbat yerde nasıl olsa fazla kalamayacağını düşünmüşlerdi.

Ayrılma zamanı geldi. Kapı üstümüze sürgülenmişti ve bakıcı kız da ortalıkta gözükmüyordu. Epeyce gümbürdettik kapıyı, sonunda geldi bakıcı kız. Şermin anlamıştı gideceğimizi. Ağlayıp sızlanmadı bu sefer. Buğulu gözlerle arkamızdan baktı sadece. Yaşama güdüsü ve sağduyusu çok güçlü bir hayvandı.

Sonunda Muswell Hill'de bir ev bulup, Ümit'in yardımıyla tuttuk. Muswell Hill, çoğunlukla seçkinlerin, gazetecilerin, sanatçıların ve entelektüellerin oturduğu bir semtti. Londra'nın

en yüksek tepesi üzerinde kurulmuştu. Zaten eski evimizden çok uzak değildi. Bu semt de Alexandra Park'a komşuydu. Yani semt değiştirmiş sayılmazdık pek. Bu semtteki evler de iki katlı olmakla birlikte daha bakımlıydı ve bahçeleri daha güzeldi. Londra'daki evlerin aşağı yukarı hepsinin bakımlı veya bakımsız ön ve/veya arka bahçeleri vardı. Bu bahçelerin genişliği ve bakımlılığı o evin zenginliğini de aşağı yukarı ortaya koyardı. Ev sahibimiz, bu sefer bir komisyoncu firma değil, özel mülkiyet sahibi, orta yaşlarda bir Yunanlı'ydı.

Evi tutarken en büyük güçlüğü "depozit" parasını ödemekte çektik. Çünkü komisyoncular ve ev sahipleri iki aylık kira bedeli kadar depozit parası istiyorlardı. Güya eve bir zarar verirsek, zararı bu paradan tazmin edeceklermiş. İşin esası ise, komisyoncu ve ev sahiplerinin bu parayı işletmeleri ve faizinden yararlanmalarıydı. Hatırladığım kadarıyla 200 pound kadar bir para ödedik. Eve bir de telefon bağlattık. Özellikle telefon, bu ülkede yavaş yavaş kök salmaya başladığımızın göstergelerinden biriydi. Kira sözleşmesinde, ev hayvanı beslenmeyeceği maddesi de vardı. Hiç bozuntuya vermeden imzalamıştım. Aman canım, nereden bilecekti ev sahibi sonradan eve bir köpeğin geleceğini...

Artık International House'dan da ayrılmıştık. Orası çok uzak geliyordu ve yol masrafı bizi zorluyordu. North London University bünyesinde çalışan Muswell Hill College'da mülteciler için dil kursları vardı. Oraya kaydolduk. Birer seviye ilerlememize rağmen Emine'yle yine ayrı sınıflara düşmüştük. Onun sınıfında Somalililer ağırlıktaydı, benim sınıfta ise İranlı mülteciler. Birkaç da Rus ve Vietnamlı.

İranlıların aşağı yukarı hepsi koyu komünistti. Çoğu, Halkın Mücahitleri örgütündendi. Mollalar rejiminin, İran Şahı'nın devrilmesi sırasında kendilerini destekleyen sol örgütlere saldırmasıyla çok sayıda komünist ve solcu tutuklanmış ya da öldürülmüştü. Kaçanlar da karşımdaydı işte. Onlarla "sosyalizmin sorunları" üzerine tartışmaya çalıştım. En ılımlıları, sonradan arkadaş olacağım Feraboz'du. Bazıları, Stalin'e ilişkin eleştirilerimi sertçe reddediyor, diğerleri ise, tartışmaya bile girme-

yip bana uzaktan yabani yabani bakıyordu. Siyaset konuşmadığımız zaman sorun yoktu. O zaman, dostça diyemesem de kibarca ve ölçülü davranıyorlardı.

Öte yandan, onların tam zıt ucunda yer alanlar da vardı: Ruslar ve Vietnamlılar. Yani "komünist" ülkelerden kaçıp gelmiş olanlar. Onlarla da komünizm konusunda tartışıyordum. Tartışmacı ve didişmeci biri olduğumdan beni koyu komünist bellemişlerdi.

1990 yılının sonuna geldiğimde değineceğim, Birinci Körfez Savaşı günlerindeydik. Bu iki Rus delikanlısından biri, üstüne *I love America, I love Bush* yazılı bir tişört giymişti. Bir de gelip bana "*Look, Gün!*" diye bir gösterişi vardı ki, kırılırdınız gülmekten. Ama ben gülmekten kırılmıyordum da kızgınlıktan çatlıyordum böyle şeyler gördükçe.

Galiba müzisyen olan bu Rus gençleri aslında oldukça kültürlüydü. Rus edebiyatını falan iyi biliyorlardı. Benim de bu konuda çok cahil olmadığımı görünce, bana karşı daha saygılı davranmaya, tartışmalardaki alaycılıklarını bir yana bırakmaya başladılar. Örneğin ben "Mayakovski" diyorsam, onlar hemen "Ya Yesenin?" diyorlardı. Hem Mayakovski de intihar etmişti, komünizmin çıkmaz olduğunu görünce. Yesenin ise baştan beri rejim muhalifiydi ve sonunda intihar etmek zorunda kalmıştı. Benim hem Mayakovski'ye, hem Yesenin'e sahip çıktığımı görünce şaşırıyorlardı. Karşılarındaki değişik türden bir komünisttı ama türü neydi, tespit edememişlerdi.

8 Mart dolayısıyla (herhalde 1991 olmalı), öğretmenimiz Nataşa (Rus adıydı ama kendisi saf İngiliz'di) derse gelmeden tahtaya kalkıp, tarihteki kadın kahramanların isimlerini yazmıştım: Rosa Luxemburg, Emma Goldman (feminist kadınları tanıtan İngilizce bir kitaptan *Anarchist Queen* Emma Goldman'ı keşfetmiştik Emine'yle birlikte), Krupskaya, Vera Zasulich, Clara Zetkin vb. Ruslar oturdukları yerden seslendiler: "Dora Kaplan'ı da yaz." Dora Kaplan, Lenin'e suikast düzenleyen ve nihayette felç olup erken ölümüne neden olan sosyalist devrimci kadındı. Bir anlık bir tereddütten sonra Dora Kaplan'ın adını da yazdım tahtaya. Ruslar çok hoşlandı bundan. O

sırada hâlâ Leninistim ama Lenin'i vuran Dora Kaplan'a karşı da öyle büyük bir kin beslediğim falan yoktu.

Sınıftaki Vietnamlı bir kız da çok ilginçti. Nataşa ne zaman bir İngilizce cümle kurdursa, kız, allem ediyor kallem ediyor, komünizm karşıtı bir cümle kuruyordu. Sessiz sedasız köşesinde oturan bu kızın şiddetli komünizm karşıtlığı dikkatimi çekmişti. Onu daha yakından tanımaya gayret ettim. Bir gün ona, komünizme neden bu kadar karşı olduğunu sordum. Hafifçe gülümsedi. Anti-komünist değildi. Tersine komünist bir aileden geliyordu. İki ağabeyi Vietkong gerillasıyken ölmüştü. O kahramanlık dönemlerini hatırlıyor ve özlüyordu. Ama ne olduysa Vietnam'ın tamamında komünist rejim kurulduktan sonra olmuştu. "Bilemezsin," diyordu. "Okulda, her yerde, üç kişiden biri polistir. Üç kişiden biri... Düşünebiliyor musun?" Düşünemiyordum ve söyleyecek bir şey de bulamıyordum doğrusu. Galiba olay, "Stalinizm" deyip geçilecek, bu gençleri "anti-komünistlik"le suçlayarak üstü kapatılacak kadar basit değildi. Bir gün, Rus gençleriyle tartışmama tanık olan Emine, "Gün, yaşayan onlar, sen onlardan iyi mi bileceksin ne yaşadıklarını," demişti. Haklıydı, ne diyeyim.

Sınıftaki ukalalığım diz boyuydu. Hiç gereği yokken birtakım öğrencilerle didişiyor, kendi halime bakmadan, sözlükten "ukala"nın karşılığı olarak *pedant* sözcüğünü bulup onların yüzüne karşı söylüyor (oysa yaygın olarak kullanılan sözcük *arrogant*'tır), sıradan biri olmadığımın hâlâ fark edilmemiş olmasına şaşıyor ve müthiş bozuluyordum. İngilizcem bir hayli geri olduğu halde, sınıfta İngilizce entelektüel konferanslar vermeye kalkışmam ise sadece komik olarak nitelenebilir. Dünyanın ekonomik ve siyasi durumu hakkında İngilizce bir konferans vermeye kalkışmama başka ne ad verilebilirdi ki? Seçtiğim sözcüklerin yüzde yetmişi Türkçe-İngilizce sözlükten alınmıştı. Türkçe sözcüklerin yerine İngilizcelerini koyarsam mesele hallolacak sanıyordum. Öğrenciler ve Nataşa, İngilizce'den çok Japonca'yı andıran konuşmamı sonuna kadar saygıyla dinlediler. Öğrencileri küçümsüyordum, onların benim bu "yüksek düzeydeki" konferansımı anlamamaları gayet doğaldı. Ne

var ki, Nataşa'nın anlamamış gözükmesine akıl erdirememiştim. Nataşa kibarca, her dilin kendine özgü bir ruhu olduğunu, bu ruhu, bu tonu vermeden ve cümle bağlantılarını kurmadan salt kelimelerle hiçbir şey anlatılamayacağını izah etti. Anlamış ve utanmıştım. En çok da *pedant pedant* sırıtan rakiplerimden!

10 Muswell Hill Road adresindeki ev oldukça iyi sayılırdı. Artık yerdeki halıfleksleri, duvar kâğıtlarını tekrar belirtmeme gerek yok sanırım. Siz bunları otomatikman var sayın. İleride sözünü edeceğim evlerde tersi bir durum olursa belirtirim. Bu *house*'da, her iki katta ikişer tane olmak üzere dört daire bulunuyordu. Evin geniş bir girişi ve antresi vardı. Yine halıfleks döşeli geniş bir merdivenden üst kata çıkılıyordu. İkinci katta, sağdaki daire bize aitti. Eski bir İngiliz *house*'u bozularak kiralık daireler haline getirilmişti. Aşağıda, zillerin yanı başında, kapı çalındığında "*Who is it?*" diye sormaya yarayan bir ses tesisatı bulunuyordu. Bizim daire iki oda ve bir oturma odasından oluşuyordu. Evin arkasında, içinde elma ağaçları da olan kocaman bir bahçe vardı. Ancak çok bakımsız bir bahçeydi. Her tarafı böğürtlenler, yabani otlar kaplamıştı. Bu bahçe, paralel sokaktaki evlerin arka bahçelerine kadar uzanıyordu.

Eve taşınıp yerleştikten sonra hayata daha bir iyimser bakmaya başladık diye hatırlıyorum. Artık biz de diğer normal insanlar gibi yaşamın içine dalabilir, çevremizle ilgilenebilir, yeni arkadaşlar ve mümkünse (pek mümkün değildi ya) komşular edinebilirdik. Örneğin, geldiğimizden beri doğru dürüst gözümüzü açamadığımızdan, ihmal ettiğimiz arkadaşlık bağlarını sıkılaştırabilir, Türkiye'deki siyasi durumu daha yakından izleyebilirdik. Nevzat Kuloğlu'yla haberleşmeyi sürdürüyordum örneğin. Nevzat, başlangıçta başkanlığını Sadun Aren'in yaptığı Birleşik Sosyalist Parti'nin (BSP) kurulmasıyla sonuçlanan Kuruçeşme süreci memnuniyetsizlerinin oluşturduğu yeni bir platformdan söz ediyordu. BSP'ye katılmayan bu daha "radikal" kesim yeni bir süreç başlatmış, daha radikal, "işçi sınıfına daha yakın" bir parti arayışı içindeymiş. Bu sürecin başını çekenler arasında Sungur Savran gibi benim de tanıdığım Troçkistler varmış. Ben de bir an önce Türkiye'ye dönüp bu sü-

rece katılmalıymışım. O zamanlar internet henüz icat edilmeyip mertlik de bozulmadığından Nevzat'a mektupla cevap veriyor ve sürecin ciddi bir mecraya girmesi halinde, aranma durumum devam etmesine rağmen elbette geleceğimi söylüyordum. Bunu Emine'ye de yansıtıyordum. Gerekirse ondan önce Türkiye'ye dönebilirdim. Emine bu kabadayıca politikacı çıkışlarımdan haklı olarak çok rahatsız oluyordu. Bir kaderi paylaşıp birlikte gelmiştik buraya. Şimdi yapılır mıydı bu oyun bozanlık yani? Ne vardı canım, devrim olunca Lenin de Zürih'ten atlayıp gelmemiş miydi? Şu aptallığa bakın! Hani, Türkiye'de devrim mevrim olmadığını bırakın bir yana, sen Lenin miydin be adam! İtiraf etmem gerekir ki, bu, içimize işlemiş, bizleri şekillendirmiş bir ruh halinin ürünüydü. Bizler bir misyonun neferleriydik, misyon adamıydık. Bu misyonu ne yapıp ne edip yerine getirmekle yükümlü hissediyorduk kendimizi. Kimsenin sizden böyle bir şey beklediği yoktu (Nevzat hariç), o başka. Kendi kendine gelin güvey olmak diye buna denirdi işte.

Hakan'ın gelmesine onay verecek Home Office kararı uzadıkça gerilimimiz artıyordu. Aldığımız haberlere göre, Hakan'ın kaldığı yerlerdeki durumu da sıkışıktı. Bir yerlerde kalıyordu kalmasına ama sürenin uzaması iyi olmazdı. Bunun üzerine Emine, Jane Cooker avukatlık bürosuna gidip avukat Gerry'yi ve diğerlerini biraz sıkıştırdı. Bu arada Amnesty'ye başvurup oğlu Hakan için sembolik miktarda bir para yardımı da aldı. Artık sabrımız tükenmişti. O çocuk orada zor durumdaydı. Ne olacaksa olsundu.

Nihayet, yılın ortasına doğru Home Office, Hakan'ın İngiltere'ye gelmesine izin verdi. İşlemler hızla tamamlandı ve o sırada on altı yaşında olan Hakan uçakla Heathrow'a indi. Tabii, karşılamak üzere Emine'yle ben de oradaydık. Galiba çıkışta bir zorluk olmuş. Hakan, Emine'nin adını vermiş. Emine'nin adının anons edildiğini ben duydum. Kırk yılda bir kulaklarım iyi çalışmıştı. Emine, çağrıldığı bölüme gitti ve Hakan'ın verdiği bilgiyi onayladı.

Sonunda Hakan çıkageldi. Hiç de yeni bir ülkeye gelen bir insanın ruh hali içinde değildi. Yeni gelen birisi sağına solu-

na bakınır, her gördüğü yeni şeye hayretle bakar, değil mi? Yok. Hakan hiç de böyle bir havada değildi. Sanki kırk yıldır Heathrow'un taşımacılık işlerinde çalışan, emekliliği yaklaşmış bir işçiydi, mübarek! Yerlere bakarak, ayaklarını sürükleyerek ağır ağır yürüyordu. Hey, Hakan biz buradayız! Ha orada mısınız? Ne sarılmak, ne kavuşma heyecanı, ne gözyaşı. Yolda giderken, yanındaki arkadaşını heyecanlandırıp daha iyi bağırmasını sağlamaya çalışan amigolar gibi ikide bir dürtüklüyorduk Hakan'ı. Bak bak, evleri gördün mü! Görmüş, ne olacakmış, evmiş işte! Ne varmış ki! Bak gördün mü, iki katlı otobüsü, burada çoğu otobüs böyle. Ne ilginç değil mi? Hıım öyle mi, evet biliyordum. Yok kardeşim, Hakan'ı heyecanlandıracak hiçbir şey yoktu bu dünyada. Yoksa yeni kuşağın bir özelliği miydi bu?

Daha ayağının tozuyla Londra'ya gelmiş Hakan'a, onu heyecanlandıracak öyle bir öneride bulundum ki, küçük dilinizi yutacaksınız. Hemen o gece bir kadınla yatmasını önerdim ona. Parası bendendi. Hadi bu da benim kıyağım olsundu ona! Neden yapmıştım bu saçmalığı? Maço kültüründe "milli olmak" diye bir şey vardı. Yani bir delikanlının ilk kez bir kadınla birlikte olması. Bu "milli olma" işine, ya mahallenin ya da ailenin büyükleri önayak olurdu genellikle ve bunun bir başka yolu olmadığından ya da bilinmediğinden delikanlıyı alır geneleve götürürlerdi. Tamam da maço kültürün bu en bariz "görev bilinci" nereden peydah oluvermişti şimdi bende aniden? Neydi bu gayretkeşlik ve acelecilik? Sakın bunda, gizliden gizliye, benim de şu fuhuş dünyasına bir göz atıverme isteğimin payı olmasın? Üzerinden yaklaşık yirmi yıl geçti. O anki halime bütünüyle dönmem imkânsız ama böyle bir güdünün rolü olduğunu düşünüyorum. Emine'yi çok seviyordum, bir kadın olarak çok beğeniyordum ama içimde bir yerlerde, başka kadınları merak etme güdüsünün yavaş yavaş uyanmakta olduğunun da farkındaydım. Bunu ilk kez, SWP'nin yıllık toplantısına gittiğimizde, pistte dans eden SWP'li kadınlara bakarken, hatta Emine'nin olmadığı bir ara, dans ediyor pozlarında onlara yanaşmaya çalışırken fark etmiştim.

Emine şiddetle itiraz etti Hakan'la ilgili girişimime. Onun feminist anlayışlarına taban tabana tersti bu. Israr ettim. Bunun üzerine Hakan'la beni yüzüstü bırakıp eve gitti. Hakan, sanırım yaşadığı zor hayatın etkilerinden henüz sıyrılamadığından durgun ve şaşkındı. Teklifime atlamadı ama itiraz da etmedi.

Nereden bulacaktık Hakan'ın "milli" olmasını sağlayacak kadını? Londra merkezindeki telefon kulübelerinin içi randevu evi ilanlarıyla doluydu. Üzerlerinde, son derece yapay, seksi pozlar takınmış çıplak kadın resimlerinin ve telefon numaralarının bulunduğu bu küçük el ilanlarını kimselere görünmeden her Allahın günü bu kulübelere yapıştıran "görevli"ler kimlerdir, hep merak etmişimdir. Bunca yıl içinde bu meşum reklamcılardan bir tekini bile görmemişimdir. Evet, bu ilanlar vardı ama ben bu konuda henüz o kadar "profesyonel"leşmemiştim. Whiteleys çevresinde, gecenin bir saatinden sonra "seks işçilerinin" turladığını görmüştüm. Bu yüzden, Hakan'ı çeke çeke Whiteleys taraflarına getirdim. Bir yerlerde oturup biraz vakit geçirdik. Gecenin ilerleyen saatlerinde kalkıp sokakları turlamaya başladık. Çok komiktik. Türkiye'deyken Emine'ye ve kendime aldığım yeşil balıkçı yağmurluklarıyla, izinsiz erleri avlayan inzibatlara benziyorduk.

Sonunda bir kadının peşinden seğirttik. Sokaklar bomboştu. Kadın, peşinden geldiğimizi fark edince adımlarını yavaşlattı. O an, "seks işçiliği"nin çok zor, büyük cesaret isteyen, tehlikeli bir iş olduğunu düşündüğümü hatırlıyorum. Peşinden gelen bu iki kişi "müşteri" de olabilirdi, birer manyak da, nereden bilebilirdi ki? Bu iki kişi onu karanlık bir köşeye çekiverse kimsenin ruhu duymazdı. Adımlarımızı hızlandırıp kadına yetiştik: "*Hello!*", "*Hello!*" Kadın durup, bizi baştan aşağı şöyle bir süzdü. "*Are you in business?*" dedi. Kelimesi kelimesine çevirirsek: "İş peşinde misiniz?" gibi bir anlamı vardı bunun. Whiteleys'e gelirken önüme çıkan kadınlardan zaman zaman bu cümleyi duyduğumdan ne anlama geldiğini biliyordum. "*Yes,*" dedim.

Otuzlarının başında gösteren, esmer, hoş bir kadındı. İspanyol'du. Adı Maria'ydı. Yanımdaki, benim "oğlum"du. "Milli" olmanın tam İngilizce karşılığını bilmiyordum tabii. Bu yüz-

den İngilizce, "İlk kez yapacak," anlamına gelen bir şeyler geveledim. Maria hemen kavradı durumu. Evet, bu bir deneme ya da sınavdı. Kendisine de önemli bir görev düşüyordu. "Ücreti" sordum. 30 poundmuş. Hemen orada çıkarıp 30 poundu toka ettim Maria'ya, iyi niyetimizi göstermek için. Cebimizdeki bütün para da bundan ibaretti zaten. 35 veya 40 dese pazarlık edecektim.

Maria bizi yakındaki bir otele götürdü. Otelde illegal iş çeviriyordu. Anlattığına göre, otelin kapıcısı bu gibi "işler" için ona alt taraftа bir oda ayarlamıştı. Kazandığı paranın bir kısmını kapıcıya vermesi koşuluyla tabii. Kapıyı çaldı. Uzun süre kimse gelmedi. Alt cama eğilip vurdu. Kimse yok. Maria huzursuzlanmaya başladı: "Hay Allah, nerede bu herif." Sonunda, kimsenin gelmeyeceği anlaşılınca çıkardı parayı geri iade etti. "Aklımıza kötü şeyler getirmemeliydik." O anda, soluk ışıkta yüzüne baktım. Dünyanın en dürüst kadınıydı o. Kafamızdan kötü şeylerin geçmesine bile izin vermek istememişti. Maria'yı hiçbir zaman unutmayacağım.

Tam gidiyorduk ki, kapı tıngırdadı ve kısa boylu, yaşlı bir siyah belirdi eşikte. Kapıcımız uyanmıştı. Tekrar verdik parayı. Maria ile Hakan içeri girdi. Bana da "milli takımının" sahaya çıkıp iyi bir "oyun" sergilemesini uman "koç" olarak kaldırıma oturup beklemek düştü. Zaman uzadı, biraz endişelenir gibi oldum. Acaba Hakan ne yapıyordu? Güçlük çekmiş miydi?

Yarım saat sonra geldiler. Hakan aynı durgunluğunda ve şaşkınlığındaydı. Maria kulağıma eğilip raporunu verdi: "Tam bir erkek. Hiç merak etmeyin." Ona "mutluluğa kavuşmuş bir baba" olarak teşekkür ettim, ayrıldık. Peki ama şimdi ne yapacaktık? Geri dönüş paramız yoktu ve Queensway ile Muswell Hill arasında dünya kadar yol vardı. Mecburen yürüyecektik. Londra'nın donuk sarı ışıklarının altında iki saatlik yürüme maratonumuza başladık. Akılsız başın cezasını ayaklar çekermiş!

* * *

Whiteleys gece işçilerinin "mutlu" günleri (ya da sabah uykuları) bir olayla sona erdi ve kendimizi, daha önceki Afrikalı

işçiler gibi kapının önünde bulduk. Daha doğrusu, bir anlamda kendi kendimizi kapının önüne koyduk.

Kâzım adlı iriyarı bir arkadaş vardı. Kâzım, solculuğun gereği olarak sık sık menajerlere çıkışır, bir şeylere itiraz ederdi. İtiraz etmesi iyiydi de (çünkü gerçekten itiraz edilecek çok şey vardı, temizlik işi için gerekli, eldiven vb. gibi sıhhi teçhizat yoktu örneğin) bunu oldukça yüksek sesle ifade etmişti sanırım. Bizlerin ilkel İngilizcesi adamların kulağına zaten son derece kaba geliyordu, bunu bir de yüksek sesle söyleyince nasıl algıladıklarını tahmin etmek zor değildi. Menajerin solucana benzeyen oğlu, Kâzım'a takmış, onu işten atmak için fırsat kolluyormuş. Bu fırsatı ele geçirmekte de gecikmemiş. Kâzım, sabaha doğru Whiteleys *basement*'ının koridor zulalarında uyurken, onu eliyle koymuş gibi bulmuş. Vay, demek iş saatinde uyuyorsun ha, atıldın! Menajer takımı herkesin uyuduğunu ve bunu nerelerde yaptığını çok iyi biliyordu. Birisini atmak istedikleri zaman onu uyurken yakalamak çocuk oyuncağıydı.

Kâzım'ın, en ufak bir ihtar yapılmaksızın böyle apar topar atılması onurumuza dokunmuştu. Zaten birçok da şikâyetimiz vardı. Kâzım'ı yalnız bırakmadık. Tuvaletleri temizleyen karı koca ve birkaç işçi hariç, işyerini topluca terk ettik. Ama bu, "O zaman biz de gidiyoruz, ne haliniz varsa görün," türü bir terk etme değildi. "Buradayız ve size gününüzü göstereceğiz," gibi bir direniş başlangıcıydı. Yirmi kişi kadardık.

Nitekim öyle oldu. Anadolu Kültür Merkezi'nde acilen bir toplantı yapılıp direnişin nasıl yürütüleceği kararlaştırıldı. Alışkanlık bu ya, içimizden üç kişilik bir direniş komitesi seçildi, sanki yirmi kişinin kendisi bu komitenin görevlerini yerine getiremezmiş gibi (nitekim bu komitenin direniş süresince hiçbir işlevi olmadı). Aydınlıkçı Pazarcıklılar, sanırım "yukarıdan" aldıkları bir talimatla beni komiteye seçmemeye özen gösterdiler. Umurumda da değildi doğrusu.

İlk iş olarak İngilizce bir bildiri yazıp Whiteleys önünde dağıtmaya karar verdik. Bu etkili olabilirdi. Müşterileri, dükkânlardaki alışverişi etkileyeceğinden, Whiteleys *management*'ının, alışveriş merkezlerinin teşhir edilmesinden son derece rahat-

sız olacağını hesaplamıştık ki, hiç de yanlış bir hesap değildi bu. Bildiri yazıldı yazılmasına da yazan arkadaşların İngilizcesi son derece yetersizdi ve bildiride ne denmek istendiği tam olarak anlaşılmıyordu. Hem bildirinin İngilizcesi'nin düzeltilmesinde yardım almak, hem de desteklerini istemek için "İşçi Birliği" adlı derneğe gitmeye karar verdik.

Oraya gittiğimiz zaman, bu derneğin, 1960'lı yıllardan tanıdığım Nihat Akseymen'in (R. Yürükoğlu; *Yarılma*, s. 179) başkanlığını yaptığı "TKP-İşçinin Sesi" örgütünün denetiminde bir dernek olduğunu öğrendim. Nihat Akseymen, otuz yıla yakın bir zaman içinde oldukça badireli bir yol izlemişti. MDD'nin Türkiye soluna hakim olmasından sonra FKF'den ayrılıp, sosyalist devrimci ve TİP yanlısı Sosyalist Gençlik Örgütü'nü (SGÖ) kurmuş; 12 Mart darbesi gelince ülke dışına kaçmış; orada Türkiye Komünist Partisi'ne (TKP) katılmış; bir süre sonra İ. Bilen'in başında bulunduğu TKP Merkez Komitesi'nin üyesi olmuş; İngiltere'ye yerleşip burada, Türkiyeli işçi ve öğrenciler arasında TKP'nin oldukça güçlü bir örgütlenmesini yaratmış ve TKP adına *İşçinin Sesi* adında bir yayın organı çıkartmaya başlamış; 1970'lerde, Sovyetler Birliği'nin dünya çapında saldırganlaşan politikalarına paralel olarak, o zaman biz Aydınlıkçılarm TKP'yi "Türkiye düşmanı" ilan etmek için dilimize doladığımız, *Türkiye: Emperyalizmin Zayıf Halkası* adlı broşürü yazmış; bu arada, SBKP içinde ve özellikle dış bürosunda "sol"dan esen rüzgârlara paralel olarak TKP içinde güçlü bir "sol" fraksiyon oluşturmuş; bir süre için, hayatı boyunca SBKP'ye ve GPU-NKVD'ye kayıtsız şartsız bir sadakat göstermiş olan parti başkanı İ. Bilen'in desteğini bile kazanmış; ancak 1980'den sonra SBKP içinde havanın değişmesiyle birlikte doğal olarak İ. Bilen'in desteğini kaybedip TKP'den tasfiye edilmiş; buna rağmen İngiltere'deki gücünü koruyabilmiş ve yoluna TKP-İşçinin Sesi olarak devam etmiş; bu örgüt kendini, İngiltere'nin en büyük Türkiyeli örgütü olarak kabul ettirip İngiliz hükümetinden büyük miktarda *grant* almış, bu parayla kreşler, matbaalar, dernekler, kütüphaneler, irili ufaklı işyerleri kurmuş; aynı parayla, Yürükoğlu'nun, ideoloji belirlemesin-

de etkili olduğu söylenen resmî eşi Emine Engin'in ve bu fraksiyonun diğer önde gelenlerinin içinde yaşadıkları, Londra dışında bir konak satın alınmış ve Yürükoğlu örgütünü buradan yönetmeyi sürdürmüştü. O yıllarda, bu örgüt, gücünü bir ölçüde yitirmeye başlamıştı. Ne var ki, Alevicilik yaparak, Londra'ya doluşmuş Alevi toplulukları içinden yeniden güç toplama çabasındaydı.

Dernekte bir görevli, bildirimizin İngilizcesi'ni düzeltmeye çalışırken, masanın üstüne dizilmiş Yürükoğlu'nun kalın ciltli kitaplarına göz attım. Hepsi de birinci hamur kâğıda, iyi kalitede basılmış kitaplardı. Kitabı basanların "Başkanımız Yürükoğlu"nu sunuşlarından yeni bir kişi kültü yaratılmaya çalışıldığını algılamamak mümkün değildi. Kitapları alacak param yoktu. İşimiz bitip çıkarken, görevliye, 'Nihat'ı tanırım, kendisine selamlarımı söyleyin," dedim. Görevli çok şaşırmıştı. Birincisi, şuraya bildirilerini düzeltmeye gelmiş "zavallı" işçilerin arasından "göklerdeki", "ulaşılmaz" liderini tanıyan birisinin çıkmasına; ikincisi, bu "zavallı" işçinin "başkanımız Yürükoğlu"ndan sıradan birisi gibi ön sıfatsız söz etmesine; üçüncüsü de onun gerçek adını söylemesine. Yine de şaşkınlığını yenip ilgilendi. "Sayın başkanımıza kim dizelim?" dedi. "Gün Zileli dersiniz," dedim. Çıktık.

Gittiğimiz ikinci yer bir İngiliz sendikasıydı. Hizmet sektörüyle ilgilenen bir sendikaymış. İngilizcesi daha iyice olan birkaç arkadaş vardı aramızda. Durumumuzu izah ettiler sendika sorumlusuna. Sendikacının ilk sorusu şu oldu: "Kaçak mı çalışıyorsunuz, izinli mi?" Kaçak çalıştığımızı söyledik. O zaman yapabilecekleri hiçbir şey yokmuş. Sanki izinli çalışsak yapabilecekleri bir şey varmış gibi. İngiltere'de yaşadığım daha sonraki yıllarda, sendikaların, işçilerle hiçbir ilgisi kalmamış devasa düzen kurumları olduğunu net bir şekilde görecektim. Öyle ki, bu sendikalar, grev yapıyor görünseler dahi, düzenin aksamaması için ellerinden gelen her şeyi yaparlar. Londra'da, ulaşım alanında kaç kez grev olmuştur. Hiçbirinde ulaşımın gerçekten felç olduğunu görmedim. Bakerloo hattındaki trenler işlemez bir tek. Geri kalanları işler. Ertesi gün District hattı greve gider,

öbür hatlar çalışır. Böylece grev denen şeyin etkisi bizzat sendikalar tarafından sıfıra indirgenmiş olur. Kaldı ki, bu kadar aksaklık Londra metrosunda zaten olağandır.

Bu "kaçak çalışma" denen olay da tam bir danışıklı dövüştü. İngiliz otoriteleri bilmiyor muydu sanki "kâğıdı olmayan" göçmen işçilerin, çalışma izni olmayan öğrencilerin, sosyal yardım alan siyasi mültecilerin kaçak çalıştığını. Bal gibi de biliyordu ama ilişmiyordu. Çünkü, uzun süreden beri çöküş içinde olan İngiliz ekonomisinin ucuz emeğe ihtiyacı vardı. Zaten turizm gelirleri, dil eğitimi soygunu, ucuz emek sömürüsü olmasa İngiliz ekonomisi çoktan çökerdi. Arada bir polisin göstermelik kaçak işçi aramaları olurdu işyerlerinde. Polis kapıdan girer, kaçak işçiler bacadan çıkardı. Bir oyundu bu.

Sendika işinde hüsrana uğramıştık ama moralimizi bozmamıştık. Whiteleys önünde bildiri dağıtmamızın yine de etkili olacağına inanıyorduk. Bildiri basıldı ve Whiteleys önünde dağıtmaya başladık. İngilizler açısından oldukça cüretkâr bir eylemdi bu. Bildiride, temizlik şirketinin birçok uygulamasını teşhir ediyor ve üstelik kaçak çalıştığımızı da gizlemiyorduk. İngilizler bu kadarını ummamışlardı doğrusu.

Bildiri dağıtımına, Emine ve işyerinde çalışmayan başka arkadaşlar da gelmişti destek için. Ben, SWP'ye de haber vermiştim. Desteğimiz ne kadar çok olursa o kadar iyiydi. SWP, iki genci yollamış. Kollarında *Socialist Worker*, geldiler. Destek vermekten çok gazete satmaya gelmiş gibi bir halleri vardı. SWP'nin malum hastalığıydı bu. Sanki biz işçiler o gazetede yazılı kerametleri okuyunca birdenbire dünyanın bütün gerçeklerini kavrayacak ve bizi kurtaracak partinin SWP olduğunu görüp ona akın edecektik. Kendisi için greve gittiğimiz Kâzım, sanırım bu gençlere birkaç olumsuz laf etti. Onları buraya ben çağırdığımdan bu da kanıma dokundu. Kâzım'la ayaküstü bu konuda bir şeyler tartıştığımı hatırlıyorum.

Bildirinin, en çok, alışveriş merkezine girip çıkan müşterileri etkilemesini istiyor, bunu hedefliyorduk. Bu yüzden, her gece *mob* yaptığımız (paspasladığımız) ön kapıyı sıkı sıkı tutmuştuk. Genelleştirmeyeyim, o bölgedeki *middle class* İngilizler gö-

rünüşte kibar ama aslında kibirli insanlardı bence. Girip çıkanların yarısından çoğu, "almayacağım" ya da "istemiyorum" anlamında ellerini kaldırıyorlardı son derece kibarca bir jestle. Allah Allah! Alsan ne olur be babam (ya da anam), çok mu ağır bir yük bu sana? Hayır! Onu ilgilendirmemektedir. Bu onun sorunu değildir. Acele işi vardır. Bu tür o kadar çok şey vardır ki, hangisiyle ilgilensindir. Zamanı yoktur vb. vb. Ama arada ilgilenenler, hatta bildiriyi okuyup olay üzerine daha ayrıntılı bilgi almak isteyen meraklılar da çıkmıyor değildi, tek tük de olsa. İlgilisi de bir ilgilidir ki, olayın peşini bırakmaz. Tabii, bu arada idarenin görevlendirdiği adamların da içeriden gelip bildiriyi aldıkları dikkatimizden kaçmamıştı. En önemlisi de buydu. Korksunlardı gelen günden!

Bunun ardından bir bildiri daha dağıttık ve beklemeye geçtik. Artık yapacak fazla bir şeyimiz kalmamıştı. Bu arada, çalışmaya devam eden arkadaşlardan, içeride olup bitenler hakkında bilgi alıyorduk. Bizden sonra içerisi tam bir panayıra dönmüş. Biz ayrılmadan önce işe alınmış İspanyol öğrenciler vardı. İçlerinde çok güzel, esmer, uzun saçlı bir kız da bulunuyordu. Meğer menajerin solucan oğlu bu kızla işi pişirmiş ve birkaç kere benim de temizliğine gönderildiğim en üstteki menajerler odasında İspanyol kızla belli bir saatten sonra halvet olmaya başlamışlar. Durumu kısa sürede öğrenen ve bu fırsatı değerlendiren işçiler artık yüzsüzlüğü iyice ele almış, gece saat üçten sonra açıktan, ortalık yerde uyumaya başlamışlar. Hatta işi ileri götürüp uyku tulumlarıyla gelenler de oluyormuş. Menajerin solucan suratlı oğlu, sevgilisinden dönerken, yerlerde uyuyan işçi kalabalığının bir yerlerine basarak uyandırmamak için, aralarından parmaklarının ucuna basarak geçip gidiyormuş. Ey aşk, sen nelere kadirsin!

* * *

Bu arada, işçi olarak verdiğimiz "ekonomik mücadele"nin yanısıra siyasi faaliyetler de devam ediyordu. Bir toplantıya konuşmacı olarak çağrılmıştım. Sanırım, "Sosyalist İşçi"cilerle Türkiyeli bağımsız Troçkistlerin ortak düzenlediği bir toplan-

ıydı bu. Diğer konuşmacılar, daha önce, Roni'nin tercümanlığını yaptığı Rus sendikacının konuşmasında yayın dağıtırken gördüğüm, Troçkist Daryo Navaro, güler yüzlü bir genç olan Zafer Yörük ve TKP'den Cavlı Çuflaz'dı. Konu, sanırım, "Türkiye Devrimi" falan gibi genel bir şeydi. Tabii, yayımlanan kitabımdaki görüşleri aktaracaktım burada, özellikle de Stalinist "tek ülkede sosyalizm" teorisine yüklenecektim.

Daryo Navaro, uzun boylu, yapılı, yakışıklı, yaşça benden biraz daha büyük, ellisine yakın biriydi. Toplantıya, Sivaslı kız arkadaşı Fatma Can'la birlikte gelmişti. Katıksız bir Troçkist olarak bilinen Daryo, konuşmalar başlamadan önce, elimi hararetle sıkarak, "Konuşacağımız çok şey var sanırım," dedi. Herhalde kitabımdan haberdar olmuş, hatta belki de okumuştu.

Kırk elli kişi kadar bir dinleyici vardı. Dinleyicilerin ağırlığı "Sosyalist İşçi"ci ve Troçkistti. Konuşmacılar arasında, TKP'nin İngiltere'deki şeflerinden (artık o eski TKP kalmadığından şefliğin de pek hükmü yoktu) Cavit Baylav (daha sonraki yıllarda siyasi mücadeleyi tamamen bırakıp toplantılarda keman çalmaya başlayacaktı, iyi de edecekti) ve karısı Akgül de (Baylav) vardı. Akgül, Türkiye'den arkadaşım Fatma Özdoğan'ın (Bursalı; bkz. *Havariler*) kız kardeşiydi.

Konuşmalar başladı. Ben Stalinist "tek ülkede sosyalizm" teorisine yüklendim. Daryo ve Zafer Yörük de, öyle hatırlıyorum ki, aynı mealde şeyler söylediler. Kendisi de adı gibi komik bir görüntüye sahip TKP'li Cavlı Çuflaz'la karşı karşıya geleceğimizi umuyordum. Geldik ama hiç de benim istediğim şekilde değil. Gözlüklü, ufak tefek, hareketleri bir kuklayı anımsatan, komik görünüşlü, bence bir o kadar da sevimli bir kişi olan Cavlı Çuflaz, o zamanki dağılmış TKP'nin reformist görüşlerinin de ötesine giderek, sosyal demokrat, hatta tamamen liberal ve düzenci görüşler ileri sürdü. Geçmiş zaman, ayrıntılarını hatırlamam imkânsız ama özeti şuydu: Teknoloji gelişmekteydi, ne mutluydu insanlığa, bu teknoloji altın çağını kutsamalıydık, teknolojik icatları kapitalistler yapıyor diye burun kıvırmamalıydık, bugün sosyalistlere düşen en büyük görev

teknolojinin bu harika ilerlemesini desteklemekti, zaten üretici güçlerin geliştirilmesi de buna bağlıydı vb. vb. Aslında Cavlı Çuflaz'ın söylediklerinde çok fazla da şaşılacak bir şey yoktu. Marksizmin "üretici güçler teorisi"ni hafifçe, bir iki derecelik açıyla, Engels'in öğrencisi Bernstein'a doğru kırın, çıkan sonuç bu olurdu.

1980'li yıllar, soldaki insanlar için, hem katı Marksist-Leninist öğretiden, hem de sol örgütlerin bağnazca baskısından kurtulma ve yeni arayışlara girme dönemi olmuştu. Bu arayışlar sonucunda, aslında katı Leninist doktrinin bir versiyonu olan ama 1923 sonrası Sovyetler Birliği'nin uygulamalarında payı olmadığı için bir anlamda devrimci ışıltısını (ya da yanılsamasını) kaybetmemiş Troçkizmle, feminizm, anarşizm, liberter sol gibi eğilimler ortaya çıkarken, bir yandan da sivil toplumculuk, liberalizm, Erich Frommculuk, Karl Poppercilik, teknolojicilik gibi eğilimler de güç toplayabilmişti. Yıllar yılı Sovyetler Birliği'ne bel bağlamış, ömrü boyunca SBKP'nin ağzının içine bakmış TKP, o günlerde son demlerini yaşamakta olan Sovyetler Birliği'nin yetmiş yıllık yönetici partisi SBKP'nin, "kardeş" partilerine "Başınızın çaresine bakın," anlamına gelen nihai talimatını vermesi üzerine çalkantılı ve fırtınalı bir denizde kaptansız ve pusulasız kalıvermişti. TKP gemisi (ya da yandan çarklısı) ister istemez fırtınaya karşı en korunaklı liman olarak gördüğü "teknolojizm limanı"na yanaşmakta bulmuştu çareyi. İsmi, insana yokuşta gücü tükenmiş bir lokomotifi anımsatan Cavlı Çuflaz gerçi TKP teknesinin bile ötesine geçmişti ama yönelim üç aşağı beş yukarı aynıydı.

Evet ama bir insan böyle görüşler ileri sürdü diye ayağa kalkıp bağırmalara, öfkeyle topuklarını yere vurarak toplantı salonunun dışına çıkmalara ne gerek vardı? Başta Daryo'nun kız arkadaşı Fatma olmak üzere, topluluk "Ben ne dedim ki?" diye şaşkınlıkla çevresine bakınan sevimli Cavlı'ya büyük tepki gösterdi. Hatta tepki gösterenlerin arasında bir ara Emine'yi bile gördüğümü hatırlıyorum. Ne demekmiş efendim, nasıl böyle şeyler söylermiş, artık reformculuğun, devrimi terk etmenin bu kadarı da olmazmış. Kim çağırmış "bu adamı" buraya?

Cavlı için fena halde üzülmüştüm. Ama "Ne oluyorsunuz yahu, bu ne hiddet ne celal, dökülen kanlarımız olmaz sonra helal," diyerek karşı çıkmamıştım bu isterik ve gösterişçi topluluğa. Gösterişçiydi, çünkü bağırıp çağıranların derdi, devrimi falan savunmak değil, birbirlerine "ben daha devrimciyim"i ispatlamaktı. Daha sonraları farkına varacağım gibi, "Sosyalist İşçi"cilerle, Daryo'nun başını çektiği diğer Troçkistler arasında, ilk bakışta fark edilmeyen müthiş bir rekabet vardı. Bu tür gösteriler de bu rekabetin ürünüydü zaten. Rekabetin kurbanı, bizim sevimli, tıknefes "lokomotif" Cavlı Çuflaz olmuştu.

O günlerde, İngiltere'nin ünlü ve efsanevi Yürükoğlu'suyla, yani 1960'lı yıllardan arkadaşım Nihat Akseymen'le de bir görüşmem oldu. Nihat, selamımı almış, param olmadığı için alamadığım kitaplarını bana ulaştırmış ve görüşmek istemişti. Hackney taraflarında buluştuk. Akseymen'in altında, nereden baksanız 50 bin pound değerinde, yepyeni bir Range Rover jip vardı. Yanında, sevgilisi olduğunu tahmin ettiğim genç bir kadın oturuyordu. Bir de beni Ankara'dan tanıdığını söyleyen, Akseymen'in yaveri pozisyonundaki Esen. Bir toplantı dönüşünde Emine ile birlikte gitmiştik görüşmeye. Akseymen, yanındaki genç kadını belli bir yerde bıraktı. Bir puba gittik. Biraları, doğal olarak onlar ısmarladı. Akseymen fazla değişmemişti. Eskisi gibi uzun sarkık bıyıkları vardı. Geniş alnının gerisindeki saçları eskiden de çok fazla değildi, biraz daha dökülmüştü. Yine gözlüklüydü. Sadece, biraz kilo almış ve kalınlaşmıştı galiba.

"Sohbet"imiz başladı. Tırnak içine alıyorum, çünkü bu, bir sohbetten çok, soruşturma ya da sorgulamaya benziyordu. Kendimi de katıyorum. Ben de onlar gibi, bir politik arka plan araştırmacısıydım. Onlar, TİKP denen örgütü ve özellikle de lideri Doğu Perinçek'i merak ediyordu; ben de TKP denen örgütü. Bu iki örgüt, 1970'li yıllarda kanlı bıçaklıydı. Şimdi kalmamıştı böyle bir şey. Konjonktürün ve esas patronların (yani Sovyetler Birliği ile Çin'in) politik yönelim ve ilgilerinin değişmesiyle bu iki maşa parti de bir anlamda işlevlerini yitirmiş, taraftarları arasındaki düşmanlık da ister istemez çözülmüştü.

Diğer yandan, onlar gibi ben de partiden dışlanmış, hatta atılmıştım. Bu anlamda da bir "kader ortaklığı"mız vardı Akseymen'le.

Önce onlar anlattı TKP içinde neler olup bittiğini. 1979'lı yıllarda "sol" (yani İşçinin Sesi kesimi) partiye hakimmiş. Başkan İ. Bilen de onları destekliyormuş. Aslında İ. Bilen iyi bir adammış ve gönlü her zaman "sol"dan yanaymış. İllegal çıkan ve Türkiye'de dağıtılan *İleri* dergisine göz gezdirilirse bu daha iyi görülürmüş. O yıllarda Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi, Politbürosu ve Dış Bürosu'na da "sol" egemenmiş, bu eğilimin SBKP içindeki en önemli temsilcisi, Politbüro üyesi ve Dış İlişkiler Bürosu Başkanı Ponamaryev'miş; SBKP içindeki bu "sol" kesim, Brejnev ve çevresini, Sovyetler Birliği'ni dünya çapında atağa geçmeye zorlamış. Nitekim Afganistan'ın işgali, Kongo'da, Küba'nın da yardımıyla bir gerilla savaşının başlatılması, diğer yerlerdeki silahlı mücadelelerin aktif olarak desteklenmesi, hep bu "sol" kesimin marifetiymiş ve kendileri de aynı eğilimin TKP içindeki temsilcileriymiş. Ama ne olmuşsa 1980'dan sonra olmuş. Brejnev'in ölümünden sonra SBKP önderliğinde bir istikrarsızlık baş göstermiş. İşbaşına gelen liderler (Andropov vb.) çok yaşlıymış ve kısa sürede ölüyorlarmış. Bu istikrarsızlık ortamı Kosigin gibi ekonomist ve teknolojist eğilimde olanların partiye giderek egemen olmasına yol açmış. Bu eğilim partiye egemen olur olmaz, SBKP'nin "sol" kanadını tasfiye etmiş. Aynı tasfiyeler "kardeş" partilere de yansımış. SBKP'ye ömrü boyunca kayıtsız şartsız bir bağlılık gösteren ve her şeye rağmen bugün de hayırla yad ettikleri İ. Bilen, tavır değiştirip, Nabi Yağcı (Haydar Kutlu) ve Veysi Sarısözen'in temsil ettiği "sağ kanada" destek vermiş. Böylece denge sağa kaymış ve İşçinin Sesi kanadı tasfiye edilmiş.

Sonra sıra TİKP içinde neler olup bittiğine geldi. Anlattım. Ben de kendimi TİKP'nin "sol" kesimi sayıyordum. Bu "sol" muhalefetin 1980 sonrasında yarı-Troçkist yarı-Maoist bir eğilimle ortaya çıkıp Stalin'i eleştirdiğini; muhalefete daha sonra Oral Çalışlar ve Halil Berktay'ın başını çektiği Gorbaçovcu kesimin katıldığını; Doğu'nun bu kesim muhalefete katılmadan

önce uzun süre durumu kollayıp Gorbaçovculuğa açık kapı siyaseti izlediğini; Halil Berktay'ın da Doğu'yu ikna etmek için "sol" kesimi esas hedef aldığını vb. anlattım. (Bütün bu gelişmelerin etraflı bir anlatımı için bkz. *Sapak*)

Nihat Akseymen, bir ara gözlüklerinin ardından dalgın dalgın bakıp, "Doğu nasıl bir lider, anlatabilir misin?" diye sordu. Onun belli başlı özelliklerini öğrenmek istedi. Anlattım. Galiba kendisiyle kıyaslamak istiyordu onun özelliklerini. Sonra, "Güvenilir birisi midir politik bakımdan?" diye sordu, "Yani politik ittifaka girilebilir mi?" Sanırım, Doğu'dan bir ittifak çağrısı almışlardı ve bu çağrıya olumlu yanıt verip vermemek üzerine düşünüyorlardı o günlerde ve benimle yaptıkları bu acil görüşmenin de esas amacı bu konuda berraklaşmaktı. "Siz de dahil hiçbir politikacıya güvenilmez," demedim tabii ki, Doğu'nun güvenilir ve güvenilmez yanlarını objektif olarak açıklamaya çalıştım.

Biraz da teorik konulara girdik, özellikle de Stalin konusuna. Bu konuda tam zıt uçlarda olduğumuz ortaya çıktı. Emine, Stalin konusundaki düşüncelerini benden bile açık bir şekilde ortaya koyunca, Yürükoğlu, "Her şey bir yana, Nazileri yenen savaş kararlarının altında Stalin Yoldaş'ın imzası vardır," diye noktaladı tartışmayı.

O günlerde Emine'ye iş arıyorduk. Yürükoğlu örgütünün birçok işyeri olduğunu biliyorduk. Kreşlerde falan belki Emine için bir iş olanağı olabilirdi. Tam ayrılacağımız sırada yüzümü kızartıp sordum, Emine için bir iş olup olmadığını. Yürükoğlu, Emine'ye şöyle bir bakıp, Kremlin'e aşçı yamağı alan Stalin pozlarında sordu: "İyi işçi misin?" Emine'nin tepesinin attığı o kadar belliydi ki, verdiği cevap her şeye rağmen kibarcaydı: "Duruma bağlı." Kibarca da olsa, Yürükoğlu'nu kesinlikle tatmin eden bir cevap değildi bu. Yürükoğlu, Emine'ye numarayı vermiş ama tabii ki, iş miş vermemişti.

* * *

Artık Emine'nin de bir sınıf geçip benimle aynı sınıfa geldiği Muswell Hill College'daki İngilizce derslerine devam ediyor-

dum etmesine ama İngilizce'nin öyle kurslara giderek ve kısa zamanda öğrenilecek ya da ilerletilecek bir şey olmadığını da görmüştüm. Türkiye'deyken duyardık, falanca, İngilizce öğrenmek için üç aylığına Londra'ya gitmiş. Biz de saf saf inanırdık bu kişinin Londra'da, üç ayda mükemmel İngilizce öğrendiğine. Dönen kişi de bu havasını hiç bozmazdı. Sanki İngilizce okulu denen yer, bir hastaneydi. Burada öğrencilerin kafatasını bir ameliyatla açıyor ve beyinlerine üç ay boyunca İngilizce şırınga ediyorlardı. Yoktu böyle bir şey. İşin aslına bakacak olursanız bu, eskilerin deyimiyle tam bir "para tuzağı"ydı. İngiliz ekonomisi, kafalara şırınga edildiği farz olunan İngilizce öğrenme tutkusu sayesinde ayakta kalıyordu. Biraz parası olan atlayıp Londra'ya geliyordu İngilizce öğrenmek için. Mültecilere ve yakınlarına onca zorluk çıkartan Home Office yetkilileri, kursiyerlere en büyük kolaylığı gösteriyordu. Bir kurs ya da okul kaydını göstermeniz bile yeterli oluyordu vize almanız için. Bu yoldan, siyasi iltica niyetli olanlar da yararlanıyordu, orası başka.

Oysa işin gerçeği, İngilizce öğrenmenin üç aylık bir iş değil, yıllar alan zorlu bir uğraş olduğuydu. Evet, kurslarda belli bir ilerleme kaydederdiniz, sizin düzeyinizde öğrencilerle İngilizce konuşurdunuz. Ama bu bir yanılsamadır, gerçekten İngilizce öğrenmeniz için daha almanız gereken çok yol vardır. Sokağa çıktığınız zaman, öğrendiğiniz İngilizce'nin hiçbir işe yaramadığını, gerçek bir İngiliz eğitim kurumuna girdiğinizde İngilizce bilginizin son derece yetersiz olduğunu görürsünüz. Üstelik İngilizce, örneğin Almanca ve Fransızca'dan farklı olarak yapısal yönü daha geri planda olan, kuralsız bir dildi. Almanca ve Fransızca öğrenirken başlangıçta çok zorlanırdınız kuralları beyninize yerleştirmek için. Ama bunu bir kez çözdünüz mü yolunuz açılırdı. Oysa kurallarının kolay olması nedeniyle kolay giriyordunuz İngilizce'ye. En alt düzeyde konuşmaya bile başlayabiliyordunuz kolayca. Ama ilerledikçe zorlaşıyordu. Bu kuralsız dilde, örneğin bir başka sözcükle yan yana geldiğinde binlerce farklı anlam kazanan *up*'ları, *get*'leri öğrenmek zorundaydınız. Özellikle konuşma İngilizcesi'nde. Bu da ezber-

lemekle değil, kullanmakla olacak bir şeydi. İngilizce'ye kurslarla başlayabilirdiniz ama öğrenmeniz kesinlikle hayat içinde kullanmanıza bağlıydı. Belki bütün dillerde böyleydi ama İngilizce'de çok daha fazla böyleydi. İngilizce öğrenmeyi mi, yoksa Türkçe bir şeyler yazmayı mı esas almam gerekiyordu, buna karar vermeliydim...

* * *

Muswell Hill'deki eve kimler gelir giderdi? Şimdi bakınca, ilk evimizdeki yalnızlığımızdan bir ölçüde sıyrıldığımızı düşünüyorum. Ama yine de evin arkadaşlarla dolup taştığı yoktu. İlk ziyaretçilerimizden biri Şaban Şerif Yarar'dı. İçeri girer girmez, Emine'ye erkekçe bir nazar fırlatarak, "Güzelliğiniz hakkında çok şey duydum, merak ettim, sizi görmeye geldim," dedi. İyi hoş da, ben çıkıp gideydim de o da Emine'yle sohbet edeydi bari. Bu patavatsızlığa biraz içerlemiştim ama Emine'nin beğenilmesinden de gizli bir gurur duymuştum.

Şaban Şerif, büyük bir azimle kısa sürede İngilizce öğrenmiş, bu arada karısı Esin Dal'dan ayrılmış, bir ortaokulda öğretmenliğe başlamıştı. Muswell Hill tepesinden aşağı inildiğinde, Crouch End'e yakın sakin sokaklardan birinde, güzel bir evde tek başına yaşıyordu. O gün epeyce sohbet ettik. Partiyi martiyi atmıştı bir kenara. İdeolojik nedenlerden çok, bireysel yol seçimiyle ilgiliydi bu yönelimi. İdeolojik sorunlara pek kafası basmıyordu. Partililerin "bırakmış" dediklerindendi yani. İltica başvurusunu, partiyle ilgili olarak değil, sanki bir TKP taraftarıymış gibi yapmıştı nedense. Oysa bu bir hataydı. TKP'ye ilişkin bir şey bildiği yoktu. Bu yüzden ifadesi başarılı olmamış, oturumu kabul edilmemişti. Davası halen sürüyordu ve tamamen reddedilip kapı dışarı edilmesi ihtimali vardı. İleriki aylarda, başka birkaç kişiye yaptığım gibi, ona da yardımcı olacak, bir partili olduğu konusunda avukata ifade verecek ve oturum almasını sağlayacaktım.

Şaban Şerif'in bireysel yönelişiyle benim de önemli sorunlarım olmakla birlikte arkadaşlığı sürdürmeye gayret ettim. Boşandığı karısı Esin Dal hakkındaki dedikodularını dinledim,

dertleştim. Siyasi ve ideolojik konulardan mümkün olduğunca uzak durarak kişisel bir arkadaşlığı sürdürmeye çalıştım. Emine de öyle. Kişisel böbürlenmelerini ve ukalalıklarını ise görmezden gelmeye çalıştık. Bir noktaya kadar tabii. İleride geleceğim bu noktaya yeniden.

"Halkımız"dan da arkadaşlarımız olmuştu: Mustafa ve Aliye çifti. Pazarcıklı bir aileydi. Sayılarını tam çıkaramıyorum ama üç dört küçük çocukları vardı. Çocuklar fazla yaramazlık yaptığında Aliye sırtlarına yumruğu indiriverirdi. Zaten bizim köylülerde çocuklarına ilişkin bir ölçü aramayın. Ne yatma, ne kalkma saatleri belliydi çocukların. Üstlerinde hiçbir disiplin yoktu. Bu disiplinsizlik çocukların fazlaca şımarmasına yol açtığında da basıverirlerdi dayağı. Batılıların çocuk büyütme tarzıyla bizimkilerinki tamamen farklıydı. Batı'ya geldiğinizde ilk fark ettiğiniz şey sokaklarda ve evlerde çocukların ve çocuk seslerinin azlığı olur. Batılılar çocuklarına küçükken ağır bir disiplin uygular, çocuk büyüdükçe özgürleşir. Bizde ise çocuk küçükken aşırı özgürdür, büyüdükçe disiplin altına alınır. Batılıların çocuklarına küçükken o kadar ağır bir disiplin uygulamalarının da başka handikapları vardır elbette. Özgürlük yokluğunu daha küçükken içselleştiren çocuk büyüdüğünde kendine "verilen" özgürlüğü kullanabilir mi acaba, bu da ayrı bir tartışma konusudur.

Mustafa, at gibi uzun suratında bitmeyen, iyimser bir gülümseme olan çok iyi bir insandı. Nasıl böyle arkadaş olduğumuzu hatırlamıyorum ama ailecek bize gelirlerdi, biz de onlara giderdik. Gittiğimizde kuruyemişleri ve meyveleri önümüze yığar, durmadan ikramda bulunurlardı. İkram edilenleri yememek çok ayıptı, ayrıca ne kadar çok yerseniz sizi o kadar iyi ağırladıklarını düşünür, mutlu olurlardı. Ben de onları mutlu etmek için durmadan atıştırırdım bir şeyler (gerçi mutsuz olacak olsalar da atıştırırdım ya).

Mustafa, Pazarcık'ta, ne çok sarmısak ürettiklerini, ancak sonunda bunları satamadıklarını ve büyük zarar ettiklerini anlatır dururdu. Bir yerde kaçak işçi olarak çalışıyordu. Kazandığı paranın büyük kısmını Pazarcık'taki ailesine ve bir cinayetten

dolayı on yıla yakın bir zamandır hapiste yatan ve Mustafa'nın kendisinden çok çekindiğini fark ettiğim ağabeyine gönderiyordu. Tek kelime İngilizce bilmeyen Mustafa'ya bir ara İngilizce de öğretmeye kalkıştım ama yürümedi. İyi bir öğretici değildim. Yöntem falan bilmezdim. Üstelik Mustafa'nın Türkçe kavram ve sözcük hazinesi de oldukça kısıtlıydı. İngilizce sözcüklerin anlamını ona izah etmekte zorlanıyordum. Bir süre sonra bıraktık bu umutsuz girişimi. Zaten "halkımız" nerede olursa olsun iki yüz kelimeyle günlük hayatını idame ettirme sanatını öğrenmişti.

Hele Mustafa... O, başlı başına inanılmaz bir mucizeydi. Tek kelime bilmediği halde nasıl her işin üstesinden geliyordu? Öyle şeyler anlatıyordu ki, ağzım açık dinliyordum onu: "Hastaneye gittim, doktoru görmek istiyorum dedim. Kapıdaki adam, bugün göremezsin dedi. Ben idare et deyiverdim, derken baktım doktor geliyor. Seslendim. Doktor geldi. Ona anlattım..."

"Bütün bunları hangi dilde konuştun Mustafa?" diye soruyordum, "Yanında tercümanın mı vardı?" "Yok Gün Ağabey," diyordu. "Bir şekilde anlatıyoruz işte." "Peki anlatın diyelim, onları nasıl anlıyorsun?" "Bir şekilde anlıyoruz işte," diye yanıtlıyordu.

Bir seferinde çocuklarından biri hastalanmıştı, başka kimseyi bulamadıkları için mecbur kalıp hastaneye, tercümanlığa gittim onlar için. Doktor kadına elimden geldiği kadar düzgün cümlelerle izah ettim çocuğun rahatsızlığını. Ama kadın o gürültülü İngilizcesi'yle bir şeyler sorunca çuvalladım. Kendim konuşunca pek o kadar sorun yoktu da, karşımdaki konuşunca, hele bir şeyler sorunca durum kötüydü. Sormuyorsa durumu idare ederdim "*Yeah, yeah,*" diye kafa sallayarak ama bir şekilde soruyu anlamak ve yanıtlamak zorundaydım. Meğer kadın "Kusuyor mu?" (*vomit*) diye soruyormuş. Sözcüğü bildiğim halde söylenişini anlamamıştım. Mustafa ise, devreye girip, nasıl yaptığını hâlâ bilemediğim yöntemlerle doktorla "konuştu", çocuğun derdini anlattı, doktorun dediklerini anladı ve yolda dönerken bana da anlattı. İşte "halkımız"ın pratik zekâsı böyle bir şeydi.

Muswell Hill'deki evi bir "Troçkist heyet" de ziyaret etmişti: Daryo Navaro, daha sonra evleneceği, Sivaslı Fatma Can Navaro ve çok eskilerden, Dev-Genç döneminden arkadaşım Ergun Aydınoğlu (*Yarılma*, s. 393, 483; *Havariler*, s. 118; *Sapak*, s. 167, 251). Ergun Aydınoğlu, *Yarılma*'da anlattığım, Dev-Genç içindeki büyük yarılma öncesinde bize, yani sonradan "beyaz Aydınlık" ya da PDA adını alacak Doğu Perinçek başkanlığındaki kesime daha yakındı. Ancak, Atilla Sarp'ın başkanı seçildiği Dev-Genç Merkez Yürütme Kurulu'nun ilk toplantısında, daha sonra "kırmızı Aydınlık" adını alacak kesime geçerek Merkez Yürütme Kurulu'ndaki "suni dengeyi" aleyhimize bozmuş ve "beyaz Aydınlık"ın kaderini belirlemişti. Aydınoğlu'nun daha sonraki siyasi serüveni daha da ilginçti. 1970'li yıllarda, DTCF Fikir Kulübü'nden arkadaşım Necla Ülkü (*Yarılma*, s. 292) ile evlenen Ergun, 12 Mart döneminde Dev-Genç yöneticiliğinden aranmış, Filistin kesimine geçmiş, sonra tekrar Türkiye'ye girip dağlarda dolaşmış, yakalanmamış, 1974 affından sonra teslim olup serbest kalmış, daha sonraki irili ufaklı gruplaşmalar içinde giderek Kıvılcımlıcı olmuş ve 1970'li yıllarda bu kesimin yaşadığı iç çalkantılarda kısmen yer almıştı. Yine, Deniz Gezmiş'in DÖB'ünden ve Dev-Genç'ten, yakın arkadaşı Demir Küçükaydın'la (*Havariler*, s. 126) aşağı yukarı aynı ideolojik sapakları izleyen Aydınoğlu, sonunda Troçkizmde karar kılmıştı. 1980'li yıllarda, Demir'le ikisi, siyasi mülteci olarak bulundukları Avrupa'da, Troçkist perspektifli dergiler çıkararak Türkiye solunu irdeleyen yazılar yazmışlardı. Ergun Aydınoğlu, Paris'te yaşıyor, ancak arkadaşlarını görmek için ara sıra Londra'ya da geliyordu. Londra'da olduğumu duyunca beni de görmek istemişti.

Ergun'la kucaklaştık. Hiç değişmemişti, gençliğinden fazla bir şey kaybetmemişti. Minyon tipte, yakışıklı bir insandı. Akşam yemeğine bekliyorduk ziyaretçilerimizi. İngiltere'de âdettir, yemeğe ya da ev partisine gelen şarabını da getirir yanında. Şarap açılıp birer yudum alınca bozuk olduğunu fark ettik. Bu duruma çok bozulan Fatma, Daryo'ya gidip şarabı aldıkları dükkândan değiştirme "talimatı" verdi. Çevreye karşı pek ira-

deli ve soğukkanlı görünen Daryo'nun Fatma'nın "emri" karşısında eli ayağı titredi adeta, şarabı alıp çıktı, sanırım Fatma da onunla gitti.

Yemekte sohbet ettik, aslında "ettiler" desem daha doğru olur. "Troçkist heyet" mensupları, aralarında "Troçkist hareket"in sorunları üzerine konuştular, Emine ile bana da nezaket icabı dinliyormuş gibi yapmak düştü. Troçkist hareketin çeşitli ülkelerdeki versiyonları, çeşitli teorisyenleri, çeşitli detayları üzerine öyle şeylerden söz ediyorlardı ki, bu çeşitliliği bilmemize ne imkân vardı, ne de gerek. İnsanların kendi kapalı çevrelerini dünyanın en önemli şeyi sanma yanılsaması içinde yaşayıp gittiklerini ilk kez o zaman fark etmiştim.

* * *

O günlerde, Türk ve Kürtlerin en yoğun olduğu Hackney'de bir cinayet işlendi. Zeynep Yılmaz adlı genç bir göçmen kadın evinde bıçaklanarak öldürüldü. Cinayet hakkında çeşitli söylentiler vardı. Bazıları, Zeynep Yılmaz'ın, boşandığı kocası ve akrabaları tarafından öldürüldüğünü söylüyordu. Bazıları ise, Zeynep'in, kocasından boşandıktan sonra fahişelik yaptığını ileri sürüyordu. Belki kocası ve akrabaları, belki de "müşteri"lerinden biri tarafından öldürülmüş olabilirdi. Hackney polisi, olayı, "bir fahişenin bilinmeyen kişilerce bıçaklandığı" biçiminde açıklamıştı.

Her ne olursa olsun, yalnız başına yaşamını sürdürmeye çalışan bir kadın, Londra'nın göbeğinde, evinde bıçaklanmış ve katil ya da katiller karanlıklara karışıp yok olmuştu. Sokak aralarında siyahları yere yıkıp, kollarını arkadan kelepçeleyerek kabaca üzerlerini aramakta pek mahir olan "Metropolitan Police", katilleri yakalamaktan acizdi.

Türkiye'de feminizm, 1980'lerin başından itibaren olağanüstü bir yükseliş göstermiş ve 1980 ortalarından sonra zirveye çıkmıştı. 1990'a gelindiğinde ise, bu zirveden pek aşağı düşmemekle birlikte bir durulma içine girmişti. Ne var ki, merkezdeki gelişmeler, periferiye gecikmeyle ulaşır. Feminizmin durulması henüz Londra'ya yansımamıştı, yükseliş tüm hızıyla sü-

rüyordu. Emine de içlerinde olmak üzere, Londra'daki Türkiyeli kadınlar, Zeynep Yılmaz olayı üzerine derhal bir araya gelmiş, neredeyse yüz kişiye varan ateşli toplantılar yapmış ve olayı, Hackney bölgesinde bir yürüyüşle protesto etmeye karar vermişti.

Bu yürüyüşü ben de kenardan izledim. Çünkü düzenleyenler, erkeklerin dışarıdan desteğini reddetmemekle birlikte, protestonun salt kadın yürüyüşü olmasında ısrar etmişti.

İki yüzün üzerinde kadın vardı yürüyüşte. Londra'daki böylesi bir yürüyüş için bu sayı bile çok iyidir ama esas önemli olan yürüyüşün niteliğiydi. Kadınlar, geleneksel ataerkil ahlak anlayışını göğüslüyor, diyelim ki, Zeynep Yılmaz'ı savunmaktan ve canilerin ele geçmesi için mücadeleden vazgeçmeyeceklerini net bir şekilde ortaya koyuyor, "Hepimiz Zeynep Yılmaz'ız!" diyerek erkeklerin bakış açısına açıktan meydan okuyor ve bu tür olaylara bıyık altından gülüp geçen tipik erkek zihniyetini doğrudan karşılarına alıyorlardı. Bunun ötesinde, yürüyüş sırf okumuş, bağımsız kadınlardan oluşmuyordu. Yaşlı başlı, başörtülü köylü kadınlar en önde pankart taşıyor, yumruklarını kaldırıp slogan atıyordu. İşte yürüyüşün bu niteliği önemliydi.

Yanımda bisiklet, başından sonuna kenardan izledim kadın yürüyüşünü. Kadınlar öfkeliydi. Hackney'deki, işsiz Türkiyeli erkeklerle tıklım tıklım dolu karakteristik Türk kahvelerinin, bilardo ve oyun salonlarının en yoğun olduğu bölgeden geçerken attıkları sloganlar daha bir gür çıkıyordu: "Hepimiz Zeynep Yılmaz'ız!" Kahvelerin ve bilardo salonlarının önüne çıkıp bu öfkeli kadınlara bakan "halkımız"dan erkekler bugün gibi gözümün önündedir. Yüzlerinde, eziklik ve utançla alaycılığın karışımı tuhaf bir ifade vardı. Bazıları güya yürüyüşçülere laf atıyordu ama söylediklerini, hemen yanı başlarında durduğum halde ben bile zor duyuyordum: "Bunlar da öyleymiş yahu!", "Ne diyor bunlar ya?", "Bunların kocası yok mu ya, nasıl bırakıyorlar böyle sokağa?", "Karılara bak, azıtmışlar," vb. vb. Bunlar, ancak birbirlerini duymaya ve bir duygudaşlık yaratmaya yönelik korkakça fısıltılardı. Açıkçası, "halkımız"ın erkekleri ürkmüştü.

Bu gösteriden sonra, Londralı feministlerin yüksek katılımlı toplantıları bir süre daha devam etti. Emine de bunlara mümkün olduğunca katılmaya çalışıyordu. Bir gün, Hackney'de, bir sosyal kuruluşun binasında yapılacak toplantıya gidecekti. Ben de bisikletle eşlik ettim ona. Çok güzel bir hava vardı. Muswell Hill yokuşundan, böyle güzel bir havada bisikletlerle inmek çok zevkliydi. O gün çocuklar gibi şendik.

Emine'yi, toplantının yapılacağı binanın yakınında bıraktım. Oraya kadar gelmemi istemedi. Gözüm bisikletinin kilidine takıldı. En ucuzundan uydurma bir kilitti. Üstelik Hackney'di burası. Hırsızlığın en yoğun olduğu semtlerden biri. Yine de uyarmadım onu. Bisikleti içeri alın falan demedim. Uzaktan baktım. Binanın önündeki demirlere kilitledi.

Toplantı yaklaşık iki, iki buçuk saat sürerdi. Ben de o arada, yakınlardaki, Sedat'ın kitapçısına uğrar, kitaplara bakar, biraz da Halkevi'nde otur ur, vakit geçirirdim.

Saat beş sıralarında binanın önündeydim. Bir de baktım, Emine'nin bisikleti, bağladığı demirlerde yok. Herhalde sonradan içeri aldı diye düşündüm. Biraz sonra çıktılar dışarı. "Bisiklet nerede?" diye sordum Emine'ye. Bağladığı yere baktı ve dondu kaldı. Bisiklet gitmişti. Emine'nin o anki yüz ifadesini ömrüm boyu unutamayacağım.

Benim bisiklet yedeğimde, yürüyerek döndük eve. Kendimizi teselli etmeye, umut vermeye çalıştık ama hüzünlüydük. O gün çocuklar gibi şendik ama Hackney bisiklet hırsızlarından oluşan "dev gibi bir ordu"ya yenilmiştik.

* * *

Konu bisikletten açılmışken, İngiltere'de yaşadığım yıllarda başıma irili ufaklı neredeyse otuzdan fazla kaza geldiğini belirteyim. Bunların hepsini burada anlatacak değilim, zaten bir kısmını da unuttum. Ama unutamadıklarım da var. İngiltere'deki sürücüler, hepsi demeyeyim ama genelde pek saygılı değildirler bisikletlilere karşı. Üstelik bazıları da hilebazdır. Philip Lane üzerinde bana arkadan çarpan bir sürücü zararımı ödeyeceğini söyledi ve adresini verdi. Verilen adrese gittiğimde bura-

nın yıllardır kullanılmayan, metruk bir ev olduğunu gördüm.

Hâlâ sağ dizimde taşıdığım bir bisiklet kazası izi vardır. Yunanistan'dan gelen bazı arkadaşlarla buluşmak üzere, akşam vakti aceleyle, Turnpike Lane metrosuna gidiyordum. Tottenham'da bir üçyol kavşağı vardır. Sağ taraftan gelen arabalara yeşil ışık yanmadan hemen sağa, yukarı doğru kıvrılayım dedim ve sonrasını hatırlamıyorum. Rüyamda polis sirenleri duyuyordum. Sağ taraftan bir arabanın bana ağır ağır yaklaştığını görüyordum. Araba bir türlü durmuyordu ve ben içimden "Çarpacak, durmuyor," derken, gelip gerçekten de çarpıyordu. Sanırım beynim olayı film çeker gibi çekmiş, bana yeniden gösteriyordu. Ayıldığımda başımın ucunda iki polis vardı. Bisikletimi sol taraftaki bankanın önüne çekmişlerdi. Uyanır uyanmaz bisikletime baktım. Onda hiçbir hasar yoktu. Polislere bir şeyim olmadığını söyledim ve aceleyle bisikletime atlayıp uzaklaştım. Yolda giderken fark ettim dizimin fena halde kanadığını.

Bir keresinde Hackney'de bir araba çarpıp devirdi beni. Peşine takıldım, benim takip ettiğimi görünce hızlanıp kaçtı. Böylesi olaylar üç dört kere gelmiştir başıma. Bisiklet tuhaf bir alettir. Açık yolda tam sürat pedallarsınız bir şey olmaz da tam duracağınız sırada ve en umulmadık yerde başınıza bir kaza gelebilir. Tottenham'da eve iyice yaklaştığım sırada, işte böyle umulmadık bir kaza geldi başıma. Yavaş yavaş giderken birden yoldan çıkıp yokuşun başındaki bir inşaatın kumuna saplandım ve düştüm. Sağ elimin serçe parmağı, kumların yanındaki demirlere çarptı. Canım çok acıdı. Elime baktığımda gördüğüm manzara beni bile ürküttü. Serçe parmağım eklem yerinden kırılıp, orta yerinden kırılmış bir ağaç gövdesi gibi sola doğru çarpılmıştı. Yakındaki mahalle doktoruna koşturdum hemen. İçeri girdiğimde hastabakıcı kız, "Öğlen tatilindeyiz, bakamayız," dedi. Canım müthiş acıyordu ve paniklemiştim. Kızın üzerine yürüdüm. Korkuya kapılıp eline geçirdiği bir spreyle kendini savunmaya kalkıştı. Daha doğrusu o spreyi sallayarak bana daha fazla yaklaşmamam ihtarında bulundu. Hayatımda çok az kapıldığım bir öfke anıydı. Kızın fazlasıyla korktuğunu görünce kendime geldim ve dışarı çıktım. Philip Lane üzerindeki ta-

mıdık bir Türkiyeli bakkala girip hastaneye telefon ettim. Ambulans gelip beni hastaneye götürdü.

Daha sonraki günlerde doktora gittiğimde, Sri Lankalı doktor, benim hastabakıcıyı tehdit ettiğimi söyledi. Olayı anlattım. "Kendisinden şimdi özür dile, yoksa sana bakmam," dedi. Böyle bir tehdide pabuç bırakmazdım ama kızı gerçekten de korkuttuğum için üzgündüm. Özür dilemeyi kabul ettim. Doktor bir tören havasında çağırdı hastabakıcı kızı. Yüzüne karşı özür diledim.

Ya benden özür dilemesi gereken bir düzine İngiltereli sürücü?

* * *

Beklenmedik bir gelişme oldu ve Whiteleys'de yeniden işe alındık. Buna kendimiz bile inanmıyorduk ama olmuştu işte. Ne olmuştu peki? Birdenbire menajerlerimize bir vahiy mi gelmişti? Melekler yüreklerine iyilik tohumları mı serpmişti? Yok canım, onlarda yürek ne gezer? Daha komik bir şey olmuştu. Whiteleys üst menajer kurulu, bizi işten atan temizlik şirketi ile sözleşmesine son vermiş ve bu temizlik şirketi bizi nasıl kapı dışarı etmişse, bu kurul da şirketi ve menajerlerini kapının önüne koyuvermişti. Üstüne üstlük, görevi devralan yeni şirket, biz işten atılanlara da *welcome* demişti. Şu işe bakın! Körün istediği bir göz, Allah verdi iki göz! Hem bizi atanlar atılıyor, hem de biz yeniden alınıyoruz.

Balıklama daldık tabii yeniden. Eski düzende pek bir değişiklik yoktu. İspanyol işçilerin sayısı artmıştı. Yeni Türkiyeli işçiler alınmıştı. Hatta bu yeni işçilerden biri, Türkiye'de doktor olduğunu söylüyordu. Dil öğrenmek uğruna katlanıyordu işte. Disiplin, eskisinden de gevşekti. Sabah uyumaları iyice yaygınlık kazanmıştı. İşçi sınıfının kazanımları!

Ancak bu durumun geçici olduğunu tahmin etmeliydik. Bizim tekrar işe alınmamızdan sonra yeni bir menajer kadın geldi. Sanki başbakanlık görevini bırakmış Margaret Thatcher bu sefer bizim burada menajer olarak göreve başlamıştı. Bu kadar benzemek olurdu yani! Bu koca kıçlı, sarkık gıdılı, hain, ölü

balık gözlü menajer kadınlar sanki aynı ana babadan doğmuş gibi birbirine benzerdi zaten. Ya da meslek şekillenmesi mi diyelim?

Kadın, önce "iyilik"le yanaştı bize. Elinde anket kâğıtlarıyla zuhur etti, yüzüne maske gibi oturan gülücüklerle. Acaba şu anket sorularını cevaplamak ister miydik? İşyerindeki şikâyetlerimiz nelerdi örneğin? Bunları belirtirsek tüm güçleriyle düzeltmeye çalışacaklardı. Başta doktor olmak üzere bizim yeni işçiler de iyice saftılar. Ne iyi kadınmış, bak gördün mü dertlerimizle nasıl da ilgileniyormuş. Hemen doldurmalıymışız anketleri. "Ben anket manket doldurmam," dedim. "Bu kadın hoşuma gitmedi, bu anket de çıkıntılık yapanları tespit etmenin yeni bir yolu." Hayatta en sevmediğim şeydi anket doldurmak, hele bu hain balık gözlü menajer kadın için parmağımı kıpırdatmazdım vallahi!

Haklı çıkmam için çok fazla zaman geçmesi gerekmedi. Anket doldurmayanlar, doldurup da şikâyetlerini dile getirenler ve bir önceki direnişe katılıp işten atılmış olanlar, hepsi kendini kapının önünde buldu.

O gece, her zamanki gibi işe giderken, yolda arkadaşlara rastladım. "Nereye gidiyorsun?" dediler. "Hepimizi işten attılar." "Yok canım, olur mu öyle şey," dedim, "iş güvenliğine" inanan bir işçi havalarında. Benim bu güvenli havam arkadaşları da etkiledi, hep beraber yeniden Whiteleys'in kapısına dayandık.

Olağanüstü bir durum olduğu kesindi. Kapının önü, çoğu Afrikalı siyahlardan oluşan, avurtları çökmüş işsizlerle doluydu. Yaklaşık yüz kişilik bir topluluktu bu. Anlaşılan, yeni yönetim, biz eskileri kapının önüne koymaya karar verdiği gün, işsizlere de genel bir duyuru yapmayı uygun bulmuştu: "Gelin bakalım. Yeni işçi alacağız!" Biz "haylazlar"dan boşalan yerlere tabii ki! Artık burada işçi işçinin "kurdu"ydu! Aç kurt fırını delermiş! Kimsenin bir başkasının gözünün yaşına bakacak hali yoktu. Bizimkiler daha önce atılanların gözyaşına bakmış mıydı?

Şöyle bir baktım kapıdan içeri doğru. Birtakım sivil adamlar kapıyı tutmuşlardı. Bunlar *body* yapmış, beyaz İngiliz ya da İr-

landalı tipinde, sarışın, donuk bakışlı adamlardı. Buraya yönetim tarafından, gerektiğinde kaba güç gösterisi yapmak üzere getirildikleri kesindi. Bazıları, herhalde devasa pazılarını gösterip iyice caydırıcı olmak için kolsuz tişört giymişti.

Derken, bizim ölü balık gözlü, sarkık gıdılı menajer hanım bir çalımla çıktı piyasaya. Dışarıdan gelmişti, yine yanında *bodyguard*'ları. Elini bir pasta kesicisi gibi önünde tutarak kalabalığın içinde kendine yol açıyor, bir yandan da "*Excuse me, excuse me,*" deyip duruyordu. Bu, İngilizlerin, her halt yerken kibarlık icabı kullandıkları en beylik iki kelimesinden biriydi, *excuse me* veya *sorry*. Adam kafanıza bir sopa indireceği zaman bile *sorry*, yani "üzgünüm" der. Karşısındaki ondan daha "üzgün"dür, bu hiç umurunda bile değildir. Keza, *excuse me* de, kibarlıktan incele incele anlamını kaybetmiştir: "Özür dilerim." Neden özür dilemektedir acaba menajer hanımımız? Bizi birazdan kıtır kıtır doğrayacağı için mi? "Hepinizi atacağım, özür dilerim, mi demektedir? "Özür"ünü kabul ederdik etmesine de bir içeri girebilseydik.

Menajer hanımın hemen arkasından hamlemi yaptım. Gayet doğal bir havada, içeride çalışan bir işçinin kendine güveniyle, koca kıçlı menajerin arkasından içeri doğru seğirttim. Menajer kadın bu hamleyi fark etti ve dönüp karşı bir hamleyle beni göğsümden itekledi. "Sen giremezsin." "Nedenmiş o? Ben burada işçiyim." "Artık değilsin. Çık dışarı!" Hımm, kim vermişti bu haksız kararı acaba? Durumum "yüksek hakem kurulunda" görüşülmüş müydü? Yeniden bir hamle yaptım. Bu sefer *bodyguard*'ın şişkin göğsü ve pazılarıyla burun buruna geldim. Gözüm içeriye ilişti. Evet, içeride, ne olur ne olmaz, polis bile önlem almıştı. Polis, kaçak işçi çalıştırılan bir yerde nöbetçilik yapıyordu. Efendim, bu ülkede "kuvvetler ayrılığı" vardı. Bu gelenler kaçak işçilere bakan bölüm değildi. Bunlar asayiş bölümündendi. Kaçak işçileri soruşturan bölüm, ortalıkta kaçak işçinin olmadığı bir zaman şöyle bir gelip boy gösterecekti.

Giremeyeceğim kesindi. Adamlar her türlü önlemi almıştı. Peşim sıra gelen arkadaşlar bana, "Biz demedik miydik?" gibilerden bakıyordu. Derken, menajer hanım kapının önüne çık-

tı ve yeni işçi alınacağını duyurdu yüksek sesle. İşte bu görülecek ve yaşanacak bir andı. Bu, Liverpool Limanı'na Afrika'dan getirilen kölelerin indirildiği anı görmek kadar ilginç ve korkunç bir andı. Çoğu siyah, yüz kadar işçi elini kaldırıp "Ben! Ben!" diye öne atıldı. "Köle" seçici menajer kadının, bu "gönüllü kölelerin" pazılarını ve dişlerini kontrol edecek kadar zamanı yoktu elbette. Şöyle bir baktı, "Sen gel, sen gel, sen gel," diye koyun seçer gibi seçti içlerinden yirmi kadar işsizi. Bir anda işsizlikten işçiliğe terfi edenler büyük bir sevinç içinde "ağıla" koşturdular. Geri kalan topluluk, bir anda coşkusunu kaybetmiş ve sönüp gitmişti. İşsiz işçiler, yerlere bakınarak, üzgün, gecenin karanlığında buharlaştılar adeta. Biz yeni işsiz işçiler de tabii. Kraliçe Elizabeth'in görkemli Buckingham Sarayı'nı, Tower Bridge'i, Piccadilly Circus'ı, Greenwich'i görmeye gelen turistlerin İngiltere'nin bu karanlık yüzünü görmeleri imkânsızdır. Bunu görebilmek için, insanın gözlerinin karanlığa alışması gerekir.

İnsanın gözleri İngiltere'nin karanlığına alıştıkça başka alışkanlıklar da ediniyordu: hırsızlık. Gerçi bende eskiden beri bir hırsızlık damarı vardı. Küçükken misafirlikten dönerken, ev sahiplerinin gözü önünde annem üstümü arardı, bir şey yürüttüm mü diye (*Ev*, s. 73-74). Ankara'daki öğrencilik yıllarımda, Ahmet Küflü'nün Bilgi Kitabevi'nden ve Erdal Öz'ün Büyük Sinema'nın üstündeki kitabevinden ya da Kocabeyoğlu Pasajı'ndaki ikinci el kitapçılardan kitap yürütürdüm (*Yarılma*, s. 477); Türkiye'deki son yıllarımda, hasta köpeğimiz Roja için mama çaldığım da olmuştu (*Sapak*, s. 237). Küçükken de hırsız-polis ya da şerif-haydut oyunlarında hep hırsız ve haydut rollerini benimserdim. "Adam olmayacak çocuk" "oyunundan" belli olurmuş!

Çok az parayla geçinmek zorunda olduğum bu yabancı ülkede hırsızlık huyum, hem de daha güçlü bir şekilde depreşti. Hatta giderek dükkân ve marketlerden hırsızlık yapmayı bir başarı, hatta intikam gibi görmeye başladım. Ancak, yanlış anlamalara meydana vermemek için bu konudaki etik anlayışımı kısaca açıklamamın zorunlu olduğunu düşünüyorum.

Benim hırsızlığım büyük ticarethanelere ve devlet kurumlarına karşıdır. Asla bireylere karşı hırsızlık yapmam. Zengin bile olsa, milyonu bile olsa, hatta bir önceki cümlede sözünü ettiğim işletmenin patronu ya da kurumun yöneticisi bile olsa, birisinin bireysel parasını çalmayı zül addederim. Önümde yürüyen kişi isterse bir milyon lira düşürüp haberi olmadan yürüsün, arkasından koşar, parasını veririm. Paranın üstünü yanlışlıkla fazla veren kasiyere, eğer fark etmişsem, derhal fazla verdiği parayı iade ederim. Gözetleme olmayan dükkânlardan asla hırsızlık yapmam, hele içinde hiçbir gözcünün, hatta dükkân sahibinin bulunmadığı dükkânlardan bir şey çalmayı çok ayıplarım, erdemsiz bir davranış olarak görürüm. Özellikle gözetleme kameraları bulunan, içinde iriyarı güvenlikçilerin fır döndüğü süpermarketlerden bir şey çalmayı, bir yanlışlık sonucu bana fazla para ödeyen devlet kurumlarının parasını cebe indirmeyi ise adeta görev bilirim. Tuhaf bir huy işte!

Ingiltere'nin o dönemde en büyük süpermarket zincirleri, Sainsbury's, Safeway, Tesco ve daha üst sınıflara hitap eden Marks&Spencer'dı. Bir de, daha yoksul kesimlere hitap eden Kwiksave ile yiyecek dışı her türlü mal satan Woolworths vardı. Pazartesi sabahı erkenden postanenin önünde kuyruk olan sosyal yardımcılar, haftalık paralarını çeker çekmez, soluğu hep birlikte Kwiksave'de alırlardı. Safeway daha sonraları iflas edip sanırım Tesco tarafından yutuldu. Tesco, iyice devleşip Sainsbury's'i bile geride bıraktı. Wollworths da daha sonraları iflas etti. Muswell Hill'de Sainsbury's ve Woolworths bulunuyordu.

Özellikle Sainsbury's'ten yiyecek yürütmek için çeşitli yöntemler geliştirmiştim. Süpermarkete girip, diyelim ki, sekiz adet mal alıyordum. Bunların neler olduğunu çok iyi aklımda tutuyordum. Hesabı ödedikten sonra bunları hemen eve bırakıyor ya da biraz uzağa bağladığım bisiklete koyup yeniden geliyordum. Aynı sekiz adet malı yeniden alıyordum. Burada kritik nokta, bu aldıklarımı kameralara yakalanmadan Sainsbury's torbalarına koyabilmekti. Bunu da başarıyla yaptıktan sonra, fazladan bir şey daha alıyordum. Örneğin bir ekmek. Yanımda,

daha önce aldığım sekiz adet malın alım fişi olduğundan, büyük bir güvenle kasaya gidiyor ve sadece aldığım ekmeğin fiyatını ödeyerek çıkıyordum. Buna *double shopping* adını takmıştım ve eşe dosta "iyi bir yöntem" olarak öneriyordum. Fakat aslında o kadar da iyi bir yöntem değildi. Bir keresinde, Sainsbury's'in menajeri beni, aldığım yiyecekleri torbaya koyarken gördü. Bir kadın görevliyle birlikte beni uzaktan gözetlemeye başladılar. Soğukkanlılığımı bozmadan, kasaya ödememi yaptım, tabii torbadakiler hariç. Sanırım, elimdeki ödeme fişini fark ettiklerinden boşuna kuşkulandıklarını düşündüler ve herhangi bir sorgulama yapmadılar. Elimde fiş olması bir bakıma inandırıcıydı ama torbadaki yiyeceklerin makineden geçip geçmediğini kontrol etselerdi hapı yutardım. O günden sonra *double shopping*'i bıraktım.

Devlet kurumlarını dolandırmaya da bayılırım. Gerçi dolandırmak için hiçbir özel çabam olmadı, zaten beceremem de. Ama birçok kere şans melekleri önüme getirip koydular kullanılacak fırsatları. "Bizden bu kadar. Yap hadi," dediler.

İngiliz yardım kurumları büyük kargaşa içinde çalışır. Kurumlar arasındaki ilişkiler de kargaşa içindedir. Örneğin, sosyal yardımla ev yardımının farklı kurumlara bağlı olması birçok karışıklığa yol açar. Diyelim ki, birisinin sosyal yardımı kesilir, ev yardımının da anında kesilmesi gerekirken devam eder ya da o kişi bölge değiştirdiğinden, hem eski evin kirasını alır, hem de yeni evin. İngiliz kurumları bu kargaşalığın, hatta sahtekârlıkların farkındadır ama kıllarını kıpırdatmazlar durumu değiştirmek için. Diyelim ki, birisinin fazla para çektiği bir şekilde ortaya çıkarsa ("halkımız"ın birbirini ihbar etmesi için ihbar hatları vardır) bu kurumlar hiç istiflerini bozmadan bu parayı, taksit taksit geri alırlar, hepsi bu.

Ne bu yardım kurumlarında gizli kapaklı dolandırıcılık işleri çevirecek kadar zekâm vardı, ne de ahlaki yapım buna izin veriyordu. Ne var ki, bu konuda önüme gelen fırsatları tepecek kadar da ne ahlakçı, ne de korkaktım. Muswell Hill'deyken, o parasızlığımızda, şu şansa bakın ki, "melekler" bana ikinci bir çek defteri yolladı. O zamanlar, sosyal yardım paraları, çek def-

terleriyle, postanelerden her hafta başı çekilirdi. Aynı altı aylık dönem için, adıma iki çek defteri yollamışlardı yanlışlıkla. İkisini de çekecektim çekmesine ama Muswell Hill postanesi küçük bir yerdi, topu topu üç memur çalışıyordu ve hepsinin bana göz aşinalığı vardı. Aynı hafta iki kez çek defteriyle gelmem dikkatlerini çekebilirdi. İkinci çeki çekerken, aynı memura gitmemeye dikkat ediyordum.

* * *

Sonunda Şermin altı aylık hapislik süresini doldurup tahliye edildi. Hakan'la birlikte bisikletlere binip Chingford hapishanesinden almaya gittik onu. Sanki o gün çıkacağını biliyordu Şermin, bizi görünce hücresinde sıçrayıp dans etmeye başları adeta. Sevinçten çıldırmıştı, hücresinde öne arkaya koşuyor, ağlar gibi tuhaf sesler çıkartıyor, havaya sıçrayıp kıç atıyor, ayaklarını duvara dayayıp, "Hadi çıkarın beni bu lanet olası hücreden," der gibi havlıyordu.

Sonunda çıktı, üstümüze atıldı, çevremizde döndü, kendini yerlere attı, kurtulduğunu o da biliyordu. O uzun yolu Şermin'le birlikte yürüyerek katettik. Yolda giderken, ben bir evin bahçesinden dışarıya sarkan dallardan böğürtlen koparmaya kalktım. Biri kadın, diğeri erkek iki polis müdahale etti. Yaptığım *private property*'ye saldırıymış. Özel evlerin bahçelerinden meyve çalınmazmış. Ne çalması yahu! Bahçeye mi girmiştim sanki. Adımı soyadımı ve adresimi kaydetmeye kalktılar. Palavradan bir ad ve adres attım. İngiltere'de kimlik taşıma zorunluluğu yoktur.

* * *

Duyduk ki, Londra'daki TKP'liler, Oral Çalışlar'ı, Hackney'deki derneklerine çağırmışlar. Hımm... Gelsindi bakalım, gelecği varsa, göreceği de vardı. Oraya gitmeye karar verdik Emine'yle birlikte. Yok canım, Oral'ı görmeye falan değil, bir fırsatını bulursak sıkıştırmaya. Oral'ın bu fırsatı bizden esirgemeyeceğine emindik. TKP'lilerle bu kadar içli dışlı olduğuna göre. Sık sık düşünmüşümdür, politikada haklılık diye bir

şey var mıdır diye. Her seferinde, olmadığı sonucuna varmışımdır. Yüzde yüz haklı olsanız da, yaklaşımınızda bir haksızlık vardır bir kere. Bir insanı sıkıştırmak, açığa çıkarmak, teşhir etmek, "maskesini" düşürmek, tecrit etmek... Bütün bunlar daha baştan acımasızlık ve hile hurda kokan şeylerdir. *Sapak*'ta uzun uzadıya anlattım. Oral'ın kendisi de bir politikacıydı. O eşitsiz koşullarımızda gerçekten çok olumsuz şeyler yapmıştı. Evet ama şimdi bizim yapmayı düşündüğümüz şey neydi? Fırsatını bulmuşken bir misillemede bulunmak. Fikir tartışması tamam, fikrî eleştiri tamam, ama çok iyi biliyorum kafamda hinoğlu hince politik planlar olduğunu.

Neyse, bisikletlere atlayıp gittik. Biz içeri girdiğimizde Oral'ın konuşması başlamıştı. İçeride otuz, kırk kadar dinleyici vardı. Henüz çökmemiş TKP'nin o zamanki şeflerinden Cavit Baylav'ı hatırlıyorum, önlerde oturuyordu. Bir de, daha önce anlattığım, Roni'nin tercümanlık yaptığı Rus sendikacının toplantısında protestoya girişen TKP-ML'liler. Onlar da bizimkine benzer amaçlarla gelmişti buraya sanırım. İnsan merak ediyordu, bu arkadaşlar acaba kahvaltılarını politika ile yapıp, öğle yemeğinde toplantı kızartması yedikten sonra, akşam da karınlarını şöyle hafif haşlanmış tartışmayla mı doyuruyorlar diye! Onlar da bizim için aynı şeyi düşünseler hiç şaşmazdım. Aynı yerlerde karşılaşa karşılaşa birbirimizi selamlayacak kadar aşina olmuştuk artık.

Beklediğim gibi, Oral, daha önce anlattığım toplantıda Cavlı Çuflaz'ınki kadar olmasa bile, epeyce reformcu bir konuşma yaptı. Sıra sorulara gelmişti. Biz "ilkeli" komünistlerin boy gösterme zamanı gelmişti yani. Roni'nin tercümanlık yaptığı toplantıda, Kaypakkayacılarla, "Stalinizm" konusunda karşı saflarda yer alsak da, burada "reformizm" konusunda müttefik olduğumuz çok açıktı. Onlar da, ben de Oral'ı sorularımızla "sıkıştırdık", "kitle önünde" Bu solcu terimleri özellikle kullanıyorum, geleceğe ders olsun diye.

Oral, soğukkanlılığını koruyarak yanıt vermeye çalıştı bana ve TKP-ML'li arkadaşlara. Toplantıya ara verilince de centilmence ve arkadaşça bir tavır gösterip yanımıza geldi, elimi-

zi sıkmak üzere elini uzattı. Emine elini vermek istemedi ama Oral'ın eli havada kalırsa da çok ayıp olacağını fark edip, iki arada bir derede bir tutumla elini şöyle bir uzatır gibi yaptı. Burada şunu net bir şekilde belirteyim: Emine'nin tutumu politik değildi, tamamen insani bir kızgınlıktan kaynaklanıyordu. *Sapak*'ta anlattığım olaylarda Oral'ın başrolü oynamasına duyulan bir kızgınlıktı bu. İşte bu yarım yamalak el uzatma, kızgınlıkla uzatılmayan elle, "Yahu, adamın eli havada kalırsa ayıp olacak," düşüncesiyle uzatılan elin bir karışımıydı. Neyse ki, Oral'ın elini havada bırakmamıştı yine de. Bu, gerçekten büyük ayıp olurdu. Gelelim bana. Emine'den sonra bana elini uzattı Oral. Ben de aynı Emine gibi yarım yamalak uzattım elimi, son derece soğuk bir tavırla. Benim tavrım nereden kaynaklanıyordu peki? Geçmişte olan olmuştu. Oral'a kırgındım ama elini sıkmayacak kadar büyük bir kin duyduğum falan yoktu. Benim tavrım, "Ben de Emine gibi davranayım, onunla uyum içinde olayım. Oral şurada gelip geçici, oysa her günüm Emine ile geçiyor," kaygı ve düşüncesinden kaynaklanıyordu. Bu, neredeyse birkaç saniye süren olayın üzerinde neden bu kadar ayrıntılı duruyorum? İnsan sosyal bir varlıktır. Bu sosyal varlık, genellikle yüreğine, vicdanına, aklına göre değil, yakınlarının, çevresinin, arkadaşlarının, akrabalarının, komşularının vb. ne diyeceğine göre davranır. Yaşadığımız birçok trajik olayda bu davranış tarzı belirleyicidir. Bugünlerde "mahalle baskısı" diye dillere düşüp, herkesin derinliğine düşünmeden tekrarladığı şey, aslında çok daha derin bir olaydır ve mahalleyle sınırlandırılamaz. Oral'la yaşadığımız, belki çevreden kimsenin dikkatini çekmeyen bu kısa, "basit" olay, insanın temel davranış güdülerini açıklayacak oranda derin ve kapsamlıdır.

* * *

Derken, 1991 yılının başında, aniden Körfez Savaşı patlak verdi. Irak diktatörü Saddam, 1990 yılının yaz sonunda Küveyt'i işgal etmiş, Amerika'nın kapıkulluğunu üstlenmiş Birleşmiş Milletler de (BM) Irak'a karşı birleşik müdahale kararı almıştı. ABD'nin en sadık müttefiki, halen yaşamakta olduğumuz

United Kingdom denen ülkeydi. ABD, sadık izleyicisi İngiltere ve Türkiye de dahil olmak üzere, diğer sadık ve sabıklar, hep birlikte Irak'ın üstüne çullandılar. Bunun üzerine, Londra'daki savaş karşıtı güçler harekete geçti ve savaşa karşı büyük gösteriler düzenlendi.

Elbette savaşa karşı olmak, Irak'ı ya da Saddam'ı desteklemek anlamına gelmiyordu. Gerçi, yürüyüşlerde Spartakist Grup gibi Irak bayrağı taşıyan, oldukça "orijinal" Troçkist gruplar da yok değildi ama bunlar küçük bir azınlıktı. Büyük çoğunluk, elbette, diğer halklarla olduğu gibi Irak halkıyla da bir duygudaşlık içindeydi ama bu asla Saddam'la aynı cephede olmak anlamına gelmiyordu, tam tersine. Saddam diktatörlüğü, Irak halkını temsil etmediği gibi, onun azılı düşmanıydı. Saddam'ın 1988 yılında, Halepçe'de Kürtlere karşı giriştiği korkunç katliam belleklerde henüz çok tazeydi.

Savaş karşıtları olarak biz Türkiye kökenlilerin ayrıca bir yükümlülüğü daha vardı. Çünkü Türkiye, savaşa doğrudan askerî birlikleriyle katılmasa da İncirlik Üssü'nü kullandırarak saldırgan müttefik güçlere en büyük savaş desteğini sunuyordu.

Gösteriler, gündüz olduğu gibi bazen gece de yapılıyordu. Biz de gece gündüz demeden bisikletlerle koşturuyorduk bu gösterilere. Gece gösterileri, çoğunlukla, Trafalgar Square'de ve bu meydanın biraz aşağısındaki, ünlü başbakanlık konutu 10 Downing Street'in önünde yapılıyordu. Başbakanlık konutunun karşı kaldırımında, bugün de gidin, polis bariyerlerinin eksik olmadığını görürsünüz. Londra'nın en önemli gösteri merkezlerinden biridir burası. Downing Street'in biraz daha aşağısındaki Parliament Square'de ise, İkinci Körfez Savaşı öncesinden bu yana, yaklaşık yedi yıldır hiç kalkmayan bir savaş karşıtı kamp göze çarpar. Bu kampı kuran ve yedi yıldır, yaz kış demeden oradan ayrılmayıp protestosunu sürdüren kişinin adı Brian Haw'dur. Taktığı çeşitli rozetlerle şapkası ve göğsü görünmez hale gelmiş Brian Haw, elli yaşlarında bir İngiliz'dir. İngiliz ordusunda subay olan babasının, İkinci Dünya Savaşı'nda, Irak'ta öldüğü söylenir.

Gösterilerde, genelde solcuların ağırlığı olmakla birlikte,

1960'lı yıllarda ünlü İngiliz filozofu Bertrand Russell'ın da içinde yer aldığı, hâlâ gücünü ve yaygınlığını belli ölçülerde koruyan CND adlı barış örgütü, ilahiler söyleyen Hıristiyan grupları, pasifist Quaker mezhebinin mensupları, saçları tıraşlı, ellerindeki teflere hafif hafif tokmak vuran Uzak Asyalı ya da İngiliz Budistler, barış yanlısı Yahudi grupları ve Arap kökenli İslam grupları da az değildi. Dünya çapında savaş halindeymiş gibi görünen dinlerin mensupları bu gösterilerde dostça bir araya geliyordu. Kara ya da kara-kızıl bayraklı anarşistler de göze çarpıyordu. Emine, bu bayrakları gördükçe peşlerine takılırdı. "Class War" adlı anarşist eğilimli grubun, göstericilerin en dövüşçü kesimini oluşturduğu söyleniyordu. Gösterilerde herkes serbestçe bildirisini dağıtıyor ve megafonla propagandasını yapıyordu. İngiltere'de onca gösteriye katılmışımdır, anarşistler de dahil İngiltere sol örgütlerinde, birbirine şiddet uygulamayı bırakın bir yana, en ufak bir müdahaleyi dahi görmemişimdir. Türkiye soluyla büyük bir zıtlık oluşturur bu durum.

Türkiye sol örgütleri de, Türkiye'nin, üslerini savaşın emrine vermesini protesto etmek üzere özel olarak harekete geçmişti. Eğitim Birliği'nde bu amaçla toplantılar yapılmış ve Türkiye Büyükelçiliği önünde gösteri kararı alınmıştı.

Belgrave Square'deki Türkiye Büyükelçiliği'nin önünde iki yüz kadar Türkiyeli gösterici toplanmıştı. Göstericiler arasında birisi dikkatimi çekti. Gözlüklü, otuzlarında, genç bir adamdı bu. Elinde, Türkiye'deyken okuduğum, Ida Mett'in, Sokak Yayınları tarafından basılmış *Kronstadt 1921* adlı kitabının, harfleri büyütülmüş bir fotokopi baskısını tutarak dolaştırıyor, galiba satmak ya da Türkiyeli göstericilere bu fotokopi baskıları vermek istiyordu. Ne var ki, bu kişi, Türkiyeli göstericilerle Türkçe değil, İngilizce konuşuyordu. Göstericiler arasında bulunan Daryo Navaro, bu kişiyle aniden hararetli bir tartışmaya tutuştu. Ida Mett'in broşürünü elinde dolaştıran kişi benim fikrimdeydi. O da benim gibi Kronstadt bahriyelilerini savunuyordu. Daryo Navaro ise, "usta"sı Troçki'yi örnek alarak, sanki karşısındaki bir Kronstadt bahriyelisiymiş gibi, sonradan adının Wulya Barzanji olduğunu öğreneceğim ve arkadaş olacağım bu

Iraklı Kürt anarşistinin üzerine saldıracaktı neredeyse, o kadar sinirlenmişti. Daryo'nun bu sinirliliğinin ve sertliğinin sebebini o gün tam olarak anlayacak kadar derinlemesine vakıf değildim Troçkizme. Anarşizmle Troçkizmi dost akımlarmış gibi tahayyül ediyordum. Meğer Troçkistler, Stalinistlerden bile daha azılı düşmanmış anarşizme ve anarşistlere. Bunu ilk kez, sıkı bir Troçkist olan Daryo Navaro'dan algılamıştım. Evet, böyle bir ruh vardı. Tarihteki çeşitli ruhlar, sonraki zamanlarda birilerinde yaşıyordu. Örneğin, Daryo Navaro, o anda, Sovyetler Birliği Savaş Komiseri Troçki'yi yaşatıyordu. Wulya Barzanji ise, Kronstadt bahriyelilerinin başı, Ukraynalı Petriçenko'yu. Ben mi? Hadi benim de, o sırada, Kronstadt bahriyelilerine sempati duyduğu halde Bolşeviklerden bir türlü kopamayan Victor Serge'nin ruhunu temsil ettiğimi söyleyeyim.

Körfez Savaşı çok uzun sürmedi. Kürtleri ve Irak halkını katletmekte pek becerikli Irak ordusu, müttefik emperyalist güçlerin karşısında kısa sürede balon gibi söndü, eridi gitti. Zaten orduların esas işlevi içeride halkı bastırmaktır. Dışarıda ise görevleri, birbirlerine yenilmektir. O zamanki baba Bush, eğer isteseydi Saddam'ı anında devirebilirdi. Fakat o gün için Amerika'nın işine gelmedi bu ve diktatörü görev başında bıraktı. Sadece Irak ordusunun ve Saddam'ın hareket olanaklarını sınırlayan bir çember çizmekle yetindi. Savaştan kaçan Kürt köylüleri kitleler halinde Türkiye'ye iltica etti. Türk makamları ne yapacağını şaşırdı. Neyse ki, savaş çabuk bitti de Kürtlerin kısa sürede geri dönmesi mümkün oldu.

* * *

Savaşın bitmesiyle birlikte, bizim seferberlik halimiz de son buldu. Rutin hayatımıza döndük. Hâlâ aynı ikilemi yaşıyordum. İngilizce öğrenmeye ve ardından da, Şaban Şerif gibi, bir işe girmeye mi adayacaktım kendimi, yoksa Türkçe yazmaya mı? Bu ikisini aynı koltuğa sığdırmak mümkün değildi. Birinden birini tercih etmek zorundaydım. Peki ne yazacaktım? Yazmak istediğim bir şeyler var mıydı? Evet, yazmak bende bir dürtüydü. Yazmadan yaşamaktan zevk almıyordum. Bir roman

yazmayı düşünüyordum örneğin. Roman yapısını falan henüz kafamda kurmuş değildim ama yazma isteğim çok güçlüydü.

O gün öyle hatırlıyorum ki, Emine yoktu sınıfta. Bir işi dolayısıyla gelmemişti belki de. Öğretmen de Nataşa değil, bir başka kadındı. Son derece sıkılmıştım derste. Öğretmen hepimizin önüne kâğıtlar dağıtmıştı. Kâğıtlarda araba markaları vardı. Bu markaların özellikleri karşılaştırılıyordu. Önümdeki araba resimlerine baktım baktım ve o anda ayağa kalkıp çıktım sınıftan. Arabayla marabayla uğraşamazdım ben. Okulu terk etmeye karar vermiştim. Eve geldim ve Emine'ye kararımı açıkladım. Çok şaşırmadı aslında. Bekliyordu böyle bir şey demek ki. "Bugünden tezi yok roman yazmaya başlıyorum," dedim ona. Annemin 1966 yılında aldığı ve hâlâ yanımda olan emektar Admiral marka daktilomu (*Yarılma*, s. 236-237) önüme çektim ve yazmaya başladım: "Boğazın tepelerinden köpek havlamalarıyla ve yoğurtçu çıngıraklarıyla indi akşam." Bu, Sel Yayınları tarafından, Kasım 1995'de basılacak *Deniz Orada* adlı romanımın başlangıç cümlesiydi.

Emine ise, benim tersime, İngilizce'ye daha büyük bir hırsla asılıyordu. Kolejdeki derslerinin yanı sıra, akşamları, paralı bir okul olan ve İngilizce konuşmayı özel yöntemlerle, kısa sürede öğrettiğini iddia eden, Oxford Street'deki Callan School'a da gitmeye başlamıştı.

İngilizce sözlüklerimiz son derece yetersizdi. Şaban Şerif'in İngilizce sözlüklerine ağzımız sulanarak bakıyorduk. Ama kaliteli bir sözlük satın almamız mümkün değildi. Bunlardan birini alabilmek için tüm haftalık yiyecek paramızı yatırmamız gerekiyordu. Bir gün, niyetimi söylemeden, Şermin'i de alarak merkeze doğru bir gezinti yapmamızı önerdim Emine'ye. Hem, Londra'nın en ünlü kitapçısı Foyles'e de uğrar, satın alamasak da kitaplara bakardık biraz. Aslında niyetim, uygun koşullar olursa, Foyles'ten güzel bir İngilizce sözlük yürütüp Emine'ye hediye etmekti. Şermin'i de yanımızı alıp düştük yola. İngiltere'de otobüsler ve metrolar köpekleri kabul eder. Şermin de bizimle böyle araçtan araca yolculuklara bayılıyordu zaten. *City center*'da biraz dolaştıktan sonra, Tottenham Court Road'un

(yoksul siyah semti Tottenham'la hiçbir ilgisi ve benzerliği yoktur buranın) biraz aşağısındaki Foyles adlı, beş katlı, devasa kitabevine geldik. Foyles, köpek kabul etmediğinden, Şermin'i dışarıda bir yere bağlayıp girdik içeriye.

Üst katlara çıkmak önce. Tarih bölümü, edebiyat bölümü vb. derken zemin katın altındaki yabancı dil bölümüne geldik. Küçük öykü kitaplarına bakındık. O arada gözüme kocaman bir *Oxford Dictionary* takıldı. Bu, Şaban Şerif'inkinden bile daha kapsamlı bir şeydi. Sözlüğü karıştırdıktan sonra, gayet doğal bir havada koltuğumun altına sıkıştırıp, "Haydi gidelim artık," dedim. Emine, sözlüğü yürütmekte olduğumu fark etti fakat o saatten sonra yapacağı bir şey yoktu. Adımlarını bana uydurdu. Üstteki zemin kata çıktık. Dış kapıdan sokağa çıkıp birkaç adım yürümüştük ki, sezgilerim uyardı beni. Birileri bizi takip ediyordu. Emine'ye, "Gelsene bir dakika," deyip geri döndüm ve yeniden girdim Foyles'e. Bizi izleyen sivil güvenlikçiler koluma yapıştı. Eğer dışarıda, hele epeyce uzaklaştıktan sonra yakalayabilselerdi kesinlikle hapı yutmuştuk. Aniden içeri girdiğimi görünce, "suçüstü" yakalama ihtimallerinin azalmakta olduğunu görüp daha fazla gecikmeden koluma yapışmışlardı. "İftiraya uğramış" masum vatandaş pozlarında hayretle baktım adamlara. Beni ve Emine'yi kibarca üst kata davet ettiler. En üst katta, menajer tipli bir adamın karşısına çıkarıldık. Adam, kitap çalarken yakalandığımız yönünde bir "iddianame" okuyuverdi oracıkta yüzümüze karşı. Hayır efendim, ne münasebet, biz Fransa'dan gelmiş turistlerdik, köpeğimiz de yanımızdaydı, onu dışarı bağlamıştık. Tam şu "suç delili" olarak önümüze sürdüğünüz sözlüğü satın almak istiyorduk ki, birdenbire köpeğimizin havladığını duyduk dışarıda. Çok telaşlandık. Koltuğumun altındaki kitabı yerine koymayı unutarak dışarı fırladık. Sonra anladık ki, bir sorun yokmuş, geri döndük ve bu arkadaşlar kolumuza girdi. Eğer çalmak gibi bir niyetimiz olsaydı hiç geri döner miydik? "Savcı" bizi dinledikten sonra ifademizin doğruluğunu tahkik etmek üzere köpeği görmek istedi. Emine gidip Şermin'i getirdi. "Savcı"nın sert yüz ifadesi biraz yumuşar gibi oldu.

Peki, bu sözlüğü alacak mıydık gerçekten? Evet, alacaktık gerçekten. O kadar paramız var mıydı peki? Vardı, peki! Allahtan ki, o haftanın parası cebimdeydi. 55 poundu bastırıp sözlüğü aldım. Adam, biz müşterilerine öğütlerde bulundu bu kez. Biz biz olalımdı da bir daha alacağımız malın parasını ödemeden asla dükkânın dışına çıkmayalımdı. Evet efendim, anladık, bundan sonra "biz biz olurduk." Adamla ve güvenlikçilerle sıcak bir şekilde tokalaşarak dışarı çıktık. Kurtulmuştuk. Şermin'in sayesinde.

Evet ama kurtarıcımız Şermin'i de biz çok iyi korur, savunurduk. Bir gün, Emine'yle birlikte, yanımızda Şermin, otobüsle eve gidiyorduk. Otobüsün ikinci katına çıktık. O zamanlar, ikinci katta sigara içilebiliyordu. Dolayısıyla tüm ayyaşlar da ikinci katta olurdu. Üst katta fazla yolcu yoktu. Sarhoş bir siyah Şermin'i görünce önce küfür etti. Şermin, kibarlığından bir şey demedi. Bunun üzerine Şermin'e tekme atmaya kalkıştı. Hayvanın canı acıdı. Adamın tepesine çullandım. Koltukların üzerinde boğuşmaya başladık. Emine feryadı bastı. Otobüs durdu. İngilizler böyle durumlarda kavgayı ayırmaya kalkmaz, polisin gelmesini beklerler soğukkanlılıkla. Herhalde şoför haber vermiş olacak ki, polis geldi. Böyle durumlarda siyahlar otomatikman suçlu addedilir Polis ne olduğunu sordu. Biraz yuvarlamak gereğini duydum. Sarhoş siyahı suçlamamaya çalışarak köpek yüzünden kavgaya tutuştuğumuzu söyledim. Tahmin ettiğim gibi, polis bizim ad ve adresimizi almakla yetindi, sarhoş siyahı ise gözaltına aldı. Çok üzülmüştük ama yapacak bir şey yoktu. Yeniden binmedik otobüse. Geri kalan yolu yürüyelim dedik. Giderken beyaz şoför, galip beyazların ortak ruh haliyle sağ elinin baş parmağını yukarı kaldırıp bize "kazandık" işareti yaptı. Bu sefer sadece üzülmemiş, utanmıştım da. Evet, beyazlar yine kazanmıştı!

Ama hiç de otobüs şoförünün sandığı gibi "beyaz" falan değildik. Siyahtan da daha siyahtık bir bakıma. Yabancı, dilsiz "kara kafalı"lardık. Şermin olayında paçayı kurtarmamızı sağlayan en önemli faktör, derimizin rengi ve bir de siyahın sarhoş olmasıydı. Ama her zaman işe yaramazdı derinin rengi.

Bir gün, Emine'yle birlikte Archway'de, yanımızda bisikletlerle yürüyorduk yukarı doğru. Orası biraz yokuş olduğundan yürümeyi tercih etmiştik. Emine biraz daha arkadaydı. Genç bir kadın Emine'ye yanaşıp sertçe bir şeyler söyledi. Tartışıklarını görünce "Ne oluyor?" diye sordum. Meğer kadın, "Burası kaldırım, burada bisiklet süremezsiniz," diyormuş. Eğer biniyor olsaydık, bir anlamda bu uyarısında haklı olabilirdi ama yürürken bisikleti yanımızda sürmemiz gayet doğaldı. Emine de böyle söylemiş kadına. Kadın, bağırıp çağırmaya başladı, Emine'ye doğru yumruğunu sallayarak. "*This is my country!*" deyip duruyordu ikide bir. Biz yabancılar "onun" ülkesine gelip her şeyi kirletiyormuşuz, bozuyormuşuz, kuralları ihlal ediyormuşuz. Emine de karşılık olarak kadına bir şeyler söyledi. "Yürü gidelim," dedim ona ve bağırıp çağıran kadını orada bırakıp yolumuza devam ettik.

On dakika kadar yürümüştük. Ben yine öndeydim. Emine ile aramızda epey mesafe açılmıştı. Aniden içgüdüsel bir irkilmeyle başımı çevirip baktım. Hemen arkamdaki durakta bir otobüs durdu ve aynı genç kadın indi otobüsten. Geriye, Emine'ye doğru hızla yürümeye başladı. Bu sefer kesinlikle saldıracağını anlamıştım. Bisiklete atlayıp yokuş aşağı hızla indim. Kadın tam Emine'ye iyice yaklaşıp yumruğunu kaldırmıştı ki, "Heyyy!" diye seslendim. Benim de orada olduğumu, Emine'nin yalnız olmadığını anlayan kadın geri durdu. Başını çevirip nefretle baktı bana. Parmağını salladı tehdit edici bir tarzda ve aşağı doğru yoluna devam etti. Beni fark etmeseydi kesinlikle vuracaktı bu sefer. İnsan ancak sığındığı bir ülkede tam olarak idrak edebilir, patriyotik böbürlenmelerin nasıl saldırgan ve yaralayıcı bir şey olduğunu.

* * *

1991 yazında, İngiltere'ye göç devam ediyordu. Türkiye'den tanımadığımız halde bizi bulan Bedri ve Gülten çifti, önce telefon edip, sonra da ziyaretimize gelmişlerdi. Büyüğü erkek, küçüğü kız iki çocukları vardı. Yanlış hatırlamıyorsam, 1970'li yıllarda TKP kesimindendiler. 1980'lerde Troçkist bir yönelim

içine girmişlerdi. Bir yerlerden bizim telefonumuzu almışlardı ama kimden olduğunu hatırlamıyorum. Telefonumuzu veren kişi, onlara, "Gidin orada Gün'le Emine var, size ilk adımlarınızda yardımcı olurlar," demiş.

"Kendisi himmete muhtaç bir dede, nerde kaldı gayrıya himmet ede," diye bir söz vardır, durum tam oydu. Yine de Bedri ve Gülten'e elimizden geldiği kadar "himmet etmeye" çalıştık. Bedri, derinlerden gelen tuhaf, ince bir sesle (hâlâ taklidini yapabilirim ama burada mümkün değil tabii) Londra'daki yaşam koşullarına ilişkin sorular soruyordu durmadan. "Abi, burada eğitim olanakları nedir?" "Abi, çocuklar için ek yardım nasıl alırız?" "Abi, sosyal yardım için..." Ben kendim müthiş sıkılıyordum böyle işler söz konusu olduğu zaman, bir de bunları (zaten çoğunu bilmiyordum) başkasına izah etmek iyice zor bir şeydi. Üstelik benim aklım fikrim böyle günlük yaşamsal meselelerden her zaman uzak olmuştu. İnsan bir şekilde yaşayıp gidiyordu işte. Esas şu ideolojik sorunları tartışsaydık ya. İkide bir minderin kenarına kaçmaya çalışan Bedri ve Gülten'i yakalayıp minderin ortasına getiriyordum. Anlatsınlardı bakalım, Türkiye'de durum neydi solda? Kuruçeşme sürecinden sonra ne gibi gelişmeler olmuştu? Demek Stalinizmde bir zayıflama vardı, evet ama Troçkizm de sorunlu değil miydi? Kronstadt'ın ezilmesi emrini bizzat Troçki vermemiş miydi? Aramızda şöyle bir tuhaf çekişme sürüp gidiyordu:

"Abi, burada eğitim koşulları..."

"Bedri, orada sosyalistlerin birliği koşulları..."

Bedriler gittikten sonra Emine'yle bir değerlendirme yapmıştık. Ben, her zamanki, fazlasıyla iyi niyetli ve aceleci havamla, "İyi arkadaşlar, bunlar Türkiye'de son kalan devrimciler," gibi bir yorum yapmıştım. Emine o kanıda değildi. Özelleştirmek istemiyordu ama "altın arayıcılarla" doluydu ortalık. Tartışmıştık, Emine'nin fazlasıyla "kötümser" bulduğum yargısına katılmamıştım. Ve ne tuhaftır ki, Bedri ile Gülten'in benimle arkadaşlıkları bitti ama Emine'yle arkadaşlıkları asgari düzeyde de olsa uzunca bir zaman sürdü.

* * *

Türkiye'den geldiğimden beri kızım Irmak'ı (Zileli), koşullar elverdiği ölçüde aramaya çalışıyordum. Erenköy'deki evlerindeydiler hâlâ. Dedesi Sadık Perinçek'in verdiği parayla Kadıköy Özel Koleji'nin orta kısmında okuyan Irmak, artık 13 yaşındaydı. Onu telefonla ararken biraz çekiniyordum aslında. Telefona çoğunlukla Feyza (Perinçek) çıkıyordu. "Merhaba Feyza, Irmak'la görüşebilir miyim?" diyordum. Hiçbir tanışıklık vermeden, "Bir dakika," diyordu Feyza derinlerden gelen bir sesle.

Artık oturum aldığıma göre kızımı da yanıma aldırabilirdim aslında, buna yasal hakkım vardı. Ama Irmak annesiyle birlikteydi, orada okuyordu, her şeyi oradaydı, şimdilik böyle bir düşüncemiz yoktu. Fakat pekâlâ ziyaretime gelebilirdi. Gerçi bunun için de bir sürü işlem gerekiyordu. Annesinin maaş bordrosu falan filan. Ya gelip de yanımda kalırsa? İngiliz makamlarının korkusu buydu. Mültecilerin yakınlarını hiçbir zaman kabul etmek istemez, binbir zorluk çıkarırlardı.

Feyza, sonunda bu zorlukların üstesinden geldi ve Irmak'ı benim yanıma bir aylık vizeyle göndermeyi başardı. Irmak'ı, 1991 yazında Heathrow Havaalanı'nda karşıladım. Büyümüştü. Artık çocukluktan çıkmış, genç kız olmuştu. Birbirimize sarıldık. Ona da bir bisiklet temin edecek, Londra'yı bisikletle dolaşacaktık.

Irmak'la Emine, bir gün bisikletlerle Archway taraflarına giderken, yol üstünde bir *petshop* (ev hayvanlarının satıldığı dükkân) görmüşler. Emine, *British short hair* denen cinste, çok güzel siyahlı beyazlı bir kediyi beğenmiş, fakat yük olur diye almamış. Döndüklerinde bunu bana anlattılar. Ertesi gün bu sefer Irmak'la ben, yine bisikletlerle aynı dükkânın önünden geçiyorduk. Irmak'a, "Bana da göster şu kediyi," dedim. Gösterdi. Gerçekten harika bir şeydi. O anda Emine'ye bir sürpriz yapmaya karar verdim. Yavrunun fiyatı 15 pounddu. Üstümde o kadar para vardı. Aldık. Satıcı, onu bir kutuya koydu. Kutuyu benim bisikletin arkasına lastikle sağlamca bağladık. Gerisin geri Muswell Hill...

Emine yavruyu görünce hem şaşırdı, hem de sevinçten deliye döndü. Yavrunun eve alışması kolay olmadı. Zaman zaman ortalıktan kayboluyordu, tüm aramalarımıza rağmen bulamıyorduk. Küçücük bir şey ya, köşedeki sehpanın ayak kısmındaki tünel gibi yere girip saklanıyormuş. Emine, bu dişi yavrunun adını, inadım inat Çapkın koydu.

Çapkın'ın gelişi, evde, hayvanlar arası yeni bir konsensüsü gerektirmişti. Çapkın'ın geldiği ilk günler, Şermin'i içeriki odada tutuyorduk, ne olur ne olmaz. Fakat baktık böyle olmayacak, Şermin'le Çapkın'ı tanıştırmaya karar verdik. Güzel bir yaz havası vardı. Emine, Irmak ve Şermin Alexandra Park'taydı. Ben de Çapkın'ı çantaya koyup bisikletle Alexandra Park'a gittim. İkisi de birbirini görünce önce şöyle bir geriye çekildiler. Çapkın hâlâ yavruydu. Şermin ise, çocuk doğurmuş koca kadındı. Esas olgunluğu onun göstermesini bekliyorduk elbette. Öyle de oldu. Çapkın'ı bir iki koklayan Şermin, onunla dostça geçinmesi gerektiğini kavradı, Çapkın da bir iki tıslamadan sonra Şermin'den bir zarar gelmeyeceğini anladı. İnanmayın "kedi ile köpek gibi kavga ederlerdi" sözlerine. Tersine, bu kedi ile köpek aynı evde yıllarca gül gibi geçinip gittiler. Hatta aynı koltuğu bile paylaşıp birlikte uyurlardı zaman zaman. Bunun bir fotoğrafı bile vardı. Bulabilir miyim, bilmiyorum.

Parasızlık nedeniyle Irmak'ı layıkıyla gezdirebildiğimizi söyleyemem. Ama birkaç müzeye götürdüğümü hatırlıyorum. Bir ay da rüzgâr gibi geçip gitti zaten. Seneye yazın yeniden gelmesi için sözleştik Irmak'la.

O yaz Emine ile evlenmeye karar verdik. Aslında bu gerçek anlamda bir evlilik değildi. İkimiz de karşıydık buna. Evlenme kararı vermemizin nedeni, benim Türkiye'ye dönme ihtimalimdi. Nevzat Kuloğlu'ndan gelen mektuplar devam ediyordu. Nevzat, mutlaka dönmemi, beni barındırma koşulları olduğunu söylüyordu. Henüz tam olarak karar vermemiştim ama aniden dönecek olursam İngiltere'deki haklarımı da kaybetmek istemiyordum. Ne olur ne olmazdı, orada tutunamazsam atlar yeniden gelirdim. Bunun koşulu da evlilikti. Eğer Emine'yle evlenirsem, evlilik haklarından yararlanır ve İngiltere'deki hak-

larımı kaybetmezdim. Hiç istemediği halde Emine bu talebimi geri çevirmedi. Kâğıt üstündeki bu evliliği kabul etti.

Nikâhımız, Wood Green'in yukarı taraflarındaki belediyenin evlendirme dairesinde yapıldı. Nikâh şahitlerimiz, Esin Dal ve Ümit'in okul arkadaşı Berrin'di. Nikâh memuresi bizi önüne oturtmadan önce, inandırıcı olmak için parmaklarımıza birer yüzük taktık. Daha doğrusu benim yüzüğüm vardı. Emine de Esin'in yüzüğünü takıverdi geçici olarak. Memure, söylediklerini tekrarlamamızı istedi. İngilizce olarak ne söylediyse tekrarladım ve onayladım. Emine ise, İngilizce bilmiyormuş gibi yaparak, kadın ne söylediyse Türkçe olarak tersini söyledi. "Evliliğin kurallarına uyacağıma... Eşime bağlı kalacağıma..." diyordu memure. "Söz vermiyorum..." diye tamamlıyordu Emine. Nikâh böylece kör topal tamamlandı. Zor attık kendimizi belediyeden dışarı.

Böyle bir nikâhın boşanmayla kesinleşeceğini bilmek için kâhin olmaya gerek yoktu. Nikâhtan birkaç ay sonra benim Türkiye'ye gitme işi iyice tavsadı. Bunun üzerine Emine, haklı olarak boşanmamızı talep etti. Zaten durumu yardım kurumlarına da bildirmemiştik. Şaban Şerif aracılığıyla bir avukat bulup boşanma işlemini sessiz sedasız hallettik.

* * *

12 Mart döneminde, genç yaşta ölen arkadaşım, şair Arkadaş Z. Özger'in "Beyaz Ölüm Kuşları"* adlı, çok sevdiğim uzun bir şiiri vardır. O şiirde anne, baba, çocuklar, herkes ve her şey sırasıyla ölüyordu.

Sonra bir gün koca Sovyetler Birliği de öldü.

Bugün geriye bakıldığında çok doğal, hatta zorunlu bir olaymış gibi görünüyor ama yaşandığı anda böyle bir şey bizlere inanılmaz gözükmüştü. Koca Sovyetler Birliği gümbür gümbür yıkılmış ve Boris Yeltsin'in iktidarı altında Rusya Federasyonu olarak yeniden doğmuştu. Aslına bakacak olursanız, Çarlık yıkılıp Sovyetler Birliği kurulduğunda, temel devlet yapısında nasıl büyük bir değişiklik olmadıysa, nasıl Çarlık ordusu,

(*) *Soyut*, Haziran 1970; Arkadaş Z. Özger, *Sevdadır*, Mayıs Yayınları, İzmir, 2001.

Kızıl Ordu'ya, Çarlık polisi Okhrana, Çeka'ya dönüştüyse, Sovyetler Birliği yıkılıp Rusya Federasyonu kurulduğunda da aynı Kızıl Ordu. Rus ordusuna, aynı KGB, yeni devletin gizli istihbarat örgütüne dönüşmüştü. Bizdeki Osmanlı ordusunun ve polisinin, Türkiye Cumhuriyeti ordusu ve polisine dönüşmesi gibi.

Evet ama yine de ortada, en azından biz komünistleri şaşkınlıktan ağzı açık bırakacak ölçüde büyük bir ideolojik değişim vardı. Komünist bir dünya kuracağı iddiasını taşıyan ve Rusya'yı yetmiş dört yıldır yöneten, Lenin'in kurduğu ve iktidara getirdiği SBKP iktidardan tepetaklak devrilmiş ve rejimin resmî "Sovyet Sosyalist" niteliğine son verilmişti.

Artık kendi yolunu izleyen ve dünya radikallerini kendi çizgisinde kışkırtmaktan vazgeçen Çin değil ama anakronik Maocular, "biz zaten demiştik" havalarındaydı, hatta şapkalarını havaya atıp "Hurra!" diye bağırıyorlardı. Daha Sovyetler Birliği çökmeden, "cami kapısına" terk edilmiş, içlerinde bizim TKP'nin bulunduğu Sovyet yanlıları, ölen "babaya" gereken saygıyı gösterip gözyaşı dökmekle birlikte, hem terk edilmelerinden dolayı dışarıdan belli etmedikleri bir hınçla bu "ölümü" kutsuyor, hem de tamamen sahipsiz kaldıklarını görerek, acaba yeni bir sahip bulabilir miyiz diye çevrelerine bakınıyorlardı. Troçkistler ise, tahmin edilemeyecek kadar büyük bir şaşkınlık içindeydi. Halbuki, onların Maoculardan daha fazla "biz demiştik" havalarına girmeye hakkı vardı. Sovyet yönetimlerini 1927 yılından beri eleştiriyorlardı. İşte onları dinlemezlerse olacağı buydu. Yok yok, Troçkistlerde "reel politik"in "r"si yoktu. Onlar politikayla değil, teoriyle nefes alıp verirlerdi. Belki de bu kadar kısır, bu kadar tıknefes olmalarının nedeni bu teorik kız kurusu halleriydi. Daha doğrusu, Troçkistler, tüm çirkinliğini, tüm melanetini gördükleri halde, karılarından bir türlü ayrılamayan, öldüğü zaman da matemlere bürünen adamlara benziyorlardı. Galiba biraz da oyuncakları ellerinden alınmış çocuklara. "Yozlaşmış işçi devleti" Sovyetler Birliği de gittikten sonra şimdi neyle oynayacak, neyle oyalanacaklardı?

Bu konuda en vurdumduymaz ve utanmazca tutumu alan ise, reel politik Stalincileri bile yaya bırakan SWP oldu. Bir gün yol-

da giderken duvarlara ve direklere asılmış afişlerini okudum ve gözlerime inanamadım: "Komünizm öldü, yaşasın sosyalizm!"

Yani demek istiyorlardı ki polise, "Efendim ben değilim, o. Onu yakalayın, onu yargılayın yargılayacaksanız." Ve demek istiyorlardı ki, halka, işçilere, "Bakmayın siz bizim zaman zaman komünizmden bir ideal olarak söz etmemize. Biz komünist değil, sosyalistiz. Ölen komünizmdir. Yerine geçen ise sosyalizm. Biz de zaten sosyalistiz." Bir taşla iki kuş vurmak diye buna denirdi işte. SWP, el çabukluğuyla "ölen kral"ın yerine tahta geçmeye niyetlenmişti. "Secaat arz ederken merdi kıpti sirkatin söyler," diye bir söz vardır. SWP de, secaat arz edip eski kralın yerine geçmeye niyetlenirken, onun soyundan geldiğini, onun çocuğu olduğunu itiraf etmiş olmuyor muydu?

Arkadaş Z. Özger'in uzun şiirinin sonundaki o enfes dizelerini hatırlayarak söyleyecek olursak, "Bir ölünün hayat kokan ağzını öpmek için kimse kandıramazdı," artık bizi.

* * *

1991 sonbaharında evimizde, hayatımızı bir dönem derinden etkileyecek yeni bir konuk zuhur etti. Sinan Eriş, Gülten'in ağabeyi, Bedri'nin enişteşiydi. Yürükoğlu'nun TKP-İşçinin Sesi örgütünün Türkiye'deki önemli elemanlarından biriydi, anlattığına göre. Öyle ki, Türkiye'deki bir 1 Mayıs gösterisine bu örgüt adına tek başına katılmış ve *İşçinin Sesi* o sayısında, "Yoldaşlarımız da işçi sınıfının savaş alanında, işçilerle kol kolaydı," diye yazmıştı. Oysa, gördüğüm kadarıyla, Sinan'ın da hepimiz gibi iki kolu vardı!

Sinan'ın, TKP-İşçinin Sesi'nin "Buraya, yakınımıza gel yoldaş," çağrısına uyması esasen ailevi ve mesleki durumundan kaynaklanmıştı. İki çocuk babası Sinan, karısıyla şiddetli bir geçimsizlik içindeydi ve ziraat mühendisi olarak çalıştığı çiftlikteki işini kaybetmişti ya da kaybetmek üzereydi. Bu durumda, kız kardeşi ve enişteşinin izlediği yolu izleyip ülke dışında bahtını aramak daha mantıklı görünmüştü ona. Hem örgütün de "Buraya gel," çağrısına uymuş olacaktı. Valla geçmiş gün, şimdi yalan söylemeyeyim, örgüt mü ona çağrı yapmıştı, yoksa

o mu örgüte çağrı yaptırmıştı, orası tam net değil. Zaten geldikten kısa süre sonra, örgütte, daha doğrusu örgütün *top* yöneticilerinin kaldığı Yürükoğlu konağında öyle şeyler görmüş, yaşamıştı ki, kısa sürede sıkı sıyrılıp ayrılmıştı örgütten.

1970'lerde Türkiye'yi sallayan "Kökler" dizisindeki Kunta Kinte'nin oğlu "Horoz Corç" kadar neşeli biriydi Sinan. Bir şey anlatır, ardından muhakkak kahkahayı patlatırdı. Bu güzeldi de, bazen şakalarının sululuğa vardığı da olurdu.

Bize, Bedri ve Gülten'le gelmişti ilk olarak. O gün örgütün Yürükoğlu konağındaki işleyişi konusunda bir sürü şey anlatmıştı (zaten bu konak dışında da pek bir yer ve insan görmemişti, örgütü ve konağı terk edinceye kadar). Yürükoğlu'nun lüks yaşamı, ayrıcalıkları, içkileri, puroları, ilişkileri vb. vb. Sinan'a kalsa, daha neler neler anlatacaktı da ben işin dedikodu faslının üzerinde durmaktan yana değildim fazla, beni örgütün işleyişi ve mantığı ilgilendiriyordu. Bu tür örgütlerin işleyiş mekanizmaları, tek şefe bağlılıkları, tek şefin çevresinde örgütlenen kastın davranış biçimleri benim geldiğim örgütün aynısıydı. Sinan'a, "Bu örgütsel kast mensupları, bizim bilmediğimiz bir yerde eğitim mi görüyorlar acaba?" demiştim gülerek.

Sinan, Yürükoğlu konağını terk etmişti ve henüz sosyal yardım işlerini halledememişti. Geçici olarak Gültenlerin yanında kalıyordu ama onların da çocukları olduğundan çok sıkışık durumdaydılar. Acaba kısa süreliğine de olsa bizde kalabilir miydi? Baktık, reddetmek ayıp olacak, kalabilirsin dedik. Sinan, kısa süre içinde, iki parça eşyasıyla bize taşındı. Salondaki kanapede yatmaya başladı.

Bizim şen şakrak Sinan, eve yerleşir yerleşmez, sıkıcı göçmen gecelerimizi şenlendirecek yeni oyunlar icat etmeye girişti. Bunların başında ruh çağırma geliyordu. Ne var ki, bu ad biz materyalistlere pek uygun düşmediğinden Sinan oyuna yeni bir ad da bulmuştu: Düşünce çağırma. Ruh çağırma dersek materyalizmden çıkmış zındıklar olurduk, ama düşünce dersek kimse bize bir şey diyemezdi. Düşünce, materyalizme aykırı düşmüyordu. Hem de bu sayede sadece ölmüşleri değil, yaşayanları da çağırabiliyorduk.

Yöntemde ise hiçbir değişiklik yoktu. Masanın kenarlarına dizilmiş harfler, ortada bir fincan. Fincana dayanmış parmaklar, yarı yarıya kapanmış gözler. Yok yok, ruh çağırmada olduğu gibi ortalığı karartmak gerekmiyordu. Zaten düşünce, aydınlıkla ya da aydınlanmayla ilgili bir olaydı. Aydınlık yere daha iyi gelirdi.

Ey düşünce, geldiysen fincanı kıpırdat! Bir süre beklendikten sonra fincan kıpırdıyordu. Şimdi kimi çağıralım? Annemi çağıralım diyordum. "Annem" geliyordu! Fincan fır dolanıyordu, aynı annem gibi aceleci bir şekilde. Bana nasihatlarda bulunuyordu "annem". Sonra Sinan'ın geçinemediği karısı ta Türkiye'den gelip konuğumuz oluyordu. Sinan, fincan daha söyleyeceğini bitirmeden, "Ben onun ne diyeceğini biliyorum," diyordu başını sallayarak. Fincan, "başka" dediğinde gerisinin "kadınlara bakma!" olduğunu anlamak için Sinan kadar zeki olmak yeterliydi. Birimiz tuvalete gidip de fincanın yürümesi yarıda kalınca kaygılanıyordum. Sesleniyordum Emine'ye, "Yahu çabuk ol," diyordum. "Annem fincanın altında." Espri mi yapıyordum? Yok canım, ne gezer, keşke öyle olsaydı. Bu çocukça oyuna kendimi kaptırmış ve giderek düşünce gücünün fincanı yürüttüğüne ciddi ciddi inanmaya başlamıştım. İdeolojinin gücüne bu kadar inanırsan sonu budur işte! En gencimiz Hakan ise akılca hepimizin ağabeyi ya da babası durumunda olduğundan oyuna katılmıyor, ilgilenmiyordu bile.

Peki fincan nasıl yürüyordu? İşte orası önemli. Dinler her şeyin bir yaradanı olduğunu söyler. Bilimciler, "Hiçbir şey yoktan var olmaz, varken yok olmaz," gibi bir şeyler söyler. Doğrusu, hiçbir şey de durup dururken yürümezdi. Bunu "düşünce" yapamayacağına göre acaba hangimiz yapıyordu? İlk gün ben itmiştim fincanı. Bunu yaparken için için de gülmüştüm. Fakat ikinci gün, bir de baktım fincan ben itmeden de gidiyor. Benden başka bir "akıllı"nın daha olduğunu düşünmeyip "düşüncenin" zuhur ettiğine inandım. Yalnız kaldığımızda Emine'ye ilk gece fincanı ittiğimi itiraf ettim. Ama ondan sonra... Sakın Sinan.... Hayır olamazdı. Sinan kendini öyle bir kaptırıp gözlerini yumuyordu ki harflerin nerede olduğunu bile göremezdi.

Peki, sen Emine, sen olabilir misin? Vallahi billahi o değildi, bak yemin ediyordu. O halde... Evet, demek gerçekten geliyordu "düşünce" Bu "düşünce"nin bizzat Emine'den başkası olmadığını daha sonra öğrenecektim. Meğer bizim halimize o kadar gülüyormuş ki, o kadar sık tuvalete gitmesinin nedeni buymuş. Kendi kendine, "Şu koca adamlara bak, bir de materyalist geçinirler," deyip basıyormuş kahkahayı tuvalette.

Bu oyunlar sırasında Şermin ayaklarımızın dibinde oturur, sesler iyice yükseldiğinde başını şöyle bir kaldırırdı, asayişe aykırı bir durum var mı gibilerden. Şermin'in en korktuğu şey banyo yapmaktı. Bazen onu küvete sokup yıkadığım olurdu. Banyoya götürüleceğini anlayınca kaçacak delik arar, yakalanınca da kaderine boyun eğer, artık direnmezdi. Sinan, Şermin'in en büyük korkusunun bu olduğunu bildiğinden, şaka olsun diye, ikide bir "Şermin banyoya!" derdi. Şermin de kendini evin en uzak köşesine atıverirdi o anda.

Şermin, sezgileri öyle güçlü bir köpekti ki, sanki imzaladığımız sözleşmeyi okumuş gibi, Yunanlı ev sahibimizin kendisini görmemesi gerektiğini bilir, kapı çalındığı an, daha ev sahibi yukarı bile çıkmadan "arazi" olurdu. Ancak adam gittikten sonra çıkardı ortaya.

Şermin'in tuhaf bir huyu da vardı. Kim olursa olsun, kadın ya da erkek, fark etmez, zaman zaman, birinin bacağına sarılıp, bir erkek köpek gibi öne arkaya gider gelirdi büyük bir cinsel haz alarak. Evin içinde bir şey değildi de sokakta yaptığında rezil olurduk. Sinan'ın Şermin'e yaptığı şakalardan biri de, pantolonunun paçasını dizine kadar çekip, "Şermin, bacak!" demesiydi. Sinan bunu der demez Şermin onun pek de çekici olmayan kıllı bacağına atlayıverirdi. Acaba bizim Şermin biseksüel miydi!

Şermin'in, evin çevresinde dolanan iki aşığı vardı: Birinin adı "romantik aşık", diğerininki ise "serseri aşık"tı. Serseri aşık bıçkın bir şeydi. Bizi falan da takmaz, parkta, şurada burada Şermin'in üstüne atlayıverirdi. Romantik aşık ise onun tam tersiydi. Evin karşı kaldırımına gelip oturur, gözlerini bizim penceye diker ve saatlerce Şermin'le göz göze gelmenin yollarını

arardı. Şermin cama çıkınca da acı acı sesler çıkararak ağlardı. Baktım olacak gibi değil, ikisini arkadaki bahçeye götürdüm. Orda ne olduysa oldu. Şermin'in sekiz yavrusundan dördü kesinlikle romantik aşıktandı. Diğerleri ise serseriden.

Şermin, doğuracağını haber verdi Emine'ye, herhalde kadın olduğu için öncelikle onu çağırdı yardıma. Ona arka bahçede kulübeye benzer bir barınak yapmıştım. Emine'nin de ebeliğiyle sekiz yavruyu o barınakta doğurdu. Yavrulardan biri çok cılızdı. Tam üç gün yavrularının üstünden kalkmadı. Suyunu bile yanına götürüp içirmek zorundaydık. Üç gün sonra kalktı ama yine yavrularının çevresinden ayrılmadı. Bir gün yanına gittiğimde cılız yavruyu göremedim. "Nerede Şermin yavrun?" diye sordum. Burnuyla bir tümseği gösterdi. Meğer yavru ölünce onu oraya gömmüş.

Peki bu kadar yavruyu ne yapacaktık? Hepsine birden bakmamız imkânsızdı. Mecburen verecektik sağa sola. Tanıdıklara haber saldık. Birini Kıbrıslı bir kadın aldı, çocuklarına arkadaş olsun diye. Bir diğerini, pazarlarda satıcılık yapan bir karı koca. İkisini, Sinan'la birlikte Wood Green'de 10'ar pounda sattık. O da ayrı bir maceradır ya!

Bir gün, elimizde kalan beş yavruyu bir kutuya koyup Wood Green'e indik. Gelen geçenin ilgisini çekiyordu tabii yavrular. Özellikle romantik aşığın çocukları çok güzel, yün yumağı gibi şeylerdi. Yavrulardan birini çocuklu bir aile satın alıp götürdü. Derken gelip geçenlerden müdahale edenler, uyaranlar olmaya başladı. Meğer İngiltere'de, sokakta köpek yavrusu satmak yasakmış. İşte bu kötüydü. RSPCA denen, hayvanlarla ilgili kurum, bakanlık düzeyinde güçlü bir devlet teşkilatıydı. Resmî elbise giymiş görevlileri Londra'da fır döner, ihbarlara koştururdu. İngilizlerin en çok ihbarı bu konuda yaptıkları söylenir. "Efendim, herhalde şu numaradaki kişi köpeğine iyi davranmıyor, çünkü hayvan devamlı havlıyor ve ağlıyor." RSPCA görevlileri derhal kapıya dayanır, ihbarın doğruluğunu araştırırdı, gerekirse köpeği o kişiden alma yetkileri vardı. İki yavru sattıktan sonra, oradan apar topar uzaklaştık. Nemize lazımdı.

Bir erkek yavruyu da şair Roni Margulies aldı. Yine Sinan'la

gittik Roni'nin Turnpike Lane'deki evine. Çok güzel bir evdi. Tarihî eşya toplama meraklısı Roni'nin evinin duvarlarında, cam dolaplarda Osmanlı döneminden kalma bir sürü resim ya da eşya göze çarpıyordu. Mesela "İnhisar İdaresi"nin damgasını taşıyan, belki yüz yıl öncesinin bir sigara paketi. Bunun gibi şeyler. Yerlerde, Türkiye'den alınmış antika halılar vardı.

Roni, yavruyu sevinçle karşılayıp bağrına bastı. Gelmişken biraz oturmak icap etti. Emine ile Sinan o günlerde ortak bir kararla sigarayı bırakmıştı. Sinan, Roni'nin masasının üstünde İngiltere'nin en ağır sigarası Rothmans'ı görünce dayanamadı. İlk kez tanıştığı Roni'ye, "Bir tane alabilir miyim sigaranızdan?" dedi. Roni, biraz şaşırır gibi oldu ama kibarlığından, "Buyrun," dedi. Sinan da oracıkta tüttürüverdi sigarayı. Böyle kaçamak içerek sigarayı "bırakma" durumunu sürdürecekti aklı sıra. Yürümedi tabii. Daha sonra şair Roni'nin, yavruya, ünlü İngiliz şairi T.S. Eliot'a atfen, "Eliot" adını verdiğini öğrenecektim.

Bütün yavrular gitmiş, Şermin'in en çok üzerine titrediği, romantik aşıktan olan kızı kalmıştı. Ona da, Londralı feministlerden Belgin ve kız arkadaşı talip oldu. İki aydır gece gündüz demeden yanından ayrılmadığı ve emzirdiği yavrularının teker teker azalması Şermin'i iyice tedirgin etmiş, son kalan ve en çok sevdiği yavrusunun da biz "dost" bildikleri tarafından çalınıp götürüleceği korkusuna kapılmıştı. Bu yüzden benimle gezmeye de gelmiyor, yavrusunun yanından bir saniye bile ayrılmıyordu. Belgin'le arkadaşına verecektik vermesine bu yavruyu, onun selameti açısından hiç de fena olmayacaktı ama bu durum bizi derinden derine düşündürüyordu.

Nihayet, Belgin'le kız arkadaşı, sözleştiğimiz gibi yavruyu almaya geldi bir akşam. Yavruyu getirmek üzere aşağı indiğimde bir de ne göreyim, yavru yok. Şermin orada ama yavruyu ara ki, bulasın. Şermin'e soruyorum. Bilmiyorum gibilerden omuz silkiyor. O da benim gibi ararmış gibi yapıyor. Akşam karanlığı da basmış. Ortalığı zor görebiliyorum. Çalıların arasına bakıyorum. Yok yok. "Şermin, nerede yavrun?" "Vallahi, biliyorsam ne olayım. Bak ben de merak ettim şimdi. Nereye gider bu kız?"

Derken, sanki küçücük şey, bu Türkçe çağrıyı anlayacakmış gibi, çaresizlikle, "Gel kuçu kuçu!" diye dolanmaya başladım yabani bahçede. Bahçenin sonunda bulunan, diğer sokaktaki evin bahçesinden orta yaşlı bir kadın, "Köpek yavrusunu mu arıyorsunuz?" diye seslendi. "Evet," dedim heyecanla. "Burada," dedi. Bahçeden eğilip bir de baktım ki, bizim yavru, kadının bahçe kapısının önünde, bir sepetin içinde yatıyor. "*Shermin* getirip yavrusunu bana bıraktı," dedi kadın. Evet ama *Shermin*'i nereden tanıyordu? Şermin bir gün kendi başına dolaşırken kadının evinin çevresinde onunla tanışmış. Kadın, tasmasındaki madalyonundan onun ismini öğrenmiş. Sık sık ziyarete gidermiş kadını, bizim haberimiz olmadan. O gün de, öğleyin, yavrusunun ensesinden tuttuğu gibi bahçenin çitlerinden atlayarak onu kadına teslim etmiş. Kadın, "*Shermin*, yavrusunun kendisinden alınacağından korkuyor, onun için getirdi bana" dedi. "Evet," dedim. "Ne yazık ki vermek zorundayız, biz de çok üzülüyoruz ama." "İyi insanlar mı vereceksiniz" diye sordu kadın. "Evet," diyerek rahatlatmaya çalıştım onu. Çitin üstünden bana verdi yavruyu. Şermin çevremde huzursuzca zıplayıp duruyordu.

Yeni sahipleri yavruyu alıp gittiler. Gece yarısı Şermin'in ulumalarıyla uyandım. Uluma da değildi. Resmen ağlıyordu. Evet, bir anne ağlıyordu kendisinden alınan yavrusu için. Ama ne ağlama. Yeri göğü inletiyordu. Bütün gece uyuyamadık. Sabahın köründe kapı şiddetle çalındı. Gelen, yavruyu barındıran komşu kadındı. Sabahlığıyla kapıya dayanmıştı. Çatık kaşlarla bana bakıyordu. "Köpeğinizi derhal yavrusuna götüreceksiniz" diye emretti adeta. Tamam götürürdüm de, çok erken değil miydi? Hayır, şimdi götürecektim. Yavrusunu görürse sakinleşirdi bu hayvan. Kendisinin de bir köpeği vardı. Ölmüştü. Onların ruh halini çok iyi bilirdi. Daha sonradan yazar olduğunu öğrendiğim kadın neredeyse beni "mevcutlu" olarak götürecekti. "Tamam," dedim. "Götüreceğim, söz." "Şimdi, benim yanımdan telefon edin arkadaşlarınıza. Ben de göreyim," dedi bu sefer. Tamam anladık da, bu kadarı da fazlaydı yani. Yalan mı söylüyorduk, Allah Allah. Neyse, bu talebe de boyun eğdim. Gidip,

kulübeden telefon ettim Belginlere, kadının nezaretinde. Onlar da şaşırdı sabah sabah. Durumu anlattım. "Peki, getir," dediler. Kadın, götüreceğime iyice ikna olduktan sonra evine gitti. Ama evine gitmeden önce bir şey söyledi ki, bu içime çok dokundu. "Bu hayvanı yaşadığı topraklardan kaldırıp buralara getirmişsiniz. O şimdi geldiği yerlerin kokusunu özlüyordur. Bir de yavrusunu özletmeyin." Ya biz, ya biz? Burnumuz Şermin kadar hassas değildi, evet ama biz de geldiğimiz o toprakların kokusuna hasret değil miydik?

Şermin'le birlikte yürüyerek yaklaşık bir saatte Belginlerin Finsbury Park taraflarındaki evine gittik. Evi bilmiyordum, "Eytuzet" denen "A to Z" Londra haritasına baka baka zor bela buldum. Bir de karışık bir yerdi ki. "Eytuzet"siz, dünyada bulamazdım. Kapıyı çaldık. Kaldıkları yer üçüncü kattaydı. Yukarı tırmandık. İçeride, Belgin'in oldukça yaşlı bir dişi köpeği daha varmış. Onu ayrı bir odaya aldılar, Şermin kıskanmasın diye. Şermin'in yavrusuyla bir kucaklaşması vardı, görülecek şeydi. Ağlar gibi sesler çıkarıyor, yavrusunu ensesinden tutup yere yıkıyor, burnuyla karnını seviyordu. Gerçekten göz yaşartacak bir manzaraydı.

Bir saat kadar kaldık. "Haydi gidiyoruz Şermin," dedim. "Bak gördün, yavrun emin ellerde, iyi bir evde yaşıyor. Zaman zaman getiririm seni yavrunu görmen için." Sakinleşmişti. Dediklerimi dikkatle dinledi, kulaklarını oynattı ve hiç itiraz etmeden benimle geldi.

Ertesi gün Şermin kayboldu. Aramadığım yer kalmadı, yazar kadına bile sordum. Yok, yer yarılmış, yerin dibine girmişti. Hiçbir yerde yoktu. Derken, Belgin telefon etti: "Şermin burada, gelin alın."

Kulaklarıma inanamadım. Benim "Eytuzet"le zor bulduğum o sokağı nasıl bulmuştu? O işlek caddelerden nasıl karşıdan karşıya geçmişti? (Gerçi trafik ışıklarını çok iyi bilir, karşıdan karşıya herkesle birlikte geçmeye dikkat ederdi.) Hadi hepsini anladık da peki kapıyı nasıl çalmıştı yahu? O kısmını, Şermin'i almaya gittiğimde Belgin'in arkadaşından dinledim. Kız evde uyuyormuş. Rüyasında, Şermin'in evin önünde, kaldı-

rımda ağladığını, uluduğunu görmüş. Sonra uyanıp bir de aşağı bakmış ki, Şermin gerçekten de karşı kaldırıma oturmuş ağlayıp uluyor.

Daha sonraki günlerde Şermin birkaç kere daha kaçıp yavrusunu ziyarete gitti. Bir seferinde içeri girip Belgin'in yaşlı köpeğini ayağının altına aldığı gibi bir güzel dövmüş üstelik, kıskançlıkla. Artık Belgin'in de sabrı kalmamıştı. "Köpeğine sahip ol," diye sert bir ültimatom verdi en sonunda.

Artık sıkı sıkı bağlıyordum Şermin'i, tasmasını bir an bile çözmüyordum. Bir gün Turnpike Lane tarafına inmiştik. Orada küçük bir park vardır. Parka girince çözdüm bağını, biraz rahat dolaşsın diye. Baktım, kasıtlı olarak geride kalıyor. Bunun bir niyeti var ama ne diye düşündüm kendi kendime. Dönüp baktığımda, beni izliyormuş gibi yapıyordu ama sanki kaçmak ister gibi bir hali vardı. Son kez döndüğümde bir de baktım Şermin yok. O an birden "Roni!" diye bağırdım. Evet Roni'nin evi yakındaydı, orada bir başka yavrusu, Eliot kalıyordu. Kesin oraya gitmişti. Koştum. Kapıyı çaldım. Roni açtı. "Yukarıda," dedi gülmekle ağlamak arası bir yüz ifadesiyle. Hızla çıktım yukarı. Aman Tanrım! Roni'nin güzelim antika halısının üstüne kusmuştu Şermin, Eliot da karşısındaydı. Ama bu öyle bildiğimiz kusmalardan değildi. Şermin, yavrusuna yiyecek getirmişti. Dağ kurtları, yavrularını beslemek için çok uzun mesafe yol giderlermiş. Buldukları yiyecekleri yavrularına getirmelerinin tek yolu varmış. Avını yemek ve zorlu bir yürüyüşle geri dönüp yediğini onların önüne kusmak. İçgüdüleri böyleymiş. Şermin, uygarlık, süpermarketlerdeki pet reyonları falan takmıyor, kendi içgüdülerini ve geleneksel yöntemlerini yaşatmaya devam ediyordu.

(Eliot'un bundan sonraki öyküsü çok acıklıdır. Roni, Eliot 6 yaşındayken, 1997 yılına kadar Eliot'a baktı. Çok iyi arkadaştılar. Cumartesi günleri Haringey'e çıktığımda onlara postane yakınlarında mutlaka rastlardım. Orada Roni, diğer arkadaşlarıyla birlikte *Socialist Worker* satardı, Eliot da memnun mesut onun yanında durup gazete satışını izlerdi. Ne var ki, Eliot, Roni yeni evine taşındıktan sonra, belki de mekân değiştirmenin

verdiği bir güvensizlik duygusuyla, doğasına uygun olsa da medeniyete uymayan bir huy geliştirmişti. Evde yalnız kalamıyordu. Roni kapıdan çıkıp gittiği an ulumaya başlıyor ve akşama kadar susmuyordu. Komşular şikâyet ettiler. Belediye duruma müdahale etti, Roni komşularla mahkemelik oldu. Onun, durumu kurtarmak için neler yaptığına, ne kadar uğraştığına tanığım. Köpek psikologlarına bile götürdü ama ne fayda. Eliot huyundan bir türlü vazgeçmedi. Sonunda Roni, sevgili Eliot'unu, Londra'ya 140 km. uzaklıktaki Ipswich'te, bir çiftlikte yaşayan, eski bir hayvan hakları savaşçısı, yaşlı bir kadına vermek zorunda kaldı. Roni'nin iki arkadaşı, Eliot'u çiftliğe teslim etmek üzere gelip aldıktan üç saat sonra, Ipswich'ten bir çiftçi, Roni'yi telefonla aradı. "Köpeğiniz şu anda yanımda," dedi. "Londra'ya doğru kendi başına yürürken buldum onu. Tasmasındaki madalyonda yazıyordu telefon numaranız." O zamana kadar kendini metanetle tutmuş olan Roni'nin gözünün önüne, Londra'ya doğru yol almakta olan Eliot gelince artık gözyaşlarını tutamadı. Arkadaşları geri dönüp çiftçiden Eliot'u teslim aldılar ve yeniden yaşlı kadına teslim ettiler Her şey tamam da, Eliot o üç metrelik çiti nasıl atlamıştı? Olayı duyduğumda hiç şaşırmadım. Ara sıra annesini ziyarete gelen Eliot'un bizim bahçenin çitini nasıl bir yüksek atlama şampiyonu gibi arka ayaklarını karnına doğru çekerek atladığını görmüştüm.)

* * *

Derken, bizim işbilir Sinan bir de iş buluverdi. Hem de evin tüm erkekleri için. Londra'nın kuzeyinde, arabayla bir saat, bisikletle bir buçuk saatte gidilen Hodeston adlı bir *town*'da, Sicilyalı İtalyan patronların işlettiği *greenhouse*'lar (seralar) vardı. Bu seraların kiminde çiçek, çoğunda ise hıyar üretiliyordu. Galiba Türkiye'de yok bunlar, kocaman, uzun, tornadan çıkmış gibi düz, süpermarketlerde satılan, genellikle naylonla vakumlanmış hıyarlar.

İngilizler çok akıllıydı. Ekonomiyi milliyetlere göre bir işbölümü içinde yürütüp götürüyorlardı işte. *News agent* denen gazete ve sigara bayilerini, sanki bir genel sözleşmeyle topluca

Hintlilere devretmişlerdi. Hangi *news agent*'a girseniz sizi içeride, orta yaşlarda Hintli bir karı koca karşılardı. Daha sonraki yıllarda yaygınlaşan, *call center* denen "ucuz" telefon ve internet dükkânlarının neredeyse hepsi Somalililer tarafından işletilirdi. Bu dükkânlardan içeri girdiğinizde, bezgin bakışlı, sarkık dudaklı, genç bir Somalili erkek oturuyor olurdu tezgâhta. *Off-licence* denen alkollü içki dükkânlarının (şimdi kalktı ama Viktorya devrinden kalan bir yasaya göre pazar günleri içki satmak yasaktı o yıllarda, pazarları, içki reyonları bir örtüyle örtülürdü) çoğunun sahibi Türkler ya da Kürtlerdi. Kürtler içki satardı ama çoğunlukla içmezdi. Viktorya devrindeki içki yasağını günümüzde devralan PKK'ydı. Düğünde dernekte içki yasağı konmuştu PKK taraftarlarına. Hem de hafta sonu falan da değil, haftanın yedi günü.

Keza *greengrocer* denen manav ve bakkal dükkânlarının, kebapçıların, *British breakfast* denen sandviç dükkânlarının işletmecileri ağırlıklı olarak Türk veya Kürt, kısmen de Yunanlı'ydı. Kızarmış tavuk parçaları satılan, *take away* denen dükkânların çoğunda çekik gözlü Çinli ya da uzak Asyalı kızların çalıştığını, önlerinden geçerken bile fark ederdiniz. Bu mevzuyu, pratisyen mahalle doktorlarının neredeyse yüzde sekseninin Sri Lankalı olduğunu söyleyerek bağlayayım. İngiltere, pratisyen doktor ihtiyacını, Sri Lanka'da eğitimleri çok daha ucuza mal olan ve daha az maaşa çalışan Srilankalılardan karşılıyordu. Pezevenklik, uyuşturucu satıcılığı, yol kesme gibi işlerde, ebeveynleri bu ülkeye 1940'larda göç ettirilmiş Jamaikalı siyahlar uzmanlaşmıştı. Peki, bu İngilizler ne yapar diye soracaksınız? "Stoke Exchange" denen, ülke çapında tüm ekonominin çekip çevrildiği bankalar merkezine gidin bir öğle vakti. Bu merkez bankalarda çalışan, öğle yemeğine çıkmış, gri takım elbiseli ya da tayyörlü menajer ve memur kalabalığına şöyle bir göz gezdirin. Hepsi, evet hepsi *white English*'tir.

İngilizler, Hodeston kasabasında, sera tesislerini kurmuş ve tarım işleriyle epey haşır neşir olduklarını düşünerek ya da belki de arz ve talep yasasının gereği olarak bu tesisleri neredeyse istisnasız İtalyanlara, hem de İtalya'nın en kırsal ve köylü kesi-

mini oluşturan, Güney İtalya'daki Sicilyalılara yıllık sözleşmelerle kiralamıştı. Sicilyalıların en kesesi ve bileği kuvvetli olanları patron, en köylü ve dil bilmez iz bilmezi de işçi oluvermişti bu işletmelerde.

İtalyan patronlar, tek kelime bilmeyen, "memleketten" karılarıyla ve çocuklarıyla gelerek mevsimlik çalışan Sicilyalı hemşerilerinden memnundular ama Sicilyalı işçiler işgücü talebini karşılamaya yetmiyordu. Sinan, nereden öğrenmişse, bizi, "Patronlar sorduklarında 'Kürt'üz,' diyeceğiz, ona göre," diye sıkılamıştı. Meğer Kürt işçiler, çalışkanlıklarıyla ve ağır yük kaldırmalarıyla o bölgede ün salmışlar. Sicilyalı patronlar, kendi hemşerilerinden sonra, en çok Kürt işçileri tercih ediyormuş. Bu işletmelerde İngiliz işçi görmek ise imkânsızdı neredeyse. Çünkü İngiliz işçiler 7 pounddan aşağı saat ücretiyle kesinlikle çalışmıyormuş. Bu seralarda ise saat ücreti 3 pounddu.

İş bulmamız hiç de zor değildi. Patronların, bir hıyar fabrikası olarak çalışan işletmelerinde bizim gibi ucuza çalışacak "hıyar"lara büyük ihtiyaçları vardı. Hele "Kürt" kimliği, kapıların derhal açılmasını sağlıyordu, Türkiye'dekinin tersine. Sinan, Hakan ve benden oluşuyordu ekibimiz. Ara sıra Bedri de katılıyordu aramıza. Sinan'la Hakan'ın, işçilere tahsis edilmiş karavanlarda kaldığı da oluyordu bazen. Ben ise, geldiğim gibi, bisikletle bir buçuk saat yol katederek geri dönüyordum her seferinde.

Çok ağır bir işti serada çalışmak. Bir kere, neredeyse kırk dereceye varan suni buharlı bir ortamda çalışıyordunuz. Devamlı ter dökü yordunuz. Kilo vermek için öyle paralı, zahmetli diyetlere girenlere bu seralarda bir hafta çalışmalarını salık veririm. Haftada on kilo vereceklerini garanti edebilirim.

İşin kendisi de ağırdı. İş süreci şöyle ilerliyordu: Türkçe'de "şöküm" denen, toplanmış hıyarlardan arda kalan dalların sökülmesinden sonra, sıra "dikim"e geliyordu. Fabrikasından kamyonlarla gelen, naylon kaplardaki keçe gibi bir maddenin içine "monte" edilmiş "fide"ler hızla, sıra sıra çukurlara yerleştiriliyor ve bu keçelere, su yerine hormon veren ince hortumlar saplanıyordu. Biz bir başka serada bir başka aşamadaki işlerle

uğraşırken, inanılmaz bir şey, bu "fideler", kendilerine verilen hormon ve seradaki suni buhar sıcağı sayesinde, üç gün içinde muazzam bir büyüme gösteriyor ve hızla, arkalarındaki tellere tutunarak, seranın üst kısmındaki tellerden dolanıp aşağı inmeye başlıyor ve dördüncü gün o kocaman hıyarlar bu dalların arasından baş veriyordu. Hıyarlar beşinci gün hızla toplanıyor ve altıncı gün yeniden söküme geçiliyordu. İşte biz işçiler için işin en zor ve ağır kısmı buydu. Sökülen hıyar dalları, orta bölmede, kendine özgü raylar üzerinde ilerleyen troylerlere yığılıyor ve üstüne çıkılarak bastırılıyordu. Bir troylere belki bir ton dal yükleniyor ve sonunda dışarı götürülüyordu. Ne var ki, troyleri mümkün olduğu kadar çok doldurma çabası, sık sık kazalara neden oluyor ve troyler devriliyordu. Haydi bakalım yeniden yükle şimdi. Tırpanlarla yüklemeye girişiyorduk. Terden ve sökülen dalların salgıladığı hormonlu sıvıdan sırılsıklam oluyorduk. Parmaklarımızın derisi çamaşır yıkamış gibi büzülüyordu. Üstümüz başımız, yüzümüz yemyeşil oluyordu. Belimiz korkunç bir şekilde ağrıyordu. Özellikle böylesi sökün günlerinde insanlıktan çıkıyorduk. Ve seni anlıyorduk ey proletarya! Adına çok fazla laf ürettiğimiz günlerde seni asla anlamadığımızı da!

Mussolinici bir patronumuz vardı. Evet, şaka falan yapmıyorum. Elli yaşlarındaki patronumuz tam bir Mussolini hayranıydı. Mussolini, ona göre dünyanın en esaslı devlet adamıydı, o olacaktı ki, bak nasıl güllük gülistanlık oluyordu dünya. Adam başımızın ucunda, dır dır Mussolini propagandası yapıyordu. Bizim ise "sosyalist" olduğumuzu öğrenmişti. Biz de az oportünist değildik hani. "Komünistiz," demek için "Sosyalistiz," demiştik. "Sosyalist" sözcüğü, Avrupa'da esasen "sosyal demokrat" anlamına geliyor ya, güya kendimizi bu yolla biraz kamufle etmiş oluyoruz. Adamın umurunda değildi bizim "sosyalist" olmamız falan. Bizi, Mussolinici "Jöntürkler" haline mi getirmek istiyordu ne!

Oysa biz komünist "Jöntürkler"dik. Bu "jön"lüğümüzü ortaya koymak üzere fırsat aramaya başladık. Sinan'a, Mussolinici patronun oraklarından birini yürüteceğimi söyledim. Ba-

na "erketelik" yapsa iyi olurdu. Anlaştık. Öğleyin, İtalyanların *mancare* (yemek) çağrısını duyar duymaz gözüme kestirdiğim oraklardan birini el çabukluğuyla Sinan'ın kaldığı karavana götürüp sakladım. Akşama, bir torbanın içinde bisiklete bağlar götürürdüm nasılsa. Niyetim, bir de çekiç bulup, duvarda bir "orak çekiç" kompozisyonu yaratmaktı. Hem de bu "faşist domuzdan" bir kıl koparıp "kâr" etmiş olacaktık!

Akşam oldu, yorgun argın ortalığı topluyorduk, patron çıkageldi, ortalığa, toplanan aletlere şöyle bir baktı. "Oraklardan biri eksik," dedi. Bravo, adam yalnızca faşist değil, aynı zamanda cimrinin biriydi. O kadar alet edevat arasından bir tanecik orağın kaybolduğunu nasıl anlayabilmişti, hayret doğrusu! Biz de patronla beraber ararmış gibi yaptık. Sökümde dışarıya yığılmış dalların arasına girip bakındık. Yok efendim, yok. Olacak şey değil! Hani "şeytan" saklar derler ya! Sonunda patron, orağın söküm dalı yığınları arasında kaybolduğu ve römorkla çöplüğe götürüldüğü kanısına vardı. Aramak boşunaydı.

Paralar hafta sonu, eski usul, doğrudan patron tarafından, elden ödeniyordu. O hafta sonu paralarımızı ödeyen patron, benden bir ricada bulundu. Hiç *cash* (nakit) para kalmamıştı elinde. Acaba benim paramı gelecek hafta sonu ödese olur muydu? Faşist de olsa bu ricasını geri çevirmezdim ama bakalım ben gelecek hafta sonuna kadar çalışacak mıydım? Bu konularda sağlamcı olmakta yarar vardı. Hem bu faşiste güven mi olurdu. Yarın inkâr etse yaklaşık 120 poundum uçar giderdi. Bir "beyaz" yalan da ben uyduruverdim. "Gelecek hafta sonu evleniyorum, burada olmayacağım," dedim. Adam durumu anlayışla karşıladı. Gidip bir yerlerden para buldu ve ödedi. Tam bisikletlere binmiş gidiyorduk ki, patron gülümseyerek bana, "*Will you go to honeymoon?*" (Balayına gidecek misin?) diye sordu. Patronun İngilizcesi bizimkinden de beterdi, anlamak o kadar zordu ki. Anlayamayınca Sinan'la Hakan'a dönüp, "Ne diyor bu?" diye sordum, onların benden daha iyi anlayacağı inancıyla. "Hanımını soruyor," dedi ikisi bir ağızdan. Ben de adama, cevaben, "*Good, good,*" dedim. Sağırlar diyaloğuna çok iyi bir örnektir bu. Sinan ve Hakan, *honeymoon*'u (balayı anlamına gelen bu

sözcük yaklaşık olarak "hanimun" diye telaffuz edilir), "hanımın" diye anlamışlardı! İngiltere'de bu ve buna benzer gerçek veya uydurma o kadar çok öykü anlatılır ki!

Bizim Hakan'ın tuhaf bir huyu vardı. Çalışır çalışır, son yarım saat kala su koyverirdi. Çeviri, redaksiyon çalışmalarında da öyleydi. Yaparsın yaparsın, o bölümün bitimine bir küçük paragraf kala "Benden bu kadar, bırakalım," deyiverirdi. Benim tam tersim. Ben de bir köşebaşına gelmeden ya da bir çalışmayı tam olarak bitirmeden yerimden kıpırdamam.

O hafta da, yaklaşık on saatlik işin bitmesine son yarım saat ya da on beş dakika kala genelde hep işi bıraktı. Gerçi bu kadarı idare edilebilecek bir şeydi ama bizim patron faşist olduğu için gözünden kaçmamış. O hafta sonu para ödeneceği zaman, Hakan'a, "Sen iyi işçi değilsin, bu yüzden 10 poundunu kesiyor ve sana 110 pound ödüyorum," diye böğürdü. Sonra bana dönüp, "Sen de iyi işçisin. Sana da 10 pound fazla ödüyorum ve 130 pound veriyorum," diyerek beni onurlandırdı! Parayı aldım. İçinden 10 poundu çıkarıp Hakan'a verdim, oracıkta, patronun gözü önünde. "Sen bana baksana" dedim, adama, "Biz sosyalistiz, eşitliğe inanırız. Ayrıca bana 10 pound verirken cebinden fazladan bir şey çıkmıyor. Onun 10 poundunu bana veriyorsun." Mussolinici patron pis pis sırıttı. "Eşitlikmiş, pöf, eşitlikmiş." Başka patronlarımız da oldu bölgede ama belleğimde iz bırakan tek patron budur. Öbürlerinin yüzleri bile gözümün önüne gelmiyor.

Bir gün Hakan'la birlikte Hodeston'dan dönüyorduk, bisikletlerle. Kuzey taraflarından artık Londra'ya girmiştik ki, benim arka lastik patladı. Yama malzemesi vardı, pompa da vardı, ancak pompanın sübabı düşmüştü. Arayıp, bisiklet malzemesi satan bir yer bulduk. Bir sübap satın alacaktım almasına ama sübabın fiyatı 95 peniydi. Ceplerimizi yokladık. İkimizden toplam 90 peni çıktı. 5 penimiz eksikti ama dükkân sahibi de bu kadarını tolere ederdi canım! Tersi oldu. Adam 5 peninin eksik olduğunu görünce sübabı satmadı. Yalvu etme eyleme, yolda kaldık, biz her zaman buradan geçiyoruz, yarın veririz 5 penini. Hayır, adam inat etti. "Peki o zaman," dedim, kaderine ra-

zı olmuş! Sübabı yerine koymak üzere reyonlara doğru ilerledim ve o anda cebime attım. Hak etmişti ama!

Bizim becerikli Sinan, Hodeston işi bittiğinden yeni işler peşinde koşuyordu. Bir ara Hodeston'daki İtalyan patronlarla anlaşmış, onlardan aldığı hıyarları külüstür arabasına yükleyip, Bedri'yle birlikte Pakistanlıların ve Banladeşlilerin yoğun yaşadığı mahallelerde, "*One taka, two taka,*" (bizdeki liranın karşılığı, Banglades para birimi. İngiltere'deki azınlıklar, kolaylarına geldiği için poundu, geldikleri ülkenin para birimleriyle ifade ederler) diye bağıra bağıra hıyar satmıştı. Bunun da modası geçince, Hackney'de, o zamanlar Kıbrıslı Türklerin patronluğunu yaptığı tekstil fabrikalarında *finisher*'lık işi bulmuş, bizi de peşine takmıştı.

Bu sefil fabrikalarda, çoğunlukla Türk ve Kürt işçiler çalıştırılırdı. Overlokçuluk falan gibi ustalık isteyen işleri yapan işçiler diğerlerinden biraz daha iyi ücret alırdı. Saat ücretiyle değil, parçabaşı çalıştıklarından aslında en yoğun sömürülen işçiler bu usta işçilerdi ama aldıkları ücrete bakıp kendilerinin sıradan işçilerden üst bir mevkide olduğunu düşünürlerdi. İkinci sırada ütücüler gelirdi. Bu da ağır bir işti. Sabahtan akşama kadar buharlı, ağır ütülerle kol sallamak gerekirdi. Tamirciler üçüncü sırada gelirdi. Bunların çoğu ev kadınlarıydı. Bunlar, makineden eksik, arızalı çıkan malların dikiş işlerini tamamlardı. En son ve en aşağı kategoride ise biz *finisher*'lar bulunuyorduk. Bu, fabrikada üretilen mamule son rötuşlarını yapma işiydi. Diyelim ki, önünüze atılan ceketin üzerindeki iplikleri temizleyeceksiniz, astarındaki fazla iplikleri makasla alacaksınız vb. Biz *finisher*'lara verilen saat ücreti 2 pounddu. 1,25'e çalışanları da gördüm.

Özellikle malın teslim edileceği hafta sonları büyük bir kargaşa olurdu. Bizim patron, Kıbrıslı Türk bir kadındı. Pek telaşlı, sinirli biriydi. Normalde işçilere bıraksa, çok rahat yetiştirilecek işi, telaşı ve hotzotçuluğu yüzünden iyice karıştırır, içinden çıkılmaz hale getirirdi. Yine böyle bir gün ortalığı velveleye vermişti ki, dayanamadım artık. "Siz karışmasanız bu işçiler işi çok daha iyi ve zamanında yetiştirecekler. Bu telaşınızla işi

berbat ediyorsunuz," dedim. Kadın bana şöyle bir baktı ve çekip gitti. Biz de işimize devam ettik.

Ertesi gün, "maaşıma zam" ve işime son verildi. Önemli de değildi zaten. Bu mezbeleliklerde, bırakın biz *finisher*'ları, usta işçilere bile sürekli iş yoktu. İş mevsiminde usta işçilere yalvar yakar olan patronlar, iş bitince fabrikalarını kapatıp herkesi kapı dışarı ediyordu. Sonunda bu fabrikalar da kapandı zaten. Hepsi Kıbrıs'a ve Türkiye'ye taşındı. Oralarda emek, bizim ucuz emeğimizden de ucuzdu çünkü.

* * *

Muswell Hill'deki eve ziyaretimize kimler geliyordu derken Yehova Şahitleri'ni unutmuşum. Her pazar günü, öyle pek erken olmasa da kuşluk vaktinden önce kapımızı çalarlardı. Ellerinde, kaymak kâğıda basılmış, renkli, resimli, *Watchtower* adlı dergileri. Derginin içinde, son derece düzgün giyimli, yakışıklı adamlar, çok güzel ama mazbut kadınlar, harika çocuklar, şahane kuzu yavruları ve en güzelinden uysal aslanlar, bir de vaaz veren, harmanili, sakallı ama yine aynı şekilde yakışıklı adamlar, Yehova inancına göre, gökyüzü krallığının temsilcileri. İşte karşımızda gördüğümüz kadınla erkek de (ekiplerini genellikle bir kadın ve erkekten kurmaya özen gösterirlerdi) aynı gökyüzü krallığının iki temsilcisiydi. Biz de gelmek ister miydik gökyüzü krallığına? Yok, konuya böyle sondan başlamazlardı. "*Hello!*", "Evet, *hello!*" Ne kadar güzel bir gün değil mi? Öyle. Şu güneş ne güzel ısıtıyor etrafı, doğayı kucaklıyor. Doğru. Peki bu güneşi yaratan kim, hiç düşündünüz mü? Düşünmedim valla. Bakın sizin camınızdan gökyüzü görünüyor, şu gökyüzü ne kadar mavi. Kadın içerideki camınızı işaret eder gibi yapıp içeri adımını atmıştır bile. Ayıp olmasın diye sesinizi çıkartmazsanız kesin içeridedirler. Hem de saatlerce. İşte buyrun, karşınızda *Jehovah's Witnesses*!

Yehova Şahitleri'nin tam olarak neye şahitlik ettiklerini bilmiyorum ama ben onların yüzsüzlüklerine şahitlik edebilirim. Sanırım, nerede olduğunu bilmediğim merkezlerinde ve toplantılarında böyle eğitiliyorlardı. Efendim, ben İngilizce bil-

mem. bu yüzden broşürlerinizi okuyamam. Hiç önemli değil, hangi dili konuşuyorsunuz, Türkçe mi? *Watchtower*'ın Türkçesi de var bizde. Aynı kapak, aynı resimler ama Türkçe yazılmış. Hem de çok düzgün bir Türkçe'yle. Sosyal yardım teşkilatları utansın. Onların broşürlerindeki Türkçe açıklamaları anlamak için Türkçe bilmemeniz gerekirdi, o zaman biraz şansınız olabilirdi anlamak için.

Evet, genellikle iş güç sahibi, orta sınıf mensubu olan Yehova Şahitleri, kesinlikle kendi merkezlerinde belli bir propaganda eğitimi görüyor olmalıydılar. Çünkü hepsinin davranış kalıpları, yaklaşım biçimleri aynıydı ve tek bir ilkeye dayanıyordu: Israr et, yılma, eninde sonunda kazanırsın, en azından tohumlarını serpmiş olursun, bir gün yeşermeyeceğini kim bilebilir! Hepsi son derece şık diyemeyeceğim ama temiz giyimliydi. Toplumun standartlarına fazlaca dikkat ediyorlardı. İçlerinde marjinal giyimli tek kişiye rastlayamazdınız. Genellikle gri takım elbise ve tayyör. Öyle sanıyorum ki, menajer kesiminde oldukça taraftarları vardı. Bu ruhsuz dünyanın ruhu olmaya adaydılar. Ruhsuz kapitalist ilişkilerden sıkılmış insanlar bu tür yerlerde bir ruh arıyordu.

Yehova Şahitleri'yle Allah var mı yok mu tartışması bile yaptım. Asla kızmazlardı "Allah yok," dediğinizde. Tersine, canlarına minnetti. Her tartışmanın kendilerine yararlı olacağını düşünürlerdi. Zaten dinsel kurumlarla da araları iyi değildi. Her türlü kiliseyi reddediyorlardı mesela. Gökyüzü krallığının dışında bir şey tanımıyorlardı. Sizin materyalist olduğunuzu anlar, argümanlarını bir materyaliste damardan hitap edecek şekilde seçerlerdi. Atom çekirdeğinden örnek verirler, fizik, kimya, matematikle devam ederlerdi, pişman ederlerdi sizi bir laf ettiğinize. Siz, bir yere gitmek zorunda olduğunuzu söylemeseniz asla çıkıp gitmezlerdi. İnsan merak ediyordu, bıraksanız gece yatısına da kalırlar mıydı acaba? Sonra bir bakardım sokağa, başka evlerden de çıkan Yehovalar var, demek ekip halinde gelmiş, tüm sokağa dağılmışlar.

Yehova Şahitleri konusunda daha sonra bilgi sahibi oldukça bu mezhebe ve mensuplarına saygım arttı. Yehova Şahitleri, ke-

sinlikle ellerine silah almayı reddeden savaş karşıtlarıydı. Ve ilkelerine de son derece bağlıydılar. Hitler, askere gitmeyi ve silah kullanmayı reddettikleri için binlerce Yehova Şahidi'ni kurşuna dizdirmişti.

Yehovalarla zaman zaman tartışma yoluna gitmemizin önemli nedenlerinden biri de İngilizcemizi ilerletme dürtüsüydü. Onlar da bunu bilirlerdi ve hiç bozuntuya vermezlerdi, sabırları sonsuzdu. Normal İngilizlerden farklı olarak sizin berbat cümlelerinizi anlamaya çalışır, anlamasa bile anlamadığını belli etmez, son derece tane tane, belirgin bir İngilizce'yle konuşurlardı. Şimdi düşünüyorum da, az emek vermemişler bize, gökyüzündeki krallıkları uğruna tabii. Ne var ki, bizim kıblemiz, gökyüzü krallığı değil, hâlâ yeryüzünde ve oldukça yakında bulunan Highgate Mezarlığı tarafıydı. Rahmetli Marx ustamızın mezarı orada bulunuyordu çünkü.

Marx'ın mezarı, Highgate Mezarlığı'na gönüllü "turist rehberi" görevime başlamamı sağlayan ilk ziyareti, Sinan, Hakan ve Şermin'le birlikte yapmıştık diye hatırlıyorum. O günlerde harıl harıl roman yazmaya devam etmekteydim. Yazdığım her bölümü, günü gününe evdekilere okur, eleştirilerini alırdım. Roman yazma ruh halinde olduğumdan bana ilham verecek her yere koşturuyordum. Mezarlıklar ise en sevdiğim, en ilham aldığım yerlerin başında gelirdi. Yoksa, Marx'ın mezarının önünde başım eğik, üzüntülü havalarda saygı duruşu yapmaya hiç de hevesli değildim. Zaten oldum olası hoşlanmam bu tür manevi ritüellerden.

"Highgate Cemetery Aid Fund" adlı bir kuruluşun görevlileri girişte yolumuzu kesti. Meğer bu mezarlığa girmek paralıymış. Kişi başına 1 pound. Yanınızda fotoğraf makinesi varsa 2 pound. Allah Allah, bu nasıl iş? İşte böyle bir iş. Sinan kurnaz kurnaz gülümsedi. "Burada Marx olmasa, tek kuruş kesemezler," dedi. "Adamın ölüsü bile para ediyor." Marx, acaba kendi mezarından bile kâr edecek kadar akıllı olan sermayeyi gereğince tahlil edebilmiş miydi? Bu da benim yorumumdu.

Marx'ın mezarını bulmak hiç de zor olmadı. Çünkü bu bir anıt-mezardı. Anıt, Marx'ın başının, mazallah üstünüze dev-

rilse kesinlikle öldürecek büyüklük ve ağırlıkta bir heykeliydi. Heykeltıraş, sadece Marx'ın başının heykelini yapmayı tercih etmişti. Belki de büyük bir beyne atıfta bulunmak için. Önünde de koca harflerle şöyle yazıyordu: "Bütün ülkelerin işçileri birleşin!" Ne yazık ki, Marx'ın tilmizleri, uğruna kendilerini adadıklarını söyledikleri işçilerin kafalarını mümkün olduğu kadar küçük çizmeye özen göstermişlerdir. İyice kötü niyetli bir yaklaşımla bu, "Kafasızlar, bizi izleyin," diye de yorumlanabilir.

Marx'ın ağır başının önündeki mermerin üstünde hâlâ taze çiçekler vardı, bırakılmış. Demek insanlar yüz yıl sonra bile, çağ açan bu büyük filozofa ve teorisyene saygılarını sunabiliyorlardı. Onun adı kullanılarak yüz yıldır yapılanlara saygı gösterenler de var mıydı aralarında, bilinmez.

Mezarlıktan çıkarken Türkiyeli bir Alevi aileye rastladık. Anne, baba ve yetişkin kızları... Diğer kızları Marx'ın yakınlarında bir yerde yatıyormuş. Genç yaşta gitmiş kızcağız. Marx'ı tanımıyorlardı. Onlara anlattık. Kızlarının böyle önemli bir adamın yakınlarında yattığına sevindiler. Çok kederli insanlardı.

Böyle ruhani konulara girmişken Londra'nın kuzey bölgesindeki Stamford Hill semtinde yoğun olarak yerleşmiş dindar Yahudilerden söz etmemek olmaz. Bu Yahudilerin, Rusya ve Doğu Avrupa kökenli olduğu, büyük çoğunluğunun 20. yüzyılın başlarında, pogromlardan kaçarak bu ülkeye sığındıkları söylenir.

Özellikle, Yahudilerin ibadet günü olan cumartesi günleri, öğle vakitlerinde Stamford Hill'den geçerseniz, sinagoglardan çıkmış kara bir yığının caddeleri doldurduğunu görürsünüz. Yüzlerine biraz daha yakından bakıtığınızda, koca burunlu, keskin bakışlı binlerce "Troçki"nin sokaklara döküldüğü zehabına kapılırsınız. Delikanlılar da dahil, yetişkin erkeklerin hepsi geniş kenarlı, arkadan bir bantla kafaya sabitlenmiş siyah fötr şapka ya da kenarları kürklü, tuhaf, kocaman bir kalpak giyerler. Bazıları da kafalarına avuç içi kadar bir Yahudi takkesi oturtur. Kalpaklıların daha da aşırı dindar olduğu söylenir. Erkek çocuklar da dahil tüm erkekler siyah takım elbiselidir.

Bazılarının ceketlerinin altından, bellerine bağladıkları, peştemala benzer bir bezin uçları sarkar. Yetişkin kadınların hepsi, birbirinden ayırt edilemeyecek kadar benzer peruklar takarlar, çünkü aslında kafaları sıfır numaraya vuruludur. Bu kesimde, üreme dışı cinsel ilişkinin, hatta tensel temasın günah olduğu rivayet edilir. Kız çocukları da dahil bütün kadınlar, kalın gri çorap, düz ayakkabı ve dizin epeyce altında tayyör türü etekler giyer.

Fakat dindar Yahudilere ilişkin gözlemlerin en önemlileri bunlar değildir. Giyimden daha önemlisi, bu insanların yüzleri ve bedenleridir. On yaşına kadarki erkek çocukların neredeyse hepsi, solucan gibi ince, zayıftır (bazıları da "titreyen muhallebi" türünden şişman bir et yığınıdır). Dünyaya geldikleri andan itibaren iradelerinin dışında bir zorlamaya ve disipline tabi tutulmaktan kaynaklanan bir eblehlik ifadesi taşıyan yüzlerinde, sanki Tursil'le yıkanıp ovulmuş gibi uçuk pembe bir beyazlık göze çarpar. Şakaklarından bukle bukle aşağı sarkar saçları. Kafalarında, saçlarına bir firketeyle tutturulmuş, Müslümanlarınkinden daha küçük, avuç içi kadar bir Yahudi takkesi vardır. Nedense çoğunluğu gözlüklüdür. Yürüyüşlerinde, bir sarsaklık ve titreklik vardır.

Bu çocuklar, on yaşından sonra, "merkezden" verilen bir "emir" sonucu, hep birlikte, aniden balon gibi şişmanlar ve şişerler. Birdenbire, o çocuk titrekliklerinin yerini, acınası bir hantallık alır. Yüzlerindeki akça pakçalık, pembe şişkin yanaklarla daha başka bir anlam ya da anlamsızlık kazanır. Artık kafalarında bere yerine, arkadan şeritli kara fötr şapkalar, üstlerinde kendilerine bol gelen siyah takım elbiseler vardır. Gözlerinde, keskin zekâyla eblehliğin tuhaf bir karışımı fark edilir. Delikanlılıktan yetişkinliğe adım attıklarında tek değişiklik, yüzlerindeki sakallarıdır (hepsi değil). Eski aptalımsı akça pakçalık sakalla biraz gölgelenmiştir. Şişmanlık artarak devam etmektedir.

Orta yaşa gelenler, şişmanlıktan çok kalınlıkla tanımlanabilir. Neredeyse hepsi kalındır, göbeklidir. O çocuk beyazlığının, saflığının ve kaderine boyun eğmiş eblehliğin yerini, hesapçı

insanlara özgü, çevreyi kuşkuyla süzen bakışlar almıştır. Sakallar ağarmaya başlamıştır. Yaşlıları, iyice hantal bir kalınlık halini alırlar. Bazıları nur yüzlü olsa da genelde bencil ve kuşkucu insanlar oldukları izlenimini verirler. Dinî inancın insanın fizik görünümünü ve fizyolojik yapısını belirlediğini gösteren en iyi örnek Stamford Hill Yahudileridir. Bu gelenekçi yapıyı nasıl böylesine koruyup, askerî bir nizam ve intizam içinde bu çocukları nasıl böyle seri imalat halinde üreterek ortalığa salıveriyorlardı, hep hayret etmiş, bu bağnaz ve gelenekçi topluluğun içinde doğmadığıma şükretmişimdir.

Sanki Müslümanlar çok mu farklıdır? 20. yüzyılın başlarında yoksul Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı ama günümüzde artık Pakistanlıların ve Bengallilerin oturduğu bir Müslüman mahallesi sayılan Whitechapel tarafına gittiğinizde de inançlı bir Müslüman kalabalığı ile karşılaşırsınız. Orada, Whitechapel High Street üzerinde, minaresinden ezan okunan, oldukça güzel, büyük bir camileri bile vardır. Özellikle cuma günleri öğle vakti dolar taşar bu cami. Pakistanlı ve Bengalli Müslümanlar, daha çok Hint kültürünün etkisiyle, pantolonlarının üzerine etek gibi bir şey giyerler. Yaşlı erkekleri bıyıksız sakal bırakır. Hepsi Müslüman takkesi takar. Gözlerinde, tevekkülün doğurduğu koyunumsu bir donukluk vardır.

Özellikle Somalili Müslüman kadınların, devasa kalçaları vardır. Renkli çarşaflar giyen bu kadınlar, daha genç yaştan itibaren kalça büyütüp katmerli göbekler salmayı ve fazla ağırlıklarından dolayı sağa sola devrilerek yürümeyi ortak bir örgütsel karar gibi hayata geçirirler. Somalililerde kadın sünneti yapılmaktadır. Somalili kadınların seküler olanları da ara sıra göze çarpar ve onlara baktığınız zaman bu kadın sünnetinin nedenini aşağı yukarı anlarsınız. Dindar olanlar gibi özel bir "emirle" şişmanlamayı reddeden bu Somalili kadınlar, çikolata rengi tenleriyle ve son derece güzel vücutlarıyla, aslında bu ırkın kadınlarının çok güzel ve çekici olduğunu net bir şekilde ortaya koyarlar. Somalili erkekler, demek çareyi, kadınların klitorisini kesip, onları, kadın olduklarını hatırlatmayacak ölçüde şişmanlatmakta bulmuşlar!

Dünyanın en kozmopolitan kenti denebilecek Londra'da son derece komik manzaralarla her an karşılaşmanız mümkündür. Bir gün, büyük turistik mağazaların yoğun olduğu Oxford Street'de yürüyordum. Bir de baktım gözleri bile görünmeyecek ölçüde kara çarşaflara bürünmüş altı kadın (muhtemelen kadın) tek sıra halinde lüks bir mağazanın kapısından içeri giriyor. Arkalarında da, uzun ceketli İngiliz bodyguard'lar. Herhalde Dubai Emiri'nin karıları alışverişe çıkmıştı!

Londra'da böyle aşırı örtünen, sadece gözleri görünen, bazen gözleri bile örtülü kadınlara rastlarsınız. İngilizler bu tür görüntülere bir ilginçlik olarak bakarlar hatta çoğunlukla bakmazlar bile. Biz, Müslüman ülkelerin sekülerleri daha çok bakarız bu tür manzaralara. Böyle aşırı örtünen kadınlar, daha çok Arap emirliklerinden ya da Suudi Arabistan'dandır. Kadınları sadece başlarını örten diğer Arap ülkelerinden Araplar daha çok Edgware tarafında yoğunlaşmıştır. İslamcı Türkiyeliler ise Hackney'in bir bölgesinde, Nazım Efendi Camii çevresinde toplaşmıştır. Halen hayatta, yaşlı başlı bir zat olan Nazım Efendi'nin tekkesinin de epeyce İngiliz müriti de vardır. Bazen sokaklarda, yerlere kadar uzun etek giymiş, başında takke, kızıla çalan sakallarını koyvermiş, ayaklarına kocaman sandallar geçirmiş. Nazım Efendi'nin müridi. Müslüman İngilizlere rastlarsınız. Kendileri gibi İngiliz olan karıları, tamamen İslam usulüne göre örtünmüş olarak, Müslüman kadınlara özgü bir mazbutluk ve baş eğmeyle, donuklaşmış gözleri yerlerde, bir adım arkalarında yürürler.

Oxford Street'e kadar gelmişken, bu caddenin değişmez müdavimleri Krişnalara değinmeden geçmeyelim. Bu Budist tarikatının müritleri de esasen, kızlı erkekli İngiliz gençleridir. Krişna tapınağında yaşayan bu gençler, hangi mantığın ürünüdür bilinmez, sabahtan akşama kadar, grup halinde Oxford Street'de, teflerini çalarak bir aşağı bir yukarı gider gelirler. Turistler için eğlencelik bir görüntüdür bu. Üstlerinde, yerleri süpüren pembe kumaştan örtüler, ayaklarında sandaletler vardır. Kadın erkek, hepsinin başları tıraşlıdır. Sanki bu dünyada değillermiş gibi çevrelerinden kopukturlar, sebebi bilinmeyen bir

neşe ve uçukluk içinde oldukları izlenimi verirler, sanırım bir tür meczupluk halidir bu.

En meczupları ise Hıristiyan sokak vaizleridir. Bunlar, önlerine ve arkalarına kayışla birbirine tutturulmuş tahta levhalar asarlar. Bu levhalarda *Christ loves you* (İsa seni seviyor) türü yazılar yazılıdır. Ellerindeki İncil'i tehdit edici bir şekilde sağa sola sallayarak ve çevrelerine korkunç nazarlar fırlatarak, yüksek sesle bağıra bağıra bir şeyler anlatırlar. Çevrelerinde, ait oldukları kilisenin yazılı bildirilerini dağıtan birkaç meczup daha vardır. Sesleri kısılıncaya kadar saatlerce konuşur da konuşurlar. Gelip geçenler, bu korkunç ve tehdit edici vaazlardan pek etkilenmiş görünmezler.

* * *

Teorik kıblemiz Highgate Mezarlığı kadar yakınımızda olsa bile, politik kıblemiz hâlâ Türkiye'ydi. Nevzat'la haberleşmeye devam ediyordum. Kuruçeşme süreci mağdurlarının yeni bir parti oluşturma girişimlerinin ilerlediğinden söz ediyor, bana gelişmeleri mektuplarla anı anına aktarıyordu.

1980'lerin ortalarında başlayan, bazılarının "solun rekompozisyonu" dediği sosyalistlerin birliği süreci (sürecin başlangıcı için bkz. *Sapak*, s. 79-80), 1980'lerin sonunda ve 1990'ın başında iki hilkat garibesi dünyaya getirmişti; Sosyalist Parti (SP) (daha sonra İşçi Partisi-İP) ve Birleşik Sosyalist Parti (BSP) (daha sonra Özgürlük ve Dayanışma Partisi-ÖDP). Şimdi, Nevzat'ın belirttiğine göre, yeni bir çocuk daha dünyaya gelmek üzereydi. Bu yeni partinin yaratıcıları da, her ana baba gibi, çocuklarının, daha öncekilerden tamamen farklı, dünya güzeli bir şey olacağını umut ediyordu. Doğacak çocuğun elbiseleri şimdiden hazırlanıyor (tüzük ve program), ona "şirin mi şirin" bir ad aranıyordu.

Daryo Navaro ve Zafer Yörük de, Troçkistlerin içinde yoğun olarak yer aldığı ve başını çekenlerden birinin, Troçkist Sungur Savran olduğu bu süreçle ayrıca bağlantılıydılar. Hatta zaman zaman bir araya gelip, farklı kanallardan bize ulaşan haber ve gelişmeleri birlikte değerlendirdiğimiz oluyordu. Bir gün

Hackney'deki Halkevi'nde böyle bir buluşmamız olmuştu. Sözleşilmiş bir buluşma mıydı bu, yoksa kendiliğinden ve tesadüfi miydi, şimdi hatırlamıyorum. Ama konuştuğumuz konuları hatırlıyorum. Evet, doğru, mağdurlar topluluğunun tüzük ve program önerileri üzerine tartışmıştık. Ben bu tüzük ve program taslaklarını daha önce okumuş olmalıyım ki, orada benim öneri ve eleştirilerim tartışılmıştı esasen. Bu tartışmanın ürünlerini daha sonra yazılı olarak Sungur Savran'a göndermiştim. "Çocuğa" bir de isim önerisinde bulunmuştum: Devrimci İşçi Partisi (DİP). Böylece, solun yaşayan ölüler mezarlığında yatan, terk ettiğim hatta bu son durumda başından katılmadığım örgütlere (ya da hilkat garibelerine) biri daha eklenmiş oluyordu. DİP, şu anda, Sungur Savran'ın yönlendirdiği küçük bir Troçkist partidir.

Peki ne olacaktı bu Sinan'ın hali? Pek bir şey okumuyor, düşünsel ihtiyaçlarını düşünce çağırarak gideriyordu! Varsa yoksa gırgır, şamata. Üstelik bizi de peşine takıyordu çoğunlukla. Emine'yle çareler aramaya başladık. Bu eve bir çekidüzen vermeli, "politik çalışma"dan kopmamalı, daha entelektüel bir ev hali yaratmalıydık ama nasıl? Türkiye'de ilerlemekte olduğu ileri sürülen "Kuruçeşme mağdurları" sürecinin teorik tartışmalara yöneldiği haberi imdadımıza yetişti. Neden biz de burada paralel bir çalışma yürütmeyelimdi. Hem de böylece, Sinan gibi arkadaşları biraz daha ciddi çalışmalara yönlendirir, evde daha entelektüel bir ortam yaratır, hatta belki Türkiye'deki "mağdurlara" da yararlı olurduk. Peki kime önerecektik bunu öncelikle? Elbette, bu konularda en ciddi ve tutarlı görünen Daryo ile Fatma'ya.

Bu kararı aldıktan sonra hemen telefon açtım Daryolara. Fatma çıktı telefona. Türkiye'deki çalışmalara paralel bir çalışmayı Londra'da da örgütlememizi önerdim. Meğer onlar da aynı şeyi düşünüyormuş. "Tamam?" dedi Fatma. "Daryo ne der?" diye sordum. "O da onaylar. Hemen kimlerin katılmasını düşündüğünüzü bildirin, kararlaştıralım," dedi.

Önereceğimiz fazla bir isim yoktu aslında, bizim ev halkı dışında. Sonunda, katılacak yaklaşık yirmi kadar kişi saptandı ve

bu kişilere bir davet çıkartıldı. Şimdi hatırladığım isimler, ben, Emine, Sinan, Hakan, Daryo ve Fatma'nın dışında, ressam Kaan Güner, Demir Küçükaydın'ın kız kardeşi Dilek Küçükaydın (Dilek daha sonraki yıllarda talihsiz bir olay sonucunda ölümden kıl payı dönecek ve bacaklarını kaybedecekti. Bademcik ameliyatı için yattığı hastanede fazla narkozdan uyanamıyor, kalbi duruyor, suni teneffüsle kalbi çalıştırılıyor ama kan gitmediğinden bacakları kangren oluyor ve kesiliyor), daha sonraki yıllarda kanserden yaşamını kaybedecek, TKP-İşçinin Sesi örgütünden terk Tijen'di (Nergis). Genellikle evlerde yapılan toplantılara yaklaşık on beş kadar kişi katılıyordu.

Tartışılan konular, sosyalizmin malum sorunlarıydı. Proletarya diktatörlüğü, sosyalist demokrasi, Sovyetler Birliği'nin tahlili, Lenin döneminin irdelenmesi, Stalin döneminin incelenmesi, çevre sorunları ve sosyalizm, kadın sorunu, feminizm ve sosyalizm, sosyalist katılım, işçi denetimi vb. Her toplantıda, biri raportörlük görevini üstleniyor, yine aynı toplantıda saptanan on beş gün sonraki toplantıya raporunu yazılı olarak getiriyordu. Oldukça ciddi bir çalışma düzenimiz vardı. Tabii, toplantılarda ortaya çıkan görüşler için aynı şeyi söylemem mümkün değil.

O zamanlar, bizim gibi Aydınlık kökenli Kaan Güner, liberal-yeşilci bir yönelim içindeydi. Proletarya diktatörlüğü tartışılırken, bu teoriye, toplantıya katılanların çoğundan farklı olarak kökten karşı çıkıyor, eleştiriyordu. Emine de feminist yönelimi nedeniyle Kaan'ı destekliyordu bu noktada. Daryo Navaro, Troçkist akidenin gereği olarak proletarya diktatörlüğünü savunuyordu, çok sert bir şekilde olmasa da. Ben ise, Kaan ve Emine'nin çoğu eleştirisine hak vermekle birlikte, henüz proletarya diktatörlüğünü reddedecek noktaya gelmemiş bir Leninistim hâlâ. Üstelik Emine'nin Kaan'a katılan çıkışlarını "taktik" açıdan da yanlış buluyordum. Evde özel olarak konuştuğumuzda, ona, biraz daha "itidalli" davranmasını öneriyordum. Yoksa, orada bulunan Troçkistler ve Tijen gibi hâlâ eski sekter yönelimlerinden kopamayanlar "bizi" Kaan gibi liberal sanabilirdi. Anlayacağınız, hâlâ "politik hayvan"lığımı sürdürmekteydim o sıralar.

Bu toplantılar sanırım iki ay kadar sürdü. Toplantıların "manevi lideri" havalarına bürünen ve Fatma gelmeden toplantının başlamasına asla izin vermeyen (başkaları gecikince başlardı oysa toplantı) Daryo Navaro, her toplantının sonunda, "memnun kaldığını" ya da "kalmadığını" beyan ederek, biz "teorisyenleri", "takdir" ya da "tekdir" etme gereği duyardı.

Sadece o günlere münhasır olarak söyleyeceğim, toplantılardaki en sekter kişi rahmetli Tijen'di. Nedense, özel olarak bana takmıştı. Ben ağzımı açmayagöreyim, derhal karşı çıkar ve benimle kendisi arasında bir çekişme ortamı yaratırdı. O zamanki görüşleri, genelde muhafazakâr-sol bir yönelimi temsil ediyordu. Daha sonraki yıllarda, sanırım ölümünden birkaç yıl önce, Tijen'le, yirmi yılı aşkın bir zamandır her yıl yapılan *Anarchist Bookfair*'de karşılaştım. Yanında genç bir adam vardı, onu benimle tanıştırdı. O sekter, çatık kaşlı hali gitmiş, yüzü aydınlanmıştı. Pek siyaset konuşamadık ama sanırım yedi sekiz yıl önceki o sekter halinden oldukça uzaklaşmıştı. Benimle yumuşak konuşma tarzından ve çevresine artık gülümseyerek bakıyor olmasından algılamıştım bunu. Genç yaşta kaybettik, yazık oldu, değerli bir insandı.

Bizim, "büyük çözümler üreten" Troçkizan toplantıların bütün hararetiyle devam ettiği günlerde Daryo'dan bir davet aldık. Orhan Suda ve eşi Sevgi Suda (*Yanılma*, s. 298; *Havariler*, s. 487; *Sapak*, s. 181, 253) onlara geliyordu, biz de gelmek ister miydik? Orhan Suda, 1960'lı yıllardan beri tanıdığım ve saygı duyduğum, 1950'li yılların başındaki TKP davasından yargılanmış çok önemli bir edebiyat adamıydı. Eski TKP'lilerin arasından, sonradan Troçkizme yönelmiş tek kişiydi. 1970'li yıllarda kurduğu Suda Yayınları, bu ve başka konularda iyi kitaplar basmıştı. Yine Orhan Suda'nın çıkarttığı *Yeni Adımlar* dergisi, 1970'lerde, edebiyat alanında önemli bir işlev yerine getirmişti. Suda'yı her zaman yakından izlemekle birlikte hiç yüz yüze gelmemiştim. Elbette isterdim, ne zamandır merak ettiğim bu değerli insanla doğrudan tanışmayı. Emine'ye de söyledim. O, davet doğrudan kendine yapılmadığı için gelmek istemedi, haklıydı da. Bu, belki ben de dahil, Türkiyeli erkekle-

rin çok sık yaptığı önemli bir hataydı. Davetlerde, bir isim atarak söyleyeyim, "Hikmet Hazerfen ve eşi" denmesi bu ayıbımızın en belirgin örneğidir. Ne demektir eşi? Yani kopyası mı denmek istenmektedir? O insanın kendi adı yok mudur? Feminizmin keskin ve haklı eleştirileri bile bizi "kadın" edememişti. (Bakın nasıl yadırgadık hep birlikte, oysa "adam edemedi" desem sorun yoktu!)

Neyse, tek başıma gitmeye karar verdim. Gidecektim gitmesine de, Daryo ile Fatma'nın kaldıkları ev, Batı Londra'da, cehennemin dibindeydi. Bir sürü yol parası vermem gerekecekti. Bisikletle ise bir buçuk saat tutuyordu. Epey kafa patlatmam gerekti bu konuda. Eğer metro ile gidersem 5 poundum uçup gidecekti. Bisikletle gidersem, evet, yorulacaktım ama 5 pound kazanmış olacaktım! 5 poundla neler neler alınmazdı. Örneğin, o günlerde çorap kıtlığı çekiyordum. 5 poundun karşılığı olarak üç çift çorap kazanmak istemez miydim? Bir sosyal yardımcının kıt kanaat düşleri işte. Sonunda bisikletle gitmeye karar verdim.

Bir buçuk saatlik zorlu bir maratonun sonunda kan ter içinde eve vasıl oldum. Soluk soluğa içeri girdim. Orhan Suda ve Sevgi Suda benden önce gelmişti. Tanıştık. Biraz soluklandım. Daha çok Orhan Suda konuşuyordu. Son derece esprili bir konuşma tarzı vardı. Anlattığı ya da anlatacağı konuyu mutlaka güzel bir fıkrayla süslüyordu.

Konu, doğal olarak sosyalizme, Sovyetler Birliği'ne vb. geldi. Orhan Suda'ya büyük saygı gösteren ve onunla çatışmamaya azami dikkat sarf eden Daryo Navaro'nun, bizim karşımızda gösterdiği "takdirci ve tekdirci" halinden eser kalmamıştı. Her insanın bir başkasıyla ilişkisinde karakterinin bir başka yönünü ön plana çıkardığını sık sık düşünmüşümdür. Tanıdığınızı sandığınız bir insanı bir başkasıyla birlikte gördüğünüzde neredeyse hiç tanımadığınızı fark edersiniz. Örneğin size karşı çok kibar olan bir insanın başkasına son derece üstten, kaba saba bir tavır içinde olduğunu görür, hayretler içinde kalırsınız.

Orhan Suda, Daryo'nun, tüm belaların sorumlusu olarak Stalin'i gösterme çabasını fark etmiş olmalı ki, lafı Lenin'e de ge-

tirdi. "Lenin çok mu farklıydı sanki?" deyiverdi aniden. "O da neler yaptı. Stalin'in başlangıcı Lenin'dir. Bunların hepsi mafyaydı, hepsi," diye gürleyerek devam etti. Daryo, sönük bir sesle, "Öyle mi diyorsunuz ağabey?" dedi. Öyle diyordu ya, duymadın mı Daryo? Orhan Suda öyle diyordu, bunu burada hepimiz duymuştuk da, ya sen ne diyordun onun bu sözleri karşısında, ona öğrenseydik. Yok, Daryo bu konuyu susarak geçiştirmeyi tercih etmişti.

Ya ben? Ben de hâlâ Leninist değil miydim? Ben niye karşı çıkmıyordum. Daryo gibi taktisyen de değildim üstelik. Hayır, Lenin'i savunmaya gücüm yoktu, ona olan inancımın son noktasına geldiğini net bir şekilde hissettiğimi hatırlıyorum. Lenin'i savunmayacaktım, çünkü savunulacak bir yanı yoktu. Orhan Suda doğru söylüyordu. Leninizme olan güvenimin son bağlarını da bu sözler çözmüştü. Evet, bitmişti. Ama biz, biz bu ölüyü gömüp yolumuza devam etmeliydik. Ölenle ölünmezdi.

Çok hafif bir ikindi yemeğiydi. Çorba da vardı. Orhan Suda ve Sevgi Suda, yollarının uzun olduğunu söyleyerek kalktılar. İçimden, "Bir de bana sorun," dedim. Bu akşam vakti bir buçuk saat pedal sallayacaktım.

Bundan sonraki günlerden birinde, epey zamandır Londra'da yaşayan, Aydınlık hareketinden arkadaşım Doğan Kemancı (*Havariler*, s. 192) beni ziyaret etti. Hâlâ Aydınlıkçı olup olmadığını tam anlayamadığım Doğan Kemancı, yine tam anlayamadığım bir şeylerden söz ediyor, tam anlayamadığım bazı eleştiriler yöneltiyordu bana. Yani Doğan Kemancı, tam anlaşılamayan çok bilinmeyenli bir denklem gibi karşımda durmaktaydı. En sevmediğim dersti matematik. Üniversite giriş sınavlarında tek bir matematik sorusunu çözmeye bile teşebbüs etmemiştim. Bu sefer de "denklemi" çözmek için çaba göstermedim. Bu tembelliğimi fark eden Doğan Kemancı, "Geçen gün, Orhan Suda ile görüştüm," dedi. "Seni görmüş. Hakkında söylediklerinden utandım valla." Fena halde bozulmuştum. "Denkleme" doğru eğildim, "Ne söyledi, neden utandın?" diye sordum. Utanılacak bir şey yaptığımı hatırlamıyordum. "Çok bilinmeyenli denklem" bana kolaylık olsun diye daha açık ko-

nuştu: "Eski liderinizi gördüm, dedi. Bisikletle kan ter içinde geldi, ne hallere düşmüş, yazık, yazık dedi, ben de ne cevap vereceğimi bilemedim."

Doğan Kemancı'nın gidişini zor ettim. Bu meşum ziyaret sona erer ermez telefona sarıldım. Orhan Suda çıktı karşıma, kendine güvenle merak karışımı o ünlü "alo"suyla. Doğan Kemancı'nın, kendisine atfen söylediklerini tekrarladım. İşin aslını astarını öğrenmek istediğimi söyledim. Benim için gerçekten böyle şeyler söylemiş miydi? Orhan Suda kısa bir süre duraladı ve "tam böyle" söylemediğini, sözlerinin bir *concept* içinde anlaşılması gerektiğini belirtti, tam bir edebiyat adamına yakışır sözlerle. Aslında pek ikna olmamıştım. Tevilli bir kabul müydü bu? Fakat o an, "Yok, böyle söylemişsiniz," diye ısrar etmenin gereksiz kaçacağını kavradım ve sözü geçmişe getirdim. O gün Daryolarda sözünü etme fırsatı bulamadığımı, kendisine her zaman büyük saygı duyduğumu ve izlediğimi, hatta, yıllar önce kendisinin benim DTCF'deki Felsefe Bölümü işgali ile ilgili yazdığım bir yazıyı çok beğendiğini duyduğumda çok sevindiğimi söyledim (*Yarılma*, s. 298). Gerçekten beğenmiş miydi o yazıyı, hatırlıyor muydu? Evet, hatırlıyordu. O anda buzlar eridi ve Orhan Ağabey'le telefon konuşmamız ılıman sulara doğru akmaya başladı. Aramızda yeni bir bağ kuruldu, bugüne kadar süren.

Bir daha da aramızda, Doğan Kemancı'nın bana naklettikleri hiç söz konusu olmadı. Ne var ki, yara kapanır ama izi çok daha uzun zaman kalır. Orhan Ağabey'i gerçekten çok sever, saygı duyar, sağduyusuna güvenir ve eşsiz edebiyatçı duyarlılığına hayranlık duyarım. Ama bütün bunlar, onu eleştirmekten kaçınacağım anlamına gelmiyor. Gerektiğinde nasıl kendimi eleştiri tahtasının merkezine koyuyorsam, çok sevdiğim insanları da açıkça eleştirebilmeliyim. İşte şimdi yeri geldi.

Orhan Suda, Doğan Kemancı'ya hangi *concept*'te söylemişti bu sözleri, bunu hep merak ederim. Acaba "Eski yöneticinizi gördüm, ne hallere düşmüş, bisikletle, kan ter içinde geldi," derken ne demek istemişti? Doğan Kemancı'yı "düşkün yöneticisi" dolayısıyla küçük mü düşürmek istemişti? Böylece be-

ni, yerleşik "batıl" anlayışlara sahip olduğunu sezdiği Doğan Kemancı'nın gözünden düşürmeye mi çalışmıştı? Eski bir yönetici bisiklete binip kan ter içinde kaldığı için belki yönetici olarak değer kaybedebilirdi (Batı toplumlarında değil elbette, Avrupa'da Bakanlar bisiklete biner, tramvayla yolculuk yapar) ama insan olarak bırakın değer kaybetmeyi, değer kazanırdı. Yoksa, olumlu bir yorumla, bir yöneticinize sahip çıkamadınız mı demek istemişti? Neydi bu düşkünlükler silsilesi? Neden söz konusu olmuştu bütün bunlar? Orhan Suda seviyesindeki bir insan neden böyle bir şeyi söz konusu etmek gereğini duymuştu? İşte, bende o gece Doğan Kemancı'nın aktardığı sözlerle açılmış yaranın bugüne kalmış ve şimdi yazarken görüyorum ki, tam olarak silinmemiş izleri bunlar.

* * *

Sinan'a, 1991 yılının sonlarına doğru sosyal yardım bağlandı. Keza Hakan'a da. Bu, ikisinin de, eğer isterlerse ev yardımı alıp bağımsız bir yere çıkabilecekleri anlamına geliyordu. Sinan ve Hakan, el ele verip, bu "anlamı" kısa sürede gerçekliğe dönüştürdüler. Piccadilly Line üzerinde, Bounds Green ve Arnos Grove'dan sonra gelen Southgate'de, birlikte bir evin alt katını tutup çıktılar. Adı Southgate olmakla birlikte, iyice kuzeyde, uzakça bir semtti burası ama sakindi aynı zamanda. Gerçi bu koca Londra'da sükûnet arayacak en son insandı Sinan.

Zaten ne yeni ev sahibinin, ne de bizim onlara rahat huzur vermeye niyetimiz vardı. Sinan, bir gece evlerinin camına tuğla atıldığını söyledi bize, Hakan da doğruladı onu. Allah Allah! Kim olabilirdi ki? Hırsız olsa neden yapsındı böyle bir şey? Sinan, bunun ev sahibi tarafından yapıldığı kanısındaydı. Adam evi onlara verdiğine pişman olmuş, bu tür provokasyonlar yaparak, korkutup onları evden çıkarmaya uğraşıyormuş. Sinan, kendi beyanına göre, tuğlayı atanı yakalamak için dışarı fırlamış ama failler kendisini görünce hızla kaçmışlar. "Gelin buraya, kaçmayın!" diye bağırmış arkalarından (acaba hangi dilde bağırmıştı, merak etmiştik). Yakalasaymış onlara günlerini gösterecekmiş ama... Bu esrarengiz olayın bizim dar çevremiz-

de epeyce konuşulduğu günlerde Emine'yle birlikte bir muziplik örgütledik. Sinan mangalda kül bırakmıyordu ama dediği kadar cesur muydu bakalım gerçekten? Bunu bir sınasak fena olmazdı! Tamam da ta o kadar yolu kim gidecekti? Sırf bunun için yol parası veremezdik. Bisiklet ne güne duruyordu? Yeter ki oyun olsun, gidiş geliş bir saatten fazla tutan yolu bisikletle kuş gibi aşardım.

Bisikleti biraz uzağa bıraktım. Cebimde taşlarla alt kata yaklaştım ve cama atmaya başladım. Tabii ki, camı kırmayacak büyüklükte taşlardı ama gecenin sessizliğinde epey ses çıkarıyorlardı. Eeee nerede bizim cengâver Sinan? İçerideydi ama burnunu uzatmıyordu dışarı.

Ben eve döndükten bir saat kadar sonra Hakan damladı tabii. Heyecanla olanları anlattı. Olayı "hayalet" ihtimaline yönlendirmeye çalıştık ama bizden daha "materyalist" olan Hakan bu sözlerimizi duymadı bile. Polise şikâyette bulunmayı düşünüyordu. "Yapma," demedik, artık oyunu sonuna kadar götürmek zorundaydık. Polis, telefonda, "Çıkıp bakmadınız mı?" diye sormuş olmalı ki, Hakan, çocukluktan delikanlılığa yeni yeni geçen sesiyle "*I was afraid*," (korkmuştum) diye yanıtladı polisi. Ya Sinan, o korkusuz Napolyon niye çıkmamıştı dışarı? Gülmemek için zor tutuyordum kendimi.

Hakan'a bir başka muziplik daha yapmıştım. Hakan, bir gün merkezde dolaşırken, pavyonuna müşteri çekmeye çalışan bir çığırtkanla karşılaşmış. "İçeride çok güzel kızlarımız var. Giriş 1 pound." Aaaa ne kadar ucuz! Diğer Japon turistleri gibi o da düşmüş ağa.

Girip bir köşeye oturmuş. Tabii anında güzel bir kız damlamış masaya. Daha ne olduğunu anlamadan, iki de içki konmuş önlerine. Hakan, bu içkilerin de 1 poundluk giriş ücretine dahil olabileceğini sanmış saf saf. İkinci içkiler de gelince, Hakan'ın kaygısızlığından kuşkulanan kız, "Bu içkilerin paralı olduğunu biliyorsun, değil mi?" diye sormuş. Ya öyle mi? Ne kadar acaba? Kız hesabı istemiş garsondan. Gelen hesabı gören Hakan'ın gözleri yuvalarından dışarı uğramış. Tam 70 pound. Çevresine bakınmış. Japon turistler hayatlarından son derece memnunmuş.

O anda Japon turist olmadığını hatırlamış Hakan. Ben kalkayım, bu kadar param yok çünkü. Peki bu hesap ne olacak?

Derhal duruma müdahil olmuş pavyonun *bodyguard*'ları. Sizi şöyle alabilir miyiz? "İdare" odasına almışlar Hakan'ı. Hesabı öde demişler. Ödeyemem, çünkü o kadar param yok. Banka kartın falan? O da yok. Bunun üzerine, üstünü aramışlar. Evet, doğru söylüyor, züğürdün biri. Eeeee delikanlı, ne yapacağız şimdi bu durumda? Bilmem. Bu parayı ödeyeceksin, çaresi yok, polise de vermek istemeyiz seni. İyi edersiniz. Öyleyse sen bize adresini ver. Birkaç gün sonra evi ziyaret edelim de "hakkımız" olan parayı senden tahsil edelim. Tahsil terbiye görmüş bir genç olan Hakan bunu kabul etmiş, zaten başka çaresi de yokmuş bu Allahın cezası batakhaneden kurtulmak için. Adresini vermiş ama biraz da çarpıtmış. Bir üst sokağın adını verdiği gibi numarayı da atmış kafadan. Bırakmışlar.

Gelip olayı anlattı bize. Artık gülüyordu ama dünyanın kaç bucak olduğunun, köşebaşlarını çakalların tuttuğunun da biraz olsun farkına varmış bir hali vardı. Aradan birkaç gün geçmişti. Hakan, "nedense" evden dışarı burnunu uzatmıyordu. Soluk soluğa eve girdim. "Hakan, iki adam seni arıyor," dedim. Nasıl yani? Şöyle yani... Tam sokağın köşesinde iki adam yolumu kesip senin ismini söylediler, buralarda bir yerde oturuyormuş, tanır mısınız diye sordular. Herhalde tipimden seni tanıyor olacağımı tahmin ettiler. Tanımıyorum dedim. Yanlış adres vermiş ama elimizden kurtulamaz, bütün evleri tek tek tarayacağız dediler. Çocukcağız telaşlandı tabii. Benimki de haince bir şakaydı yani, yapılacak şey değildi. Baktım, çok telaşlı, gülerek şaka yaptığımı söyledim. Hakan, daha sonra taşınacağımız 39 Park Ridings'te bir karşı-şakayla bunun acısını fazlasıyla çıkaracaktı. Oraya geldiğimde anlatacağım.

Emine'ye de zaman zaman muziplikler yapardım. Bir pazar günü, öğleden sonra, daha önce sözünü ettiğim, "halkımız"dan arkadaşlarımız Mustafa ve Aliye bize misafirliğe gelecekti. Her sabah erkenden, daha ev "halkı" uyanmadan, Şermin'le birlikte sabah yürüyüşlerine çıkardım. O sabah da yürüyüşten dönmüştük. Şakayı yapmak o anda aklıma geldi. Aşağıdaki sokak

kapısını anahtarla açmak yerine zili hızlı hızlı çaldım. Dış kapıdaki diyafondan Emine'nin sesi geldi: "*Who is it?*" Herkesin ses ve konuşma taklidini yapamam ama eğer o kişinin ruhunu tam olarak içime sindirdiysem aynı sesi çıkarabilir, aynı onun gibi konuşabilirdim. Ses tonunu ve konuşma tarzını tam olarak yakaladığım kişilerden biri de Aliye'ydi. Ses aygıtına, "Biziz Amena abila, biziz," diye seslendim. Tam başarı kaydettiğimi, karşı taraftan herhangi bir karşılık yerine telaşlı koşuşturma sesleri gelmesinden anladım. Yukarı çıkıp kapıyı açtım ve bir de baktım, Emine büyük bir telaşla, geceden dağınık bıraktığımız ortalığı toparlamaya çalışıyor. Benim gülerek içeri girdiğimi görünce anladı durumu tabii. Sen misin fincanı yürüten! Al bakalım karşılığını işte.

1991 yılının sonuna doğru, Hakan ve Sinan'la birlikte yeni bir ev tutmaya karar verdik. Dört kişinin ev yardımıyla koca bir ev tutabilirdik. Herkesin de ayrı, bağımsız odası olurdu. Muswell Hill yokuşunun aşağı taraflarında bulunan ve önemli bir alışveriş merkezi kabul edilen Wood Green'de *shopping center*'ın hemen arkasındaki Park Ridings adlı sokağın 39 numaralı evini tuttuk. Ev üç katlıydı. En altta iki oda ve mutfak ile banyo, orta katta büyükçe bir oda ve üst katta da yine bir oda bulunuyordu. Bu sefer evi Azad'dan değil, Hackney'deki Komisyoncu Ersin'den bulmuştuk. Ersin ve ortağı, R. Yürükoğlu'nun başkanlığındaki TKP-İşçinin Sesi örgütünden ayrılıp komisyonculuk işleri yapmaya başlamıştı. Sanmıyorum ki, bu mesleki geçiş Ersin'de çok büyük ruhsal sarsıntılara ve değişimlere yol açmış olsun. Zaten bu mesleği daha önce, TKP-İşçinin Sesi adına yürütüyormuş, daha sonra, herhalde "özelleştirme" furyasına uygun olarak işi kendi adına yürütmeye başlamış.

Taşınacağımız kesinleşince, göçmenlerin, hatta tüm müşterilerinin kendisine karşı intikam hisleriyle dolu olduğu British Telecom'un hatlarını fütursuzca kullanmaya başladık. Nasıl olsa ödemeyecektik hesabı. Kendimiz Türkiye'ye açıp saatlerce konuştuğumuz yetmiyormuş gibi eşe dosta da haber salmıştık, Türkiye'yi gelin bizden arayın diye. Aniden konuklarımızın sayısında bir artış olmuştu.

Tam taşınacağımız günlerde, British Telecom evi aradı. Karşıdaki kişi, sanki "çenemizin düşmesi"ne üzülüyormuş gibi bir ses tonuyla, "Çok fazla konuşuyorsunuz," dedi. "Sanane?" dedim, fütursuzluğu iyice ele almış, "Konuşurum konuşurum, hesabı ödeyecek ben değil miyim, sen hesabı yollamana bak." Müşterilerinin taleplerini kolay kolay yerine getirmeyen o hain British Telecom bu sefer bir dediğimi ikiletmedi: 800 pound. Olur olur, yaz tahtaya, alırsın haftaya!

Her noktada bu kadar paragöz değildik. Sırf, aniden "Biz çıkıyoruz," demeye yüzüm tutmadığından, hakkımız olan 200 pound depoziti ev sahibine bıraktım. Ezile büzüle telefonda çıkacağımızı söyledim adama. Yunanlı, "Geleyim, görüşelim, depozitiniz var," dedi. "O sizde kalsın," dedim, sırf adamla yüz yüze gelmemek için.

Orta kattaki büyük odaya Sinan yerleşti. Üst katı Emine aldı. Hakan, girişin sağındaki odada kalıyordu. Ben ise, resmen, girişin solundaki odada görünmekle birlikte, çoğunlukla, en üstteki Emine'nin odasında yatıyordum. Benim odayı, genellikle Şermin'le Çapkın kullanıyordu.

39 Park Ridings'e taşınır taşınmaz Sinan'ın tavrı aniden değişti. Eh artık ne de olsa "sığınmacının sığınmacısı" değildi. O da bizlerle eşit haklara sahip bir ev paylaşımcısıydı. Bu güzeldi de, Sinan bu "eşitliği" bizim aleyhimizde kullanmaya başlamıştı. Neymiş bu Çapkın'ın yemek kabı mutfağın orta yerinde? Her yer hayvan tüyünden geçilmiyormuş. "Hayvanlarımıza" biraz sahip çıkmalı, temizliğe daha fazla dikkat etmeli, "ortak yaşamın" kurallarına uymalıymışız. Evet ama Sinan, ortak yaşamsa, Muswell Hill'deki de ortak yaşamdı, o zaman hiç sesin çıkmıyordu, şimdi ne oldu böyle? Hem bu neymiş canım, mutfakta bulaşıklar birikip duruyormuş, bakın buraya bir nöbet listesi yapmış, herkes bu listeye göre bulaşık yıkayacakmış bundan böyle. Anlayacağınız, tam bir askerî disiplin. Bu disiplini titizlikle uygulayan Sinan'a, Emine'yle bir ad taktık: "Napolyon"

"Napolyon", kendine bir iş aradı ve buldu da. Komisyoncu Ersin'in bürosunda çalışmaya başladı. Bir gün, neden gittiğimi hatırlamıyorum, Sinan'ın, Ersin'in bürosunda, karşısında-

ki müşteriyle, telefonda Türkçe konuşmasına tanık oldum. Hıyar satmaktaki deneyimlerini burada bir üst düzeyde değerlendiriyordu. "Efendim," diyordu, karşısındaki kişiye, oldukça yapay bir kibar dili kullanarak. "Sizin evi beğenip tutmanız bizim de menfaatimize. O zaman biz de ev sahibinden komisyon almış olacağız. Bu yüzden menfaatlerimiz ortak..." "Biz", "ortak menfaat" vb... Ne çabuk benimsemişti bu sahtekârca komisyoncu ağızlarını.

"Napolyon"la aramızda iyiden iyiye gergin bir ortam oluşmasına rağmen akşam eğlencelerimiz bir süre daha devam etti. Türkiye'deyken, Vedat Sonerlerin (bkz. *Yarılma*, *Havariler*, *Sapak*) evinde "Gizli Hedef" adlı oldukça zevkli bir oyun oynardık, çoluk çocuğu da katarak. Bu, bir savaş oyunuydu. Dünya haritasının üstünde oynanıyordu. Herkese belli sayıda ülke ve asker veriliyordu. Başkasının ülkesine göz koyan, ona karşı savaş açıyor ve fincanın içine konan zarlarla kıyasıya bir savaş başlıyordu. Oyunun en zevkli ve hinoğlu hince yanı, oyuncuların birbirleriyle bir başkasına karşı gizli ittifaka girmesiydi. Birisini haklamak için ortak menfaatlerde anlaşılıyor ve kıskaca alınan oyuncunun gözünün yaşına bakılmadan iki taraftan saldırıya geçiliyordu. Sonra ittifak yapanlar da birbirine saldırıyordu, o başka. Anlayacağınız, gerçek hayattaki, özellikle politik yaşamdaki hile hurdanın oyun haline getirilmiş şekliydi bu. Tuhaf olan ise, gerçek hayatta bu tür ayak oyunlarını becerememeyen benim gibi birisinin, bu oyun söz konusu olunca cin kesilmesiydi. Vedat'la Işık'ın oğlu Yunus, bu yüzden, o zamanki en ünlü TV dizisi "Dallas"ın, hile ve desiseden ibaret baş kahramanının adını takmıştı bana: JR (Ceyar).

Bu oyunların "deli generali", "Napolyon"du. Kendisine karşı yapılan ittifaklara canı sıkılır, "müttefiklerin" kendisine karşı ortak saldırılarına kafası bozulur, oyunun kurallarına uygun olarak o da yeni ittifaklar peşinde koşacağına, tutar, en olmayacak anda, en olmayacak orduya karşı mantıksız bir saldırıya girişir, ya tüm ordularını kaybeder ve diskalifiye olur ya da saldırdığı orduyu saf dışı bırakırdı. Bu yüzden, ben de dahil diğer oyuncular, "Napolyon"un düşmanlığını kazanmamaya dikkat

eder, onun mantıksız saldırganlığını rakiplerinin üzerine yönlendirmek için olmadık dedikodular yayar, "Napolyon"un o kişiden kuşkulanması için her türlü dolabı çevirirdik. "Bana kalırsa, Emine sana saldırmayı düşünüyor," ya da "Sinan, Hakan sana neden öyle kötü kötü baktı, seninle ilgili iyi şeyler düşünmüyor galiba," gibi...

1992 yılına Trafalgar Square'de girmeye karar verdik. Sinan'ın külüstür arabasıyla, gece yarısına doğru Trafalgar'a gittik. Meydanın çevresinde yoğun polis önlemi vardı. Polisler arama yapıyor, yanında içki taşıyanları alana sokmuyordu. Üstümüzü aratarak girdik alana. Kadınlı erkekli büyük bir kalabalık, heyecanla yeni yılın ilan edilmesini bekliyordu. Ve sonunda beklenen o an geldi. Alandan büyük bir gürültü yükseldi. Kadınlar ve erkekler, birbirini tanısın tanımasın, "*Happy new year!*" diye bağrışarak sarılıp öpüşüyordu. Kadınlar ve erkekler dedim, çünkü Batı kültüründe bir kadınla erkeğin öpüşmesi ne kadar normal kabul edilirse, iki erkeğin öpüşmesi de o kadar yadırganır, hatta birbiriyle öpüşen iki erkeğin eşcinsel olduğu düşünülür. Şu "aksiliğe" bakın ki, İngiltere'de eşcinsellerin çoğu sakallı, bıyıklı ve maço görünümlüdür. Özellikle bıyık bırakmaya pek meraklı Türkiyeli mültecilerin bir de üstüne üstlük ikide bir erkek erkeğe öpüşmelerini İngilizler kim bilir nasıl yorumluyordur. Evet ama eşcinsellik onlarda, bizde olduğu gibi önemli bir sorun değildi ki, gayet normal bir olaydı.

İçimizde 1992'yi en hararetli kutlayan Sinan'dı. "*Happy new year!*" diyerek sarılıp öptüğü kızları bırakmak bilmiyor, birinden diğerine yöneliyordu. Ne var ki, gördüğüm kadarıyla, orada Sinan'dan daha popüler erkekler vardı. Tekerlekli sandalyesiyle gelmiş bir genç örneğin. Kızlar, bu talihsiz genci öpücükleriyle ödüllendirmek için neredeyse kuyruğa girmişti. Arabayla giderken, her gördüğü "dişi" varlığa "Of anam fıstık!" diye laf atan Sinan bu durumu önceden tahmin edebilseydi, elbette oraya tekerlekli sandalye ile gelirdi!

II

1992-1995

Anarşistler

"Geceyarısı aramazdı hiç
İngilizcemi tek anlayan
Yunanlı arkadaşım
Sas Nases"

– Nihat Ziyalan, "Telefon"

Wood Green o kadar yeni bir semt sayılmazdı bizim için. Muswell Hill'den sık sık inerdik buraya. Büyükçe bir semtti. Büyük bir alışveriş merkezi vardı. Marks&Spencer gibi bütün büyük giyim mağazalarının şubelerini görmek mümkündü Wood Green'de. Çevrede büyükçe parklar da vardı. Turnpike Lane'e açılan Philip Lane bu semti Tottenham'a bağlardı.

Bu büyükçe parklarda, işsiz siyahlara olduğu gibi, bizim Türkiyeli sığınmacılara da rastlardınız. Sokaklarda ya da parklarda, kafasında köylü kasketi, üstüne bol gelen ceketi ve pantolonu, uzun sarkık bıyıklı, yaşlı Alevi köylülerine rastlamak insana hüzün verirdi. Kim bilir hangi rüzgâr savurmuştu onu köyünden alıp bu yabancısı olduğu diyarlara. Elleri arkasında, parmaklarına tespihini dolamış, başı havalarda, öylece, tek başına dolaşırdı. Belki de konuşacak birilerini arardı. Nadiren yanında başı yazmalı, şalvarlı karısı da olurdu. İnsanın içine işlerdi

bu görüntü, gözünüzden yaş gelmemesi için zorlardınız kendinizi. Sığınamamış sığınmacının heykeli gibi bir taşın ya da bankın üzerine oturmuş olurdu. Çaresiz, umarsız, yalnız, ne geldiği yere ne kendi içine ne de dilsiz kaldığı bu ülkeye sığabilen acılı sığınmacının.

Gerçekte ruhsal olarak sığınamadıkları bu ülkede, bu kentte, ister istemez "memleket" kahvelerine sığınmakta bulurlardı çareyi. Orada kendilerine benzer başka yaşlılar vardı. Belki de yakın köylüleri... "Küreciklıler Kahvesi" "Pazarcıklılar Kahvesi" "Memleketin" havasını, suyunu konuşurlardı orada akranlarıyla. Belki de anılarını. Sonra kâğıt oynarlardı. Bitmeyen boş zamanlarını oralarda tüketmenin tek yoluydu bu. Evde ne yapacaklardı ki? En iyisi oralarda zaman öldürmekti. Ya da ruhlarının bitmeyen acısını.

Ya okuma yazma bile bilmeyen karıları? Onların durumu daha da acıklıydı. Metroya binip uzaklara gidemezlerdi. İşaretleri okuyamadıklarından yollarını bulmaları çok zordu. İster istemez kendilerine benzer kadınları bulup onlara komşuluğa giderlerdi. Bazen de yakın çevrelerindeki dükkânlardan alışverişe. Dil sorunundan dolayı Türk-Kürt dükkânlarını tercih ederlerdi. Dertliydiler. Yüzlerinden okunurdu dertli oldukları. Yaşamadan yaşayan ve yaşlananlardı onlar. Çabuk hastalanır, çabuk ölürlerdi. Dilsizlik, kendini ifade edememek, çabuk tüketirdi onları. Tek umutları, köylerine gömülmekti. Cenazeleri ülkeye taşıyan kurumlar vardı Londra'da. Aileleri ne yapar ne eder, onların bu son isteğini yerine getirirdi. Bu kurumlar çok para talep etse de.

Şermin tanırdı bu hemşerilerini. Onların kokusunu bilirdi. İnsanların belli beslenme alışkanlıkları kokularına da siniyordu. Yolda yürürken aniden derin bir nefes alır ve geri dönüp birinin peşine takılırdı. Hemen anlardım Şermin'in bir hemşerisine rastladığını. Fakat Şermin'in bu vefalı tavrı, çoğunlukla yanlış anlaşılırdı sığınmacılar tarafından. Durup dururken peşlerine takılan bu köpekten ürkerlerdi. Ben hemen yatıştırma gereği duyardım onları. "Korkmayın, kokunuzu aldı, sizi hemşerisi olarak tanıda da," derdim. Biraz yatışırlardı ama bu sefer yüzle-

ri bir başka anlamda ekşirdi. Hoşlanmadıklarını belli ederlerdi bu hemşerilik muhabbetinden, belki de hakaret kabul ederlerdi benim sözlerimi ama ters bir laf da söylemezlerdi. Anlardım onları. Zaten insan yerine konmuyorlardı bu ülkede. Bir de köpekle hemşeri olmak!

* * *

Sinan'ın üstümüzdeki "Napolyon"luğu çok fazla sürmedi. Biraz da Ersin'in yanında komisyoncu olarak çalışmasından yararlanarak kendisine yeni bir ev buldu ve bizim "tartışma toplantıları"nın katılımcılarından Dilek'le anlaşıp ayrı bir eve çıktı. Evet ama bu tam bir oyun bozanlıktı, çünkü bu durumda bizim ondan boşalan yere yeni birisini anında bulmamız imkânsızdı, hele haftada yaklaşık 100 poundluk açığı kendi cebimizden kapamamız düşünülemezdi bile. Şimdi ne yapacaktık?

Bazı arkadaşlar akıl verdi. Yakında Irmak yaz tatili için bir aylığına bir kere daha gelecekti Londra'ya. Irmak'ı burada, yanındaymış gibi gösterirsin dediler. O zaman Irmak adına sosyal yardım ve ev yardımı almam mümkün olabilirmiş. Kira sorunu böylece çözülürmüş. Bu tavsiyeye uydum. Sosyal Yardım, herhalde yaşı küçük olduğu için Irmak'ı görme talebinde bulunmadı ve yardımı bağladı. Bir kez daha şansımız yaver gitmişti. Hayat, bir cambazın ipi gibiydi bizim için. Sendeliyor ama düşmüyorduk.

Nitekim, kısa süre sonra Irmak gerçekten de geldi. Sosyal Yardımın onu görmek gibi bir talebi olması halinde götürüp gösterebilirdim. Daha sonra, bu endişemin de yersiz olduğunu anlayacaktım. Irlanda Çingeneleri, böyle durumlarda sosyal yardım kurumuna birbirlerinin çocuklarını gösterirmiş.

Irmak büyümüş, serpilmiş, koca kız olmuştu. Havaalanında onu karşıladığımda birbirimize sarılıp ağladık. İkimiz de gözyaşlarımızı birbirimizden saklamaya çalışıyorduk ama nafile. Bir ay kadar kaldı. Olanaklar ölçüsünde müzelere falan götürmeye çalıştım onu.

Irmak bir aylık tatilini tamamlayıp döndükten sonra, eve mültecilerin korkulu rüyası bir sarı zarfın gelmesi (bu, mülte-

cilerin, devlet kapısında bir işleri olduğunun uğursuz bir işaretiydi) beni altüst etmişti. Zarftan çıkan resmî yazıda, "Housing Benefit" görevlilerinin evi şu gün, şu şu saatler arasında ziyaret edeceği yazıyordu. İşte şimdi hapı yutmuştuk. Acaba Irmak'la ilgili olarak mı geliyorlardı? Şimdi onlara ne diyecektim? Türkiye'deki yaşamımın otuz yılı siyasi polisten kaçmakla geçmişti. Bu ülkede ise "ekonomi polisi" her an ensemdeydi. Galiba hayatımın bundan sonraki bölümü de "ekonomi polisi"nden kaçmakla geçecekti.

O gün büyük endişe içinde "ekonomi polisleri"ni bekledim. Epey geciktiler. Gelme saatlerinin sonuna doğru ev halkının bana bakıp bakıp kıkırdamasından bir tuhaflık olduğunu sezinledim ama endişem o kadar büyüktü ki, fazla da kafa yormadım. Sonra durum ortaya çıktı. Meğer bütün mizanseni hazırlayan, mektubu bilgisayarda yazıp sarı zarf içinde gönderen Hakan'dan başkası değilmiş. Bravo doğrusu, ne diyeyim. Ona yaptığım muzipliğin acısını fazlasıyla çıkarmıştı.

"Şakasını yapma, gerçek olur," diye bir laf da vardır. Bu da doğruymuş. Günün birinde iki "Housing Benefit" görevlisi hiç haber vermeden eve damlamasın mı... Odalara baktılar, kimlere ait olduğunu kontrol ettiler. Görevlilerden biri daha gayretkeş görünüyordu. Diğeri, Türkçe konuşabilen Kıbrıslı bir kadındı. Sinan'dan boşalan orta kattaki odaya geldiklerinde bu odanın Irmak'ın üzerine kayıtlı olduğunu gördüler. Görevli, kızımın nerede olduğunu sordu. "Okulda," demekten başka çarem yoktu. "Hangi okulda okuyor?" diye sordu bu sefer. Hiçbir okul adı bilmiyordum. Şaban Şerif'e gidip gelirken, Crouch End'e yakın bir *secondary school*'un varlığından haberdardım ama adını bilmiyordum. Bu okulu tarif ettim, adını hatırlamaya çalışıyormuş gibi yaparak. O anda Kıbrıslı kadın imdadıma yetişti. "Tamam tamam," dedi: "Biliyorum o okulu." Ve okulun adını söyledi. Diğer memur pek kül yutmaz birine benziyordu. "Kayıt belgesi var mı?" diye sordu bu sefer. Kıbrıslı kadın sanırım durumu anlamıştı. "Var var," dedi benim yerime, "Ben görmüştüm daha önce." Kadın, beni tanımadığı halde resmen kefil olmuş ve himaye etmişti, hem de hileli bir durum olduğunu

bile bile. İnsanın karşısına en olmayacak durumlarda bir koruyucu melek çıkar. Hayat böyle sağlar dengesini.

Sinan'la aramız bozulmasına rağmen tartışma toplantıları devam ediyordu. Fakat bu toplantıların da tadının kaçtığı belliydi. İlk başlardaki heves pek kalmamıştı. Katılanların sayısı yarı yarıya düşmüştü. Bu bir yana, toplantılardaki tartışmalar gittikçe gergin bir hal alıyordu. Son toplantılardan birini hatırlıyorum. Konu, kadın sorunu ve feminizmdi. Bu toplantıda Emine ile diğerlerinin karşı karşıya geleceği çok açıktı. Sinan, solun feminizm konusundaki klasik görüşlerini dile getirerek tartışmayı açmış oldu. "Feminizme kan vermeyeceğiz," diyor, başka bir şey demiyordu. Daryo, Sinan'a göre daha ihtiyatlı ve kurnazdı. Sinan gibi slogan atmak yerine, İngiltere'den "ikna edici" örnekler vermeyi daha akıllıca bulmuştu. İngiltere'de feminizm tam bir burjuva akımıydı, ona göre. Öncelikle İngiltere'deki feminizmi tartışmalıydık. Emine bu oyuna gelmedi. Konumuzun İngiltere olmadığını söyledi. Sorunu öncelikle Türkiye bazında tartışmalıydık. Böylece Daryo'nun taktiği geçersiz kılınmış oldu. Emine hızını alamayıp, "kan vermekten" imtina eden Sinan'a da yüklendi. Onun kadınlara "Of anam fıstık!" diye laf atmasını bile gündeme getirdi. Özel olarak tanık olunan bu durumun fikrî bir tartışmaya getirilip o insanın mahcup edilmesi doğru muydu, hâlâ emin değilim. Evet, Sinan'ın maçoluğu diz boyuydu ama konunun bu kadar özelleştirilmesi de gerekmezdi sanırım. Bu noktada, Emine'nin argümanını zayıflatacak bir tutum almayıp onu genelde desteklediğimi de belirtmeliyim. Daha sonra da eleştirdiğimi hatırlamıyorum. Aynı tarafta yer almak eleştiriyi köreltir.

Sanırım bu, son ya da sondan bir önceki toplantıydı. Daha doğrusu, bundan sonra, sol gruplardan başka tartışmacılar katıldı ve toplantıların niteliği bir ölçüde değişip sol grupların platformu olmaya doğru evrildi. Bu gelişmeyi gören Emine bir yazı göndererek toplantılardan çekildiğini bildirdi, kısa süre sonra ben de çekildim. Sanırım bizden sonra da pek devam etmedi toplantılar.

* * *

Londra'ya zaman zaman Avrupa'nın diğer ülkelerinden ya da Türkiye'den de arkadaşlar gelirdi. Onlarla buluşup hoşbeş etmek bazen hoş olurdu ama bazen de geçmişte yaşanan bazı tatsız olaylardan dolayı insanın ağzında ekşimsi bir tat kalırdı.

Bu tür ziyaretlerden en erkenini İlkay Demir (bkz. *Yanılma, Havariler, Sapak*) yapmıştı diye hatırlıyorum. Sanırım, o sırada yaşamakta olduğu Brüksel'den gelmişti. Eski zamanlarda Londra'nın "hal"i görevini yapıp zamanımızda önemli bir turistik merkez olan, aynı zamanda birçok bağımsız göstericinin sokak gösterileri ve oyunları düzenlediği, kimilerinin üstüne yaldız sürüp kıpırdayan heykel rolüne bürünerek para topladığı Covent Garden'da buluşup kahve içtik, sağdan soldan konuşmaya çalıştık. İkimiz de tutuktuk, bu yüzden verimli bir sohbet olmadı.

İlkay Demir, 1968 hareketinin yetiştirdiği, entelektüel kapasitesi en geniş devrimci kadınlardandı. Bizim kuşakta, sorunlar üzerinde derin bir şekilde düşünüp kendine özgü fikirler geliştiren az sayıda kişiden biriydi. Uzun mücadele yılları içinde, eşi Necmi Demir'le birlikte başlı başına bir örgüt haline geldiklerini söylersem abartmış olmam sanırım. Bu halleri beni eskiden beri çok rahatsız ederdi. Sanki aralarında bir konuda ihtilaf varmış gibi bir tutum takınarak o konuyu gündeme getirirlerdi. Yani aralarında tartışıyormuş, çatışıyormuş rolü oynarlardı, amaçları konuyu istedikleri biçim ve kıvamda gündeme getirmek olurdu aslında. Ben de önceleri bunun rol olduğunu anlayamamış, aralarında gerçekten ihtilaflar olduğunu sanmıştım. Oysa, işin gerçeği şuydu ki, bu "örgüt"te asla ihtilaf ve bölünme olmazdı, her şey titizlikle önceden planlanırdı, gerçek bir hizip çatışması bile aramak boşunaydı burada. Tam anlamıyla monolitik bir "örgüt"tü bu.

Kendisine "alçak" diye hakaret ettiğim halde (*Sapak*, s. 243), daha sonraki yıllarda, Necmi Demir bana karşı olgun bir tutum takınmıştır. "Örgüt"ün daha sekter kanadını oluşturan İlkay Demir ise, entelektüel kapasitesinden beklenmeyecek bir sığlık

ve garez hali sergilemiştir (demek aralarında bazı farklılıklar da varmış). 2000'li yılların başlarında, Datça'da karşılaştığımızda, *Yarılma* ve *Havariler*'i protesto babında okumadığını yüzüme karşı beyan ederek, Aydınlıkçıları saymazsak, kitaplarıma karşı en sert tutumu takınan insan oldu. Hâlâ emin olamadığım bir durumu ise bundan iki yıl önce yaşadım. İlkay Demir bahsi açılmışken bunu da burada anlatmadan geçmemeliyim.

Ankara'da, yeğenim Bilge Zileli'nin (*Havariler*, s. 449) nikâhına katılmış, Datça'ya gidiyordum. Ankara otogarında otobüsümü beklerken İlkay Demir'i gördüm ya da gördüğümü sandım. Yanında kendisinden biraz daha genç iki kadın daha vardı. Sanırım o da beni görmüş, gözlerini kaçırmıştı. Eski bir arkadaşımı görüp selam vermemenin çok ayıp kaçacağını düşünerek yanma gittim ve "Merhaba İlkay," dedim. Sertçe dönerek, gözlüklerinin ardından çok iyi bildiğim keskin bakışlarıyla bana baktı ve "Sanırım karıştırıyorsunuz," dedi. Şaşırıp kalmıştım, ne diyeceğimi bilemedim. Karşımdakinin İlkay olduğundan, benim Gün olduğumdan emin olduğum kadar emindim ya da emin olduğumu sanıyordum. Ama o anda yapılacak bir şey yoktu. "Afedersiniz," dedim. "Sizi bir arkadaşıma benzettim de." Kadın, çok iyi tanıdığım ses tonuyla ve havasıyla, "Olabilir, insanlar çift çift yaratılmıştır," diye karşıladı beni bu sefer. Bozguna uğramış bir şekilde uzaklaştım oradan. Olayı geçenlerde Ömer Faruk'a (Cıravoğlu) anlattım. Rastladığım kişinin kesinlikle İlkay olamayacağını söyledi. Bu beni yeniden tereddüte düşürdü. Neyse, buraya yazayım da ben, eğer rastladığım İlkay tıpkısı kişi gerçekten o değilse, günahı benim boynuma olsun!

Hollanda'dan Mehmet Emin Yıldırım da (*Havariler*, s. 308; *Sapak*, s. 94, 96, 255) kız arkadaşıyla birlikte Muswell Hill'deki evde bizi ziyaret etmişti. Her zamanki gibi soğukkanlı değerlendirmeler yapan Mehmet Emin'di işte. Bu sefer de Marksizmin nasıl sona erdiğini anlatıp tepemi attırıyordu. Avrupa'nın bütün ikinci el kitapçıları Marx'ın ve Lenin'in eserleriyle dolup taşıyormuş. En ucuz kitaplar bunlarmış. Kimse başını çevirip bakmıyormuş bile. Kitap satıcıları mecburen kâğıt fiyatı-

na kiloyla satıyormuş bunları artık, Marksizm-Leninizm bu kadar gözden düşmüş. Mehmet Emin'le pek tartışmadım ama içten içe kızdım ona. Gerçek durum dediği gibi olsa bile nasıl bu kadar soğukkanlı olabiliyordu? Baş belası ebeveynlerinin ölümünden içten içe sevinç duyan evlatlar gibi devrimin ölümüne mi (o zaman hâlâ Marksizm-Leninizmle devrimi eşit görüyordum) sevinecektik? Mehmet Emin'le eski Dev-Yol hareketinden kız arkadaşı evden ayrıldıktan sonra bu düşüncemi Emine'ye de net bir şekilde ifade etmiştim. Emine benimle aynı görüşte değildi. Ona göre de ölü bir an önce gömülse iyi olurdu, ortalığı pis kokular kaplamadan.

Eski arkadaşlarımdan Fatma Bursalı da (*Havariler*, s. 219, 294, 490, 518, 519) 1990'h yılların başlarında Londra'ya gelmişti, onunla da buluştuk. Fatma'yı severdim, hem de hayata tamamen seçkinci bir bakışı olduğu halde. Bu konuda hiç uyuşamazdık. O ne kadar seçkinciyse, ben de o kadar, neredeyse "popülist" denecek ölçüde seçkincilikten uzaktım. O köylüleri sevmez, ben severdim örneğin. O, şehirleri dolduran "maganda"lardan küçümseyerek söz ettikçe, ben de içimden onun iflah olmaz sınıfsal güdülerini küçümserdim. Aramızdaki bu büyük bakış farkına rağmen arkadaş olarak anlaşırdık, galiba mizah duygularımızdı bizi birbirimize yaklaştıran.

Babası ünlü bir doktor olan Fatma, ilk cumhuriyet kuşaklarına özgü "eğitim seferberliği" ve dil bilen, kültürlü kuşaklar yetiştirme anlayışına uygun olarak, küçük yaştan itibaren kolejlere gönderilmiş, Almanca ile İngilizce'yi anadili gibi öğrenmişti. Hayatını, uluslararası toplantılarda simultane tercümanlık yaparak kazanıyordu. Bu yüzden sık sık ülke dışına çıkıyordu. Sanırım yine böyle bir konferans için gelmişti.

Fatma geldi ve biz göçmenlerin yaşamını gördü. Her zamanki seçkinci ve yukarıdan bakan havasıyla yaşamımızı beğenmedi. Hiç tiyatroya gitmiş miydik, müzeye gitmiş miydik, ya resim sergisine? Sanat faaliyetlerini izliyor muyduk? Londra dünyanın en önemli kültür merkeziydi. Bunlardan yararlanıyor muyduk? Ne gezer. Tiyatroların çok pahalı olduğunu söyledim. Bu gerekçemi derhal geri çevirdi Fatma. İnsan yiyeceğinden ke-

ser yine giderdi, ayıptı ayıp. Trafalgar Square'e bakan "National Gallery"ye gittiğimizi söyledim. Bununla da tatmin olmadı. Oraya herkes gidebilirdi, çünkü parasızdı. Hem ne kadar değerlendirmiştik bakalım?

Fatma, İstanbul'un İstanbul olmaktan çıktığından şikâyet ediyordu. İstanbul artık kocaman bir köy haline gelmişti. Taşralılar her yeri kaplamıştı. Görgüsüzlük diz boyuydu. Sıkmabaşlar çoğalmıştı. Kadınlara "bayan" diye kitap eden kaba saba erkeklerden geçilmiyordu ortalık. Eski, "gerçek" İstanbullulara yaşama alanı kalmamıştı. Fatma'yı dinledikçe, babamın sık sık anlattığı, "Nerede o eski enginarlar," fıkrasını düşünüp kıs kıs gülüyor, içimden, "Sizi gidi asılzadeler sizi, ayrıcalıklarınızdan oldunuz, değil mi?" diyordum. Gerçi benimki de epeyce popülist bir tutumdu ama Fatma'nın burnu yukarlarda elitizmini ancak böylesi bir popülizmle dengeleyebiliyordum.

Fatma, bizim gibi sığınmacılara da acıyarak bakıyordu. 12 Eylül sonrası dönemde aranmaya başladığında, yurtdışına çıkıp sığınmacı olmasını önermişti ona birileri. Kesinlikle reddetmişti bunu. Çok iyi bildiği ve uzun süre yaşadığı Avrupa ülkelerinde dördüncü sınıf insan muamelesi görmeyi dünyada istemezdi. Böylece Fatma'nın bu ziyaretiyle İngiltere'deki konumumuzu ve sınıfımızı net bir şekilde öğrenmiş oluyordum.

Wood Green'e taşındığımız o günlerde romanımın yazımını yeni bitirmiştim. Acaba nerede bastırabilirim ya da bastırabilir miyim diye kara kara düşünüyordum, çünkü Türkiye'ye gidemiyordum ve yayınevleriyle de ilişkim yoktu. Bir sabah telefon çaldı. Açtım. Karşımdaki kişi ismini söyleyerek kendini tanıttı. Bilmediğim bir yayınevi adı söyledi ve kendisinin bu yayınevinin sahibi olduğunu vurguladı. Benim romanımı duymuş, basmak istiyormuş. İçimden, Allah Allah nasıl olur, romanın varlığından saniyesinde nasıl haberdar olmuş olabilirler diye düşünür, bir yandan da sevinmeye hazırlanırken karşı taraftan bir kahkaha yükseldi. Allah cezanı vermesin senin Bülent Kumral! Yine işletmişti beni.

Şakacı, güler yüzlü, hayatı seven, çapkın denen türden bir arkadaştı Bülent Kumral (*Havariler*, s. 130, 341; *Sapak*, s. 17).

Londra'ya gelmiş, Aydınlıkçıların genel irtibat merkezi gibi çalışan Mesut Akın'ı bulmuştu doğal olarak. Mesut'tan, benim roman yazdığımı öğrenince, dur şunu bir işleteyim demişti. İyi de yapmıştı. İşletilmeyi de işletmek kadar severdim. Hatta bazen işliyormuş gibi yaparak karşımdakini işletirdim. Ama bu sefer sahiden işletilmiştim. Bülent Kumral ise, kelimenin her iki anlamıyla da iyi bir "işletmeci"ydi.

Bülent kitapçılık işi yapıyordu ama başka türde bir kitapçılıktı bu. Batı'da basılmış büyük ve pahalı görsel sanat kitaplarını, yabancı dilde ansiklopedileri ve bilim kitaplarını Türkiye'ye ithal edip satan bir şirketin ortaklarındandı.

Mesut'la birlikte geldi bizim eve. Mesut biraz hoşbeş ettikten sonra Bülent'i bırakıp gitti. Biz sohbete devam ettik. Bülent hâlâ Aydınlıkçıydı ama Aydınlık hareketine bir sürü eleştirisi de vardı. Ne var ki, bu eleştiriler daha çok işletmecilik konularında ve teknik şeylerdi. Siyasetlere ya da ideolojiye ilişkin değil. Eskiden beri bir "işletmeci kadro" olduğundan böyle şeylere de pek kafa yormazdı. O, daha çok kendi pratiğinde gördüğü aksaklıkları, sekter anlayışlardan doğan işlevsel kayıpları eleştiriyordu. Aydınlık hareketinin çeşitli işletmelerinin (örneğin Kaynak Yayınları'nın) iyi yönetilmemesi yüzünden uğranılan kayıplara yazıklanıyor, hantal ve iş bilmez parti bürokrasisinden şikâyet ediyordu.

Benim ideolojik ve siyasal konulardaki eleştirilerimi ise sessizce dinledi Bülent. Kimilerine hak verir gibi oldu ama hareketin rotasından ayrılmaya niyeti olmadığı açıktı. Benim Stalin dönemine ilişkin anlattıklarıma hiçbir şekilde itiraz etmedi. Hatta, "Biliyorum, bunlar da iktidara gelseler aynı Stalin'in yaptığı gibi yaparlar," dedi. Peki o zaman? İnsan, kazara iktidara gelecek olsa, kendisi de dahil çok sayıda kişiyi hem de fiilen ortadan kaldıracağını bildiği bir harekete bağlı kalmaya nasıl devam ederdi? Gülerek, "Sen bir mazoşistsin galiba Bülent" dedim. O da gülerek, "Eh öyle denebilir," diye karşıladı beni.

Ömer Faruk Cıravoğlu (bkz. *Yarılma, Havariler, Sapak*) ağabeyi Öner Cıravoğlu'nun kızı Ayşen Cıravoğlu'yla birlikte, Hollanda'dan gelip bizde kalmıştı. Ömer Faruk'la yakın arkadaş-

tık. Ancak *Sapak*'ta anlattığım bir olaydan dolayı (s. 16-19) bana darılmıştı. Hollanda'dayken, bana karşı duyduğu kırgınlığı bir yana bırakıp pasaportlarımızın hazırlanmasına yardımcı olmuştu. Kendi halinde yaşayan, kitap yazan, iyi bir insandı Ömer Faruk. Onu ve yeğenini, Emine'yle birlikte, ünlü *hippy market* Camden Town'a götürmüştük. Camden Pazarı, dünyanın her yerinden turist çeken, özellikle Latin ülkelerinden öğrencilerin rağbet ettiği, çok da pahalı olmayan bir pazardı. İnsanların temel ihtiyaçlarına değil, yeni moda zevklerine, fantezilerine hitap ederdi. Ömer Faruk, bu pazarı yeğeniyle birlikte gezerken, babasından kendisine miras kalmış bir sözü tekrarlayıp duruyordu: "Para tuzağı bunlar."

O dönemde Londra'ya Türkiye'den gelen eski arkadaşlardan biri de Gülay Göktürk'tü (bkz. *Yarılma*, *Havariler*, *Sapak*). Kocası Metin Göktürk'le birlikte gelmişti ama ne olduysa Metin'le karşılaşamamıştım. Mesut Akın'la hem hısımlıkları olduğundan, hem de, halen Aydınlıkçı olsun, olmasın, köken olarak Aydınlıkçı olan konukların çoğu Mesut'ta konakladığından onlar da orada kalıyordu. Mesut, sanırım onların gelişiyle ilgili olarak evinde bir parti vermiş ve beni de çağırmıştı. Gülay'la orada karşılaştık. Gülay, ünlü bir gazeteci olma yolunda hızla ilerliyordu. Ben ise, henüz Londra'daki "gazetecilik hayatıma" başlamamıştım. İleride yapacağım bir espriyi şimdi söylememde bir sakınca yok sanırım. "Eski arkadaşlarımın çoğu Türkiye'de ünlü gazeteciler oldular. Ben de burada," diyordum. Londra'daki "gazeteciliğimi" 1997 yılına geldiğimde anlatacağım.

Gülay'la, Mesut'un partisinde ayaküstü birkaç laf ettik. Her zamanki gibi ihtiyatlı ve ölçülüydü. İnsan ilişkilerinde edilgen bir insandım. Karşımdaki insanda coşku yoksa ben de sönükleşiverirdim. Gülay'ın o ölçülülüğü hep uykumu getirmiştir. Yine öyle oldu. Zaten partide de fazla kalmadım.

Türkiye'de aranırken, insanları çok görmek isterdim ama bu mümkün olmazdı. Kurfallı köyünde Emine'yle birlikte ne çok beklemişizdir bir Allahın kulu gelsin diye. Burada ise tam tersiydi. Neredeyse ziyaretçiler kuyruğa girmişlerdi. 39 Park Ri-

dings'e gelen ziyaretçilerden biri de Demir Küçükaydın'dı (*Havariler*, s. 126).

Demir, Deniz Gezmiş'in "doğrudan eylem" örgütü Devrimci Öğrenci Birliği (DÖB) çevresindendi. Onu TMGT'de birkaç kez gördüğümü hatırlıyorum. Sonra Toptaşı Cezaevi'nde karşılaşmışlık. Kıvılcımlıcı olmuştu. *Kıvılcım* dergisinin yazı işleri müdürlüğünü yapmaktan epeyce hapis yatmış, tahliye olup askere alınmış ve askerden firar ederek Türkiye dışına kaçmıştı. Ergun Aydınoğlu gibi o da Kıvılcımlıcılığını bırakmadan Troçkist olanlardandı. Hamburg'da yaşıyor, taksi şoförlüğü yaparak hayatını kazanıyordu.

Bizim kuşağın dövüşçü kesiminden yetişmiş en esaslı entelektüellerdendi. Herhangi bir akademik eğitimi yoktu. Tamamen "alaylı"ydı. Güçlü bir mantığı ve iyi bir teorik birikimi vardı. Beni ziyarete geldiğinde henüz, daha sonraki yıllardaki, Kürt milliyetçiliğini destekleyen yönelimine girmemiş, o didişmeci uzun yazılarını yazmaya başlamamıştı.

Havadan sudan konuştuğumuz gibi, geçmişten ve gelecekten de konuştuk. Hamburg'daki gençlerin *Koxüz* adlı bir dergi çıkarttıklarını, kendisinin de oraya yazdığını söyledi. İstersem ben de yazabilirmişim. Yazarım dedim. Gerçekten de *Koxüz*'e daha sonraki yıllarda bir yazı yolladım. Bu yazı, Demir'in Kürt milliyetçiliğine destek veren yazılarının eleştirisiydi. Demir, Emine'ye benim nispeten uzak geçmişim hakkında da bir şeyler hatırlattı. "Gün" dedi. "Doğu'nun o kadar etkisi altındaydı ki, ellerini kullanarak konuşması, jestleri bile ona benzerdi." Hiç itiraz etmedim. İnsan, uzun yıllar birlikte bulundugu ve muhakkak ki etkilendiği kişilerin bazı davranışlarını ister istemez kapıyor. Bazen herhangi bir jestimde Can'ı ya da Turgay'ı da yakaladığım olur. "Lider"imiz Doğu Perinçek'ten de mutlaka bir şeyler kapmışımdır. Konuşurken o el hareketlerimi ben de yakalıyorum bazen.

1992 yılında dışarıdan son gelen ziyaretçi, öyle hatırlıyorum ki, Hasan Yalçın'dı (bkz. *Yarılma*, *Havariler*, *Sapak*). Hasan, üst parti bürokrasisi içindeki en yakın arkadaşımdı. 1989 yılı başındaki bölünme sırasında parti merkezinde yer almış ve

biz muhaliflere karşı hayli sert bir "oyun" çıkartmıştı. Aslında iki Hasan Yalçın vardı. Bir, insan, dost, edebiyatçı Hasan Yalçın, bir de bürokrat ve siyasetçi Hasan Yalçın. Benim arkadaşım olan birincisiydi. İkincisini tanımazdım bile.

Bu sefer evimde beni ziyarete gelen Hasan Yalçın-II'ydi. Sinan'ın boşalttığı orta odada bir görüşmemiz oldu. Ne var ki, bu görüşmede eski dostluğumuzdan, esprilerimizden eser yoktu. Hasan'ın bürokrat maskesini delip geçmek olanaksızdı. Bende de o atılganlık yoktu doğrusu. Kendi savunduğum türdeki Marksizm-Leninizme olan güvenimin de sarsıldığı günlerde yaşıyordum. Bu yüzden Hasan'la ateşli tartışmalara girişmedim. Öyle sanıyorum ki, Hasan da karşısında eski ateşli Gün'ü bulamadığı için içten içe üzülmüştür.

Nasıl olduysa bir ara, "Şaban Şerif'i de görecek misin?" diye sordum Hasan'a. "Hayır, görmeyeceğim," diye yanıtladı beni. Sonra da "O senin gibi değil, parti ve devrim düşmanı," diye ekledi. "Ben nasıl biriysem Şaban Şerif de öyle biri," diye kefil oldum Şaban Şerif'e, "Aramızda hiçbir fark yok." Konuşmamız böyle kesik kesik cümlelerle devam etti. Bir ara, konuyu siyasetten, eski günlerde yaptığımız gibi edebiyata getirmeye çalıştım. Yeni yazdığım romanımdan söz ettim. Hatta, sanırım ilk birkaç sayfasını da okudum. Kısa bir süre için, tanıdığım Hasan Yalçın-I'e dönüşür gibi oldu. Virginia Woolf'tan, bilinç akımından söz etti. İkimiz de boşuna çaba gösteriyorduk aslında. Arkadaşlığımız siyaseten katledilmişti. Bu, her şeye rağmen sevdiğim arkadaşım Hasan Yalçın'ı son görüşümdü. 2002 yılında, ani bir kalp kriziyle yaşamı sona erecekti.

* * *

O yıl Hollanda'daki arkadaşların çağrısı üzerine Amsterdam'a gittik. Özellikle ben Amsterdam'daki arkadaşları görmek istiyordum. Ömer Faruk'la geçmişte bir dargınlık geçmişti aramızda. İngiltere'ye geldikten sonra da, Ahmet Cengiz'le bir gerginlik yaşamıştım mektuplar yoluyla. Eski lider havalarımdan henüz tam sıyrılmamış olmalıyım ki, Ahmet Cengiz, talimat veren mektuplar yazmamdan ve eleştiriler yapmamdan rahatsız olmuş

ve bunu da sert bir dille yazarak iletmişti bana. Eğer gider, doğrudan doğruya görüşürsem bu tür kırgınlık ve gerginleri bir ölçüde gideririm diye düşünüyordum. Amsterdam benim yabancım değildi. Daha önce iki kere gitmiştim, Kırmızı Fenerleri'yle ve Kraliçeler Günü'yle ünlü bu kente. Şu tesadüfe bakın ki, bu gidişimiz de nisan sonuna, yani Kraliçeler Günü'ne rastlamıştı.

Otobüsle, kara yolundan gidecektik. Hakan bizi uyardı, Fransa üzerinden gideceksenız vize almanız gerekir diye. Çünkü Fransa, diğer Avrupa ülkelerinden farklı olarak, bizim gibi mavi göçmen pasaportu taşıyanlardan da vize istiyormuş. Önce ihtimal vermedim ama sonra içime bir kurt düştü. Bileti aldığım şirkete gidip sordum. Gerçekten de Fransa'dan geçiş vizesi almamız gerekiyormuş. Bunun üzerine biletleri değiştirdim. Fransa'dan geçmeyen otobüsten bilet aldım. Hakan uyarmasa, "özgürlük, eşitlik ve kardeşlik"in yaratıcısı Fransa'dan geri döndürülecektik.

Emine'yle yolculuktaki halimiz de komikti. Bir yerde baktık herkes iniyor, biz de indik. Sonra herkes bir başka otobüse bindi. Biz de onları takip ettik. Fakat sonra, herkesin inerken ve binerken çantasını yanına aldığını fark ettik. Otobüsten kendimizi atarak koşa koşa gidip çantalarımızı aldık ve geri geldik. Yoksa gitti giderdi. İnsan, bilmeyince ne kadar garip oluyor, nasıl da çocuklaşıyor.

Amsterdam'da, Ömer Faruk'un evinde kaldık. Kendilerine "Benelux Kızılları" (*Sapak*, s. 94) adını veren bizim eski arkadaş grubu yerli yerindeydi, İlkay ve Necmi Demir hariç. Birten Lostar'la Ali Develioğlu buraya evli gelmiş, sonra ayrılmışlardı. Ahmet Cengiz'le Ayşe Cengiz'in kızları Ufuk Cengiz büyümüştü. Mehmet Emin Yıldırım, bizi Londra'da birlikte ziyaret ettikleri Dev-Yol'cu kız arkadaşıyla birlikteydi.

Erkan Yücel'in Halk Oyuncuları'ndan Şıhali Yalçıner de Amsterdam'daydı, bizi evine yemeğe de davet etmişti. O sıralar vejetaryenliğe özendiğimden vejetaryenmiş gibi davranıyordum. O yaştan sonra vejetaryenliği içselleştirmenin ne kadar zor bir şey olduğunu kavrayacaktım, fakat yaşadığım acı deneylerden sonra. Genelde et yiyen ve arayan birisi değilimdir.

Hele yalnız yaşarken neredeyse hiç et satın almam ve günlük yiyeceklerimde kullanmam. Et yememenin en zor yanı bence sosyal yanıdır. Bir misafirlikte önünüze aniden et yemeği geldiğinde ne yapacaksınız, işte sorun burada. Bu olaylardan birincisi Şıhalilerde geldi başıma. O sırada çiçeği burnunda bir vejetaryendim. Masaya et yemeği gelince Ömer Faruk'la Ahmet Cengiz'in kulağına eğilip, "Arkadaşa benim vejetaryen olduğumu söylemeyin, ayıp olur," diye fısıldadım. Bu, "Anneme genelevde çalıştığımı söylemeyin," gibi bir laftı aslında. Niye söylemesinler ya da niye söylesinlerdi ki ayrıca. Vejetaryensen vejetaryensin, masadaki etli olmayan bir şeylerden ye otur aşağı. Şıhali bunu duyarsa, beni yemekleriyle iyi ağırlayamadığı için kalbi kırılacakmış gibi bir duygu işte. Aslında vejetaryenliği içime sindirememiş olmanın acı sonuçları. Zaten ikinci bir deney yaşadıktan sonra vejetaryenlik iddiasından vazgeçmem gerektiğine iyice karar verdim. İngilizce kursundaki İranlı arkadaşlardan Feraboz ile kız arkadaşı Pervin, Emine'yle beni yemeğe davet etmişti. Ne yazık ki koca bir tencere et yemeğiydi önümüze konan. Bu sefer "acı gerçeği" duyurma görevi bana düşmüştü. Vejetaryen olduğumu söyledim utana sıkıla, sanki bir suçumu itiraf edermiş gibi. Ne var ki, kendini suçlu hisseden benden çok ev sahipleriydi. Feraboz, "*We feel guilty,*" (kendimizi suçlu hissediyoruz) diyerek bu durumu açıkça ifade etti. İşte o günden sonra vejetaryenliği bırakmaya karar verdim. İnsanları suçlu konumuna sokup utandırmaktan, sosyal ilişkilerimi zedelemektense zaten cinayete kurban gitmiş bir hayvan cesedini gövdeye indirmeyi tercih ederdim.

O kısa süre içinde Amsterdam'ı enine boyuna gezemedik. Gidilecek malum yerlerine gittik. Başta Kırmızı Fenerler tabii. Sırf Emine görsün diye bir canlı seks gösterisine de gittik. Bir de Van Gogh Müzesi'ne. Tesadüf bu ya, yine Kraliçeler Günü'ne rast gelmiştik. Benim için üçüncüydü bu, fazla ilginç bir yanı kalmamıştı artık. Bir çadırın önünden geçiyorduk. "*Live sex show!*" diye bağırıyordu, çadırın önündeki frapan giyimli kadınlar. İşin içinde bir iş olduğu belliydi ama neydi? Emine girip baktı. İçeride fareler çiftleşiyormuş.

Emine Amsterdam gezisinden memnun kalmıştı. Ben de öyle. Ömer Faruk ve Ahmet Cengiz'le arkadaşlık bağlarımı yeniden güçlendirdiğime seviniyordum en çok. Eh artık yolcu yolunda gerekti. Amsterdam'daki arkadaşlar, bize gereken konukseverliği fazlasıyla göstermişlerdi. Ali Develioğlu, Emine'yi öpmek için benden izin istedi. "Kendisinden izin al," diye yanıtladım onu, gülüştük.

* * *

Emine, İngilizce'de tam istim ilerliyordu. Tetherdown Koleji'nde devam ediyordu eğitimine. Öğretmenler arasından bir arkadaş da edinmişti: Julie Stewart. Julie bir Japon'la evliydi. Japonya'da on yıl yaşamıştı. Daha sonra devam ettiği Hesta adlı eğitim kuruluşunda, öğretmenlerin arasından bir arkadaş daha edinmişti Emine: Susan Meigham. Susan, kedileriyle yaşayan, işçi sınıfı kökenli bir kadındı. Emine, her ikisiyle de, bugüne kadar uzun bir arkadaşlığı sürdürebilmiştir.

Romanımın basılması için uygun bir yayınevi bulamamış olmaktan muzdaripti̇m. Türkiye'ye gidemiyordum. Yayınevleriyle doğrudan temas şansım yoktu. Romanı Yavuz Alogan'a (bkz. *Yarılma*, *Havariler*, *Sapak*), basılı olarak postayla yollamıştım. Beğenmişti. Ama onun temasta olduğu ve çeviri yaptığı yayınevleri roman basan cinsten değildi. Bu roman gün ışığına çıkmadığı için yeni yazı çalışmalarına girişmeye pek hevesli değildim. Daha çok okumakla zaman geçiriyordum.

Çapkın da artık büyümüş, koca kız olmuştu. Komşu bahçelerde yaptığı gezintiler, hamile kalmasıyla sonuçlandı. Anneliği bir kere tatması için hemen kısırlaştırmamıştık. Yine Emine yaptı ebelik görevini. Çapkın, kendisine benzeyen üç yavru dünyaya getirdi. Fazla yaramazlık yaptıklarında, titiz bir anne sorumluluğuyla bizden önce o kovalardı yavrularını dışarı. *Loots* adlı bedava ilan verilen ilan gazetesi aracılığıyla yavrulara yeni aileler bulduk. Üniversiteli İngiliz kızlarıydı bunlar. İçimiz rahattı. Tabii Çapkın'ı bilemem.

Günün birinde, eski arkadaşlarımdan, şair Özkan Mert (bkz. *Yarılma*, *Havariler*), numaramı nereden bulduysa, telefonla be-

ni aradı Stokholm'den. Özkan, 12 Mart darbesi öncesinden beri İsveç'te yaşıyordu. İlk evliliğinden olan kızı ne yazık ki, Türkiye'de geçirdiği bir trafik kazasında ölmüştü. Bu, Özkan için büyük bir darbeydi. Stokholm Radyosu'nun Türkçe servisinde editör olarak çalışan Özkan daha sonra İsveçli bir kadınla evlenmişti. Karen'den bir oğlu olmuştu. Özkan'la yeniden bağ kurduğuma çok sevinmiştim.

Kalkıp Londra'ya da geldiler üstelik, maaile. Özkan, Karen, ikinci karısının ilk evliliğinden yetişkin oğlu, Özkan'la ikinci karısının on üç yaşındaki oğlu. Şehir merkezinde bir otelde kalıyorlardı. Emine ile birlikte otele, onları görmeye gittik bir akşam vakti. Özkan, "İşte Gün geliyor," demiş, otelin penceresinden bizi görür görmez. Karısı, "Nasıl tanıdın o kadar uzaktan bu karanlıkta, hem de yıllar sonra?" diye sormuş. "Dünyada öne doğru düşer gibi yürüyen tek insan Gün'dür," diye yanıtlamış Özkan.

Özkan biraz kilo almıştı ama yine yakışıklıydı doğrusu. Hoş, zeki bir karısı vardı. "Çok iyi bir okuyucudur," diye tanıtmıştı Özkan, Karen'i. Edebiyattan, benim romandan, eski günlerden, sosyalizmden, benim kendisine karşı *Aydınlık* gazetesinde, 1980 yılında yazdığım o saçma sapan yazıdan (*Havariler*, s. 435-436) söz ettik. Bir gün bizim eve geldiklerinde Özkan, istediğim üzerine yazının fotokopisini de getirmişti yanında.

Özkan, sosyalizmin bittiği kanısındaydı. Ona göre sosyalizm, insan yapısına uygun bir sistem değildi. İnsanın bencilliğine en iyi uyan sistem kapitalizmdi. Sosyalizm ise, böyle bir bencillik karşısında havada kalıyordu. Aynı kanıda değildim. Ben, sosyalizmin, ideallerine uygun bir uygulama içinde olmadığında ısrar ediyordum. Sosyalizm, layığınca uygulandığı için değil, uygulanmadığı için başarısız olmuştu. Çok ileri hedefler konduğu için değil, tersine, reel dünyanın bile gerisine düşen bir kalkınmacılık hedefine kitlendiği için çıkmaza girmişti. İnsanı zorlaması değil, tamamen ihmal etmesiydi sosyalizmin başarısızlığının nedeni. Bu temel tartışma hâlâ sürüp gitmektedir. Sadece Özkan'la benim aramda değil, kapitalizmin yerini daha yaşanır bir toplumun almasını arzulayanların arasında.

* * *

Bir gün, Yaşar Halim'de Günay Kurnaz'a rastladım. Ayaküstü hoşbeş ettik. Tam ayrılacağımız sırada, yarım ağızla, "Emine nasıl?" diye sorması sinirime dokundu ve önceden planlamadığım halde, "Sizlere ömür," deyiverdim. Aslında, kısa süre işlettikten sonra şaka olduğunu söyleyecek, onu da biraz güldürecektim, niyetim buydu. Fakat Günay, bu "ufak" şakamı o kadar ciddiye aldı ki, sürdürmek zorunda kaldım. "Ne zaman?" diye sordu acımaklı bir sesle. Ben de aynı ses tonunu taklit ederek, "Üç ay oluyor," dedim. "Neden?" diye ısrar etti bu sefer. "Kanser," dedim ağlamaklı, "Kısa zamanda aldı götürdü." "Hiç duymadık..." "Duyacak ne vardı ki, kötü haber çabuk yayılır derler ama..." Günay, son söylediklerimdeki alaylı sitemin tınısını bile algılamamıştı. Şaşkındı. "Başın sağolsun," dedi. Ayrıldık.

Aradan bir gün geçti geçmedi. Yaptığım bu soğuk ve haince şakayı eve gelince Emine'ye anlatmış, birlikte gülmüştük, sonra da unutup gitmiştim bile. Akşam telefon çaldı. Doğan Kemancı'ydı. "Başın sağolsun Gün," dedi kederli bir ses tonuyla. Bir iki saniye bocaladım. Yaptığım soğuk şakayı bile hatırlayamamıştım hemencecik. Şimdi ne halt edecektim. Demek, "ölüm haberi" hızla yayılmıştı. "Yok be Doğan," dedim, "Kimse ölmüş falan değil. Gülay'a bir şaka yapmak istemiştim." Karşı tarafta kısa bir sessizlik oldu. Sonra Doğan veryansına başladı. Utanmıyormuşum değil mi böyle bir şaka yapmaya, ölümün şakası mı olurmuş, birkaç arkadaş toplanmış, taziyeye gelmek üzere yola çıkmak üzerelermiş.

Gülmemek için zor tutuyordum kendimi. Doğan öylesine kızgındı ki, neredeyse Emine'nin ölmemesine üzüldüğü sonucunu çıkaracaktım. Demek insan, kötü de olsa bir duruma inandıktan sonra boşlukta kalmak istemiyordu. Sonunda şak dedi telefonu yüzüme kapadı Doğan. Ne kadar aradıysam yanıt vermedi ve o günden sonra bana darıldı.

* * *

O günlerde IRA bir bombalama kampanyası sürdürüyordu. Sanırım amaç, İngiliz hükümetini pazarlık masasına oturmaya razı etmekti. Bu kampanyanın somut uygulamasına Wood Green'de de birkaç kere tanık oldum. IRA, nerede ve ne zaman bomba patlatacağını İngiliz polisine önceden haber ediyor, bunun üzerine alarm verilip bina hızla boşaltılıyordu. Bunun ardından bombanın patlaması bekleniyordu. Ira'nın şakası yoktu, dediyse yapardı ama bazen "şaka" yaptığı da oluyordu. Bina o kadar zahmetle boşaltıldığı halde bomba patlamıyor, yarım saat kadar sonra Ira "şaka yaptığını" bildirip herkesi, özellikle polisleri hayal kırıklığına uğratıyordu. Gerçi çoğunda patlıyordu da. Wood Green'de bu bombalardan birkaçı patlamış, yer gök inlemişti. Bombalar tahripten çok ses çıkartmaya göre ayarlanmıştı. Nitekim bu kampanyanın hemen ardından, İngiliz hükümeti, IRA'nın siyasal-yasal kolu Sinfain ile barış görüşmelerine oturdu.

Unutmuş olanlar için hatırlatayım, o sıra IRA'nın yürüttüğü ulusal bağımsızlık mücadelesinin en hararetli taraftarları Aydınlıkçılardı. Bunun nedenini de hatırlatmak zorundayım. O sırada Doğu Perinçek ve partisi, PKK'nın en hızlı savunucusuydu. Daha sonra İşçi Partisi adını alacak Sosyalist Parti, PKK'yı legal alanda temsil etmesinin karşılığında, onun Doğu bölgesindeki şemsiyesini talep ediyordu. Dolayısıyla PKK'nın muadili olarak gördükleri IRA'nın eylemlerini de desteklemek zorunda hissediyorlardı kendilerini. IRA'nın her yıl yürüyüşlerle hatırlattığı, 1972 yılında, İngiliz askerlerinin ateşi sonucu öldürülen İrlandalıları andığı *Bloody Sunday* gününe bile, İrlanda ulusal bayraklarıyla en önde koşturan yine onlardı, gözlerimle gördüğüm için söylüyorum. Ezilen ulus milliyetçiliğine bu yalakalık, çok değil, yaklaşık bir yıl sonra azgın bir ezen Türk ulusu milliyetçiliğine dönüşecekti.

Ne var ki, Kürt milliyetçiliğinden Türk milliyetçiliğine bu ani savruluş, İşçi Partisi'ne bir hayli taraftar kaybettirdi. İşçi Partisi'nin PKK destekçiliğini ciddiye alıp Kürt milliyetçiliğine yakın bir konuma gelen birçok üye ve taraftar, Doğu Perinçek'in esnekliğinden yoksun olduğu için, Türk milliyetçiliği-

ne destek vermektense heyheyli günlerini yaşamakta ve yükselmeye devam etmekte olan Kürt milliyetçiliğine iltihak etmeyi daha mantıklı buldu. Bu tür arkadaşlardan isimlerini hatırladıklarım, daha önce de kendilerinden söz ettiğim Ali Cüce, Ceyhanlı Musa ve Yusuf Cacım'dır (*Yarılma*, s. 547; *Sapak*, s. 178).

* * *

Genelde yakın arkadaşlar ya da yakın ilişki içinde olan insanlar bozuşur. Yani bozuşma, yakınlığın öbür yüzüdür bir anlamda. Birbirini hiç tanımayan iki insanın bozuşması mümkün değildir. Daha uzak ilişkilerde ise bozuşma değil, uzak durma söz konusu olabilir ancak.

Şaban Şerif'le, Türkiye'deyken çok yakın bir arkadaşlığım yoktu. Londra'daki mültecilik koşulları içinde daha yakın arkadaş olduk. İkimizin de Aydınlık hareketinden ayrılmış olması bu yakınlaşmayı teşvik etmiş olabilir. Şaban Şerif, ideolojik konularda öyle fazla derin düşünen biri değildi, Aydınlık hareketine ilişkin eleştirileri daha çok kişisel kırgınlıklardan kaynaklanıyordu ama bu bile, aramızda ortak bir ruh halinin oluşmasına yetiyormuş demek ki.

İlk bozuşmamızın nasıl olduğunu hatırlamıyorum bile. Sanırım, yeni bir araba aldıktan sonra Şaban Şerif'in yaşamı bir ölçüde değişmişti. Emine'yle aramızda konuşuyorduk, sinirimize dokunan bazı davranışları vardı. Bizim evde, Emine'nin kolejden arkadaşı, İspanyol Belen'le tanışmış ve flört etmeye başlamıştı. Belen'le gezip tozuyorlardı. İşte nasıl olduysa giderek birbirimize gidip gelmemeye ve aramamaya başladık ve bu karşılıklı aramama her iki tarafça da bozuşma olarak algılandı. İlişkimiz koptu.

Bu arada, çok eskilerden arkadaşlarla da yeniden temas kurduğum oluyordu. Fehmi Erbaş, ta 1965 yılından eski bir arkadaşımdı (bkz. *Yarılma*). Uzun zamandır Almanya'nın Ruhr bölgesinde siyasi sığınmacı olarak yaşıyordu. Fehmi, 1960'lı yıllarda Filistin'e ilk giden, sonra da bu ziyaretlerini sık sık tekrarlayan gözüpek bir arkadaştı. 1970'li yıllarda, bir süre Hal-

kın Kurtuluşu taraftarı olarak faaliyet göstermişti. Atilla Sarp'ın kız kardeşi Gülseren'le (Erbaş) evli olan Antepli Fehmi, "Antep ağzı"nı çok güzel kullanıp hepimizi güldürürdü. Ayrıca çok güzel çiğ köfte yoğururdu. Soldaki siyasi gruplaşmalarda genellikle ayrı, hatta birbirine düşman kamplarda yer alsak da Fehmi'yle hep arkadaş kalmışızdır.

Sanırım Demir Küçükaydın'ın kız kardeşi Dilek Küçükaydın aracılığıyla beni bulmuş, kalktı geldi. Fehmi, artık PKK hareketini destekliyordu. Eskiden beri ideali silahlı mücadeleydi. İşte PKK, Türk solunun yıllardır sözünü edip bir türlü beceremediği bu silahlı mücadele idealini hayata geçirmişti. PKK, fazla ince eleyip sık dokunmadan ve acilen desteklenmeliydi.

Fehmi, "acilen" Marx'ın mezarını ziyaret edip "hac" görevini de yerine getirmek istiyordu. "Turist rehberliği" ya da "Marx anıt-mezar kılavuzluğu" görevime sanırım ilk böyle başladım. Fehmi ve Dilek'le birlikte Marx'ın mezarına gittik. Fehmi, Marx'a saygılarını sundu. Mezarın çevresindeki yeşil küçük taşlardan topladı hatıra olarak. Fehmi'yle gittiğimde daha dikkatli baktım. Marx'ın mezarının çevresinde birkaç komünistin daha mezarı vardı. Biri de Trinidadlı bir komünist kadındı. Nereden yolu düşmüştü buralara acaba? Belki o da bizim gibi sığınmacıydı.

23 Ekim 1992 günü, yani doğum günümden bir gün önce, Nejat (Zileli) Ağabeyim, altmış iki yaşında, ani bir kalp kriziyle vefat etti. Orta yaşlardan sonra bir bankacı olarak çok zengin olsa da bence talihsiz bir insandı. Bütün ömrü babasızlık travması ve baba özlemiyle geçmişti. Diğer üç kardeşin hiçbirinde, ondaki gibi bir baba tutkusu yoktu. Herkes olmayanı özler.

23 Ekim 1992 tarihini bu kadar net olarak bilmeme bakıp benim fazlasıyla hakikatli bir insan olduğum sonucu çıkartılmasın. Bu tarihi, daha geçenlerde, Nejat Ağabeyim'in, şu sıralarda otuz yaşlarının ortalarında olan kızı Didem Zileli'den öğrendim. Nejat Ağabeyim'de baba figürü o kadar güçlüydü ki, kızını daha küçük yaştan binici olarak yetiştirmiş, böylece babasının süvari geleneğini sürdürmüştü. Didem Zileli, şimdi hayatını, İzmir'de binicilik hocalığı yaparak kazanıyor.

* * *

Artık "sosyalizmin sorunları" toplantılarından da çekilmiştik. Müthiş canım sıkılıyordu. Marksizm-Leninizmin içine düştüğü durum ruhumu eziyordu adeta. Ve görüldüğü kadarıyla kısa vadede bir çözüm yolu da yoktu. Devrime değil ama sosyalizme olan inancım iyice zayıflamıştı. 1980'den sonra, kötülükleri partinin ve Stalinizmin üstüne yıkarak Marksizm-Leninizmi kurtarmaya çalışmıştım. Ne var ki, Marksizm-Leninizmin yaşananlardan sorumlu olmadığı doğru değildi. O da kirliydi. Ondan da vazgeçmek üzereydim. Önce Stalinizm, ardından parti yuvarlanıp gitmişti bordadan aşağı. Şimdi de Leninizmi yuvarlamak üzereydim. Devrimi kurtarmak ve devrimci kalmak için bu zorunlu görünüyordu. Yoksa devrim gemisi toptan batacaktı. Bir gece Emine'yle bu konuları tartışırken, birdenbire, "Bakunin haklıydı aslında," sözleri çıkıverdi ağzımdan (aynı anın başka bir anlatımı için bkz. *Sapak*, s. 256).

Emine sevincini belli etmemeye çalışan ciddi bir yüz ifadesiyle, "Ne diyorsun, bu çok ciddi bir değişiklik. Çok iyi tartışmalıyız. Ciddi bir karar," dedi. Evet, biliyordum ciddi bir karar olduğunu ama devrim gemisine Stalinizmle liberalizm kayalıkları arasından kazasız belasız bir yol bulabilmek için rotayı, dünyada kalmış tek devrimci akım olan anarşizme doğru kırmaktan başka çare kalmamıştı. Neredeyse sabaha kadar tartıştık ve sonunda anarşizmin başından beri ve en önemli noktalarda haklı olduğuna karar verdik. Marksizmin iktidar teorisi yaşanan pratiklerle yanlışlanmıştı. "İktidar yozlaştırır, mutlak iktidar mutlak yozlaştırır," deyişi hayat tarafından defalarca ve defalarca doğrulanmış, bunu başından beri ısrarla ileri süren anarşizmin haklılığı inkâr edilmez bir şekilde ortaya çıkmıştı.

Şimdi ne yapacaktık? Türkiye'de, 1986 yılında, bir yıl boyunca düzenli yayımlanmış *Kara* dergisiyle küçük de olsa bir anarşist akımın varlığı ortaya çıkmıştı. Bu çevrelerle bağ kurmalıydık ama nasıl?

Anarşist kimliğimizle katıldığımız ilk toplantı, Murat Metinlerin iki katlı, geniş evindeki, 1993 yılbaşısı oldu. Emine'yi

bilmem ama ben anarşistliğimi ilan etmek, herkese duyurmak için fırsat kolluyordum.

Ne var ki, o yılbaşı partisinde beni "esir alan" Numan Öztepe, böyle bir duyurunun ilk yapılacağı insan olarak hiç de uygun değildi. Numan Öztepe, daha bir şey dememe fırsat vermeden, "Metin Göktürk'e neden polis dediniz?" sorusunu yöneltti bana. Haklı bir soruydu ama yeri değildi. "Metin Göktürk olayı"nı *Yarılma* (s. 479-81) ve *Havariler*'de (s. 120-121) anlattım. Gerçekten haksız ve mesnetsiz bir suçlamaydı ama benim bir dahlim yoktu bu olayda. Numan'a bunu açıklamaya çalıştım. Sonra diğer "sorunlara" geçtik. Numan da sosyalizmin içine düştüğü durumdan şikâyetçiydi anladığım kadarıyla ama o, teori ve yaşanan pratiği eleştirmekten çok, kabahati tek tek insanlarda, insanların ahlak düşüklüğünde ve tutarsızlığında bulur gibiydi, daha çok insanlara yüklüyordu her şeyi. Buna karşı çıktım. Çiçeği burnunda anarşist tezlerimi ileri sürdüm. Hayır, Numan teori konusunda oldukça tutucuydu. Ayaküstü sohbetimizi, hazır beni bulmuşken, üst katta, daha sakin bir köşede sürdürmeyi önerdi. İster istemez kabul ettim. Müzmin yüz hatlarıyla bana Rahibe Teresa'yı hatırlatan karısı Teresa Öztepe'yle tanıştırıldım bu arada. Üst katta bir köşeye çekildik üçümüz. Bu sefer oturmuştuk artık, tartışmanın uzun süreceğini hesap ederek. Tartışmanın orta yerinde Emine geldi, pürtelaş. "Neredesin yahu?" dedi, "Her yerde seni arıyorum, bak seninle tanışmak isteyen arkadaşlar var aşağıda." Sanırım, Numan'ın beni "esir aldığını" anlamış ve "tutsaklığımdan" kurtarmaya gelmişti. Tartışmaya daha sonra devam etmek üzere izin istedim Numan ve Teresa'dan. İçimden, Emine'ye müteşekkir kalmıştım doğrusu.

Ocak ayında, Uğur Mumcu bombalı bir suikastla öldürüldü. Uğur Mumcu'yu Ankara'daki Agora Pastanesi'nden tanırdım. O zamanlar Hukuk Fakültesi'nde okuyan, *YÖN* dergisinde yazıları yayımlanan, gelecek vaat eden bir gençti. Daha sonraki dönemlerde de karşılaşmalarımız olmuştu. Mustafa Kuseyri'nin cenazesiyle ilgili yürüyüşün sonunda Hukuk Fakültesi'nin önünde yaptığı konuşmadan da hatırlıyordum onu (*Ya-*

rılma, s. 452). Bir de, 1974'de tahliye olduğumuzda, yanında bir grup akademisyen ve yazarla birlikte Doğuların Emek Mahallesi'ndeki evine geldiği zamandan (*Havariler*, s. 95). Türkiye Büyükelçiliği önündeki protesto gösterisine gittim. Bir anarşist olarak katıldığım ilk gösteriydi bu. Bisikletin arkasına kocaman bir siyah bayrak bağlamıştım. Herkes görsündü. Anarşistler buradaydı.

O günlerde elime, İstanbul'daki Kaos Yayınları çevresinin çıkarttığı *Ateş Hırsızı* dergisi de geçmişti. Dergide Zazaca yazılar da çıkıyordu. Onlarla bağ kurmaya karar verdim ve *Ateş Hırsızı*'na, geçmişimi ve neden anarşizme geldiğimi anlatan uzun bir mektup döşendim. Onlardan gelecek cevabı merakla beklemeye başladım.

1993 yılı Ocak ayının sonunda katıldığımız, İrlandalıların *Bloody Sunday* yürüyüşünde ilk kez İngiliz anarşistleriyle tanıştık. Hakan'la birlikte iki kara bayrak hazırlayıp ağaç dallarına takmıştık. Emine, üstünde "Katalonya" yazılı kızıl-kara bir şapka giymişti.

Bir de baktık, birçok kişi bizim gibi kara bayrak taşıyor, önce ne kadar çok anarşist varmış bu yürüyüşte diye düşünecek gibi olduk ama hemen kendimize geldik. Bu kara bayrakların bizimkinden farklı bir anlamı olmalıydı. Çünkü aynı kişiler kollarında da siyah bant taşıyordu: Matem işareti. Kara bayrakların anlamı da bu olmalıydı. İrlandalılar, yirmi yıl önce İngiliz askerleri tarafından öldürülen on yedi kişinin matemini tutuyordu. Hatta onlar da bizi İrlandalı sanmış olabilirdi bu kara bayraklarımızla.

Kızıl-kara bayraklar taşıyan bir başka grup gördük. On kişi kadar vardı. Bunlar kesin anarşistti. Yürüyüş henüz başlamadan onların yanına konuşlandık. Derken, bu grubun içinden iki kişi bizimle ilgilendi. İngilizlerin pek âdeti değildir durup dururken tanımadıkları kişilerle konuşmak ama bu iki kişi, herhalde kara bayraklarımızdan ve "Katalonya" yazan şapkalarımızdan etkilenmişti. Orta yaşlıydılar. Birinin adı Dominic, öbürününki Keith'di. Bir yandan da kutu biralarını kafaya dikmekle meşgullerdi. Onlara Türkiyeli anarşistler oldu-

ğumuzu söyledik. Çok ilgilerini çekti. Gördüğümüz bu grup, anarko-sendikalistlerden oluşuyordu. Örgütlerinin adı "Direct Action"dı. Böylece İngiltereli anarşistlerle ilk kez birebir tanışmış oluyorduk. Keith, bizim adresimizi ve telefon numaramızı aldı. Kuzey Londra'da bir grupları olduğunu, onlarla bağımızı kuracağını, ayrıca bizi toplantılarına çağıracağını söyledi.

Bloody Sunday yürüyüşü başladı. Meğer İngiliz milliyetçileri bir karşı gösteri düzenlemiş. Polis, bir çatışma çıkmasını önlemek için yürüyüşçülerle karşı-göstericiler arasına epey kuvvet yığmıştı. Bir yerden geçerken karşı-göstericileri gördük. Bir kısmı yaşlı başlı teyzeler ve amcalardı. Bazıları tekerlekli sandalyeyle gelmişti. Ellerinde İngiliz bayraklarını sallıyorlardı. Polis karşı-göstericileri duvara sıkıştırmıştı adeta. Biz geçinceye kadar onları böylece tutacağı belliydi. Yürüyüşte, daha sonra fark ettim ki, başka anarşistler de vardı. "Class War" anarşistlerinin, o sıra İngiltere'deki en güçlü anarşist grup olduğunu daha sonraları öğrenecektim. *Class War* adlı dergilerini sonraları okumaya kalkışsam da aşırı küfürlü ve argo dili dolayısıyla anlamam mümkün olmadı. "Class War"cular, güçlü kuvvetli işsiz ya da işçi gençlerden oluşuyordu. Kavgaya girmekten çekinmeyen, kolları dövmeli, pazıları güçlü, gözükara gençlerdi bunlar. Derken bunlardan birkaçı karşı-göstericilere doğru taş savurdu. Taşlar yoldaki otobüslerin camlarına geldi. Birkaç cam kırıldı. Karşılıklı sloganlar atıldı bir süre. Fakat iki taraf da birbirine saldırmadı. Zaten, karşı-göstericiler öyle sıkı bir polis kordonu altındaydı ki, isteseler de saldıramazlardı.

Bu yürüyüşün ardından, sanırım bir iki hafta sonra, Keith ve Dominic'ten bir not aldık. Bizi, Güney Londra'daki Lewisham'da yapılacak bir anarko-sendikalist toplantısına bekliyorlardı. Emine ile birlikte kalkıp gittik toplantıya. Burada, anarko-sendikalistlerin duayeni Albert Meltzer'i tanıdık. Yetmişlerinde, kilolu, kırmızı yüzlü, sempatik bir adamdı. Altmış yıla yakın bir zamandır anarşist hareketin içinde olduğu, İngiltere'de anarko-sendikalist hareketin örgütlenmesine önemli hizmetleri dokunduğu, Emma Goldman İngiltere'ye geldiğinde, henüz çiçeği burnunda anarşist bir delikanlıyken onun-

la tanıştığı, hatta tartıştığı söyleniyordu. Meltzer'in, daha sonra, *I Couldn't Paint Golden Angels* (Altından Melekleri Boyayamam) adlı anılarında anlattığına göre, o sıralar artık yaşlı başlı bir kadın olan Emma Goldman, Meltzer'i "anarşist kabadayı" diye nitelendirmiş.

İlk dikkatimi çeken, salonda bulunan yirmi kadar anarşistin, Albert Meltzer'e abartmasız bir saygıyla ama aynı zamanda eşitleri olarak davranmaları oldu. Öyle bizdeki gibi, salona gelen liderin etrafını sarmak, gözlerinin içine huşu içinde bakmak falan yoktu. O da hepimiz gibi bir insandı işte.

Bir köşede anarşist kitaplar dizilmişti. Emma Goldman'ın iki ciltlik *Living My Life* adlı otobiyografisine ilk kez orada rastladım.

Toplantıda, Ukraynalı anarşist köylü isyancısı Mahno hakkında bir belgesel gösterildi. Daha sonra Mahno hareketi üzerine tartışmaya geçildi. Albert Meltzer de bir şeyler söyledi ama doğrusu tartışmaları izlemekte zorluk çekiyordum. Emine benden daha iyi anlıyordu.

Daha sonraki günlerde, Direct Action hareketinin Kuzey Londra grubunun toplantılarına katılmaya başladık. Wood Green'e yakın İşçi Kulübü'nde yapılıyordu toplantılar. İlk toplantıda, "Uzun John" dediğimiz işçi arkadaş yanında Türkçe bir dergi getirmişti: *Amargi*. *Amargi*'yi duymuştum ama hiç görmemiştim. Dergiyi "Uzun John"dan istedim. Zaten bize vermek üzere getirmişti.

İngiliz anarşistlerinin son derece ciddi bir çalışma tarzı vardı. Bir raportör, bir önceki toplantıda alınan kararları hatırlatıyor ve bunların yerine getirilip getirilmediğini denetliyordu. Sonra yeni bir gündem yapılıyor ve tek tek bunların görüşülmesine geçiliyordu. Tartışmalar çok uzatılmıyordu. Kimse kimseyle didişmeye girişmiyordu. Aslında bu, kültürle ilgili bir durumdu. İngilizlerde didişme kültürü yoktu. Birisi, bir başkasının fikrine karşı çıkacak olsa bile onu karşısına almadan, hatta kısmen onaylıyormuş bir havada söze başlıyordu. Sorunlar görüşülürken oylama yapıldığına hiç rastlamadım. Genelde bir konsensüs havası doğuyor ve karar alınıyor-

du. Kararlar raportör tarafından titizlikle kayda geçiyor ve yapılacak somut bir iş varsa sorumlusu belirleniyordu, bir dahaki toplantıda denetlenmek üzere. Anlayacağınız, anarşizmin "sorumsuzluk" ve "başıbozukluk" olduğunu ileri süren ya da öyle sanan iddia ve görüş sahiplerini doğrulayacak hiçbir şey yoktu bu toplantılarda.

Bu arada, "şefimiz" Daryo Navaro, anarşist olduğumu duymuş, telefonla beni aradı. Aynı, Türk Büyükelçiliği önündeki gösteri sırasında Iraklı Kürt anarşisti Wulya Barzanci'ye yaptığı gibi, bana da sert bir şekilde çıkıştı. Nasıl anarşist olurmuşum? İşte böyle olurmuşum, sanane? Tabii öyle "serkeşçe" yanıtlamadım da, teorik olarak izah etmeye çalıştım. Bakunin'in yüz elli yıl sonra haklı çıktığını, Kronstadt'ın da Lenin'in olumsuz yönelimini ortaya koyduğunu anlatmaya çaba gösterdim. Daryo çıldırdı adeta. Stalincilerden bile duymadığım sözcüklerle saldırdı bana. "Karşı-devrimci" olduğumu söyledi. Kronstadtlılar da karşı-devrimciydi ve Kızıl Ordu'dan ve onun komutanı Troçki'den hak ettikleri cevabı almışlardı. Vay vay vay! Demek Rusya'da yaşıyor olsak, Daryo da Troçki gibi yetkilere sahip olsa, karşı-devrimci olarak duvarın önüne dizildiğimizin resmiydi. Demek, mesele sadece Stalin değildi. Bu fasilenin hepsi böyleydi. Öyle olsundu bakalım. Daryo'nun atıp tutmalarına pabuç bırakacak değildim.

Bu arada Hakan da anarşist olmuştu. Alttaki odasında yoğun bir okuma faaliyeti içindeydi. O sıralar bir dikimhanede işe girmişti ve iyi para alıyordu. Onun parasıyla eve bir bilgisayar aldık. İlk kez daktilodan bilgisayara geçiyordum. İnsan önce ürküyor yeni bir alet karşısında, sonra adım adım alışıyor. Artık yazılarımı bilgisayarda yazmaya başlamıştım. Fakat bir sorun vardı. Ben Türkçe F klavyeye alışıktım daktilodan dolayı. Bunun da bir kolayı bulundu. SWP'nin teknik işlerle uğraşan birimi, bu "büyük" değişikliği yapmaya muktedirmiş. Roni aracılığıyla bu "servis"le bağlantı kurduk. Hakan götürdü. SWP'liler değişikliği yaptıktan sonra (ki onlar için çocuk oyuncağıydı bu) 50 pound bağış istemişler. Hakan'da nerede o kadar para! Sonra veririm diye atlatmış. Bir daha semtlerine uğrar mıyız?

İlerki yıllarda bilgisayar konusundaki bütün zorluklarımızı gideren arkadaş, bilgisayar mühendisi olduğu halde çalışmayıp, bu mesleği sadece tanıdıklarıyla dayanışma için sürdüren, HSG'den David Milner olmuştur. Birkaç kere de Şaban Şerif aracılığıyla, eski TİİKP sanıklarından, arkadaşım Tahir Türkistanlı'ya bir şeyler danışmışım. *Sapak*'ta anlattığım (s. 97, 141) bir olaydan dolayı Tahir'le aram biraz şeker renkti. Bu yüzden Şaban Şerif'in aracılık etmesi gerekti. Geçmişteki münasebetsizliğime rağmen Tahir beni mesafeli ama arkadaşça karşıladı. Gereken bilgileri verdi. Uzun yıllardır Türkiye'de profesyonel tercümanlık yapıyordu. İnternet iyice gelişip mekânların fazla bir önemi kalmayınca, aynı işi oradan yürütmek üzere Türkiye'ye döndü. Ne var ki, döndükten sanırım birkaç yıl sonra ani bir kalp kriziyle hayata gözlerini yumdu.

1 Mayıs günü gelip çatmıştı. Artık topluluğun karşısına bağımsız bir varlık olarak çıkacaktık. Kuzey Londra anarko-sendikalistleri Direct Action ile ortak bir bildiri yayımlanması kararlaştırıldı. Bu bildiri İngilizce ve Türkçe olarak hazırlandı. Sayfanın bir yüzü İngilizce, öbür yüzü Türkçe'ydi. Kendimize ne ad verecektik peki? "Türkiyeli Sığınmacı Anarşistler" imzasını attık.

1 Mayıs yürüyüşü Finsbury Park'ın Manor House tarafına bakan kapısının önünden başlayacaktı. Gittiğimizde, Türkiyeli sol gruplar öbek öbek toplanmış bekliyordu. Anarko-sendikalist arkadaşlarla birlikte bildiriyi dağıtmaya başladık. Daryo da bir grubun içindeydi. Bana laf atmamazlık edemedi. "Bakın arkadaşlar, Gün bizi bilinçlendirmeye gelmiş," dedi. "Sen varken ne haddimize düşmüş Daryo," diye yanıtladım onu.

İngiltere'de, 1 Mayıs gösterileri, Türkiye'den farklı olarak büyük bir çekişme konusu olmadığı gibi, bizlerin yüklediği anlamlardan da önemli ölçüde uzaklaşmıştır. Daha doğrusu solcular ve anarşistler, aynı sadakatle 1 Mayıs'ı kutlamaya çalışırlar ama İngilizlerin büyük çoğunluğu açısından bu gösteriler otantik bir ritüel, eğlencelik ve seyirlik bir olaydır. Hatta, geçici olarak bir ara bizde de kalan Nejat adlı arkadaşın deyişiyle, İngiltere'de 1 Mayıs yürüyüşü, "Türk ve Kürt işçi bayramı" gibi

bir şeydir, çünkü bu yürüyüşe katılanların yüzde doksan beşini Türk ve Kürt sol örgütlerinin taraftarları oluşturur.

Bu örgütler koca pankartlarıyla alana gelir ve örgütler hiyerarşisine ya da o günkü güçler dengesine göre sıralanır. Her örgütün, gücüne göre onla, yüz arasında taraftarı ve üyesi askerî nizamda dizilir. Kolları pazubentli örgüt görevlileri "kitleleri"ni düzene sokar. Çocuk arabalarını önlerine katmış kadın taraftarlara "Ayşe sen biraz öne!", "Nergis, çok hızlı gitme, yanındakini bekle!" gibi talimatlar vererek taktıkları örgüt görevlisi pazubendinin ne kadar gerekli bir şey olduğunu kanıtlamaya çalışırlar.

İngilizler, yol kenarlarından, bu askerî düzendeki yürüyüşü merak ve biraz da hayretle izler. Marx, Engels, Lenin, Stalin ve Mao'nun yan yana koskoca portreleri gerçekten seyirliktir İngilizler için. İngiltere'de, Stalin'in portresiyle yürümek Hitler'in portresiyle yürümekten farksız bir etki yapar insanların üzerinde. İngiltere'deki Stalinist Büyük Britanya Komünist Partisi'nin bile Stalin'in resimleriyle yürümeye cüret ettiğine bir kere dahi tanık olmadım. "Cüret etmek" derken, devlet baskısına karşı cüretten söz etmiyorum. İngiltere'de, sadece gösteri anlamında, her şey serbesttir. Polis, çatışma falan çıkmadığı sürece taşıdığınız sembol ve sloganlara müdahale etmez. Hatta sizi, dışarıdan gelecek fiilî saldırılara karşı korur. Burada sözünü ettiğim "cüret", İngiliz kitlelerinin bakış açısına ve genel yargılarına rağmen Stalin'i meydanlarda dolaştırma tuhaflığına teşebbüs etmektir. Evet, İngilizler, bu portrelere ilgiyle bakıyorlardı ama Semin (Kızılkaya) Dayım'ın deyişiyle durumun "accayipliğine" bakıyorlardı. (Ağabeyim Can, bir gün, Semin Dayım'a, bir arkadaşıyla birlikte bir kıza asıldıklarını, kızın da onları terslediğini anlatmıştı. Dayım da, "Hiç yolda bir kıza asılınır mı?" diye ayıplamıştı Can'ı. Can, "Ama dayı, kız bize bakıyordu," deyince, Semin Dayı, o kendine has vurgusuyla, "Accayipliğinize bakıyordur oğlum, accayipliğinize," demişti.)

1 Mayıs gösterisinden birkaç gün sonra, 5 Mayıs günü yeni bir anarşist grup oluşturduk aramızda: Kurulduğu güne atfen 5 Mayıs Grubu adını taktık. Bunun, Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan

ve Yusuf Aslan'ın, yaşadıkları son gün olması gibi sembolik bir anlamı da vardı. Daha sonra, grubun adına, açıklama babında "Türk ve Kürt Anarşistleri" alt başlığını da ekleyecektik, bu eklemeyi yaptığımızda aramızda hiç Kürt olmamasına rağmen. 5 Mayıs Grubu'nun baş amacı olarak, Türkiyeli sığınmacılar içinde anarşizmi yaymayı benimsemiştik.

Anarko-sendikalist arkadaşlardan Andrew zaman zaman eve de gelirdi. Bir gün elinde bir kitap gördüm: *Durruti: The People Armed.* Hâlâ Emine'nin evinde duran bu bordo ciltli İngilizce kitabı okumaya heveslendim. Kitap, ünlü İspanyol anarşisti Buenaventura Durruti'nin hayatını konu alıyor, dolayısıyla İspanyol Devrimi'ni ve İç Savaşı'nı anlatıyordu. Yazarı, Durruti'nin milislerinde bulunmuş Abel Paz adlı İspanyol anarşistiydi. Kitabın aslı İspanyolca yazılmış, sonra İngilizce'ye çevrilmişti. Kitabı okur okumaz çevirmeye giriştim. 1996 yılında, Kaos Yayınları tarafından *Halk Silahlanınca* adıyla basılacak bu kitabın çevirisi üç yılımı alacaktı.

Bundan sonraki dönemde solcu sığınmacı derneklerine büyük bir çıkartma yaptım. Neredeyse her gün bisiklete atlıyor ve sığınmacı örgütlerin yolunu tutuyordum. Merhaba; merhaba! Ben Gün Zileli. Aaaa evet tanırız. Buyur, otur. Bir çayımızı iç. Oturuyordum. Kaypakkaya kökenli ve köylü ağırlıklı sığınmacı dernekleri görece daha sıcak karşılıyordu beni. Halkın Kurtuluşçuları daha politikti. Baştan dışlamıyorlardı ama pek sıcak bir havaları da yoktu. O zamanki Dev-Sol'cuların derneğine ise girmek bile mümkün değildi. Zaten teşebbüs de etmedim.

Köylü kökenli, Kaypakkaya yanlısı sığınmacılar neredeyse takdirle karşılıyordu anarşist olmamı. "Biz de anarşist sayılırız," havasında oluyorlardı genellikle. Fakat iş, Mao'ya, Stalin'e gelince biraz duralıyorlardı. Bu noktada ezberlerinin bozulmasından huzursuz oluyorlardı. Yine de samimi ve güleç havalarını bozmamaya çalışıyorlardı. Stalin konusunda o kadar hassas değillerdi de, Mao'ya dokununca biraz bozuluyorlardı. "Stalin'i biz de eleştiriyoruz," diyorlardı. Onlara şu soruyu soruyordum: "Diyelim ki, iktidara geldiniz, polis gücü kuracak mısınız?" Bu soru karşısında yalpalıyorlardı. Kimisi "Kur-

mayacağız," diye söz veriyordu adeta. Kimisi ise, "Suçluları izlemek için polis şart ama bizimki polis değil milis olacak," diyordu. "Polisin adını değiştireceksiniz yani?" diye sürdürüyordum tartışmayı. Suç ve ceza konularına giriyorduk. Tabandaki köylüler ileri sürdüğüm argümanların çoğunu olumlu karşılıyordu ama örgütlerini bırakmaya da hiç niyetli değillerdi. Benim niyetim de onlardan anarşizme yeni üyeler kazanmak değildi zaten. Kulaklarına bir şeyler girsin istiyordum. Londra sığınmacı çevrelerinde Gün Zileli adında bir "anarşizm hayaleti" dolaşıyordu anlayacağınız.

Birçoğu anarşizm konusunda hiçbir bilgiye sahip değildi. Kimileri bunu bir küfür gibi algılıyordu. Bir keresinde, yolda rastlayıp ayaküstü birkaç laf ettiğim "dönerci" bir sığınmacıya anarşist olduğumu söylediğimde "Estağfurullah abi," demişti. Daha sonraki yıllarda da buna benzer olaylar geçmişti başımdan. Abdullah Öcalan yakalandığında, Halkevi'nde, "5 Mayıs Grubu-Türk ve Kürt anarşistleri" imzalı bildiriyi dağıtırken bir Kürt emekçisi yolumu kesip, "Kürt'ün anarşisti olmaz," demişti. Onun gözünde, "anarşist", galiz bir küfürdü. Bir yürüyüşte de, bir genç yanıma yaklaşıp, elimdeki kara bayrağı göstererek, "Neden irtica bayrağı taşıyorsun?" diye sormuştu.

Derneklerin üst yöneticileriyle karşılaşmalarım daha trajik ve gerilimli boyutlar taşıyordu. Kaypakkayacı TKP-ML örgütü o günlerde ikiye bölünmüştü. İki taraf da, eğer yanlış hatırlamıyorsam, *Partizan* adında iki farklı dergi çıkarıyordu. Aslında "farklı" demek de yanlış. Aynı adlı bu iki dergi birbirinin tıpatıp benzeriydi. İkisinin de isim logosunun yanında "beş usta"nın resimleri vardı. Attıkları sloganlardan da farklılığı ayırt etmek mümkün değildi. Ancak yazıların içeriğine girince iki tarafın birbirini şiddetle suçladığı anlaşılabiliyordu. Bugün Maoist Komünist Parti adını almış kesimin derneği olan Yüz Çiçek derneğine gitmiştim bir gün. O kadar gidip gelmişimdir, bu dernekte bir kez çiçeğe rastladığımı hatırlamıyorum. Buradaki arkadaşları, daha önce sözünü ettiğim toplantılardan çok iyi tanıyordum. Bu arkadaşlardan biri, orada bulunan birkaç kişiye İbrahim Kaypakkaya'yı anlatıyordu. Söylediklerini du-

yunca kulaklarıma inanamadım. Bu kadarını da tahmin etmem mümkün değildi gerçekten. Muhtemelen Kürecikli olan bu arkadaş, çocukken, İbrahim Kaypakkaya'nın köylerine geldiğini anlatıyordu. Kaypakkaya'yı şu gözleriyle görmüş ve tanımıştı. Ve ardından ekledi: "Kaypakkaya'yı bizzat tanıyanların revizyonizme kapılması mümkün değildir." Kaypakkaya arkadaşımdı, değerli bir devrimciydi, Kemalizme karşı çok esaslı eleştirileri bugün de geçerlidir, böylesine peygamberleştirileceğini kısa ömründe aklının ucundan geçirdiğini sanmıyorum. Şaşkınlıktan, Kaypakkaya'nın, dokunuşlarıyla ölüleri diriltip diriltmediğini, körleri görür, felçlileri yürür hale getirip getirmediğini sormayı unuttum.

Derken benim oradaki varlığımı fark ettiler. Konuşmaya başladık. İçlerindeki şişman biri tartışmada oldukça saldırgandı. Benim kim olduğumu ve geçmişimi çok iyi bildiği anlaşılıyordu. Beni, geçmişimle ve bugünümle "revizyonist" olmakla taltif etti. Çok küstah ve saldırgan bir havası vardı. Diğerleri onun bu tavrına tam olarak katılmamakla birlikte küstahlığına da gem vurmadılar. Bu tür yerlere gelip tartışıyorsam böylesi davranışlara karşı da kaşarlanmış olmam gerektiğini biliyordum. O günlerde mektuplaşmaya devam ettiğim arkadaşım Yavuz Alogan, "Bravo vallahi, bu enerjiyi nereden buluyorsun?" diye yazmıştı.

Bir keresinde de Halkın Kurtuluşçularının derneği Daymer'e gitmiştim. Oldukça büyük ve kalabalık bir yerdi. İçeri girdiğimde insanların başlarını döndürüp beni yabancı gözlerle süzdüğünü fark ettim. Tüm kapalı toplulukların özelliğiydi bu. Futbol maçı taraftarları gibi: "Aramızda kaz var, ördek var." Aldırış etmemeye çalışarak bir masaya oturdum. Bir süre sonra çevremi sardılar. Anarşizm üzerine tartışmaya giriştik. Bazıları anarşistlerin pis ve "sidikli" olduğunu söyleyerek teorik tartışmanın düzeyini düşürmeye çalıştı. Sonunda şeflerinden biri sordu bana: "Türkiye'deki en Marksist-Leninist hareket hangisi sence?" "Sizsiniz," diye yanıtladım. Göğüsleri gururla kabardı. Kendi anarşist mantığımın ürünü olarak, "Türkiye'deki en berbat hareket sizsiniz," demiş olduğumun farkında değillerdi elbette.

* * *

Bir gün, yanımda Şermin, Wood Green'deki, otobüslerin işlediği, mağazaların iki yanlı uzandığı ana caddesinden aşağı yürüyordum. Kaldırımda bir kalabalık dikkatimi çekti. Yaklaştığımda iç bunaltacak bir manzarayla karşılaştım. Orta yaşlarda bir beyaz adam, yüzü gözü kan içinde, sendeleyerek yürüyordu, daha doğrusu yürümeye çalışıyordu. O kadar çok kan akmıştı ki burnundan ve yüzünden, ayakkabıları bile kan olmuştu. Hemen yanı başında, yumruklarını sıkmış, neredeyse iki metre boyunda, iriyarı bir siyah duruyordu. Anlaşılan, bu ikisi kavga etmişti ve siyah adam, beyaz adamı, tabiri caizse eşek sudan gelinceye kadar dövmüştü. Öyle ki, bir an adamın kan kaybından ya da beyin kanamasından ölebileceğini bile düşündüm. Dahası, siyah adam, yaptığı marifetin farkında değilmiş gibi, beyaza yeni darbeler indirmeye hazırlanıyor, itip kakıyordu. Oysa dayak yemiş beyaz adamın kılını kıpırdatacak hali yoktu. Siyah adam, dayak attığı adamın o kanlı suratına bir yumruk daha indirince, ben de dahil, çevrede toplananlar ona müdahale ettik. "Yeter be kardeşim, adamın halini görmüyor musun?" türünden bir müdahaleydi bu. Gerçi siyahın bize kulak asmaya da niyeti yoktu ama beyaz adam, biraz da bu müdahaleden yararlanarak uzaklaşabildi, daha fazla dayak yemekten ya da siyahın elinde can vermekten kurtuldu.

İngilizlerin "centilmen"liğinden sık sık söz edilir. Soğukkanlılıklarından, hatta şiddet karşıtlıklarından da. Bunda bir doğruluk payı yok değildir. Ama genelleştirilen her ulusal özellik yanlışlanmaya mahkûmdur. Çünkü, hiçbir topluluk homojen değildir. "İngiliz centilmeni" türünde, genellikle *middle class* mensubu İngilizlere rastlayabilirsiniz. Yol sorduğunuzda bu insanlar size son derece kibarca ve sabırla yolu tarif ederler. Ne var ki, alt sınıflara indikçe şiddetin dozunun da gittikçe arttığını gözlemlersiniz. Özellikle işsiz kesimlerde, dahası işsiz, Jamaika kökenli siyahlar arasında şiddet yaygındır, hatta organize bir hal aldığı bile söylenebilir.

Bizim Türkiyeli sığınmacılar, "Arap" adını verdikleri bu iş-

siz ve soyguncu siyahlardan çok korkar. Parklarda, gece tenha yerlerde yolunuzu kesip sizden bir on pound isteyebilirler mesela. Böyle birçok bıçaklama vakası olmuştur. Genellikle Türkiyelilerdir bıçaklananlar. Bu olayların bazıları ölümle sonuçlanır. Benim de başıma geldi. Muhtemelen uyuşturucu bağımlısı siyah gençlerdi yolumu kesenler. Para istediler. Korktuğunuzu görürlerse üstünüze gelirler. İngilizce'yi yarım yamalak konuştuğunuzu fark ettiklerinde iyice kabadayılaşırlar. Türkiyelilerin en büyük dezavantajıdır bu. Para yok, ben de sizin gibi işsiz ve parasızım dedim ve fazla da oyalanmadan yoluma devam ettim. Israr etmediler. Onlardan çekinmediğimi görmeleri belirleyici oldu. Ama daha ısrarlısına da rastlayabilirdim. O zaman bıçağın ucunu böğrümde hissetmem işten bile değildi.

Buraya kadar anlattıklarımdan "suç", şiddet ve *bully* denen kabadayılığın siyahlarla kısıtlı olduğu sanılmasın. Beyaz İngilizlerin alt sınıf kesimlerinde de *bully* yaygındır. Bu tür kesimlerin çocuklarının gittiği *secondary school*'larda kızlar bile *bully*'lik yaparak kendilerinden zayıf gördükleri öğrencileri sindirir, paralarını alır, şiddet çeteleri oluşturur, hatta öğretmenlerin bile gözünü korkuturlar.

Kaldı ki, olayı sadece alt sınıflarla da kısıtlamamak gerekir. Bir keresinde, Tottenham'daki Philip Lane'de bisikletle giderken, yolumu kesercesine sola dönen son derece lüks bir arabanın arkasından her zamanki Türkçe küfürlerimden birini savurdum. Bu küfürleri ederken genelde kolumu da ileri doğru sallarım. Sürücü, kolumu sallamamdan küfür ettiğimi anlamış olacak ki, ileride arabasını durdurdu. İçinden orta boylu, tıknaz, epey güçlü kuvvetli biri olduğu izlenimi veren, orta yaşlarda, İskoç pala bıyığı bırakmış, son derece pahalı olduğu anlaşılan bir takım elbise giymiş bir adam indi. Bana doğru yürüyüp, burnumun dibine kadar geldi. İskoçluların anlaşılması zor İngilizcesi'yle, "Ne diyorsun, bir şey mi var?" gibi bir şeyler geveledi. Genelde kişisel şiddet gösterilerinden, kavgadan hoşlanmam. Birkaç istisna hariç hayatımda hiç kişisel kavgam olmamıştır. Üstüne üstlük adamla kavgaya tutuşsam beni katlayıp kenara koyacağı kesindi. Kibar olmaya çalışan bir

üslupla yanlış dönüş yaptığım izah etmeye çalıştım. Benim altan aldığımı görünce, "Fazla ötme, dayağı yersin," türünden bir şeyler söyleyip arabasına bindi. Adamın kılığına ve arabasına bakacak olursak, hayli zengin sınıftan bir "centilmen" olduğu kesindi.

Sokaktaki organize şiddetin en "beliğ" örneklerini ise İngiliz polisi verir. Bu tür şiddet gösterilerine o kadar çok tanık olmuşumdur ki, hangisini anlatacağımı bilemiyorum. Bu polis şiddetinin ilk kurbanları siyahlardır. Trafikte genç bir siyahın sürdüğü arabayı görmesin polis, hemen peşine takılır ve bir yerde kıstırıp aramaya girişir. Genç siyah direnmeye kalkışırsa, üç beş polis acımasızca üstüne çullanır, yere yatırır, dizleriyle kafasına bastırır, ellerini arkadan kelepçeler, kıpırdayamaz hale getirir. Bu tür o kadar çok manzarayla karşılaşırsınız ki, artık bir süre sonra alışır, mağdurun adına duyacağınız öfkeyi bile duymaz olursunuz. Şu an elimde, 31 Temmuz 1998 tarihli *The Independent* gazetesinin, o zamandan beri yanımda taşıdığım bir kupürü var. Haberin başlığı şöyle: *One death a week in police custody* (Polis nezaretlerinde haftada bir ölüm). Haberde, Home Office'in, altı yıl içinde, polis nezaretlerinde 380 kişinin öldüğünü ve ölenlerin yüzde 47'sinin siyah olduğunu açıkladığı belirtiliyor. Elbette Home Office, bu ölümleri mazur gösteren gerekçeler de sıralamaktadır. Home Office'e göre, ölenlerin yüzde 29'u "kendi kendine zarar verme" sonucu, yüzde 19'u ise, alkolün etkisiyle ölmüşlerdi. Tabii hiç de inandırıcı değil. Acaba neden çoğunlukla siyahlar kendi kendilerine zarar vermeye meraklıydı? Hele ölümlerin içinde biri vardı ki, son derece gaddarcaydı. Joy Gardner, Londra'da illegal yaşayan, Jamaika kökenli bir sığınmacıydı. 1993 yılının Temmuz ayında, bir sabah evini basan *immigration* bürosu polisleri, Joy Gardner'ı, özel sürükleme kayışlarıyla bağlayıp, ağzını kapatmış ve nefes alamayan kadının ölümüne neden olmuşlardı.

Mağaza güvenlikçileri de polisten geri kalmaz. Bir de bakarsınız önde bir kadın, elinde mağazadan çaldığı bir kazak örneğin, arkasında iki üç iriyarı güvenlikçi, cadde boyunca koşmaktalar. Kadını yakalar ve oracıkta yere yatırırlar, gelen geçenin

bakışlarına aldırış etmeden kollarını arkaya doğru büker, hatta birkaç yumruk da indirirler.

Londra'nın en barışçı toplulukları, sanıldığının ve gösterilmek istendiğinin tersine biracılardır. Her semtte, her köşebaşında rastlayabilirsiniz onlara. Kadınlı erkekli gruplar halinde sabahtan akşama kadar bira içerler ve kimseye de ilişmezler. Kendi aralarında kavga, hatta münakaşa ettiklerine bir kere olsun rastlamadım. Kapalı bir grupturlar. Birbirlerini ezelden beri tanır gibi bir halleri vardır. Hayatlarından memnun görünürler, böyle toplu halde oturup sohbet ederler, kutu biraları kafaya dikerken. Sanki ömür doldurmaya çalışır gibidirler. Bazıları gider, yenileri gelir ama grup bütün gün varlığını sürdürür. Topluma ve kurallarına aldırış bile etmezler. Zaten kendi toplulukları dışındaki insanlarla bağlantılarını kesmişlerdir. Sanki ayrı bir âlemde yaşamaktadırlar. Pek sağlıklı görünmezler. Bazılarının yüzü alkolden şişmiş ve mora çalan bir kırmızılığa bürünmüştür. Göbekleri sarkmış, vücutları şekilsiz bir hal almıştır. Bazılarının bacakları, belki ilaveten uyuşturucu da kullandıklarından bir süpürge sapı kadar incelmiştir. Çoğu işsizlik parasıyla yaşar. Kimileri dilenir. Biraz eli yüzü düzgün genç kadınlar sağda solda, raslantısal olarak fahişelik de yapar. Çoğu ağzına yemek namına bir şey koymaz. Tek gıdaları alkoldür.

Buradan siyasi şiddete de girebiliriz biraz. Net bir şekilde söyleyeyim. Sol ya da anarşist gruplar içinde en ufak bir şiddet olayına tanık olmadım İngiltere'de yaşadığım yıllarda. İngiliz faşistlerinin, özellikle Londra'nın güneyinde sığınmacılara saldırdıklarını ve hatta birkaçını öldürdüklerini duymuştum ama faşistlerle doğrudan doğruya karşılaşmam mümkün olmamıştı. İngiliz faşistleri, British National Party (BNP) etrafında toplanmıştı. Bu partinin, güneyde, beyaz işçiler arasında güçlü olduğu, hatta güneydeki belediye seçimlerinde birkaç sandalye kazandığı söyleniyordu. Bizim anarşistler de zaman zaman bu faşistlerle kapışırdı.

Günün birinde, "Uzun John" beni bir eyleme çağırdı. Ama gizli bir eylem olmalıydı ki, ne olduğunu söylemedi. Bir gösteri olduğunu düşünerek, her zamanki gibi kara bayrağı alıp

gittim. Bir pubda otuz kişi kadar toplandık. Akşamın karanlığının basmasını bekledik orada. Uzun John, bayrağı bırakmamı söyledi. Faşistlerle dövüşmeye gidiyormuşuz. Peki ama neden, ne olmuştu? Bunu bile tam anlayamadım. Bayrağı mecburen pubdaki bir koltuğun altına itekleyip otuz kişiyle birlikte çıktım. Karanlık sokaklardan yürüyorduk. John'un söylediğine göre, faşistlerin bir gece gösterisi varmış, onları karşılamaya gidiyormuşuz. Orada haklarından gelecekmişiz. Yahu ne iş, 1960'ların o heyheyli günlerinde, gençliğimin en ateşli zamanlarında bile böylesi bir "faşist avına" çıkmamıştım! Neyse, olan olmuştu, artık dönmek yoktu, gidecektim mecburen. Derken karanlıklar içinden birileri çıkıp üstümüze doğru geldi. Hayır, bunlar faşist değil, polisti, aman çok mu fark ederdi sanki. Demek polis olayı istihbar etmiş, bizi hedefe vasıl olmadan engellemek istiyordu. Hepimizi birer köşeye çektiler. Üstümüzü aradılar. Herhangi bir şiddet aracı bulamadılar. Kimliklerimizi sordular. Kafadan bir isim ve adres attım. Bıraktılar. İngiltere'de kimlik taşıma zorunluğu yoktur ve polis beyana inanmak zorundadır.

* * *

Sonra bir gün anneler de ölür
Böcekler ve kertenkeleler ölür
Boşalır suyu havuzun kum seddi yıkılınca
Sivrisinekler ve kağıttan kayıklar ölür
Arkadaş Z. Özger

Sonra bir gün Sivas'ta iyi insanlar da ölür.

Ve ardından çok sevilen ağabeyler de ölür.

2 Temmuz 1993 günü Sivas'taki Madımak Oteli'nde, genç, yaşlı otuz yedi insanımız yakılarak öldürüldü.

Bundan iki gün sonra, 4 Temmuz 1993 günü, ağabeyim Turgay Zileli, böbrek yetmezliğinin yol açtığı kalp krizinden hayata veda etti. Altmış yaşındaydı.

Ülke dışında, elin kolun bağlı, hiçbir şey yapamadan Sivas Katliamı'nın alevlerini seyretmek zorunda kalmak korkunç-

tu. Sivas'ta Pir Sultan Abdal şenliğine katılmış bir grup sanatçı ve folklorcu genç, sığınmak zorunda kaldıkları Madımak Oteli'nde yakılarak ve yangın dumanlarıyla boğularak öldürülmüştü. Toplam ölü sayısı 37'ydi. Öldürülenlerin çoğu genç folklorculardı. Yaşlı Aziz Nesin ve elli kadar kişi canını zor kurtarmıştı. Yakılan şair ve sanatçılar arasında doğrudan tanıdıklarım da vardı. Eleştirmen Asım Bezirci'yle 1960'lı yıllarda, ben *Yordam* çevresindeyken birkaç haberleşmemiz olmuştu. Bana bir kitabını imzalı göndermişti. Şair Metin Altıok, bizim DTCF Felsefe Bölümü'ndendi. Yaşı benden biraz daha büyük olmalıydı. *Yarılma*'nın fotoğraflar bölümünde bir resim var. Bir "âşıklar gecesi"nden sonra bütün DTCF Fikir Kulübü üyeleri bir arada. Felsefe Bölümü'nün asistanlarından Füsun Akatlı ve Metin Altıok (yanılmıyorsam o zaman evliydiler ve Füsun'un soyadı Altıok'tu) tam ortada, Metin hafifçe gülümsemiş.

Bu olay bizi altüst etmişti. Öfkemiz büyüktü. Bir yandan dinci faşistlere karşı büyük bir öfke duyuyor, bir yandan tertibin arka planında bulunduğuna hiç kuşku olmayan devletin gizli güçlerine ateş püskürüyor, bir yandan da böyle bir katliamı önleyemeyen, seyirci kalan ya da önceden önlem almayan solculara, özellikle o sırada Aziz Nesin'in yazarı olduğu *Aydınlık* gazetesi sorumlularına ağzımıza geleni söylüyorduk. "Bir küçük tabancanız da mı yoktu be?" diyordum. "Şu faşist sürüsünü önünüze katıp kovalayacak. Bir kişi de mi yanına küçük bir silah almayı akıl etmedi. Nasıl bu insanları böyle savunmasız atarsınız 'kurt sürüsü'nün önüne?"

Bir gün sonra, Londra'da, Sivas Katliamı'nı protesto eden bir yürüyüş düzenlendi. "5 Mayıs Grubu" adıyla katıldığımız ilk yürüyüştü bu. Bir ucundan Hakan'ın, diğer ucundan benim tuttuğum bez flamada şu slogan yazılıydı: "Cehennemin iki zebanisi: devlet ve şeriat." Elimizden gelse iki zebani resmi de çizerdik ama aramızda resim yeteneği olan hiçkimse yoktu.

Yürüyüş çok kalabalıktı. Ağırlıklı olarak Sivas ve Maraşlı köylü sığınmacılar, kadın erkek, yaşlı genç, çoluk çocuk gelmişti yürüyüşe. Koca, beyaz bıyıklı Alevi yaşlılarının, uzun bol etekli ana ve ninelerin yüzünden üzüntü ve kahır akıyordu.

Yüzlerine yerleşmiş bu acı ve kahır, yüzyılların zulmünün yansımasıydı aslında.

Bu yürüyüşten bir gün sonra Turgay Ağabeyim'in ölüm haberini almak ikinci bir darbe oldu benim için. Telefonun karşı ucunda, yeğenim Ümit Zileli vardı. "Amca, babamı kaybettik." Ümit artık Türkiye'ye dönmüştü. Orada, Güler Kazmacı adlı bir spiker ya da sunucuyla evlendiğini duymuştum. Güler Kazmacı da Ümit'in yanındaydı o an. O da taziye babında bir şeyler söyledi telefonda. Biriyle, çok sevdiğiniz bir yakınınızın ölüm haberini aldığınız anda tanışmak kadar kötü bir şey yoktu. Zar zor bir şeyler söylemek istedim, pek beceremedim sanırım.

Ağabeyim, şeker hastalığının yol açtığı böbrek yetmezliği sonucu kalp sektesinden ölmüştü. Son bir yıl böbrekleri tamamen iflas etmiş ve diyaliz makinesine bağlanmıştı. Eskiden beri çok sık tuvalete giderdi. Bir keresinde, Mithatpaşa Stadyumu'nda, o maç kalabalığını yara yara nasıl kendini tuvalete attığını hatırlarım. Çok gider ve çok kalırdı tuvalette, çünkü zor işerdi. Sanırım böbreklerinde o zamandan bir sorun vardı. Küçüklüğünde çok ateşli hastalık geçirmiş. Belki de o zamandan başlayan bir arazdı bu. Yüksek ateş böbrekleri olumsuz etkilermiş. Ama esas olan, içki ve içkinin tetiklediği şeker hastalığıydı. Şeker hastası olmasına rağmen perhizine dikkat etmemiş, rakı içmeye devam etmişti. Atla arpa hikâyesine inananlardandı o da.

Ağabeyimin diyaliz makinesine bağlandığını duymuş ve çok üzülmüştüm. Gelen habere göre, güya devlet onu Rusya'ya gönderecekmiş. Orada böbrek nakli yaptırma olanakları varmış. Tabii devlet, her zamanki gibi yalan söylemiş, oyalamış ve bunu hayata geçirmemişti. Ayrıca böbrek nakli için Rusya'ya gitmeye ne gerek vardı? Türkiye'de de yapılabiliyordu bu. Bulunan böbrek, buzlar içinde uçakla anında ulaştırılıyordu gerekli yere. Bunu, daha sonraki yıllarda bir TV programında izlemiştim. Yoksul Moldavyalı böbreğini on bin dolara satıyordu. Böbrek illegal olarak Türkiye'de alınıyor ve İsrail'deki zengin hastaya anında ulaştırılıyordu.

Bir garibandan parayla böbrek alınmasına ne kadar kızarsam kızayım aslında bu bana bir çıkış yolu gösteriyordu. O zaman-

lar şöyle bir bilgim vardı ve doğruydu bu: Böbrek naklinde yakın akrabalardan alınan böbrek çok rahat uyum sağlayabiliyordu. Çünkü yakın akrabalarda doku uyuşması olasılığı çok daha yüksekti. Böyle bir şeyler duymuştum en azından. Üstelik, insan tek böbrekle de yaşayabiliyordu. Ağabeyimin durumunun hiç iyi olmadığını ve böbrek nakli yapılması gerektiğini duyduğumda anneme bir mektup yazmış ve biraz da şaka yollu, "Turgay Zileli'nin bu dünyadan pisi pisine çekip gitmesine göz yumamam," diyerek ona tek böbreğimi vermek istediğimi belirtmiştim. Annem, bırakın bu talebimi ağabeyime ve karısı Suzan'a yansıtmayı, beni terslemişti, o ünlü "deli mi ne"lerinden birini daha kullanarak. Bir kere de telefonla konuşmuştuk diye hatırlıyorum sanki. O zaman da şiddetle reddetmişti. Annemde kesin bir sevgi hiyerarşisi vardı. Daha çok sevdiği oğlunun diğerine böbreğini vermesine razı olmuyordu. Aynı şekilde, ben böbrek hastası olsam ve Can böbreğini vermek istese ona da razı olmazdı.

Ama sanki ben hayatım boyunca çok mu rızasını almıştım annemin. Hiçbir konuda almamıştım ki, bu konuda alayım. Bu benim için büyük bir vicdan azabıdır. Yeri geldi, bunu işte burada sizlerle paylaşayım. Israr etmedim, savsakladım ve ağabeyim böbrek yetmezliğinden göçüp gitti. Eğer kararlı olsaydım, bu böbrek nakli sorununu ciddiyetle araştırırdım, gider avukatlarla, doktorlarla konuşurdum. Ülkeye gidemiyor olmam hiç önemli değildi. Kararlı olsaydım, ağabeyim atlar Londra'ya gelirdi. Hayır, bu girişimlerin hiçbirini yapmadım. Bırakın onu, Suzan'la ve ağabeyimle doğrudan temasa geçmenin yollarını bile aramadım. Belki de kurtarabilirdim ağabeyimi. Belki de yaşıyor olurdu şimdi. Ah Gün!

Turgay Ağabeyim, Türkiye tarihinde pek sözü edilmeyen, görünmez bir kuşağın mensubuydu: 1930'lular kuşağı. Oğuz Atay gibi birçok ünlü edebiyatçı 1930'lular kuşağındandır, bu kuşak edebiyata birçok isim kazandırmıştır. 1940'lılar kuşağı (yani şu ünlü '68'liler) sol siyaset alanında parlamışlarsa da edebiyatta o kadar parlak isimlere sahip olamamışlardır. Oğuz Atay da ağabeyim gibi 1933 doğumludur. Oğuz Atay'ın romanlarını okuduğum zaman ağabeyimin espri tarzını yakalarım. Evet, çok sözü

edilmese de kesinlikle esprili ama o ölçüde de hüzünlü bir kuşaktı. Tüm hatırlanmayanlar gibi alaycı ve hüzünlü.

Cumhuriyet'in ilk kuşağı denebilirdi onlara. "Muzaffer" babaların ve anaların ilk çocuklarıydılar çoğunlukla. İdealist ve o ölçüde de abartılı bir "demir ağlarla örtük anayurdu her baştan" kalkınmacılık ve "ulusal onur" ortamının içine doğmuşlardı. Böyle bir idealizm, nasyonal sosyalizme ya da Stalinizme benzer bir biçimde "toplumcu"ydu. 1930'larda çekilmiş Nazi ve Sovyet propaganda filmlerinde gözlenebileceği gibi, üretimci ve o ölçüde disiplinciydi. "Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur," zihniyetinin ürünü olarak, bedenleri "çelikleştirir"ken kafaları da taşlaştıran otoriter rejimleri kendine örnek alıyordu. Bireye soluk aldırmazdı. Birey, bütünün basit bir parçası, bu bütünün bir hücresi olan ailenin basit bir molekülüydü. Onun görevi itaat etmek, çok çalışmak, vatana hizmet etmek, disiplinli olmaktı. İşte bu kuşak, ilk gençliğini yaşadığı Milli Şef döneminin disiplini ve baskıcılığıyla erkenden yüz yüze gelmekle, 1960'ların büyük değişimlerine, isyanlarına biraz geç kalmanın arasında sıkışmış, bunun acısını yaşamıştı hep. Alaycılığı ve hüznü, belki de bu erkenle geçin arasında sıkışıp kalmaya bir sitem, bir ağıttı.

Turgay'da da bu ikisi çok güzel buluşur, tuhaf bir harmoni oluştururdu. Alaturka şarkıları başını sallaya sallaya terennüm etmesiyle ya da acıklı bir hikâyeyi bizlere anlatırken gözlerinin sulanmasına yol açan hüzünle, "tuvaletteki Atatürk"ün taklidini yapacak ölçüdeki nihilist alaycılığı birbirine sarmalayan bir harmoni. İşte bu harmoniydi beni, daha 1960'ların isyanına gelmeden etkileyen, karakterimi önemli ölçüde şekillendiren. Sözünü etmek pek işimize gelmez ama 1968 kuşağının, 1960'ların isyanına ulaşmasında bu bir önceki kuşağın önemli rolü vardır. Aslında hep öyle değil midir? Bir önceki belirler bir sonrakini, olumlu ya da olumsuz anlamda.

Turgay'ın yaşadığı hayat bir trajedidir aslında. Büyük bir ruha sahip olmakla, sıradan bir hayat yaşamanın yol açtığı çelişkinin trajedisi. O büyük ruh, sıradan bir hayat yaşamaktan acı çekerdi. Bu yüzden kendini alaya alır, yaşadığı hayatla dalga geçer, sıradan yaşamına dayatılan değerlere güler geçerdi. Bel-

ki de ancak böyle dindirebilirdi ruhunun acılarını. Acıyı böyle bal eylerdi! Ve bu yüzden sığınırdı romanlara, öykülere, anlatılara. Büyük ruhlar gibi, büyük hayatlar da, sıradan olmayan hayatlar da oralardaydı, gerçek hayatta yoktu bunlar. Bu yüzden, ideolojik yönelimine bakmadan her türlü kahramanlık öyküsünü yüceltir ve bizlere aktarırdı. Onun için, Nihal Atsız'ın Gökbörü'sü de, Michel Zevaco'nun Şövalye dö Pardayyan'ı da, 1956 Macar Devrimi'nde idam edilirken son sözlerini cellatların yüzüne haykıran devrimci ve yurtseverler de, Rus Devrimi'nin savaşçıları da, Ferenç Molnar'ın Nemeçek'i de aynı kahramanlar panteonunun ulaşılmaz şövalyeleriydi. Ah hele o Nemeçek! Ne kadar uyardı ağabeyimin durumuna. Nemeçek, korkak, silik bir çocuktu. Çocuklar ordusunun tek eriydi. Hep alay konusuydu. Sıradandı. Dikkate alınmayandı. Ama bir gün büyük bir kahramanlık yapıp ordusunu da, mahallesini de düşman ordusundan kurtarmış ve ölümüyle hepimizi ağlatmıştı. Bakmayın siz sıradan bir hayat yaşayanların öyle sessiz sedasız durmasına, günü gelir onlar da ne büyük kahramanlar olduklarını gösterirler. Ağabeyim, bu fırsatı yakalayamadı. Ama aslında, bu sıradan hayatı sırtlanışı bile bir kahramanlık değil miydi? Suzan Yengem'in anlattığına göre, ölmeden önce, yaptığı kaçamaklarla ilgili olarak, "Beni affediyor musun Suzan?" demiş. O koca yürekli kadın da, "Affediyorum Turgay," diye yanıtlamış onu. Sen de bizleri affet Turgay Ağabey!

O sıkıntılı, üzüntülü, bunalımlı günlerde, "Direct Action"culardan aldığım *Amargi* dergisini de okumaktan geri kalmamıştım. Böylece hem Türkiye'deki anarşistleri daha yakından tanıyacak, hem de onlarla bağ kurabilecektim. Çölde susuz kalmış biri gibi adeta içiyordum *Amargi*'yi. Dergi, İzmir'deki "Savaş Karşıtları" çevresinden Ahmet Nazım Hür tarafından çıkarılıyordu. Yine aynı çevreden, ilk vicdani redcilerden Vedat Zencir'le Osman Murat Ülke'nin yazdığı bir yazı, Sivas Katliamı'ndan sonra içine girdiğim savaşçı ruh haline hiç uygun düşmemişti. Tam savaş baltalarımı topraktan çıkartmışken pasifizmi savunan bir yazıyla karşılaşmak, çölde su ararken kör kuyuyla karşılaşan bir insanın bezginliğini ve kızgınlığını yarat-

mıştı bende. Zaten o zamanki mantığımla pasifizmi teslimiyet olarak görüyordum, bir de Sivas Katliamı'nın hemen üzerine okumak beni yazıya karşı iyice tahrik etmişti. Bilir bilmez, anlar anlamaz, hemen bir yazı döşendim *Amargi*'ye: *Pasifizm Boyun Eğiştir*. Yazıdaki en büyük argümanım Sivas Katliamı'ydı. Yazarlara, "Madımak Oteli'nde olsaydınız ve elinizde silah bulunsaydı kullanmayacak mıydınız?" diye soruyordum. Bu yazı, *Amargi*'nin bir sonraki sayısında yayımlandı (bkz. "Aşk ve Devrim" internet sitesi, www.gunzileli.com). Ahmet Nazım Hür'le yazışmaya başladım. Hatta Ahmet Nazım, beni aniden derginin Londra temsilcisi bile yaptı ve adımı da iç kapağa yazdı.

Sivas Katliamı'nın ve Turgay Ağabeyim'in ölümünün hemen sonrası günlerdeydi. Bir gece Emine'yle şarap içmiş, kafaları iyice bulmuştuk. Konu, tabii ki, yine Sivas Katliamı'ydı. Ağlayacak derecede üzgündük. Aynı zamanda bir sürgün hayatı yaşamak zorunda olmamıza da. Zaten uzun uzun yazmamıza rağmen *Ateş Hırsızı*'ndan da cevap gelmemişti. Bu diyarlarda çürüyüp, yozlaşıp gidecektik. Oysa orada mücadele vardı. Bu, sığınmacının her zaman sızlayan vicdanının sesidir. Aslında her şeyi bırakıp Türkiye'ye dönmek ve yeniden mücadeleye atılmak vardı ama nasıl? Fikir hangimizden çıktı bilmiyorum, o sarhoş kafayla derhal Türkiye'ye dönmeme karar verdik. Evet ama bu nasıl olacaktı? Hiçbir mali desteğimiz yoktu. Sanırım fikir benden çıktı. "Yeniden Aydınlık hareketine katılırım, hatta onlardan toplantıların güvenliğini örgütleme görevi talep ederim," dedim. Çocukça bir düşünceydi ama o anda sarhoş kafalarımıza mantıklı geldi bu öneri, daha doğrusu bir fikri ortaya atıp da karşıdakinin de mantıklı bulması o fikri derhal olası hale getiriyordu. Evet, yeniden Aydınlık hareketine katılacak ve onlardan "askerî" görev talep edecektim. Hemen harekete geçmeliydik. Nasıl? Doğu'ya telefon edip harekete yeniden katılmak istediğimi hemen bildirmeliydim. Merdivenlerden sendeleyerek çıktım, Emine de peşimde. Telefon üst kattaydı. O gece vakti Doğu'nun ev telefonunu çevirdim. Doğrudan Doğu çıktı karşıma. Biraz da pepeleyerek ve hiç uzatmadan, "Doğu, ben bu Sivas Katliamı'ndan çok büyük üzüntü duyuyorum. Burada da-

ha fazla yaşayamayacağım. Yeniden harekete katılmak istiyorum. Bana görev verin," dedim. Doğu birkaç saniye duraladıktan sonra, "Senden de bu beklenirdi zaten," dedi. "Bir arkadaşı gönder bana," dedim, "Olur," diye karşılık verdi. Daha ahizeyi kapadığım anda pişman olmuştum aslında. Ama olan olmuştu artık. Kafayı vurup yattık.

Sabah uyandığımda aklım başıma gelmişti. Büyük bir salaklıktı yaptığım. Emine de benimle aynı ruh hali içindeydi. Şimdi ne halt edecek, sarhoşlukla yaptığımız bu saçmalığı nasıl temizleyecektik? Sonunda, hiçbir şey olmamış gibi beklemeye karar verdik. Tam o günlerde *Ateş Hırsızı*'nı çıkaranlardan Gazi Bertal adlı arkadaştan da sıcak bir mektup gelmesin mi... Bu mektup hem moralimizi yükseltmiş, hem de o gece yaptığımız girişimimiz konusundaki pişmanlığımızı artırmıştı.

Yazın sıcak günlerinden birinde, Doğu'nun "elçi"si, yanında Londra'dan birkaç Maraşlı arkadaşıyla birlikte kapımızda zuhur etti. Onları orta odaya buyur ettim. "Elçi", ta Doğu'dan bile eskiden, 1966 yılındaki FKF faaliyetlerinden tanıdığım, arkadaşım Ömer Özerturgut'tu (bkz. *Yanılma, Havariler, Sapak*). Ömer, Avrupa'ya gidip, 1973 yılında "TİİKP-Özeleştiri Hareketi" adlı hizip hareketini örgütleyinceye kadar (Bkz. *Havariler*, s. 110) Doğu'nun bir numaralı gözdesi ve partinin "ikinci adam"ıydı. Doğu, onun görüşlerine ve tahlillerine o zamanlar çok önem verirdi. Ne var ki, Ömer, "sol sapma" içine girmiş ve dahası partinin "Ülkeye dön!" emrini dinlemeyerek parti disiplinini ihlal ettiği için dışlanmış, zaten kendisi de partiden 1976 yılında istifa etmişti (bkz. *Havariler*, s. 223-227). Ne var ki, Aydınlıkçılık virüsü Ömer Özerturgut'u rahat bırakmamıştı. Köln'de kitapçılık yaparak geçinen ve alkol bağımlılığı bir hayli yüksek olan Ömer, bundan sonra partiyle ilişkilerinde insanı hayrete düşürecek ölçüde gelgitli bir çizgi izlemişti. "Özeleştiri" hareketi sırasında geliştirdiği, Kaypakkaya'nın fikirlerine son derece benzeyen "sol" fikirlerini hiçbir zaman terk etmeyen ve yeri geldikçe partiyi "sol"dan eleştirmeye devam eden Ömer, hiçbir zaman ruhça kopamadığından zaman zaman partiye yeniden ve yeniden katılmıştır.

Süreç şu şekilde işliyordu: Doğu bir yurtdışı gezisine çıkar. Bu gezi sırasında Ömer'i Köln'de mutlaka ziyaret eder. Ömer, Doğu'ya hiç çekinmeden (bu bakımdan şimdiki parti yalakalarından son derece farklı, kişilikli bir eski tür PDA'cı olduğunu belirtmem gerekir Ömer'in. Ömer, Doğu'dan değil, Doğu Ömer'den çekinir genellikle) "sol" ağırlıklı eleştirilerini yapar, Doğu bu eleştirilere kısmen hak veriyormuş gibi taktik olarak boynunu eğer. Bundan sonra Doğu, Ömer'e partiye yeniden katılmasını ve yurtdışı temsilcisi olmasını önerir. Doğu'nun, eleştirilerini dikkate alacağı illüzyonuna bir kere daha kapılan Ömer teklifi kabul eder ve büyük bir şevkle temsilcilik görevine atılır. Eski tarzda PDA'cılara özgü bir cevvallikle Avrupa kazan, Ömer kepçe, birkaç ay dolanır durur. Sonra yorulur, alkol bağımlılığı ağır basar ya da partinin "adam olmayacağına" kanaat getirir ve tüm görevlerini yüzüstü bırakıp yeniden Köln'deki kitapçı dükkânına çekilir. Bu süreç defalarca tekrarlanmıştır. Bildiğim kadarıyla Ömer, şu anda yine Köln sürecindedir ama günün birinde yeniden temsilci olup Avrupa'yı arşınlarsa hiç şaşmam.

İşte o sırada, tesadüf bu ya, Ömer yine Avrupa temsilcisi olmuştu ve Doğu tarafından benimle görüşmekle görevlendirilmişti. Ömer bu işlerin yabancısı değildi. Kendi deneyiminden biliyordu partiyi terk edenlerin nasıl yeniden partiye davet edileceğini. Ne var ki, daha konuşmaya başlar başlamaz Ömer durumun değişik olduğunu anladı. Kendisine anarşist olduğumu ve partiye katılmak niyetinde olmadığımı açıkça deklare ettim. Sivas Katliamı'ndan sonra bir an için partiye yeniden katılıp "askerî" bir görev almayı düşündüğümü ve Doğu'yu bunun için aradığımı ama şimdi bu fikrimden vazgeçtiğimi, anarşizmle partinin bağdaşmayacağını açıkça belirttim. Ömer, söylediklerimi sessizce dinledi. Bir ara, "Ben senden daha anarşistim," gibi şeyler de söyledi ama bu, elbette sadece "tavır" anlamında bir anarşistlikti, ideolojik anlamda değil. Ömer durumu kısa sürede kavradı ve ısrar etmedi. Bundan sonraki konuşmalarımız daha çok sohbet babında şeylerdi.

Birlikte bir şeyler de yedik diye hatırlıyorum. Ömer, eski tür, Maocu "halka hizmet" terbiyesine uygun olarak kalkıp bir

güzel bulaşıkları da yıkayıverdi. Yerine göre bu tür girişimler sempatiyle karşılanabilirdi ama Ömer'in o an bunu yapması, bir seyyar satıcının kapınızdan içeri girip dişlerinizi fırçalaması kadar tuhaf bir etki yapmıştı üzerimde. Her neyse, yine de dostça ayrıldık. Bu defter de böylece kapanmıştı artık.

Bunu söylüyorum ama siyasi bir hareketle bütün hesapları görüp defteri kapatmak öyle kolay olmuyordu. Uzatmaları oynamamız gerekiyormuş demek.

1994 yılının başlarında Doğu Perinçek, taraftarlarına konuşma yapmak ve biraz da "İngiliz sterlini" devşirmek üzere bir kez daha (her yıl geliyordu aşağı yukarı) "Manş Denizi'ni aşıp," Londra'ya geldi. O sırada artık Türkiye'deki anarşistlerle tam olarak bağ kurmuştuk. Satmamız için *Amargi* ve *Ateş Hırsızı*'nın her sayısından topluca yollanıyordu. Ben de solcu göçmen derneklerinde, Haringey ve Hackney'de, uygun fırsatlar doğduğunda bu dergileri satıp paralarını Türkiye'ye yolluyordum. Doğu Perinçek'in geleceği toplantıya gidip orada da dergi satmaya karar verdim.

Toplantı, Hackney taraflarında bir düğün salonunda yapılıyordu. Oldukça soğuk bir gündü. Anarşist dergileri yüklenip gittim. Epey kalabalıktı. Çoğunluğu Pazarcıklı köylüler oluşturuyordu. Hepsini tek tek tanıyordum neredeyse.

Pazarcıklı köylüler, partiye aşiret bilinciyle bağlı olduklarından, benim gibi ayrılmış olanlara dahi hâlâ aşiret mensubu gibi bakar, parti kadrolarının düşmanca tutumundan hayli farklı bir tutum sergilerlerdi. Her birinin yanına gidiyor, üç beş laf edip hal ve hatırlarını sorduktan sonra dergileri gösteriyordum. "Ne dergisiymiş bu?" diye ellerine şöyle bir alıp karıştırıyorlardı. Okumaya pek niyetleri olmadığını dergiyi karıştırma biçimlerinden anlıyordum aslında. Ama olur a, belki gözleri ilişir diye umut ediyordum. Umut fakirin ekmeği. Ellerini ceplerine atıp derginin parasını veriyorlardı. Geri çevirmek geleneksel terbiyelerine ters düşerdi. Hele burada ev sahibi konumundayken.

Salonda dergi satarken, Emine'nin feminist çevreden arkadaşı Ceylan Arslan'la kız kardeşi Suna Arslan'a rastladım. Ceylan,

Suna'yı benimle tanıştırdı. Aydınlık taraftarı değillerdi. Sırf meraktan gelmişlerdi toplantıya. Onlara da dergi sattım. Suna daha çok ilgilendi dergilerle. O arada Doğu'nun salona gelmekte olduğu anons edildi. Salonun arka taraflarında bir yere yan yana oturduk. Sahneye kurulmuş kürsünün bulunduğu salonun ön tarafı aydınlık, bizim oturduğumuz arka kısmı karanlıktı.

Derken Doğu Perinçek, çevresindeki kurmayları, korumaları ve yalakalarıyla, gösteri toplumuna yakışır bir tantanayla salondan içeri girdi. Liderlik sanatının en önemli noktalarından biridir bu. Bir yere girerken olağanüstü bir hava yaratacaksınız. Projektörlerle iyice aydınlanmış ön kısımdaki kargaşalık ve tezahürat sona erdikten sonra Doğu, konuşmasına başladı.

Felaket reformist bir konuşmaydı. Aynı zamanda gerçekçilikten de uzak tabii ki. Efendim belediyeler ele geçirilecekmiş de, sonra bu belediyeler aracılığıyla halka hizmet götürülecekmiş de, böylece halkın desteği alınıp genel seçimde zafere ilerlenecekmiş de. Acaba bu söylediklerine kendisi gerçekten inanıyor muydu?

O sırada parti (adı bugünkü İşçi Partisi [İP] adını almış mıydı, yoksa hâlâ Sosyalist Parti [SP] miydi, tam olarak hatırlayamıyorum) henüz bugünkü aşırı sağcı, nasyonal sosyalist çizgisine oturmamıştı, ancak o yolda hızla ilerliyordu. Nasyonal sosyalizme doğru esaslı rota kırılması yaklaşık bir yıl sonra, 1995 yılında gerçekleşecekti. Aynı, rotanın yirmi yıl önce, 1975 yılında, partiyi Türk devletinin ve egemenlerin yedek gücü haline getirecek ölçüde sağa doğru şiddetle kırılmasında olduğu gibi (bkz. *Havariler*, s. 146-149).

Başlangıçta konuşma yapmaya hiç niyetim yoktu. Dergilerimi satacak, konuşmayı dinleyecek ve sessizce çıkıp gidecektim. Ne var ki, Doğu konuştukça ve aldığım notlar arttıkça ayranım kabarmaya başladı. Konuşma bitip, gerekli alkışlar toplandıktan sonra sorular faslına geçildiğinde ilk el kaldıranlardan olduğumu hayretle fark ettim.

"Buyrun, siz arka taraftaki arkadaş," dedi Doğu. Ayağa kalkıp konuşmaya başladım. Ben karanlıkta, o ise aydınlıkta olduğundan benim kim olduğumu fark edememişti. Ne var ki, ön

taraftaki suflörler Doğu'yu bilgilendirmekte gecikmedi. Doğu heyecanlanmıştı. "Aaa Gün sen misin? Gelsene ön tarafa, bak arkadaşlar da ısrar ediyor," dedi, oldukça dostane bir ses tonuyla. "Gelmeyeyim," dedim. "Burası daha iyi." "Yok yok olmaz," diye ısrar etti Doğu. "Oradan sesin iyi duyulmuyor, gel burada mikrofondan konuş."

Mikrofon önerisi hiç fena değildi aslında. Söylediklerimi daha iyi duyurabilirdim salondakilere. Öte yandan, aşırı ısrarlar karşısında genelde dayanıksız bir yapım vardır. Reddetmek ayıp olurmuş gibi gelir. Kısa bir tereddütten sonra ön tarafa doğru ilerledim.

Sahnenin bulunduğu aydınlık alana doğru yürürken bütün başlar bana çevrilmişti. O sırada Doğu ayağa kalktı, benim geldiğim tarafa doğru ilerledi ve mikrofonu bana uzatırken sahneden eğilip iki yanağımdan şap şap öpüverdi. Bu aşırı samimiyet hoşuma gitmemişti ama ters bir davranışta bulunmanın da âlemi yoktu. Bu beni zor duruma düşürürdü. Ayrıca, ona ne kadar kızarsam kızayım hâlâ eski bir arkadaş olarak gönlümde yeri vardı. O an böyle hissetmiştim.

Peki, Doğu samimi miydi bu davranışı gösterirken? Politikacılar için böyle bir soru sormak bile abestir. Onların doğal davranışı budur. Kendilerine kamusal planda puan kazandıracak her davranışı hiçbir zorluk çekmeden sergilerler. Gerektiği zaman sizi şurada öper, şurada da kafanıza sopayı indirirler. Bunun canlı örneğini birazdan göreceektik.

Sahnenin aşağı tarafında, seyircilerin önünde, kürsüye doğru bakarak konuşmamı irad ettim. Doğu'nun konuşmasının reformcu yanlarını, parlamentarizmini eleştirdim. Doğu, konuşmasında bir ara anarşistlere de değinmiş ve anarşistlerin "ellerini kirletmemek uğruna" pratikten kaçındıklarını, göklerde dolaştıklarını, oysa devrim yapmak isteyenin ellerinin kirlenmesini göze alması gerektiğini, anarşistlerin dünyanın hiçbir yerinde pratikleri olmadığını söylemişti. Ona cevap olarak İspanya 1936 Devrimi'ni örnek verdim. Anarşistlerin, bir yandan Franko'ya karşı savaşırken, bir yandan da nasıl devrimi sürdürdüklerini, kolektifleri hayata geçirdiklerini vb. anlattım.

Bundan sonra, mikrofonu geri iade ettiğim Doğu bana cevap verdi. Artık o yanaktan öpmelerden falan eser kalmamıştı. Bana insafsızca ve kişisel olarak saldırdı. Lafı döndürüp dolaştırıp benim partiden ayrılmama getirdi ve "Sen Marksizm-Leninizmi terk ettin," diye haykırdı ajitatif ve demagojik bir biçimde. Ön taraftaki yalaka takımı da anında slogan atmaya başladı zaten: "Yaşasın Marksizm-Leninizm!" Coşkudan yoksun bu bağırtıları duyan, Marksizm-Leninizmin tahtalı köyü boylamak üzere olduğunu, bu yüzden "yaşaması" için dua edildiğini anlardı zaten. "Ben devrimi terk etmemek için Marksizm-Leninizmi terk ettim," diye kendimi savunmaya çalıştım ama o sırada artık mikrofon elimde değildi, o bağırtı, gürültü arasında sesim duyulmadı bile. Geçip yerime oturdum.

Ama şimdi kim kandırabilir sizi
Bir ölünün hayat kokan ağzını öpmek için.
Arkadaş Z. Özger

* * *

Artık önümdeki yolu çok net görüyordum. Türkiye'de anarşizmin gelişeceğine dair büyük bir inanç besliyordum. Evet, bugün az olabilirdik ama eninde sonunda gelişecektik. Gerçekler kendini mutlaka kabul ettirirdi. Bu isteğimde, elbette içinden geldiğim Marksist-Leninist hareketle hesaplaşma, onun yere serildiğini görüp rahatlama ve dahil olduğum anarşizmin yükselmesiyle haklılığımı kanıtlama güdüsü de vardı.

Yanılma'da anlattığım ilk gençlik günlerimde nasıl sosyalistleri kanatsız melekler gibi görüyorsam, şimdi de anarşistleri, insani zaaflardan arınmış pürüpak melekler olarak görüyordum. Bir insan anarşist olmuşsa, her türlü mülkiyet duygusundan, her türlü kıskançlıktan, yanı başındakinin kuyusunu kazmaktan, her türlü örgütsel ayak oyunundan arınmıştır diye düşünüyordum. Türkiye'deki bu "kanatsız melekler" topluluğuyla en sıkı ve yakın bağları geliştirmek için can atıyordum. Yaşadığım on altı yıllık deneyler içinde ne kadar naif olduğumu görecektim.

Ateş Hırsızı çevresiyle haberleşmeyi sürdürüyordum. Dergi pek düzenli çıkmıyordu ama olsun. Yine de iyi bir dergi sayılırdı. İzmir'de çıkan *Amargi*'nin pasifizmiyle bazı sorunlarım vardı ama o da çok büyük bir sorun değildi. Onlara da omuz veriyordum. Ne var ki, *Ateş Hırsızı* ile bağları geliştirmekte daha gayretliydim. Her iki derginin de yeni sayıları çıkar çıkmaz kâğıda kaleme sarılıp sıcağı sıcağına eleştiri ve önerilerimi yazıyordum. O sıralar DSS'den Irmak'a ödenen parayı da aldığımdan, her on beş günde bir *Ateş Hırsızı*'na otuz ya da kırk pound gönderiyordum posta yoluyla.

Bununla da yetinmedim. Romantizmi ve naifliği iyice uç noktalara götürüp, yanımda Şermin, metrolarda harmonika çalarak *Ateş Hırsızı* için para toplamaya çıktım. Harmonika çalmasını bilsem canım yanmayacak. Harmonikanın içine nefesini üfleyip sağa sola oynatarak bir şeyler çaldığı yanılgısı içinde olanlardandım. Kafamdan geçen müziğin seslerini çıkarttığımı sanıyordum. Oysa ortaya çıkan saçma sapan bir ses karmaşasıydı. Neyse ki, bu saçmalıkları metroda çalıp milletin kafasını ütülemeyecek kadar aklım vardı. "Solidarity Forever" adlı parçanın notalarını kendi kendime çıkartmış ve gerçekten çalmaya başlamıştım. Metroda da sadece bunu çalıyordum. Birisi önümde durup beklese, sadece bir parça bildiğimi anlardı. Allahtan yolcuların acelesi vardı.

Şermin'le birlikte, Finsbury Park metrosunun çıkışına yakın bir yerde dileniyorduk. Şermin'in canına minnetti. Yeter ki, benimle birlikte dışarlarda sürtsün. Üstelik para toplamamız için takınması gereken hüzünlü pozlara girmesini de çok iyi beceriyordu. Ben ayakta harmonika çalarken, o yaşlı gözlerle beni dinliyormuş gibi yapıyor, yere uzanıp uzun burnunu ön ayaklarının üstüne koyarak, gelen geçene gamlı gamlı bakıyordu. Özellikle genç kadınlar, yanımdan geçerken şapkamın içine birkaç peni atıp, "*For dog*," diyorlardı. Yani, sen beş para etmezsin salak herif, bu parayı sadece köpeğin hatırına veriyoruz demek istiyorlardı. Bunu duyan Şermin hafifçe kuyruğunu oynatıp teşekkür ediyordu.

Böyle beş, altı kere para toplamaya çıktık. Bir seferinde polis-

ler gelip beni ayaküstü sorguladılar ve buradan "arabamı çekmemi" istediler. O günlük uzaklaştım ama ertesi gün yine geldim. Bir keresinde olağanüstü bir şey oldu. Her zamanki gibi "Solidarity Forever"ı çalıyordum. Siyah, genç bir kadın yanıma yaklaştı. "*For dog,*" yerine "*For solidarity,*" diyerek şapkama kâğıt on pound bıraktı. Şaşkınlıkla arkasından bakakaldım. Neredeyse, paranızı düşürdünüz diye seslenecektim. Sanki bunu anlamış gibi, arkasını dönüp, harika bir şekilde gülümsedi bana ve yürüyüp gitti. "Solidarity Forever"ın kim bilir onda nasıl bir anısı vardı.

Bu olayı, bir gün bize gelen, Emine'nin öğretmeni ve arkadaşı Julie Steward'a anlattığımda çok şaşırdı. "Olamaz böyle bir şey," deyip durdu. "Emin misin, on pound muydu?" diye tekrar tekrar sordu. Evet, dedim, on pounddu verdiği, hayal görmedim. Julie bu olaydan o kadar etkilendi ki, bana, olayı teatral biçimde yeniden canlandırmamızı önerdi. Ben, Şermin'i yanıma oturtup, harmonikayla "Solidarity Forever"ı çaldım. O da siyah kadın olup önümden geçerken, şapkama on pound bıraktı. Böyle mi oldu, diye sordu. Evet, böyle oldu dedim. Tabii, yaptığımız sadece bir canlandırma olduğundan Julie'nin on poundunu geri verdim.

Bu arada, anarko-sendikalist Direct Action hareketi dışında, Londra'daki başka anarşist gruplarla da bağlarımız gelişiyordu. Bir gün, Şermin'le birlikte Wood Green'de yürürken, o zamana kadar varlığından haberdar olmadığım bir grupla karşılaştım: Haringey Solidarity Group (HSG). Wood Green'le Turnpike Lane arasında, Marks&Spencer mağazasının önünde otuz kadar kişi gösteri yapıyordu. Sessiz bir gösteriydi bu. Sokak parmaklıklarına renkli HSG flamasını bağlamışlardı. Ayrıca birkaç slogan daha vardı. Gelene geçene bildiri dağıtıyorlardı. Gösteri, yakıta gelen zamla ilgiliydi. Yakıt zammı en çok yoksulları ve yaşlıları vuruyordu. Küçük odalarında yalnızlık ve yoksulluk içinde yaşayan çok sayıda yaşlı insanın yakıt zammı dolayısıyla kat kaloriferlerini yakmadıkları ve geceleri soğuktan öldükleri bildiriliyordu. Bu, HSG ile ilk karşılaşmamdı.

Daha sonraki günlerde, kara bayraklarımızı almış, bir yü-

rüyüşe gidiyorduk. Tottenham'ın ilerisindeki West Green Road'da bir başka gruba rastladık. Aralarından bir kadın bizimle ve kara bayraklarımızla ilgilendi. HSG'lilermiş ve bizimle ilgilenen kadının adı Helen Steel'miş. Helen, bizi HSG toplantılarına davet etti. Geliriz dedik ve daha sonraki günlerde gerçekten gittik de. Haringey'in yerel dayanışma grubu HSG ile böylece somut bir bağ kurmuş olduk. Helen Steel'in kim olduğunu ise daha sonraki yıllarda kendisinden değil de Britanya basınından öğrenecektik. Helen Steel ve yine HSG'de tanışıp arkadaş olacağımız Dave Morris, İngiltere'nin en uzun süren davasının sanıklarıydılar. 1980'lerin başında McDonald's'a karşı dağıttıkları bir bildiri yüzünden, McDonald's avukatlarının şikâyeti üzerine haklarında dava açılmıştı ve bu dava on beş yıldır sürmekteydi. Dava 2000'lerde sonuçlandı ve McDonald's açtığı tazminat davasını kaybetti. Gazeteler çarşaf çarşaf Helen Steel ve Dave Morris'ten söz etti. Bu dava, İngiltere tarihine, İngiltere'nin en uzun süren davası olarak geçmiştir.

HSG, bildiğimiz türden, örneğin Direct Action gibi ideolojik bir grup değildi. İçinde anarşistler ağırlıkta olmakla birlikte anarşist olmayanlar, sendikalistler, bağımsız ve özgürlükçü Marksistler, hatta kendini hiçbir ideolojiyle tanımlamayan bireyler de vardı. HSG, kendini özel bir ideolojiyle ya da anarşizmin özel bir türüyle tanımlamıyordu. İsminden de anlaşılacağı gibi, onun esas sorunu ezilen kesimlerdeki dayanışmayı sağlamaktı. "Biz bir araya geldiğimizde en büyük gücü oluştururuz," diyorlardı. Seçimlerde oy kullanmanın bireyin iradesini teslim etmesi olduğunu ileri sürüyorlardı. Yerel bir grup oldukları halde genel ya da yerel seçimlerde aday gösterme gibi bir hevesleri yoktu.

HSG, 1989 yılında, *Poll Tax*'e karşı mücadele içinde doğmuştu. O yıl, *Poll Tax*'e karşı binlerce yerel grup, komite, dayanışma ağı kurulmuştu. Daha sonra bunlar dağılmış ya da başka tür örgütlenmelere dönüşmüştü. HSG ise, bir yerel dayanışma grubu olarak varlığını sürdürmüştü. Bu grup halen yaşamaktadır.

İngiltere'de, yerin altını bir ağ gibi sarmış binlerce dayanışma ve mücadele grubunun varlığından HSG ile bağlantıya geçtik-

ten sonra haberdar olduğumu söyleyebilirim. Ülkedeki anarşist örgütlenmenin gücü de esasen bu yeraltı ağından geliyordu. "Yeraltı" derken illegal ya da gizli demek istemiyorum. Hayır, bu gruplar ne legal, ne illegal, ne de gizliydiler. Yasal bir varlıkları yoktu ama meşru bir varlıkları vardı. Bir kısmı, son derece özel kampanyalar için, son derece geçici amaçlarla oluşturulmuştu. Örnek vermek gerekirse, bir de bakardınız, "Boots" adlı mağazanın önünde beş altı kişilik bir grup gösteri yapıyor, bildiri dağıtıyor: "Boots'u boykot edin." Boots mağazalar zinciri, esasen kozmetik mallar satan ama *pharmachy* denen eczanelerin sattığı türden ilaçları da bulunduran, bununla da yetinmeyip daha büyük mağazalarında hediyelik ıvır zıvırları pazarlayan büyük bir tekeldir. Anarşistler, vegan ve vejetaryenler, Boots'un *vivisection* diye de ifade edilen *animal test* yaptığını, yani kozmetikleri hayvanlar üzerinde denediklerini ileri sürer. *Animal test*'e karşı özellikle genç kuşakta öyle büyük bir tepki vardır ki, kimi firmalar (hatta çoğunluğu) mallarının üzerine *no animal test* diye yazmak zorunda kalırlar. İşte bu grup, Boots'un boykot edilmesini istemektedir. Tamamen bu amaçla kurulmuş özel bir gruptur bu. Onun içinde yer alanlar muhtemelen başka gruplarda da yer alıyorlardır. Bacardi adlı içkinin boykot edilmesi için kurulmuş çok özel gruplar da vardır. *Hunt sabotage* grupları, ormanlara giderek, spreyler sıkıp tilkilerin kaçmasını sağlarlar. Böylece İngiliz aristokrasisinin geleneksel av sporu sabote edilmiş olur. Binlerce denecek sayıda doğacı, yeşilci grup vardır. Bunların kimisi genel bir propagandayı amaçlamakla birlikte, kimileri de özel bir alana yoğunlaşmıştır. Bilmem neredeki yol açma çalışmasını sabote etme grubu gibi. Bu grubun mensupları kendilerini ağaçlara bağlayarak yol çalışmasının ilerlemesini engellemeye çalışırlar. Bu mücadele, yıllar bile alabilir. *Cannabis* denen kenevirden yapılan uyuşturucunun serbest bırakılması için mücadele eden gruplar, cinsel özgürlük grupları, feminist gruplar, nükleer santralleri teşhir etme grupları, McDonald's'ı boykot grupları, silahlanmaya karşı gruplar, vergilere karşı gruplar, "seks işçilerinin" haklarını savunma grupları, polis terörünü protesto grup-

ları, Animal Liberation Front özerk grupları, eşcinsel haklarını savunan gruplar, askerî üslerin kapatılması için mücadele eden gruplar, işten atmalara karşı kampanya grupları, siyahlara karşı ayrımcılıkla mücadele eden gruplar, anti-Nazi gruplar, anti-faşist gruplar, faşist British National Party'yi protesto grupları, Filistin'le dayanışma grupları, Yahudi dayanışma grupları, enternasyonalist dayanışma grupları, cezaevlerinin kapatılması için mücadele eden gruplar, göçmen ve sığınmacı hakları için mücadele eden gruplar, *no border!* sloganını atan, sınırların kalkması için mücadele eden gruplar, *anti-vivisection* gruplar, sığınmacı kamplarının kapatılması için mücadele eden gruplar, belli yerlerdeki işçi mücadelesiyle dayanışma grupları, işsizlerin haklarını savunan gruplar, *homeless* grupları, *squat*'çı grupları, *single mother* denen, yalnız başına yaşayan annelerin haklarını savunan gruplar, çocuk hakları grupları, yaşlı hakları grupları, öğrenci hakları grupları, feminist gruplar, kütüphanelerin kapatılmasına karşı gruplar, azınlık hakları grupları, Hıristiyan grupları, Müslüman grupları, Budist grupları, ateist grupları, dine karşı propaganda grupları, *disable* denen özürlülerin haklarını savunan gruplar vb. vb. vb. yer altında görünmeyen bir ağ oluştururlar. Bunların her biri kendi özel alanına yoğunlaşırken birbirleriyle dayanışmaktan da geri kalmazlar. Hepsinin arasında yatay, paralel bağlar vardır. Herhangi bir büyük gösteri için anında bir araya gelebilirler. Bunları ayrıca birbirinden haberdar eden, fanzinler ve periyodik bilgilendirme yayınları da vardır.

Artık yavaş yavaş İngiltere'nin görünmeyen yüzünü, devrimci mücadelenin alttan alta kaynayan, bilinmeyen yanlarını öğrenmeye başlıyorduk.

HSG ile de ortak çalışmaya, aylık toplantılarına katılmaya başlamıştık. Bu grubun içinden arkadaşlar edindik. İleride yeri geldikçe bunlardan söz edeceğim.

Bu arada enternasyonal bağlar da kuruyorduk. Günün birinde bizi iki Yunanlı anarşist ziyaret etti: Lia Yoka ve Lukis. Bizi, hatırladığıma göre, Direct Action'cular aracılığıyla bulmuşlardı. Yunanlılarla komşu halklar olarak o kadar benziyorduk

ki birbirimize, hemen kaynaşıverdik. Lia ile Lukis, o sırada sevgiliydiler. Lia, gençliğimin unutulmaz Yunanlı film oyuncusu Ali Vuyuklaki'ye benziyordu aynı. Onun kadar güzel, onun kadar sarışın ve onun kadar sempatik bir kadındı. O sırada İngiltere'nin Norwich şehrinde sanat tarihi okuyordu. Lukis'in babası Yunanistan'da ünlü bir tarihçiydi. Lukis de tarih okuyordu. İkisi de çok cana yakın, sevimli çocuklardı. Tam da tanıştığımız gün PKK'nın bir yürüyüşü vardı. Kara bayraklarımızı ve yeni Yunanlı dostlarımızı yanımıza alıp gittik. Onlara da açıkladık yürüyüşün ne yürüyüşü olduğunu. Kara bayrağı gören PKK yanlıları yanımıza yaklaşıp neyin nesi olduğumuzu soruyorlardı. Anarşist olduğumuzu söyleyince önce şöyle bir duralıyor, sonra da sempatilerini ifade eden sözler söylüyorlardı.

O yürüyüşün gecesi Lia ve Lukis'le uzun uzun sohbet ettik. Düşünsel yakınlığın ötesinde arkadaş olmuştuk. Lia ile Lukis daha sonra ayrıldı. Lukis, anarşizmle bağlarını koparmamakla birlikte akademik alana çekildi. Lia, sanat tarihi alanında öğretim üyesi oldu ve Yunanistan'a dönerek gerek anarşist faaliyetlerine, gerekse akademik çalışmalarına orada devam etti. Hâlâ ara sıra haber alırım ondan.

* * *

Şermin, 1994 yazında üçüncü kez doğurdu. Her zamanki gibi sekiz yavru hem de. Bu seferkiler ağırlıklı olarak siyahtı. Nereden peydahladığı belli değildi bu yavruları. Evin çevresinde dolanan, bazen gelip içeri girmek için kapıyı kemiren, Emine'nin yolunu kesen, Şermin'le yoldan giderken aniden üstüne atlamaya kalkışıp beni elaleme rezil eden oldukça kabadayı, siyah bir köpek vardı, herhalde oydu çocukların babası. Ama tuhaf olan, Şermin nereden fırsat bulup da onunla buluşabilmişti? Evin çevresinde bir "serserinin" dolaştığını bildiğimden çok dikkat ediyordum ama Şermin yine yapmıştı yapacağını.

Olanlar olmuştu da, bu yavruları ne yapacaktık şimdi? Üstelik, Şermin de sevmiyordu bu seferki yavrularını. Analarının memelerine bir saldırışları vardı ki. Şermin'in memeleri yara olmuştu. Biraz emziriyor, sonra bahçeden eve kaçıyordu. Bah-

çede onlara bir yuva yapmıştım ama Şermin böyle içeri kaçtığı sürece onları beslemek imkânsızdı. Mama almaya mali gücümüz yetmezdi. Bu kadar yavruyu nasıl besleyecektik? En sonunda bir çare buldum. Wood Green Safeway'in arka tarafındaki, ekmeklerin atıldığı çöplüğe giriyor, oradan torbalarla ekmek alıyor, onları doğruyor, bazen sütle, param yoksa da sıcak suyla ıslatıp yumuşatarak yavrulara veriyordum. Anında silip süpürüyorlardı.

Yavruları satmayı ya da vermeyi denedik. İlan gazetesi *Loots*'a ilan verdik. Siyah bir aile çocuklarıyla birlikte geldi, içlerinden en güzelini seçti, on liraya verdik. O para tabii ki, derhal diğer yavruların beslenmesine harcandı.

Yavrular da iyice büyümeye başlamıştı. Şermin artık onları emzirmeyi tamamen boşlamıştı, yara olan memelerini yalayarak iyileştirme peşindeydi. Umurunda değildi yavrular falan. Başkaca da kimse gelmemişti yavruları almaya. Sonunda bir çare düşündük. Wood Green'de bir *animal shelter* vardı. Götürüp oraya versek almazlardı ama bırakırsak almak zorunda kalırlardı. Bir gece, evlilik dışı çocuğunu cami avlusuna bırakan anneler gibi, bu yedi yavruyu bisikletin arkasına bağladığım kutuya doldurdum ve *animal shelter*'ın bahçesine gizlice bıraktım. Sabah gelip kontrol ettiğimde yavrular yoktu. Muhtemelen içeri almışlardı mecburen. Ama onların akıbetlerini bilmek mümkün değildi. İngiltere'de sahipsiz köpekler, RSCPA'nın denetimindeki hayvan sığınaklarında üç ay bekletilir, eğer bunları alan olmazsa, iğneyle uyutulurlar. Şermin mi ne yaptı? O yavrusu için geceler boyu ağlayan, kilometrelerce yol girip arayan ve bulan Şermin bir kere bile şikâyet etmedi yavrularının götürülmesinden. Gidip kulübelerini şöyle bir kokladı ve yan gelip yattı.

* * *

Şaban Şerif'le nasıl kendiliğinden darıldıysak, yine kendiliğinden barışmıştık. Bu arada yeni arkadaşlar da edinmiştik. Emine, kadın çevresinden Ayşe Bircan'la arkadaş olmuştu. Ayşe Bircan, Afrikalı siyahlar gibi siyah tenliydi. Hatta otobüste falan Türkiyeliler ona "Arap" muamelesi yapar, nasıl olsa anla-

maz diye yanında Türkçe, uluorta konuşurlardı. Ayşe'nin ataları muhtemelen, Osmanlı zamanında, ev içi kölelik hizmetleri için Afrika'dan getirilmişti.

Ayşe, TKP kökenliydi. Artık Sovyetler Birliği dağılmış, TKP işlevsiz hale gelmişti; Çin, Sovyet düşmanı politikalarından çoktan vazgeçmişti; daha önemlisi, TKP yanlısı ya da Maocu birçok eski militan zihniyetini değiştirmişti. Bu yüzden, eski TKP'lilerle eski Maocular arasındaki sürtüşme ve çekişmelerin de anlamı kalmamıştı. TKP'li arkadaşlarla bir araya geldiğimizde, "Neydi o düşmanca saçmalıklar geçmişteki?" deyip, gülüyorduk. Ayşe'yle de öyle olmuştu. Geçmişe ilişkin konuşuyorduk elbette ama Sovyetçi-Maocu çatışmasını değil, kendi örgütlerimizde başımıza gelenleri. Ayşe, Londra'da, bir sosyal yardım servisinde memurluk yaparak sağlıyordu geçimini.

Bir süre sonra Ayşe Bircan'ın evli olduğu, İlhan Tekin adlı, otuz yaşlarındaki gençle de tanıştık. İlhan Tekin, ODTÜ'den mezun olduktan sonra, oralarda bir iş tutmak yerine, atlayıp İngiltere'ye gelmiş, burada, Ayşe Bircan ile tanışıp evlenmişti. Kıbrıslı Türklerin çıkarttığı *Toplum Postası* adlı yerel Türkçe gazetede bilgisayar dizgicisi ve mizanpajcısı olarak çalışıyordu. Zeki bir gençti. İyi şiir yazıyordu. Entelektüel yetenekleri oldukça gelişmişti. Alaycıydı. En önemlisi de kendisiyle alay edebilme yeteneğiydi. Ayşe'ye kıyasla yeniliklere daha açık görünüyordu. Belki biraz daha yaşlı olduğundan, Ayşe'nin ilkeleri gibi görüşleri de daha belirgin ve sabitti. İlhan Tekin ise, daha hayatın başlarında sayılırdı. Belki de bu yüzden, yeni görüşlere ve öğrenmeye daha açıktı. Ne var ki, o ölçüde de ilkeleri netleşmemiş bir insandı. Alaycılığı zaman zaman yıkıcı bir nihilizme, inançsızlığa varır, temelsiz cesareti anında zıddına dönüşebilirdi.

İlhan'la ben pek anlaşmıştık. Gençleri ve gençliği severdim. Ne var ki, bu sevgi, bazen olumsuz ve naifçe bir ayakları yere basmama tutumuna da yol açabilmekteydi. İlhan Tekin de benden etkilenmişti. Kısa sürede anarşist olduğunu ilan edip grubumuza katıldı. İlhan'ın gruba katılmasıyla aniden aşırı eylemci bir yönelime girmiştik. Daha doğrusu, Emine ve diğerlerini

katmayayım da ben girmiştim diyeyim. İlhan'ın "eylemci" güdülerini tatmin etmek için bilgiyasayarda değişik adlarda bildiriler basıp geceleri duvarlara afiş olarak yapıştırıyorduk örneğin. Bir bildirimiz, Türk devletinin Kürtlere karşı yakında girişeceği katliama karşı bir uyarıydı; bir diğeri, Londra'da dernek kurmuş Türkiyeli faşistlere karşı diğer solcu sığınmacı gruplarını birleşmeye ve eyleme çağırıyordu. Bu bildiriyi bir gece yarısı, bisikletle gidip, Türk faşistlerinin derneğinin yakınlarında havalara saçmıştım. Dahası, bir gece kafaları bulup, İlhan'la, Wood Green'deki Boots mağazasını taşlamıştık. Sokak aralarında karanlıklara karışırken, olay yerine gelmekte olan polis sirenlerini duymuştuk.

Küçük grubumuz içinde İlhan'la ben iki kişilik anarşist-nihilist daha da küçük bir hizip gibiydik. Hatta daha da öteye geçmiş, biraz da şaka yollu, "İnkâr ve Tahrip" adlı bir fraksiyon oluşturmuştuk. Bu imzayla bildiriler bile kaleme alıyorduk bazen. Hatta bu imzayla bir seçim tahlili yollamıştık da *Ateş Hırsızı*'na, Gazi Bertal haklı olarak, "Nedir bu yeni örgüt?" diye sormuştu, tuhaf karşıladığını gösteren bir havada. Daha sonra yaşlı Bakunin'le genç Neçayev'in karşılaşmalarını, yaptıkları ortak çalışmaları ve kurdukları hayali örgütleri, yayımladıkları bildirileri okuduğumda, İlhan'la ikimizin yaptığının da bundan pek farkı olmayan, aynı şekilde naif, komplocu ve hayalci şeyler olduğunu idrak edecektim.

Bu aşırı eylemci ruh hali içinde, neyse ki, entelektüel çalışmaları bırakmamıştık, tam tersine, bir yandan o kanaldan da ilerliyorduk. Abel Paz'ın *Durruti: The People Armed* kitabının çevirisi bitmiş, bu çeviriyi, basılması için Kaos Yayınları'na yollamıştım. Kitap, 1996 yılında yayımlanacaktı. Bunun hemen ardından, Türkiye'deyken bir kısmını çevirdiğim, Eugenia Ginzburg'un *Journey Into the Whirlwind* kitabının çevirisine giriştim. Bu çeviri de, 1996 yılında, Pencere Yayınları tarafından *Anafora Doğru* adıyla basılacaktı.

Entelektüel faaliyetlerimizi İlhan Tekin'le bir kitap yazarak taçlandırmaya da karar vermiştik. Bu, hem teorik çözümlemeler yapacak bir kitap olacaktı, hem de politik tahliller içerecek-

ti. Kitabın belli bölümlerini ben, belli bölümlerini İlhan yazacaktı. Kitap, dağlardaki Kürt gerillalarına adanacaktı. PKK'nın silahlı mücadelesi, 1990'lı yılların ortalarında zirve noktasına ulaşmıştı ve herkesi etkilemekteydi. Biz de etkilenmekteydik bu mücadeleden. Hatta İlhan'la oturup, acaba Kürt gerillalarına mı katılsak diye konuştuğumuz bile oluyordu. Acaba katılsak, bize anarşist bir müfreze olarak özerklik tanırlar mıydı? Yoksa duvarın önüne mi dizerlerdi? Aslında hangisinin daha gerçeğe yakın olduğunu anlamak için fazla zekâya gerek yoktu. Tabii ki, bu tür akıl yürütmeler sadece sığınmacıların sıkıcı gece sohbetlerinde kaldı, hiçbir zaman pratiğe geçmedi. İlhan'la yazdığımız kitap ise, 1995 yılında, Kaos Yayınları tarafından, *Türkiye... Sosyal Patlamaya Doğru* başlığıyla yayımlandı.

O yıl, 5 Mayıs Grubu olarak, her yıl geleneksel olarak yapılan *Anarchist Bookfair*'e de katılmaya karar vermiştik. *Bookfair*'de sergilenmek üzere İngilizce broşürler yazmaya karar verdik. Biri, Türkiye'deki genel sosyal ve politik durumu ele alacak, diğeri ise Türkiye'deki anarşizmi tanıtacaktı. *Turkey: Yesterday and Today* başlığıyla basılan ve İlhan'la benim adlarımızı taşıyan broşürün Türkçesi'ni ben yazdım, İlhan Tekin bunları İngilizce'ye çevirdi. Yine İlhan, bunları, *Toplum Postası*'nın yakınlarındaki küçük bir matbaada, yanılmıyorsam iki yüz adet bastırdı. Yayınevine de uyduruk bir ad takmıştık: Karambol Yayınları.

5 Mayıs Grubu olarak hazırladığımız ve Mine Ege adıyla yayımlanan ikinci broşürün adı *Anarchism in Turkey*'di. Ceylan'ın kardeşi Suna Arslan'ın mali desteğiyle 1994 yazında bastığımız üçüncü broşür ise Türkçe'ydi: Gün Zileli, *68 Deneyi*. Yanımızda, *Amargi* ile *Ateş Hırsızı* ve aynı çevrenin 1994 yılında çıkartmaya başladığı ve benim de yazdığım *Apolitika* dergilerini de götürecektik. Artık *Anarchist Bookfair*'e katılmaya hazırdık.

Anarchist Bookfair, Holborn'a yakın Red Lion Square'deki Conway Hall'de, her yıl olduğu gibi, ekim ayının ikinci Pazar günü açıldı. Daha kapıda sizi kara-kızıl bayraklar karşılıyordu. Bu bayraklar çapraz olarak kızıl ve kara renklere bölünmüştü. Bu renkler ve bayrak, 1936 İspanya Devrimi'yle birlikte gele-

nekselleşmişti. O zamana kadar anarşistler, hem isyanın rengi siyahı, hem de devrimin rengi kızılı benimsiyor ve her iki renk bayrağı da taşıyorlardı. İspanya İç Savaşı'nda anarko-sendikalistler bu iki rengi tek bir bayrakta birleştirmişlerdi. Anarşist hareket içinde bu bayrağı en çok dalgalandıranlar ise anarko-sendikalistler ve anarko-komünistlerdi. "Sınıf savaşı" sloganını kullanan "Class War" hareketi ise sadece kara bayrak dalgalandırmakla yetiniyordu. Bu tür renk farklarına rağmen, anarşistler arasında keskin çizgi farklılıkları yoktu, eylemde ve işte burada görüldüğü gibi *Anarchist Bookfair*'lerde dostça bir araya gelir, anında dayanışmaya girerlerdi.

Kapıdan girerken, bağış toplayıcılar ellerindeki kovaları sallayarak dikkat çekmeye çalışıyordu. Kovalar sallandıkça içlerindeki bozuk paralar epeyce gürültü yapıyor ve sizi de birkaç peniyi kovaya atmaya teşvik ediyordu. Anarşistler, bu tür bağış toplamalarda olsun ya da herhangi bir yayınlarını satmakta olsun asla bireyleri taciz etmez, buna özellikle dikkat ederlerdi. Eğer içinizden geliyorsa atardınız parayı. Yoksa, o pek yapışkan Troçkistler gibi gelip kimse size bir talepte bulunmazdı. Bireye saygıyla, bireye duygusal baskı yapmamayla ilgili bir anarşist ilkeydi bu. Herhangi bir yerde de bunun kursu verilmiş ve öğretilmiş değildi ayrıca. Kendiliğinden oluşmuş bir gelenekti.

Bağış toplayıcıların yanında, bir günlük *Bookfair*'in programını dağıtanlar bulunuyordu. Bağış toplayanlardan bazıları da programı dağıtabiliyordu. Bu programda, içeride, hangi salonda, hangi saatte ne toplantısı olacağı yer alıyordu. Bunlar, örgütlerce, gruplarca ya da bağımsız bireylerce düzenlenen toplantılardı. Hiçbir ön belirleme ya da kural yoktu bu konuda. Bir tişört hatırlıyorum. Şöyle yazıyordu üstünde: *1st Rule, No Rule; 2nd Rule, Refers 1st Rule* (1. Kural, Kural Yok; 2. Kural, 1. Kural'a Bakınız). Siz de birey olarak, ben şu konuda bir konuşma yapmak istiyorum diye önceden hazırlık komitesine bildirirseniz programa koyarlardı. Bu programda kimler yer almıyordu ki. Anarko-komünistlerden, seks işçilerine, anarko-sendikalistlerden, *cannabis*'in serbest bırakılması hareketi taraftarlarına, anti-faşistlerden, eşcinselliğin savunusunu yapan bir aris-

tokrata, seks özgürlüğü taraftarlarının uygulamalı gösterilerinden, nihilist-anarşistlere, Mahnovist Rus anarşistlerinden, bağımsız Çingene hareketine, *punk*'lardan *heavy metal*'cilere kadar herkes, her renk, her boy, her arayış. Bu konuşmacılardan çoğunun hiçbir merkezî örgütü yoktu ve konuşmalar hiçbir merkezi düzenlemeye tabi değildi. İsteyen kitaplara bakmaya devam eder, isteyen, eğer ilgisini çekiyorsa, saati geldiğinde bunlardan birine katılırdı.

İçeri girdiğinizde daire şeklindeki ön salonda standların açıldığını görüyordunuz. Fakat burası esas salon değildi. Esas salona birazdan girilecekti. Bu ön salonda, daha çok flamacılar, slogancılar, rozetçiler, etiketçiler, tişörtçüler stand açıyordu. Bu saydıklarımın binbir çeşidi. Arkası yapışkanlı etiketler bedava. İstediğiniz kadar alın ve direklere, duvarlara yapıştırın. Bunu yapmak için kimse sizi zorlamaz ya da görev vermez ama Londra'da direkler bu yapışkanlı etiketlerle o kadar doldurulmuştur ki, belediye otoriteleri, özellikle şehir merkezindeki direkleri, etiketlerin yapıştırılamayacağı şekilde, pütürlü yapmak zorunda kalmıştır. Rozetler 20 peni. Üstü resimli ya da sloganlı tişörtler 5 pound. Bu tişörtlerde her türlü küfrü, "ahlaksızca" saldırgan karikatürü, sloganı bulabilirsiniz. Hz. İsa'yı "düzen" karikatürler bile vardır tişörtlerde. Kimileri bunları sırtlarına geçirip göğsünü gere gere dolaşır ortalıkta. Danimarka'daki Muhammed karikatürlerine gösterilen İslami tepkiyle kıyaslanması gereken bir durum.

Sonra esas salona giriliyordu. Kare şeklinde bir salondu bu. Kenarları olduğu gibi standlarla doluydu. Orta yerinde de yine kare şeklinde standlar diziliydi. Salonun üst kısmında balkon bölümü vardı. Balkon bölümünde çeşitli flamalar ve sloganlar asılıydı. Gevezelik etmek isteyenler bu balkon bölümüne çıkıp oradaki sıralarda vakit geçirebilirdi. *Bookfair*'e gelenler, kenardaki standlarla, ortadaki standlar arasında oluşan koridordan ilerleyerek standları gezebiliyorlardı. Bir turda bütün standlara bakmak mümkün olmuyordu elbette. Tek tek hepsine bakabilmek için en az beş, altı tur atmak gerekiyordu. Bu koridorda sabahtan akşama kadar turlayanları da görebilirdiniz. Zaten

bu standlar ve aradaki koridor, sadece kitap ve broşürlere bakma yeri değil, aynı zamanda rastlaşma, sosyal ilişki kurma, ayaküstü sohbet etme, adres ve telefon numarası alıp verme, görüşme, flört etme, hatta bazen öpüşme, ayaküstü içki içme, buluşma, buluşturma, tanışma, tanıştırma, bağ kurma, eylem örgütleme, yayın planlama, dedikodu yapma, borç isteme, borç verme, köpek dolaştırma, köpek sevme, gülme, bağırma, bira içme, kahve içme vb. vb. vb. yeriydi de. Evet, anarşistlerde insan hayvan ayrımı yoktu. İnsanların girdiği her yere, genellikle tasmasız ya da boyunlarına sadece bir ip bağlanmış köpekler de girerdi bu yüzden.

Anarchist Bookfair, yalnız kitap çeşitliliği bakımından değil, kılık kıyafet çeşitliliği bakımından da görülmesi gereken bir panayırdı. Saçları çeşitli renklerde boyanmış, havaya dikilmiş, üzerlerine zincirler, asma kilitler asmış *punk*'lar, elbise yerine kombinezon giymiş, çorapları yırtık ve delikli kadınlar, fötr şapkası kirden ve yırtıklardan oluşan adamlar, son derece frapan travesti ve seks işçileri, profesör kılıklı, aristokrat görünümlü beyefendiler ve hanımefendiler, hırpani kılıklı, sırtında battaniyesi *homeless*'lar, üstlerinde çeşitli yazılar, yuvarlak içinde "A" harfleri bulunan deri ceketli, yırtık pantolonlu gençler, kolları ve sırtları dövmeli, denizci kılıklı adamlar, omuzlarında fare taşıyan, hatta onlarla öpüşen kızlar vb. *Bookfair*'e gerçekten de bir panayır havası veriyordu.

Aynı çeşitlilik ve renklilik, kitap, broşür, bildiri, etiket, rozet, dergi, kaset ve videoda da görülüyordu. Bir köşede belki yüz, yüz elli yıl öncesinin bile kitaplarını bulabileceğiniz sahaf türü bir kitapçıdan tutun, en yeni kitap, dergi ve broşürlere kadar. Merkezi Edinburgh'da bulunan, İngiltere, Kanada, Birleşik Devletler ve Avustralya çapındaki tüm İngilizce konuşulan ülkelere radikal yayın basım ve dağıtımını yapan "AK Press" en büyük standı oluşturuyordu. Onun ardından, yüz yılı aşkın tarihiyle haklı olarak övünen ve anarşistlerin istikrarsızlığına ilişkin önyargıyı yerle bir eden, Kropotkin'in İngiltere'de yaşadığı dönemde kurucusu olduğu Freedom Press'in standı geliyordu. Freedom Press, esasen klasik anarşist eserle-

ri basan, bununla ünlenmiş bir yayıneviydi. Klasiklere ilişkin her şeyi oradan bulmak mümkündü. AK Press, klasiklerin yanı sıra çağdaş yazarları da basıyordu. Onun yayın yelpazesi daha genişti. Chomsky'den tutun Rus kökenli Marksist yazarlara kadar her türlü yazarı bulmak mümkündü AK Press'de. Sonra, o sırada adı "Anarchist-Communist Federation" olup daha sonra "Anarchist Federation"a dönüşecek anarko-komünistlerin standı geliyordu. Burada da Freedom Press'in kitaplarının yanı sıra Federasyon'un kendi yayınları, broşürleri bulunuyordu. Keza, anarko-sendikalist "Direct Action Movement" da (adı daha sonraki yıllarda "Solidarity Federation" oldu) kendi standında broşür ve bildirilerini sergiliyordu. Bu standlarda tarihe meraklı olanlar için de, günümüzün müzik ya da karikatür alanındaki gelişmelerini izlemek isteyenler için de her türlü yazılı malzeme ya da görsel unsur veya müzik kaseti bulunabiliyordu.

Elbette Freedom Press ya da AK Press gibi yayınevlerinin standlarında fiyatlar son derece netti. Buralarda pazarlık yapmak mümkün değildi. Ama diğer yerlerde "Bu kadar param çıkışı," derseniz kabul ederlerdi. Hatta bazen "Param yok," dediğinizde de verirlerdi istediğiniz kitabı. Kamera ve gözetleme yasaktı burada. Böyle bir karar yoktu ama bu toplulukça son derece yadırganacağı açık olan bu tür aletleri oraya koymak kimsenin aklının ucundan bile geçmezdi zaten. Bu yüzden "hırsızlık" da serbestti. Yani gerçekten parası olmayan ya da bunu huy edinmiş biri, Freedom Press'in standından rahatlıkla kitap yürütebilirdi örneğin. Ama öyle sanıyorum ki, *Anarchist Bookfair*, hırsızlık oranının en düşük olduğu kitap fuarlarından biridir.

Biz de, son derece önemsiz bir ödeme karşılığı küçük bir stand açmıştık 1994 *Anarchist Bookfair*'inde. Burada broşürlerimizi satmaya çalışmış, insanlarla sohbet etmiş, bağ kurmuş, kendimizi artık böylesi bir topluluğun parçası gibi hissetmiştik.

Bookfair'de tanıştığımız en ilginç kişiliklerden biri, Hollandalı Karl Max'dı. Hollanda'nın Utrecht şehrinde tek başına yaşayan Karl, yaklaşık benim yaşlarımdaydı. Son derece sağlıklı, dinamik bir insandı. Her *Bookfair*'e mutlaka gelir, biz de dahil ta-

nıdıklarını arardı. Bütün gün *Bookfair*'de dolanır, yeni ilişkiler kurardı. Önce alacağı kitapları tespit eder, sonra da akşama doğru hepsini bir çırpıda alır, Hollanda'ya dönerdi. Kendi başına, dünyadaki olayları anarşist perspektiften özetleyen bir *information* bülteni çıkarırdı. *Bookfair*'de onu da dağıtırdı. Bir seferinde bizim eve de gelmişti. Sakin, sesini hiçbir zaman yükseltmeden konuşan, karşısındakini dikkatle dinleyen, söylenenleri derin derin düşünen, lafını tartarak söyleyen bir insandı.

Her *Bookfair*'e mutlaka gelirdi. 1998 yılı *Bookfair*'ine gelmedi. Anlamıştık, kötü bir şey olmuştu. Daha sonra arkadaşlarından öğrendik. Yalnız yaşadığı evinde ani şeker yükselmesi sonucu uykusunda ölmüş ve ölüsü, Karl'ın ortalıkta görünmemesinden şüphelenen arkadaşları tarafından dokuz gün sonra bulunmuştu.

* * *

Wood Green'de, "Bingo" denen kumar salonlarından birinde temizlikçilik işi bulmuştum. Sabah çok erken gidiyor ve koca salonda, başka temizlik işçileriyle birlikte iki saat temizlik yapıyordum. Bu işten elime, haftada 50, 60 pound kadar bir para geçiyordu. Gece gelip kimler bu salonda sayı-loto oynuyor diye bakmadım ama kimlerin oynadığını biliyordum aslında. Bu kumarhanelere en fazla rağbet edenler, yalnız yaşayan yaşlı kadınlardı. Onları, yalnız yaşayan yaşlı erkekler izliyordu. Tazı yarışı salonlarının önünden geçerken şöyle bir göz atardım bazen içeriye. Orada ise ağırlıklı olarak işsiz siyahlar, orta yaşı biraz geçkin İngiliz ya da İrlandalı erkekler kumar oynardı.

Sabah işe geldiğimde, bütün koridorlar, salondaki masa ve sıraların altları loto kâğıtlarıyla dolu olurdu. Esas mesele bunların çöpe atılmasıydı. Bir de elektrik süpürgesiyle tüm salonun, başka iç salonların, balkon kısmının, koridor ve merdivenlerin süpürülmesi vardı. Tabii ki, on kadar başka kadın ve erkek işçiyle birlikte çalışıyordum. İş iki saat sürüyordu.

Aslında evle iş arası o kadar uzak değildi ama sabahın beşinde kalkıp işe yetişebilmek için bazen bisikletle de gittiğim oluyordu. Bir gün yine böyle işe giderken bisiklet buzda kaydı ve

düştüm. Başıma sık sık gelen olaylardandı bu. Düştüğüm anda fark etmedim. Ancak bir gün sonra sağ elimin baş parmağı anormal şişti. Sadece çarpmadan bu kadar şişmesi mümkün değildi. Şiddetli zonklama da parmağın mikrop kaptığını ve iltihap topladığını gösteriyordu.

İşte parmağımın böyle zonk zonk zonkladığı o gün, telefondan beni, adının "Recep" olduğunu söyleyen birisi aradı. Atma Recep, din kardeşiyiz, tabii ki anlamıştım esas adının "Recep" olmadığını. Çok mikrofonik bir sesi vardı. Son derece kibar konuşuyordu. O güne kadar bu kadar kibar ve düzgün konuşan bir Maocuyla karşılaşmamıştım. Evet, kendisi Maocuydu ya da Maocu olduğunu tahmin etmeme yol açan tüm belirtiler vardı anlattıklarında. Almanya'da yaşıyordu ve İngiltere'ye, Peru Komünist Partisi/Marksist-Leninist'in lideri "Gonzola Yoldaş"ın serbest bırakılması için açılmış uluslararası kampanya dolayısıyla gelmişti. Benim de bu konuda imzamı talep ediyordu. Hazır gelmişken, bir de benimle İbrahim Kaypakkaya konusunda görüşebilir miydi acaba? Kaypakkaya'yı tanıdığımı, onun arkadaşı olduğumu biliyordu. Görüştüğümüz zaman anlayacaktım ki, sadece bunu bilmekle kalmıyordu "Recep" İbrahim Kaypakkaya'ya ilişkin bilmediği hiçbir şey yoktu. Tam bir Kaypakkaya uzmanı olduğu söylenebilirdi. Tabii, olur dedim, her iki teklifini de olumlu karşıladım. O akşam kendisini eve davet ettim. "Gonzalo Yoldaş"ın geçmişte ya da yakın zamanda ne yaptığı önemli değildi, ömür boyu hapse mahkûm edilmiş birisi için elbette imza verecektim. Öte yandan Kaypakkaya hakkında, geçmiş hakkında konuşmak arayıp da bulamadığım fırsattı. Böylece kendi belleğimi de tazeleyecektim.

1990'lı yıllarda, "Aydınlık Yol" gerillaları olarak anılan, Peru Komünist Partisi'nin yönettiği gerillaların başlattığı gerilla mücadelesi, basında, medyada büyük yer tutardı. "Aydınlık Yol" gerillalarının şakası yoktu çünkü. Vurdular mı insanı zımbalarlardı. Çok sert bir mücadele veriyorlardı. Esas olarak yerli halkın arasında, kırsal bölgelerde örgütlenmiş "Aydınlık Yol" gerillaları bazen şehirleri de basıyor ve rejim taraftarı güçleri ya da ordu ve polis mensuplarını "cezalandırıyor"lardı. Tabii bu

sert mücadele içinde kendileri de çok büyük kayıplar veriyordu. İşte bu sert gerilla mücadelesine önderlik eden Maocu partinin lideriydi "Gonzalo Yoldaş" Yanılmıyorsam bir entelektüel, hatta akademisyendi. Buna rağmen, bu sert mücadeleye kumanda eden illegal bir örgütlenmenin şefiydi yıllardır. Ne var ki, sanırım "Aydınlık Yol" mücadelesinin yenilmeye yüz tuttuğu bir aşamada, Peru'nun başkenti Lima'da bir eve yapılan baskın sonucu yakalanmıştı. "Recep"in söylediğine göre, maymun kafesi gibi bir yerde tutuluyordu.

O akşam "Recep" geldi. Tanıştık. Otuz yaşlarında bir gençti. "Gonzalo Yoldaş" için imzalarımızı tereddütsüz verdik. Sonra da, Sinan'dan boşalan orta odada onunla derin bir sohbete daldık. Mevzu elbette İbrahim Kaypakkaya'ydı. "Recep", hatırlayabildiğim her ayrıntıyı, Kaypakkaya'nın çorabının rengine kadar her şeyi didik ediyor, soruyor, not alıyordu. Çok dikkatli bir insandı. Dikkatli olduğu kadar da espriliydi. Gecenin ilerleyen saatlerinde, anıların yarattığı tütsülü ortamda iyice samimi olmuştuk. Bu arada "Recep", adının "Recep" olmadığını itiraf etti bize. Meğer "Recep", çok eski arkadaşım, tiyatrocu Rüçhan Tolgay'ın oğlu değil miymiş! Babası da, yine tiyatrocu olarak tanıdığım Ali Haydar Cilasun. İşte karşımızda gördüğümüz de onların oğulları Emrah Cilasun'du. Bundan sonra sohbetimiz daha bir samimileşti. Güle konuşa sabahı ettik. Parmağımın zonklamasına ve uykusuzluğa rağmen hayatımdan memnundum. Yeni bir arkadaş kazanmanın verdiği bir mutluluk duygusuydu bu. Sabaha doğru acıktık. Evde hiçbir şey yoktu. Emrah, "Ben şöyle bir çıkıp ekmek falan bakınayım," dedi. Bu saatte bulamazsın dedik, Emine de, ben de. Yanılmışız. Emrah'ta olanakları yaratmakta ve insanların altından girip üstünden çıkıp ikna etmede olağanüstü bir yetenek vardı. Bir fırına rastlamış. İçerideki işçiler daha açık değiliz demişler. O, allem etmiş kallem etmiş, işçileri ikna etmiş ve dükkânı açtırıp ekmek alabilmiş.

O sabah erkenden, o uykusuz halimle mahalle doktoruna gittim. Mahalle doktorları insanı kolay kolay hastaneye sevk etmez. Hatta onların esas işlevi, hastaların hastaneye gitmesini önlemektir. Fakat, Sri Lankalı doktor bu sefer öyle yapma-

dı. Beni o gün derhal hastaneye sevk etti. Bu çok olağanüstü bir şeydi. Çünkü en erken bir hafta sonrasına gün verilir hastane için.

Hemen Archway'deki Whittington Hastanesi'ne gittim. Allah Allah! Bu İngilizlerin kafasına topluca bir şey düşmüştü galiba. Son derece olağanüstü bir şekilde beni derhal bir hastane odasına aldılar. Soyunmamı söylediler. Soyundum. Hemşireler gelip bileğime adımın yazılı olduğu bir künye taktılar. Tansiyonumu ölçtüler ve bir ameliyat gömleği giydirdiler. Evet, şakası yok, ameliyata gidiyordum. Ölmediğiniz sürece sizi asla ameliyat etmeyen İngilizlerdeki bu değişim ve aculluğa akıl sır erdiremiyordum. Zaten akıl sır erdirmek için fazla zamanım ve fırsatım da olmadı. Bir tekerlekli sedyeye yatırılıp ameliyat odasının önüne getirildim. Bir hemşire, beni nereli olduğum, İstanbul'u çok sevdiği, iki kez gittiği falan konularında lafa tutarken, diğeri damardan narkozu verdi, fark ettim. Sorulara cevap vermeye gayret ederken gitmişim.

İniltilerle uyandım. Gözlerimi açtığımda sağımda solumda ameliyat edilmiş başka hastaların, aynı benim gibi sedye üstünde beklediğini gördüm. İniltiler hiç de moral verici bir etki yapmıyordu insanın üzerinde. Yani hepimizi bir araya koymak zorunda mıydılar? Neyse, yine de dünyaya hoşgelmiştim yeniden.

Bir hastane odasına yatırdılar beni. Çok canım sıkılıyordu. Burada olduğumu kimse bilmiyordu. Emine sadece doktora gittiğimden haberdardı. Merak etmiş olmalıydı. O zaman cep telefonu falan da yoktu ya da belki vardı da ben kullanmıyordum. Böyle kara kara düşünürken aniden kapı açılıp içeri Emrah girmesin mi? Yanında da fotoğraf makinesi. Acilen iki poz çekti. Çok şaşırmıştım. Nasıl buldun beni diye sordum. Meğer, o gün, tüm Marksistlerin hac yeri olan Marx'ın mezarına gitmiş, bu arada eve telefon edip Emine'den, benim doktor tarafından hastaneye sevk edilmiş olabileceğimi öğrenmiş ama Emine de bilmiyormuş hangi hastaneye sevk edildiğimi. Marx'ın mezarından dönerken bir de bakmış, Archway'de kocaman Whittington Hastanesi önünde duruyor. Burası olabilir

belki diye dalmış içeri. Sora sora benim orada olduğumu öğrenmiş ve Bağdat'ı değil ama odamı bulmuş. Bravo vallahi Emrah! Müthiş bir beceri. Bu becerikliliğin ve uyanıklığın başka örneklerini de görecektim ileriki yıllarda.

* * *

Bu dönemde Türk barlarına da gittiğimiz olmuştu. Önce Emine, kadın çevresinden arkadaşlarıyla, Ayşe Bircan'la falan gitmiş. Sonra ben de heveslendim. Birkaç kez de birlikte gittik. Ama ne birlikte! Şaban Şerif, İlhan Tekin, hatta anarkosendikalistlerden "Uzun John" ve o zamanki kız arkadaşı Judith, hep birlikte. Bu Türk barları başlı başına bir olaydır. Buralarda Türkiyeli sığınmacılar ve işçiler efkâr dağıtır, Türkçe pop, türkü ya da sanat müziği eşliğinde. Türkiye'den getirilmiş ikinci sınıf ses sanatçıları buralarda sanatlarını icra ederler. Bazıları artık Londra'ya yerleşmiştir bu ses sanatçılarının, bunlar bir ya da birkaç barda söylerler. Ara sıra, bir sürpriz olarak, yarı travesti bir sanatçının çıktığı da olur sahneye. Artık İngiltere'deki barların müdavimleri alışkındır böyle şeylere, hiç de yadırgamazlar, hatta daha da büyük ilgi gösterirler bu tür sanatçılara. Bu barlarda en çok beklenen an göbek dansıdır. Dansöz sahneye çıktı mı ortalık hareketlenir, heyecan doruklara yükselir. Dansöz bazen davetli, bazen davetsiz, masaların çevresinde dolanır, hatta bazen masaya çıkıp oynar. Seyirciler bir yandan onu alkışlarken, bir yandan da alnına para yapıştırır ya da sutyenine sokuşturur. Bazı göbekli şahsiyetler, dayanamayıp dansözün karşısına geçer ve ceketlerini, Adnan Şenses modasına uygun olarak göbeklerinin altına düşürdükleri pantolonlarının kemerlerine takarak dansözle birlikte oynarlar. Sahnede bazen daha da tuhaf (belki de değil) manzaralar da göze çarpar. Kadın kadına dans etmek gibi mesela. Yanık Anadolu türkülerinin eşliğinde en modern Batı danslarını yapmak gibi yahut. Bu arada masaların arasında, pistin çevresinde, Türkçe yerel gazetelerin foto muhabirleri dolanıp, durmadan fotoğraf çeker. O haftaki *Toplum Postası*'nda ya da *Pazar*'ın eğlence sayfalarında çarşaf çarşaf yayımlanacaktır bu fotoğraflar. "Ayşe ve Saffet'in o ge-

ceki mutlulukları doyumsuzdu," ya da "Nalan'ın doğum günü için bir araya gelen arkadaşları Texas Bar'da duygu yüklü anlar yaşadılar," türü melodramatik ya da trajikomik alt başlıklarla.

"Uzun John"larla gittiğimiz barın adı neydi hatırlamıyorum şimdi. Ama olayları az çok hatırlıyorum. O gün de melodram türü olaylar yaşandı. Örneğin, eğlenceyi yönetmekle yükümlü bir kadın görevli mikrofonu eline alıp, son derece iç gıcıklayıcı bir soruşturmaya girişti seyirciler arasında. Bir mikrofon masalarda dolanıp duruyordu. Soruşturmaya uğrayanlar, henüz kafalar tam bulunmamış ama hafif tütsülenmişken, sorumlu moderatörün sorularına münasip yanıtlar verme gayretine girmişlerdi, çünkü soru onlar açısından çok kritikti. "Kadın nedir?" diye sormuştu meditasyan sorumlusu, hafif dalgalı, hafif titrek, hafif şuh bir sesle. Yanındaki "bayan" sevgilisiyle buralara kadar felekten bir gece çalmaya gelmiş "bay"ın en esaslı cevabı vermesi gerekiyordu ki, gecenin geri kalan safhası "duygu yüklü" geçsin ve gece iyi bir performansla noktalansın. Mikrofon dönüp dolaşıp kendisine gelen birisi, "Kadın çiçektir," diyordu. Bravooooo, alkışlar. Kimsenin düşünemediğini düşünmüştü bu "bay" Yanındaki karısı veya daha büyük ihtimalle sevgilisi olan "bayan" hafif "çiçeksi" bir gülümsemeyle yanındaki adama bakarak takdirlerini ve ihtarlarını yolluyordu. "Sakın her çiçeği koklamaya kalkma ama..." Mikrofon dolaşıyordu elden ele. "Kadın nedir? Hayır, bu bir sınav değil, korkmayın," diyordu moderatörün şuh, titrek sesi. "Kadın, bir hazinedir," diyordu göbekli bir şahıs, yanında getirdiği genç kıza bir yandan yiyecekmiş gibi bakıp, bir yandan da göz süzerek. Genç kız kızarıyordu. Garanti, kebapçı ya da herhangi bir dükkân sahibi olan bu adama muhtaç kalmış, *au pair* (çocuk bakıcısı) kızlardan biridir. İşte böylece, masadan masaya dolaşan mikrofon sayesinde kadının ne olduğunu yavaş yavaş öğrenmeye başlıyorduk ki, mikrofon Emine'ye gelmesin mi. Ama bu, "kural"a aykırıydı. Soru erkeklere soruluyordu. Yoksa Emine allem edip kalem edip mikrofonun kendisine gelmesini mi sağlamıştı? O kargaşalıkta ve rakıyla tütsülenmiş kafayla bunu tam anlayamamıştım.

Emine, daha çok kadına hitaben ama aynı zamanda bütün salona seslendi. Kadın çiçek değil böcektir, erkeklerse çiçektir diyerek genel geçer yargıyı tersine çevirdi. Dünyanın bütün kadınları birleşin! Yok canım bu sonuncusu şaka da işte bu gibi sözlerle oradaki hafif duygusal melodramın içine etti Emine. O duygusallık halesinin orta yerine koca bir kova su dökmekten farksızdı bu. Medidatör ya da moderatör, her ne zımbırtıysa, işte o görevli kadın, yine de Emine'ye teşekkür etti ve diğer eğlencelere geçilmesi buyruğunu verdi. Bu süre içinde beni bıraksanız masanın altına girebilirdim tabii ki. Kamusal planda utangaç bir insanımdır ve yakınlarımın davranışlarından da sorumluluk duyarım.

Ve diğer eğlencelere geçilmişti. Şimdi sıra, alaturka şarkılar eşliğinde alafranga danslar yapmaktaydı. Ya da kasap havası eşliğinde bir Ankara misketi çekmeye ne derdiniz? İşte böyle bir anda Emine'nin ortaya fırlayarak göbekli bir adamın karşısına geçip Ankara misket oyununu oynadığını hatırlıyorum. Kafalar iyice tütsülenmişti artık. Emine bir iki figür yaptıktan sonra göbekli adamın ağır hantal hareketlerinden hoşlanmamış olacak ki, kendi kendine oynamaya başladı. Misket bitinceye kadar yerine oturmadı.

Gecenin son olayı dansözdü. Zaten herkes bu anı bekliyordu. Derken dansöz çıktı ortaya. Kısa boyluca bir kadındı. Normal dansöz kıyafetindeydi. Üzerine yuvarlak bir ışık tutulmuştu karanlığın içinde daha çok dikkat çeksin diye. Üzerindeki pullar parlıyordu. Dansöz, her masanın etrafında dönüyor, alnına para yapıştırılsın diye eğiliyordu. Bazen masanın üstüne de çıkıyordu. Nitekim başımıza bu da geldi. Kadın nedense bizim masanın üstüne çıkmayı tercih etmişti. Bizim "Uzun John"la kız arkadaşı Judith'in gözleri, o anda, içtikleri içkiye rağmen faltaşı gibi açılmış, hayretle bu manzarayı seyrediyorlardı. Dans asil bir edimdir. Oryantal dans da, tüm erotik figürleriyle bir sanattır gerçekten. Ne var ki, içkili bar ortamlarında bu edim de yozlaşmış ve bayağılaşmıştı. Kendini ortaya atıp oynayacak herhangi bir kadından çok da üstün bir performans göstermeyen dansözün bütün derdi para toplamaktı. O

da ne yapsın, geçimini bu işten sağlıyordu. Kim bilir barın patronu ne kadar az ödüyordu ona. Kadına para yapıştırmak, parayı bu kadar açıkça ve insan onurunu çiğneyen bir biçimde ortaya sürmek ve kadın bedenini, aynı Batılıların *table dance*'inde olduğu gibi seyir malzemesi haline getirmek pek hoşlanılacak bir şey değildi doğrusu.

Bundan birkaç yıl sonra gideceğimiz, Hackney'deki Texas Bar'da olup bitenleri de anlatayım da bu bar faslını burada topluca kapamış olayım.

İlhan Tekin aracılığıyla tanıdığımız Demet adlı bir kadın arkadaş vardı. Onun arkadaşlarından bir kadın evleniyormuş, daha doğrusu İngiltere'de kalabilmek için sahte evlilik yapıyormuş. Şimdi elbette burada bu sahte evlilik olayını da açıklamam gerekiyor. İngiltere'ye şansını denemeye gelen çoğu *au pair* kız, anlaşma süresi sona erdikten sonra Türkiye'ye geri dönmemek için çoğunlukla evlilik yapma yoluna gider. Bunlardan bazıları, gerçekten İngiliz ya da İngiltere'de oturum izni olan Türkiyeli veya herhangi bir milliyetten birilerini bulup evlenir. Ama bunu bulamayan çoğunluğu, çocuk bakıcılığı yaparak ya da başka kaçak işlerde çalışarak biriktirdikleri paralarla evlilik satın alırlar. Evet, kelimenin gerçek anlamında evliliği satın alırlar. Bunun bir piyasası vardır. Fiyatlar on bin pounddan başlayıp yirmi binlere doğru yükselir. Bu piyasada at oynatan genç erkekler, başta Jamaikalılar olmak üzere, Pakistanlılar ve Türklerdir. Bazen aynı yola, oturum elde etmek isteyen erkekler de başvurur. Ne var ki, onların satın alacak sahte eş bulmaları biraz daha zordur. Bu yüzden satılık kadın eşlerin fiyatı yirmi bin pounddan başlar. Öte yandan, bu sahte evlilik anlaşmaları tamamen söze dayandığından dolandırma ve şantaj gibi olaylar da ortaya çıkar. Parayı alıp ortadan yok olanların yanı sıra, yarı yolda fiyatı yükseltenler de olur. Böyle bir olay biliyorum. Kız, Pakistanlı birine on bin pound verdikten sonra, evlilik muamelelerinin orta yerinde Pakistanlı, bir on bin pound daha istemiş. Eğer vermezse muameleleri yürütmeyeceğini söylemiş. Kızcağız, o sırada geceleri fazladan çalışıyordu bu on bin poundu biriktirebilmek için.

Home Office, bu sahte evlilikleri bildiğinden, sahtesiyle gerçeğini ayırt etmek için birtakım kıstaslar getirmiştir. Örneğin, çiftler, Home Office'e, resmî evlilik işlemlerini gösteren belgelerin yanı sıra evlilik ve düğün fotoğraflarını da göstermek zorundadırlar. Bunun için de bir pubda ya da barda düzenlenen düğün mizanseni şarttır. Orada fotoğraflar çekilip sunulacaktır. Home Office bunlarla da tatmin olmayabilir. Çünkü o da bilmektedir mizansen düğün tertiplenebileceğini. Aniden çiftlerin oturduğu evi ziyaret edebilir. Hatta anlatılanlara göre, Home Office görevlilerinin, çiftlerin yataklarını bile kontrol ettikleri oluyormuş. Aynı evde kaldıkları yetmezmiş, bakalım aynı yatağı paylaşıyorlar mıymış? Home Office'de çalışan biri olsam bu "peçetecilik" görevini de kabul etmezdim artık.

İşte bu düğün mizanseni de bu amaçla düzenlenmişti. İlhan Tekin'in tanıdığı kadın arkadaş bizi de davet etti. Evlenen kızı da uzaktan tanıyorduk zaten. Kız, Jamaikalı bir gençle evleniyordu. Gittiğimizde ortada "damat" falan yoktu. Bizi "gelin" karşıladı. Geçip oturduk "gelin"in masasına. Uzunca bir masaydı. Tanımadığımız başka davetliler de vardı ama ne gam, içkili ortamda hoşbeş ederken nasılsa tanışırdık.

"Damat" ne zaman gelecekti, merak etmeye başlamıştık. "Damat"ın yerine, "gelin"in gerçek sevgilisi gelmişti. Uzun boylu bir gençti. Masanın bir köşesinde somurtup duruyordu Sanırım misyonunun bu olduğunu kavramıştı. Ama "gelin" kızımızın yüreği parçalanıyordu. İkide bir, somurtkan sevgilisine bakıp onun gönlünü almaya çalışıyordu. "Anlasana, bu sadece görünüşte bir nikâh, sevgilim," bakışları. Sevgili, anlamıyor ve somurtmaya devam ediyordu. Bunun üzerine "gelin", ayağa kalkıp, elini sevgilisine doğru uzatarak orkestranın çaldığı "Yalan, seni sevmediğim yalaaan," şarkısını canı gönülden söyledi ve aşkını adeta açıktan açığa ilan etti. Orada gizli bir Home Office görevlisi olsaydı durumu derhal anlar ve bu nikâhı geçersiz ilan ederdi.

Derken saat on ikiye doğru Jamaikalı "damat", Texas Bar'a teşrif buyurdu. Pantolonu kıçından neredeyse düşecek ölçüde aşağıda, kafasında ters giyilmiş bir kasket olan, çevresine kay-

gısızca gülücükler dağıtan, dudağı kürdanlı Jamaikalı gençlerden biriydi işte. Buraya görevini yapmaya gelmişti. Yarım saat duracak, fotoğraf çektirecek ve çekip gidecekti. Para ise bankadaki hesabına yatmıştı zaten. Yanında, frapan giyimli Jamaikalı iki siyah kız da vardı. Bu kızlardan biri kız kardeşi, diğeri de sevgilisiymiş. "Damat", "gelini", sevgilisinin acı dolu bakışları arasında dansa kaldırdı, bir iki çevirdi. Fotoğraflar çekildi ve çekip gitti.

Gecenin bundan sonraki faslı artık kafaları bulmuş insanların dans etme çabalarıyla geçti. İlerideki bir masa oldukça dikkat çekiciydi. Bu masada en az on kadar kadın sıra sıra oturmuştu. Kadınların çoğu otuzunun, hatta kırkının üzerinde gösteriyordu. Yirmilerinde gösteren birkaç kadın vardı sadece. Bu masanın dikkat çeken yanı, yolgeçen hanı olmasıydı. Gelen oturuyordu masaya. Oturduktan sonra da, masadaki "bayan"lardan birini dansa kaldırıyor, bu arada masaya içkiler, mezeler, salatalar geliyor, tabaklar gidiyordu. Masanın birkaç devamlı erkek müdavimi vardı ama bunun dışındakiler sürekli değişiyordu. Bu arada kadınların da bir devridaim içinde değiştiğini fark ettim. Dansa kalkan kadınlar, bir süre sonra, dansa kalktıkları adamlarla çıkıp gidiyor ama kadınların sayısı eksilmiyor, yerlerini, "saha kenarında" bekleyen yenileri alıyordu. Anladığım kadarıyla, Texas Bar'da, "servis" böyle işliyordu.

Bir ara ben de dansa kalkmıştım, daha doğrusu pistteki o kargaşalıkta ben de ortalıkta sallanıyordum. Gençten, iriyarı, Doğu aksanlı bir adam kulağıma eğilip, "Ağabey, sizi burada göreceğimi hiç ummazdım," dedi. "Neden?" diye sordum. "Sizin gibi bir yazar, bir anarşist," diye açıkladı, "Böyle bir bataklıkta." Bunu söylerken de kadınların masasına doğru bir göz attı. Anladığım kadarıyla benim "manevi şahsiyetim"le bu bar ortamını bağdaştıramamıştı. Hadi yazarlığı anladık da, anarşistliği neden yakıştıramamıştı bu ortama acaba? Ne cevap verdiğimi hatırlamıyorum. O bulanık ortamda hatırladığım, bana bunu söyleyen iriyarı, Doğulu gencin, biraz sonra gidip o masadan bir kadını dansa kaldırdığı ve pistte şöyle bir döndürdükten sonra kadınla birlikte çıkıp gittiğidir.

* * *

O sıralar Şaban Şerif Yarar yeni bir araba satın almıştı. Şaban Şerif, Adanalı bir eşraf ailesinden geliyordu ve bu ülkede yaşayan mültecilerin çoğundan farklı olarak seçkinci anlayışlara sahipti. Yani, Fatma Bursalı'nın deyişiyle, Avrupa ülkelerinde dördüncü sınıf vatandaş muamelesi görerek yaşamaya razı olmamıştı. Bu yüzden, azmedip, kısa sürede İngilizce'yi öğrenmiş ve öğretmenlik yapmaya başlamıştı. Böyle bir mesleğe intisap etmesi, onu, diğer mültecilerin kaderinden bir ölçüde kurtarmıştı. Dolayısıyla, aldığı maaşla, ikinci elden sudan ucuz bir araba değil, *brand new* denen cinsten yeni bir araba alabilirdi ve nitekim öyle yapmıştı.

Günün birinde, Şaban Şerif, Emine ile bana, arabasıyla, İskoçya'nın başkenti sayılan Edinburgh'a şöyle bir haftalık bir gezi yapmamızı teklif etti. Sevinerek kabul ettik. Orada, Emine'nin tanıdığı bir kadının boşandığı kocasının yanında kalacaktık. Benzin masrafı ve diğer masraflar ortaklaşa ödenecekti. Genelde düz ve dağsız bir ülke olan İngiltere'nin tersine dağlarıyla ve fiyortlarıyla ünlü İskoçya'yı çok merak ediyorduk.

Bize, kalınacak yer konusunda yardımcı olan kadın arkadaşın anlattığına göre, o sırada Edinburgh'da yaşayan ve orada çalışan eski kocası, kendisinden ayrıldıktan sonra uzaklara gitmek istemiş ve haritayı açıp İngiltere'nin en uzak köşesine parmağını koyarak, "Buraya gideceğim," demiş. Edinburgh'muş burası ve hiç bilmediği, adını bile duymadığı bu şehre hareket etmiş. Göçmen cesaretiydi bu. Anadolu insanı da, Yahudiler gibi bilinmedik yerlere yelken açma cesaret ve yetisine sahipti.

Çoğunlukla otobanlardan değil, kasaba yollarından gidiyorduk, bunu özellikle tercih etmiştik. Bizim için görsel bir geziydi bu. Acelemiz yoktu. Orta İngiltere'den hemen sonra yüksek dağlarıyla bizi karşıladı İskoçya. Dağın bir yerinde duruyor, aşağıdaki fiyortları seyrediyorduk. Rüya ülkesi gibiydi. Tam, mutlak bir sessizlik. Sanki gerçek dünyanın dışında bir yerlerde olduğunu düşündürtüyordu insana bu sessizlik. Sonra yeniden koyuluyorduk yola. Kasaba yolları dardı. İki araba karşı-

laştığı zaman, birinin geri geri gidip, yüz metrede bir yapılmış "cep"lerden birine girerek beklemesi gerekiyordu. Zaman zaman, bizim Anadolu köylerini hatırlatacak ölçüde otantik İskoç köylerinin içinden geçiyorduk. Taş binalarıyla, ortalıkta gezinen keçileriyle, kasketli köylüleriyle, davar güden kadınlarıyla, köpekleriyle, hatta balçık yollarıyla gerçek köyler. Gezginlik damarımızı iyice tahrik ediyordu bu otantik görüntüler. Gelip buralara mı yerleşsek acaba diye konuşuyorduk aramızda. Madem göçmenlik, bunu sonuna kadar yaşamak daha iyi değil miydi? Benim için olmayacak şey değildi bu ama Emine ve Şaban Şerif'in içinde bulundukları hayat koşulları açısından oldukça fantezi kaçıyordu.

Edinburgh, ortaçağ şatolarıyla, kaleleriyle, eski tipte parke döşeli dar yollarıyla, tavanlarında ağlar ve sepetler asılı tipik İskoç publarıyla, çok güzel, son derece tarihî bir kentti. Hemen yakındaki Glasgow ise, yüz yıl boyunca işçi mücadeleleriyle ün salmış bir kentti. Ne yazık ki, oraya gitmek için bir fırsat yaratamadık. Daha kuzey uçtaki Ullapool kasabasına kadar uzandık. Orada bir gece kalıp döndük. Ullapool, bize dünyanın sonu gibi gözükmüştü. Bu küçük kasabanın ismi bile dışarıdan geliyordu. Anlatıldığına göre, Vikingler kuzeyden gemilerle gelmiş ve bir süre buralarda yaşamışlardı.

İskoç milliyetçileri, özerk yönetim mücadelesi veriyordu o yıllarda. Bu daha sonraki yıllarda gerçekleşti ve kendi parlamentolarına sahip oldular. O yıllarda bunun mücadelesini veren İskoçlar, bir karavanda sembolik bir "İskoç Parlamentosu" açmışlardı. Biz de tesadüfen görüp girdik içine. Birileri içeride toplantı yapıyordu. Bizi güler yüzle karşıladılar. Mücadelelerine destek için imza verdik. Şimdi bu parlamentonun gerçeği var. Bugün gitsek yüzümüze bile bakmazlar, eminim.

Evinde kaldığımız Mehmet adlı arkadaş, elde döner bıçağı "dünyayı fethe" çıkmış Türkiyelilerden biriydi. Edinburgh'da bir döner dükkânı açmıştı. Avrupa'nın neresine gitseniz, en ücra yerlerde bile bu "öncü"lere rastlarsınız. Mehmet, iki katlı koca bir evde kalıyordu. Evine sık sık İskoç kadınlar gelip gidiyordu. Şaban Şerif'e, "Abi, bizde bunlardan çok var," demiş,

mallarını sergileyen bir tüccar edasıyla. Mehmet'le daha çok zaman geçiren Şaban Şerif, onunla ilgili anekdotları bize aktarıp aktarıp gülüyordu. "Peki," diye sormuş Mehmet'e. "Onlarla nasıl anlaşabiliyorsun İngilizce, nasıl derdini anlatıyorsun, zaman çekimleri falan?" "Kolay," diye yanıtlamış Mehmet, "Geçmişten söz edeceğim zaman '*in past*' diyorum ve devam ediyorum. Gelecekten söz edeceğim zaman da '*in future*' diyorum ve yine devam ediyorum. Onlar anlıyor."

Edinburgh'dan dönerken yine kasaba yollarını izledik. Yine sessiz dağlar ve fiyortlar...

Emine, kafayı Edinburgh'a takmıştı. Orada üniversite okumayı düşünüyordu. Eh ben nerede olsa yaşardım zaten. Üniversitenin koşullarını bilfiil yerinde öğrenmek üzere bir kere daha gittik Edinburgh'a. Bu kez *apex* denen ucuz bir bilet alarak trenle gitmiştik. Eğer bileti on beş gün önceden alırsanız bunun adı *apex* oluyor ve neredeyse yarı yarıya ucuza geliyordu. Tren yolculuğu da zevkliydi. Orada bir pansiyonda kaldık bu sefer. Edinburgh'u iyice gezdik, dükkânlarına girip çıktık, publarında bira içtik. Hatırladığım kadarıyla Emine'nin araştırmaları çok olumlu bir sonuç vermemişti. İstediği bölümler yoktu Edinburgh Üniversitesi'nde. Kadın araştırmaları alanında okumak istiyordu.

Bu Edinburgh seyahatlerinin ardından Şaban Şerif'le bir kere daha darıldık. Aynı birincisinde olduğu gibi yine aramızda bir tartışma falan geçmemişti. Öyle sanıyorum ki, iki tarafın da birbirinden hoşlanmadığı, sinirine dokunan yanları vardı. Bu durum sessiz bir gerilime yol açıyor ve iki taraf da bunu hissedip geri çekilerek kendiliğinden bir dargınlık haline giriyordu. Bu ikinci dargınlık, sanırım birincisinden biraz daha uzun sürecek ve ardından üçüncü "barış" dönemi başlayacaktı. Üçüncü barış dönemine bu sefer tek taraflı ve ebediyen son veren Şaban Şerif Yarar olacaktı.

* * *

1994 yılının sonlarına doğru Wood Green'den Tottenham'a taşındık. Tayyar Öztürk adlı arkadaş, arkası kapalı kamyone-

tiyle bize yardımcı olmasa ne yapardık, o ıvır zıvırı nasıl taşırdık, bilmiyorum.

Tayyar'la arkadaşlığımız tuhaf bir kavgayla başlamıştı. Daha doğrusu benim gıcıklığımla diyeyim. 1993 yılının Ekim ayında, Hackney'deki Rio Sineması'nda 1. Londra Türk Filmleri Festivali düzenlenmişti. Ben bu filmlerden ancak bir ya da ikisini izleyebilmiştim. Festivali düzenleyen ve günümüze kadar bir gelenek haline gelmesini sağlayan Tayyar Öztürk'tü. O zamana kadar Tayyar'ı tanımazdım. Bu festivalin organizatörü olarak ilk kez duymuştum adını. Ayşe Bircan bizim eve gelip, Tayyar'ın ve festivalin aleyhinde epey atıp tutmuştu. Meğer Halkevi çalışmalarından daha önceden tanışıyorlarmış. Ayşe'nin önüme bıraktığı festival broşürü gerçekten felaketti. Entelektüel özentisi laflar fazlasıyla sırıtıyordu. Entelektüel bir sürü lafazanlıkla Londra'daki sığınmacılara tepeden bakılması sinirime dokunmuştu. Demek sadece Ayşe'nin iğvasına uymuş değildim. Şimdi sırf onun üstüne atmayayım suçu. Bu gayretle, zehir zemberek, alaycı bir yazı yazmıştım. Ayşe, o sırada henüz tanışmadığımız, kocası İlhan Tekin aracılığıyla *Toplum Postası* adlı Kıbrıslı Türklerin çıkarttığı gazetede bastırmıştı yazıyı.

Yazı o çevrelerde epey yankı yaptı ve "omuzlara alınmama" neden oldu. Vedide Kaymak adlı hiç tanımadığım birisinin takdirlerini fazlasıyla kazanmam beni yeterince uyarmalıydı aslında. Oysa ben bu övgüden memnun olmuştum. Vedide Kaymak'ın, Tayyar'ın rakibi olduğunu, festivali esas onun düzenlemek istediğini daha sonra öğrenecektim.

Bu tür şeyler uyarmadı da, bir hafta sonraki *Toplum Postası*'nda Tayyar Öztürk'ün yazısını okumamla içim cız etti. Tayyar karşımda yenik düşmüştü. Yazıma edepsizce attığım "1. Türk Filmleri Festivali Gerçekten Festivaldi" başlığına cevap vermeye, "Bir dahaki sefere daha iyisi olacak," diye yanıtlamaya çalışıyordu. Üstelik kızgın ve öfkeli değildi Tayyar. Sadece yenik bir havası vardı ve bana dostça hitap ederek eksiklerin nereden geldiğini anlatmaya çalışıyordu.

İşte bunun karşısında da ben yenilirdim. İyiliğin karşısında daima boyun eğerdim. Birden, yaptığımın ayıp bir şey olduğu-

nu fark ettim ve düzeltmenin çarelerini aramaya başladım. Bir şeyler yapmaya çalışan insanların ayağına çelme takmanın, onları daha başından yıldırmanın ne âlemi vardı sanki. Nitekim, Vedide Kaymak biraz da benim sayemde, ertesi yılki festivalin de organizatörlüğünü ele geçirdi ve bir daha da bırakmak bilmedi. İyi halt etmiştin Gün Zileli. Aldın mı başına belayı şimdi.

Tayyar'a kendimi affettirmek için neler yaptım, şimdi hatırlamıyorum ama o da benim özür diler havamı hoş karşıladı ve uzaktan da olsa dost olduk. Tottenham'a taşınacağımız günlerde telaşla araba ararken, beni Tayyar'a karşı kışkırtan Ayşe Bircan'dan yeni bir öneri geldi: "Tayyar'ı arasana. Onun kocaman bir minibüsü var." Yüzümü kızartıp aradım. İkiletmedi bile. Ertesi sabah kapıdaydı Tayyar.

Evi, sadece benim aldığım ev yardımıyla tutmuştuk. Emine, kolejleri falan hatmettikten sonra istediği gibi bir üniversite bulmuş, o yıl Middlesex Üniversitesi'nin "Humanity and Women's Studies" bölümüne başlamıştı. Bu bölümde Avrupa tarihi okuyacaktı. 1960'lardaki ikinci dalga feminizmin sonucunda üniversitelere girmiş kadın araştırmalarını da görecekti bir yandan. Yani işi ağırdı. Dilini ne kadar geliştirmiş olursa olsun, üniversitede, özellikle sözlü sunuşlarda ve sınavları vermekte zorlanacağı kesindi. Bu yüzden, başka hiçbir şeye kafa yormaması gerekiyordu. Öte yandan, üniversiteyi burslu okuyacağı için yardımları da kesilmişti. Aldığı burs, geçimine bile yetmeyecek kadar azdı. Bu yüzden kiranın ödenmesi tamamen benim aldığım yardımla olacaktı. Zaten benim yardım bu evin kirasının ödenmesine yetiyordu. Hakan ise başka bir eve çıkmıştı.

Fakat bir sorun vardı. Ev, bir firmaya değil, Muswell Hill'de olduğu gibi şahsa aitti. İrlandalı, hafif kekeme ev sahibi ikide bir aletleriyle eve damlıyor, sağı solu tamir etmeye kalkışıyordu. Bu iyiydi de, evde benden başka kimlerin kaldığını kontrol etmeye kalkışması hiç hoş değildi. Evi bana kiraya vermişmiş, eğer başkaları da oturuyorsa bundan haberi olmalıymış.

Vallahi ben öyle bir şey söylemedim, kendisi yakıştırdı, Emine'nin benim *daughter*'ım (kızım) olduğunu. Ben de bozuntuya vermedim. O, *your daughter* dedikçe, ben de *my daughter* di-

ye söz ediyordum Emine'den. Emine de, Şermin gibi yapıp arazi olamadığından, mecburen, evde kalmış deli kızlar gibi önüne bakıyor, ağzını açıp tek laf etmiyordu. "Benim kız var okumak, geçici kalmak burada. Birkaç ay. Sonra çıkmak var." İşte benim sığınmacı İngilizcesi herhalde böyle geliyordu İrlandalı'nın kulağına. Ayrıca ona neydi, kim kalırsa kalırdı evimde, benim kiram ödeniyor muydu, ödenmiyor muydu? Ama siz gelin de laf anlatın bu atomize olmuş kafalara.

Şermin'in de ilk kez kendi ayrı evi olmuştu. Ona bir köpek kulübesi satın almıştım. Ev zemin katta olduğundan küçük bahçeye mutfaktan girilip çıkılıyordu. Yanda, kapalı, yabani otlarla kaplı bir bahçe daha vardı. Ön tarafta, kaldırımla ev arasındaki yaklaşık iki metrelik boşluğa bahçe bile demek fazlaydı. Bütün İngiliz evlerinde olduğu gibi bu boşluğun sokağa bakan tarafına sık çalı ağaçları dikilmişti, bir nevi perde görevi görmek üzere. Çok uzadıklarında bahçe makasıyla kırpmak zorunda olduğunuz bu sık çalılıklar, hem sizin dışarıyı, hem de dışarıdakilerin sizi görmesini engelliyordu. Zaten, Londra'da, pencereden bakan ya da sarkıp dışarıyı seyreden tek bir Allahın kulunu göremezsiniz. Avrupa, merak denen şeyin bittiği yerdir. Bunun hem olumlu, hem de olumsuz yanları vardır. Olumludur, böylece çevrenizdeki mütecessis gözlerden kurtulmuş olursunuz. Eve kimle gelmişsiniz, ne yaparsınız, kimsenin umurunda değildir. Olumsuzdur, çünkü insani iletişim de bitmiş ya da en aza inmiştir bu içe kapanma sonucu.

Şermin arka bahçeye konan kulübesinden çok memnundu. Türkiye'de doğurduğu sırada çocuklarıyla birlikte evsiz, sokakta kalmanın acısını bilirdi. Artık, "mülkiyeti" kendine ait bir evi vardı. Emine, bazen kızdırmak için kulübesine ayağıyla hafifçe tekme atıyormuş gibi yapınca, ona bile hafifçe hırlayarak uyarma gereği duyardı. Bir keresinde Çapkın kulübesine girdi diye onu nasıl kovalamış, nasıl kıyametleri kopartmıştı.

Şermin, mahallede komşular da edinmişti. Bir sokak ötede tek başına yaşayan yaşlı bir kadın vardı. Ona hep yolda rastlardım, elinde her zamanki gibi boş çantası, dünyaya büyük bir hoşgörü ve tevekkülle bakarak ağır ağır yürürdü. Şermin'i ku-

lübesinde ya da evde göremediğimde (canı istediğinde eve girip koltuklara kurulmaktan geri kalmazdı) o kadına ziyarete gittiğini anlardım. Genellikle "sabah kahvesi" için uğrardı yaşlı kadına. Bir de giderdim ki, ikisi karşılıklı oturmuş tatlı tatlı "sohbet" ediyor. Kadın, o her zamanki iyimser gülümsemesiyle, "Benim komşu yine geldi ziyarete, sağolsun," derdi.

Bir de yaşlıca bir adam vardı o civarlarda yaşayan. Bu adam, cebinde daima köpek leblebisi bulundururdu, Şermin gibilerini memnun etmek için. Bu adamı görünce dört nala koşmaya başlardı Şermin ve ön ayaklarını adamın omzuna koyardı. Ve mutlaka her seferinde ödülünü alırdı.

Laundry denen çamaşırhanelere mutlaka dalardı Şermin. Buralarda genellikle yaşlı kadınlar görev yapardı. Şermin'in kendine en yakın bulduğu insanlar da yaşlı kadınlardı. Onlardan bisküvi falan gibi bir şeyler koparacağını bilirdi. Tottenham'da, Kwiksave denen marketin önünde çiçek satan bir adam vardı. Nasıl yaptıysa, onunla da dost olmuştu. Ne zaman oradan geçsek, sanki on gündür susuz kalmış gibi kafasını adamın çiçek kovasına daldırıp şapır şapır su içer, sonra adama başını sevdirip uzaklaşırdı.

Üst katta, küçük oğluyla birlikte bir siyah oturuyordu. Siyah olduğu için kayıracak değilim, dangalağın biriydi. İnsana selam vermesini bile bilmezdi. Sanırım fazla kiloları sebebiyle topallarmış gibi yürürdü. Karısından ayrılmış olmalıydı. Herhalde bu yüzden, oldukça hareketli bir aşk hayatı vardı. Sabahın erken saatlerinde dış kapının ya da oturma odasının camının ısrarla tıklatılmasıyla uyanırdım. Bir de bakardım son derece frapan giyimli siyahi bir kadın içeri girmek istiyor. Yukarıdaki komşumuzu ziyarete gelmiş o saatte. Mecburen açardım yukarıdaki komşuyla ortak olan dış kapıyı. Kadın bu sefer iç kapıda mücadeleye başlardı yukarı kabul edilmek için. Nedense bizim aksi komşu bazen bu tür ziyaretçilere kapıyı açmamayı tercih ederdi. Ama açarsa da olan bize olurdu. Yukarıdaki karyola gıcırtısından uyu uyuyabilirsen.

Tottenham'daki eve yeni taşındığımız günlerde İlhan Tekin bizi biriyle tanıştırdı. Sabri Çarmıklı'ydı bu kişinin adı. Türki-

ye'nin ünlü müteahhitlerinden Çarmıklı'nın oğluydu. İngiltere'ye psikolojik tedavi görmeye ve üniversite okumaya gelmişti. İlhan Tekin'le Sabri Çarmıklı'yı, Sabri'nin psikoloğu tanıştırmıştı. İlhan'ın bizim bilmediğimiz bazı ilişkileri, farklı çevrelerden arkadaşları vardı. Bu psikolog da onlardan biriydi. İlhan'dan, Sabri'yle arkadaşlık etmesi ricasında bulunmuş, o da bunu kabul etmiş. Haftada bir falan, epeyce uzak bir semtte, şato gibi bir ev kiralamış olan Sabri'yi görmeye giderdi. İlhan'ın anlattığına göre bu koca evde Sabri'ye bir aşçı ve bir *butler* (uşak) hizmet ediyormuş.

Bu ziyaretleri sırasında İlhan bizlerden o kadar çok söz etmiş ki Sabri'ye, o da merak etmiş, tanışmak istemiş. Bir gün Emine'yle beni, şehir merkezindeki, adını bile öğrenme zahmetine katlanmadığım son derece pahalı, lüks bir otele davet etti. Gittik. Bu yemekte, Emine'yle benim dışımda, *blumia* denen, yemek yiyememe, daha doğrusu yediğini çıkarma hastalığından müzdarip olan, Sabri'nın kız kardeşi ile tabii ki İlhan Tekin de bulunuyordu.

Önce şömineli, rahat, deri koltuklu bir salonda "aperitif" bir şeyler içtik. Önüme konan kadehin ancak dibini dolduracak kadar konyağın otuz pound olduğunu öğrendiğimde neredeyse düşüp bayılacaktım. Bu benim haftalık yiyecek parama denk düşüyordu aşağı yukarı. Tarabya Oteli ya da Büyük Ada Anadolu Kulübü'ndekine (bkz. *Havariler*, s. 438-445) benzer bir utanç ve sınıfsal uzaklık duygusuna kapılmıştım o an.

Sonra yemeğe geçtik. Beş kişi için epey büyük bir masaydı. Üstelik, insanı rahatsız edecek derecede orta yerdeydi. Sanki herkes bizi gözetliyormuş gibi bir duyguya kapılmıştım. Çarmıklıların Türkiye'deki turistik otellerini yönetme görevini yapığını sonradan öğreneceğim Sabri'nin kız kardeşi, masada ruh gibi oturuyordu. Zayıf, solgun yüzlü bir kızcağızdı. Arada bir kalkıp tuvalete gidiyordu. Hastalığını daha sonra öğrenecektim. Tipik bir zengin hastalığıydı bu.

Neredeyse her birimizin arkasında bir garson, hizmetimize amade bekliyordu. Onlar bekledikçe tedirgin oluyordum. "İşine bak kardeşim, şimdilik bir ihtiyacım yok," da diyemiyor-

dum ki. Ensemin kökünde bekleyen bir garson eşliğinde yemek yemek ne zormuş meğer. Jane Fonda ile Vanessa Redgrave'in "Julia" filmindeki yemek sahnesinin içindeydik sanki. Orada da Vanessa Redgrave'in Alman aristokratı babasının evinde eli beyaz eldivenli hizmetkârlar yemek yiyenlerin tabaklarındaki biftekleri keserler. Sanki bu aristokratlar ellerini kollarını kaybetmişlerdir. Neyse ki ben elimi kolumu kullanabiliyordum. Garsonlar o kadar ileri gitmediler ama gitselerdi bu kadarına da izin vermezdim artık.

Yemek sırasındaki sohbetimizde Sabri'nin beni ufak ufak yokladığının farkındaydım. Dikkatli bir gençti. Sınıfsal çıkarlarının da çok iyi farkındaydı. Bana soracak olursanız, psikoloğa falan ihtiyacı yoktu. Hele İlhan gibi bir psikolog yardımcısına hiç. Aslında kimin kime psikolojik destek verdiği de benim açımdan az merak konusu değildi.

Sabri'nin sınıf bilinci çok güçlü, sınıfsal söylemleri de yerindeydi. Örneğin, sermayenin üretimdeki rolü üzerine konuşurken bir ara şunu söyledi: "Biz kârı daima dörde böleriz: yüzde 25'i işçinin, yüzde 25'i patronun, yüzde 25'i işletme giderlerinin, yüzde 25'i de yeniden yatırımın payıdır." Yani bu kadar "eşitlikçi" bir dağılım olabilirdi! İnsan faka basıp yutabilirdi bile bu "adil" dağılımı. Gayet soğukkanlı, "Bana göre hepsi işçinin payı," dedim. Sabri sus pus oldu, konuyu değiştirmeye çalıştı. Sanırım bana "numarayı" vermişti. Aman Allahım! Demek hepsi işçilerin! Biz ne olacağız peki? Biz nasıl idame ettireceğiz hayatımızı? Butler'ımızın maaşını nasıl ödeyecek, böyle güzel ve pahalı otellerde yemeğimizi nasıl yiyeceğiz?

Yine sofrada, bir ara, biraz da içkinin etkisiyle olacak, Atatürk aleyhinde de atıp tuttum. İlhan'dan, Sabri'nin MHP sempatizanı olduğunu öğrenmiştim, bakalım bu zengin MHP sempatizanının Atatürk hakkındaki düşünceleri neydi? Sabri, Atatürk aleyhtarı yorumlarımı son derece ilkeli ve net bir şekilde karşıladı. "Biz," dedi ("biz"?). "Atatürk'ü Türk büyüklerinin en önemlilerinden biri olarak görürüz." İyi, tamam, öyle olsun. İki taraf da birbirini anlamış ve bu arada kafalar da iyice bulanmaya başlamıştı içkinin etkisiyle. O gece eve epey sarhoş döndü-

gümüzü, anahtarı içeride unuttuğumuzdan, banyo penceresinden tırmanarak eve girdiğimi ve kapıyı Emine'ye açtığımı hayal meyal hatırlıyorum.

Bu otel ziyafetinin hemen ardından İlhan, Sabri'nin bir önerisini ulaştırdı bana. "Yaptığımız o geceki sohbetten anladım ki," demiş Sabri, "Gün Bey Türkiye'nin siyasi ortamını iyi izleyemiyor. Acaba kendisine bir uydu anten hediye etsem, kabul eder ve Türk kanallarını izler mi?" Nereden baksanız en az 600-700 pounddu bir uydu anten alıp taktırmak. Rüyamda bile göremezdim böyle bir şeyi. Evet ama bayram değil, seyran değildi, bu Sabri "Enişte"nin teklifi ne anlama geliyordu, ne yapmak istiyordu? Yoksa Türkçe kanalları izlersem beynimde bazı dönüşümler olacağını, örneğin, işçilerin payının yüzde 25 olmasını makul karşılamaya ya da Atatürk'e derin bir muhabbet duymaya başlayacağımı mı umuyordu? Sonra Sabri'yle öyle bir samimiyetim de yoktu. Evet ama onun da benden bir çıkarı yoktu. Yani böyle bir şeyi kabul etmekle "rüşvet" falan yemiş olmuyordum. Neyse, uzun akıl yürütmelerin sonunda öneriyi kabul ettim. Ertesi gün, uydu anten işçileri kapıya dayandı. Uyduyu nereye takacaklarına baktılar. Bizim suratsız komşu, uydunun üst katın dış duvarına takılmasına ses çıkarmadı. İşte böylece Türkiye'yi "canlı" olarak izlemeye başladık.

Daha ilk gün Türkçe kanalları açtığımda, İstanbul'da patlak veren Gazi olaylarıyla karşılaşmayayım mı? Bu kadar canlı bir yayın olabilirdi yani. Sanki uydu anten bu önemli olayları anı anına izleyeyim diye özel olarak getirilmişti.

Bu, Alevi halka karşı gizli polis timlerinin yeni bir provokasyonuydu. Uygulanan taktik, Maraş Katliamı'nda uygulananın aynısıydı. Cinayetler işleyerek halkın tepkisine yol açmak ve protesto için toplanan insanların üzerine kurşun yağdırmak. Maraş Katliamı'ndan farklı olarak bu sefer başrollerde MHP'liler değil, doğrudan gizli polis timleri bulunuyordu. Bir gece, "bilinmeyen" kişiler, üç kahve ve bir işyerini makineli tüfekle taramış ve bölgede çok sevilen bir ihtiyarı öldürmüştü. Daha sonra bu kişilerin, kahveleri taramak için gasp ettikleri taksinin şoförünü de boğarak öldürdükleri ortaya çıkmıştı. Gazi

Mahallesi halkı provokasyona büyük tepki göstermiş ve on beş bin kişi mahalle karakoluna yürümüştü. Bu arada resmî polis ekiplerinin arkasına gizlenen sivil polis timleri halka ateş açmış ve on beş kişiyi öldürmüştü. Bundan sonra olaylar, Ankara ve Ümraniye'ye sıçramış, Ümraniye'de yine gizli polis timlerince açılan ateş sonucu beş kişi ölmüştü.

Olayları televizyondan anı anına izlemek insanın üzerinde çok daha başka bir etki yapıyordu. Sanki orada, kurşunlanan ve coplanan insanların arasındaymışsınız gibi hissediyordunuz kendinizi. Bir görüntüyü hiç unutmam. Polisin saldırısıyla iyice galeyana gelmiş Gazi Mahallesi'nin gençleri, ellerinde taşlar, polisleri önlerine katmış kovalıyorlardı. Polisler, bu kararlı ve öfkeli gençlerin karşısında tutunamıyor, kaçacak delik arıyorlardı. Gözüm TV ekranında, "Aslanlarım," diyordum. "Aslan gençler, işte böyle, korkmadan üstüne yürüyün bu katil sürüsünün."

İyice ajite olmuştum. Türkiye'ye dönme damarım kabarmıştı yeniden. Hatta, "devrim başlıyor" havasına girmiştim. Bu heyecanla, Kaos Yayınları'yla Ankara'daki anarşistlerin ortak çıkartmaya başladığı *Apolitika* dergisine bir yazı da döşenmiştim. Ne var ki, kısa süre sonra, Türkiye'de durumun hiç de sandığım gibi bir "devrim durumu" olmadığını, içinde yaşadıkları toplumu çok daha iyi bilen arkadaşların soğukkanlılığından anlayacak, ben de normal halime dönecektim.

Ne var ki, normal hale dönmem, Doğu Perinçek'in ve partisinin Gazi olayları konusunda yaptığı açıklamaları da sineye çekmem anlamına gelmiyordu. Doğu Perinçek, Gazi olayları üzerine TV kanallarına yaptığı açıklamada, halka saldıranları değil, direnen Gazi halkını suçluyor, onların provokatörlerin aleti olduğunu ileri sürüyor, "Amerika'nın tertiplerine" karşı tek güvencenin parlamenter sistem, ordu ve o zamanki Genelkurmay Başkanı Karadayı olduğunu iddia ediyordu. Eh artık bu kadarı da fazlaydı. Doğu Perinçek, o zamana kadar izlediğinin de çok ötesinde bir devlet ve ordu işbirlikçisi çizgiye girmiş, tüm devrimci güçleri ve direnen halkı tamamen karşısına almıştı. Derhal bir açıklama yazarak, İlhan Tekin, Emine Özkaya ve Gün

Zileli imzasıyla mahalli gazetelerde yayımlanmasını sağladık. Bu kısa açıklamanın sonunda şu yargı açıkça belirtiliyordu:

> "Bugün İstanbul sokaklarında, 15-16 Haziran 1970 hareketinden beri görülmemiş şiddette, devlet güçlerini hedef alan bir devrimci halk hareketinin kurduğu barikatlar var. Barikatın bu yanında ölülerinin yasını tutan, ama yeni mücadelelere hazırlanan şehir yoksulları bekliyor... Öbür yanında ise bütün ölüm makineleriyle Amerikancı iktidar, onun polisi, askeri, genelkurmay başkanı, hakim blok, medya, her türden aracı, yatıştırıcı örgüt. Doğu Perinçek barikatın öbür yanındadır!"

Açıklamanın "devrime giden yol" beklentisi ne kadar sübjektif de olsa, Doğu Perinçek'le ilgili tespit son derece doğruydu. Gerçekten de, *Havariler*'de (s. 146-149) anlattığım gibi, 1975 yılında devletle işbirliği politikasına yönelen Doğu Perinçek ve partisi, 1995 yılına gelindiğinde, artık işbirliğinin de ötesine geçmiş, doğrudan doğruya devletin silahlı güçlerinin, halka kurşun sıkanların safında yer almış, gerçekten de barikatın öbür yanına geçtiğini açık seçik ortaya koymuştu. Nitekim bundan sonra İP, hızla nasyonal sosyalizm yolunda ilerleyecekti.

Ne var ki, partinin Londra'daki taraftarları hiç de bu durumu görmeye niyetli değildi. Mahalli gazetelere verilen, "İşçi Partisi Londra Taraftarları" imzalı bir açıklama, beni ve arkadaşlarımı "kontrgerillanın psikolojik savaş yöntemlerinin aleti" olmakla suçluyordu. O günlerde miydi, yoksa daha önce miydi şimdi çok iyi hatırlamıyorum. Yolda eski arkadaşım, bizim Aydınlıkçı köy ekibinin çalışkan ve fedakâr neferi (*Yarılma*, s. 466, 548) Askar Yılmaz'a rastlamıştım. Askar Yılmaz, ne yazık ki eski, kararlı devrimci genç olmaktan çıkmış, "askar"ken zaman içinde "aksar" hale gelmiş, bir mahalli parti bürokratı olmuştu. Aydınlıkçıların Londra örgütünün yöneticilerinden biriydi. Yol üstünde tartışmıştık. Bana, "Yahu Gün, seninki de öyle bir savrulma ki, hiç olacak şey değil," demişti, benim Marksizm-Leninizmden anarşizme geçişimi kastederek. Askar'ın bu sözleri bana bir fıkrayı hatırlatır daima: Adam otobanda yanlışlıkla

ters yöne girer. O sırada arabanın radyosunda bir anons duyar: "Dikkat, A8 yolunda bir araba ters yola girmiştir, tüm arabalar uyarılır." Adam yanından geçen arabalara bakıp gülümser ve kendi kendine, "Ne bir arabası kardeşim, ne bir arabası!" der.

Nevzat Kuloğlu artık benden umudu kesmiş olmalıydı ki, gelişmeleri rapor eden ve beni Türkiye'ye çağıran mektupları da kesilmişti. Ben de böylece bir vicdan sızısından kurtulmuştum. Evet ama sığınmacıyı rahat mı bırakırdı vicdan sızısı? Nevzat'ın mektuplarına gerek yoktu. Gazi olayları gibi olaylar çok daha etkiliydi bunun için. Yoksa Sabri Çarmıklı o gecenin acısını çıkartmak için vicdanımı sızlatmak amacıyla mı bu uydu anteni hediye etmişti!

Bu arada belirtmem gereken önemli bir noktayı unutmuşum. Turgut Özal döneminde, sanırım 1990'lı yılların başlarında, şu meşhur 141-142. maddeler kaldırılmış, dolayısıyla gıyabımda, 141. maddeden verilen yedi buçuk yıllık hüküm de düşmüştü. Yani Türkiye'ye dönmemin ya da en azından gitmemin önündeki en önemli hukuki ve cezai engel kalkmıştı. Şimdi tek engel askerlikti. Evet, "vatani hizmetime" koşmamıştım, gerçi koşmak için zamanım olmamıştı ama olsaydı da koşmazdım. Hatta bırakın koşmayı yürümezdim bile. Bu "vatani görev"den oldum olası haz etmemiştim. Küçük çocukken, çocuklara sorulur ya büyüyünce ne olacaksın diye. Bana da sorarlardı. Babamın o günkü rütbesini söyler, "Albay olacam," derdim. Ama o zamanlar askerliğin, subaylığın ne olduğunu bilmiyordum ki. Büyüdükçe, bırakın albaylığı, er olmaya bile gönlüm razı olmadı. Gerçi henüz, şimdiki kadar şiddet karşıtı değildim ama askerliğin saçma disiplinine gelemeyeceğimi, daha ilk günden başımın belaya gireceğini, askerde fazlasıyla ezileceğimi çok iyi biliyordum. Askerliğin en kötü tarafı, insanı had safhadaki bir yabancılaşmaya boyun eğmeye zorlaması, tamamen kendi olmaktan çıkartması ve bu saçmalıklara boyun eğdiği için kendi kendisinden nefret ettirmesi, insanı kendi ruhundan koparmasıdır. Askerlik yaparsam vatandaşlık hakkımı kazanacak ama belki de ruhumu kaybedecektim. Hem ne var canım, babam o kadar uzun yıllar orduya hizmet etmiş. Benim iki yılı-

mı da onun hizmetlerine saysınlardı. Tabii, bu işin şakası, hatta, yazarken aklıma geldi bu "argüman"

Askerlik, Türkiye'ye dönmemin önünde engel olsa da, pasaport almamın önünde engel değildi herhalde, olmaması gerekirdi. Üstelik ben ülke dışına çıkmak için değil, dışarıdan ülkeye girmek için pasaport alıyordum. Bu düşüncelerle, Türkiye Konsolosluğu'na pasaport başvurusunda bulundum yazılı olarak. Durumumu açık açık ortaya koydum. Siyasi mülteci olduğumu saklamadım yani. Emine'nin yaşadığı bir olay sayesinde, Türkiye Konsolosluğu'nun emniyet müdürlüğü ya da MİT gibi çalıştığını çok iyi biliyordum. Bir gün Emine, Hakan'la ilgili bir iş için (yanılmıyorsam Hakan henüz Türkiye'deydi o sıra) konsolosluğa gitmişti. Ben de onu binanın dışında beklemiştim. Uzunca bir süre sonra Emine, son derece hiddetli, alı al moru mor çıktı binadan dışarı. Anlattı içeride olanları. Hakan'la ilgili başvurusunu yapınca, konsolosluk görevlileri Emine'ye İngiltere'de ne sıfatla ve hangi statüyle bulunduğunu sormuşlar. Emine de, bu soruya bir anlam verememekle birlikte, siyasi sığınmacı olduğunu söylemiş açıktan. Türk vatandaşları, bu tür durumlarını genellikle konsolosluktan gizlerler. Biz gizlemezdik. Bunun üzerine, konsolos yardımcısı bizzat gelip Emine'yi bir odaya almış ve "Anlatın bakalım," demiş. "Hangi siyasi davadan dolayı kaçtınız ülkeden ve burada kimleri tanıyorsunuz?" Şu cürete bakın! Emine açıktan bir polis sorgulamasına muhatap olduğunu anlamış tabii ve "Burası konsolosluk mu, yoksa MİT sorguhanesi mi?" diye bağırıp fırlamış dışarı.

Konsolosluktan uzun süre yanıt gelmedi. Bir daha yazıp hatırlattım. Sonunda, konsolos yardımcısı bilmem kim imzasıyla gelen yanıtta, bana pasaport veremeyecekleri, yasal koşullarımın buna uygun olmadığı söyleniyor ama bu "yasal koşullar"ın ne olduğu da net bir şekilde belirtilmiyordu. Böylece, konsoloslukla, yaklaşık dört yıl sürecek ve sonunda zaferimle sonuçlanacak bir "pasaport savaşı"na giriştim. Bu savaşı esas olarak mektupla sürdürdüm ama zaman zaman telefonlar da devreye girdi. Hatta savaşın en sıcak anlarında konsolos yardımcılarıyla

(bizzat konsolosu hiç görmedim, belki de gerçekte yaşamakta olan öyle bir kişi yoktu) yüz yüze muhatap da oldum.

Bu dört yılda birçok konsolos yardımcısı gelip geçti. Ama biriyle tanışmamı ve görüşmemi burada anlatmalıyım. Bu konsolos yardımcısı, devletin tüm sevimsizliğine rağmen, çok sevimli biriydi.

Yazdığım zehir zemberek mektupların birinin ardından, konsoloslukta telefonla arandım. Karşımdaki, zırt pırt değişen konsolos yardımcılarından yeni olanıydı. Gayet yumuşak ve alttan alan bir sesle, üstelik diplomatik kuralların oldukça dışında bir havada, "Vallahi billahi ben yapmadım Gün Bey," dedi telefonda. Gülmemek için kendimi zor tuttum ama ilmiği bir kez elime geçirmiştim ya, hiç de bırakmak niyetinde değildim. "Nasıl siz yapmadınız?" diye çıkıştım sertçe. "Siz bir kurumu, konsolosluğu temsil etmiyor musunuz? Ve bugüne kadar yapılanlar, şu anda oturduğunuz makamın marifetleri değil mi?" "Haklısınız," dedi yine alttan alarak. "Bir bakıma öyle ama ben davanızdan da, durumunuzdan da sizin mektubunuzla haberdar oldum. İsterseniz konsolosluğa buyurun, yüz yüze görüşelim."

Kabul ettim. Randevulaştık. Birkaç gün sonra, oldukça genç sayılabilecek konsolos yardımcısının karşısındaydım. Beni öyle içtenlikle karşıladı ki, neredeyse devlet hakkındaki sert kanaatlerimin yumuşamasına yol açacaktı. Neyse ki, böyle durumlara uygun teorilerim de vardı. "En umulmadık yerlerde bile iyi insanlara rastlamak mümkündür."

Kıvırcığa yakın dalgalı saçlı, sarışına yakın kumral, kısa boyluya yakın orta boylu, şişmana yakın tombulca, biraz da topallayarak yürüyen birisiydi. Bu topallamanın, o güne kadar geçirdiği dokuz kanser ameliyatının bir kalıntısı olduğunu sohbetimiz sırasında öğrenecektim. Şimdi ne kanseri olduğunu unuttum ama genç yaşta kansere yakalanmıştı, on yılı aşkın zamandır bu hastalıkla cebelleşiyordu. Hayatı bırakmaması sayesinde işte gördüğüm gibi yaşıyordu. Galatasaray Lisesi mezunuydu. Koyu Galatasaraylıydı doğal olarak. İstanbul'da ise maçlarını kaçırmazdı. Ya, demek ben Vefalıydım. Vefa kaçıncı kümedey-

di acaba şimdi? Galatasaray Lisesi mezunları birbirine tutkun bir cemaatin mensupları gibiydiler, isterse aynı devreden tanışmıyor olsunlar, birbirlerini tanırlardı. Hele birbirini tanıyanlar, kimin nerede, ne yaptığını bilirlerdi. Zorda olanın yardımına koşar, eksiğini gediğini giderirlerdi. Aralarında müthiş bir dayanışma vardı. Şimdi ona herhangi bir Galatasaray mezununu sorsam şıp diye nerede olduğunu, ne yaptığını söylerdi. Yalnız kendisi değil, bütün Galatasaraylılar böyleydi. Elbette tanırdı Coşkun Kırca'yı. Saygıdeğer bir ağabeyiydi. Demek Bige Kırca kuzenim oluyordu. Bu samimiyet havası içinde ortak tanıdıklar bulma ve ortamı daha sıcak hale getirme güdüsüyle sormuştum Coşkun Kırca'yı. Ben de az oportünist değildim hani. Adama o kadar kız, arkasından demediğini bırakma, sonra da böyle bir anda hısım-akrabalık ilişkilerinden yararlanmaya kalk.

Sohbetimizin süresi, resmî bir görüşmenin süresini epeyce aşmıştı. Ben otursam o daha lafı uzatacaktı. Müsaade isteyerek kalktım. Bana, işin peşine düşeceği ve pasaport almamı sağlayacağı sözünü verdi. Teşekkür ettim, ayrıldık. İsminin, geçenlerde evraklarım arasında rastladığım resmî mektubundan A. Akif Oktay olduğunu yeniden hatırladığım ve şu anda hayatta olup olmadığını bilmediğim konsolos yardımcısı sözünü tuttu. Görüşmemizden aşağı yukarı dört, beş ay sonra, beş yıllık uzun süreli pasaport alabileceğime ilişkin resmî bir mektup aldım ondan. Bu hakkı elde ettim ya, ne zaman istersem o zaman gider alırım diyerek pasaport almak için derhal başvurmadım. Yanıldığımı, altı yıl sonra, 2001 yılında pasaport başvurusu yaptığım zaman anlayacaktım.

* * *

Ne olmuşsa, Londra'daki sığınmacı topluluğunun görece entelektüel kesiminde bir hareketlenme ortaya çıkmıştı. Sanırım, insanlar ülke dışında, hiçbir şey yapmadan, tecrit bir yaşam sürmekten bıkmışlardı. Bir araya gelmek, bir şeyler yapmak istiyorlardı. Dernekler onlara hitap etmiyordu. Dar çıkarcılıklarıyla, dar kapılı yapılarıyla kucaklayıcı olmaktan uzaktı bunlar. Zaten bazıları tamamen kapalı devre siyasi grup dernekleriydi.

Kapıdan girdiğinizde, bu da nereden geldi, diye dönüp bakarlardı insana. Dar grup derneği olmayanlar ise, ya Dev-Yol'cuların başını çektiği Türk Eğitim Birliği gibi tamamen bürokratik bir kuruma dönüşmüştü ya da Halkevi gibi, yine bir siyasi grubun ağırlığında, çay kahve içilen bir yere. Oysa insanlar, hem kendi inisiyatiflerini ortaya koymak, hem de dar grup yapılarından ve dar siyasetten uzak bir aktivite istiyorlardı. İşte tam o sırada, hatırladığım kadarıyla Numan Öztepe ve birkaç arkadaşın çağrısıyla başlayan "Sanat Çevresi" çalışması bu arayışa hitap etmişti. Biz de omuz vermiştik bu oluşuma.

Çağrı, sanatçılara yapılmış olmakla birlikte toplantılar sanatçı olsun olmasın İngiltere'de yaşayan herkese açıktı. Londra dışında olanlar bile katılıyordu. Toplantılar, King's Cross'u Angel'a bağlayan Pentonville Road üzerinde, *tapas bar* denen İspanyol barlarından birinde yapılıyordu. Barın geniş bir salonu, ayrıca yukarıdan da izlenebilecek balkon gibi bir yeri de vardı.

Daha ilk toplantıda belliydi ilginin büyük olacağı. Ressam, heykeltıraş, şair vb. sanatçılar başta olmak üzere, derneklerden hoşnut olmayan insanlar gelmişti toplantıya. Yüzün üzerinde katılımcı vardı. İlk toplantıda bazı ilkeler belirlendi. Bu çevrenin sürekli bir yönetimi olmayacaktı, sorumlu gruplar bir aylığına haberleşme sorumluluğunu üstlenecek ve sonra başkasına devredecekti. Devamlılığı sağlamak için, bir önceki gruptan bir ya da iki kişi de bir ay daha yeni grupla çalışacak ama üçüncü bir kez görev alamayacaktı. Ağzı sütten yanan insanlar yoğurdu üfleyerek yiyorlardı. Devamlı yönetimlere karşı tam bir güvensizlik ortamı vardı. Çoğunlukla benim ileri sürdüğüm ve Numan'ın da hararetle desteklediği bu ilkeler katılımcılardan büyük destek alıyordu.

Ne olacaktı "Sanat Çevresi"nin amacı? Bu konuda da birçok tartışma yapıldı. Aslında bir belirsizlik vardı. Genelde şöyle bir şey söylenebilirdi: Sanatçılar çalışmalarını bu çevreye sunacak, aynı sanat kollarında olanlar çalışmalarından birbirini haberdar edecek ve dayanışacak, "Sanat Çevresi", günler ve geceler düzenleyerek sanatsal çalışmaları tanıtacak, örneğin şiir geceleri, müzik resitalleri, tiyatro çalışmaları, resim sergileri organize

edecekti. Hatta bütün bu çalışmalar için bir yayın organı da çıkarılacaktı. Grubun giderleri katılımcıların gönüllü katkılarıyla sağlanacak, bu ortak kasa, görev alan sorumlu grupların denetiminde olacaktı. Ayrıca, her sanat dalında gruplar oluşturulacak, bu gruplar, çalışmalarını "Sanat Çevresi"nin ayda bir yapılan genel toplantılarına sunacaklardı.

Bu genel saptamalar insanlara hoş gelmişti. "Sanat Çevresi" olağanüstü bir gelişme sağladı. İkinci ve üçüncü toplantılara iki yüzün üstünde katılımcı geldi. Olay gittikçe büyüyordu. İlkeler güzeldi, uygulamalar başlamıştı ama bu hep böyle gidecek miydi bakalım? Bir kere, kokuyu alan dernekler, "Sanat Çevresi"ne üşüşmeye, başta Aydınlıkçılar ve Halkın Kurtuluşu taraftarı Day-Mer'ciler toplantılarda boy göstermeye başlamıştı. Elbette bu "komiserler" gelirken, "Ne oluyormuş burada bizden habersiz?" havalarında gelmediler. Tam tersine, son derece masumane tavırlarla ve gözlemci havalarında, hatta tek tek bireylermişçesine geldiler. Ama hem birbirleriyle rekabete tutuşacakları, hem de ortaya yeni yeni çıkan bu "varlığı" ilk fırsatta parçalayıp mideye indirecekleri belliydi. "Kurt", körpe kuzunun kokusunu almıştı!

Öte yandan, toplantılara samimiyetle katılanlar da oluşumu yürütmekte yeterine kararlı değillerdi. Aralarında bireysel sürtüşme ve kapışma eğilimleri kısa sürede ortaya çıkmaya başladı. Örneğin genelde çok demokratik davranan Numan Öztepe, Tayyar Öztürk'e takmıştı. Tayyar ne yapsa Numan'ın haksız eleştirilerine maruz kalıyordu.

"Sanat Çevresi"nin ilk zamanlarında birkaç edebiyat toplantısı ve bir müzik gecesi bile yapıldı. Bu toplantılar olağanüstü ilgi gördü ama tasarlanan alt gruplar yürümedi. Özyönetim denen şey kâğıt üzerinde güzeldi de, pratiğe uygulanmaya gelince birçok zorluk çıkıyordu. Özyönetim her şeyden önce bireysel sorumluluk gerektiriyordu. İşe hevesle girişenler bir süre sonra bu sorumluluklarını tavsatıyordu. İş birkaç kişinin başına kalıyor, onlar da bunu bir üstünlük aracı olarak kullanıyordu. Bütün bunlar yaşandı "Sanat Çevresi"nde. Yine de yürürdü belki ama örgütçü "kurt"ların genel toplantılarda dişlerini göstermе-

si, insanların "Buradan da iş çıkmayacak," diye geri çekilmesine yol açtı. Toplantılara katılım giderek düştü.

"Kurdun" "körpe kuzuyu" dişlerinin arasına almaya hazırlandığı ve katılımların giderek azaldığı dönemdeki toplantılardan birini hatırlıyorum. Yine aynı *tapas bar*'daydık ama bu sefer geniş salonda değildi toplantı, daha darca bir odada yapılıyordu. Yine de otuz kadar katılımcı vardı. Çekişme ve suçlamalar gırla gidiyordu. Bu çekişmelerin orta yerinde, toplantıya ilk kez katılan, bizim anarşist arkadaşlardan Halis'e takıldı gözüm. Üstüne beyaz bir tişört giymişti. Bunda bir anormallik yoktu da, tişörtün göğüs kısmındaki çember içindeki devasa "A" harfinde gerçekten bir anormallik göze çarpıyordu. Çünkü bu çember içindeki "A"dan kanlar damlıyordu. Anarşizmi kan dökmek olarak anlayan ve kavrayan moda tasarımcıları böyle uygun görmüşlerdi. Bu tür mallar iyi satış yapıyordu Camden Market gibi yerlerde. Hadi moda tasarımcıları bu haltı yediler, bizim Halis'in bu tişörtü beğenip sırtına geçirmesine, anarşizmin kanlı canlı sembolüymüş gibi ortalıkta boy göstermesine, hiç yeri yokken toplantı salonunu arşınlamasına, toplantının içeriğini kavramadan, alakasız "anarşizan" laflar ederek yerin dibine geçmemize yol açmasına ne demeli? Öyle bir alakasızlık ki, artık sonunda ben bile müdahale etmek zorunda kaldım, "Halis konu o değil," diye. Örneğin, toplantıyı yöneten kişi, "Tek tek konuşalım arkadaşlar," diyor, bizim Halis, kan revan içindeki tişörtüyle ayağa kalkıp itiraz ediyor: "Burada kimsenin özgürlüğü kısıtlanamaz." "Sanat gruplarının çalışmalarındaki aksaklıklar" denirken, Halis yine ayağa kalkıp, "Sanat nedir bir kere onu tartışalım, sanat bir göz boyamadan ibarettir," deyiveriyor. Hay sen çok yaşa e mi Halis! O gün seni gördükçe, "Anarşizm bir düşünce olarak kalsa, Halis gibilerinin şahsında cisimleşmese daha iyi olacak galiba," diye düşünmekten kendimi alamamıştım.

"Sanat Çevresi", Erkan Yolaç'ın "Evet-Hayır" programında olduğu gibi, "İzmir Marşı"yla gelmiş, "Mehter Marşı"yla gitmişti!

* * *

Bu arada, bize, Pencere Yayınları'nın sahibi Muzaffer Erdoğdu'dan bir teklif ulaşmıştı. Emma Goldman'ın *Living My Life*'ını çevirebilir miydik? Emine telaşlanmıştı. Biz çevirmezsek başkasına çevirtmeye kalkışabilirdi Muzaffer. Victor Serge'nin *Bir Devrimcinin Anıları* kitabını nasıl çevirttiğini biliyorduk. Okunmayacak derecede berbat bir çeviriydi. Emma Goldman'ı mutlaka biz çevirmeliydik ama neden basılması için Pencere'ye verelimdi ki? Bu, tam Kaos Yayınları'na göre bir kitaptı. Sonunda Emine, iki ciltlik ve bin sayfayı tutan Emma Goldman'ı çevirmeye karar verdi ve derhal çeviriye girişti. Ağır derslerinin arasında zorlanıyordu ama başka çare yoktu. Ev tam bir çeviri ve entelektüel üretim atölyesine dönmüştü.

O günlerde, eski iki arkadaşım, Cüneyt ve Lale Akalın Londra'ya gezmeye geldiler ve bizim 88b Higham Road'da konuk ettik onları. Cüneyt (bkz. *Yanılma, Havariler*) 1960'lardan, Dev-Genç döneminden eski bir arkadaşımdı. Ayrıca hapishanede de birlikte yatmıştık. Lale de (*Havariler*, s. 433, 434) kadınlar hapishanesinde kalmıştı iki yıla yakın bir süre. Şimdi ikisi de akademisyendi ve Aydınlık taraftarlıkları, yani hastalıkları devam ediyordu. Bazı hastalıklar insanın bedeninde onulmaz bir şekilde yer eder. Artık insan, ömrünün sonuna kadar o hastalıkla yaşamaya mahkûmdur, hatta bunun bilincindedir de. İşte Cüneyt'le Lale'nin hastalığı da böyle onulmaz bir şeydi.

Ne var ki, hastalıkları bulaşıcı değildi artık. Ayrıca, bizim ev ahalisi de bu hastalığa karşı epeyce bağışıklık kazanmıştı. Bu yüzden, eski arkadaşlarımızı bizim evde ağırlamakta hiçbir sakınca görmedik. Hatta rahat etsinler diye, Emine gidip bir arkadaşında kalmıştı.

Mihmandarlık rolünü de ben üstlendim. Diğer Londra ziyaretçilerinden farklı olarak, benden kendilerini Marx'ın mezarına götürmemi istemediler diye hatırlıyorum. Ne var ki, Cüneyt, yıllar sonra, 2002'de, *Cumhuriyet*'in kitap ekinde yazdığı, "'Biri Bizi Gözetliyor' Yazarlığı" başlıklı yazısında, otobiyografilerimi eleştirmeye girişmeden önce bu Londra ziyaretinden söz etmekte ve kendisinin, Marx'ın mezarını sorduğunda benim "Bırak o komünisti," yanıtını verdiğimi söylemektedir. Onun

Marx'ın mezarını sorduğunu gerçekten hatırlamıyorum. Böyle münasebetsiz bir cevap verdiğimi de. Ne var ki, birisi "Ben hatırlıyorum," diye bir iddiada bulunduğu zaman onun doğru söylediğine ve benim olayı hatırlamadığımı düşünmeye eğilimliyimdir. Gerçi, "Bırak o komünisti," gibi saygısız ve düşük seviyeli bir laf edeceğimi sanmıyorum. Hele nasyonal sosyalizme yönelen bir hareketin mensuplarına böyle bir laf etmiş olmam iyice tuhaf. Cüneyt'in, Hitler'in mezarını ziyaret etmek istemesi ve benim de "Bırak o faşisti," demem, içinde bulunulan ortamda daha mantıklı olurdu. Öte yandan, bu kitap boyunca anlattığım gibi, ben Marx'ın mezarının gönüllü mihmandarıydım. Bu hac ziyaretini yapmak isteyen çeşitli arkadaşları ve arkadaş gruplarını defalarca Highgate Mezarlığı'na götürmüştüm. Öyle ki, para ödemesinler diye, mezarlığın duvarındaki gedikleri bile keşfetmiş ve arkadaşları oradan içeriye sokar olmuştum. Marx'ın mezarından taş getirmemi isteyen arkadaşlara bu yeşil taşlardan bile götürmüştüm. Herkese böyle davranmışken Cüneyt'e neden böyle aksi bir cevap vermişim ki acaba? Belki de onu o nasyonal sosyalizme yönelmiş haliyle Marx'a layık görmemiş olabilirim. Belki de "Bırak o komünisti," yerine, "Bak, o komünist," demişimdir.

Üstelik Cüneyt, belki de konu bu olmadığı için, benim kendilerine nasıl fedakârca mihmandarlık yaptığımdan söz etmemiş yazısında. Bir gün Shoreditch Pazarı'na gitmek istediler. Hiç param yoktu. "Sizi otobüse bindireyim, ben otobüsü bisikletle takip edeceğim, inin dediğim yerde inersiniz," dedim. Pek akılları yatmadı buna ama önerime de itiraz etmediler. Şimdi geçmiş zaman, "Yahu olur mu öyle şey, gel bizimle, yol parası öderiz," dediler de ben mi kabul etmedim, yoksa böyle bir öneri yapmak akıllarına mı gelmedi, hatırlamıyorum. Benim dediğim gibi yaptık. Otobüsü bisikletle izledim. Her durakta Lale'nin telaşla bakındığını görüyor, elimle "devam" işareti yapıyordum. En sonunda, "Burada inin," diye işaret ettim. İndiklerinde, Lale, "Yüreğim ağzıma geldi vallahi. Nasıl takip edebildin buraya kadar, bravo doğrusu," diyerek takdirlerini belirtti.

Cüneyt'le yayın dünyası üzerine de konuştuk. '68 üzerine bir

kitap yayımladığını ve bu kitabın sinek vızıltısı kadar bir etki yapmadığını söyledi. Benim romandan söz ettim. Yazalı üç yıl olmuştu ama hâlâ bastırma olanağı bulamamıştım. "Ben Sel Yayınları'nı tanıyorum, bir sözünü edeyim onlara," dedi. Cüneyt ve Lale, Türkiye'ye döndükten bir süre sonra Sel Yayınları'nın sahiplerinden Selma Sancı'dan bir haber geldi. Romanımı basmak istiyorlardı. İşte buna çok sevinmiştim. Romanı disket olarak postaladım Selma Sancı'ya. Roman, *Deniz Orada* adıyla, Kasım 1995'te, Sel Yayınları tarafından yayımlandı. Bu, Mehmet Gündüz adıyla, 1990 yılında yayımlanan kitabımı ve 1995 yılı başında, Mine Ege ve Hasan Bakü ile birlikte yazdığım, Kaos Yayınları'nca basılan *Anarşizm Bir Devrim Çağrısıdır* adlı broşürü saymazsak, doğrudan kendi adımla yayımlanan ilk kitabımdı.

Yine o günlerde bizim Recep (Emrah Cilasun) uzun pardesü ve fötr şapka giymiş, esrarengiz görünüşlü bir kadınla birlikte bizim evin kapısında peydah oldu. Sevinerek konuklarımızı içeri kabul ettik. Meğer Emrah'ın yanındaki kadın annesi Rüçhan Tolgay (*Yanılma*, s. 214) değil miymiş! Rüçhan'ı 1960'lardan tanıyordum. Yine tiyatrocu olan ve 1990'lı yıllarda uzun pir sakallarıyla PKK hareketi içinde Alevi dedesi olarak ün salmış Ali Haydar Cilasun'la evliydi. 1960'lı yıllarda, birlikte kurdukları Sahne Anadolu'yla köy köy dolaşır ve tabii, devletin ve reaksiyoner güçlerin birçok saldırısıyla karşı karşıya kalırlardı. Rüçhan ve Ali Haydar Cilasun, 12 Eylül'den de önce, Emrah henüz on dört yaşındayken ülke dışına çıkmış ve Berlin'e yerleşmişlerdi. Emrah, Kaypakkayacı geleneği annesi Rüçhan'dan kapmıştı, çünkü Rüçhan daha başından İbrahim Kaypakkaya'nın safını tutmuştu. Şu anda bir tiyatro okulunda öğretmenlik yapıyor, ağırlıklı olarak Türkiyeli gençlere tiyatro öğretiyordu.

Emrah, bir İbrahim Kaypakkaya belgeseli hazırlamaya çalışıyordu. British Library'den, Türkiye 1968'inin görüntülerini alma peşindeydi. Ne var ki, çok pahalıydı bunlar. Sonradan anlattığına göre, bizim becerikli Emrah, kütüphanedeki görevli kadının ağzından girmiş, burnundan çıkmış ve görüntüleri olağanüstü ucuza almayı başarmıştı.

Bunun bir örneğini de Marx'ın mezarını ziyaret ettiğimizde gördüm. Bu sefer mihmandar olarak gitmemiştim Marx'ın mezarına. Emrah burayı biliyordu zaten, sırf ona arkadaşlık etmek için gitmiştim. "Ama girişte para ödemem, bak, benim gizli geçitlerim var parasız girmek için," demiştim ona. "Merak etme," demişti gülerek. "Ben daha iyi bir yöntem biliyorum." Gittik. Nasıl yaptıysa, mezarlığın girişinin karşısındaki binada mezarlık müdürlüğünün bürosunun bulunduğunu keşfetmişti Emrah. "Sen bekle, ben şimdi geliyorum," dedi ve büronun bulunduğu binaya daldı. Biraz sonra, "müdüranım"la birlikte geldiler. Emrah, gayet resmî bir havada beni tanıştırdı kadınla. Kadın, teşrifatçı gibi içeri girdi ve kapıdaki para kesicilere bir şeyler söyledikten sonra para falan ödemeden geçmemizi sağladı. Kadına teşekkür edip yolumuzda ilerledik. "Nasıl yaptın bu işi?" diye sordum Emrah'a. Geçmiş gün, şimdi yalan söylemeyeyim ama sanırım kendini Almanya'daki Engels Müzesi'nin görevlisi olarak tanıtmış ya da ona benzer bir şey.

* * *

O yılın ikinci yarısında neredeyse devamlı bir gece işi buldum kendime. Elbette kaçak çalışmak kaydıyla. Haftanın altı gecesi, kırk yaşlarındaki, hayatının geri kalan kısmını tekerlekli sandalyede geçirmek zorunda olan Yılmaz'a bakıcılık yapma işiydi bu. Genç bir arkadaş vardı, sanırım "Sanat Çevresi"nden tanışıyorduk. Anarşizmle de ilgilendiği için daha yakın temaslarımız olmuştu. Yılmaz'a daha önce bu genç arkadaş bakıyormuş. Ne var ki, Türkiye'ye dönmek üzereydi. Yılmaz'ın da isteği üzerine, kendi yerine Türkçe bilen bir bakıcı arıyordu. Bana önerdi. İş fena değildi. Akşam sekizde işbaşı yapılıyordu. Yılmaz, daha sonra anlatacağım içki âlemlerinden birinde değilse, on bir, en geç on iki civarında yatıyordu. Bakıcının ayrı odası vardı. O da kafayı vurup uyuyordu. Sabah yedide Yılmaz'ı kaldırıyor, günlük hayatına hazırlıyor ve sekizde evden ayrılıyordu. On iki saatlik bir işti ama bunun yedi saati uykuda geçiyordu. Ücret elbette düşüktü ama bizim gibi sosyal yardım alan işsizler için yine de önemli bir gelirdi. Haftada yüz elli pound kadar bir para geçecekti eli-

me. Öneriyi kabul ettim. Ne var ki, benim kabul etmemle bitmiyordu. Yılmaz'ın benimle tanışması ve "gözünün tutması" gerekiyordu. Bu da yetmiyordu. Yılmaz'a bakıcı sağlamakla görevli firmanın da beni işçi olarak kabul etmesi şarttı.

Bir gece arkadaşla beraber, Yılmaz'ın Hackney'in de ötesinde bulunan Homerton'daki evine gittik. *Disable* olduğu için Hackney Belediyesi, Yılmaz'a düzayak bir ev vermişti. Yılmaz, on iki yıldan beri bu evde tek başına yaşıyordu. Yaşamını, sosyal yardımdan *disable*'lara verilen yardım parasıyla sürdürüyordu. Bu yardım parası, normal sosyal yardım parasının üç misli kadardı.

Yılmaz, uzunca bir masanın baş köşesinde, tekerlekli sandalyesinde oturuyordu. Üstünde eski, rengi atmış bir kazak, siyah bir eşofman altı vardı. Hiçbir zaman kafasından çıkartmadığını zaman içinde anlayacağım kasketini hafif yana eğmişti. Köylü kurnazı ya da hayatı ve insanları kuşkuyla süzen bakışları vardı. Ağır ağır, mikrofonik bir ses tonuyla konuşuyordu. Tam bir Adanalı şivesiyle hem de. Arada bir "Afedersiniz," deyip küfrü bastığı da oluyordu birilerinden söz ederken. İkide bir sallama çay içiyordu. Çay torbasını iyice eziyor, böylece kaptaki sıcak suyun enikonu kararmasını sağlıyordu. Kırk yaşlarında gösteriyordu.

Londra'ya on iki yıl önce, buradaki Türk pavyonlarında arabesk şarkılar söylemek üzere gelmişti, anlattığına göre. Orada çalıştığım sürece bir tek şarkı bile mırıldandığını duymadım. Devridaim yapan teybinde sürekli Müslüm Gürses dinlerdi. Kendini "Müslüm Baba"ya benzetiyordu sanırım. Müslüm Gürses duyduğumda hâlâ midem bulanır.

Londra'da, "Güllüoğlu"nun adını taklit ederek baklava imal eden kardeşleri, akrabaları da vardı Yılmaz'ın. Ama bir yıl içinde bir kez bile Yılmaz'ı aradıklarına tanık olmadım. Akrabalarıyla görüşmüyordu, dargındı. Bir tek ağabeylerinden birinin genç irisi oğluyla teması vardı. Onu kendi safına çekmeye çalışıyordu. Aile içinde sessiz ama derin bir kavga sürüp gidiyordu.

Sakat kalmasına yol açan "kaza"nın nasıl olduğunu hatırlamıyordu. Bir gün ağabeylerine gitmişti. Çok içkiliydi. Orada

ağabeyleriyle kavga mı etmişti, bunu da hatırlamıyordu. hiçbir şey hatırlamıyordu. Bildiği tek şey çok sarhoş olduğuydu. Gözünü açtığında kaldırımda yatıyordu. Bir yanağı kaldırımdaydı. Hemen yanı başında ağır ağır adımlayan bir polisin ayakkabılarını görebiliyordu sadece. Ne olduğunu anlamaya, hatırlamaya çalışıyor ama bunu bir türlü beceremiyordu.

Pencereden düşmüş (ya da atılmış) ve beli kırılmıştı Yılmaz'ın. Ömür boyu sakat kalacaktı. Artık tekerlekli sandalyede yaşamaya mahkûmdu. "Dayı!" derdi (bana hep böyle hitap etmiştir). "Erkekliğimin de öldüğünü görseydim, kesin hayatıma son verirdim." Beli kırıldığı halde "erkeklik gücü" zarar görmemişti. Bu yüzden, genellikle kötümser bakışı hayatında bir umut öğesiydi cinselliği. Olur ya, belki bir gün Allah gönlüne göre birini verirdi. Vermese bile, kadınları düşünmek, düşlemek, hatta parayla da olsa onlarla birlikte olmak ona yaşama sevinci veriyordu. Bir gün bana, sakat kaldığı ilk zamanlar bir kadının topuklu ayakkabı sesini duyduğu zaman bile tahrik olacak ölçüde kadın hasreti çektiğini söylemişti.

Bu yolda başına türlü olaylar da gelmişti. Günün birinde, telefonla evine çağırdığı bir kadın, Yılmaz'ı yatağa yatırdıktan sonra, evde, yükte hafif pahada ağır ne varsa alıp kaçmıştı. Sakatlığının çeşitli biçimlerde nasıl istismar edildiğini görmek, Yılmaz'ı hayata ve insanlara karşı iyice kuşkucu, para konularında felaket hasis yapmıştı. Kendini zengin biri olarak görüyor (sosyal yardımın ödediği parayı çok idareli harcayıp biriktirdiği için epeyce parası olabilirdi gerçekten de) ve birilerinin onu yolmak için alesta beklediği gibi evhamlara kapılıyordu.

Yılmaz'ın en büyük şikâyetlerinden biri, sosyal yardımın sadece akşam ve gece bakıcılarının parasını ödemesiydi. Sabah sekizden akşam dörde kadar yalnız kalıyordu ve bu saatlerde kendi ihtiyaçlarını kendisi görmek zorundaydı. Öte yandan, sosyal yardımın ödeme yaptığı bakıcı firma (ileride anlatacağım gibi, modern köle emeği taciriydi bu firmalar), Yılmaz'ın istediği bakıcıları kabul etmiyor, kendi bakıcılarını dayatıyordu. Bu firmanın bulduğu bakıcılar çoğunlukla Afrika ülkelerinden gelen, Türkçe bilmeyen gençlerdi. Oysa Yılmaz, geceleri kendi-

siyle Türkçe dertleşecek bakıcıları tercih ediyordu. İşte şimdi de beni önerecekti firmaya, bakalım kabul edecekler miydi?

Yılmaz'ın kaygıları haklı çıktı. Bakıcı firma, beni kabul etmedi ve kendi bakıcısını dayattı. Yılmaz ısrar etti. Ben fiilen işe başlamıştım ama eğer firma beni kabul etmezse, çalışmaya devam etmem imkânsızdı. Yılmaz'ın telefon yoluyla verdiği bir haftalık mücadelenin sonunda bakıcı firma benim için "Gelsin, form doldursun bakalım," demiş. Gittim. Düzayak, dükkân gibi bir yerdi. İçeride bir sekreter kız ve masasının üzerinde karısıyla çocuğunun fotoğrafları bulunan bir İngiliz ya da İngiliz taklidi yapan bir Kıbrıslı vardı. Bana bir sineğe bakar gibi bakan bu kibirli mahluk daha başından sinirime dokunmuştu ama işin hatırına sesimi çıkartmadım. Bana değil de, sekreter kıza hitaben, "Formu doldursun," diye buyurdu İngiliz özentisi dangalak. Öfkem burnumdaydı, kendimi zor tutuyordum. Formu doldurduktan sonra, sekreter kıza vermeyip "müdür"ümüzün masasına götürme cüretinde bulundum. Verirken de birkaç münasebetsiz laf etmekten kendimi alamadım. "Sakat bir insanı neden günlerce üzdünüz," diye hesap sordum. İngiliz taklidi müdür mosmor oldu. Bana hiçbir şey demeden sekreter hanıma döndü ve "Bunun işlemlerini iptal edin derhal," dedi. Daha işe alınmadan kovulmuştum yani. Bunun üzerine, içimdeki "Zileli Deli Halil" anında dirildi ve olanlar oldu. Kolumu uzattım ve adamın masasının üstünde ne varsa olduğu gibi yere indirdim. Karısının ve çocuğunun fotoğrafı da dahil. Adam öylesine şaşkındı ki, gözlerine inanamıyormuş gibi bakınıp duruyordu yere dökülen eşyalara. Aslında ben de onun kadar şaşkındım. Bir yandan da muhakeme yürütmekten geri kalmıyordum: "Polis çağırırsa hapı yutarsın, çabuk toz ol buradan." Bu düşünceyle kendimi derhal dışarı attım ve karşı kaldırımda durup içeriye bakındım. Bizim Kıbrıslı İngiliz, kapının önüne çıktı, "Gelsene buraya," diye eliyle çağırdı beni. Ben de ona, "Sen gelsene buraya," diye elimle işaret ettim. O kadar enayi değildim. Büyük bir ihtimalle polis çağırmıştı ve beni suçüstü yakalatmak istiyordu. Polis çağırmış olma ihtimalini düşününce hızla uzaklaştım oradan zaten.

O gece Yılmaz'ın evine gittim, nöbet bendeydi. Kesin atılmış olmama rağmen, yeni bir işçi bulunana kadar görevimi yerine getirmek zorundaydım. Yılmaz, her zamanki gibi yana yıkılmış kasketinin altından bana alaycı bir Adanalı bakışı fırlattı. "Dayı sen ne yapmışın öyle yahu?" dedi. "Ne yapmışım?" diye sordum, ne yaptığımı bir de ondan duymak için. "Dayı, ortalığı dağıtmışsın," dedi. "Eh öyle oldu, kusura bakma," dedim. Istihzayla güldü Yılmaz. "Seni işe almışlar, dayı." Kim demiş şiddetin işe yaramadığını! Hele İngilizler söz konusu oldu mu kesinlikle geçerli bir araçtı bu. Deneyle sabitti.

Soranlara, ücretimi "uyuyarak" aldığımı söylüyordum. Çünkü iş saatlerimin büyük kısmı uyuyarak geçiyordu. Ama bu sadece görünüşte böyleydi. Yılmaz'a bakma işinin en zor yanı hafta sonundaki içki âlemleriydi. Cumartesi akşamları mutlaka yakındaki mahalle pubına giderdi. Bu onun için "sosyal alana" çıkma vesilesiydi. Orada çok konuşup sohbet mi ederdi insanlarla? Yok canım, ne gezer. Arada birine laf atıp karşılık aldığı olurdu elbette ama o kadar. Esasen yalnız başına oturur, kederli bakışlarını boşluğa diker, benimle de pek konuşmazdı. Üst üste *paint* biraları yuvarlar, çevreyi, daha çok da kadınları süzerdi. Pub onun için seyirlik bir yerdi. Yedi sekiz *paint* bira içtiği olurdu. Ben gidip alırdım biralarını. Ben de ayıp olmasın kabilinden kendime bir *paint* alırdım, kırk yılda bir cömertliği tutup ilk *paint*'i o ısmarlardı bana. İkinciyi de ben ısmarlardım. Yani sonuçta ben bir ya da iki *paint* içerdim en fazla. Ona ayak uydurmak için yavaş yavaş içerdim, bu arada bira iyice ısınırdı. Yılmaz yedinci ya da sekizinci *paint*'e gelince iyice kafayı bulmuş olurdu. İşin en zor yanı ise, fazla bira içmekten hızla dolan sidik torbasını değiştirmekti. O kalabalıkta tuvalete gitmek de bir sorundu. Onu tuvalete götürür ve bacağının alt kısmına ince bir hortumla bağlı sidik torbasını boşaltırdım. Bira çok işettiğinden, bu işlemi en az iki üç kere yapmam gerekirdi.

İş burada da bitmezdi. Iyice kafayı bulan Yılmaz, içki âlemine evde de Bacardi içerek devam etmek isterdi. Bu, benim de uykusuz kalmam, devridaimli teypten Müslüm Gürses dinleme işkencesine katlanmam ve bu şekilde bazen sabahı bulmam

demekti. Sabahlara kadar içer ve saçmalardı Yılmaz. Iyice kafayı bulduğu zamanlar bana, "Dayı, ben nasıl bir adamım, söyle," demeye başlardı. Ne diyeceksin şimdi: "Sen iyi bir insansın ama çok içiyorsun," der, durumu idare ederdim.

İçki yüzünden aramızda bazen şiddetli çatışmalar çıkardı. Pubdan döndüğümüzde bazen Bacardi şişesini buzdolabının üstüne koyardım alıp içemesin diye. Kızar, bağırırdı, bazen yalvarırdı. İşin kötü yanı benim de kendisiyle birlikte içmemi istemesiydi. İçermiş gibi yapardım. İçmezdim tabii ki. Bazen, içmeye devam ederken, öyle bir şey demediği halde, "Ya demek yatmak istiyorsun Yılmaz," der ve zorla götürüp yatırırdım. Sarhoş gevelemeleri içinde, "Yok dayı, yok, yatmıycam," diye söylenirdi ama duymamış gibi yapardım. Bazen ilişmezdim, hatta bardağını iyice doldururdum ki, bir an önce sızsın. Sızar kalırdı sabaha doğru. O zaman götürür yatırırdım. En tahammül edemediği şey yalnız başına kalmaktı içerken. Bir keresinde yatması yönündeki telkinlerime uymayınca, "İyi Yılmaz, sen burada içmeye devam et, ben yatıyorum," demiştim. İşte bu onu çileden çıkarmaya yetmişti. Gidip giysilerimle uzanmıştım içerki odada. Beni uyandırmak için duvarlara vurmuştu, küfürler etmişti. Hiç sesimi çıkartmamıştım. Arabasını süre süre odanın kapısına gelmiş ve koridorun duvarlarına vurmaya başlamıştı. Sonunda dayanamayıp kalkmıştım. Hiddetle koridora çıkıp, "Ne gürültü yapıyorsun sen yahu?" diye bağırmıştım ona. Bana şöyle yan yan bakmıştı kasketinin altından. Sonra da gülümsemiş ve o ana kadarki şiddetiyle tam tezat oluşturacak bir mülayimlikle, "Ya dayı, biz niye kavga ediyoruz allasen?" demiş ve o öfkeli anımda beni de güldürmüştü.

Yılmaz'ın en büyük merakı elbette kadınlardı. Bana para verir, *Pazar* dergisi aldırırdı. Oradaki çöpçatan sütununu dikkatle okur, bazı tekliflerin altını çizerdi. Bu tekliflere yanıtları Yılmaz adına ben yazardım. "Dayı," derdi. "Ne dersin, bu fena değil, bir cevap yazalım mı?" İşime gelirdi bu. Böylece ben de hoş vakit geçirir, eğlenirdim. Yazdığım mektupların çoğu, öneriyi yapan kadınlarla inceden inceye dalga geçerdi ama Yılmaz bu ince alayların farkına varmazdı. Ona okuduğumda çok be-

ğenir, "Yine döktürmüşsün dayı, buna kesin cevap gelir," derdi. Gerçekten bazılarına gelirdi de. Sakatlığını yazıp yazmamayı tartışırdık. Ben her şeyin önceden, açıkça konuşulmasından yanaydım. Hatta bunu bir kusur değil, bir üstünlük olarak bile kullanabilirdik. Sakat olmak, sıradan olmamak anlamına da gelirdi. Sakat olmak bir ayrıcalıktı belki de. Bu felsefemi anlayamazdı ama yine de itiraz etmezdi. Yalnız her mektupta belirtilmesine karşı çıkardı. Her özel durumu ayrıca değerlendiriyordu. Bazılarına yazılmasına evet diyor, bazılarına ise nedense karşı çıkıyordu.

Bir akşam geldiğimde, Yılmaz, yıkık şapkasının ardından, hafifçe gülümseyerek ve sevincini belli etmemeye çalışarak bana yan yan baktı. Hemen bir şey söylemedi. Aradan yarım saat kadar geçince, "Turnayı gözünden vurduk dayı," dedi. "Geçen hafta yazdığımız mektuba cevap geldi." Bana da okuttu mektubu. Mektup sahibinin yazdığına göre, kendisi bir emekli subayın kızıydı. Üst kattaki anne ve babasıyla aynı apartmanda, fakat alt kattaki bir başka dairede, müstakil yaşıyordu. Varlıklı bir aileydi. Bu apartman da zaten kendilerine aitti. Bir yangın felaketinde evsiz kalmış bir kızcağızı da yanına almıştı iyilik olsun diye. Şu dünyada ne iyi kalpli insanlar vardı! İkimiz de duygulanmıştık mektubun burasında.

Bunun üzerine etkili bir mektup daha döşeme görevi elbette bana düştü. Yılmaz, bir anda kadına tutulmuş, bütün dünyası o olmuştu. Ne yapıp edip, mektuplarla onu kendisine bağlamamı istiyordu. Tamam, elimden geleni yapardım da, bakalım karşı taraf ne ölçüde etkilenirdi. Sonra, bu tür çöpçatan sütunlarına karşı içgüdüsel bir güvensizliğim vardı. Buna rağmen mektup ardına mektup yazıp duruyordum.

Üstelik Yılmaz işi daha da ileri götürmüş ve kadınla telefon bağlantısı kurmuştu. Ben yanındayken yapmıyordu bu telefon konuşmalarını ama bana özetini aktarıyordu. Yok yok bu iş oluyordu canım... Belki de "gelin" yakında Londra'ya gelecekti. Öyle sevecen bir "gelin"di ki, Yılmaz'ın sakatlığını sorun etmemiş, ona bakacağına söz vermişti.

Bir akşam eve geldiğimde Yılmaz'ı çok düşünceli buldum.

Sorun şuydu: "Gelin" adayı telefon etmiş ve Yılmaz'dan acil para istemişti. Acildi çünkü evinde barındırdığı genç kızın hatası sonucu evleri soyulmuştu. Kız kapıyı kilitlemeyi unutmuş ve hırsız da eve girip ne var ne yok götürmüştü. Şimdi annesine, babasına ne diyecekti? Üstelik ebeveynlerinin bunu öğrenmesi kızın evden atılmasına neden olabilirdi. Kendisi için değil, sırf bu kız için eşyaları yeniden satın alıp yerine koymak ve böylece anne babasına karşı görüntüyü kurtarmak istiyordu. Yılmaz eğer 1000, olmadı 500 pound gönderirse sorun halledilebilirdi.

Ne diyordum? Yollasa mıydı parayı? Çok zor bir durumdu. Düşündüm. Burnuma hile kokusu geliyordu ama ya gerçekse? Üstelik parayı yollamaması Yılmaz'ın bu kadınla ilişkisini olumsuz yönde etkileyebilirdi. Araya güvensizlik girdi mi sen o ilişkiden hayır bekleme. "Valla Yılmaz, ben bu konuda bir şey diyemem," dedim. "Kararı verecek sensin. Fakat yollamaman halinde zavallı bir kız gerçekten zor durumda kalabilir. İyi düşün taşın, sen karar ver."

Tam biz bunları konuşurken zır telefon, İstanbul'daki kadın yine aramasın mı! Çok zor durumda olduklarını tekrarladı. Eve giremiyorlarmış korkudan. Şu an kulübeden arıyormuş. Eşyaları bir an önce almazlarsa babası onu da evden atabilirmiş falan. Yılmaz, önceden "yollarım" demiş olacak ki, "Hâlâ yollamadın mı?" diye soruyordu kadın. Yılmaz, yollayacağı hesap numarasını vb. önceden almış olmalı ki, "Tamam yollayacağım verdiğin hesaba," dedi ve kapattı.

Yılmaz, Müslüm Gürses eşliğinde, yan yatırdığı kasketinin altında bir süre düşündükten sonra, tarihî kararı açıklayan bir hâkim havalarında bana dönüp şöyle dedi: "Yollamayacağım, dayı." "Neden Yılmaz?" "Çünkü, bana öyle geliyor ki, işin içinde bir çapanoğlu var." "Peki ya gerçekse?" "Yok yok, ben hissederim."

Ve yollamadı. Bravo Yılmaz'a. Gerçekten de işin içinde çapanoğlu varmış meğer. Paranın gelmeyeceğini anlayan kadın telefon açıp küfrü basmış, hakaretler etmiş. Meğer bunlar, özellikle yurtdışından mektup yazan, paralı olduğunu tahmin ettikleri adamlara dadanan bir çeteymiş. Hele sakat olduğu için Yıl-

maz, yolunmak için biçilmiş kaftandı. Bu tür çeteler, çöpçatan sütunlarını tarıyor, bağlantı kuruyor, ilerideki tuzaklar için uygun hikâyeleri önceden uyduruyor ve kurbanlarını tuzağa düşürüp paralarını yoluyorlarmış. Bizim Adanalı pavyon gülü Yılmaz yutmamıştı bu numaraları. Yutmazdı tabii. O da bu yollardan, feleğin çemberinden geçmişti çünkü. Öyle yollar ve çemberlerdi ki bunlar, anlattığı zaman hayrete düşüyordum. Adana genelevindeki fedailik hikâyelerini bile anlatmıştı bana, içkili gecelerimizden birinde.

III

1995-1998

Redciler

"Pencereden kar geliyor
Aman annem gurbet bana zor geliyor"
– Bir halk türküsü

1995 yılının sonlarına doğru, Londra'da, pek görülmeyen ve beklenmedik bir göçmen işçi mücadelesi patlak verdi: Tottenham'daki JJ Fast Food işçilerinin mücadelesi. Burada çalışan yüz kadar işçi, ağırlıklı olarak Kürt ve Türk olmak üzere Arap, Yunanlı ve Afrikalı'ydı. Fabrikanın patronu da Yunanlı'ydı.

Wild cat strike denen türden, tamamen kendiliğinden, sendikanın doğrudan dahli olmayan bir iş bırakımı, bir grevdi bu. İngiliz yasalarına göre yasadışıydı ama işçilerin umurunda değildi, artık buralarına gelmişti. Talepler, ilk etapta çalışma koşullarıyla, ikinci olarak da ücretle ilgiliydi. İşçilerin yarısından çoğu kaçak ve asgari ücretin altında çalışıyordu. Kaçak çalışmayanların da ücretleri asgari ücret düzeyindeydi. İşçiler, eksi otuz derecedeki buzluklarda, hiçbir koruyucu önlem olmadan çalışıyorlardı. Çalışma saatleri anormal fazlaydı, haftada 60-70 saate kadar çıkıyordu. Fazla mesai, tatil ve hastalık ödemesi yoktu. Patron, yiyecekleri dondurduğu gibi, bir yılı aşkın bir zamandır ücretleri de dondurmuştu. Bütün bu koşullara baş-

kaldıran işçiler, topluca Transport&General Workers' Union'a katılmıştı. Bunun üzerine patron, sendikalaşan işçilerin önde gelenlerini işten atmıştı. İşten atılan işçiler fabrika önünde toplanıp protestoya girişmiş, patronun tuttuğu silahlı adamlar işçilere saldırmıştı. Üç işçi yaralanmış ve polis saldırganları değil, işçileri gözaltına almıştı. HSG, Colin Roach Centre ve SWP grevcilerin yanında yer almıştı.

Her sabah erkenden kalkıp Tottenham yakınlarında toplanıyor ve JJ Fast Food işçilerini desteklemeye gidiyorduk. Aşağı yukarı yüz kişiyi buluyordu toplanan destekçiler. Bildiriler dağıtılıyor ve patronun grev kırıcılar vasıtasıyla içeriden mal kaçırmasını önlemek için fabrikanın çevresinde nöbet tutuluyordu. JJ işçileri bir de Türkçe yayın çıkartmaya başlamıştı. İngilizce bildiri ve metinleri Türkçe'ye biz çeviriyorduk.

Bu direniş aylarca devam etti, fakat her zamanki gibi sendikanın yatıştırıcı tutumu nedeniyle sönüp gitti. Sendika, işten atılan işçilere, mahkemenin kararını beklemelerini ve greve son vermelerini telkin etmişti.

İngiltere'nin bu yüzü hiç görülmez ve Kraliçe'nin altın yaldızlı tahtlarıyla, görkemli saray gösterilerinin yarattığı illüzyonla örtbas edilir. İngiltere'de işçi hakkı diye bir şey yoktur. İşçiler, özellikle de göçmen işçiler köle gibi çalıştırılır ve günün birinde hiçbir hak iddia edemeyecek şekilde kapının önüne konur. İşçilerin en korktuğu şeydir işten atılmak. Çünkü bu yozlaşmış sistemin tüketim nesneleri tarafından da esir alınmış ve bağımlı hale getirilmişlerdir. İşçiler, oturdukları ev için ömür boyu *mortgage* (ipotek) ödemek zorundadır. Aylık ipoteğini ödeyemeyen işçinin evinin elinden alınıp sokağa atılması işten bile değildir. Bu yüzden, her işçi uçurumun kenarında yaşadığı gibi bir duygu içindedir. Bu nedenle işçiler kolay kolay harekete geçemezler. Dahası, İngiltere'de yasalar da oldukça muğlaktır. Yasallaşmış işçi hakları son derece az ve belirsizdir. Yani sonuç olarak işçi tamamen patronların insafına bırakılmıştır. Avrupa Birliği'ne övgüler düzenler, acaba Avrupa Birliği'nin en önemli üyelerinden İngiltere'nin işçi hakları açısından bu zavallı durumunu bilmekte midir?

Emine, Emma Goldman'ın çevirisinde son hızla ilerliyordu. Birinci cildin kaba çevirisini bitirmiş, ikinci cilde başlamıştı. Ancak Kaos'tan gelen yeni bir bilgi bizi irkiltmişti. Aynı kitabın birinci cildini Metis Yayınları da çevirmiş ve basmak üzereymiş. İşte bu kötüydü ama bizim de şöyle bir avantajımız vardı: Metis'in çevirmeni Beril Eyüboğlu kitabın sadece birinci cildini çevirmekle yetinmişti. Metis'in elinde ikinci cildin çevirisi yoktu. Oysa biz ikinci cildi de çevirmekteydik. Yani eğer bu durum Metis'e anlatılırsa birinci cildi tek başına basamaz, en azından anlaşma yoluna giderlerdi. Bir anlaşma yolu bulunsa iyi olurdu. Gazi, durumu Metis'e anlatmıştı. Ortak bir çözüm bulmanın yollarını arıyorlardı.

Emine kesin kararlıydı, Emma Goldman'ın basımına yardımcı olmak için bir şeyler yapmalıydık. Onun önayak olmasıyla, Kaos'a mali destek vermek amacıyla bir gece düzenlemeye karar verdik. Anarko-sendikalist Solidarity Federation'dan "Uzun John" gecenin düzenlenmesini üstlenip işe girişti. Bir afiş hazırladık. Afişte Emma Goldman'ın konuşma yaparken çekilmiş bir fotoğrafı vardı. Onun ünlü sözünü (*If I can not dance, It's not my revolution*) siyah üzerine mor harflerle Türkçe olarak yazmıştık: "Dans edemediğim bir devrim, devrim değildir." Afişin tasarımını İlhan Tekin yapmış ve parasını kendi cebinden ödeyerek matbaada bastırmıştı. Afişi özellikle Haringey, Hackney ve Whitechapel taraflarında duvarlara yapıştırdık geceleri. Haringey ve Hackney'de, başta PKK olmak üzere diğer sol örgütlerin afişlerinden boş yer bulmak epey zordu. Örgütler, kimsenin gözünün yaşına bakmadan birbirinin üzerine kabaca yapıştırıp geçiyorlardı afişleri. Öyle ki, üst üste yapıştırılan afişlerden kalın bir tabaka oluşmuştu. Biz bunu yapamazdık. Afişleri boş bulabildiğimiz köşelere yapıştırmaya özen gösterdik.

Afişin alt kısmında, geceyi destekleyen örgütlerin adları yazılıydı: Anarchist Communist Federation, The Colin Roach Centre, Contra Flow Collective, Haringey Solidarity Group, IWW-Couriers' Section, Yahudi Sosyalist Gruba, London Class War, Solidarity Federation, 5 Mayıs-Liberter Grup, İnkâr ve Tahrip. Afişin sol tarafında ise şunlar yazılıydı: "£5

çalışanlar; £2 işsizler (Bu geceden elde edilecek gelir Emma Goldman'ın 'Yaşarken' isimli anılarının Türkçe'de basılması için harcanacaktır.)" Program şöyleydi: Royte Klezmores-Klezmer Kadın Bandosu, North London Anarcho-Syndicalist Choir, Wobblilerden günümüze dayanışma şarkıları, The Joffe/Francis-Klezmer Duo, Folklor Grubu, Hamza Irkad.

13 Ocak 1996 Cumartesi günü, akşam saat yedi buçukta, Arnold Wesker'in "Şehriyeli Tavuk Çorbası" adlı güzel oyununda da anlatılan, 1930'larda İngiliz Nazilerine karşı ünlü Cable Street direnişine sahne olan, eski yoksul Yahudi semti Whitechapel'deki Davenant Centre'da başladı Emma Goldman gecesi. Büyük bir salondu ve yaklaşık dört yüz kişi vardı. İngiltere'de bu tür gecelerde uygulanan bir âdete ilk kez burada tanık olmuştum. Parasını ödeyenlerin bileğine bir damga vuruluyordu ki, istedikleri zaman girip çıkabilsinler bu damgayı göstererek. Belki dinleyiciler açısından bir avantajdı bu, yine de bu "damgalı eşek" durumunu biraz yadırgamıştım.

Gecenin müzik ağırlığı Yahudilerdeydi. Ünlü Yahudi Klezmer müziği gerçekten dinlenmeye değer, bizim müzik kültürümüze de çok yakın, canlı, hareketli, nefis bir müzikti. Daha önce kulağıma çalınmış olabilirdi ama ilk kez bu kadar bilincinde olarak ve canlı bir şekilde dinliyordum. Klezmer Kadın Bandosu, çoğunluğu bölge Yahudilerinden oluşan dinleyicileri adeta coşturmuştu. Herkes kalkıp bu müzikle dans etmeye başladı. John bu işlerden iyi anlıyordu. Demek gecenin ortamını ve müziğin yaratacağı coşkuyu hesap etmiş ki, ortalığa balonlar salmıştı. Piste çıkanlar bir yandan dans ediyor, bir yandan balonları havalandırıp duruyordu.

Geceyi destekleyenler arasında bulunan Yahudi Sosyalist Grubu, gecenin en büyük destekçisi, hatta temel direğiydi. Gecenin, Whitechapel bölgesine gelmiş, burada Yahudi anarşistleriyle görüşmüş, kendisi de Rusya kökenli bir Yahudi olan Emma Goldman için yapılıyor olması, özellikle bu bölgenin Yahudi anarşistlerini harekete geçirmiş, onlardan en büyük desteği almıştı. Yahudi Sosyalist Grubu'nun adı çok eskilere dayanıyordu. Bu grup, belki yüz yıllık bir geleneği temsil ediyordu.

O zamanlar anarşistler de zaman zaman "sosyalist" adını kullanırmış. Bu adı değiştirmemişlerdi ama aslında güçlü bir anarşist gruptu bu. Yahudi topluluğunun kendi içinde ne kadar güçlü bağlara sahip bir topluluk olduğunu, salt bu toplantının organizasyonunda, katılımcıların bileşiminde, Klezmer müziği çalan toplulukların gönüllü katkısında, hatta pistte dans edenlerin özelliklerinde görmek mümkündü.

Programda ilan edilmemekle birlikte, toplantının başında, yaşlı ve ünlü anarko-sendikalist Albert Meltzer de oturduğu yerden bir konuşma yaptı. Asla bir nutuk havasına girmeden Emma Goldman'a ilişkin anılarını anlattı ve zaman zaman dinleyicileri güldürdü. Goldman, 1930'larda Londra'ya geldiğinde Meltzer, kendi ifadesiyle "bıçkın" bir gençmiş. Deneyimli ve yaşlı Emma Goldman, derhal bir şeyler yapma tutkusu içindeki bu ateşli genci sakin olmaya davet etmiş. Hayat ne tuhaftı. Bir devridaimdi adeta. Bir zamanların gençleri daha sonra anıları saygıyla dinlenen bir yaşlıya dönüşüyordu. Emma Goldman'ı görmüş, konuşmuş Albert Meltzer'i şimdi biz görüyor, konuşuyor, ondan Emma Goldman'ı dinliyorduk. Bir zaman gelecek, başka gençler bizden Albert Meltzer'i ve belki de bu geceyi dinleyecek, sonra onlar da bizleri daha genç olanlara anlatacaklardı. Anılar ve izlenimler birbirine eklenerek böylece sürüp gidecekti.

Gecenin bir diğer konuşmacısı bir JJ Fast Food işçisiydi. Sanırım Türkiyeli sol örgütlerden birinin taraftarı, genç bir işçiydi. Konuşmasındaki vurgular bunu gösteriyordu. Bir arkadaş tarafından konuşması Türkçe bilmeyenlere İngilizce olarak aktarılmıştı. Kıbrıslı arkadaşımız Hamza Irkad, gitar eşliğinde söylediği şarkılarıyla geceye yeni, taze bir Akdeniz havası getirmişti. Hatırladığıma göre program onunla sona ermişti.

Hepimiz çok mutluyduk. En mutlu olanımız ise Emine'ydi. Artık Emma Goldman'ın basımının önünde hiçbir şey duramazdı. Bütün mesele, daha fazla çaba gösterip ikinci cildin çevirisini de bitirmekti. Gece bitmişti. Kapıdan çıkarken "Uzun John" geldi koşa koşa. Elimize tam dokuz yüz küsur pound tutuşturdu. Geceden toplanan paraydı, müthiş bir destekti bu. Bu

parayı 1000 pounda tamamlayıp hemen ertesi gün, Kaos Yayınları'nın hesabına yatıracaktık.

* * *

1996 yılının ilk ayı, Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nin (ÖDP) kurulduğu ilan edildi. Bu partinin kuruluşu, Türkiye solunda olduğu gibi, Avrupa'daki Türkiye kökenli göçmen solunda da büyük yankı yaptı, hatta bir atılım ve canlanma umudu doğurdu. 1980'lerin sonlarındaki Kuruçeşme toplantıları sürecinden doğmuş, daha önce Sadun Aren'in başkanlığını yaptığı Sosyalist Birlik Partisi'nin (SBP) ad değiştirmiş bir devamıydı ÖDP aslında, yeni kuruluş ilan edildiğinde SBP'den çok farklı bir yapısı yoktu. Ne var ki, yeni partinin adının cazibesi, kendisini "aşkın ve özgürlüğün" partisi olarak ilan etmesi, o güne kadar SBP'ye uzak duran sol çevreleri, hatta bir kısım anarşisti etkilemiş ve kendine çekmişti. Kısacası, ÖDP'nin kuruluşu, kuruluş sırasında ortaya atılan sloganlar, çoğulcu ve demokratik görünen yapısı, insanlarda bir umut yaratmış ve ÖDP'ye yönelmelerini sağlamıştı. Bir siyasi partinin çözüm olup olmadığı tartışması bir yana, böyle bir atmosferin doğması bile, insanların umut veren bir girişime pozitif yanıt verdiklerinin göstergesiydi. Ne var ki, ÖDP'nin, bilinen hizip ve iktidar kavgaları içinde tükenip, kendine bağlanan umutları söndürmesi için çok fazla zaman geçmesi gerekmeyecekti.

ÖDP'nin o günlerde yarattığı heyecan ve coşkunun birçok örneğini hatırlıyorum. Demir Küçükaydın, Hamburg'dan telefon edip, '68'liler olarak ÖDP'nin kuruluşunu kutlayan bir ortak mesaj çekmek istediklerini bildirdi ve benim de imzamı istedi. Oldukça politik bir yaklaşımdı bu. Demir Küçükaydın ve sanırım Avrupa'da yaşayan diğer '68'liler ÖDP'ye doğrudan katılmıyor, ancak böyle bir kutlama mesajı çekerek girişime destek vermiş oluyordu. Doğrudan katılsalardı ya da politik davranmasalardı da destek verecek değildim gerçi. Demir'e, her türlü partinin devrim için zararlı olduğu yönündeki görüşümü anlattım. Israr etmedi. Doğru muydu tutumum? Bugün ÖDP'nin geldiği noktaya bakınca doğru gibi görünüyor. "Ben

dememiş miydim?" havasına girmem pekâlâ mümkün. Ama bunu yapmayacağım. Evet, siyasi partilerle kurtuluş olmayacağı doğruydu ama insanların umutla yöneldiği her girişime daha baştan dirsek çevirmek de ne kadar doğruydu, o kadar emin değilim. Anarşistlik her şeye burun kıvırmak, hiçbir şeyi beğenmemezlik olarak anlaşılır genellikle. Biz anarşistler de kimi zaman davranışlarımızla bu kanıyı güçlendiririz. Bugün düşünüyorum da, Demirlerinki politik bir manevra olsa bile, yeni kurulan ve insanların umut bağladığı bir partiyi kutladığım zaman büyük bir günaha girmiş olmazdım. Tersine, ne kadar anarşist olursam olayım, Marksist soldaki olumlu gelişmeleri desteklediğim anlamı çıkardı bundan. Bugün artık böyle düşünüyorum.

ÖDP'nin kuruluşunun hemen ardından çıkan *Apolitika* dergisini hatırlıyorum. O zaman çok hoşuma giden bir slogan atmıştı kapağına: "Aşkın ve özgürlüğün partisi olmaz." Doğru olmasına doğruydu bu. Anarşist bir çıkış olarak kulağa da çok hoş geliyordu. Hatta, alttan alta, ÖDP'ye, "Bizim sloganımızı çalamazsınız!" ihtarı da söz konusuydu. Evet ama sloganlar babamızın malı mıydı? Bu da bir tür mülkiyetçilik değil miydi? Bir siyasi parti anarşist sloganları alıyor ve benimsiyorsa buna üzülmek mi, yoksa sevinmek mi gerekirdi? Marksist hareket tarafından tarih boyunca ötelenmiş anarşistlerde belki de haklı nedenlere dayanan böyle bir korku vardı. Lenin'in *Devlet ve Devrim* kitabı anarşistlerin sloganlarının ve önerilerinin Bolşevikler tarafından "çalınması"nın en açık tarihî örneğiydi. Bolşevikler, Ekim Devrimi öncesi ortaya attıkları, "Bütün iktidar Sovyetlere!" sloganını bile anarşistlerden almışlardı. Evet, bunlar doğruydu ama bohçasındaki çeyizini ortaya çıkartmaktan çekinen evde kalmış, sinir hülasası kızlar gibi davranmak, çevreye ölümcül bir kuşkuculukla bakmak da ne kadar haklı görülebilirdi acaba? Şimdiki kafamla ben olsam şu sloganı atardım: "Aşk ve özgürlük: Dikkat, yakıcı madde! Amacının dışında kullanmayınız!" Bu, içindeki uyarıyla birlikte çok daha olgun ve öğretici bir slogan olurdu. *Apolitika*'nın sloganı ise daha baştan bir rekabet ve olumsuzluk havası taşıyordu.

O günlerde, şimdi ne konuda olduğunu hatırlayamadığım, Trafalgar Square'de sonuçlanan bir yürüyüşte, ÖDP flaması açan bir grupla karşılaşmak değil de, bu grupta yer alanları görmek beni biraz şaşırttı. Keskin Troçkist Daryo ve karısı Fatma da grubun içindeydi. Daryo yanıma bile yaklaşmadı doğal olarak ama Fatma sempatik davrandı. Hatta bir süre benimle birlikte yürüdü. Londra'da yasal yürüyüşler, Türkiye'deki gibi heyecanlı ve coşkulu olmaz pek. Ne faşist saldırı tehlikesi vardır, ne de polis baskısı. Tersine, polis, yürüyüşün önünde ve arkasında, hatta yanlarında yürüyüşü ve yürüyüşçüleri "korumaya" yönelik önlem alır. Tabii sözünü ettiğim, yasal yürüyüşlerdir. Bu söylediğim, bütün gösterilerin polis baskısından azade olduğu anlamına gelmesin. Ters yöndeki örnekler çok daha ağırlıktadır. İşte bu yasal yürüyüşlerde insanlar slogan atmaktan çok, yanındakiyle sohbet etmeyi tercih ederler. Böylesi yürüyüşler bir nevi, eşle dostla görüşme ve yürüyüş boyunca sohbet etme yeri gibidir. İşte biz de Fatma'yla yolun bir bölümünde sohbet ettik. Fatma, Daryo'nun ve kendisinin ÖDP'ye katıldıklarını ve çok umutlu olduklarını söyledi. Bir iki itirazımı ve çekincemi belirttim. Yine de çok sert ve sekter bir havada görünmemeye özen gösterdim diye hatırlıyorum.

* * *

Ve bir gün anneler de ölür.

Annem Nihal Zileli, 21 Şubat 1996 günü öldü. 81 yaşındaydı. Bir akşam vakti telefon çaldı. Evde arkadaşlar vardı, kalabalıktık. Can'dı karşımdaki. "Gün, annem ölüyor," diye bağırdı, canhıraş. "Bir şeyler yap, kurtar onu." Can'ın, ta küçüklükten gelen tuhaf bir inancı vardı bana. Benim her dediğimi Tanrı kelamı kabul edip inanır, en olağanüstü şeyleri bile becerebileceğimi sanırdı. Bir gece, sabaha karşı telefon çalmıştı yine, Birinci Körfez Savaşı günleriydi. Can, korkmuş bir sesle soruyordu: "Gün, Saddam'ın Türkiye'ye atom bombası atacağı söyleniyor. Atar mı?" Sanki ben Saddam'ın savaş bakanıydım. O uyku sersemliğiyle ne diyebilirdim ki? "Atmaz Can, atmayacak, sen yat uyumana bak," demiştim. "Iyi," deyip kapatmıştı. Şimdi de

benden medet umuyordu. Üstelik bu seferki "benim bile" üstesinden gelemeyeceğim bir durumdu.

Yaşlılarda çok sık görülen bir vakaydı annemi ölüm döşeğine düşüren. Banyoda yıkanırken düşüp kalçasını kırmıştı. Can'ın söylediğine göre, yatırıldığı hastanenin doktorları o yaşta kalça kırığının kaynamasının imkânsız ve kangren tehlikesinin büyük olduğunu ileri sürmüşlerdi. Ne var ki, Can, "bu hayvan heriflerin" gereğini yapmadıkları kanısındaydı. Ben araya girer, telefonla onlara söylersem gereğini yapıp annemizi kurtaracaklarından neredeyse emindi. Annem, acı çekmesini önlemek için sürekli uyutuluyormuş.

Can'a, benim yapabileceğim bir şey olmadığını izah etmeye çalıştım. Anlamadı, ısrar etti. Saddam'ın Türkiye'ye atom bombası atmasını "önleyen" ben, bu kadar "basit" bir şeyi nasıl halledemezdim? Doktora söyleyecektim annemi yaşatmasını, olup bitecekti. Doktorlar kendisini dinlemiyordu ne yazık ki. Baktım olacak gibi değil, "Ver numarayı, arayayım," dedim, sırf içinde bir ukte kalmasın diye.

Adı verilen doktoru aradım. Sesinden genç bir doktor olduğu izlenimini edindim. Türkiye'deki doktorların çoğu gibi ukala, üstten bir tonda konuşuyordu. Nihal Zileli'nin oğlu olduğumu, ülke dışından aradığımı söyledim ve annemin hastalığı hakkında açıklama istedim. Doktor, Can'ın ısrar ve suçlamalarıyla muhatap olmuş olacak ki, beni de ikna etmeye çalışan ama biraz da paylar bir havada annemin durumunun umutsuzluğunu anlattı. Yapabilecekleri hiçbir şey yoktu. Ameliyat yapmaları imkânsızdı. Müdahale bile edemiyorlardı. Yapabilecekleri tek şey annemi uyutmak ve acısız bir ölümü beklemekti. Tıbbi deyimlerin ötesinde aklımda kalan bunlardı. Doktora teşekkür edip kapattım ve Can'ı arayıp durumu anlattım. Eh, ben de bir şey yapamıyorsam demek gerçekten yapılacak bir şey yoktu. Sesi iyice sönükleşti.

Zaten bir gün sonra da öldü annem.

Nihal Zileli, bütün zeki ve espirili insanlar gibi, kendini "aptal"lığa vurarak tüm dünyayla inceden inceye dalga geçen biriydi. Turgay Ağabeyim'le ben de belki ironi duygumuzu ondan al-

mışızdır. Otobiyografilerimde belgeye çok az yer vermişimdir, mektuba ise hiç. Zaten pek fazla mektuplaşan ve mektup saklayan birisi değilimdir ama nasıl olmuşsa annemin 1990 yılı ortalarında gönderdiği üç mektubu saklamışım. Buraya bu mektuplardan bazı parçaları aktararak uğurlamak istiyorum annemi:

Sevgili Günüm,
Mektubunu biraz geç alınca merak ettim. İşten ayrılmana çok sevindim. O nasıl iş öyle kırk milletten adam arabı çorabı hepsi orada... Gündüz işi yok mu? Orasını da karıştırdın bildiri dağıtmak falan hep senin başının altından çıkıyor. Emine iş buldu mu?

Köpeğin gelmesine hayret ettim ve senin tam bir kaçık olduğuna kanaat getirdim. Şimdiye kadar şüphe ediyordum. (...) Turgay'la Suzan ayrılıyor çok üzülüyorum.

Burası yaşanır gibi değil ve meyve yemek imkânsız, on bin liradan aşağı bir şey yok, et, kıyma 14.000 lira, yiyecek şey bulamıyoruz... Senin anlayacağın felaket. Oraya gazete gelmiyor mu? Herkes sapıtmış vaziyette ortalık manyak dolu. Sen gittiğin yerleri karıştırıyorsun. Orası da karıştı galiba. Kolumun ağrısı çok fazla, fena yazıyorum herhalde, bugünlerde hastahaneye yatacağım. Beni habersiz bırakma. Kendinize iyi bakın. O işten ayrılmana çok sevindim. Gündüz işi ara. Ümit'in size hiçbir yardımı yok mu? Sizi Allaha emanet eder ikinizi de yanaklarınızdan çok çok öperim canım oğlum.

Annen, 1 Mayıs 1990

Sevgili Gün ve Emine,
Mektubunu aldığım zaman hasta yatıyordum. Şimdi iyiyim fakat bütün kemiklerim ağrıyor. Yürüyemiyorum. Dün Ümit telefon etti. Burada ne işi var anlamıyorum, seni aramadığı için söylendim. Aramız çok uzak diyor. Sen çok nankörsün, seninle uğraştığım kadar hangisiyle uğraştım? Bütün bu hastalıklar senin hediyen, ömrüm pencere önlerinde, sokaklarda seni aramakla geçti. Polis karakolları da dahil tabii. Hâlâ bana sitem ediyorsun. Siz acaba ne evlatlık yaptınız? Üç oğlum var diye hiçbir şey gör-

düm mü? Burası çok fena. Pahalılık dayanılır gibi değil. Kolum şişti çok fena, yazamıyorum. Emine, anneni arayamadım, biraz iyileşir iyileşmez arayacağım. Şeker oğlum, yaptığım sitemlere sakın kızma, ben kimseden bir şey beklemiyorum. Sen iş buldun mu? Turgay çok zayıfmış. Suzan sık sık telefon ediyor. Turgay da hayatını mahvetti. Ona da çok üzülüyorum.

Anneler gününde Irmak'la telefonda konuştum.

Köpek ne yapıyor? Senin deli olduğuna iyice inandım. Kime benzemişsin bilmiyorum. Allah akıl versin. Can da yazacaktı ama artık onu bekleyemem. Buradan yazılacak hiçbir şey yok zaten Ankara'da kimse kalmadı. İkinizi de çok çok öperim. Köpeği görürsen selamlarımı söyle. Allaha emanet ederim. Mektup beklerim...

24 Mayıs 1990

Sevgili Günüm,

Mektubunu aldım, çok sevindim. (...) Ben Irmak'ı arıyorum, konuşuyoruz. Lebibe Hanım gelmişti. Irmak bize gelsin dedim. Annesi ameliyat olacağı için gelemiyor, annesine bakacakmış. Oraya gelirse iyi olur. Emine'nin annesini hep arıyorum, telefon cevap vermiyor herhalde burada yoklar. Siz hâlâ İngilizce'yi öğrenemediniz mi? Burası öyle tatsız ki oraya gitmekle çok iyi ettiniz, burası oturulacak yer değil. (...) Hâlâ senin Şermin'i bırakmadılar mı? Daha iyi orada otursun, eve gelirse başına dert olur. Nasıl bu kadar seviyorsun anlamıyorum, çocuğun olmasa ne ise ama Irmak varken onun nesini seviyorsun hayret ediyorum. Emine de aynı akılda, değil mi? Burada havalar çok serin, orası nasıl? Buranın pahalılığına dayanılmaz, en adi kiraz yedi bin lira, her şey ona göre. İklim teşekkür alarak orta ikiye geçti, seni çok merak ediyor yakışıklı mı diyor. Ben de çok yakışıklı diyorum. Ben hep evdeyim. Sokakta yürüyemiyorum. Sizi nasıl özledim anlatamam. Dayılarına niye kızıyorsun? Hep seni soruyorlar, çok alakadar oluyorlar, başka ne yapabilirler? Herkes kendi derdine düşmüş. Kimseden kimseye fayda yok. Şimdi öyle bir dünya...

20 Haziran 1990

Şimdi öyle bir dünya... Kiraza uzaktan bakıp yiyemediğin bir dünya... *Kum seddi yıkılınca havuzun suyu boşaldı* ve orada senin gibilere yer yok artık anne. Orada en pahalı şeyleri "aksırıncaya tıksırıncaya" kadar yiyenlere, efendilere, ölü balık gözlülere yer var. Onlar gibi olmayanları biliyorsun, yaşama savaşındalar.

Rahat uyu *annecim*! Hayat boyu senden esirgediğim bu sözcüğü şimdi burada söylemek içimden geldi. Keşke duyabilseydi karşılıksız sevme yetisinin timsali o ana yüreğin...

* * *

1 Mayıs 1996 gelip çatmış, Türk ve Kürt göçmen solunun örgütleri, bu "boy gösterme" gününde her zamanki yerlerini almıştı. "Boy gösterme" deyimini elbette bilinçli kullandım. Bu örgütlerin derdi gerçekten 1 Mayıs'ı kutlamaktan çok, birbirlerine güç gösterisi yapmaktı: Ben daha kalabalığım, ben daha güçlüyüm, ben daha çok bayrak ve flama taşıyorum, benim sembollerim daha kocaman, benim sloganlarım seninkileri döver!..

Peki, biz çok mu farklıydık onlardan, kara bayraklarımızla bu gösteriye katılırken. Biz de aslında şöyle demiş olmuyor muyduk: Biz sizden farklıyız, bizim kara bayraklarımız var, bu bayrakları ve çember içindeki "A" harfini görün de akıllanın bakalım! İsmi üstündeydi zaten, "gösteri"ydi bu. Ama buradaki "gösteri" sözcüğü biraz deforme olmuştu. Göstericilerin topluma gösterisi değil, birbirlerine gösterisiydi burada gerçekleşen.

Yürüyüş, genellikle olduğu gibi, Haringey bölgesinin en üst ucunu oluşturan Finsbury Park'ın köşesinden başlayacak ve Alexandra Park'ta son bulacaktı. Bütün gruplar gergin bir bekleyiş içindeydi. Bu bekleyiş sırasında, Halkın Kurtuluşçularının Day-Mer derneğinden tanıdığım, "General" lakaplı biriyle sohbete başlamıştım. "General", sokakta, dükkânda rastlayıp iki çift laf ettiğim, biraz safça biriydi. Aslında solda tartışılan sorunlara kafasının bastığı falan yoktu, hem de hiç yoktu ama yine de bilir bilmez tartışmaya çalışır, uysun uymasın bir şeyler söylerdi. İşte bu 1 Mayıs sabahı, omzumda kara bayrağım, yine

tartışmaya başlamıştım onunla. Mevzu, Stalin'di elbette. "General", Stalin'i savunma derdindeydi, ben de onu, Stalin'in, Hitler'den bile daha fazla komünist öldürdüğüne ikna etmeye çalışıyordum. O sırada, yanımıza, kısa boylu, gözlerinden hiddet kıvılcımları fışkıran, kolu kırmızı pazubentli "komiser"lerden biri geldi ve beni muhatap almadan, "General"e hitaben, "Kardeşim, ne tartışıyorsun, karşı-devrimcilerle tartışılmaz diye kaç kere söyleyeceğiz size," dedi azarlar bir tonda. Zavallı "General" o anda, üstüne basılan bir böcek gibi dümdüz oldu, kızardı bozardı ve hızla uzaklaştı yanımdan.

Sonunda, örgütler, bizim hiçbir zaman akıl sır erdiremediğimiz, dahil olmak için çaba da göstermediğimiz ve İngiltereli anarşist arkadaşlara mantığını nasıl izah edeceğimizi bilemediğimiz hiyerarşik sıralanmalarını gerçekleştirebildiler; Solidarity Federation'dan arkadaşlarla birlikte biz de bir yerinden yürüyüşe duhul olduk. 5 Mayıs Grubu ve anarko-sendikalistler toplam yirmi kişilik bir grup oluşturuyordu.

Yürüyüş kolu, Manor House yokuşundan Haringey'e doğru elli metre kadar ilerlemişti ki, arkalardan gelen bağırtılarla başımızı Finsbury Park tarafına çevirdik. Orada bir karışıklık vardı ama net bir şekilde göremiyorduk. Çok geçmeden haber ulaştı. MLKP'liler, içlerinden çıkmış bir hizibin yürüyüşe katılmasını önlemiş ve hizibin mensuplarını dövmüştü. Bu tür rezaletler sık sık olurdu ve diğer gruplar da bu "aile içi" dayaklarını saygı ve anlayışla izlerdi. Kısa süre duraklayan yürüyüş kolu, pazubentli komiserlerin "Bir şey yok arkadaşlar, yürüyüşe devam," talimatıyla yeniden ilerlemeye başladı.

O sırada, Finsbury Park'ın köşesinde beklerken "General"e "karşı-devrimcilerle tartışmaması için" uyarıda bulunan kısa boylu, pazubentli komiser, yanında bir "komiser yardımcısı"yla, pür hiddet bizim grubun yanında bitiverdi. Bir yandan da, "Nerde lan bunların şefi?" diye söylenip duruyordu, biraz da bana duyurmak isteyen bir havada. Komiserimizin bir bela aradığı belliydi ya dur bakalım. Zaten fazla kafa yormaya gerek kalmadı, yardımcısıyla birlikte benim yanıma geldi komiser. "Sen misin lan bunların şefi?" diye bağırdı burnundan so-

luyarak. "Bizde şef falan yoktur," dedikten sonra başımı öte yana çevirdim ve yürüyüşüme devam ettim. Bunun üzerine kolumdan dürtüklemeye başladı. "Buraya bak, Gün Zileli misin nesin, hey, sana söylüyorum," dedi. "Çıkın gidin buradan başka yerde yürüyün, bizim yürüyüş kolunu bölüyorsunuz." Meğer, örgütler hiyerarşisine uymayıp, Day-Mer'in ana grubuyla gençlik grubunun arasına girmişiz. Gelip efendice söyleseydi, hiç sorun değil, oradan çıkar, bir arkaya geçerdik. Ama bu kabadayıca havalara pabuç bırakmaya hiç niyetim yoktu. Kolumdan dürtüklemeye devam edince, "Çeksene elini be!" diyerek ittim elini, bunun üzerine komiserimiz bana bir yumruk sallamaya kalktı, zaten baştan itibaren niyetinin kavga çıkartmak olduğu belliydi. Yumruğu, başımı geri çekerek savuşturdum ve sol omzumdaki, kara bayrağın takılı olduğu sopayı ona doğru savurdum. Arkadaki, Day-Mer'in gençlik grubu bu işareti bekliyormuş gibi aniden koşarak üzerime saldırdı ve o anda bir arbede çıktı.

Elbette bizim arkadaşlar da armut toplamıyordu. En başta Hakan koştu yardımıma. İriyarı denebilecek, iri kemikli, kocaman elli bir çocuktu. Güçlü kuvvetliydi. Vücudunu siper edip Day-Mer'lilerin bana vurmasını engelledi. Derken Emine'yi gördüm yanı başımda. O da bir yandan bağırıp yardım istiyor, diğer yandan Day-Mer'ci gençleri savuşturmaya çalışıyordu. Ve diğerleri. Şaşkınlıkla birkaç saniye donup kalan İngiliz anarko-sendikalist arkadaşlar da yardımıma yetişmişti. Mızraklarını dışarıya çevirerek koruma duvarı oluşturan eski şövalyeler gibi omuz omuza verip bizden epey kalabalık olan saldırganları savuşturmaya çalışıyorduk. Tam o sırada, Day-Mer'cilerin liderlerinden Tekin girdi devreye, "Durun, durun!" diyerek. Anında durdu Day-Mer'ci gençler. İşte disiplin diye buna derdim ben! Liderlerinin bir emriyle düğmeye basılır gibi hepsi birden durmuştu. Kavga böylece sona erdi. Tekin, Solidarity Federation'dan arkadaşlara, bir "yanlış anlama" olduğunu izah etti ve biz gençlik grubunun arkasına geçtikten sonra yürüyüş devam etti.

Solidarity Group ile Day-Mer'in sendika bölümünün ortak çalışmalar yaptığını biliyorduk, özellikle JJ Fast Food gre-

vi sırasında bu ortak çalışmalar daha da ileri boyutlara ulaşmıştı. Tekin, kendi örgütünün gençleriyle, ittifak yaptığı anarko-sendikalistlerin kapıştığını görünce duruma müdahale etmişti, çünkü müttefiklerini kaybetmek istemiyordu.

Bizim anarko-sendikalistler, ideolojik yönelimlerine bakmaksızın, faşistler hariç, işçi sınıfının içinde çalışma yapan herkesle işbirliğine giderlerdi. Biz ise, onlara göre çok daha ideolojik bakardık meseleye. Örneğin, Stalinistlerle asla ittifak ve ortak çalışma yapmazdık. JJ Fast Food mücadelesi gibi bir mücadeleye Stalinistler de gelebilirdi elbette. Böyle yerlerde mecburen aynı ortamda bulunur ama işbirliği yapmazdık. Anarko-sendikalist arkadaşlarla başından beri böyle bir ayrılığımız vardı.

Bu olay Solidarity Federation'un North London kesimini zor duruma sokmuştu. Yoldaşlarına fiilen saldıran Stalinist Day-Mer'le bundan sonra da işbirliğine devam edecekler miydi? Bu olayı Day-Mer nezdinde protesto etmeyecekler miydi?

Protesto ettiler. Yazılı bir metinle hem de. Bu metni bize de gönderdiler. Söylediklerine göre, Tekin, kendilerinden sözlü olarak özür dilemiş ama Day-Mer, Solidarity Federation'a asla yazılı yanıt vermedi. Elbette bu saygısızlığa çok bozuldu Sol-Fed'li arkadaşlar ama yapabilecekleri bir şey yoktu. Daha sonra Day-Mer'le resmî ya da gayriresmî bir ittifaklarına tanık olmadık ama anarko-sendikalistlerin kendi sendikalist mantıklarını temelden gözden geçirmeye ihtiyaçları vardı aslında.

Bir hafta sonra, 7 Mayıs 1996 günü, ünlü anarko-sendikalist Albert Meltzer ani bir kalp krizi sonucu, yetmiş altı yaşında öldü. Hakan'la birlikte cenazesine katıldık. Hayatımda, insanların böylesine gülmekten kırıldığı bir cenaze törenine tanık olmamıştım.

Albert Meltzer'in evinin önünde toplandık. Kızıl-kara ve kara bayraklar her yanı kaplamıştı. Dört yüz kişi vardı yaklaşık. "Uzun John" başta olmak üzere anarko-sendikalist arkadaşlar bütün prosedürü büyük bir sorumlulukla yerine getiriyordu. Hepsi, o güne kadar üstlerinde görmeye alışık olmadığımız siyah takım elbiseler giymişti.

Bizi şaşırtan bir başka nokta, Meltzer'in cenazesinin, yakılacağı krematoryuma, ancak zenginlerin cenazelerinde rastlanan at arabasıyla götürülmesiydi. Öyle at arabası deyip geçmeyin, atlar da, araba da çok süslü ve özeldir, bunları kiralamak çok pahalıdır. Her babayiğit bu fiyatın üstesinden gelemez. Sanırım bu, Meltzer'in vasiyetiydi ya da ailesi böyle istemişti.

Cenaze arabasını, insana "mahşerin atlısı" izlenimini veren iki siyah aygır çekiyordu. Bütün cenaze atları aynıdır. Normal atlardan daha iridir, siyah renklidir ve son derece gür, taranmış kuyrukları yerlere kadar uzanır. Başlarının ön kısmında, son ölüm yolculuğunu sembolize eden siyah tüyler takılıdır ve gür siyah yeleleri taranmıştır, kâkülleri de öyle. Bu atlar son derece eğitimlidir. Cenaze arabasını çekerken asla aşırı bir hareket-te bulunmazlar. Dizlerini bir gösteri havasında kırarak adımlarını ağır ağır atarlar. Görünüşlerinde de, yürüyüşlerinde de bir vakar vardır. Ölümün vakarıdır bir anlamda bu. Çektikleri siyah arabadaki ölüye gereken saygının gösterilmesini talep eder gibidirler. Bu cenaze arabasının on metre kadar önünde, siyah smokin giymiş, silindir şapkalı bir adam yürür yine ağır adımlarla. Son yolculuğa rehberlik eder.

Cenaze arabasının ardından biz sessiz yürüyüşçüler geliyorduk. Türkiye'dekinin aksine bu tür yürüyüşlerde slogan falan atılmaz, sessizlik hâkimdir. Sadece bayraklar dalgalanır.

Krematoryuma gelindi ve siyah takım elbiseli anarko-sendikalistler cenazeyi arabadan alıp ağır adımlarla içeri taşıdılar. Meltzer, cenazesinde din adamı yerine, İngiltere'nin en ünlü komedyenini istemişti. Krematoryum salonunda, tabutun çevresinde toplandık. İngiltere'nin en ünlü *stand-up* komedyeni tabutun yanına gelerek ardarda esprilerini patlatmaya başladı. Krematoryum salonu kahkahadan sarsılıyordu. Esprileri yeterince anlayamasak da ister istemez gülenlere katılıyorduk. Millet gözlerinden yaşlar gelinceye kadar güldü ve sonunda sustu.

Tabutun, yakılacağı alttaki bölgeye indirilmesinin zamanı gelmişti. İşte bu anda Meltzer'in bir vasiyeti daha yerine getirildi ve tabut, ağır ağır açılan kapağın ardında kaybolurken gramafondan, Marlene Dietrich'in sesiyle, hüzünlü bir asker şar-

kısı olan "Lili Marlene" çalındı. Meltzer, bu dünyayı bırakıp giderken yapacağını yapmış, önce güldürmüş, son anda da hüzünlendirmişti. Zaten bu ikisi, aynı karayla kızıl gibi birbirine çok yakışmaz mıydı?

* * *

İngiltere'ye bir gazeteci iltica etmişti. Adı İrfan Taştemur'du. Karısının adı da Hanife Taştemur. Hanife, Şaban Şerif gibi, Arap-Alevi kökenli bir Adanalı'ydı. Yakın hemşeri oluyorlardı. Zaten Şaban Şerif, İrfan'ı da Hanife aracılığıyla tanımış. Yeni gelenleri bizimle de tanıştırdı. İlk tanıştığım insanlara karşı önyargılı olmayı sevmem. Ne var ki, İrfan'a iyi gözle bakmakta sanırım biraz zorlandım.

İrfan, tam profesyonel gazeteci türünde biriydi. *Hürriyet* gazetesinde çalışırken, muhtemelen MİT'in içinden bazı bağlantıları sayesinde eline çok önemli bir MİT raporu geçmiş ve bunu haber yapmıştı. Fakat *Hürriyet* bu haberi yayımlamayı reddetmişti. Bunun üzerine İrfan, gazete ve yayın organlarının kapısını tek tek çalmaya başlamıştı haberini yayımlatabilmek için. İrfan'a kapıyı açan, Doğu Perinçek'in *2000'e Doğru* dergisi olmuştu. İrfan'ın haberi bu dergide yayımlanmış ve büyük yankı yapmıştı. İrfan tabii ki, bu arada *Hürriyet*'ten ayrılmış ve bir süre *2000'e Doğru* dergisinde çalışmıştı. Fakat ne olduysa, daha sonra oradan da ayrılmıştı.

Bundan sonra bir süre karışık mali ilişkiler içinde yaşamışlardı. Türkiye'de birtakım karanlık işlerden büyük paralar kazanmış ve o sırada Paris'te yaşayan Sarp Kuray'ın örgütüyle bağlantılı olduğu söylenen biri, Hanife'yi sekreteri olarak işe almış ve yüklü miktarda kara parayı Hanife'nin legal alandaki temsilciliği ve imzası aracılığıyla piyasaya sürmüştü. "O yıl milyarlarla oynamıştık," diye anlatıyorlardı.

Ne var ki, bir süre sonra İrfan, MİT'le bağlantılı birtakım gizli güçlerden ölüm tehditleri almaya başlamıştı. "Malını mı, canını mı?" türünden bir ikilem içerisinde kalan İrfan'la Hanife canlarını tercih ederek İngiltere'ye iltica etmişlerdi.

Profesyonel gazetecilerde, anlamakta zorlandığım tuhaf bir

mesleki sendrom vardır. Nerede olurlarsa olsunlar, hangi koşullarda yaşarlarsa yaşasınlar, çevrelerine hep "İyi bir haber olabilir," mantığıyla bakarlar. Gerçi Türkiye'nin haber fışkıran civcivli ortamından sonra sanırım İrfan'a Londra, vahası bile olmayan bir çöl gibi gelmişti. Canı sıkılıyor, mesleğini icra edeceği kanallar arıyordu. Ortalıkta, patronları çoğunlukla Kıbrıslı Türkler olan haftalık yerel Türkçe gazetelerden başka bir şey yoktu. Onlar da Türkiye'de çıkan günlük gazetelerin bayat bir tekrarından ibaretti haber bakımından. Gerçi Türkiye'yle de bağlarını tamamen koparmış değildi İrfan. Bazı haftalık aktüalite dergilerinin Londra muhabirliğini yapmaya devam ediyordu.

O günlerde, Londralı anarşistler, *Ten Days of Anarchy* adlı, on günlük bir kampanya düzenlemişti. Çeşitli yerlerde, farklı tipte etkinlikler yapılıyordu. Hatta ben de, bu program çerçevesinde, Homerton'da, elli kadar kişinin izlediği "Türkiye'de Anarşizm" adlı bir konuşma yapmıştım. İngilizce konuşmayı beceremediğimden tercümanlığımı Hakan yapmıştı. On günlük programın "taçlandırıcı" eylemi, onuncu günün sonunda, "Parlamento'nun işgali" olacaktı. İlginç bir eylem olacağını düşünerek İrfan'a da haber vermiştik.

Açıkça ve eleştirerek belirteyim. Anarşistler bazen boş atıp dolu tutmaya çalışırlar. "Parlamento'nun işgali" adıyla ilan edilen şey, tam bir fiyaskoydu. "Eylem"de ancak yüz kadar gösterici vardı. Yarısı sarhoştu. Battaniyeleri sırtlarında yirmi otuz kadar anarşist *homeless*, ellerinde bira şişeleri Parlamento'ya yürür gibi yaparken polisle birkaç kez itişip kakıştı, hepsi bu. İrfan'ı gazeteci olarak oraya çağırdığıma çağıracağıma pişman olmuş, biraz da anarşistler adına utanmıştım. Şimdi bir de İrfan'ın yıllar sonra, 2003 yılında bu olayı nasıl anlattığını okuyalım:

> "Sonradan anarşist olan eski TİKP önderlerinden yazar Gün Zileli ile beraber İngiliz Parlamentosu önündeki bir eyleme gitmiştik. Benim orada bulunma nedenim Gün Zileli ile yaptığım bir söyleşiye fotoğraf çekmekten ibaretti. Çalıştığım der-

gi, anarşist Gün Zileli'nin şöyle İngiliz polisiyle yaka paça kavga eden bir resmini çekip göndermemi bekliyordu. Eylemdeki İngiliz anarşistleri İngiliz polisiyle kavgaya tutuştular. Elimde fotoğraf makinesi Gün'ü kolluyorum. Hiçbir hareket yok... İki adım daha atsa polisle kavgaya tutuşacak ben de en azından bir kare fotoğrafı kurtaracağım. Baktım polis üstüne geldikçe Gün geri kaçıyor. Hem İngiliz polisini hem de Gün'ü aynı kareye bile sığdıramıyorum... Bu eylemden sonra dönerken Gün'e biraz takılarak, 'Yahu Gün, sen anarşist oldun! İngiliz anarşistleri saldırdı, sen niye saldırmadın polise? Sen ne biçim enternasyonalistsin?' diye sordum. Gün'ün cevabı ilginçti: 'Öyle bir şey yaparsam beni bu ülkeden atarlar.'" ("Göçmen miyiz, Siyasi Mülteci mi?", *Avrupa*, 8 Mayıs 2003)

Başından itibaren içten bir dost sıcaklığı bulamamıştım İrfan'da. Kendimi ne kadar tersine ikna etmeye çalışırsam çalışayım, bende içten pazarlıklı ve çok hırslı bir insan izlenimi bırakmıştı.

Nitekim, davet ettiği evinde bize yaptığı bir emrivaki bu izlenimi kanaat haline getirmeye yetti de arttı bile. İrfan, o akşam bize haber vermeden çağırdığı bir konuğu vasıtasıyla evinde bir mizansen hazırlamıştı.

Akşam yemeğine gitmiştik. İçeride, o zamana kadar hiç karşılaşmadığım ve ismini de duymadığım bir başka konuk daha vardı. Türkiye'de nasıldır, epey zaman geçti ve unuttum sanırım ama İngiltere'de bir davet yaptığınız zaman, başka gelecekler varsa, davet ettiğiniz insanlara bunların kimler olduğunu söylemek zorundasınızdır. Çünkü karşılaşmak istemediğiniz biri olabilir gelenler arasında. Böyle yapmazsınız konuk kendini bir emrivaki ile karşılaşmış hissedebilir. Biz de böyle hissettik ama artık yapılacak bir şey yoktu. İrfan'ın bize tanıştırdığı kişi, kendisi gibi, bir gazetecilik olayından dolayı İngiltere'ye o günlerde iltica etmiş, şair ve gazeteci Sefa Kaplan'dı.

Baştan algılamıştık havayı. Sefa bizim oraya geleceğimizi biliyordu ve hazırlıklıydı. Neye hazırlıklıydı diye soracaksınız haklı olarak. Kavgaya hazırlıklıydı, işin açıkçası bu. Boks maçı-

na çıkmaya hazırlanan boksörler kadar gergindi. Tabii, biz hâlâ tam algılayamamıştık durumu. O zamana kadar adını bile bilmediğimiz Sefa Kaplan'la ne sorunumuz olabilirdi ki? Evet, zaten sorun da buydu. Nasıl bilmezdik onun gibi kitabı basılmış bir şairin adını? Üstelik orada, sehpanın üstünde duruyordu kitabı. Aaaaa öyle mi! Kitabı elime alarak evirip çevirdim. Sanki hiç ilgilenmez havalardaydı ama gözünün bende olduğunu biliyordum.

Kitabını hangi yayınevinin bastığını hatırlamıyorum ama sığınmacılar arasında âdettendir, yeni tanıştıklarında hangi sol orijinden geldiklerini sorarlar birbirlerine. O akşam da yaptım bu münasebetsizliği. Münasebetsizlik diyorum, çünkü Sefa sol kesimden gelmiyormuş meğer, dinci şair Sezai Karakoç geleneğinden geliyormuş ve sağ kökenliymiş. Olabilir tabii, bu o kadar da anormal bir şey değil ama Sefa nedense kökenini saklama gereği duydu ve "Birikim hareketinden" geldiğini söyledi bize. Bu da çok yanlış değildi. 1980'li yıllarda entelektüel alanda önemli bir atılım yapmış dinci entelijansiyanın mensuplarından Sefa, aynı entelektüel çizgide ilerlemeye devam edince, doğal olarak kendini Birikim hareketi saflarında bulmuştu.

Karşılıklı cümlelerimiz kesik kesikti. Gerçek bir sohbet ortamı geliştiremiyorduk bir türlü. Ağır ağır akan, elektrik yüklü bir durgun ırmak gibiydi Sefa. Böylesi durgun ırmakların giderek bataklığa dönüştüğünü bilmeyecek bir şey yoktu. Bataklığa dönüşürler ve uyanık olmazsanız sizi de içlerine çekerler.

Emine de, ben de, Sefa'nın oraya bizimle kavga çıkartmak için geldiğini, hatta büyük ihtimalle Irfan tarafından getirildiğini oldukça geç anlayabildik. Benimle hır çıkarmak için epeyce çaba göstermiş, fakat yeni tanıştığım bir insanla durup dururken kavga etmeye hiçbir anlam veremediğimden salvolarını geçiştirmiştim. Benimle kavga çıkaramayınca bu sefer Emine'ye bulaştı. Emine, Çapkın'ın özelliklerinden söz ederken, araya girip, onun hayvan hakları konusunda samimi olmadığını iddia etti. Hayvansever gibi görünen "kimileri" aslında hayvanlara zulmediyormuş, ne demekmiş hayvanı kısırlaştırmak? Ne biçim anarşistlikmiş bu? Emine, "sol"dan gelen bu keskin salvo-

lara cevap verdi vermesine ama gerçekten tadı tuzu kalmamıştı akşamın, fazla uzatmadan kalktık.

Daha sonraları da Sefa, salvolarına devam etti. İrfan, o sırada, gazetecilik güdülerinin peşinden sürüklenerek, *Pazar* adlı haftalık yerel gazetede "köşe yazarı" olmuştu. Burada "Ökkeş Durna" adıyla, komik olmaya çalışan yazılar yazıyordu. Bu gazetede, entelektüel yetenekleri kendisinden çok daha gelişkin olan arkadaşı Sefa Kaplan'ın ara sıra kitap tanıtma ve kültür yazıları yazmasını da sağlamıştı. Sefa, ilk kitap tanıtma yazısını, bir yıl önce yayımlanmış *Deniz Orada* adlı romanımla ilgili yazdı. Roman incelemesi olarak fena değildi aslında ama kasıtlı bir yazı olmanın zaaflarıyla maluldü. Benim, kimi temaları Isabel Allende'den çaldığımı iddia ediyordu. O zaman açıklama fırsatım olmamıştı, ben Isabel Allende'nin o sırada henüz hiçbir romanını okumamıştım.

İtiraf edeyim ki, o geceden sonra ben de İrfan'a takmıştım. Bir açığını yakalamak için fırsat kolluyordum. İrfan beni fazla bekletmedi. Milliyetçi Kıbrıslı Türklerin desteğinde, *Oluşum* adlı sağcı bir yerel gazete çıkmaya başlamıştı o günlerde. Bu gazeteye, Kıbrıs Türk milliyetçilerini faşistlikle suçlayan, müstear adla bir okuyucu mektubu yollamış ve gazetenin köşe yazarlarının yıldırımlarını üzerime çekmiştim. Tam ben bu gazete ile böyle didişirken, İrfan aynı gazetede hem köşe yazarı, hem de muhabir olarak çalışmaya başladı. *Oluşum*'u her hafta zaten izliyordum. İrfan da oraya yazmaya başlayınca daha dikkatli izlemeye başladım.

O sırada, Kıbrıslı Türk gençlerinin bir dernek kongresi olmuş ve sağcı Kıbrıslı Türkler, solcu gençleri salondan zor yoluyla atmışlardı. İrfan Taştemur, bu olayı, *Oluşum* gazetesine, tamamen sağcıların bakış açısından ve solcuları olay çıkartmakla suçlayan bir biçimde taşımıştı. İşte aradığım fırsatı yakalamıştım. Tepesine çökecektim İrfan'ın.

Telefonu açıp, İrfan'dan yazdığı haberin izahını istedim. Kem küm etti. Lafımı sakınmadan, kendisinin "satılık kalem" olduğunu söyledim. "Bak ben de kötü konuşacağım şimdi," falan gibi bir şeyler söylerken telefonu yüzüne kapattım. Oh be,

rahatlamıştım. Şu ana kadar yazdıklarımdan "melek" olduğum sonucunu çıkartmışsanız yanıldığınızı belirteyim. Kötü olduğum zaman felaket kötü olurum.

Londra'da çıkan yerel Türkçe gazeteleri karıştırdığı zaman –okumak demiyorum– iyice kötü olur insan. "Dünya bu mu yahu?" dersiniz, lanet okursunuz içinde yaşadığınız topluma. Bu gazeteler sizi hayattan bezdirir ama onları, Türk bakkallarının, en pis, en köşe bucak yerlerinden her hafta almaktan vazgeçemezsiniz. Tiryakilik gibi bir şeydir bu.

Ne vardır bu gazetelerde? Hiçbir şey. En kötüsü de budur zaten. Okunacak bir şey olmadığı gibi, haberleri de son derece bayattır. Türkiye'de ve İngiltere'de günlük basının yazdıklarını bir hafta sonra alıp basmak marifet değildir. Kendi özel haberleri mi? Onlar da vardır elbette. Mesela o hafta Türk barlarında eğlenenlerin fotoğrafları ve altındaki yazılar. İçe işleyen, insanı bayağılıklarıyla öldürecek kadar etkileyen yazılar. O kadar hafiftir ki bu duygular, o kadar uçucudur ki, gazete sorumluları bunları gazetelerinin "sosyal haberler" bölümüne bol bol yüklerler. Mesela, Londra'da başarılı olmuş işadamlarıyla yapılmış bir sayfalık röportajlar. Ortada kocaman bir fotoğraf. Ablak bir surat size bakar oradan. Ensesi önden bile görünecek kadar kalındır. "Başarıyı ette yakaladım," diye koca bir başlık. İşadamımız neyi nasıl "yakaladığını", başarısının sırlarını anlatmaktadır bu röportajda. Bayat ve çürük et kokusu çarpar burnunuza. Gözünüzün önünden mezbahalar ve oluklar gibi akan hayvan kanı gelir. Mezbahaya sürülürken başlarına gelecekleri sezip içeri girmemek için ayak direyen, içeri girer girmez şok tabancalarıyla vurulan zavallı dana ve domuzların görüntüsü. Ve "deli dana" hastalığı dolayısıyla İngiliz çiftliklerinde yüz binlerce büyükbaş hayvanın yakılışı. Sonra vejetaryen ve veganların duvarlara yazdıkları sloganlar: *Meat is murder* (Et yemek cinayettir). Ve yabancı bir ülkede çaresiz kalıp bu tür işadamlarının yatağına girmek zorunda kalan zavallı kadınların ruh halini düşünürsünüz. Ne biçim hayat bu dersiniz, ne adaletsiz bir dünya. Sonunda bitmiştir röportaj. Başarılı işadamımız, son olarak okuyuculara, başarı için uyulması gereken "al-

tın kural"ları saymıştır. Bu "altın kuralları" şöyle de okuyabilirsiniz: Kıyıcı olacaksınız, kimsenin gözünün yaşına bakmayacaksınız; bu ülkeye gelmiş zavallı sığınmacıları asgari ücretin bile çok altında, saatte 2 sterline çalıştırarak birikim yapacaksınız; akrabayı, eşi dostu, iyilik yapıyormuş gibi kaçak yollardan ülkeye sokup ucuz emek olarak kullanacaksınız; dükkân açmak isteyen sığınmacılara, "babalık" yapıyor pozlarına girip kredi verecek, böylece kendi döner tekelinizi güçlendirip yeni şubeler açacak, onları kendinize muhtaç ve bağımlı hale getireceksiniz; zavallı *au pair* kızları himayenize alır gibi yapıp hem ucuz emek olarak değerlendireceksiniz, hem de onlara bir ev tutacak, metresiniz olarak kullanacaksınız; konsoloslukla iyi ilişkiler kuracak, devletle asla çatışmayacak, ülkeden ucuz et ithalini sağlayacaksınız; PKK ve sol örgütlerle de arayı açmayacak, onlara da göz kırpacak, onları da mecburen biraz göreceksiniz; mafya ile iyi ilişkiler kuracak, onların talep ettiği vergileri zamanında ödeyecek, gerekirse rakiplerinizi mafya aracılığıyla ezeceksiniz; geceleri barlarda arkadaş sohbetlerini eksik etmeyecek, ara sıra oralardan yeni "mallar" kaldıracaksınız; İngiltere'de işçi hakları diye bir şey olmadığından işçilerinizi günde 12-14 saat çalıştırmaktan geri kalmayacaksınız vb. vb.

Sonra başka "haber"lere geçersiniz. Türkiye Büyükelçisi Sanver büyük bir kokteyl vermiştir. Kimler yoktur ki bu kokteylde ve kimler şerefyab olmamıştır ki büyükelçiyle. Örneğin dernek temsilcileri, sivil toplum kuruluşları mensupları, Kıbrıslı genç Türkler, milliyetçi kaplanlar, ülkücü kurtlar, yeni *yuppie* aslanlar, ANAP zengini suaygırları ve fırsatçı kurbağalar... İşte, Labour Party Hackney Belediye Meclisi Üyesi bilmem kim fotoğrafta size her zamanki kurbağa gülücüklerini sunmaktadır. Bu bilmem kimin bu tür kokteyl ve resmî kabullerin hepsine birden yetişmeyi nasıl becerdiğini düşünüp hayretler içinde kalırsınız. Her yerel gazetede ve değişik toplantıların hepsinde vardır, o değişmeyen kurbağa gülücüğüyle. Ve elinde mutlaka heykelcik falan gibi bir şey tutarak. Çünkü bilmem nerenin Labour Party örgütü, ona olağanüstü çalışmalarından dolayı yine

bir ödül vermiştir. Merak edersiniz, bu kadar ödülü, bu kadar heykelciği evinin neresine sığıştırıyor diye.

Aslında, bu yerel Türkçe gazeteler faslı anlata anlata bitirilemez. Bu konuda haftalar boyu konuşabilirim, o kadar doluyum. En iyisi bu konuyu burada, yerel gazetelerin "masaj salonlarımız"a ve "genç kızlarımız"a ilişkin iki sayfalık ilanlarıyla noktalayalım:

"Paradise Masaj Salonumuz Türkiye'den getirilmiş yeni genç kızlarımızla hizmetinizdedir. Türkçe tercüman bulundurulur. *No rush* (acele edilmez)." "Siz onu bunu boş verin... Asuman'ı arayın.... Özel muamele yapan kızlarımızla gerginliğinizi atmanız için her türlü hizmeti veriyoruz... Her milletten kızlarımız vardır. Türk isteyene Türk, yabancı isteyene yabancı, gecikmeyin, hatlarımız çok arama dolayısıyla dolu olabilir. Israr edin. Otele servis yapılır. Kredi kartı kabul edilir." "Hoş bayanlarla stres mi atmak istiyorsunuz? Biz yanı başınızdayız, Haringey'in göbeğindeyiz. Adres telefonla verilir. Türkçe tercümanımız vardır." "30 pounda kadar indik. Harika kızlarımız var, meşrubat ve çay servisi, müessesemiz tarafından bedava yapılır." "Yeni Türk kızlarımız gelmiştir. Acele edin." "Işadamları, boşuna kafanızı yormayın. *Escort service* hizmetinizde. *No problem. We have beautiful escort girls. Escort*'larımız sizi her alanda temsil yeteneğine sahiptir. Gece gündüz hizmetinizdedir. *They are speaking fluently English.* Sizi iş yemeklerinde mahçup etmeyeceklerinden emin olabilirsiniz."

Başınız ağrır. Bedava aldığınız, esas olarak ilanla yaşayan bu kâğıt parçalarını en yakındaki çöpe itekleyiverirsiniz. O gün sizi neyin hasta ettiğini, başınızın neden ağrıdığını bile bilemezsiniz.

Sanki İngiliz bulvar gazeteleri bunlardan geri mi kalır? Tabloit boydaki bu gazetelerin en başında, İngiltere'nin Aydın Doğan'ı Murdoch'ın sahibi olduğu *The Sun* ve *Daily Mirror* gelir. Daha pek çoğu vardır ama isimlerini anmaya bile değmez. Bu gazeteleri kısaca seks ve dedikodu gazeteleri diye adlandırabiliriz. Dedikodu konularının en başında tabii ki, *Royal Family* yer alır: Prens Charles ile Camille'nin saraydaki gizli aşkı. Pren-

ses Diana, aslında korumasıyla mı sevişiyordu, hem de Charles'la evliyken. Peki o zaman çocuklar... Kraliçe Elizabeth bütün bunları biliyor muydu vb. vb. Bu gazeteler günlük yarım milyon satar. Sıradan İngilizler bayılır bu dedikodulara ve gazetelere. Günlük malzemelerini ve gıdalarını buralardan alıp dedikodularla mest olurlar. Cinsel fantezileri gelişir, birbirleriyle günlük hayatta konuşacakları konuları biriktirmiş olurlar. Aptallaştırılmış beyinlerini bu yüksek düzeyde ucuz uyuşturucularla iyice çalışmaz hale getirirler ve huzura kavuşurlar. Bir de doğrudan, beynini kaybetmiş ya da hiçbir zaman sahip olmamış genç erkeklere hitap eden, çıplak kadın fotoğrafları yayımlayan *Sport* gibileri vardır. "*Hi boys, where are you going... I'm waiting you tonight.*" Çıplak bir kız, en seksi ve en yapay bakışıyla *boy*'ları çağırmaktadır. Bu *boy*'lar da o gece bu kızla birlikte olamayacaklarını bile bile gazeteye 30 peni vermekte bir sakınca görmemektedir.

Şimdi bu anlattıklarımdan, İngilizlerin de çoğunlukla aptal olduğu sonucu çıkıyor, biliyorum. Aziz Nesin'in verdiği oranlarla, yüzde yetmişinin aptal olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim, daha doğrusu medya tarafından aptallaştırıldıklarını. Yoksa her akşam saat yedide, İngiltere'nin yüzde yetmişinin televizyonun karşısına geçip, kendi aptallaştırılmış yaşamlarının bir yansımasından ibaret olan "Brookside" dizisini izlemesini nasıl açıklayabiliriz?

Ama bu, İngiltere'nin yalnızca bir yüzüdür. Bir de zeki, entelektüel, zevkleri incelmiş, okuyan, kuşkucu, alaycı İngiltere vardır. *The Guardian*, *The Independent* gibi gazetelerin, *The Sun* gibi yarım milyon satmasalar da günlük yüz binlere varan satışları, bu öbür İngiltere'nin de asla azımsanmaması gerektiğini gösterir. Bu gazetelerde bu tür bayağı dedikoduları, ucuz ve iç gıcıklayıcı seks çağrılarını asla bulamazsınız. Bunun yerine, ciddi ve sorumlu habercilik vardır bunlarda. Asla abartmazlar ve kafadan atmazlar. Kültür ve kitap tanıtma sayfaları bir entelektüel için vazgeçilmez önemdedir. Bir de benim izlemeyi çok sevdiğim bir sayfası vardır: *obituary* (ölümün ardından yazılan kısa biyografi). Cem Karaca hakkında da bir *obituary* yazısı

okuduğumu hatırlıyorum. *The Guardian* çok sayıda politikacıyı değil, Cem Karaca gibi bir sanatçıyı önemli görmüştü.

Peki ya İngilizlerin, İskoç milliyetçisi olduğu söylenen ünlü sinema oyuncusu Sean Connery'ye düşkünlüklerine ne demeli? Bu düşkünlüklerini bizzat benim şahsımda da sahnelediklerı için bu konuda söyleyeceğim çok şey var. Evet, İngilizler neredeyse oy birliği halinde benim Sean Connery'nin hık demiş burnundan düşmüş olduğumu iddia ediyorlardı. Bu tür belki elliden fazla olay geldi başıma Londra'da yaşadığım on dört yıl boyunca. Artık o kadar alışmıştım ki, "Aaaa Sean Connery!" dediklerinde "Evet, kuzen oluruz," diye geçiştiriyordum. Bu benzetme olaylarından aklımda kalan en belirginlerini anlatayım bari.

Bir gün, dışarıdan gelen bir arkadaşı, görsün diye, Hyde Park'taki ünlü *Speaking Corner*'a götürmüştüm. Bir sosyalist, çevresine topladığı on beş kadar kişiye bir şeyler anlatıyordu. Biz de topluluğa dahil olduktan birkaç dakika sonra konuşmasına ara verdi ve beni göstererek, "Aramıza Sean Connery de katılmış bulunuyor," dedi. Arkadaşlarla, Haringey'deki Kaktüs Bar'a gitmiştik. Bir İngiliz topluluğu canlı müzik yapıyordu. İçeri girmemizin üzerinden çok geçmeden müzik durdu ve müzisyenlerden biri beni göstererek, "Hoşgeldin Sean Connery!" dedi. Bir gece geç vakit metroyla eve dönüyordum. Bir yaş günü partisinden çıkmış kadınlı erkekli neşeli bir topluluk etrafımı çevirdi. Yaş gününü kutladıkları kadını gösteriyorlardı hep birlikte. Ben "Sean Connery"mişim ya, bu kadını doğum günü hediyesi olarak onu öpecekmişim. İsteneni yaptım. Londra'da her yaz yapılan ve yaklaşık elli bin kişinin katıldığı *Gay Pride*'ın bitim noktası olan Finsbury Park'ın kapısında Haringey Solidarity Grubu'nun bildirisini dağıtıyor, bir yandan da dev çadırlardaki müzik ve dans eğlencesine bedava katılmanın yollarını arıyordum. Giriş 10 pounddu ve benim o parayı vermeye hiç niyetim yoktu. Sonunda parkın yanına kalas dayayan bazı Somalilileri rehber alarak girdim içeri. Dev çadırlardan birine yaklaşırken siyahlı beyazlı on kadar kızın, kollarını açmış bana doğru koştuklarını gördüm. Gelip sarıldılar ve öpmeye

başladılar beni, "Sean Connery" diyerek. Sonra da tek tek hatıra fotoğrafı çektirdiler sarılarak. Beni neredeyse gerçekten "Sean Connery" olduğuma inandıracak en ilginç olay ise şu: Bir gece geç vakit eve gidiyordum. Duraktan otobüse binecektim ama durağa varmama daha elli metre varken otobüs yanımdan geçti. Koşsam yetişemezdim. Bu İngiltere'nin şoförleri de öyle disiplinlidir ki, durakta birkaç saniye durup koşarak yetişmeye çalışan yolcuyu beklemezler. Yine de koşmayı denedim. Ama o ne? Otobüs daha durağa varmadan zınk diye durdu ve beni bekledi. Koşup atladım ön taraftan. Şoför, ben binince başıyla selamladı. "Seni neden aldım biliyor musun?" dedi. "Tıpkı Sean Connery'ye benziyorsun da ondan."

"*Yes, everybody says that...*"

* * *

Hollandalı anarşist arkadaşımız Karl Max, ölmeden önce geldiği son *Anarchist Bookfair*'de yanında bir de tişört getirip bize hediye etmişti. Türk ve Kürt vicdani redcilerinin Hollandalılarla birlikte ürettiği bir tişörtü bu. Tişörtün ön kısmında, vicdani redcilerin sembolü kırık tüfek ve güvercin resmi vardı ve şu Felemenkçe slogan yer alıyordu: *Ga niet in het leger*. Arka tarafında ise, yine kırık tüfek ve güvercin resmiyle birlikte şöyle yazıyordu: *Asiel veer Turkse en Koerdische dienstweigeraars*. Sanırım bu slogan, Türk ve Kürt vicdani redcileri için sığınma hakkı talep ediyordu. Giyile giyile iyice solmuş ve koltukaltları yırtılmış bu tişörtü hâlâ muhafaza ederim.

Pasifist Osman Murat Ülke, iddia ettiğimin tersine, pasifizmin hiç de boyun eğiş anlamına gelmediğini kendi pratiğiyle kanıtlamıştı. Vicdani redci Osman Murat Ülke için açtığımız destek kampanyası sırasında, hapiste olmadığı nadir anlarından birini yakalayıp bunu telefonda kendisine de söylemiş ve yanlışımı açıkça kabul etmiştim.

Hem de esaslı direniş yollarından biriydi pasifizm ve onun türevlerinden sayılabilecek vicdani red. İşte bunun en iyi kanıtı, Osman Murat Ülke'nin verdiği mücadeleydi. Tek başına bir birey olan Osman'la koca Türk ordusu ve askerî hukuku ara-

sındaki mücadele, oldukça acılı ve ironik bir seyir izliyordu. Osman, askerî makamlar tarafından askere alınıyor, sevk edildiği askerî birlikte vicdani redci olduğunu açıkça beyan ediyor, silah kullanmayı ve üniforma giymeyi reddediyordu. Bunun üzerine askerî makamlar Osman'ı, disiplin suçu işlemekten askerî mahkemeye sevk ediyordu. Askerî mahkeme, Osman'a disiplin ihlalinden dolayı altı ay ceza veriyordu. Bu altı ayın yarısını yatan Osman, infaz yasası gereğince tahliye ediliyor ve cezaevi kapısından alınıp yeniden askere gönderiliyordu. Aynı şey bir kez daha tekrarlanıyordu: Red-hapis-askerlik-red kısır döngüsü. Gerçekten hayranlık verici bir direniş ve iradeydi Osman'ınki.

Çeşitli yerlerde Osman'ı destekleme kampanyaları açılmıştı. Biz de, böylesi bir kampanyayı, zorunlu askerliğe karşı bir kampanyanın temel taşı olarak ele almaya karar verdik. Tayyar Öztürk ve İlhan'ın tanıdığı Demet gibi arkadaşların da katılımıyla bir Zorunlu Askerliğe Karşı Kampanya (ZAK) örgütlenmesine giriştik. HSG'de fotokopi yoluyla bastığımız *Firari* adlı bir yayın organı da vardı. İngiliz anarşistlerinden ve pasifistlerinden de maddi ve manevi destek alıyorduk. Kampanya, 1997 yılının Şubat ayında başlamıştı.

ZAK kampanyası, Türkiyeli genç sığınmacılar arasında da, çok aktif olmasa da bir destek buldu. Türkiye'de 250 bin civarında yoklama kaçağı vardı. Gereksiz ve acı dolu bir külfeti boşuna çekmek istemeyen birçok genç insan, askere gitmemenin yolunu arıyordu. Bunların en uyanık olanları kapağı ülke dışına atıyor, hatta siyasi iltica talebinde bulunuyordu. Askerliğin reddi ya da vicdani red, Avrupa ülkelerinde henüz iltica nedeni kabul edilmiyordu. İngiltere de, Birinci Dünya Savaşı'nda kurşuna dizdiği binlerce vicdani redciden özür dilercesine, 1990'lı yıllarda, Londra'da gözleri bağlı kurşuna dizilen bir asker heykeli dikmesine rağmen henüz hazır değildi vicdani reddi bir iltica gerekçesi olarak kabul etmeye. Avrupa'da bu, Karl Max'ın tişörtünde görüldüğü gibi, bir mücadele konusuydu. İltica eden gençler arasında, vicdani reddi gerekçe olarak ileri sürenler de bulunuyordu.

Avrupa'ya iltica edip, zaman içinde ekonomik durumlarını düzelten orta yaşa gelmiş sığınmacılar işin kolayına kaçıp paralı askerlik yoluna gidiyordu. Özellikle Kürt savaşının sürdüğü koşullarda orduya verilen her kuruşun mermiye ve silaha dönüştüğünü bile bile böyle bir bireysel kurtuluş yoluna sapmanın ne kadar vicdani bir tavır olduğu elbette tartışılır, tartışılmalıdır ama bu insanları da çok katı bir şekilde suçlamak içimden gelmiyor doğrusu. Ordu ve devlet, yasalarıyla ve egemen düzeniyle öyle bir köşeye sıkıştırıyordu ki, insanlar çaresizce ve aslında vicdani olmadığını bile bile bu yolu seçmek zorunda kalıyordu. Türkiye'ye gidecek, yakınlarını ziyaret edeceklerdi, bu diyeti ödemedikleri sürece kapılar onlara kapalıydı.

Öte yandan, olayın en ironik boyutu, "kahraman" ordumuzun ve onun kahramanlık edebiyatının, marklar, sterlinler, eurolar karşısında, herkesin gözü önünde nasıl eriyip yok olduğunun görülmesiydi. Ordu ve devlet, paralı askerlik uygulamasıyla, dünyanın en oportünist kurumları olduklarını açıkça ortaya koyuyorlardı. Buna rağmen "kahraman ordumuz" edebiyatına hâlâ inanıp ölüme koşan saflara sadece acımak geliyordu insanın içinden. Bir yandan para karşılığında askerlikten muaf tutarken, bir yandan da vatan, millet ve kahramanlık edebiyatını sürdüren ordunun tutumu, eşini gözünün önünde aldatırken ona hâlâ sevgi, aşk ve fedakârlık sözcükleri mırıldanan kadın ya da erkeklerden gerçekten farklı değildi. Hatta, ölümle oynayan bir makine olduğu için daha da korkunçtu.

O günlerde, *squat* alanında uzmanlaşmış anarşistler, Finsbury Park yakınlarındaki Brownswood Library'i işgal etmişlerdi. Hackney'in *squat*'çı grubu, bu işin profesyoneliydi. İçlerinden Rob, Nick ve Big John'u iyi tanırdım. Kızıl, kıvırcık saçlı Rob, her yürüyüşe bisikletiyle katılır, sessiz sedasız ve tek başına bu görevini yerine getirdikten sonra, yeni *squat* evleri bulmak üzere Hackney civarındaki keşif gezilerine çıkardı. Minibüsüyle taşıdığı aletleriyle *squat* evlerinde elektronik ve *punk* müzik örgütlemekte uzmanlaşmış Nick, tipiyle, yürüyüşüyle, giyimi ve konuşmasıyla 19. yüzyıl haydutlarını hatırlatırdı insana. Big John, Amerikan güreşine çıkan pazılı elemanlar kadar

iriyarı, koca bıyıklı bir arkadaştı. *Underground* bir yayınevi vardı. Aynı zamanda anarşist rozetler, tişörtler üretirdi. Hackney *squat*'çıları, müthiş bir koku alma yetisine sahipti. Onlar, hangi evin boş ve işgal edilmesi gerektiğini anında saptar ve kendi yöntemleriyle içeri girip *squat*'ı başlatırlardı. Hackney Belediyesi (ve tabii diğerleri de) parasızlık gerekçesiyle kısıntıya gidince, bu tür kısıntıların ilk kurbanları kütüphaneler ve sığınmacılara yardımcı olan *advice* (danışma) büroları olurdu. Bu kütüphane ve büroların çalışanları, kapının önüne konmamak için *Save our library!* ve *Save our advice bureau!* kampanyaları açarlar, bu kampanyalar anarşistler, komünistler ve radikaller tarafından desteklenir, sonunda belediyenin dediği olur ve bu tür yerler arka arkaya kapanırdı. Bu aşamadan sonra *squat* ekibi faaliyete geçer ve bu tür yerleri işgal ederdi. İşte Brownswood Library de, bu tür yerlerin en kocamanlarından biriydi. Sıkışılırsa dört yüz kişiye konser verilebilecek bir salonu, ayrıca birçok odası vardı. Kenarlardaki kitap raflarında hâlâ çok sayıda kitap bulunuyordu. Salonda, evsizlerin uyuduğu uyku tulumları ve sünger yataklar göze çarpıyordu. Burada, Marksistlerin, "anarşistlerin pis ve bitli" olduğu iddialarını doğrulayacak her şey mevcuttu. Yerlerde teneke bira kutuları, sigaralar, küller, her türlü çöplük vardı. Tuvalet girilmeyecek kadar pisti. Bunun üzerinde düşünmek gerekir, neden böyle oluyor diye (son zamanlarda gördüğüm *squat*'larda temizlik ve düzen yönünden çok olumlu gelişmelere tanık olduğumu belirteyim bu arada). Tamam, burjuva düzeninin steril görünümlerine ve değerlerine karşıyız ama bunun karşıtı pislik midir? Bununla, sadece ve sadece burjuvazinin, kendi para düzeninin girmediği yerde pislik ve ihmal olacağı iddiasını kanıtlamış olmuyor muyuz? Evet, buralarda ücretli işçi çalıştırılmıyordu, anarşistler işçi çalıştırmayı, dolayısıyla sömürmeyi reddediyorlardı, bu doğru bir yaklaşımdı ama işçi sömürüsü olmadan da asgari düzeyde bir temizlik olabileceğini, gönüllü ve nöbetleşe çalışmayla bunun sağlanabileceğini kanıtlamak gerekmez miydi?

Bunun, yemek konusunda bir ölçüde sağlandığını söyleyebilirim. Mutfak kısmının önüne bir kara tahta konmuştu. Bu-

raya kişiler ve gruplar, hangi akşam gönüllü yemek yapacaklarını yazıyor ve yapıyorlardı da. Haftada üç gün yemek çıkıyordu. Yemekler, elbette lokantadakiler kadar mükellef değildi ama tabaklar tepeleme doldurduluyor ve insan karnını tıkabasa doyurabiliyordu. Nerede görülmüş insanın karnını 2 pounda doyurduğu Londra gibi ateş pahası bir yerde. Marketlerde 1 pound olan bira burada da aynı fiyataydı. Anarşistler, aldıkları herhangi bir malzemenin üstüne fiyat eklemeyi ahlaki bulmuyorlardı. Yemekler genellikle vejetaryen oluyordu, et yemek bu çevrede yaygın değildi ama birisi et yemeği yaparsa da kimse neden yapıyorsun demezdi. Çok aykırı bir şey söz konusu değilse anarşist çevrede kimse kimseye herhangi bir müdahalede bulunmaz. Buraya gelip yemek yiyenler arasında, sahipleri tarafından veganlığa alıştırılmış bir köpeğe bile rastladım. Küçükten öyle yetiştirildiği için bu sevimli yaratık sadece önüne konan sebze yemeğini yiyiyor, et verildiği zaman kaçacak delik arıyordu.

İşte bu Brownswood Library *community*'sine biz de dahil olmuştuk ve ZAK kampanyasını buradan yürütüyorduk. Burada müzikli bir gece de düzenledik ZAK kampanyası için. Organizatörümüz, bu konularda deneyimi olan Tayyar Öztürk'tü. Kütüphane dolmuştu o gece. Girişte ayrım yapılmadan sadece 2 pound alınıyordu, böyle bir müzikli gece için hiçbir şey değildi. Öyle konuşma falan yapılmadı. Anarşistlerin bu tür gecelerinde nutuk atılmaz pek, kimse de dinlemeye niyetli değildir zaten. Eski TKP şefi Cavit Baylav yine kemanını kapıp gelmişti. Süleyman Demirel'in viyolonsel çalması kadar tuhaf bir durumdu onunki ama güzeldi. Geçmişte çaldığı "politik müziği" beğenene rastlamamıştım o güne kadar. Yunanlı bir topluluk ve Hamza Irkad yine Akdeniz'den esintiler getirmiş, yırtık çoraplı, vahşi bakışlı bir kızın solistliğini yaptığı bir *punk* topluluğunun çaldığı gürültülü müzik ancak böyle dengelenebilmişti.

PKK'ya bağlı çalışan *Alternatif* adlı bir derginin etrafında toplanan bir grup bize yerini açmıştı. Çalışmalarımızı burada da sürdürebilir ve fotokopi makinelerini kullanabilirdik. O sırada Türk ordusuyla kıran kırana bir savaş içinde olan PKK'nın bi-

ze kucak açmasında anlaşılmayacak bir şey yoktu. Orduyu zayıflatan her şey onların lehineydi. Hatta, Halkevi'nde rastladığım, PKK'nın basın sorumlularından biri beni ayaküstü Med TV'ye çıkmaya bile davet etmişti. O günlerde Med TV pek popülerdi. Bekaa'da icrai faaliyette bulunan Yalçın Küçük'ün yanı sıra, bütün eski solcular sıra sıra çıkıyordu bu kanala. Görevleri o kadar da zor değildi: "Başkan"ın Bekaa'dan uydu aracılığıyla yaptığı uzun konuşmaları, yüzlerinde, itaatkârlıkla saygı karışımı bir ifadeyle, ses çıkartmadan dinlemek. Bu programlara uydu aracılığıyla katılan bir başka konuk daha vardı: MİT ajanı ve uzmanı Mahir Kaynak. PKK'cılar pek tutmuştu Mahir Kaynak'ı. Çünkü Kaynak, Abdullah Öcalan'ı Türkiye'nin "şans"ı olarak görüyor ve ona her seferinde "Sayın Başkan" diye seslenıyordu. "MİT ajanlarıyla aynı platforma çıkmam," diye yanıt vermiştim PKK sorumlusuna.

PKK'lıların, "Biz de vicdani redciyiz," demelerinin, hatta Almanya kaynaklı bir "Kürt vicdani red" hareketi başlatmalarının bir "takiye" olduğunu biliyorduk elbette. Vicdani reddin milliyeti olmazdı. Eğer bir milliyet adıyla kullanırsan, sadece kendi milliyetinin rakip ordularını ya da tam tersine sadece kendi milliyetinin silahlı güçlerini reddettiğin anlamı çıkardı. Yani, Türk ordusunda asker olmayız ama PKK gerillası olabiliriz ya da Kürtlere ilişkin hiçbir silahlı güçte yer almayız ama başka ordularda görev alabiliriz anlamı çıkardı. Oysa gerçek vicdani red, "haklı savaş" kavramını olduğu gibi, milliyet kavramını da baştan reddetmekle başlardı. Herhangi bir silahlı kuvvete katılmayı reddetmek de mümkündü elbette, o somut durumda bu eylemi yapan kişi bir vicdani red eyleminde bulunmuş olurdu ama felsefi anlamda vicdani redci sayılamazdı. Bütün bunları biliyorduk bilmesine ama o sıra PKK'yla çok keskin bir çatışma içinde olmak ve sunulan bazı olanakları reddetmek de pek işimize gelmemişti. Bunun en önemli nedeni, sunulan olanaklar değil (bu tür şeyleri kendi olanaklarımızla da elde edebiliyorduk), Türk devletine duyduğumuz hınçtı. Galiba biz de, "Düşmanımın düşmanı dostumdur," mantığına epeyce yaklaşmıştık o dönem.

Kampanyanın kendi masrafları o kadar çok değildi aslında ıma Türkiye'den gelen bazı taleplere cevap vermek zorunda kaıyorduk. Ayhan Yerden adlı bir arkadaş asker kaçağıydı ve zor lurumdaydı örneğin. Ülke dışına çıkması gerekiyordu ve bunun çin de para gerekiyordu. O günlerde toplanan paralar daha çok \yhan Yerden içindi. Tayyar Öztürk'ün yaratıcı önerileri oluyorlu kampanyaya mali destek sağlamak için. Örneğin tenis turnu'ası düzenlemek gibi. Turnuvaya katılanlar belli bir miktar para ›deyecekti. Bu paranın bir kısmı birinciye verilecek ödüle harcaıacak, geri kalanı da kampanyanın geliri olacaktı. Tayyar bu turıuvayı örgütledi ve belli bir gelir elde etti. Hackney'de, Türkiyeilerin kurduğu Alcola Tiyatrosu'ndan Cengiz, Tayyar'la alay etniş, vicdani red kampanyasıyla tenis turnuvası ne kadar da birıirine uygun şeyler diye. Bu eleştiri ya da alayın nedenini hâlâ ınlayamamışımdır. Yoksa Cengiz de mi, Türkiyeli solcuların çoıu (hepimiz) gibi tenisi bir "burjuva sporu" olarak görüyordu?

Alternatif dergisinin geniş salonunda bulunduğum bir gün çeri komik ve anakronik görünüşlü bir çift girdi. Yalçın Küçük 'e yazar Bilgesu Erenus'tu bu çift. Bilgesu, başına, üstünde yapna çiçekler takılı, 1930'lardan kalma bir şapka geçirmiş, elleine, dirseklere kadar uzanan eldivenler takmıştı. Yoksullaşmış 'e bu yüzden kafayı oynatmış bir aristokrat kadını canlandıran ›ir filmden çıkıp gelmiş gibiydi. Yalçın Küçük de ondan geri :alır gibi değildi. Adı gibi fizik olarak gerçekten küçük bir inandı. O da eldivenliydi ve deri eldivenlerini elinde tutuyordu.) sıralar hâlâ Bekaa'da ikâmet eden Yalçın Küçük, muhtemeen bir konferans vermek için gelmişti Londra'ya. Konuşmacılan çok bir komedyene benziyordu. Yok, kendisi çok ciddiydi .ma sanki yukarıdan bir kukla oynatıcısı tarafından iplerle çeıiştiriliyormuş izlenimi veren hareketleri ona komik bir görüıüm kazandırıyordu. Bilgesu da, Yalçın Küçük de oraya uzayla meydana gelen bir kaza sonucu düşmüş gibiydiler. Kürtlerle ınlar arasında tuhaf bir tarihî ve kültürel uyuşmazlık var gibiyli. Belki bunu herkes sezinliyordu da o an tanımını yapmaka zorlanıyordu. Bir an Yalçın Küçük'le konuşup konuşmamayı lüşündüm, sonra vazgeçtim.

Vicdani red kampanyasına para toplamak için katıldığımız etkinliklerden biri de Finsbury Park'ta yapılan bir rock konserinde bira satmaktı. O günlerde Ayhan Yerden'in durumunun çok acil olduğuna ilişkin haberler geliyordu. Elimizi çabuk tutup bir an önce ülke dışına çıkması için gereken parayı temin etmeliydik. Bira satış işine ben, Emine ve Iraklı Kürt anarşisti Wulya Barzanci katıldık. İşi bize HSG'den Tony Wood bulmuştu. Festivallerde bira satan bir firma, bu tür etkinliklerde görev alacak personel için devrimci ve anarşistlere de yüzde on kadar bir kontenjan tanıyormuş. Bütün gün bira satacak ve yaklaşık kırkar pound kazanacaktık. Hiç de fena değildi. Hâlâ giydiğim, firma tarafından görevlilere dağıtılan, o günü temsil eden tişörtler geçirdik sırtımıza. Mavi tişörtün üstünde sarı harflerle "Ballygowan" yazılıydı, sanırım bu festivalin adıydı. Tişörtün arkasında ise, festivale katılan sanatçıların ve toplulukların adları diziliydi sırayla: Neil Young, Crazy Horse, The Waterboys, Gary Moore vb... Ben tişörtü yanlışlıkla ters giymiştim. Diğer bira satıcısı gençler benim bir orijinallik yaptığımı sanıp ilgi göstermişlerdi. Ne orijinalliği canım, her zamanki gibi bilmeden ters giymiştim işte. Orijinal bir şey yaptığıma ilişkin iltifatlara aldırmadan tişörtü çıkarıp düzgün haliyle giydim. O gün epeyce para kazanmıştık. Ayhan Yerden müsterih olsundu, yakında yardımına geliyorduk.

Iraklı Kürt anarşisti Wulya, çağdaş bir Robin Hood'du. O, zenginden çalar, fakire dağıtırdı. Bana her gelişinde pahalı bir hediye getirirdi. Bunları "yürüttüğünü" bilirdim. Arkadaşlarını böyle pahalı hediyelerle mutlu etmeyi severdi. Daha da önemlisi, en kritik anlarda yoksulun imdadına yetişirdi. Kampanyanın acil paraya mı ihtiyacı vardı? Evindeki zengin cd ve kitap koleksiyonu ne güne duruyordu? O, bunları böyle günler için yürütmüştü. Hiç tereddütsüz bizim kampanyaya açtı evindeki cd ve kitapları. Camden Market'tan bir yer kiraladık. Sabahtan akşama kadar 300 poundluk satış yaptık. Artık gerekli para toplanmıştı Ayhan Yerden için. Emine 750 poundu acilen Ayhan Yerden'in verdiği adrese posta havalesi yoluyla gönderdi. Artık içimiz rahattı.

Sonucu hemen burada söyleyeyim: Ayhan Yerden kampanyayı dolandırdı. Acilen ülke dışına çıkması amacıyla yolladığımız kampanyanın parasıyla, kayınpederiyle ortak bir fotoğrafçı dükkânı açtı ve bizimle bağlantıyı kesti. Türkiye anarşist çevresine bu durumu duyurduğumuz zaman, "borcunu" inkâr etmedi ama ödemedi de. Anarşizmin, insan doğasının iyiliğine ilişkin varsayımı belki bu doğayı yozlaştırmak yerine, sağlamlaştıran bir sosyal ortam söz konusu olduğunda doğruydu ama şu kapitalizm bataklığında hiç de gerçekçi değildi.

Söz insan doğasından açılmışken, Londra'daki sığınmacılar topluluğumuz içinde meydana gelen trajik bir olayı da burada anlatsam iyi olacak. Daha önce, bizim Pazarcıklı Mustafa'dan ve karısı Aliye'den, Mustafa'nın çok çekindiği, bir cinayet dolayısıyla içeride yatan ağabeyinden söz etmiştim. Gerçi eski ziyaretlerin sıklığında bir tavsama olmuştu ama ara sıra yine görüştüğümüz oluyordu bu aileyle. Mustafa da diğer sığınmacılar gibi, çalıştığı parayla, hapisteki ağabeyine gönderdiklerinden geri kalanla bir bakkal dükkânı açma peşindeydi. İşte o günlerde, Mustafa'nın çok çekindiği içerideki ağabeyinin tahliye olup kaçak yollardan Londra'ya geldiğini ve Mustafa'nın evine yerleştiğini duyduk. Mustafa'nın ağabeyinin karısı ve iki yetişkin kızı da Londra'da sığınmacı olarak gelmişti daha önceki yıllarda. İşin karmaşık tarafı, öğrendiğimize göre, adamın karısı, kocasından boşanmış ve adamın yeniden birleşme yönündeki bütün ısrarlarına rağmen bunu kabul etmiyormuş. İşte Mustafa'nın ağabeyinin yemeyip içmeyip kaçak yollardan gelmesinin esas sebebi de "birleşmeyi" ne pahasına olursa olsun gerçekleştirmekmiş. Eyvah ki eyvah!

Ağabeyi ile Mustafa'nın evinde karşılaştım. Sarı gözlerindeki uğursuz parıltılar acımasız bir insan olduğunu daha ilk bakışta ele veriyordu. Peşin hükümlü olmayı sevmem ama onu gördüğüm an, "katil ruhlu" diye bir şeyin o kadar da gerçekdışı bir şey olmadığını düşündüğümü hatırlıyorum. Evin baş köşesine geçip oturmuştu. "Aydınlık hareketi"nin taraftarı olduğu konuşmalarından anlaşılıyordu. Cinayetine siyasi bir görünüm kazandırmaya çalışıyordu. Beni düşmanca nazarlarla süz-

dükten sonra, "Stalin'i sorgulayan"lardan hesap sorulacağını söyledi enikonu tehditkâr bir havada. Mustafa kadar iyi bir insanın böyle birisiyle kardeş olduğunu tahayyül etmek bile zordu. Tartışmaya girmedim, çünkü tartışılacak bir şey yoktu. Zaten adam da oralarda değildi. İşi gücü çevresine güç gösterisinde bulunmak, özellikle kardeşi Mustafa'yı otoritesi altında tutmaktı. Mustafa, ağabeyine hizmette kusur etmemek için koşturup duruyor, buna rağmen ikide bir azar işitiyordu ondan.

Derken azametli ağabey sadede geldi. Bize değil de, çevresindeki görünmeyen birilerine söylermiş gibi, karısıyla ne pahasına olursa olsun yeniden birleşeceğini beyan etti. Evet, gerekirse zorla yapacaktı bunu. Sorunu "kadın" değildi, Paris üzerinden gelmişti buraya. Ne kızlar görmüştü, manken gibi. Onun derdi bu değildi. Ailesiyle bir arada yaşamak istiyordu, kızlarını kendi yetiştirmek istiyordu. "O kadın" aklını başına toplasa iyi ederdi. Aksi halde başına gelecekleri düşünmeliydi. Bütün bu tehditlere rağmen olacakları öngörememiştim.

Evet, olanlar oldu. Bundan sonrası başkalarından duyduklarım. Mustafa'nın ağabeyi, karısıyla çeşitli görüşmeler yapıyor. Her seferinde red cevabı alıyor. Bunun üzerine karısına son bir ziyaret yapmak istiyor. Bir gece vakti, yanına "Aydınlıkçı"lardan birkaç Pazarcıklıyı daha alıp kadının kızlarıyla birlikte yaşadığı eve gidiyor. Aynı konuşmalar, aynı ısrar ve aynı red cevabı. "Peki sen bilirsin," diyor adam. Sonra diğer Pazarcıklılara dönüp, "Siz gidin, geç oldu, ben de biraz daha oturur kalkarım," diyor. Tıpış tıpış gidiyor diğerleri hiçbir şeyden kuşkulanmadan. Onlar gittikten sonra bir süre daha öylece oturan adam kalkıyor, gidip evin tüm ışıklarını söndürüyor ve beline sakladığı bıçağı çekip karısına girişiyor. O sırada uyumakta olan yetişkin kızlar annelerinin feryadına yetişiyor. Araya giriyorlar, onlar da bıçak darbeleri alıyor o karanlıkta. Kadın otuz kadar bıçak darbesiyle kanlar içinde yere seriliyor. Adam, karısını öldü sanıp evden kaçıyor.

Kadın ölmedi, onca bıçak darbesine rağmen kurtuldu. Adam polis tarafından yakalandı. Öyle sanıyorum ki, planlı öldürmeye teşebbüsten hâlâ içeride. Gerçekten "katil ruhu" diye bir şey

var mı? Bilmiyorum, gerçekten bilemiyorum. Ama ben o sarı gözleri gördüm!

* * *

1997 yılında, Mayıs'ın ilk haftası İngiltere'de genel seçimler yapıldı ve *Tory*'ler, yani Conservative Party, on sekiz yıl boyunca elinde tuttuğu iktidarını kaybetti, yerine, *New Labour* sloganıyla İngiliz seçmenine, medyasına ve burjuvazisine güven veren genç lider Tony Blair'in yönetimindeki Labour Party iktidara geldi.

İngiltere'de dar bir bölgeye dayanan iki partili seçim sistemi vardır. Yani sistem iki büyük partinin görev değişimine göre ayarlanmıştır. Tek parti sistemine oldukça yaklaşan bir sistemdir bu. Bir parti iktidarı ele geçirdi mi, en az üç devre, yani on beş yıl yönetimde kalmadan kolay kolay bırakmaz iktidarı. Ancak dördüncü devrede, eğer çok yıpranmışsa iktidarı rakibine bırakması söz konusu olabilir. Bu sistem, diğer küçük partilere yer vermediği gibi, üçüncü bir büyük partiye, örneğin Liberal Party'ye de pek fırsat tanımaz. Ancak iki büyük partiden biri iyice çökecektir ki, üçüncü bir parti ikinci partinin yerine geçebilsin. Bu seçim sistemi dolayısıyla, solun en güçlü partisi SWP bile seçimlere giremez. Dar bölgede kazanma şansı yüzde sıfır olan adayların yüksek adaylık paralarını ödemesi gerçekten de mantıksızdır. Belki biraz da bu yüzden, İngiliz sol partileri Labour Party'nin peşinden ayrılamazlar, bütün keskin söylemlerine rağmen seçim zamanı gelince taraftarlarına Labour Party'ye oy vermelerini salık verirler. Hele buna bir de keskin *Tory* düşmanlığını eklerseniz, solun bütün oylarının Labour'un çantasında keklik olduğunu tahmin etmek zor değildir. Bu seçimde de aynısı olmuş, *Socialist Worker* gazetesi bütün taraftar ve üyelerini sandık başına koşmaya ve Labour'a oy vermeye çağırmıştı.

O günlerde, Tottenham'da bir *pita bread* fabrikasında vahşi bir grev çıkmıştı. Yani yasadışı, kendiliğinden ortaya çıkmış bir grev. Yasadışıydı, çünkü bu fabrikada çalışan elli kadar işçinin neredeyse tamamı kaçak çalışan göçmenlerden oluşuyordu.

Çoğu Somalili ya da Afrika ülkelerinden gelmiş kadınlı erkekli sığınmacılardı. Fabrika deyince de aklınıza öyle büyük bir şey gelmesin. O tür, bacalarından dumanlar yükselen, gökyüzüne üçgenler çizen eski fabrikaları çok az görürsünüz İngiltere'de, hatta tüm Avrupa'da. Fabrika, bir apartmanın *basement* denen bodrum katından ibaretti. Buraya tıkıştırılan elli kadar işçi, *pita* denen, arasına döner ya da peynir konup yenebilecek çift katlı ekmeklerden üretiyordu. Vahşi grevin nedeni, düşük ücretlerin artırılması ve çalışma koşullarının düzeltilmesi talebiydi.

Bu grevi desteklemeye gitmiştik biz de HSG olarak. Özellikle benle Steve Gardner, her sabah, grevcilerin nöbet tuttuğu, fabrikanın bulunduğu sokağa gidiyorduk. Diğer Troçkist gruplar ve tabii en başta SWP de bu nöbetlerde bulunuyordu. Meğer bir gün önce seçim olmuş ve *Tory*'ler devrilip yerine Labour Party geçmiş. On sekiz yıllık muhafazakâr bir yönetimin devrilmesi elbette sevindiriciydi ama olayı çok fazla abartmanın da âlemi yoktu. Sistem açısından bakacak olursanız bu, yıprananla yıpranmayanın yer değiştirmesi ve sonuç olarak aynı berbat düzenin bu sefer Labour aracılığıyla sürdürülmesiydi. Üstelik, Labour'un dişleri, *Tory*'lerinki gibi dökülmemişti, etinize rahatlıkla gömülebilirdi.

Ne var ki, İngiliz solcuları, özellikle SWP'liler büyük bir zafer sarhoşluğu, hatta bu "zafer"in doğrudan kendilerine ait olduğu gibi bir illüzyon içindeydiler. O sabah nöbet yerine gelen bir SWP'linin bağırarak zaferi ilan edişine gözlerimle ve kulaklarımla tanık oldum. Yüksek sesle bağırıyordu SWP'li. "İşçi sınıfının zaferidir bu," diyordu. "İşçi sınıfının zaferini kutlayalım arkadaşlar." Steve Gardner'la birbirimize bakıp gülümsemiştik.

Haklı bir gülümsemeydi bu. Haklılığının ortaya çıkması için de fazla beklemek gerekmemişti zaten. Labour, *Tory*'lerden devraldığı köhnemiş çarkı daha hızlı ve daha acımasızca döndürmekte bir an bile gecikmemişti. *New Labour*, genç ve dinamik panter olarak halkın etine pençelerini ve dişlerini geçirivermişti iktidara gelir gelmez. Bir ay sonraki *Socialist Worker* gazetesinin şu ağlayan başlığını okumak gerçekten ibret vericiydi: "Biz Labour'a bunun için oy vermemiştik."

* * *

1997 yılının sonlarına doğru, HSG'den Steve Gardner, Londra'nın dışında, Farnborough denen yerde, Copex adlı firmanın büyük bir silah fuarı açacağını ve serginin CAAT (Campaign Against Arm Trade) tarafından protesto edileceğini söyleyince, ZAK kampanyası olarak bu protestoya katılmaya karar verdik. Söylendiğine göre, fuarda elektrikli cop gibi işkence aletleri de sergileniyormuş ve Türk genelkurmayı ile emniyetinden eksperler de fuarda hazır bulunacakmış. Protestoya PKK taraftarlarının da katılacağını duymuştuk.

Biz CAAT'nin kiraladığı otobüsle gittik. PKK taraftarları da üç otobüs dolusu gelmişlerdi. Her zaman olduğu gibi yerel kıyafetler giymiş kadınlar ön plandaydı. Fuara giden yol bloke edildi ama İngiliz polisi işin kolayını önceden düşünmüş ve fuarın ziyaretçileri için arka taraftan başka bir yol ayarlamıştı. O yolu da kapatmaya teşebbüs ettik ama polis tarafından engellendik. Protestocular arasında, Yunan bayrağı taşıyan bir Yunan milliyetçisi de vardı. Hiçbir ulusal bayrakla yan yana gelmeyeceğimiz gibi, Yunan ulusal bayrağıyla da gelmezdik. Bu yüzden, Yunan bayrağının dolandığı yerlerden uzak durmaya özen gösterdik.

Osman Murat Ülke bir kere daha tutuklanmıştı. ZAK kampanyası olarak derhal harekete geçtik. *Firari* bülteninde Osman'ın mahkemedeki savunmalarını yayımladık. Bunlarla da yetinmeyip Türkiye Konsolosluğu'nun önünde bir protesto gösterisi düzenlemeye karar verdik. Aslında tam önünde değil. Çünkü sokağa girilemiyordu. Ana caddeye açılan sokağın köşesinde düzenledik gösteriyi. Bu daha iyiydi. Çünkü ana caddeden daha çok gelip geçen vardı. İngilizce kaleme alınmış bildirilerimizi gelip geçenlere dağıtabilirdik. Gösteride otuz kişi kadar vardı. Hackney *squat*'çıları, HSG ve War Resisters International destek vermişti. HSG ile WRI flamalarını da getirmişti. Osman Murat Ülke'nin dergilerde çıkmış resmini bir pankarta yapıştırmıştık. Bu en tanınmış fotoğrafında Osman, kucağında siyah bir çocuk tutuyordu. Pankartta şunlar yazıyordu:

"Freedom for Conscientious Objection Osman Murat Ülke – The Campaign Compulsory Military Service in Turkey (ZAK)"

Bunları bu kadar ayrıntılı hatırlamamın nedeni, bu gösterinin fotoğraflarının hâlâ bende ve şu anda yazarken önümde olmasıdır. Bu büyük boy fotoğrafları çekip bize veren, HSG'nin üstündeki çekme katta ofisi bulunan Bülent Bey'di. Bülent Bey'i, HSG'ye ara sıra yaptığı kısa ziyaretlerden tanıyorduk. Orta yaşlarda, oldukça şişman bir adamdı. Sohbet sırasında, İngiltere'deki Troçkist partilerden birine üye olduğunu söylemişti. Daha sonra bir başka sohbette, Britanya'nın geleneksel Stalinist partisi Büyük Britanya Komünist Partisi'ne üye olduğunu söyleyince içimden, "Palavracının biri bu herhalde," diye düşünmüştüm. Sanki bu tür şeyler söyleyerek bizim gözümüze girmeye çalışıyor gibi bir hali vardı. Anarşist olduğumuzu da tam olarak algılayamamıştı sanırım. Sol söylemleri de biraz yapay bir izlenim veriyordu.

Bülent Bey'in ne iş yaptığını da tam anlayamamıştım. Avukat olduğunu söylüyordu. İngiltere'de bireysel avukatlık büroları pek görülmez. Avukatlar bir araya gelir ve bir firma gibi çalışır. Demek Bülent Bey "Türk usulü" bir avukattı. Otuz yılı aşkın bir zamandır İngiltere'de yaşadığını ve Kıbrıslı Türk bir kadınla evli olduğunu söylemişti bize.

Bülent Bey'i ziyarete gelip, onu bulamayınca HSG'de soluklanan bazı iltica gençlerle ve kadınlarla da tanışmıştık. Bülent Bey'in müvekkilleri daha çok DHKP-C çevresindendi. Anlattıklarına göre, onlara iltica davalarında yardımcı oluyordu. Zaman zaman Bülent Bey'in bürosuna da çıkardım, HSG'nin bülten, duyuru ve çağrılarını vermek için. Masasının arkasında koca bir DHKP-C bayrağı asılıydı. Bir avukatın, müvekkillerinin dahil olduğu örgütü böylesine aleni benimsemesi ve ilan etmesi tuhafıma gitmişti. Bir gün yine bülten vermeye yukarı çıktığımda, Bülent Bey benim yardımıma ihtiyaç duyduğunu belirtti. "Elimden gelecek bir şeyse tabii ki," dedim. "Alevi ilticacı arkadaşlarla ilgili bir rapor hazırlıyoruz da Home Office'e," dedi. "Bu raporun yazılmasında bize yardımcı olmanızı rica edecektim." Yerimde donup kaldım. Home Office, İngiliz hükümetinin

İçişleri Bakanlığı'ydı. Yani İngiltere'nin polis bakanlığı. Bir saniyelik bir duraklamadan sonra, "Hiçbir polis örgütüne rapor yazmayız ve yardımcı olmayız," sözleri kendiliğinden çıkıverdi ağzımdan. Bülent Bey'in yüzünden bir saniye içinde bir gölge geçtiğini fark ettim ama ben de orada daha fazla durmadım zaten.

İşte aynı Bülent Bey, bizim Türkiye Konsolosluğu önündeki gösterimize büyük bir gayretle katılmış, yanında getirdiği fotoğraf makinesiyle fotoğraflarımızı çekmiş ve daha sonra bunları bize de takdim etmişti. Aynı fotoğrafların İngiliz ve Türk makamlarına da takdim edildiğinden haberimiz yoktu tabii ki o sırada.

Özellikle ZAK kampanyası ile ilgili olarak çıkardığımız *Firari* adlı bültenin fotokopiyle çoğaltılması için her an gelip gitmek durumunda olduğumuzdan HSG'liler bize de bir anahtar vermişti. Günün birinde, HSG'li Tony Wood bize bir telefon faturası gösterdi. 75 poundluk bir faturaydı bu ve HSG için oldukça kabarık bir tutardı. Daha da garibi, bu kabarık tutara yol açan konuşmaların çoğu Türkiye'deki numaralarla yapılmıştı. Bir kısmı da, olacak şey değil ama *sex talk* denilen seks kanallarıyla yapılmıştı. Tony Wood'un kişisel olarak bizden en ufak bir kuşkusu yoktu ama acaba anahtarı verdiğimiz bir arkadaş... Yani en azından durumdan haberdar olmamızı istemişti. Açıkçası şaibe altındaydık. Oturup durumu görüştük aramızda. Ne yapıp edip kendimizi bu şaibeden kurtarmalıydık. Bunun da yolu, telefonun bizim herhangi bir arkadaşımız tarafından kullanılmadığını göstermekti. Zaten anahtarı kimseye vermemiştik, onu fiilen kullanan tek kişi bendim.

Faturada zikredilen Türkiye'deki numaraları arayarak bulabilirdik gerçek faili. Bir plan yaptık. Kadın sesinin daha güven verici olacağını düşünerek numaraları sırasıyla Emine'nin aramasına karar verdik. Emine, numarayı çevirecek, karşıda çıkan kişiye, Londra'daki bir hastanenin tercümanı olarak aradığını, trafik kazası geçiren, kimliği tespit edilemeyen bir kişinin üstünden çıkan bir defterde bu numaranın yazılı olduğunu, Londra'da bir tanıdıkları olup olmadığını soracaktı. Ne yazık ki, bu polisiye yöntemle öğrenmeye çalışacaktık HSG'ye dı-

şarıdan, muhtemelen asma kilidi maymuncukla açarak giren seks düşkünü meçhul beleşçinin kim olduğunu.

Plan başarıyla yürüdü. Aranan ilk numaraya çıkan kişi oldukça kuşkucu ve ketum biriydi. Emine'ye ters yanıtlar vermiş, arayanın kimliğini öğrenmeye çalışmıştı. Aranan ikinci numara ise oldukça iyi niyetli ve saf bir dükkân sahibiydi. Evet, Londra'da bir tanıdığı vardı ama Rıdvan Bey şu anda İstanbul'da bulunuyordu, hatta dün buradaydı. Demek Rıdvan Bey! Bülent Bey'in o günlerde Türkiye'de olduğunu biliyorduk. Acaba değişik isim kullanıyor olabilir miydi? Ertesi gün bir polisiye yönteme daha başvurup Bülent Bey'in binanın girişinde bulunan posta kutusuna girdik. Evet, şimdi her şey anlaşılmıştı. Posta kutusunda Rıdvan Bey adına gelen mektuplar da vardı.

Durumu derhal Tony Wood'a bildirdik. HSG'ye giren kişi "Bülent Bey"di. Omuzlarımızdan büyük bir yük kalkmış, rahatlamıştık. Ertesi gün öğleye doğru evin telefonu çaldı. "Bülent Bey"in sesini anında tanıdım. "Sayın Emine Özkaya" ile görüşmek istiyordu. Kendisinden henüz kuşkulanmadığımız günlerde, benim yanımda istemişti Emine'nin telefonunu. Akademik bir konuda kendisine bir şey danışmaktı bahanesi. Hiç uzatmadım. "Emine şu anda burada yok Rıdvan Bey," dedim. Telefonun öbür ucunda soluğunun kesildiğini ben bile fark ettim. "Ne Rıdvan Bey'i, benim adım Bülent," dedi. "Bakın Rıdvan Bey," dedim. "Hangi adınızın gerçek olduğunu bilmiyoruz ama değişik adlar kullandığınız kesin. Nedir amacınız ve nereye çalışıyorsunuz?" Önce kekeledi, sonra tehditkâr bir hal aldı sesi. Bizi binadan attıracakmış falan. Herhalde o bizi kuşkuyla karşılayan kişi bunun suç ortaklarındandı. Londra'dan telefonla arayıp bir soruşturma yapıldığını Rıdvan Bülent Bey'e o bildirmiş olmalıydı. Bunu öğrenen Rıdvan Bülent Bey apar topar Londra'ya gelmişti. Marifetini en iyi, onu işleyen bilir. Soruşturmanın HSG'den yürütüldüğünü hemen anlamıştı. Kimdi bu "bayan"? HSG'de Türkçe konuşan "bayan", Emine'den başkası olamazdı. Onunla hemen sıcak temas kurmalıydı. Rıdvan Bülent Bey'e, birazdan HSG'ye geleceğimi söyledim. Orada yüz yüze görüşsek iyi olacaktı.

Bisiklete atlayıp HSG'nin yolunu tuttum. HSG'nin bir alt katında Aydınlıkçıların Anadolu Kültür Merkezi vardı. Merdivenlerden çıkarken Rıdvan Bülent Bey'in içeride, AKM'nin sorumlusu Gazi ile konuştuğunu gördüm, camlı bölmeden. İçeri girmeyip beklemeyi doğru buldum. Dışarı çıkıp biraz dolaştım ve yeniden geldim yarım saat kadar sonra. AKM'ye girdim. Gazi vardı içeride. "Ne dedi size bu Rıdvan Bülent Bey?" diye sordum Gazi'ye. "Sizden şikâyet etti," dedi. "Sizi binadan attırmak için bize işbirliği önerdi. Ayrıca bizim derneğe üye olmak istedi ve bağış vermeyi teklif etti." "Ne dediniz?" "Kabul etmedik," diye yanıtladı Gazi, "Zaten tuhaf bir adam." "Dahasını söyleyeyim," dedim. "Büyük ihtimalle Türk ve İngiliz makamlarına parça başı iş satan bir ajan."

Yukarı çıktım. Odası kapalıydı. Demek çıkıp gitmişti. Ertesi gün öğleye doğru HSG'ye gittiğimde beni bile şaşırtan bir sürprizle karşılaştım. Rıdvan Bülent Bey, palas pandıras taşınmıştı HSG'nin üstünden. Kim bilir, belki de gece yarısı gerçekleştirmişti bunu. Şefleri böyle talimat vermiş olabilirdi.

Arkadaşlarla konuşup, Rıdvan Bülent Bey'in durumunu Türkiyeli göçmen derneklerine açıklamaya, bu arada mümkünse onun hakkında daha fazla bilgi toplamaya karar verdik. MLKP'lilerin etkisindeki Göçmen İşçiler Derneği, DHKP-C'lilerin derneği, Kaypakkaya taraftarlarının gittiği Yüz Çiçek Kültür Merkezi ve o zamanlar TKP-İşçinin Sesi örgütünün yönetiminde olan İşçi Birliği örgütlerine gidecektik. Rıdvan Bülent Bey'in ilk ikisiyle temasta olduğunu biliyorduk. Diğerleriyle de görüşmekte fayda vardı, onlara da bulaşmış olabileceğini tahmin ediyorduk.

Önce MLKP'lilerin Göçmen İşçiler Derneği'ne gittim. Uzunca bir kıraathaneyi hatırlatan düzayak derneğin dip taraflarındaki odada kabul etti beni bir dernek yöneticisi. Durumu anlattım. Evet, bana hak veriyordu. Kendileri de Bülent Bey'den enikonu kuşkulanmışlardı. Kuşkularını esas ortaya çıkaran nokta, Bülent Bey'in keskin solcu söylemlerine rağmen aslında bir Türk milliyetçisi olduğunu fark etmeleriydi. Günün birinde Bülent Bey, birkaç arkadaşlarını evine kabul etmiş. Evinin du-

varında kocaman bir Kuzey Kıbrıs bayrağı asılı olduğunu görmüşler ve o günden sonra hep kuşkuyla bakmışlar ona. Peki ama bir ajanın bu kadar salak olması mümkün müydü, yani ofisinin duvarına DHKP-C bayrağı, evinin duvarına Kuzey Kıbrıs bayrağı asacak kadar? Hadi astı diyelim, ajanlık faaliyeti için girdiği bir örgütün mensuplarının bu bayrağı görmesini önlememesi de tuhaftı. Gerçi, HSG'ye girip bol keseden Türkiye'yi ve seks kanallarını araması da bir ajan için az bir gaf değildi.

Göçmen derneklerinin çoğu Hackney'deydi. İkinci durağım, Yüz Çiçek Kültür Merkezi oldu. Toplantılardan aşina olduğum Yusuf'a anlattım durumu. "Biz biliyorduk zaten," dedi. "Hatta diğer derneklere de söylemiştik durumu." "Nereden biliyordunuz peki?" diye sordum. "Yahu nereden olacak, adam bize gelmiş, size üye olayım, fotokopi makinesi veririm, şunu yaparım bunu yaparım diye acayip cazip tekliflerde bulunuyor, anlamamak için salak olmak gerekirdi," dedi Yusuf. "Uyardıklarınız arasında DHKP-C'liler de var mıydı?" diye sordum, "Evet, en başta onları uyardık, çünkü en çok onlara gidip geldiğini biliyorduk," diye yanıtladı beni.

Yolumun üzerinde DHKP-C'lilerin derneği vardı, oraya uğradım. Beni, Demet adlı arkadaşımızın ablasının kocası olan öğretmen karşıladı. Ailecek DHKP-C'liydiler. Demet'ten, bu öğretmenin beni Türkiye'den tanıdığını duymuştum. Brownswood Library'de düzenlediğimiz geceye ailecek gelmişlerdi, orada tanışmıştık. Demet'in ablası da, eniştesi de mensup oldukları örgütün şeklini almışlardı. Asık yüzlü, ketum, kuşkucu, gülmez, konuşmaz, insan kurusu bir hal.

Öğretmen, bir masanın başında, yıllar önce ölmüş ve orada öylece mumyalanmış gibi oturuyordu. En ufak bir tepki, hatta kıpırtı yoktu yüzünde. "Bülent Bey'le ilgili olarak konuşmak istiyorum," dedim. "Hakkında bazı kuşku çekici bilgiler edindik, bunu size de iletelim dedik. Çünkü sizinle de temas halinde." Yok, yüzünde en ufak bir kıpırtı yok. Hatta, Bülent Bey'in onlarla temas halinde olduğunu bile onaylamadı. Sadece "Nedir?" diye sordu mumya. Olayı baştan başlayarak anlattım. HSG'nin telefon faturasının fotokopisini takdim ettim. Bu numarala-

rı daha yakından araştırsalar iyi olurdu. Yani kısacası bu adam bir ajandı ve ajanlığını, HSG'nin üst katındaki ofisini apar topar terk ederek kendisi de tescil etmişti. Yine ne bir yorum, hatta ne bir kıpırtı. Faturanın fotokopisini almakla yetindi sadece. Artık burada yapacak bir şeyim yoktu. Kalktım. Daha sonra ne oldu, ne yaptılar bilmiyorum. "Madame Tussauds'nun Mumyalar Müzesi"ni ikinci kez ziyaret etmeye hiç niyetim yoktu.

Hackney'deki son durağım, TKP-İşçinin Sesi örgütünce yönetilen İşçi Birliği'ydi. İşçi Birliği kapalıydı ne yazık ki. Biraz ileride İşçi Birliği'nin Hackney Belediyesi'nden aldığı yardımla yürüttüğü kütüphane vardı. Belki orada birilerini bulabilirdim. Kütüphanenin kapısını çaldım. Yine öğretmen kılıklı, orta yaşta biri açtı. Kibarca içeri buyur etti beni. Dip taraftaki bir masanın başında daha gençten biri daha oturmaktaydı. Kütüphanenin panjurları nedense kapalı olduğundan içerisi oldukça loştu. "Merhaba, Nihat buralarda mı?" dedim, Londra'da R. Yörükoğlu olarak bilinen Nihat Akseymen'i kastederek. Dipteki masada oturan takım elbiseli genç kalkıp hızla bana doğru yürüdü. "Liderimize, başkan yoldaşa nasıl öyle hitap edersiniz?" diye çıkıştı bana yüksek sesle. Nasıl hitap edecekmişim? Kırk yıllık Nihat Akseymen'e başka türlü nasıl hitap edeceğimi gerçekten bilmiyordum. Öğretmen kılıklı zat da benim kadar şaşkındı aslında. O da bu yüksek dozdaki tapınmaya akıl erdirememiş gibiydi. Başkana ve lidere saygı nutukları atmakta olan gence, "Bana baksana sen," dedim. "Sen daha doğmadan tanırdım ben Nihat'ı, kaç doğumlusun sen?" Duraladı. "1968," dedi. "Ben Nihat'ı 1965 yılından beri tanırım. Senden öğrenecek değilim ona nasıl hitap edeceğimi."

Bunları söyledikten sonra çektim kapıyı çıktım. Zaten bu dernekler kesimine anlatacaklarımı anlatmış, öğreneceklerimi öğrenmiştim. İşçi Birliği de eksik kalsındı.

IV

1997-2000

Dağılma

"Ben tümüyle köksüz biriyim, Fransa'da doğduğumu sanıyorum. Çocukluğumun ilk yılları Rusya'da geçti. Sekiz yaşımdayken Demokratik Alman Cumhuriyeti'ne getirildim. Şimdi Demokratik Alman Cumhuriyeti de yok. Rus muyum, Alman mıyım, Yahudi olmayan bir Yahudi miyim, neyim ben?"

– Tarık Ali, *Ayna Korkusu*

Bazı geceler kendi başıma bisikletle dolaşmaya çıkardım Londra sokaklarında. Uzun, bitmek bilmeyen, sanki dünyanın ötesine uzanan sokaklara. Bir hüzün kaplardı içimi. Sanki bu dünyada yapayalnız kalmışım gibi hissederdim kendimi o yalnız sokaklarda. O çiğ ve sönük, sarıya çalan sokak ışıklarının altında. Tek bir canlıya rastlamazdım neredeyse. İstanbul'da olsanız hiç değilse sokak kedilerine ve köpeklerine rastlardınız. Onlarla arkadaşlık ederdiniz. Arkadaşlık edecek tek bir canlı yoktu buralarda. Gece ile baş başaydınız. Yalnızdınız. Yarın umurunuzda değildi. O an insanların arasında olmak isterdiniz. O yalnız sokaklar vururdu sizi. Göçmen yüreğinizi. Geçmişe giderdim. Sisler içindeki geçmişe. Gençliğimi düşünürdüm. Umut ve coşku dolu olduğum günleri. Coşkumu yitirdim mi diye te-

laşlanırdım. Aşk ve devrim günleri geri gelecek mi? Yeniden o şenlikli devrimci günleri yaşayacak mıyız? Yeniden omuz omuza kol kola olacak mıyız, gözleri pırıl pırıl genç arkadaşlarımızla? Yoksa bitti mi artık? Bisiklet tekerleklerinin ıslak cızırtısı beni yeniden Londra sokaklarına getirirdi. Ne büyük bir ıssızlık diye düşünürdüm soluk ışıklara bakarak. Hayat ne tuhaf. Başlangıç noktasından ne kadar uzak. Ne kadar garip. Ne kadar öksüz. Ne kadar iç acıtıcı. Göçmen yüreğim burulurdu. Pedallara basardım yeniden. Yine de bir evim vardı. Yine de beni bekleyen, sorumluluk duyduğum insanlar vardı.

Her zirveyi bir dağılma izler. Bizim zirvemiz de Emma Goldman'ın yayımlanmasıydı. Ardından dağılma gelecekti.

Metis Yayınları, iki cildi birden çevirtmiş olan Kaos Yayınları'nın birlikte yayımlama önerisini kabul etmişti. Birinci cilt, Metis'in çevirmeni Beril Eyüboğlu'nun çevirisiyle çıkacaktı. İkinci cilt ise, Kaos'un çevirmeni Emine Özkaya'nın çevirisiyle. Her şey bir yana, Emma Goldman'ın bu büyük ve ölümsüz otobiyografisinin Türkçe'de, iki yetkin çevirmenin çevirisiyle tam olarak yayımlanması büyük bir olaydı. Bizim yayın ve çeviri faaliyetlerimizin de doruğuydu.

1997 yılı yaz sonunda Prenses Diana'nın ölümüyle aynı zamana rastlamıştı Emine'nin Camden Town taraflarındaki kadın hosteline çıkışı. Tüm İngilizler sokaklardaydı Prenses Diana'nın cenazesini uğurlamak için. Çoluk çocuk gözyaşı dökülüyordu. Sanki insanlar Prenses Diana ile birlikte kendi zavallı hayatlarına da ağlıyorlardı. Emine tam o günlerde İngiliz pasaportu almıştı. Bu, artık serbestçe Türkiye'ye gidebileceği anlamına geliyordu.

Emine ile ne kadar yakınsak, kadın ve erkek olarak o kadar da uzaklaşmaya başlamıştık. Sanki kardeşleşmek gibi bir şeydi bu. Aramızdaki cinsel yakınlık son bulmaya doğru gidiyordu, bunu hissediyordum. Emine'nin kadın hosteline başvurusu Demet aracılığıyla olmuştu. Demet daha önce başvurmuş ve hostele kabul edilmişti. Emine de onu örnek almıştı. Kadın hostelinde bir süre kalanlara bağımsız ev çıkması olasılığı vardı. Ama bu değildi bence belirleyici olan. Sevgili olarak uzak-

laşmamızın tayin edici etkisi olmuştu Emine'nin bu yönelişinde. Hakan da ayrı bir eve çıkmıştı artık. 1997 sonbaharına girilirken böyle bir dağılma yaşıyorduk işte. 88b Higham Road'da ben, Şermin ve Çapkın kalmıştık sadece. İkisi de dağılmayı hissetmişti sanki. İçlerine kapanmışlardı.

Şermin bir süre sonra öylesine ağır bir şekilde hastalandı ki, az kalsın gidiyordu. O iştahlı Şermin hiçbir şey yemez olmuştu. Bütün gün uyuyor, kalkıp biraz su içiyor, yeniden uyuyordu. Yürüyüşe çıkmak istemiyordu. Gittikçe zayıflıyordu. Böyle bir hafta geçti nerdeyse. Baktım olacak gibi değil, onu bir veterinere götürmeye karar verdim. Ama nasıl, hangi parayla? Neyse ki, yoksulların hayvanları için de bakımevleri vardı. Londra'nın güneyinde, Lewisham'da, bir dönem modellik yapmış zengin bir hayvansever kadının açtığı ve bedava bakım yapılan bir klinik öğrendim. Telefon edip randevu aldım. Kötü günlerin adamı Hakan hemen yetişti imdada. Onunla birlikte götürecektik Şermin'i. Bitkin bir halde bahçede yatan Şermin, Hakan'ı görünce anladı kendi hayrına bir yere götürüleceğini. Canlandı ve son bir gayretle ayağa kalktı. Yolumuz çok uzundu ve şu tesadüfe bakın ki, o gün metro ve otobüs işçilerinin kısmi grevi vardı. Otobüs bulmak bir meseleydi. Neredeyse iki saatte gidebildik kliniğe. İçeri girer girmez attı kendini yere Şermin. Ondan bu kadardı, artık pes ediyordu.

Veteriner kadın, Şermin'in poposuna dereceyi sokup baktı. Ateşi anormal yüksekmiş. Hiç bekletmeden içeri tarafa aldılar. İlk muayeneden sonra kadın gelip bize durumu bildirdi: "Biraz daha gecikseymişsiniz ölüyormuş. Tüm rahmi iltihap toplamış. Derhal ameliyata alacağız. Belki kurtarabiliriz. Siz beklemeyin. Bir hafta kadar burada kalacak."

Şermin'i orada bırakıp döndük. Başarılı bir ameliyat geçirdi. Bir hafta sonra "Anarşist Kemal" adıyla tanınmış arkadaşın arabasıyla almaya gittik. Çünkü hâlâ yürüyemiyormuş. Gerçekten de öyleydi. Hareketleri çok ağırlaşmıştı. İğne ipliğe dönmüştü ama bir kere daha "yırtmıştı"

* * *

Artık yalnız yaşamaya alışmam gerekiyordu. Yalnızlığın da yalnızlığı yani. Gerçi arada bir Emine ile Camden taraflarında buluşup laflıyorduk. Battersea taraflarında İranlı Fareboz'un yardımıyla, İranlıların çalıştırdığı bir pizza dükkânında ilan dağıtma işi bulmuştum. Sabahtan akşama kadar bin kadar ilan dağıtıyor ve 20 pound alıyordum. Bir pizza da hediyesi. İlanların yarısını öğleden sonra saat 2'ye kadar dürüstçe dağıtıyordum, geri kalanını da *paper bank* denen eski gazetelerin atıldığı yerlere atıyordum. Yoksa akşama kadar bin ilanı dağıtmak oldukça zordu. İranlılar iyi çocuklardı. Türkçe bilmediklerini unutup onlara ikide bir Türkçe bir şeyler söylüyordum. Eh onlar da biraz anlıyor gibiydiler. Türkiyeliler İranlılarla çok yakın halklardır. Iraklılarla da öyle.

İşyerine bisikletle gittiğimden dönüşte Camden'a uğruyor, hediye aldığım pizzayı çoğunlukla Emine'ye veriyordum. Camden Kanalı'nın oradaki bir pubda laflıyorduk.

Bu ilan ya da gazete dağıtıcılığı işi sanırım başlı başına anlatılmayı gerektiriyor. Daha önce bu kitabın bir yerinde bunun esprisini de yaptım diye hatırlıyorum. "Bütün arkadaşlarım Türkiye'de gazeteci olmuştu. Ben de Londra'da gazetecilik yaptım." İşte sözünü ettiğim "gazetecilik" buydu.

Afrika'nın en güneyindeki Madagaskar'ın hemen yanı başında Mauritius diye küçük bir ada vardı. "Gazetecilik" yaptığım *Post* gazetesini bu adadan kişiler çıkarıyordu. Haftalık, alelade bir ilan gazetesiydi. Gazetenin dağıtım işini nereden bulduğumu şu anda hatırlayamıyorum. Zaten ilk başta doğrudan gazete ile bağlantım yoktu. Bir şirket üslenmişti dağıtımı. Şirket deyince gözünüzde büyütmeyin. Bir büro ve şirketi yürüten bir baba ile oğlu. Beni işe ilk aldıkları gün bir kenara çekip, "Bak, sana gazete başına 3 peni veriyoruz ama başkalarına söylemeyeceksin," demişler, ben de başımı sallamıştım.

O sırada henüz benden başka dağıtıcı yoktu. Fakat bir süre sonra iki kişi daha aldılar. Biri, benim yaşlarıma yakın, sakallı, ufak tefek, garibân bir Hintli'ydi. Bazen birlikte çıkıyorduk dağıtıma. Sordum, gazete başına 1 peni veriyorlarmış ona. Patronun tembihini "unutup", "Benden duyduğunu söyleme ama

bana gazete başına 3 peni veriyorlar. Git patrondan bunun hesabını sor," dedim. Girip sordu gerçekten. Patron küplere binmiş. "Kim söyledi?" diye sıkıştırmış ama bizim Hintli sıkı durup beni ele vermemiş. Neyse onun ücretini de gazete başına 3 peni yapmak zorunda kaldılar. Ama patronun da bana kötü kötü baktığını fark etmedim değil. Hintli gariban ise sevincinden uçuyor, teşekkür edip duruyordu. *Paper bank* olayından da haberi yoktu üstelik. Büyük bir sadakatle dağıtıp duruyordu gazeteleri. Akşama kadar uğraş didin, eline 15 pound ancak geçiyordu. Ben ise sadece belli ve görünen yerlere yüz adet kadar dağıtıyor, geri kalanı olduğu gibi *paper bank*'e boca ediyordum. Bu yöntemi bizim Hintli'ye de gösterdim ama onun aklı basmadı, yine tüm dürüstlüğüyle dağıtmaya devam etti. Ben onun onda biri kadar çalışıyor, yine de iki misli (30 pound) daha fazla kazanıyordum. İşyerine erken dönmemek için de sağda solda zaman geçiriyordum.

Bir gün Haringey'de gazete dağıtma görevi almıştım. Belli evlerin bahçelerine, geçerken hızla 50 adet kadar attıktan sonra, geri kalanını malum yere boca etmiş ama bu sefer acele edip büroya oldukça erken dönmüştüm. Patron "Ne çabuk döndün, iki saatte bin gazeteyi dağıtman imkânsız," dedi. Dağıttığımı iddia ettim. "Benim evim orada, dur ben bir sorayım, bizim eve bırakılmış mı gazete," diyerek telefona davrandı. "Eyvah bu sefer hapı yuttuk," dedim içimden ama şu şansa bakın ki, adamın karısından gelen yanıt olumluydu. Onların evine gazete bırakılmıştı. Yine dört ayaküstüne düşmüştüm.

Daha sonra "gazeteciliğime" doğrudan *Post* gazetesinin bürosunda devam ettim. Tottenham'daki bu düzayak büroda Emma adlı genç bir Mauritiuslu kadın bulunuyordu. Bana gazeteleri o teslim ediyordu. Gerçi daha sonraları dağıttığım (daha doğrusu attığım) gazete sayısı iyice yüksek boyutlara ulaştığından, bir kamyon, üç bin gazeteyi balyalar halinde cuma sabahı erkenden getirip evimin önüne yığmaya başladı. Evet, tüm hafta sonu dağıtmak üzere tam üç bin gazete. Bunun karşılığında 60 pound alıyordum. Sabah gazeteler bırakılınca, balyaları üçer üçer bisikletin arkasına bağlayıp Middlesex Üniversite-

si'nin yakınlarındaki *paper bank*'e döküyordum. Neredeyse yirmi kadar balya ediyordu bu. Dört, beş sefer yapıyordum. Geri kalan son balyadaki yüz kadar gazeteyi de görünür yerlere dağıtıyordum, Hepsi bu.

Bir gün Emma beni sigaya çekti. Bir kadın, "sakallı bir adamın" gazete balyalarını *paper bank*'e döktüğünü ihbar etmiş. İnkâr ettim tabii ki. Çağırın, kadınla yüzleşelim dedim. İyi bir kadındı Emma. Bir daha olmasın dedi. Bir daha da "olmadı." Başka *paper bank* mı yoktu Londra'da. Mekânımı değiştirdim.

Geri kalan yüz kadar gazeteyi Crouch End taraflarında dağıtıyordum genellikle. Burası en ortalık yerdi. Böylece gazetenin dağıtıldığı izlenimini bırakıyordum. Bir öğle vakti dükkânlara dağıta dağıta gidiyordum gazeteyi. Crouch End'in sonuna doğru, yokuş üzerinde bir sauna vardır. Gazeteyi içeri bırakayım dedim, kapıyı açıp iç kapıya doğru ilerledim ki, ne göreyim! Beyaz hemşire önlüğü giymiş, her renkten, genç, çok güzel ve çok seksi, yirmi kadar genç kadın içeride oturmuş müşteri beklemiyor mu... Önce beni müşteri sanıp şöyle bir baktılar ama sonra "gazeteci" olduğumu anlayıp ellerindeki dergilere döndüler. Şöyle hızla gözden geçirdim içeriyi birkaç saniye içinde. Sarışın, beyaz, siyah, çikolata rengi, Uzak Asyalı, Çinli, Japon, Afrikalı, Latin Amerikalı... Dünyanın her yerinden. Yaşları taş çatlasa yirmi ile yirmi beş arası... İşte "gazeteci"lik hayatımın en büyük deneyimi!.. Kendimi zor attım dışarı.

Bu "gazetecilik" işi altı ay kadar sürdü. Sonunda *Post* gazetesinin sahipleri dağıtımı kendi arabalarıyla yapacaklarını söyleyerek beni ve dağıtım yapan birkaç kişiyi başlarından savdılar.

Konu "dağıtım" işlerinden açılmışken geri kalanları da anlatayım bari. Londra'da birkaç ay sandviç dağıtım işi de yaptım. Londra'ya dil öğrenmeye gelmiş, ancak buranın ağır yaşam koşullarından dolayı gündelik işler yapmak zorunda kalmış iki genç mühendisle tanışmıştım. "Biz sandviç dağıtımcılığı yapıyoruz, gel sen de yaparsın," dediler. Sabahtan öğleye kadar çalışıp yaklaşık 20 pound kazanıyorlarmış. İyi işti doğrusu.

Angel'ın aşağı taraflarında, hangar gibi bir yerdi burası. İngiliz bir patron vardı. Sandviçler, bu hangar gibi yerin hemen al-

tındaki fabrika gibi bir yerde, işçi gibi insanlar tarafından hazırlanıyordu. Dağıtımcı gibi görünen bisikletliler de bu sandviçleri bisikletlerinin arkasına takılı araba gibi şeylere yükleyip *round* denen seferlerine çıkıyorlardı. Bu işte *round* sahibi olmak çok önemliydi. Sandviçler, Holborn'dan Camden'a kadar birçok işyerinde satılıyordu. *Round* sahibinin belli bir hat üzerinde on, on iki kadar işyeri oluyordu. Bu işyerlerinde çalışan memurcukların saat ondan itibaren acıkmaya başlayacakları hesap edilmişti ve bu doğru bir hesaptı. Gerçekten de acıkmaya başlıyorlardı. *Round* sahibi, bu işyerlerine saat ondan itibaren teker teker gidiyor, elinden beslenmeye alışmış ve kendisini dört gözle bekleyen memurcuklara sandviçlerini satıp, bir sonraki işyerine geçiyordu. En geç saat birde *round* tamamlanıyor ve hangar gibi yere geri dönülüyor, hasılat görevli gibi kimselere teslim ediliyor ve hasılatın yüzde onu oracıkta satıcıya ücret olarak veriliyordu. 200 pound satış yaptıysan 20 pound alıyordun. Bazı arabalı satıcılar da vardı. Onlar daha çok işyeri gezebildiklerinden 30, 40 pound kazanıyorlardı. İyi işti vallahi!

Ben ilk başta hemen *round* alamadım. Gerçi hiçbir zaman *round* alamadım ya. "Yardımcı sanatçı" rolünde kaldım sonuna kadar. Mühendis arkadaşlar beni, yanlış hatırlamıyorsam, Hasan adlı, ufak tefek, oldukça kurnaz biri olduğu izlenimi edindiğim gençle tanıştırdılar. Genç dediysem yine otuzlarının ortalarında vardı. Eskiden sola bulaşmış biriydi. Şimdi uzak duruyordu böyle şeylerden. Derdi günü paraydı. O da arabalı satıcılardandı.

Hasan bana gereken saygıyı göstermekle birlikte hemen *round* alamayacağımı söyledi, patron havalarında. Şimdilik gelmeyenlerin boşluklarını dolduracaktım. Kısa sürede fark ettim, patron ve patronun adamı olan Hasan, "boşluk dolduran" benim gibi elemanları her zaman bulunduruyorlardı el altında. Çünkü her gün, gelmeyen birkaç *round*'cu oluyordu mutlaka.

Neyse, o gün de beni gelmeyen birinin *round*'una verdiler. Holborn'un aşağı taraflarında bir yerdi. Acemilikte neler gelmez insanın başına. Daha ilk gün işyerlerindeki memurcuklarına sandviç yetiştirme telaşından bisikletin arkasındaki sandviç

dolu arabayı devirdim. Kibar İngilizler yardım ettiler sandviçleri toplamama, sağolsunlar. Kan ter içinde koşturdum işyerlerine yeniden. Bu sefer hiç de kibar olmayan nankör memurcuklar telefonu açıp patrona şikâyet etmişler beni. Ter kokuyormuşum ve ellerim kirliymiş. İşte onlar için yaptığım fedakârlığa aldığım yanıt buydu! Bir daha sizin için koşturursam iki olsun! Daha ilk günden ihtarı almıştım patrondan.

Bazen işe gitmediğim de oluyordu. *Round* alma umudum olmadığını sezinlediğim için gitmiyordum. Ne var ki "ağabey" patron beni her an gözetliyordu. Bir an da boş bırakmıyordu. Aniden eve telefon açıyor, Thames Nehri'nin öbür yakasında tamamen alakasız bir yer tarif ediyor, oraya gitmemi istiyordu. Bir de gidiyordum ki ne göreyim! Burası da patronun başka bir hangarıymış, merkez hangara göre biraz daha küçük gibi olsa da. Oradan da sandviç dağıtımı yapılıyordu hiç bilmediğim yerlere. Burada *round*'u bulup işyerlerinin sırasını izlemek daha da zordu.

Bu işin en güzel taraflarından biri, satılamayan sandviçlerin hemen orada çalışanlara 10 peniye satılmasıydı. Dönüşte torbamı sandviçlerle, mikayla kaplanmış makarna salatasıyla falan tıkabasa dolduruyordum. İki ay, bu sudan ucuz yiyeceklerle doyurdum karnımı. Ne var ki, burada da mayfavari işler dönüyordu. Burada da *bully* denen kabadayılık olayları göze çarpıyordu. Bu olaylardan biri benim de başıma geldi.

Bir *round*'dan dönmüş, parayı teslim etmiş, ücretimi almış, ucuz sandviç almak üzere sıraya girmiştim. Şimdi tam olarak hatırlamıyorum, kuyrukta beklerken bir olay oldu, birisi kuyruğu mu ihlal etti, yoksa sandviçleri satan adam bana horlayıcı bir laf mı etti, bir münakaşa başladı benimle oradaki görevliler arasında. Bisikletlerin tamirine bakan, boksör burunlu, iriyarı biriyle nerdeyse yumruk yumruğa giriyorduk. Yani şu meşhur "çık dışarı" muhabbeti. Adam iyice yanıma yaklaşıp "Çık dışarı da görüşelim," dedi. Çıkmadım elbette ama altan da almadım. Neyse, oradakiler ayırdılar.

Ne var ki, bisiklet tamircisi kabadayı artık bana takmıştı. Sabahları bisikletleri alırken bana en kötüsünü veriyor ya da sağ-

lam bisiklet kalmadı diyor, durup dururken gelip omuz atıyor, yanıma yaklaşıp kimseye duyurmadan küfür ediyordu.

Sonunda burama geldi. Ya ben bu herifi haklayacaktım ya da o beni. Patronun yardımcısı konumunda olan ve beni yedekte tutup durmadan boş kalan *round*'lara yollayan eski solcuya da söyledim bu adamla kesin bir hesaplaşmaya gideceğimi. Telaşlandı. Aman burada kavga çıkarma, hepimizi işten atarlar dedi. Ama ben kararlıydım. Ölümüne bir kavgayı göze almıştım. O sabah ceketimin iç cebine koca bir çekiç yerleştirdim. Bisikletçi yine öyle omuz falan atar ya da yanıma sokulup küfür ederse çekici çekip girişecektim.

Son derece gergin ama kararlıydım. İçeri girdim. Tamirci, yere eğilmiş, bir bisikleti tamir etmekle meşguldü. Beni görünce işi bir arkadaşına devredip toz oldu. O gün onu bir daha göremedim. Daha sonraki günlerde de benim bulunduğum yerlerde gözükmemeye özen gösterdi. Evet, demek bizim eski solcu, patrona söylemişti durumu. Patron da bisiklet tamircisini uyarmıştı. Bunun başka açıklaması yoktu.

Zaten bisiklet tamircisinin benden uzun süre kaçmasına gerek kalmadı. Bana *round* vereceğini söyleyen eski solcu, birden tavrını değiştirmiş ve benden epey sonra gelenlere yeni *round* verdiği halde bana vermemiş, üstelik tamirci gibi o da benden uzak durmaya başlamıştı. Bunun üzerinde kafa yormaya bile zaman bulamadan patron bir gün "maaşıma zam, işime nihayet" verdi zaten. Yine kovulmuştum!

Bir de Woolworth mağazalar zincirinin Holloway Road taraflarındaki mağazalarından birinde Hakan'la birlikte sabah temizlikçiliği yapma hikâyemiz vardır. Onu da anlatayım da bu çalışma faslını kapatayım. Sabah yedi ile dokuz arasında mağazayı köşe bucak temizliyorduk Hakan'la birlikte. Hakan benden bir süre önce işe girmiş, sonra da beni aldırmıştı. Şu komikliğe bakın ki, sadece iki kişi olmamıza rağmen menajer Hakan'ı benim üzerimde *supervisor* tayin etmişti. Hakan da bir havalara girmişti ki benim "amirim" olunca, sormayın gitsin.

Ne var ki, "amirim" mağazadan hırsızlık yapmaktaydı. Ya ben? Ben yapmıyordum, çünkü üzerimizde bir gözetleme yok-

tu, bize güveniliyordu. Gözetleme olmayan yerde hırsızlık yapmayı ahlaki bulmuyor, bunu "amirime" de söylüyordum. Ne var ki, "amirim" beni dinlemiyor, yükte hafif pahada ağır ne varsa götürüyordu, bir yerlerine sokuşturup.

Bir sabah işten çıkışta, "amirim" az kalsın yakalanıyordu. Bizzat menajer üstümüzü aradı. Hakan, üstündekileri çok iyi saklamış olmalı ki, aramadan, yakalanmadan kurtuldu ve o günden sonra da çalma eylemine son verdi. Çünkü menajer, arada bir bu ani aramalarını tekrarlıyordu. "Amirim" hırsızlığı bırakmıştı ama ben başlamıştım bu sefer. Arama yapıyorlar ya, inadına çalacaktım işte. Bu sefer "amirim" bana kızmaya başladı. Çalmamalıymışım, yakalanırsam onu sorumlu tutarlarmış. Kulak asmadım elbette. "Kontrol arttığı oranda hırsızlık da artar," teorime pratikte omuz vermek zorundaydım, yoksa çaldıklarım işe yarayacak şeyler değildi.

Bir sabah "amirim"den de önce işe geldiğimde alarmların çalmakta olduğunu gördüm. Dahası, ön kapı da açıktı. İçeri girmedim tabii ki. "Amir", menajer ve görevlilerimi beklemekti görevim. Kadın görevlilerden biri geldi. İçeri girip alarmı durdurdu ve derhal polise telefon etti. Polis geldi, hep birlikte içeri girildi. Hiyerarşiye uygun olarak en arkada ben vardım. Mağazanın üst deposu tamamen boşaltılmış, alt taraftan da epeyce mal kaldırılmıştı. Hırsızlar, polisin tahminine göre, yandaki binaların çatılarından atlamışlardı terasa. Teras tarafındaki kilitli kapı balta gibi bir aletle kırılmıştı. Muhtemelen ön tarafa bir kamyon dayanmış ve mağaza böylece boşaltılmıştı. "Üzgün" ve ciddi bir yüz ifadesiyle "heyet"in arkasından dolaşırken içimden nasıl sevindiğimi, nasıl kıkır kıkır güldüğümü anlatamam. Oh olmuştu! Sen misin üstümüzü arayan iş çıkışlarında! İşte böyle yaparlardı adamı. Yaşasın hırsızlar! Duydular mı ne? Bu olaydan bir hafta sonra buradaki işimize de son verildi.

* * *

Aslında biz iş aramasını bilmiyorduk. Bu yüzden *job centre* biz "cahil" mültecilere nasıl iş aranacağını öğretmeye yönelik kurslar vermeye ve bizleri ağılda tutar gibi bir salonda sabahtan

akşama kadar bekletmeye karar vermişti. İmza vererek alındığımız bu "ağıl"da sabah dokuzdan akşam beşe kadar zorunlu olarak oturacak, kurs görevlilerinin denetimi ve yol göstericiliği altında, bilgisayardan, gazete ilanlarından iş aramayı vb. öğrenecek, öğleden sonra iki saatlik, "iş nasıl aranır" ve "işe girmek için neler yapılır" kursları görecek, iş mülakatlarına ilişkin filmler seyredecektik. Bu bir aylık eğitimin sonunda hepimiz esaslı birer "iş avcısı" olup çıkacaktık. Gerçi bu gerçekleşmedi. Bu kursları örgütleyenlerin de, gerçekleşeceği konusunda umutlu olduklarını sanmıyorum. Aslında biz işsizler, bu tür kursların ham maddesi olarak, işsizlik problemine bir başka açıdan çözümler sunmuş oluyorduk. Bizim sayemizde birçok kurs öğretmeni ve denetçi iş bulmuş oluyordu. Tamamen yararsız olduğumuz söylenemezdi yani!

"Ağıl"lara alınmış mültecilerin hali içler acısıydı. Gerçekten trajikomik bir manzaraydı. Yaşlı başlı, ceketli, kumaş pantolonlu, bıyıklı adamlar, kendi benzerlerini uzaktan uzağa süzerek ortalıkta dolaşıp, *job centre*'ın kahve makinesinden kahve üstüne kahve alıyor, sıkıntıyla sigara üstüne sigara içiyorlardı. Meslek aramayı öğrenecekleri falan yoktu belli ki. Zaten bu o kadar mantıksız, o kadar boşuna bir çabaydı ki. Bu yaştaki, dil bilmez, iz bilmez, hiçbir özel yeteneği olmayan insanları kim alırdı işe bu Londra cangılında? Onca dil bilen, onca eğitim görmüş genç nüfus bile işsiz güçsüzken, iş bulamazken üstelik. Hiç işte, maksat dostlar alışverişte görsün. Maksat, *New Labour* hükümetinin *New Deal* istatistiklerine "veri tabanı" sağlansın. Bakın şu kadar işsiz eğitim kurslarına alındı, eğitildiler, harika "iş avcıları" haline getirildiler, şimdi de "cangıl"da ava çıktılar denebilsin. Bu zavallı, oksuz, tüfeksiz "avcı"lar gerçekten cesaret etsinlerdi bakalım "av"a çıkmaya. İmkân mı vardı? Zaten, böyle bir cürette bulunan en genç "avcı"ları, *temporary* bürolarında mevzilenmiş aslanlar anında mideye indirdiklerinden ve doyduklarından başlarını çevirip bu tahta tüfekli "avcı"ların yüzüne bile bakmazlardı.

"İş avcısı" eğitmenlerimiz, on beş günlük kursun sonunda biz talebelerini bazı işlere doğrudan da sevk edebiliyorlardı.

Bunu reddetme hakkınız yoktu. O işe başvurmak zorundaydınız, yoksa sosyal yardımınız kesilirdi. Gerçi böyle bir "sevk" işleminin yapılabilmesi için "avcı"nın İngilizcesi'nin "yeterli" olduğuna ikna olması gerekirdi eğitmenlerin. Nasıl ikna olurlardı bilmiyorum ama bazılarımızın sevkini çıkarırlardı. Neyse ki, ben böyle bir talihsizliğe uğramadım. İlk elde ve işe sevk edilmek yerine "dilimi geliştirmem" için Tottenham taraflarında bir dil kursuna gönderildim.

Dil kursu, evden bozma berbat bir yerdi. İçerisi toz ve işsiz kokuyordu. Sağ taraftaki, odaya benzeyen bir yerde birkaç Somaliliye benzeyen garibanayaklarını uzatmış sigara içiyor, aralarında sohbet ediyordu. Sol taraftaki odamsı yerde kısa boylu, tombulca bir kadın masasının başında pineklemekteydi. Herhalde "idare" odası burası olmalıydı. Gideceğim kursun seviyesinin biraz olsun yüksek olmasını sağlamak amacıyla (en azından *upper intermediate*) mümkün olduğunca *fluently* bir İngilizce konuşmaya çalışarak kurs için geldiğimi söyledim. Kadın saygıyla ayağa kalktı. "Buyrun sayın öğretmen," dedi ve bir şey söylememe fırsat vermeden karşıki odada pinekleyen Somali benzerlerini göstererek, "Öğrencileriniz burada, sizi bekliyorlar," diye ekledi. Ben şaşkınlıklar içinde kadına bakarken, o hiç bozuntuya vermeden devam etti: "Ne yazık ki, bugüne kadar ihmal edildi burası. Öğretmen talebimize yanıt vermemekte direndiler. Siz yeni öğretmenimizin gönderildiğini öğrenmek bizi mutlu etti. Hemen başlayabilirsiniz. İsminiz bu arada... Mr... Mr..."

Fluently'den kekemeliğe dönen bir İngilizce'yle benim öğretmen değil, öğrenci olduğumu izah etmeye çalıştım ve böyle durumlarda hep dendiği gibi "*Sorry*," dedim. Kadın şaşkınlıkla ellerini ağzına götürdü. Bu sefer o "*I'm sorry*," dedi. Biz böyle karşılıklı *sorry*'leşirken Somalili benzeri "öğrencilerim" yanıma yaklaşıp kendilerini tanıtmaya başlamasınlar mı? Onlara da bir *sorry* çekip kendimi zor attım dışarı.

Job centre'a gidip benim *level*'ıma uygun kurs olmadığını bildirdim. Beni koca memeli bir siyah kadına sevk ettiler. Kadın beni süzdü süzdü ve en sonunda "Sizden iyi *care worker* (bakı-

cı) olur," dedi, "Bu buttan iyi kuşbaşı olur," der gibi bir havada. "Nereden anladınız?" dedim kaçacak bir yol bulma umuduyla. "Bakışlarınız, görünüşünüz, elleriniz bana bunu anlatıyor, sizde tam *care worker* tipi var," demez mi bu sefer, tam bir psikolog havasında, "Siz insanla ilgili işlere yatkın birine benziyorsunuz. Bakıma muhtaç insanlar ilgi bekliyor. Siz bu ilgiyi gösterecek biri gibi duruyorsunuz." Duruşuma şöyle bir baktım. Allah kahretsindi "duruş"umun. Beni ele vermişti.

Böylece, bu sefer de iki haftalık *care worker* kursuna alındım. Kurs da kurstu hani. Dostlar alışverişte görsün! İki haftada ne öğreneceğiz ki? Bu seferki "topluluk" tamamen göçmenlerden oluşmuyordu. Yarı yarıya *White British*'ler de vardı. Bu deyimi nereden uydurdun diyeceksiniz... Son zamanların moda deyimi "Beyaz Türk" gibi mi? Hayır, bu İngilizlerin kendi deyimi. İngiliz makamları, her formun arkasına bir "milliyet istatistiği" koymaya pek meraklıdır. Orada bir sürü alternatif vardır. Beyaz İngiliz'den, kırmızı İrlandalı'ya, sarı Japon'dan, kahverengi Arap'a, yeşilimsi Latin'den, mavimsi Afrikalı'ya kadar... O kadar da düşüncelilerdir ki, "hiçbiri" diye bir alternatif bile yazmışlardır oraya. Gerçi bu "hiçbiri"ni kimse pek işaretlemezdi. Çünkü bu biraz da "Sen bir hiçsin," anlamına gelirdi.

Yarısı çeşitli renk ve milliyetlerden gelen göçmenlerden, yarısı işsiz Britanyalılardan oluşan "topluluğumuzu" birkaç öğretmen eğitiyordu. Çünkü her birinin uzmanlık alanı farklıydı. Birisi genel kültür eğitmeniydi. Bizi gazete kültürüyle donatmaktı görevi. Gazeteleri okuyup, hastanelere ve hastalara ilişkin haberleri tahlil ediyorduk. Bir diğer eğitmen bizi hasta bakımı, yiyecekler ve ilaçlar konusunda irşad ediyordu. Bir başkası da insan anatomisi konusunda. Bu sonuncusu bana çok faydalı oldu. Örneğin "mide" adlı organın insanın karın bölgesinde, ayak denen organın bacağın hemen altında bir yerlerde bulunduğunu öğrendim.

Derslerde "tatbikat" da yapıyorduk. Yok, askerî tatbikat değil, hasta bakımı üzerine pratik deneyler. Bir tane zavallı manken yatıyordu yerde. Hani şu mağazaların vitrinlerine konan mankenlere benzer bir manken. Ama bu daha elastik bir şey-

di. Örneğin suni teneffüs yapılırken göğsü inip kalkıyordu, aynı insan gibi. Hepimiz sırasıyla suni teneffüs yapıyorduk ona. Sonra "hayat öpücüğü" verip "hayata" geri döndürüyorduk. Her zamanki gibi sululuklar yapıyordum, eğitmenlere çaktırmadan da olsa. Örneğin mankene "hayat öpücüğü" verirken onunla gerçekten öpüşüyormuş gibi yaparak öğrenci arkadaşlarımı güldürüyordum. Gerçi mankenin cinsiyeti de pek belli değildi ya...

Arada bir sınav da oluyorduk. Çok basit sorulardı. Şu test sorularından. "Bir hasta bakımında en önemli şey nedir?" Yani, bunu bilmeyecek ne var ki? Elbette "dinlenmek" yerine "temizlik" şıkkını işaretliyordum. Bazen doğrudan cümleyle yanıt verilecek sorular da soruyorlardı. O zaman biraz zorluk çekiyordum. Çünkü İngilizce sözcüklerin yazılışını hatırlamakta zorlanıyordum bazen. Böyle durumlarda *White British*'lerden birine soruyordum. Bazısı yardımcı oluyordu ama solucana benzeyen bir kadın bir gün beni tersledi. Bu kopya vermek anlamına gelirmiş ve söyleyemezmiş. Bu davranış beni, İngiliz topluluğunun zihnen köleleştirilmesi üzerine derin düşüncelere gark etmişti.

Sonunda bu kurstan "mezun" olduk. Oradan oraya taşınırken kaybettiğim bir "üstün başarı" sertifikası bile aldım. Uzun yılları alan okul ve kurs hayatım boyunca ilk kez sınıfımı "iftihar"la geçiyordum. Bu da olmuştu işte!

Bundan sonra sıra biz "başarılı mezun"ların, ucuz emek pazarında hazır bekleyen *care worker* şirketlerine sürülmesine gelmişti ama ondan da önce bedava emek pazarında sınanmamız gerekiyordu. Bunun adına da staj deniyordu. Bir *residential house*'da (yani bizdeki huzurevi türü bir şey) bir ay staj görecekmişim.

Residential House, Holloway Road'un iyice kuzeye doğru bir yerlerindeydi. Elimde bir kâğıtla müracaat ettim. Beni müdüranımın karşısına çıkardılar. "İyi," dedi müdüranım, yüzüme bile bakmadan. "Ağır bir hastamız var ya, ona yemek yedirsin."

Büyük bir huzureviydi. Zemin katta, aydınlık, güzel bir yemek salonu vardı. Çalışanlar koşturarak yemek masalarını ha-

zırlamaktaydı. Biri geldi, beni yemek salonunun yanındaki daha küçük bir odaya soktu. Burada, yatakta, kadın olduğu izlenimini edindiğim çok yaşlı, birazdan ölecekmiş gibi duran biri yatıyordu. Onun yemeğini yedirecekmişim. Elime bir tepsi tutuşturdular. Lanet olsun, hayatta en beceremeyeceğim işi vermişlerdi. Neyse, kadının ağzına kaşıkla veriyordum lapa gibi yiyeceği. Bazen ağzını açıyordu, bazen de inadı tutuyordu. Arada bir anlamadığım bir şeyler mırıldanıyordu bana bakıp. Teşekkür mü ediyordu acaba? Of be, gerçekten de insan vaktiyle çekip gitmeliydi bu dünyadan. Böyle sürünmenin ne âlemi vardı ki?

Üst katlarda başka görevlere de verildim bu bir ay içinde. Yürüyen bir arabayla oda oda dolaşıp çay ve bisküvi servisi yapmak, hastalara banyo yaptırmak, altlarına yapan bazı yaşlı erkek hastaların altını değiştirmek vb. gibi. Sadece saatte bir sigara içmesine izin verilen yaşlı bir adam vardı. Bana ikide bir aristokrat bir aileden geldiğini anlatır, anlamlı anlamlı güler, sonra da, uzanıp alamasın diye gardrobunun üstüne konmuş sigarasını işaret edip bir tane vermemi rica ederdi. Verirdim. Aman canım ne olacaktı ki? Adam zaten gidiciydi. İçsindi son sigaralarını gönül rahatlığıyla. Biraz mutlu olsundu şu kasvetli son günlerinde.

Yalnızdı ihtiyarcıklar. Çok yalnız. Bu hüzünlü ve yalnız yaşlılık yaşamı beni çok etkilemişti. Odalarına çay vermeye girdiğimde, çoğunluğu kadın olan bu yaşlı insanlar beni lafa tutardı. Aksanımın bozuk olması bile morallerini bozmazdı. Yeter ki konuşaydım onlarla, daha doğrusu anlattıklarını dinliyormuş gibi yapaydım. Çocuklarını, ailelerini anlatırlardı. Onlardan iyilikle söz etmeye özen gösterirlerdi. Çocuklarının kendilerini nasıl her hafta ziyaret ettiğinden söz ederlerdi. Ne kadar doğruydu acaba?

Kimi yaşlı hastalar, banyo yaptırdığım zamanlar, herhalde görevimi iyi yapayım diye fazladan bir iki pound sıkıştırırdı elime. Ara sıra komik olaylar da olurdu. Bizim sigara tiryakisini yanlışlıkla aşağı katlardan birine indirmiştim banyo ararken. Adam orada soyunmuştu ama meğer orası banyo değilmiş. Bu sefer adamı o soyunuk haliyle, belinde havlu, asansörle yu-

karı çıkarımak zorunda kalmıştım. Şu şansa bakın ki, yukarıda müdüranımla burun buruna gelmiştik. Asansörden çıkan peştamallı ihtiyara hayretle bakmıştı müdüranım. Ben ve ihtiyar, arkamızdan hayretle bakmakta olan müdüranıma gülümseyerek yolumuzda ilerlemiştik kararlılıkla. Ancak absürd rüyalarda olur bu tür olaylar.

İhtiyarlar evinin çalışanları ise bir başka âlemdi. Çoğunluğu otuz yaşlarında genç kadınlardı. Buradakiler ağırlıkla *White British* gibi duruyordu. Siyahlar daha çok mutfak bölümünde çarpıyordu gözüme. Ara sıra sigara içmek için gittiğim küçük *resting room* da bu "bayan" işçilerin konuştuklarına kulak misafiri oluyor, üç beş laf da ben ediyordum hatta. Dertleri günleri *Royal Family* denen sömürgen kraliyet ailesinin iç ilişkileri üzerine dedikodu yapmaktı. Kraliçe, Prens Charles'ın sevgilisi Camille'yi gelinliğe kabul edecek miydi acaba? Peki, Prens Charles'ın başka sevgilileri olmamış mıydı dersiniz? Sigaralarını hırsla ciğerlerine çekerken iki ara bir derede konuştukları şeyler bunlardı, düşünsenize... Zaten *The Sun* gazetesi ellerinden eksik olmazdı. Aralarındaki "çirkin ördek yavrusu"na (yani bana) tuhaf tuhaf bakarlardı. İngilizlerde soru sormak ayıp karşılandığından (aslında karşılığında kendilerine de soru sorulacağını bildiklerinden) sormazlardı bana nereden gelip nereye gittiğimi, buralara nasıl ve neden düştüğümü. Sormasınlar, ben kendim açardım mevzuyu, sanki onlar sormuş gibi. İşsizlikten yollamışlardı beni buraya, kısa bir kurstan sonra staj için gelmiştim. Beni *care worker* yapmak istiyordu sosyal yardım ama ben hayatımda hiç çalışmamıştım ve bundan sonra da çalışmamakta kararlıydım. Hiç çalışmamış mıydım, olamaz, inanmam, nasıl yani? Nasıl yaşamıştım bugüne kadar çalışmadan? "Allah" yardımcım olmuştu, çalışmak gereksizdi, patronların emeğimi sömürmesi en hoşuma gitmeyen şeydi, kendilerine de aynı yolu tutmalarını tavsiye ederdim. Şaka yaptığımı düşünüp gülüyorlardı. Aralarına düşmüş bu zır deliye yan yan bakıp aralarında göz kırpıştıklarını görüyordum. Onların arasında geçirdiğim zamanlar, sıradanlığın kokusunu alır, genel geçer yargıların bayalığını solurdum.

Bir gün, üçüncü katta bir kadın ölmüştü. Doksanlarında gösteren, iskelet gibi zayıf, uzun boylu, kartal burunlu, aristokrat görünüşlü bir kadındı. Onu birkaç kez görmüştüm. Astımdan ölüvermiş. Kapının arasından çenesini bağladıklarını gördüm. Sonra sigara odasında, çalışanların kadın hakkında konuşmalarına tanık oldum. Ayol, kadın Tanrıya inanmıyormuş. Son nefesinde bile dua etmemiş. Dinî tören istemem demiş. Dua için gelen papazı bile reddetmiş. Tanrıya inanmayan bir insan tahayyül bile edemezlermiş. İyi bir insanmış, Tanrı günahlarını affetsinmiş ama böyle de inatçılık olur muymuş? Son anda aksilik etmese Tanrı onu bağışlarmış. Riyakârlıkla sıradanlığın genelde el ele yürüdüğünü gösteriyordu bu örnek de.

* * *

Sonunda bir aylık stajımı tamamladım ve bu sefer ucuz emek pazarının avcıları olan emek pazarlama şirketlerine yönlendirildim. Tottenham taraflarında koca bir binaydı. İş dağıtıcılar bilgisayarların başında boş işleri saptıyor ve sizi anında oralara yolluyorlardı. Çoğu geçici, bir günlük işlerdi. Bir kısmı haftalıktı. Devamlı işler de oluyordu ama sadece günde bir iki saatlik.

Bu iş dağıtıcılar gerçekten deha düzeyinde iş bilir kişilerdi. Örneğin bana saat sabah 10.00'la 12.00 arasında, Homerton taraflarında bir yere gitmemi söylüyorlardı. Oraya bisikletle gittiğimi biliyorlardı (yol parası falan verdikleri yoktu zaten). Sonra da 12.00 ile 14.00 arasında Tottenham'da başka bir iş veriyorlardı. "Peki," diyordum. "Arada hiç zaman boşluğu yok. Homerton'daki işten 12.00'de çıkarsam, saat 12.00'de nasıl Tottenham'da olabilirim. Bisikletle kırk dakika tutan bu mesafeyi ışınlanarak mı aşacağım?" İş dağıtıcı hayretle yüzüme bakıyor, sonra "toy"luğuma verip hoşgörüyle gülümsüyordu. Canım, bunun da kolayı vardı. Homerton'daki işten yirmi dakika önce çıkardım. Tottenham'daki işe de yirmi dakika geç gidiverirdim. Gerçekten dahice değil mi? İşte, saat başı ücretin o zamanki asgari ücretin bile altında, 4 pound olduğu bu sektörde işler böyle yürüyor, belediyenin oluk gibi akıttığı paralarla bir kene gi-

bi şiştikçe şişen bu şirketler, yaşlı ve bakıma muhtaç insanlara böyle servis sunuyorlardı.

Aslında yaptığımız, yarı yarıya da temizlikçilik gibi bir şeydi. Evine gittiğim ihtiyar bir Hintli kadın elime elektrik süpürgesini tutuşturup evi köşe bucak temizlememi istiyordu. Bazı hastalara banyo yaptırmam gerekiyordu. Ayağa kalkamayacak durumda olan bazılarının yemeğini yedirmem ya da alışverişini yapmam...

Her sabah erkenden gidip bir saat çalıştığım bir yer vardı. Crouch End'e yakın bir yerdeydi ev. Komisyonculuk yapan yağ tulumu oğluyla birlikte yaşayan, yarı yarıya aklını kaçırmış, yaşlı bir İtalyan kadın. Sabahın sekizinde kapıya dayanıyorduk. Dayanıyorduk diyorum, çünkü benimle birlikte siyah bir bakıcı kadın daha geliyordu. İkimiz birlikte yerine getiriyorduk görevi. Kadının oğlu sabah erkenden gitmiş oluyordu. Kadını, yukarı katta, yatağında yatar buluyorduk. Bizi görünce İtalyanca bir şeyler söylemeye başlıyordu bağırarak. Gece yatırıldığından ve hiç kalkamadığından yatağını ıslatmış oluyordu. Kaldırıp banyoya götürüyorduk. İç çamaşırını çıkarıp şöyle yalandan ıslak bezle silerek güya sidiklerini temizliyorduk. Bu arada birimiz de çarşafları değiştiriyordu. Bütün bunlar yapılırken İtalyan kadın konuşmaya, zaman zaman bize bağırıp itiraz etmeye devam ediyordu. Aldırış etmeden işimizi sürdürüyorduk mekanik hareketlerle. Kadın "temizlendikten" sonra sıra kahvaltıya geliyordu. Şu berbat *corn flakes*'in üzerine sıcak süt dökülüp kadının ağzına itekleniyordu. Sonra da yallah yatağa yeniden. İkindiye gelecek bir diğer bakıcı aynı işlemleri yapıncaya kadar yalnız başına orada yatmak zorundaydı kadıncağız. Onu güldürmenin bir yolunu bulmuştum. Evde, avuç içi kadar, çarmıha gerilmiş bir İsa ikonu vardı. Her şey tamamlanıp kadın yatağa yatırıldıktan sonra, kapıdan çıkmadan önce (ve diğer bakıcıya çaktırmadan) bu ikonu elime alıp yaşlı kadına gösteriyordum. Başlıyordu kıkır kıkır gülmeye, bir bebek gibi. Neden gülerdi İsa'yı görünce bu Katolik kadın, hâlâ anlamış değilim.

Bazen hiç beklenmedik olaylarla da karşılaştığım olurdu. Oldukça yaşlı ve birlikte yaşayan iki kardeşe gönderilmiştim bir

keresinde. Siyam ikizleri değillerdi ama bu ikisinin bu yaşta hâlâ birlikte yaşıyor olmaları bir gariptı. Siyahlılar ama Afrikalı değil, Sri Lankalı. Sabah bir saat, akşam da bir saat çalışacakım onların evinde. Ne yapacakım peki? Kendisinden birkaç yaş küçük kardeşini ikide bir azarlayan çatık kaşlısı emretti: Kardeşine banyo yaptıracaktım. Emredersiniz ağam, beyim! Hiç konuşmayan, ağabeyinin azarlarına yanıt bile vermeyen mazlum kardeşi banyoya oturttum, başından aşağı sıcak suyu döküp bir güzel yıkadım. Ağabeyinin aksine zayıf bir adamdı, elli yaşlarında gösteriyordu, yıkanırken üzgün üzgün önüne bakıp durdu.

Akşama yeniden geldiğimde cazgır ağabey açtı kapıyı. İçeride bir kalabalık fark ettim. Ağabey, bana "Artık ihtiyaç yok," gibi bir laf etti, sanki kapıyı yüzüme kapamak istiyordu. Kapıya dayandım. "Olur mu, bana verilen saat bu," dedim. "Öldü o," dedi bu sefer. "Kardeşim öldü," diye de vurguladı. "*Are you sure?*" (Emin misiniz?) diye sormuşum şaşkınlıkla. Bir ölüm karşısında söylenecek en son sözdü bu. Hayır, emin değiliz, bir de siz bakıverin isterseniz! Ağabey, kararlı olduğumu görünce bıraktı, içeri gireyim. İçerisi Sri Lankalı komşu ve akrabalarla dolmuştu. Ölüyü görmek için bir çabam olmadı. "Nasıl ölmüş, neden?" diye sordum içeridekilerden birine. "Kalp sektesi" dedi. "Aniden gitmiş işte." O an hayatla ölüm arasındaki mesafenin hiç de öyle uzak olmadığını gördüm. Nereden bilirdim, birkaç saat önce bu mazlum adama son banyosunu yaptırdığımı?

Bir de yaşlılar epey paranoyak oluyordu. Onların paranoyaklığı yüzünden de bazı olaylar geliyordu başıma. Bir gün, tekerlekli sandalyede yaşayan, yaşlı bir kadının evine gönderilmiştim. Kadının evi zemin kattaydı. Kapıyı çaldım, açılmadı. Camdaki ince tülün arkasından bana bakan, tekerlekli sandalyedeki kadını gördüm. Görevli kartımı cama dayayıp firmanın adını söyledim. Bakım için geldiğimi anlatmaya çalıştım. Kadın aniden feryadı bastı. Tekerlekli sandalyesiyle fır dönüyordu odanın içinde. Orada daha fazla oyalanmanın âlemi yoktu. Firmaya döndüm. İş dağıtıcısı, daha bir şey söylememe fırsat bırakmadan bana şöyle bir baktı, "Hakkında şikâyet var," dedi. "Yaş-

lı leydiyi korkutmuşsun. Kadın, komşularını yardıma çağırmış telefonla. Polis falan gelmiş." Durumu izah ettim. İş dağıtıcı güldü, "Aldırma," dedi. "Bu tür olaylar sık sık olur."

İş dağıtıcı bir gün beni bir odaya çekti. "Sana bir görev vereceğiz ama kabul eder misin," dedi. Sanki MI5 şefi, Ajan 007'ye yeni ve tehlikeli bir görev veriyordu. "Nedir?" dedim. Kız kardeşlerine tacizde bulunan ve halen psikolojik gözetim ve denetim altında tutulan on dört yaşında bir *teenager* varmış. Onu, annesiyle ve kız kardeşleriyle yaşadığı evde üç saat gözetim altında tutacakmışım. Herhangi bir şey yapmayacakmışım evde, sadece bu delikanlının kız kardeşleriyle iyi geçinmesini sağlayacak, onunla gerekirse gezintiye çıkacak ve herhangi bir yeni tacize izin vermeyecekmişim. Tuhaftı doğrusu. Taşıma suyla değirmen mi dönerdi? Hadi benim orada bulunduğum üç saat içinde böyle şeyleri engellemiş olayım. Sonrasında ne olacaktı? Akşama başka bir görevli daha gelip üç saat kalıyormuş. Valla canıma minnetti. Öyle pis evler görmüş, öyle vıcık vıcık işlerle uğraşmıştım ki, hiçbir şey yapmadan üç saat öylece oturmak işime gelmişti. Kitabımı da götürür okurdum orada.

İlk sabah gittiğimde on dört yaşındaki delikanlıyı balkonda beni heyecanla beklerken buldum. Nereden anlamıştı benim bakıcı ya da denetçi olduğumu acaba? Balkondan el salladı. Ne sevimli "tacizci"ydi bu böyle!

Hemen arkadaş olduk. Beni annesi ve kız kardeşleriyle tanıştırdı, evin "reisi" havalarında. Annesi, "saçı süpürge" kadınlardan biriydi. Evin içinde koşturup duruyordu, o iş senin bu iş benim. Delikanlının kız kardeşlerinin biri on iki, diğeri on yaşındaydı. İkisi de güzel, sevimli kızlardı. Dışarıdan bakınca, ağabeyleriyle bir sorunları yok gibi görünüyordu. Öğleye doğru hazırlanıp okula gittiler zaten. Bizim delikanlı nedense evde pinekliyor, bilgisayarın başından kalkmıyordu. Bana söylenmedi ama öyle sanıyorum ki, okula ilişkin bir ambargo da vardı hakkında.

Bir gün, kız kardeşleri okula gittikten sonra bana çıkıp çarşıda biraz turlamayı önerdi. Canıma minnetti. Annesi telaşlanır gibi oldu. Kulağıma "Dikkatli olun," diye fısıldadı. Koca adam-

dı canım, arabanın altında kalacak değildi ya! Bu uyarının anlamını biraz sonra idrak edecektim. Çarşıda sohbet ederek dolaşıyorduk. Bir ara bir saatçi vitrinine takıldı. "Bak," dedi bana. "Bu saati almak istiyorum işte." "Hmmm," dedim, yürüdük. Dönüşte yine aynı vitrine gitti. "Baksana, ben bunu alacağım," dedi. "İyi, al," dedim ben de. "Sen burada bekle," deyip dükkâna girdi. İki dakika sonra geldi. "Param yetmedi. Sende 20 pound var mı?" dedi. "Eve gidince veririm." Vardı, verdim. Yeniden girdi dükkâna. Çıktığında saat falan yoktu kolunda. "Vazgeçtim," dedi asık bir suratla. "Al paranı." 10 pound uzattı bana. "20 pound vermiştim," dedim. "Yanlışın var," dedi, hiç bozuntuya vermeden. "Bana verdiğin para buydu." Sesimi çıkartmadım. Kerata, gözümün içine baka baka ayaküstü dolandırmıştı beni.

İngilizlerin pisliği meşhurdur. Bunu bizzat yaşadım. Tabii, yine genelleme hatasına düşmeyelim. Çok temiz evlere de gittim. Bir baba ile orta yaşlardaki kızının yaşadığı ev buna örnektir. O evde temizlik yapıyordum önce, sonra da ihtiyar adama banyo yaptırıyor, alışverişe gidiyordum. Ev o kadar temizdi ki, temizleyecek bir toz bile yoktu aslında. Şöyle temizler gibi yapıp, kadının elime tutuşturduğu listeyle Sainsbury's'e koşturuyordum. Listede adları yazılı malları teker teker bulmam imkânsızdı elbette. Orada bir görevliye veriyordum listeyi. O teker teker bulup koyuyordu arabaya. En hoşuma giden işti bu.

Köpeğiyle birlikte yaşayan yetmiş yaşlarındaki siyah bir adamın evinin pisliği ise anlatılacak gibi değildi. O yağ dolu tavanın içinde yüzlerce dev kara sinek ölüsünün nasıl yüzdüğünü hâlâ unutamam. Londra'da bu kadar çok dev kara sinek olabileceğine inanmazdım. Sanki adam sinekleri özel bir cihazla toplamıştı buraya. Tuvalet bok ve sidik kokuyordu. Bu ihtiyar adam, eli ayağı tuttuğu halde –ben gelince, köpeğini alır, çeker kapıyı çıkardı sokağa– sifonu bile çekmiyordu. Kullanılmış çay poşetlerini lavaboya atmış ve bunlar kocaman bir yığın oluşturmuş, kurumuş ve kokmuştu. Ne diyeyim, her şey kokmuştu bu evde. Öyle fazla titiz bir insan değilimdir ama bir elimde elektrik süpürgesi, yerlerdeki toz, taş, kum, köpek pisliği karışımı

yığını temizlemeye çalışırken bir elimle de burnumu tıkardım bu evdeki kokuyu duymamak için.

Gerçi bu bir şey değildi. Daha pisleri de vardı. Irkçı pislikler! Yine Hackney taraflarında, düzayak bir evdi. Yalnız başına yaşayan bir işçi emeklisinin evi. Adam öyle şişmandı ki, oturduğu yerden kalkamıyordu. Bacakları mosmordu ve şişmişti. Kısacası şişmanlığı ve bacaklarının bu hali nedeniyle yerinden kalkması olanaksızdı ve tekerlekli sandalyede oturuyordu.

Onun da evi hayli pisti ama yukarıda anlattığım evle kıyaslandığında yine de idare ederdi. Adam sohbete de pek meraklıydı. Bir yandan iş yaparken bir yandan da ona cevap yetiştirmeye çalışıyordum. Türkiyeli olduğumu öğrenince, "Kürt müsün?" diye sordu. "Değilim," dedim. Yanıtımı duymamış olacak ki, beni Kürt olarak belledi. "Dilenirsiniz siz," dedi. Artık o anda Kürtlüğü benimsemekten başka çarem yoktu. "Ne dilenmesi?" dedim sertçe. "Geçen gün kız kardeşimin arabasıyla gidiyorduk. Trafik ışıklarında durmuştuk. Bir kadın gelip para dilendi arabanın penceresinden. Kız kardeşim şöyledi, Kürtmüş bunlar." Anlamıştım, Bosnalı Çingeneleri kastediyordu. Bosna Savaşı'ndan sonra yüklüce bir göçmen akını olmuştu Bosna'dan. Bu akının önemli bir kesimini de Bosnalı Çingeneler oluşturuyordu. Uzun etekli, saçlarını arkaya taramış, küçük çocuklarını kucaklarına almış Bosnalı Çingene kadınları, Londra sokaklarında gruplar halinde dolaşırken, yoldan birini çevirip ellerindeki altın yüzüğü satmaya çalışırken ya da doğrudan dilenirken görebilirdiniz. Ne var ki, bu İngiliz'e "O sizin gördükleriniz Bosnalı Çingenelerdir," diyecek halim de yoktu doğrusu. Anne tarafım Boşnak olduğu için değil, bu heriften hoşlanmadığım ve herhangi bir halkı karalamanın ayıp bir şey olduğunu bildiğim için yapmayacaktım bunu. Adama kısaca, "Kürtler asla dilenmez," dedim. "Bu onların kültürlerine göre çok ayıptır." "Ben gözlerimle gördüm," diye ısrar etti. "Yalan mı söylüyorum?" Bu sefer iyice tepem attı, "O gördükleriniz Kürt değil ama Kürt olsa ne olur ki?" dedim iyiden iyiye kafa tutarak. "Belki de sizin vaktiyle onlardan çaldıklarınızı geri istiyorlardır." "Neeeee?" diye yerinden hopladı o şişman

haliyle, "Bize hırsız mı diyorsun?" "Hem hırsız, hem sömürücü diyorum, ne işi vardı üzerinde güneş doğmayan imparatorluğun o uzak ülkelerde?" Artık olan olmuştu. Lafımı esirgemeyecektim. "Biz oralara o ilkel insanları eğitmek için gittik be!" diye bağırdı. "Sen ne diyorsun? Eğittik. Eğittik. Anlıyor musun? Medeniyet götürdük onlara." Bir başka "medeniyet" aracı olan elektrik süpürgesini çalıştırarak sesini bastırdım. Durum elverişli olsa yumruk yumruğa girecek kadar sinirlenmiştik ikimiz de. Ertesi gün iş dağıtıcısı bana, "O adam senden hoşlanmamış, o Kürt'ü yollamayın diye haber yollamış. Oraya gitmeyeceksin," dediğinde "Kürt olduğuma" gerçekten şükrettim.

Çok esaslı insanlara da rastlıyordum ara sıra. Duyarlı, kültürlü, esprili, insan yüzlü... Mr. Robert böyle birisiydi işte. Daha evine adım attığım anda ısınmıştık birbirimize. Evi kitap doluydu. Aydınlık bir yüzü vardı. Seksen yaşında olmasına rağmen son derece dinçti, yakışıklı bir insandı. Derhal sohbete başladık. "Yaşlılığı hiçbir zaman kabul etmedim," dedi. "Bugün de kendi işimi kendim yaparım. Belediyenin sunduğu bu hizmeti bile uzun süre kabul etmedim. Ama sol bacağımı bükemiyorum. Üst kata çıkmakta zorlanıyorum artık." Gerçekten sol bacağı biraz aksıyordu ama bunun dışında çelik gibi bir adamdı. Yazar olduğumu öğrenince çok ilgilendi, Türk şairlerinden Nazım Hikmet'i biliyordu. Yaşar Kemal'in *İnce Memed*'ini okumuştu. İşte bunun için diyorum, insanları "İngilizler", "Almanlar" diye genellememek gerekir diye. İngiliz vardı, İngiliz vardı.

Care worker işine *job centre* tarafından gönderildiğim halde, büyük bir cüret gösterip çalıştığımı bildirmemiştim sosyal yardım kuruluşuna. Çünkü biliyordum ki, bunu bildirirsem yardımımı kesmekle kalmayacak, kiramı da keseceklerdi. O zaman haftada ortalama kazandığım yaklaşık 110 pound kadar para ancak kiramı ödemeye yetecekti. Bu konudaki şansıma güveniyordum. Haber vermemeye karar vermiştim. Adeta bir mayınlı alanda yürür gibiydim. "Mayın" ne zaman patlayacak diye diye yürümemi sürdürüyordum. Aradan üç ay geçtiği halde "mayın" hâlâ patlamamıştı. Buna ben bile hayret ediyordum. Bu yüzden, durumu bilen arkadaşların ağzının hayretten

açık kalması çok doğaldı. Tayyar Öztürk şöyle deyip duruyordu: "Gün, bu imkânsız bir şey. Bu adamlar bilgisayarlarla çalışıyor ve çalıştığın şirketin bütün kayıtları vergi idaresine gidiyor. Eninde sonunda yakalanacaksın. Yakalandığın an da tüm yardımını keserler ve bir daha da bağlatman zor olur. Oysa bildirirsen, aldığın paraya bakarak sadece geçim paranı keserler, kiranı ödemeye devam ederler." Aslında söyledikleri mantıklıydı ama ben bir süre daha yürümeye devam ettim "mayın"lı arazide. Sonunda Tayyar'ın haklı olduğuna ikna oldum ve kendi kendimi ihbar ettim. Sonucu hemen söyleyeyim. Kendimi ihbar ettiğim görevli ince hesaplar yaptı ve kiram da dahil tüm yardımımın kesileceğini bildirdi. Limit 90 poundmuş, bunu aştığınız zaman her türlü yardım toptan kesiliyormuş. Hadi bakalım. Ayıklayın pirincin taşını. Şöyle ayıkladım: İşime kendi kendime son verdim. Ve derhal yeniden sosyal yardıma başvurdum. Uzun form doldurma işlemlerinden ve git-gellerden sonra yardımım yeniden bağlandı ve ben de böylece *care worker*'lık işine elveda dedim. Sistem size, çalışma, iş alanında sıkışıklık yaratma, yedek işsizler ordusunda bekle, çalışırsan yakarım diyordu, apaçıktı bu.

İngilizler, sığınmacıları iş alanının dışına ne kadar sürmeye çalışırsa çalışsınlar Türkiyelilerin yaratıcılığı ile başa çıkmaları mümkün değildi. "Özel" çalışan işçileri kapıdan kovsalar onlar bacadan girerdi. Üstelik de sıkıştıkları an bu "özel" işçilere başvurmaktan da geri kalmazlardı.

Bunun birçok örneği var ama ben en komiğini anlatayım. Tottenham DSS'te kendi kendini görevlendiren bir tercüman tanıyorum. Hani, sokaklarda kendi kendini görevlendirip "trafik polisliği" yapan deliler vardır ya, onun gibi bir şey. Bunun tek farkı, işlevsel, hem de fazlasıyla işlevsel olmasıydı. Bokşör tipli, yanındaki İngiliz sevgilisini de ara sıra yardıma çağıran, otuz yaşlarında biriydi bu. Başını kaşıyacak zamanı yoktu. İnsanlar artık derneklerden de uzaklaştıklarından kolay tercüman bulamıyorlardı. Eh, herkesin de bu ülkede yetişmiş oğlu ya da kızı yoktu ki yanında getirsin. Bu durumda bizim "boksör"ün DSS'deki varlığı son derece işlevsel oluyordu. Ora-

dan oraya koşuyor, formları dolduruyor, hatta bir de ek olarak "Advice" büro görevini yerine getiriyordu. Şöyle yapmayın, böyle yapın, önce formu verin, sonra oraya başvurun, dikkat edin, kirayı bildirirseniz yardımı keserler vb. Danışma büroları üstelik böyle kanun boşluklarını falan da anlatmazdı, "boksör" bunu da yapıyordu. Hadi buraya kadarını anladık da, ya çoğunluğunu kadınların oluşturduğu DSS memurlarının, başları sıkıştığında, dertlerini karşılarındaki "ahlaz" sığınmacılara anlatamadıklarında, gişelerinin camını açıp "*Interpreteeer!*" diye seslenip "boksör"ü yardıma çağırmalarına ne demeli? "Boksör" onların yardımına koşmaktan da geri kalmıyordu. Hemen olmasa bile birkaç dakika sonra. "*One minute!*" diye bir işaret çakıyordu kadın memura ve işini bitirdikten sonra gerçekten de gidiyordu *interpreter*'lik yapmaya. Ben olsam DSS'ten ücret talep ederdim! Peki, bu hizmetlerinin karşılığında ne kazanıyordu "boksör"? Gördüğüm kadarıyla işi görülen *client*, onun cebine hizmeti karşılığı bir onluk sıkıştırıyordu. Bütün gün çalışsa en az bir 200 pound kaldırırdı bence.

Sen çok yaşa ey yaratıcı sığınmacı!

* * *

Apolitika dergisi, pek düzenli aralıklarla olmasa da yayınını sürdürüyordu. Her sayısına eleştiri ve önerilerimi mutlaka gönderiyordum. Bunun, dergiyi çıkaranlara yararı olacağını düşünüyordum. *Apolitika*'nın bir sayısında, "editör" yazısı yerine geçecek bir yazıda hoşuma gitmeyen şeyler okudum. Okuduklarım, bana aydın yalakalığı gibi gelmişti. Arkadaşlara okuttum yazıyı. Onlar da benimle aynı fikirdeydi. Bunun üzerine tutup, "Dinle Apolitika!" başlıklı bir makale kaleme aldım. Bu yazıyı 5 Mayıs Grubu adına gönderdik. Aslında yaptığımız aceleci bir davranıştı. Böylesi sert bir yazıyı kamuoyunda yayımlama yoluna gitmeden önce İstanbul'daki arkadaşlarla haberleşmemiz, önce onları ikna etmeye çalışmamız daha doğru olurdu. Biz bunu yapmak yerine, derhal açık eleştiri yoluna gitmiştik. Ama yazımızın sansür edileceğini de aklımızın köşesinden geçirmemiştik. Ne olursa olsun yazının yayımlanacağına inan-

cımız tamdı. Tersi oldu. *Apolitika*, eleştirimizi basmadı. Anarşist camiada ilk kez açık bir sansür olayıyla karşılaşıyorduk. Bizim anarşist inançlarımıza göre bu, olmayacak, imkânsız bir şeydi. Mutlak özgürlükçülük demek olan anarşizmle sansür bir araya gelemezdi. Ama pratikte gelmişti işte. Unuttuğumuz bir şey vardı. Düşünce ne kadar güzel, ne kadar eksiksiz olursa olsun, bunu pratiğe uygulayan, bugünün insanı, bu toplumun insanıydı. Otobiyografimin dördüncü kitabı olan *Sapak* şu cümleyle biter: "Biliyordum, yaşadığım sürece ne sapaklar bitecekti, ne de yollar." Girdiğim anarşizm sapağında yaşadığım ilk hayal kırıklığıydı bu.

Hemen o günlere rastlayan büyük bir kopuş da yaşadım. Kızım Irmak, artık büyümüş, yirmi yaşına gelmiş ve Aydınlıkçı harekete katılmıştı. Şok olmuş, deliye dönmüştüm bunu öğrendiğim zaman. Aslında şok olacak bir şey yoktu, biraz mantıklı düşünseydim Irmak'ın Aydınlıkçı olmasının yaşanan bir sürecin son derece doğal bir sonucu olduğunu görürdüm. Annesi bu çevrenin yayın kurullarında önde gelen bir redaktördü. Kuzenleri, Doğu Perinçek'in oğulları ve kızlarıydı. Teyzesi Işık Soner ve bütün yakın akraba çevresi bu hareketle bağlantılıydı. Irmak, on yaşından sonraki esas yetişme dönemini annesiyle, dolayısıyla Aydınlıkçılarla iç içe geçirmişti. Üniversiteye adım attığı yıllarda Aydınlıkçı olmaması için ya tamamen politikaya uzak bir insan olması gerekirdi ya da dâhi denebilecek ölçüde toplumsal çevrenin etkilerine direnebilen bir insan.

Dönem de öyle bir dönemdi ki, Aydınlık'ın, bugün girdiği nasyonal sosyalist çizgi artık iyice belirginleşmeye başlamıştı. Hatta, İşçi Partisi'nin artık nasyonal sosyalist bir partiye dönüştüğünü ilan eden bir yazı yazıp *Birikim* dergisine göndermiştim. İşte tam böyle istim üstündeyken öğrenmiştim Irmak'ın Aydınlıkçı olduğunu.

Her zamanki aculluğumla, düşünüp taşınmadan telefona sarıldım ve Irmak'a Aydınlıkçı olup olmadığını sordum. Dürüstçe ve çekinmeden "Evet," dedi. "Bana bak, silah silaha geliriz seninle," dedim ve telefonu yüzüne kapattım. O günden sonra da, uzun süre (yani aklımı başıma devşirene kadar) bir da-

ha konuşmadım Irmak'la. Alakamı kestim. Kim bilir ne üzüntüler çekmiştir. Böyle bir şey yaptığıma öylesine pişmanım ki.

Yeri geldi. Bu sert ve zirva tutumumun ardındaki, bugüne kadar gizli kalmış önemli bir nedeni daha açıklayayım burada. Irmak'la Emine'nin arası kötüydü. Yukarıda anlattığım olay olduğu sırada onlar zaten konuşmuyorlardı. Neden kötüydü? Oysa Irmak on yaşlarındayken ilk tanıştıklarında çok anlaşmış, birbirlerini sevmişlerdi; Emine, Irmak'a arkadaşıymış gibi davranmış, bu da Irmak'ın güven duygusunu pekiştirmiş ve onu sevmişti. Irmak Londra'ya geldiğinde araları hiç fena değildi. Bana birlikte şakalar yaparlardı, hep birlikte gülerdik. Ne var ki, sanırım Irmak'ın Londra'ya gelmesi ve benim yanımda okuması söz konusu olunca durum değişmeye başladı. Emine bana hiçbir zaman açıkça söylemedi ama Irmak'ın Londra'ya, yanımıza gelmesi fikrinden hoşlanmamıştı. Ben bunu sezmiş, ancak Emine'ye de açıkça sormamıştım.

Daha sonra Emine bir olay dolayısıyla Irmak'la telefonda kavga etti ve konuşmaz oldular. Olay şuydu: Hakan, İstanbul'a gittiğinde Irmak'ı ziyaret etmiş. Irmak onu içeri almamış ve kapıda bekletmiş. Emine bunu bana anlattığında ben de çok kızmıştım gerçi. Ne var ki, olayı bir de karşı tarafa sormadan Emine'nin bu olay yüzünden telefonda Irmak'la kavga etmesi ve bir dargınlık yaratması doğru bir davranış değildi. Emine'nin davranışını haksız görmekle birlikte açıkça eleştirmeye cesaret edemedim. Korkak olduğumdan değil, birlikte yaşadığım bir insanla iyi geçinme kaygısından. Bu olaydan sonra Irmak'la elbette ilişkimi yürüttüm ve hatta ona, darılanın Emine olduğunu, bu tutumun benimle ilgisi olmadığını da söyledim.

Şimdi açıkça görüyorum ki, Irmak'ın Aydınlıkçı olmasına o kadar aşırı bir tepki göstermemin ve kızımla yıllar süren bir dargınlık yaşamamın önemli bir nedeni de Emine'yle iyi geçinme güdüsüydü. Yani ben "aslan asker anarşist", dava uğruna kızımla bile ilişkimi kesmekten çekinmiyordum. Beni takdir et "Komandante Emine" Sakın bu söylediklerimle Emine'yi hedef aldığımı sanmayın. Sadece kendimi hedef alıyorum. Bu olayı burada bu kadar detaylarıyla ele almamın nedeni ise, bir öze-

leştiri ya da vicdan muhasebesi yapmaktan çok, insan davranışlarının altındaki gizli nedenlere dikkat çekmek istememdir.

Böylece dağılma süreci devam etti. 88b Higham Road'a bir gece, üstelik ben evdeyken hırsız girmesi sanki bu dağılma ve yalnızlaşmayı sembolize eden bir olay gibi görünüyor şimdi gözüme. Gece yatmıştım. Şermin yatağın ayak tarafında, yerde uyuyordu; Çapkın ise her zamanki gibi yatağın ayakucunda.

İçeride bir tıkırtı duydum. "*Who is it?*" diye seslendim. Hırsızın, "Ben, hırsız," diyecek hali yoktu elbette. Tıkırtılar artarak devam etti. Şermin de huzursuzlaşmıştı, ardından hırlamaya başladı. O arada kapı aralandı ve bir siyahın başı uzandı içeriye. Karanlık olduğundan, şeklini şemalini göremiyordum, yaşını çıkartmam da mümkün değildi ama hayırlı bir misafir olmadığı kesindi. Hırıltılı bir sesle "*Where is money?*" diye sordu. Hay Allah, kim haber vermişti ona acaba evde bu kadar çok para olduğunu? Birkaç fareyi, düşüp başlarını yardıkları için daha yeni hastaneye kaldırmıştık! Bırakın parayı, evde yiyecek bir şey bile yoktu, hani adama ikram etmeye kalksam. Bu arada Şermin, gelenin pek de sevimli biri olmadığını anlamış ve havlamaya başlamıştı. Bu iyi olmuştu. Hiç değilse bu davetsiz konuğumuz kendine biraz çeki düzen verirdi. "*I'm a poor man, my friend,*" (Ben yoksul biriyim, arkadaş) diye seslendim adama. "Zırnık para yok, inan ki." Şermin havladıkça, konuğumuz kapıyı kapar gibi yapıyor, sonra yeniden aralayıp kafasını uzatarak "*Money...*" diye ünlüyordu. Yanımda cd player olsa ona Abba'nın ünlü "Money, Money, Money" parçasını çalardım. Belki böylece yatışırdı. Paraya bu kadar acilen ihtiyacı olduğuna göre uyuşturucu bağımlısı olmalıydı. Ne yazık ki, evde bu da yoktu. Olsa verirdim vallahi. Acımıştım adama. Ne var ki, kendime acısam daha iyi olurdu. Çünkü adamın elinde bir bıçak parıltısı fark etmiştim o an. Şermin de bunu fark etmiş olmalı ki, ayağa kalkıp kapıya doğru saldırmaya başlamıştı. O anda, "Yiğitliğin onda dokuzu kaçmaktır," düsturunu hatırlayıverdim. Evet ama Şermin ne olacaktı? Ya adam ben kaçınca bıçağı Şermin'e saplarsa? Bir iki saniyelik tereddütün ardından, bu ihtimali bile göze alarak pencereden kendimi dışa-

rı attım. Arka bahçedeki iki metrelik tahta çiti bir yüksek atlama şampiyonu gibi aşıp sokağa düştükten sonra, aşağı, Philips Lane tarafına doğru koşmaya başladım. Nereye? Ben de bilmiyordum. Evlerden birinin zemin katında televizyon ekranının ışığını görünce camı hızla vurdum. "Açın açın!" Önce perdeyi araladı yaşlıca bir adam. Beni görünce pencereyi açtı. "Polis çağırın çabuk," dedim. "Evde hırsız var. 88b Higham Road." "Tamam," deyip kapattı adam pencereyi.

O anda kendimle yüzleştim. Vay be, anarşist Gün, polis çağırmış, polise sığınmıştı! Hani sen polise karşıydın? Hani polisin en büyük suç unsuru olduğunu düşünürdün? Bırak polisi, sen değil miydin ilan dağıtırken, kapılara yapıştırılmış, komşuları hırsızlara karşı uyanık olmaya ve kuşkuluları polise ihbar etmeye çağıran küçük posterleri söküp atan? Vay be Gün... Demek öyle ha...

O anda ikinci bir vicdan sızlaması daha hissetmiştim. Şermin ne olmuştu acaba? Ya hırsız onu bıçakladıysa? İnsan zoru görünce dostunu bırakıp böyle kaçar mı? Bak, o seni bırakıp kaçtı mı? Aslanlar gibi kükredi ya da köpekler gibi havladı ve ortak yaşam alanınızı savundu, değil mi? Ya sen ne yaptın? Tehlikeyi görünce dostunu orada, tehlikede bırakıp tabanları yağladın. Evet ama orada öyle oturamazdım ki. Bir şeyler yapmam gerekiyordu. Adam ikimizi de bıçaklayabilirdi. Birimizin koşup haber vermesi gerekiyordu. Bu da ancak sen olabilirdin, değil mi? Çok akıllısın, vay be Gün...

Kendimle tartışa tartışa sokağın köşesindeki eve geldim. Dışarıdan hâlâ Şermin'in havlamaları duyuluyordu. Mutfak kapısı açıktı. Adam buradan girmiş olabilirdi ya da belki buradan kaçmıştı. Ön tarafa geldim. Evet, sokak kapısı da açıktı. Ama adam kaçtıysa Şermin neden hâlâ havlıyordu? Orada öylece dolandım. On dakika sonra polis geldi "aiii aiii" diye ortalığı inleten bir arabayla. Biri kadın, diğeri erkek iki polis indi arabadan. Kısaca anlattım olan biteni. Bekliyordum ki, kahraman polislerimiz hemen eve dalsınlar. Ne gezer! Evin etrafında dolanıp durdular, içeri bakındılar. Şermin hâlâ havlıyordu. Açıkçası içeri girmeye korkuyorlardı. Yardımcı bir ekip daha çağırdı-

lar. Aralarında uzun uzun tartıştılar. Ve hırsızın içeride olmadığına emin olduktan sonra, yavaş yavaş eve yaklaştılar. Moralim biraz düzelir gibi oldu, onlardan daha cesur olduğumu görüp.

Evet, hırsız kaçmıştı. Zabıt tutuldu. Evden ne almıştı acaba? Alacak ne vardı ki? Sonunda, aldığı bir şeyi buldum. Emine'nin Oxfam'da çalışırken getirdiği, ucu kıvrık bir Osmanlı bıçağı vardı. Bula bula onu bulup almış. Vah gariban hırsızım benim. Bu gece hiç şansı yokmuş! Belki de elinde parlayan bıçak buydu. Pek öyle parlayacak bir hali yoktu ya bıçağın. Polisler zabıt tutup gittiler. Ertesi gün için de randevu verdiler, *police station*'larında.

Sivil bir *inspector* ifademi aldı. "Köpeğinize teşekkür borçlusunuz," dedi ifadenin sonunda. "Onun varlığı ve havlaması hırsızı ürkütmüş. Yoksa çok daha kötü şeyler olabilirdi. Bu uyuşturucu müptelalarının hiç şakası yoktur."

Bu olaya yakın bir zamanda Emine ile benim başıma gelen bir gasp saldırısı sırasında ise yanımızda Şermin de yoktu işin kötüsü. Emine kadın hostelinde kalıyordu. Benim doğum günümü kutlamak için gelmişti 88b Higham Road'a öğle vakti. Akşam oldu. Seven Sisters metrosuna binip Camden Town'a, Emine'nin hosteline dönecekti. Ona refakat ettim. Akşam vakti Seven Sisters'a giden yollar biraz tekinsizdir. Hele geçmek zorunda olduğumuz "Fabrika Sokağı" denen yer iyice öyledir. Akşam karanlığı yavaş yavaş bastırıyordu. "Fabrika Sokağı"na girdiğimizde sokağın sağ tarafındaki, kendi aralarında mavra yapmakta olan altı, yedi siyah genç dikkatimi bile çekmemişti. Bu, oralarda son derece doğal bir manzaraydı. Bu grubun yanından geçip aşağıya doğru on metre kadar ilerlemiştik ki, belime bir tekme indi. İki üç metre kadar öne savruldum. Geri döndüğümde gördüğüm manzara şuydu: Siyah gençlerden biri Emine'nin çantasının sapına asılmış çekiştiriyor, Emine ise yere çökmüş, çantayı bırakmıyor. Daha sonra bana anlattığına göre, çantada para olduğundan değil, İngiliz pasaportunu kaybetmemek içinmiş bu direniş. Hemen Emine'nin yardımına yetiştim. Benim yetiştiğimi gören diğerleri anında kaçmaya başladı. Çantayı çekiştiren de arkadaşlarının kaçtığını görünce kaç-

maktan başka çare olmadığını görüp çantanın sapını bırakarak onları izledi. Oldukça deneyimsiz gaspçılardı bunlar, öyle görünüyordu. Eğer daha profesyonellerine rastlasaydık hapı yutardık. Özellikle Türkiyelilerin parklarda bıçaklanarak öldürüldükleri haberleri eksik olmazdı yerel gazetelerde.

Gerçekten ucuz kurtulmuştuk. Kendimizi toparladığımızda, sokağın sol alt köşesindeki, Türkiyelilerin işlettiği taksi durağına yakın bir yerden birkaç Türkiyeli "kahraman"ın korkuyla bizi izlediklerini fark ettik. Olayı görmüş ama yardımımıza gelmek yerine olan biteni izlemeyi tercih etmişlerdi. Türkiyeliler Allahtan korkar gibi korkarlardı "Arap" dedikleri siyahlardan. Bu bölgede, ağırlıklı olarak Jamaika kökenli siyah gençler, her türlü kirli işin "kral"larıydı: gasp, uyuşturucu satışı, kadın pazarlama, fedailik, soygun, hırsızlık vb.

* * *

İngiliz pasaportu alan Emine ilk kez Türkiye'ye gidecekti. Annesi Bahar (Özkaya) Hanım, bir yıl kadar önce bir kalp krizi geçirmiş ve yarı yarıya felç olmuştu. Emine'nin Türkiye'ye gitmesindeki en önemli neden buydu. Bir de, arkadaşlarını falan görecekti elbette. İstanbul'a gitmişken, Kaos ve *Apolitika* çevresinden Gazi Bertal ve Zelha Çangı ile de görüşecekti. "Dinle Apolitika!" yazımız ve bu çevrenin yazıyı yayımlamaması aramıza bir ölçüde kara kedi girdiğinin göstergesiydi. Her ne kadar, kara kedi anarşistlerin simgelerinden biri olsa da!

Emine bir ay kadar kaldı Türkiye'de. Elbette yeniden sevdiği insanları gördüğüne memnundu. Ne var ki, aynı şeyi Kaos çevresi ile temasları için söylemek mümkün değildi. Onlarla arasında şiddetli tartışmalar geçmiş ve Gazilerin son görüşme talebini reddetmişti.

Önce İstanbul'a inen Emine, orada Gazi Bertal ve çevresiyle birçok konuda anlaşamamıştı. "Dinle Apolitika!" yazısının sansürlenmesi üzerine aralarında şiddetli tartışmalar çıkmıştı. Anlattığına göre, beni de bu çevreye karşı savunmak zorunda kalmıştı. Daha doğrusu, Gazi, benimle bir sorunları olmadığını, ancak genç anarşist çevrelerde, benim Aydınlıkçı hareketin

eski yöneticilerinden geliyor olmama tepki duyulduğunu, birçok anarşistin benim anarşist olmamı inandırıcı bulmadıklarını, "Acaba şimdi de bizi mi yönetmeye kalkıyor?" kuşkusuyla baktıklarını, kendilerinin ise bu tür kuşkuları yatıştırmaya çalıştıklarını anlatmış. Emine ise, bu tür kuşkuları kimler ifade ediyorsa onlarla konuşmak istediğini söyleyerek bu konuda bir toplantı düzenlemelerini talep etmiş. Gaziler yaparız falan demişler ama böyle bir toplantı düzenlemeyi sallamışlar, Emine'nin anlattığına göre. Bundan sonra da Emine Ankara'ya, anne ve babasını ziyarete gitmiş.

Dönüşünde, Londra'ya hareket etmeden, bir kere daha uğramış Kaos Yayınları'na. Gazi ile Zelha o sırada orada yokmuş. Orada bulunan birileri onlara Emine'nin geldiğini bildirmişler. Gazi, telefonda Emine'ye, "Bekle, geliyoruz, konuşalım," demiş. Fakat Emine, sanırım daha önceki tartışmaların ve edindiği olumsuz izlenimlerin etkisiyle beklemeden çıkıp gitmiş. Tabii Gazi ve Zelha da buna fena halde bozulmuşlar.

Emine, Londra'ya geldiğinde, bunu bana, "Artık konuşacak bir şey kalmamıştı," diye izah etti. Ben ise şöyle düşünüyordum içimden: "Evet ama o zaman oraya hiç gitmeseydin. Hem gidip, hem de onları beklememek iyi olmamış." İçimden böyle düşünmekle birlikte Emine'ye bunu söylemedim. Neden? Çünkü onunla arayı bozmak işime gelmemişti. Onunla artık sevgili olmasak da, her şeyi paylaşan iki yakın arkadaştık. Her an yüz yüze bakıyorduk. Küçük bir grubumuz vardı. "Kaderde ve kıvançta" birbirimize bağlı kalmalı, hatalı yanlarımızı bile tolere etmeli, dışarıya karşı su sızdırmaz bir birlik içinde davranmalıydık. Kısacası, küçük çevre ya da küçük grup sendromuydu bu. Geçmişte ve zamanımızda birçok olumsuzluk ve yanlışlık bu sendrom sayesinde hayat bulabilmekteydi.

Bu olaydan sonra Kaos-*Apolitika* çevresiyle bağlarımız neredeyse tamamen koptu. Uzun yıllar boyunca da restore edilmedi, edilemedi.

Berlin'de yaşayan Emrah Cilasun, benden bir ricada bulundu günün birinde. Acaba, İbrahim Kaypakkaya ile ilgili yapmakta olduğu "Kırmızı Gül Buz İçinde" adlı belgeselde, Kaypakkaya

hakkındaki düşüncelerimi anlatabilir miydim? Çok geniş katılımlı bir belgesel olacaktı. Kaypakkaya'yı tanıyan herkesle, bugün görüşleri ne olursa olsun konuşulacaktı. Bir süre düşündükten sonra, Eminc'nin olumsuz yöndeki telkinlerine rağmen kabul ettim. Evet ama nasıl yapacaktık bu röportajı? Filme falan alınması gerekiyordu. Bir zaman aralığı yarattık. Emine'yle birlikte Berlin'e gittik uçakla. Hem gitmişken, orada bulunan anarşist arkadaşlarla da tanışırdık. Anarşistler, A6 denen bir yerde lokal açmışlardı. Emrah da tanıyordu onları. Bazıları, köken olarak eski Kaypakkaya çevresinden gelen arkadaşlardı. Yüzerek Yunanistan'a iltica etmiş ve Selanik'te yaşamakta olan Barış adlı genç bir anarşist arkadaş da bizi görmek üzere Berlin'e gelecekti.

Emrah ve annesi Rüçhan'ın konukseverlikleri gerçekten olağanüstüydü. Bizi el üstünde tutuyorlardı. Emrah'ın babası Ali Haydar Cilasun, PKK'nın oluşturduğu Kürt Meclisi'nin bir üyesiydi. Bu eski tiyatrocu, neredeyse beline kadar uzanan beyaz sakalıyla gerçekten de Alevi pirlerine benzemişti. Dünya koca bir tiyatro sahnesiydi nasıl olsa. Şimdi de Alevi pirini oynuyor, PKK'yı destekleyen Med TV'de çocuklara ibret dolu masallar anlatıyordu.

İşbilir ve becerikli bir insan olan Emrah, kamerayı ve gerekli her şeyi ayarlamıştı. Bir gün bir eve gittik. Ben orada, kamera karşısında İbrahim Kaypakkaya'yla ilgili izlenim ve kanaatlerimi anlattım. Kaypakkaya'yı ta 1968 yılından tanırdım (*Yanılma*, s. 303). FKF içindeki MDD-SD çekişmesinin başlangıcında, İstanbul sekreterliğindeki arkadaşlarla birlikte SD saflarında yer almış, sonradan MDD saflarına geçmiş ve bir yıl sonraki Beyaz Aydınlık-Kırmızı Aydınlık bölünmesinde de Beyaz Aydınlık'ı, yani PDA hareketini tercih etmişti. Ne var ki, PDA önderliğini de bir süre sonra reformcu ve Kemalist olmakla eleştirmiş ve ölümünden yaklaşık bir yıl kadar önce TKP-ML adlı yeni bir Maocu parti kurmuştu. O hızlı değişim ve ideolojik çatışmalar ortamında kısacık ömrüne bunca şey sığdıran Kaypakkaya, PDA hareketinin eleştirisini yaparken birçok teorik yazı ve inceleme ortaya koymuştu. Bu yazılar, elbette ve doğal olarak bir-

çok dogmatik yön taşısa ve koşullara uymayan devrimci stratejiler içerse de, günümüzde de geçerli olan bazı önemli saptamalar ortaya koyuyordu. Özellikle solun önemli kesimlerinin Kemalist-milliyetçi bir yönelim içine girdiği ve Aydınlık hareketinin, Kemalizm kanalından ilerleyerek nasyonal sosyalist bir yöneliş içinde bulunduğu koşullarda Kaypakkaya'nın Kemalizm eleştirileri daha çok değer kazanıyordu. Kaypakkaya, tüm solun kendine neredeyse başlangıç noktası aldığı "Kurtuluş Savaşı" efsanesini sorguluyor ve Kemalizmin anti-emperyalizminin sahteliğine dikkat çekiyordu. Bu eleştiri, her şey bir yana, geleneksel Marksist-Leninist çizginin, hatta Maocu paradigmanın kurtuluş savaşlarını kutsayan anlayışının da sorgulanması anlamına geliyordu. Bunu Türkiye solunda dört başı mamur ve uzlaşmasız bir şekilde yapan ilk kişi Kaypakkaya'ydı ve bu yüzden önemliydi. İşte o konuşmamda bunu belirttim. Emrah da bunu belirteceğimi biliyordu zaten. Memnun kalmıştı. Bu konuşma daha sonra Emrah tarafından tamamlanan "Kırmızı Gül Buz İçinde" adlı Kaypakkaya belgeselinde yer alacaktı.

Berlin'deki ünlü Türk ve Kürt gettosu Kreuzberg'de de dolaştık biraz. Burası, Londra'daki Hackney ve Haringey'le falan kıyaslanmayacak ölçüde büyük bir gettoydu. Türkiyeli nüfus o kadar yoğundu ki, sokakta bir Alman görmek "haber değeri" taşıyabiliyordu. Sokakta, ellerindeki kutularla dilenen Türkiyeli, yaşlı kadınlara bile rastladım. Londra'da asla rastlanamayacak bir manzaradır bu. Öyle bir şey yapmayı düşünen insan her şeyden önce yakın çevresinden çekinirdi. Ama Kreuzberg o kadar büyük bir yerdi ki, böyle raslantıları bile aza indirgiyordu demek ki. Bu gettoda Alevi nüfus kadar Sünni nüfus da oldukça yoğundu, yine Londra gettolarının tersine. Londra'daki gettoları daha çok 1980-90'larda gelmiş siyasi mülteciler oluşturduğundan nüfusun yüzde sekseni Alevi ağırlıklıdır. Oysa burada, siyasi mültecilerden de ağırlıklı bir işçi nüfus vardı ve bu insanlar 1950'lerin ortalarından beri gelip yerleşiyorlardı buraya. Bu nüfusun gençlerine "üçüncü kuşak" deniyordu artık. Dolayısıyla Alevi nüfus kadar Sünni nüfus da epey kalabalıktı. Bu Sünni nüfus, belki Türkiye'deki yakınlarından bile daha içi-

ne kapanık ve tutucu bir çevre oluşturuyor, Türkiye'den taşıdığı geleneklerine daha sıkı sıkıya sarılıyordu. Sokakta kurban kesmek yasak olduğundan banyoda kurban kesen ve kanı gören Alman komşuları tarafından polise, "Yukarıda cinayet işleniyor," diye ihbar edilen Türkiyelilerin öyküleri gülünç fıkralar gibi anlatılıyordu. Bununla birlikte, hayat devam ediyordu. Sünni kesimin gençleri bir yandan bu kadim geleneklere uyuyormuş gibi yaparken, bir yandan da içinde yaşadıkları toplumun alışkanlıklarını edinebiliyorlardı. Elbette bu durum bu gençlerde neredeyse şizofrenik bir bölünmeye yol açabiliyordu. Araba ile geçen gençlere ıslık çalarak açıkça asılan ya da sevgilisiyle apartmanın kuytu ve karanlık köşelerinde öpüşen daracık pantolonlu ama başı türbanlı genç kızın nasıl bir bölünme yaşadığını tahmin etmek zor değildi.

Türkiyeli anarşistlerin A6 adlı lokali de Kreuzberg'deydi. Burada sanat, el emeği vb. üzerine çeşitli atölye çalışmaları örgütlemeye çalışıyordu arkadaşlar. Zaman zaman da toplantılar yapılıyordu. Biz oradayken, o günlerde gündemde olan, Amerika'nın Irak'ı işgal tehdidi üzerine de bir toplantı yapılmıştı, biz de bir şeyler söylemiştik.

A6'dan arkadaşlarla bir akşam özel bir sohbet de yaptık. Yunanistan'dan gelen Barış'la daha önce biraz konuşmuş ve Avrupa'da ortak bir dergi çıkartmak konusunda mutabık kalmıştık. Aynı öneriyi A6'dan arkadaşlara da açtık fakat bu düşünce onların ilgisini çekmedi. Böylece yeni bir yayın girişimi de öneri safhasında kalıp hayata geçmedi. Barış Yunanistan'a, biz de Londra'ya döndük.

Yunanlı anarşist arkadaşımız Lia Yoka sanat tarihi akademisyeni olarak o sırada Londra'nın kuzeyindeki Norwich şehrinde bulunuyordu. Orada Solidarity Federation'a bağlı, anarko-sendikalist bir grup varmış. Türkiye'nin durumu ve Kürt sorunu hakkında bir konuşma yapmam için beni Norwich'e çağırdılar. Gittim. Lia, beni kaldığı evde konuk etti. Konuşmamda kırk kadar kişi vardı. Ben, böyle konuları İngilizce anlatamadığımdan oradakiler bir tercüman ayarlamışlardı. Lia'nın ders verdiği üniversiteden Türkiyeli bir kızdı tercüman. Ne var ki, ben ko-

nuyu İngilizce anlatmaktan ne kadar acizsem, tercüman da benim anlattıklarımı doğru anlamakta ve dolayısıyla aktarmakta o kadar acizdi. Anlattıklarımı ne kadar eksik, hatta yanlış aktardığını anlıyor ve ikide bir müdahale etmek zorunda kalıyordum. O kadar çok müdahale edip tercümanın prestijini zedelemek de iyi bir şey değildi. Artık bazı "küçük" hataları es geçmek zorunda kaldım. Çok hayati yerlerde düzeltmeler yaptım. Tabii müdahalelerim kızın moralini bozdu, o da kekelemeye başladı. Böylece, "körler sağırlar birbirini ağırlar" türünden bir sunuş oldu. Konuşma yapmayı kabul ettiğime pişman, hatta biraz da mahcup olmuştum. Zaten bu İngilizce daha ortaokul sıralarından beri başımda büyük bir bela değil miydi! Toplantıdan sonra, Lia'ya, bu "İngilizce belasını" ne yapıp ne edip halledeceğime ve "bir dahaki sefere" (hangi sefere?) doğrudan kendim konuşacağıma söz verdim. Verdiğim bu tür iddialı diğer sözlerde olduğu gibi bunu da yerine getiremedim tabii ki.

Akşama, anarko-sendikalist topluluk kendi arasında bir yemek düzenlemişti evlerin birinde. Gelenlerin hepsinin ceketlerinin sol yakasında kızıl-kara anarko-sendikalist rozeti vardı. Londra'dan tanıdığım anarko-sendikalistlerden biraz daha değişikti havaları. Bizim Londra'dakilerin hırpani görünümünden uzaktılar. Hatta diyebilirim ki, biraz menajer havasındaydılar. Tabii bu, yüzeysel bir izlenim olabilir. Anarko-sendikalizm 20. yüzyılın başında, özellikle İtalya, Fransa, İspanya gibi güney Avrupa ülkelerinde kitlesel bir radikal anaakım özelliği göstermiş, büyük kitlesel işçi eylemlerine önderlik etmişti. Öyle ki, Emma Goldman'ın anılarından öğrendiğimize göre, Bolşevikler, içeride anarşistleri ezer ve hapse atarken, Avrupa'nın anarko-sendikalizm temsilcisi işçilerini kendi enternasyonal toplantılarına çağırmaktan, onlara büyük itibar göstermekten geri kalmıyorlardı. Ne var ki, anarko-sendikalizm, özellikle İspanya'daki yenilgiden sonra bu kitlesel ve anaakım niteliğini yitirmiş, sadece bir avuç anarşist işçinin sığındığı salt ideolojik bir akıma dönüşmüştü.

* * *

Derken Emine'ye Euston'da bir ev çıktı. Küçük ama iyi bir evdi. Summertown mahallesindeki evde daha çok Müslüman Araplar oturuyordu. En üstte ise lezbiyen, İngiliz bir çift. Aşağıdaki Arap ailelerin erkekleriyle Müslüman usulü selamlaşıyordum ama yukarıdaki lezbiyen çift pek suratsız şeylerdi. Belki de oturdukları yerin Müslüman ağırlıklı olmasından rahatsızdılar. Müslümanlar böyle ilişkileri pek hoş karşılamazlardı ya, bunun verdiği bir çekingenliğin ürünü de olabilirdi selamsız sabahsız halleri.

Her neyse, HSG'den Tony Wood'un da yardımıyla (eşya taşımaya elverişli bir kamyonet vardı o sırada Tony'nin altında) Emine'nin eşyalarını taşıdık. Böylece Emine eve yerleşti. Evin eksiğinin gediğinin giderilmesinde ona yardımcı oldum.

Bir gün meydana gelen bir olay, Emine'yle kadın-erkek olarak ilişkimizin kopma noktasına geldiğinin göstergesiydi. Emine'nin, Brownswood Library günlerinden edindiği bir arkadaşı vardı: Andy Walker. Kırk yaşlarında bir bilgisayar teknisyeni olan Andy, sol komünistti. Gençlik yıllarında anarşistmiş, ancak daha sonra sol komünist olmuş. Sol komünistler, birçok noktada anarşistlerle çelişseler ve onları beğenmeseler de, "Komünist Kilisesi"nden kovulduklarından kendilerine ancak anarşist çevrelerde yer bulabilirlerdi. Bu yüzden Andy de, diğer sol komünistler gibi, anarşist *squat*'çıların genel bir toplantı ve konaklama mekânı haline getirdiği Brownswood Library'ye gelirdi.

Genelde kıskanç bir insan olduğumu saklayacak değilim. Ne var ki, bizim yaşadığımız çevrede kıskançlık oldukça ayıplanan bir şeydi, dolayısıyla kadın-erkek arkadaşlığına karşı kıskanç bir tutum almak olacak şey değildi. Bu yüzden Emine ile Andy Walker'ın arkadaşlıklarını, zaman zaman buluşup bir *paint* bira içmelerini normal karşılıyordum, doğrusu kendim de kıskanacak bir şey görmüyordum bunda.

Emine'nin yeni taşındığı evini temizlerken, şimdi burada anlatmayı gereksiz gördüğüm bir durum fark ettim. Bu "durum" birdenbire kıskançlık damarımın depreşmesine neden oldu. Neler oluyordu? Evet, Emine'yle sevgililik ilişkimizin iyiden

iyiye gevşeyip tavsadığının ben de farkındaydım ama bir başka ilişki de mi söz konusuydu yoksa? Itiraf etmeliyim ki, Emine'yle birlikte olduğum on yıllık süre içinde bazı kaçamaklarım, hatta kaçamaktan da öte, ondan ve toplumdan gizli tuttuğum bazı ilişkilerim olmuştu ama bunları Emine'ye itiraf etmemiştim. Bunun nedeni, Emine'yi kaybetme korkusuydu. 1997 yılında, böyle bir olay açığa çıkmıştı ve ilişkimiz çok büyük bir bunalım yaşamıştı. O olaydan sonra Emine'nin beni içten içe affetmediğinin farkındaydım ama bir karşı atak yapacağını pek düşünmemiştim. İşte şimdi böyle bir durumla karşı karşıyaydım.

Önce fark ettiğim şeyi söylemeyeyim dedim. Sonra dayanamayıp söyledim. Yanıtı tatmin edici değildi. Bunun üzerine büyük bir yıkım duygusuna kapılarak evime kapandım. Perdeleri sıkı sıkı çektim. Ne telefonlara, ne kapı ziline yanıt verdim. Sürekli arayanın Emine olduğunu biliyordum. Bu, kapıyı ve telefonu açmamam için çok daha büyük bir nedendi. Ona kırılmıştım, kızgındım.

Sonunda Emine'nin ısrarına dayanamayıp kapıyı açtım. Andy'yle ilişkisi olduğunu itiraf etti. Evet, benim kendisine 1997 yılında yaşattığım olaydan sonra beni affedememişti. Beni arkadaş olarak yine seviyordu ama aşk bitmişti artık, dolayısıyla cinsellik de anlamını kaybetmişti. Arkadaşlığımızın çok sağlam temelleri vardı, bu temelleri yıkmamalıydık. Bunun ben de farkındaydım. Birlikte uzun, çok uzun bir yolculuğa çıkmıştık. Bu yabancı diyarlarda ne olursa olsun birbirimizi bırakmamalıydık. Sonunda arkadaş kalmaya karar verdik. Ne var ki, bir ilişkinin bitmesi bir doğa olayından farksızdı. Bıçakla kesilir gibi olmuyordu. Birkaç kez, esasen benim ısrarımla birlikte olduk. Son derece yapay, tatsız tuzsuz bir şeydi bu. Emine bunun çoktan farkındaydı. Ben de fark edebildim sonunda. Kadın-erkek ilişkimize kesinlikle son verdik. O günden sonra iki yakın arkadaş olarak sürdürdük ilişkimizi. Emine de bundan sonra Andy'yle arkadaşlığını açıkça yaşamaya başladı.

Emine'den ayrıldıktan sonra orta yaş sendromları göstermeye başlamıştım. Yaşımın hayli ilerlediğini, bu yaştan sonra sev-

gili bulamayacağımı düşünüyordum. Giderek, bizim mahalledeki, para karşılığı ilişki kuran kadınlara dadanmıştım. Trinidadlı bir kadınla ilişkim vardı, sık sık eve gelip kapımı çalardı. Böylesi ilişkiler beni rahatlatacağına sıkıntımı daha da artırıyordu. "Artık aşk bitti," diyordum kendi kendime. "Bu tür yüzeysel, içerikten yoksun ilişkilerin içinde kaybolup gideceksin." Bunalımımı atlatmak için kendimi daha çok yazmaya vermek istiyordum ama ne yazacaktım? 1995'de basılan *Deniz Orada* ve 1997'de Telos tarafından basılan *Bahar ve Tipi* romanlarımdan sonra yeni bir roman yazacak gücü bulamıyordum kendimde. Ama anılarımı yazabilirdim pekâlâ. Bu fikrimi Emine'ye açmak istiyordum. Ben açmadan o bana önerdi. Ben de aynı şeyi düşünüyordum, dedim. Sanırım benim içine girdiğim bunalımı o da fark etmiş, yazma ediminin iyi bir tedavi olacağını düşünmüştü. Böylece yazmaya başladım. Tarih 10 Nisan 1999'u gösteriyordu. *Yarılma* ile başlayıp *Havariler*, *Sapak* ve *Ev*'le ve şu anda da *Sığınmacılar*'la devam eden ve 54 yılı (1946-2000) kapsayan otobiyografi yazma serüvenim böylece başlamış oluyordu (bu kitapla da bitmiş oluyor. Vallahi doğru söylüyorum, bu, otobiyografi dizimin son kitabıdır.)

Yine de yıkım duygusundan kurtulmam öyle kolay bir şey değildi. Bir ara gözüm kararıp Türkiye'ye dönmeyi bile düşündüm. Askerliğimi yapmadığım için döndüğüm an askere alabilirlerdi ama pasaportumu her an elimin altında tutmakta yarar vardı. Daha önce sözünü ettiğim gibi, konsolos yardımcısının beş yıl önce doğrudan bana yazdığı, uzun süreli pasaport alabileceğime ilişkin yazı vardı elimde. Nasıl olsa kazanılmış hak diyerek o zaman gidip almamıştım pasaportu. Artık alsam iyi olacaktı.

Konsolos yardımcısının resmî yazısı ve diğer gerekli evraklarla birlikte Türkiye Konsolosluğu'nun yolunu tuttum. Bu binaya ne zaman girsem sinirlerim gerilirdi. Bu sadece benim için böyle değildi. Oraya işi düşen tüm vatandaşlar büyük bir gerilim, hatta korku içinde olurlardı. Kaderlerinin oradaki görevlinin iki dudağı arasında olduğunu bilmekti buna yol açan. Sessizce bekleşir, dertlerini olabildiğince sarih ve kibar bir şekilde

anlatmaya çalışırlardı. Aynı gerilimli hal ise bende tersi bir tepkiye yol açardı. Öfkem burnumda olurdu. Görevlilerden gelecek herhangi bir ters cevap halinde sesimi yükseltmeye neden olan bir öfke.

Konsolos yardımcısının mektubunu ve diğer belgeleri cam bölmenin altındaki aralıktan görevli memura doğru itekleyerek beş yıllık uzun süreli pasaport alma talebimi bildirdim. Memur kâğıtları alıp içeri tarafa geçti. Memur ve memurelerin içeriki bölmeden bana bakıp fısıldaşmalarından tuhaf bir durum olduğunu anladım ama sabırla bekledim. Memur, biraz sonra elinde benim verdiğim kâğıtlarla geldi ve "Beyefendi, size uzun süreli pasaport veremeyeceğiz. Eğer isterseniz bir yıllık pasaport verebiliriz," dedi. Tabii anında tepem attı. "Nedenmiş o?" diye sesimi yükselttim. "Görmüyor musunuz, konsolos yardımcısının resmî yazısı var." "Siyasi ilticacı olduğunuzdan veremiyoruz," diye yanıtladı memur bu kez. "Bu mektup da oldukça eski bir zamana ait."

"Siyasi ilticacıların uzun süreli pasaport alamayacaklarına ilişkin bir yasa var mı, gösterin bana," diyerek daha da yükselttim sesimi. Orada bulunan vatandaşlar iyice kulak kesilmiş, olup biteni izliyordu sessizce. Konsolosluk görevlisi iki sivil polisin günahı ve sevabı kayda alan melekler gibi iki omuzumda bittiklerini fark ettim ama aldırmadım. Omuzlarımdaki soluklarını hissediyordum, dokunmuyorlardı ama her an dokunmanın da ötesine geçebileceklerini hissetmemek mümkün değildi. Memur, benim "siyasi ilticacılar" üzerine diskuruma karşılık, "Siz Nafiz Bostancı'dan daha mı önemli bir adamsınız? Biz ona bile uzun süreli pasaport verdik, diye saçma sapan bir cevap verdi. İşte o anda neredeyse kendimi kaybedecek ölçüde bir hiddete kapıldım. "Nafiz Bostancı da kim oluyor be?" diye bağırdım.

Nafiz Bostancı kimdi gerçekten? Bostancı, TKP yanlısı bir sendikacıydı. Yani 1970 marka bir sendika ağası. İngiltere'ye iltica etmiş ve bu ülkede, yeni koşullarda eski mesleğine devam etmişti. Bütün dernek ve sendika ağaları gibi güç ilişkilerinin kokusunu çok iyi alan Bostancı, kısa sürede PKK'nın de-

netimindeki Halkevi'ne yanaşmış ve bu örgütün "hukuk danışmanı" olmuştu. Eskiden işçilerle patronlar arasında arabuluculuk yapan Nafiz Bostancı, bu yeni koşullarda, İngiltere'ye sığınan ilticacılar için arabuluculuk işine girişmişti. İngiliz avukatlardan oluşan bir avukatlık bürosuyla ortak çalışıyor, biçare ilticacıları bu büroya götürüyor, onlar adına *legal aid* denen hukuki devlet yardımının bu büroya akmasını sağlıyordu. Tabii bu arada ilticacıların ifadelerini de düzenliyordu. Bunu ondan iyi kimse bilemezdi. Çünkü hem İngiliz sisteminin ilticacılardan ne istediğini biliyor, hem de "ekmek kapısı" ilticalıları(nı) çok iyi tanıyordu. Bu yeni tür "ilticacı ağası"na zaten kafam bozuluyordu, bir de bir TC memurunun onu matahmış gibi önüme sürmesi zıvanadan çıkmama yol açmıştı.

Bu bağırış çağırışa iç taraftan beyaz bıyıklı, beyaz saçlı bir zat müdahale etti: "Ne oluyor burada? Bu ne gürültü?" Sanki, boş derste yaramazlık yapan çocuklara müdahale eden müdür yardımcısı havalarındaydı. "Sen nereden çıktın?" diye bağırdım ona da. Çok kritik anlarda yaşadığım "Zileli Deli Halil" ruh haline girdiğimin ben de farkındaydım ama kendimi gemlemem mümkün değildi artık. "Ben konsolos yardımcısıyım," dedi gururla. Bak sen! Müdür yardımcısı değil, konsolos yardımcısıymış meğer! Ne fark eder ki, yardımcılardan biriydi işte. "İstersen Allah ol," diye karşıladım, adının sonradan Yılmaz Sönmez olduğunu öğrendiğim yardımcıyı.

Böylesi bir hakareti kaldıramayacak ölçüde yardımcı bir karaktere sahip olduğu anlaşılan konsolos yardımcısı Yılmaz Sönmez, yılmayan ve sönmeyen bir tavırla, derhal memuruna emretti: "Bunun (bunun?) bütün işlemlerini iptal edin."

Vatandaşın kaderinin bu imparatorluk elçilerinin elinde olduğunu söylerlerdi de bu kadarına ihtimal vermezdim. İnsan yaşayınca anlıyor. Gerçekten de memur, evrakı toparlayıp bir dosyaya koydu ve aradaki cam bölmenin aralığını kapattı. "Allah hepinizin belasını versin," diye bağırarak o sinirle kendimi dışarı attım. Her zamanki gibi, dışarı çıkınca aklım başıma geldi. Evrakı içeride unutmuştum. Yeniden içeri girmek için geri döndüğümde karşıma kapı gibi iki kapı görevlisi dikildi. İçe-

ri girmem yasakmış. "Gidip evrakımı getirin," diye talimat verdim onlara. Biri gitti. Bir dakika geçmeden geri geldi. Pasaport almaktan vazgeçtiğime ilişkin şu kâğıdı imzalarsam evrakımı geri alabilirmişim. Allaha onlara da vermesi gereken şeyi söyleyip bu deliler evinden hızla uzaklaştım.

Eve gelip Başkonsolosluk'a bir mektup döşendim ve evrakımı derhal yollamalarını istedim. Cevap fazla gecikmedi. Evrakımın da bulunduğu zarftaki "Yılmaz Sönmez-Muavin Konsolos" imzalı yazıda, askerlik çağrısına yanıt vermediğim için 09.12.1996 günlü Bakanlar Kurulu kararıyla vatandaşlıktan çıkartıldığımın fark edildiği (!) belirtiliyordu. 403 sayılı yasanın 25. maddesinin (ç) fıkrasına göre, savaş halinde (hangi savaş?) askere çağrılan kişinin evine (hangi ev?) yapılan çağrıya (hangi çağrı?) cevap verilmezse (duymadığım çağrıya nasıl cevap verecektim?) vatandaşlıktan atılırmış meğer insan. Demek, bir yıllık pasaporta itiraz etmeseydim, devletimiz farkında olmadan vatandaşlıktan attığı birine pasaport vermiş olacaktı. Neyse, ne yapalım.

Vatandaşlıktan atılma cezası!

Ne mutluluk!

* * *

Avrupa ve Amerika çapında yeni bir anti-kapitalist dalga yükseliyordu. Bu, dünya kapitalizminin yirmi yıldır sürdürdüğü globalleşme ve neo-liberalizm dalgasını karşılayan devrimci bir dalgaydı. Sovyetler Birliği'nin yıkılışı ve Çin'in kapitalizme yönelişiyle birlikte kendini rakipsiz gören dünya kapitalizminin karşısına, biri reaksiyoner, diğeri devrimci iki güç dikilmişti: radikal İslam ve devrimci anti-kapitalist hareket. Yıllardır ABD emperyalizminin yedek gücü rolünü oynayan radikal İslam, İran Devrimi'yle birlikte ABD'nin kontrolünden çıkmaya başlamıştı. Sovyetler Birliği'nin işgali altındaki Afganistan'da radikal İslam'la ABD ittifak yapmıştı ama Sovyetler Birliği'nin yıkılışının ardından onun Afganistan'daki yerini ABD'nin almasıyla birlikte, radikal İslam'la ABD arasındaki çatışma iyice yoğunlaşmıştı. Radikal İslam, her ne kadar reaksiyoner bir hare-

ketse ve dünya hâkim sisteminin bir parçasıysa da, ABD emperyalizminin başını ağrıtıyordu artık.

Anti-kapitalist hareket ise, 1968'den bu yana görülmemiş ölçüde bir kitlesellik trendi içindeydi. Bu hareket, silahlı mücadele biçiminde değil, kitlesel hareket biçiminde yükseliyordu ki, ona yeni ve dinamik bir hareket niteliği kazandırıyordu bu: *Yeni bir dünya mümkündür.*

İşte buydu yeni anti-kapitalist dalganın ağızdan ağıza yayılan sloganı. Ve onun radikalizmini çok iyi ortaya koyan şu slogan: *Kapitalizm öldürür.*

İşte bu slogan daha da önemliydi. Tüm "anti-emperyalist", aşamacı illüzyonlara da meydan okuyordu çünkü. Kapitalizm sizi öldürmeden siz onu öldürün! Uzun yıllardır dünya radikal-devrimci hareketinde ağırlığını sürdüren "milli demokratik", "burjuva demokratik" aşaması paradigmasını yıkan bir slogandı bu ve yeni bir radikalleşmeye işaret ediyordu.

Bugün, yeni bir dönemin başlangıcı olarak görülen, Amerika'nın Seattle kentindeki büyük anti-kapitalist gösterilerin başlangıcı, aslında Londra'daki 18 Haziran 1999 tarihinde meydana gelen *18 June* (J18) gösterisidir. Londra'nın merkezindeki bir işsiz ve göçmen derneğinde örgütlenen *18 June* hareketinin hazırlık toplantılarının bazılarına biz de birkaç kez tesadüfen katılmıştık. Tarihte adı geçen büyük olayların son derece mütevazı çabalarla ortaya çıktığının ve bizzat hazırlayıcılarının bile böylesi olaylara yol açacaklarını öngörmediklerinin tanığıyım.

Bu hareket internet haberleşmeleri ve yapışkanlı küçük etiketlerle örgütlendi. Ben de yanıma bu pullardan epeyce almış ve Tottenham'daki Philip Lane'in durak ve direklerini donatmıştım. Pullarda yazılan sadece şuydu: 18 Haziran günü, öğlen saat 12'de, Liverpool istasyonunda buluşalım.

O gün ne yazık ki orada bulunamadım. Neden bulunamadım, şimdi hatırlamıyorum. Bu kadar büyük bir olay olacağını tahmin edemediğim kesin. Bunu öngörebilseydim ne yapar ne eder giderdim. Emine gitmişti. Ondan dinlemiştim. O sırada hareketin genel çatısını oluşturan "Reclaim the Street" hareketinin mensupları herkese belli renklerde kartlar dağıtmış-

lardı. Kendisine kırmızı kart verilenler kırmızı bayrağı, siyah kart verilenler siyah bayrağı, yeşil kart verilenler yeşil bayrağı vb. izleyeceklerdi. Böylece bir anda kırmızı, siyah, yeşil, sarı, mavi bayrakların ardına takılan gruplar, değişik sokaklardan, dünyanın en büyük finans merkezlerinden biri olan Stock Exchange bölgesine akmış ve polisi gafil avlayarak finans binalarına saldırmışlardı. Bölgedeki tüm gözetleme kameraları tahrip edilmişti. Ertesi gün gazeteler bu olayın manşetleriyle doluydu. Muhafazakâr basın, Tony Blair hükümetini ve polisi, olayları öngörmemekle ve uyanık davranmamakla eleştiriyordu.

Bundan sonra anti-kapitalist dalga, Amerika'daki Seattle olaylarıyla iyice yükselecek ve 11 Eylül 2001'de ikiz kulelerin vuruluşuna kadar kabararak devam edecekti. İkiz kulelerin reaksiyoner radikal İslam'ın fedailerince yıkılışı, aynı zamanda yeni anti-kapitalist dalganın yükselişindeki kırılmaya da işaret eder.

* * *

Mahalli, Türkçe, bedava gazeteleri ara sıra Türk-Kürt bakkallarının en kenar köşe yerlerinden alıp sokak ortasında şöyle bir baktıktan sonra en yakındaki çöp tenekesine atardım. Bu gazetelerin bazılarında çöpçatan sütunları da bulunurdu. Sırf eğlenmek için bu sütunlara da şöyle bir baktığım olurdu. Elbette saklamamam gerekir ki, bu göz atışlarda kendime bile itiraf edemediğim bir niyet daha vardı: "Şöyle eli yüzü düzgün" bir kadın arkadaş bulamaz mıydım buralardan acaba? Aslında bu yola başvuracak en son kişilerden biriydim ama demek insan sıkışınca her yola başvurabiliyordu. Ne oldum deme, ne olacağım de!

Günün birinde gözüme bir mektup ilişti. Acımasız bir alaycılıkla okudum mektubu. Bir kızcağız, "kibar bir beyefendiyle" arkadaşlık kurmak istiyordu. Bu tür mektuplarda genellikle rumuz verilir ve gazetenin arabuluculuğu gerekli olurdu. Bu mektubun diğerlerinden tek farklı yanı, mektup sahibinin rumuz yerine açıkça adını ve cevap yazılacak adresi yazmış olmasıydı. Zaten beni cevap yazmaya sevk eden en önem-

li faktör bu olmuştu. Gazetenin aracılığı olsaydı kesinlikle yazmazdım. Alaycı bir cevap yazdım. "Kibar bir beyefendi" olmadığımı belirterek biraz kafa buldum. Doğrusu, yanıt beklemiyordum ama bir hafta sonra, verdiğim ev adresine cevap geldi. Emel, mektubumdan ve alaycılığımdan hoşlanmıştı. Tanışmak istiyordu. Sevinmiş ve heyecanlanmıştım. Hemen cevap yazdım ve Tottenham Court Road'da bir randevu verdim. Kendimi de tarif ettim: Kırçıl sakallı, yanında bisiklet olan bir "anti-beyefendi"!

Tottenham Court Road'un metro çıkışının önünde heyecanla bekliyordum Emel'i. Nasıl bir tipi vardı acaba? Kaç yaşındaydı? Nasıl biriydi? Oradan geçen her kızın o olduğunu sanıyor ve çoğunlukla "İnşallah bu değildir," diye geçiriyordum içimden. Tam ben böyle etrafa bakınırken burnumun dibinde kısa boylu, tombulca bir kızın durup şöyle aşağıdan doğru bana baktığını gördüm: "Merhaba, ben Emel."

Kilolu kızlardan hoşlanmazdım. Emel biraz kilolu sayılırdı. Ama gözlerinin içi gülüyordu. Yüzü hoşuma gitmişti. Bir yerde oturup konuştuk. 1974 doğumluydu. Aramızda yirmi sekiz yaş vardı. *Au pair* olarak gelmişti Londra'ya. Ama şu anda bir lokantada çalışıyordu. Oturumunun bitmesine çok az zaman kalmıştı. Londra'da kalabilmek ya da kaçak duruma düşmemek için acilen evlenmesi gerekiyordu. Parayla yapılan sahte evlilikler Londra'da önemli bir sektördü. Her milliyetten birçok genç erkek para karşılığı sahte evlilik yapıyordu. Bu piyasada "taban fiyat" on bin pounddan başlayıp yirmi bin poundlara kadar tırmanıyordu. Ne var ki, o böyle sahte bir evlilik yapmak istemiyordu. Bu ilk konuşmamızda, eğer aramızda bir ilişki gelişirse kendisiyle evlenebileceğimi söyledim. Sevindi. Evet ama fazla zaman da yoktu. Bu kadar kısa bir süre içinde birbirimizi tanımamız ne kadar mümkündü? Yeniden buluşmak üzere ayrıldık.

O sırada Hakan bende kalıyordu. Ona anlattım durumu. Hakan bana akıl verecek durumda değildi pek. Zaman çok kısıtlıydı. Emine o sırada Londra'da değildi. Bir gün Emel'le buluşup benim eve geldik. O gün birbirimizi daha yakından tanıdık!

Onunla evlenmeye karar vermiştim. Ne var ki, evlenme fikrini Emine'ye açmaya çekiniyordum. Feminist açıdan böyle bir evliliğe karşı çıkacağını tahmin ediyordum ki, daha sonraki gelişmeler bu tahminimi doğruladı. Bir gün Emel'i alıp Emine'nin de bulunduğu bir davete götürdüm. Amacım ikisini tanıştırmaktı. Tanıştılar da. Emine'nin Emel'den pek hoşlanmadığını fark ettim. Bu yüzden evlilik fikrini ona açmadım.

Emel'le birlikte Bounds Green'e yakın bir yerde bulunan evlilik bürosuna başvurup evlilik için gün aldık. Her şey büyük bir hızla ilerliyordu. Emel'in şahitliğini samimi bir kız arkadaşı yapacaktı. Benim de acilen bir şahit bulmam gerekiyordu. Bizim mahallede, Dev-Sol sempatizanı bir bakkal vardı. Ara sıra uğrar, siyaset konuşurdum onunla. Bakkal arkadaşımdan rica ettim, beni kırmadı. Tanığım o olacaktı.

Nikâhtan bir gün önce telefonu açıp durumu Emine'ye söyledim. Ertesi günkü nikâha davet ettim. Tahmin ettiğim gibi çok kızdı. Beni sıradanlaşmakla suçladı. Ne var ki, ok yaydan çıkmıştı.

Ertesi gün nikâha gittik. Herhalde dünya üzerinde olabilecek en sönük nikâh törenlerinden biriydi. Nikâh memuresi evlilik üzerine bir şeyler söyledi ve genel geçer birkaç cümleyi tekrarlamamızı istedi. Denileni yaptık. Bu, dördüncü evliliğimdi. Emel benim 88b Higham Road'daki eve yerleşti.

Elbette şanssız bir evlilikti bu. Yaş farkı o kadar önemli değildi ama kültürel farklılık çok büyüktü. Emel, muhafazakâr, yoksul bir Alevi ailenin kızıydı. Alevi olması durumu kurtarmıyordu. Yoksul ve dar bir muhitte büyüdüğü için çevresinin tüm kültürünü içselleştirmişti. Cinselliğe bakışı bile bu kültürün etkisi altındaydı, Hiçbir entelektüel yanı yoktu. Paylaşacağımız şeyler o kadar azdı ki. Bu evliliğin çok fazla yürümeyeceği, bunun maddi temellerinin çok zayıf olduğu daha başından belliydi.

Şu meşhur milenyuma Emel'le birlikte girdik. Mahzun bir kutlamaydı bizim için. Emine, erkek arkadaşı Andy Walker ve Hakan, İngiliz radikallerinin düzenlediği büyükçe bir partiye davetliydiler. Biz davet edilmemiştik. Tabii ki, Emel yüzünden.

Ben tek başıma olsaydım davet edilirdim. Radikal olmak da bir kültürdü ve diğer kültürler gibi o da yabancı gördüğü kültürlere kapalıydı.

Evet, mahzun bir kutlamaydı. Merkeze inmiştik. Tüm Londralılar yeni binyıl kutlamaları için merkeze akmıştı. Şimdi neresi olduğunu hatırlayamadığım bir yerlerde kalabalıkla birlikte saat 12'yi bekledik. Müthiş bir havai fişek gösterisiydi. Gökyüzü, gösterişli havai fişeklerin saldırısıyla aydınlanmıştı. Gösterişsiz, garip, yalnız ve hüzünlü göçmenlerin gözleri yukarılardaydı.

O anda gözlerini karanlık ve aydınlanmış gökyüzüne dikerek, sonunu asla göremeyecekleri yeni binyılı kutlayan on binlerce insan, çekip giden binyıla dönüp bakmamıştı bile.

İnsanlık trajedisinin yıkılıp giden binyılına...

30 Ocak 2009 - 16 Ağustos 2010
İstanbul

Ek:
İnsansızlığın Issızlığı

Sen beni tanımazsın. Bundan 27 yıl önce köyünüze gelmiştim. Sen o zamanlar 3 yaşında bir kız çocuğuydun, yerlerde oynayan ve evinize gelen ve başını okşayan bu yabancı genç adama şaşkınlıkla bakan. Sarıya çalan kumral saçların vardı. Annen onları hep arkadan bağlardı, bu alışkanlığını bugüne kadar sürdürdün. Dünyaya merak ve biraz da endişeyle bakan kocaman kahverengi gözlerini unutmadım. Köyünüze sık sık jandarmalar gelirdi. Babanı alıp götürmelerini korkulu, endişeli gözlerle izlerdin. Sonra, sen 7 yaşındayken, büyük bir Alevi katliamı oldu. Maraş'ta. Birçok akrabanızın öldüğünü duydun orada. Oyun arkadaşın, teyzenin kızı Elif'in de.

Yıllar geçti. Sen büyüdün, gelinlik çağa geldin. Ama gözlerinden o endişe hiç eksik olmadı. Huzursuz bir dünyaydı bu, şiddet her yerdeydi, aşağılama da. Birçok akrabanın köylerini terk ettiğini duyuyordun. Kimileri Antep'e taşınmıştı. Kimileri daha uzak diyarlara göç etmişlerdi, İngiltere diye bir yere. O uzak diyardan mektuplar gelirdi bazen köye. Ev içinde amcan okur, sizler dinlerdiniz. Hayal ederdin o uzak ülkeyi. Koca koca binaları. Parlak vitrinli mağazaları. Oralara ben de gitsem diye içinden geçirirdin bazen. Bir masal ülkesi gibiydi sanki senin için İngiltere.

Günün birinde hayallerin gerçek oldu. Beş sene önce İngiltere'ye göç eden amcanın oğlu sana talip olmuştu. Onu çok az tanıyordun. Daha çok çocukluğunu hatırlıyordun. Şimdi resimleri vardı önünde. Bıyıklı, yağız bir delikanlı. Hiç bilmediğin bir ülkede çekilmiş fotoğraflar. Amcanın oğlundan çok, o ülkenin fotoğraflarını inceliyordun, çevrene sezdirmemeye çalışarak. Orada insanlar bambaşkaymış. Köy diye bir yer yokmuş. Her yer parlak neon ışıklarıyla aydınlanırmış. Kimseye kötü muamele edilmezmiş. Endişe, korku diye bir şey yokmuş oralarda...

İlk kez uçağa biniyordun. Evet uçak da heyecanlandırıyordu seni. Ama esas orada göreceklerin. Ve sonunda gördün. Önce şaşırdın. Sonra yavaş yavaş alıştın. Kocanla birlikte, Kuzey Londra'da güzelce bir evde oturuyordunuz. Bahçesi bile vardı. Fırsat buldukça kendi başına gezmeye çıkıyor, parlak vitrinli mağazaları geziyordun. Kocaman mağazaları, yürüyen merdivenli. Bazen bir iki küçük şey satın aldığın olurdu. Ama geliriniz kısıtlıydı. Kocan bir dönercide çalışıyordu gece yarılarına kadar. Sen de sosyal yardım alıyordun. Ama bu dar gelirle, haftayı zor geçiriyordunuz.

En büyük eğlencen, yaklaşık ayda bir gittiğiniz Dalston'daki düğünlerdi. Eş dost orada olurdu, köylülerin de. Kalkıp topluca halay çekerdiniz. Herkes en şık giysilerini giyer gelirdi oraya. İngilizce'yi sökememiştin. İlk geldiğinde bir belediye kursuna yazılmıştın ama hiçbir şey anlamayınca bırakmıştın. Kendi başına gezmeye gittiğinde zorluk çekiyordun. Evet otobüs numaralarını öğrenmiştin, ama *Underground*'da yolunu bulman zordu. Sonraları onu da öğrendin. Alışveriş yaparken, "*How much?*" sormasını da. Söylenen fiyatı da anlayabiliyordun. Eh bu kadarı idare ederdi seni.

O hafta sonu, kocanın kız kardeşinin düğünü olacaktı Dalston'da. Hemen giysilerine bakındın. Hep aynı elbiseyi giymekten bıkmıştın. Bu düğün için yeni bir elbise almalıydın. Cüzdanına baktın. Sadece 15 poundun vardı, biraz da bozukluk. Belki ucuz bir giysi bulabilirim diye düştün yola. Wood Green'de indin otobüsten. Orada BHS adlı büyük bir giyim mağaza-

sı vardı. Girdin. Elbiselere bakındın. 20 pounddan aşağı giysi yoktu. Üstelik içine de yeni bir bluz almak istiyordun. 5 pounda bir bluz beğendin ve parasını ödeyip aldın. Belki başka mağazalarda ucuz bir giysi bulurum umuduyla tam çıkış kapısına doğru yürüyordun ki, bir etek takıldı gözüne. Beğendin onu, yeni aldığın bluzünün üstüne çok iyi giderdi, üstelik de fiyatı 15 pounddu. Bluzü almasaydın bu eteği alabilirdin. Ama bluzü almıştın bir kere, geri vereyim desen, derdini kasiyer kıza nasıl anlatacaktın? Ama artık etekten gözünü alamıyordun. Mutlaka senin olmalıydı o. Düğünde akrabalarının, yakınlarının, sana hayranlıkla baktıklarını getirdin gözünün önüne. Çevrene bakındın. Kimseler yoktu seni gözleyen. Tabii ki, İngilizce bilmediğinden, mağazanın girişindeki CCTV kameraları tarafından gözlendiğin uyarısını okuyamamıştın. Yoksul İngilizlerin "shoplifting" yaptıkları kulağına çalınmıştı bir yerlerden. Ama onların bu işi son derece ustalıkla yaptıklarını, kameraların "kör noktaları"nı çok iyi bildiklerini bilmiyordun. Onların, kapı çıkışındaki sinyali atlatmak için, sinyal veren aletleri çıkarma becerisine sahip olduklarını da. Sanıyordun ki, eğer sekürüti görevlileri yoksa ortalıkta, bir şeyleri rahatlıkla alıp atabilirsin çantana. Büyülenmiş gibi eteğe uzandın. Çevrene bir kere daha baktıktan sonra, BHS'nin naylon torbasına tıkıştırıverdin. Kalbin küt küt atıyordu. Aceleyle çıkışa doğru yürüdün. Tam kapıdan çıkarken sinyaller çalıverdi. Zaten kameralardan gözlenmiştin ve sekürütiler her türlü tedbiri almışlardı seni yakalamak için. Anında kollarına sarıldılar. İdare odasına götürüldün. Menajer sana İngilizce bir şeyler sordu. Hiçbir şey anlamadın. Türkçe, "Parayı ödemeyi unuttum," deyip duruyordun.

Korku ve endişeyle felç olmuştun adeta. Yine de belki bırakırlar diye bir umut vardı içinde. Ama idare odasına giren orta boylu, sinirli, beyaz suratlı polisi görünce tüm umutların tuzla buz oldu. Sinirli polis hiçbir şey söylemeden seni ayağa kaldırdı. Kollarını çaprazlamasına birleştiridi ve kelepçeyi geçiriverdi bileklerine. Öyle de bir sıkmıştı ki, bileklerin sızlıyordu. Ama içinin sızısı daha büyüktü. Kocanı, yakınlarını düşünüyordun.

Polise değil, esas onlara nasıl hesap vereceğini... Ağlamak geldi içinden. Ne kadar yalnızdın bu dünyada.

Polis seni omzundan tutarak idare odasından çıkarttı ve adeta çevreye gösterircesine, sürüklercesine mağazanın çıkış kapısına doğru ilerledi. Çıktınız mağazadan. Gelen geçen size bakıyordu. Utançtan yerin dibine geçtin. Oracıkta yok olup gitmeyi, sonsuz bir uykuya dalmayı o kadar çok isterdin ki o anda. Başın önünde, polis tarafından itile kakıla polis arabasının yanına getirildin. Bu itip kakmaya dahi itiraz edecek durumda değildin. "Suçluluğu" kabul etmiştin, yapılan her muameleyi sineye çekmeye hazırdın. Bilmiyordun, o polislerin, seküritilerin, biz yoksullardan çalınanların ücretli bekçileri olduklarını. Ve bilmiyordun, sırf dil bilmeyen, garibân bir göçmen olduğun için bu kadar kötü bir muameleye maruz kaldığını. Birden köyün geldi gözünün önüne. Köyün yakınındaki ırmağın kıyısında özgürce yürüyüşün. Ama çok uzaklardaydı oralar, hatta belki dünyada öyle bir yer yoktu artık.

Polis arabasının arka koltuğuna hoyratça oturttu seni polis. Kapıyı kapattı ve arabaya binmeden telsiziyle bir şeyler konuştu. Arabanın camından dışarı, hüzünlü, umutsuz ve endişeli, evet, aynı çocukluğundaki gibi endişeli bakınıyordun, bileklerinde kelepçenin, yüreğinde aşağılanmanın sızısı. O sırada kaldırımdan, bisikletinin üzerinden sana bakan, kırçıl sakallı, yaşlanmaya yüz tutmuş orta yaşlı bir adam gördün. Göz göze geldiniz. Onu bir yerden tanıyor muydun ne? Ama o sırada belleğini yoklayacak kadar bile kendinde değildin. Yine de bir sıcaklık duydun içinde. Belki de bir dosttu o. Belki senin gibi bu ülkeye göçmen gelmiş biri. Aynı kaderi paylaştığınız, aynı aşağılanmalara, yalnızlıklara, insansızlığın ıssızlığına katlandığınız. Kim bilir...

Gün Zileli
16 Ocak 2002
Londra Toplum Postası

DIZIN

Akalın, Cüneyt 247-249
Akalın, Lale 247-249
Akatlı, Füsun 192
Akın, Başak 21
Akın, Mesut 19-26, 29, 34, 44, 51, 54, 55, 164, 165
Akseymen, Nihat (R. Yürükoğlu) 78, 79, 84, 86, 117, 118, 150, 303
Aliye (Pazarcıklı) 89, 149, 150, 293
Allende, Isabel 279
Alogan, Yavuz 170, 186
Altıok, Metin 192
Altun, Selma 26
Andropov, Yuri 85
Aren, Sadun 72, 264
Arslan, Ceylan 200, 213
Arslan, Suna 200, 201, 213
Aslan, Yusuf 184
Atay, Oğuz 194
Aydınoğlu, Ergun 91, 166
Ayvaz, Ayşa 45, 46
Ayvaz, Hasan 45, 46
Ayvaz, İbrahim 45, 46
Ayvaz, Solmaz 45

Bakü, Hasan 249
Bal, Muzaffer 33
Barzanji, Wulya 106, 107, 181, 292
Baylav, Akgül 82
Baylav, Cavit 82, 103, 289
Bayrak, Asuman 43
Berktay, Halil 85, 86
Bernal, Gazi 198, 212, 335
Bezirci, Asım 192
Bilen, I. 78, 85
Bircan, Ayşe 210, 211, 222, 231, 232
Blair, Tony 295, 348
Bostancı, Nafiz 344, 345
Brejnev, Leonid 85
Bursalı, Fatma (Özdoğan) 82, 162, 163, 228
Bülent (Rıdvan) 298-302

Cacım, Yusuf 174
Callinicos, Alex 41, 42
Cengiz, Ahmet 167-170
Cengiz, Ayşe 168
Cengiz, Seyfi 38
Cengiz, Ufuk 168
Cıravoğlu, Ayşen 164
Cıravoğlu, Ömer Faruk 18, 161, 164, 165, 167-170
Cilasun, Ali Haydar 220, 249, 337
Cilasun, Emrah 220, 249, 336
Cliff, Tony 20, 24, 41, 42
Cooker, Jane 19, 54, 56, 73
Cüce, Ali 47, 174
Cüce, Feyza 47

Çalbayram, Hakan 23, 36, 43, 55, 59, 64, 73-76, 102, 119, 128, 130, 131, 135, 142, 147-151, 153, 158, 168, 178, 181, 192, 232, 241, 272, 273, 276, 307, 313, 314, 331, 349, 350
Çalışlar, Oral 85, 102
Çangı, Zelha 335
Çapkın 114, 151, 170, 233, 278, 307, 332
Çarmıklı, Sabri 234, 235, 240
Çuflaz, Cavlı 82-84, 103

Dal, Esin 44, 88, 115
Dal, Yalçın 44
Demir, İlkay 160, 161, 168

Demir, Necmi 160, 168
Develioglu, Ali 168, 170
Durruti, Buenaventura 184

Ege, Mine 213, 249
Eliot 122, 125, 126
Engin, Emine 79
Erbaş, Fehmi 174, 175
Erbaş, Gülseren 175
Erdoğdu, Muzaffer 247
Erenus, Bilgesu 291
Eriş, Sinan 117-122, 126, 128-130, 132, 135, 141, 142, 147, 148, 150, 151, 153, 157-159, 167, 220
Eyüboğlu, Beril 261, 306

Gardner, Joy 189
Gardner, Steve 296, 297
Gezmiş, Deniz 25, 91, 166, 183
Goldman, Emma 70, 179, 180, 247, 261-263, 306, 340
Gorbaçov, Mihail 63
Göktürk, Gülay (Kurnaz) 21, 165, 172
Göktürk, Metin 165, 177
Güner, Kaan 142
Güneş, Turan 42

Halim, Yaşar 20, 21, 172
Harman, Chris 41
Haw, Brian 105
Hür, Ahmet Nazım 196, 197

Irkad, Hamza 262, 263, 289

Inan, Hüseyin 183

John (Uzun) 180, 190, 191, 222-224, 261, 263, 273

Kaplan, Dora 70, 71, 277-279
Kaplan, Sefa (Ökkeş Durna) 277-279
Karakoç, Sezai 278
Kaymak, Vedide 231, 232
Kaynak, Mahir 290
Kaypakkaya, İbrahim 185, 186, 219, 220, 249, 336, 337
Kazmacı, Güler 193
Kemancı, Doğan 145-147, 172
Keskin, Atilla 25
Kırca, Bige 243
Kırca, Coşkun 243
Kızılkaya, Semin 183
Kosigin 85
Kuloğlu, Nevzat 36, 64, 72, 73, 114, 140, 240
Kumral, Bülent 163, 164, 298-302
Kuray, Sarp 275
Kurnaz, Günay 21, 26, 172
Kuseyri, Mustafa 177
Küçük, Yalçın 290, 291
Küçükaydın, Demir 91, 142, 166, 175, 264
Küçükaydın, Dilek 142, 157, 175
Küflü, Ahmet 99

Lostar, Birten 11, 13, 168

Major, John 53
Margulies, Roni 25, 36, 37, 63, 82, 103, 121, 122, 125, 126, 181
Max, Karl 217, 285, 286
Meigham, Susan 170
Meltzer, Albert 179, 180, 263, 273-275
Mert, Özkan 170
Metin, Murat 21, 23, 29, 31, 55, 56, 176
Mett, Ida 106
Milner, David 182
Morris, Dave 206
Mumcu, Uğur 177
Musa (Ceyhanlı) 45, 174
Mustafa (Pazarcıklı) 89, 90, 149, 177, 293, 294

Navaro, Daryo 82-84, 91, 92, 106, 107, 140-146, 159, 181, 182, 266
Navaro, Fatma Can 82, 83, 91, 92, 141-143, 162, 163, 266
Nesin, Aziz 192, 283

Oktay, A. Akif 243

Öcalan, Abdullah 185, 290

Öz, Erdal 99
Özerturgut, Ömer 198-200
Özger, Arkadaş Z. 115, 117, 191, 203
Özkaya, Bahar 335
Öztepe, Numan 177, 244, 245
Öztürk, Tayyar 230-232, 245, 286, 289, 291, 328

Paz, Abel 184, 212
Perinçek, Doğu 21, 84, 86, 91, 166, 173, 197-203, 238, 239, 275, 330
Perinçek, Feyza 47, 113
Perinçek, Sadık 113
Ponamaryev 85

Roja 23, 36, 67, 99

Sancı, Selma 249
Sarısözen, Veysi 85
Sarp, Atilla 91, 175
Savran, Sungur 72, 140, 141
Soner, Işık 152, 330
Soner, Vedat 152, 196
Sönmez, Yılmaz 345, 346
Steel, Helen 206
Stewart, Julie 170, 205
Suda, Orhan 66, 143-147
Suda, Sevgi 143-145, 226
Sugeçmez, Veli 47

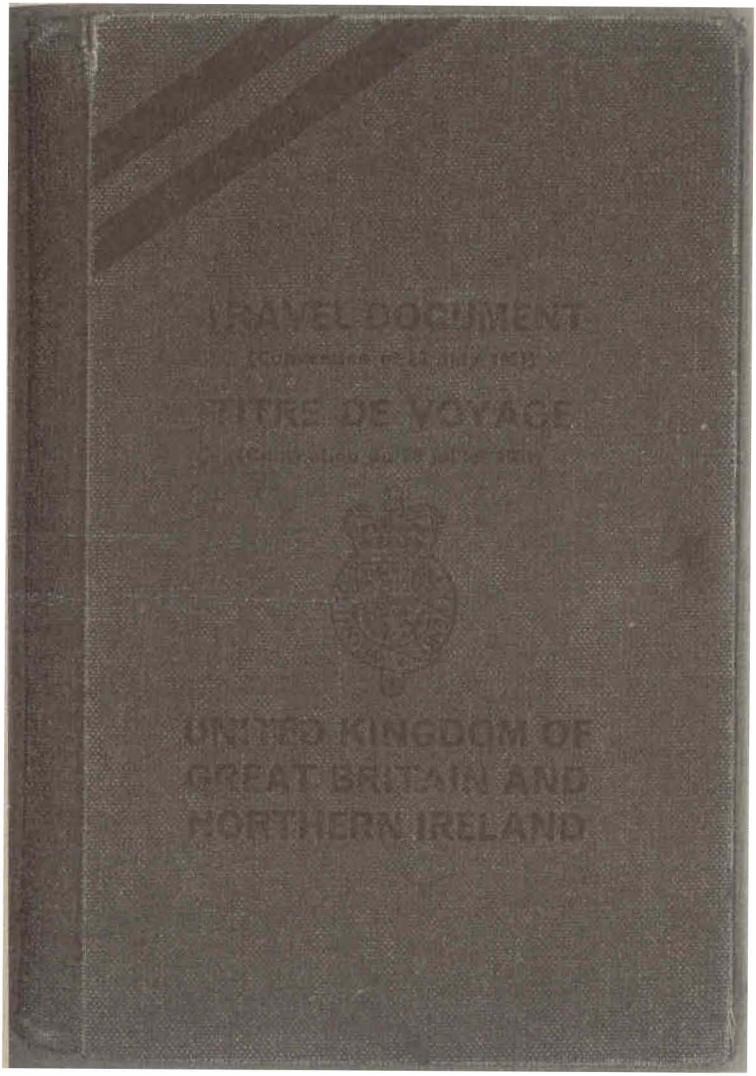
Tarkan, Doğan 24, 25, 36
Taştemur, Hanife 275
Taştemur, İrfan 275, 279
Tekin, İlhan 211-213, 222, 225, 226, 231, 234-238, 261, 286
Terzi, Niyazi 11, 14, 16
Thatcher, Margaret 48, 49, 51, 53, 96
Tijen (Nergis) 142, 143
Tolgay, Rüçhan 220, 249, 337

Ülke, Osman Murat 196, 285, 297, 298
Ülkü, Necla 91

Walker, Andy 341, 342, 350
Wood, Tony 292, 299, 300, 341

Yağcı, Nabi (Haydar Kutlu) 85
Yalçın, Hasan 166, 167
Yarar, Şaban Şerif 44, 53, 88, 107-109, 115, 158, 167, 174, 182, 210, 222, 228-230, 275
Yerden, Ayhan 291-293
Yıldırım, Mehmet Emin 161, 162, 168
Yılmaz 250-258
Yılmaz, Askar 44, 239
Yılmaz, Zeynep 92, 93
Yörük, Zafer 38, 82, 140
Yücel, Erkan 168

Zencir, Vedat 196
Zileli, Bilge 161
Zileli, Can 166, 183, 194, 266, 267, 269
Zileli, Gönül 15, 16, 19, 54
Zileli, Nejat 175, 182
Zileli, Nihal 266, 267
Zileli, Turgay 166, 191, 193-197, 267-269
Zileli, Ümit 14-16, 20, 43, 68, 115, 193, 268

Gün Zileli'nin tüm sığınmacıların baş belası olarak gördüğü, mavi kapaklı sığınmacı pasaportu.

Place and date of birth / Lieu et date de naissance: TURKEY 24.10.46

Occupation / Profession: WRITER

Country of Residence / Pays de Résidence: UNITED KINGDOM

*Maiden name and forename(s) of wife / Nom (avant le mariage) et prénom(s) de l'épouse .. ..: ———

*Name and forename(s) of husband / Nom et prénom(s) du mari ..:

DESCRIPTION — SIGNALEMENT

Height / Taille: 1.83M

Hair / Cheveux: BROWN

Colour of eyes / Couleur des yeux: BROWN

Special peculiarities / Signes particuliers: NONE

CANCELLED

CHILDREN Name Nom	ENFANTS Place and date of birth Lieu et date de naissance	Sex Sexe
NONE		

This document contains 40 pages, exclusive of cover.
Ce titre contient 40 pages, non compris la couverture.

SEE VISA PAGE 8

PHOTOGRAPH OF HOLDER AND STAMP OF ISSUING AUTHORITY

PHOTOGRAPHIE DU TITULAIRE ET CACHET DE L'AUTORITE QUI DELIVRE LE TITRE

Signature of holder
Signature du titulaire

Issued at
Délivré à
LONDON

CANCELLED

HOME OFFICE
IND
-4 FEB 1991
(521)
DEPARTMENT

Date

Signature and stamp of authority issuing the document:
Signature et cachet de l'autorité qui délivre le titre:

Fee Paid:
Taxe perçue: £15.00

For Assistant Secretary

This document contains 40 pages, exclusive of cover.
Ce titre contient 40 pages, non compris la couverture.

HOME OFFICE
Immigration Service

Port Reference: TH/1551/344+45/90 IS 96
Home Office Reference:

HM IMMIGRATION OFFICE
Terminal No. 1, Heathrow Airport (London),
Hounslow, Middlesex TW6 1BN
Telephone:01 897 2731

IMMIGRATION ACT 1971 – NOTIFICATION OF TEMPORARY ADMISSION TO A PERSON WHO IS LIABLE TO BE DETAINED

To GUN + GONUL ZILELI

LIABILITY TO DETENTION

A. You are a person who is liable to be detained*

TEMPORARY ADMISSION/ RESTRICTIONS

B. I hereby authorise your (further) temporary admission to the United Kingdom subject to the following restrictions**:–

- You must reside at:– 6 KIMBERLEY GARDENS LONDON N4 8DD 3834
- You may not enter employment, paid or unpaid, or engage in any business or profession.
- You must report to

Tick ☑ as appropriate

- ☑ an Immigration Officer) at TERMINAL ONE LHR
- ☐ the Police)
- ☑ on 9TH FEBRUARY 1990 at 1500 hrs. (3.00PM)
- ☐ each ..... day at ..... hrs. until further notice.
- ☐ .....

ANY CHANGE OF RESTRICTION

If these restrictions are to be changed, an Immigration Officer will write to you.

- **Although you have been temporarily admitted, you remain liable to be detained**
- **You have NOT been given leave to enter the United Kingdom within the meaning of the Immigration Act 1971**

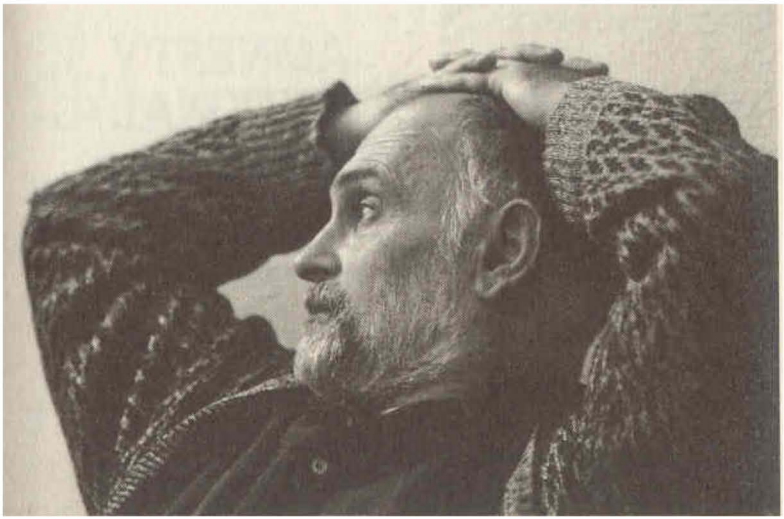
Date

Immigration Officer

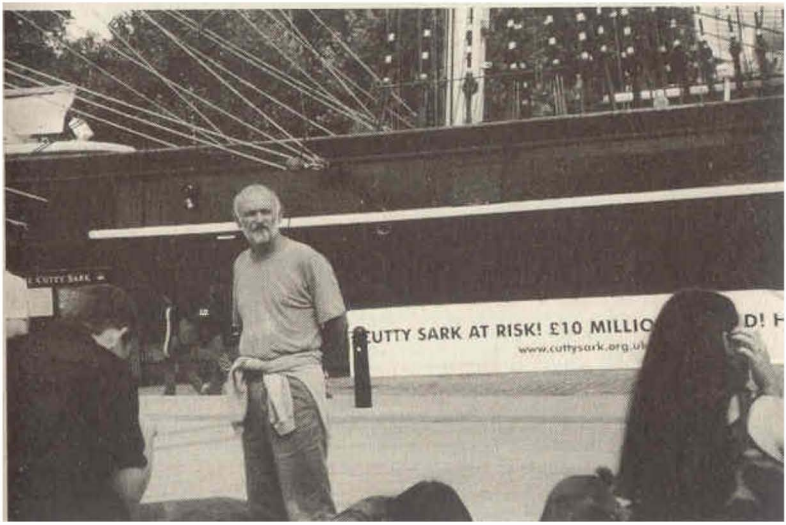
* Paragraph 16 of Schedule 2 to the Act
** Paragraph 21 of Schedule 2 to the Act.

IS 96 Temporary Admission

Gün Zileli'nin ilk iltica başvurusu üzerine "Immigration Service" tarafından verilen belge.

Gün Zileli.

Londra, Greenwich (1997).

AMNESTY INTERNATIONAL

Amnesty International British Section
99-119 Rosebery Avenue, London EC1R 4RE
Tel: 01-278 6000 Fax: 01-833 1510 Telex: 917621 AIBS
Nobel Peace Prize 1977 UN Human Rights Prize 1978

Ms Jane Coker
Jane Coker & Co., Solicitors
523/525 High Road
London N17 6SB

Yr ref: 8Z/5/JC/LC

5 April 1990

Dear Jane,

Re: Gun Zileli - Turkey

Thank you for your letter of 27 March regarding Mr Zileli's application for asylum in the UK.

Mr Zileli is well-known to Amnesty International on account of his leading role in the Turkish Workers' and Peasants' Party (TIKP) and his numerous political writings for various publications. I can confirm that Mr Zileli was imprisoned for three years after the military coup of 12 March 1971, and was detained for shorter periods on a number of occasions during the remainder of the 1970s.

I can also confirm that Mr Zileli was one of 69 defendants tried before Ankara Military Court in 1982-3 on charges relating to their political activities within the TIKP. The TIKP was a legal political party between its foundation in 1978 and the military coup of 12 September 1980, when it was banned together with all other political parties; the TIKP was strongly opposed to the political violence which occurred in Turkey during the late 1970s. During the early 1980s the TIKP was a particular target of repression by the Turkish authorities and many of its members were prosecuted and imprisoned.

A number of Mr Zileli's co-defendants were held in detention during the course of the trial, and Amnesty International considered them all to be prisoners of consience. At the conclusion of the trial Mr Zileli was convicted and sentenced to 10 years' imprisonment, but in 1984 this was reduced on appeal to eight years' imprisonment. The conviction and sentence were finally confirmed in November 1986; Mr Zineli was one of six defendants who received the longest sentence of eight years' imprisonment. Mr Zileli remained in hiding throughout the trial, and is now liable to arrest and imprisonment in accordance with the court's verdict.

There can be no doubt that Mr Zineli would, unless he was able to avoid arrest by remaining in hiding, be arrested to serve the sentence described above; if so imprisoned, Amnesty International would consider him to be

Amnesty International is a worldwide movement working impartially for the release of all Prisoners of Conscience, fair and prompt trials for all political prisoners and an end to torture and executions. It is independent of any government, political opinion or religious creed and is voluntarily financed. Amnesty International has formal relations with the United Nations (ECOSOC), the Council of Europe, the Organisation of African Unity and the Organisation of American States.

Amnesty International'ın Gün Zileli için yazdığı mektup.

a prisoner of conscience. Given the widespread and systematic use of torture in Turkey, Mr Zinell would also be at considerable risk of torture during interrogation by the police, who would wish to obtain information from Mr Zinell on other wanted members of the TIKP. It is therefore clear that Mr Zinell has a well-founded fear of persecution in Turkey, and that the therefore qualifies as a refugee under the 1951 UN Convention on Refugees. Amnesty International is therefore concerned to learn of the Home Office's decision to refuse Mr Zinell asylum in the UK, a decision which is clearly ill-considered. I note that in the Political Asylum Questionnaire completed by an Immigration Officer on 9 February 1990 it is clearly stated that Mr Zinell has an outstanding prison sentence.

Amnesty International therefore wishes to support your application to the Home Office for an upgrading of Mr Zinell's status to asylum, and I would be very grateful if you could keep me informed of progress on this application.

Yours sincerely,

Richard Dunstan
Refugee Office

an international evening of music, songs and food and a cultural celebration of East End Anarchism

the emma goldman benefit

Saturday January 13th 1996
7.30-11.00pm

Davenant Centre
Whitechapel Road, London E1
5mins from Aldgate East Tube

With:

royte klezmores
All-women Klezmer band

north london anarcho-syndicalist choir
Sing-a- long solidarity songs from the Wobblies to the 90s

the joffe/francis klezmer duo
new north london instrumental act

The Dole-claimers
ukranian folk music from the sunderland duo

Plus:
Traditional Kurdish and Turkish folk bands
&compered by Jez

All proceeds will go to the publishing in Turkey, of Emma Goldman's "Living My Life" which is currently being translated by the 5th May Group (Turkish Anarchists in London)

£5 waged
£2 unwaged

Supported by: Anarchist Communist Federation, The Colin Roach Centre, Centre Flow Collective, Haringey Solidarity Group, IWW- Couriers' Section, Jewish Socialist Group, London Class War, Solidarity Federation.
For more information and/or tickets, contact North London Solidarity Federation P.O. Box 1681 London N9 7LE or contact one of the above groups in your area.

Kitapta anlatılan Emma Goldman toplantısının el ilanı.

Saturday 6 Dec.

2p.m.

free admission

Open Discussion

Gun Zileli, exile writer

presents

THE POLITICAL SITUATION IN TURKEY

-Islamic Fundamentalism

-The Role of the Military

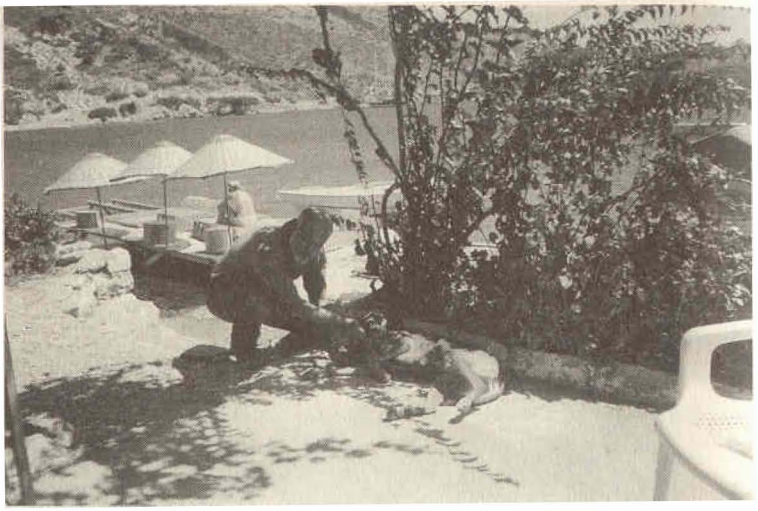
-The Kurdish Question

-Social Movements and Resistance

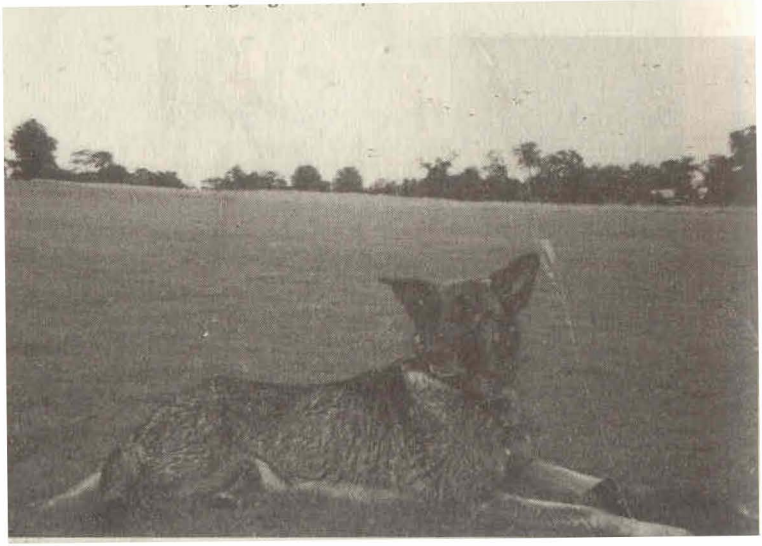
Norwich Solidarity Centre, Muspole Workshops

Muspole Street (off Duke Street)

Kitapta anlatılan Norwich'teki toplantının ilanı.

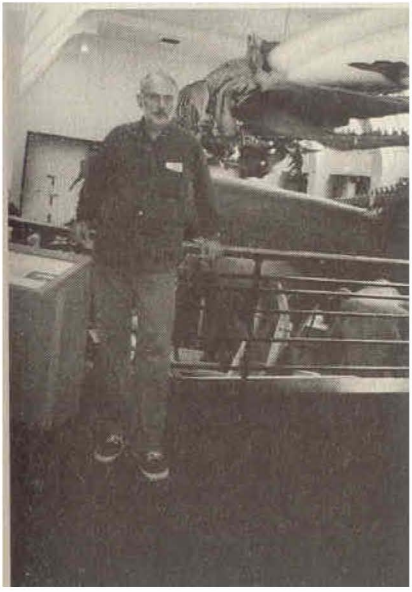
2002'den sonra Türkiye'ye geldiğinde. Datça'da.

Şermin.

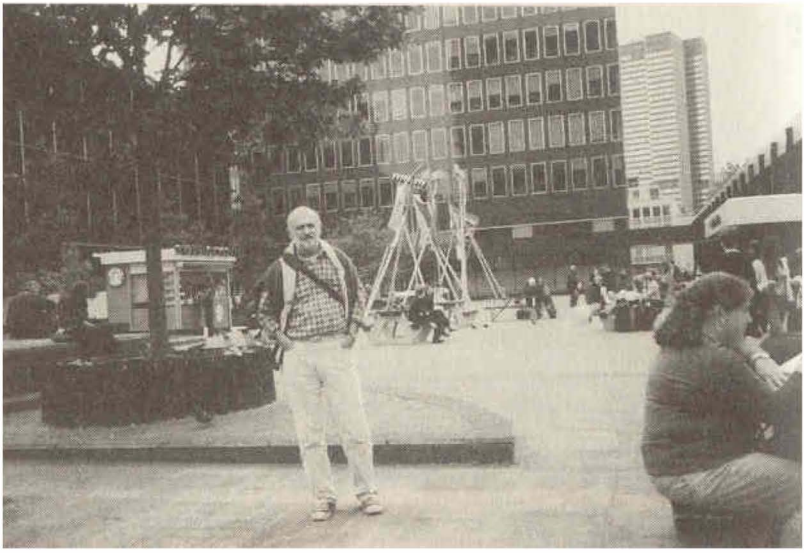
Irmak Zileli, Londra'da Şermin ve yavrusu Eliot'la (1992).

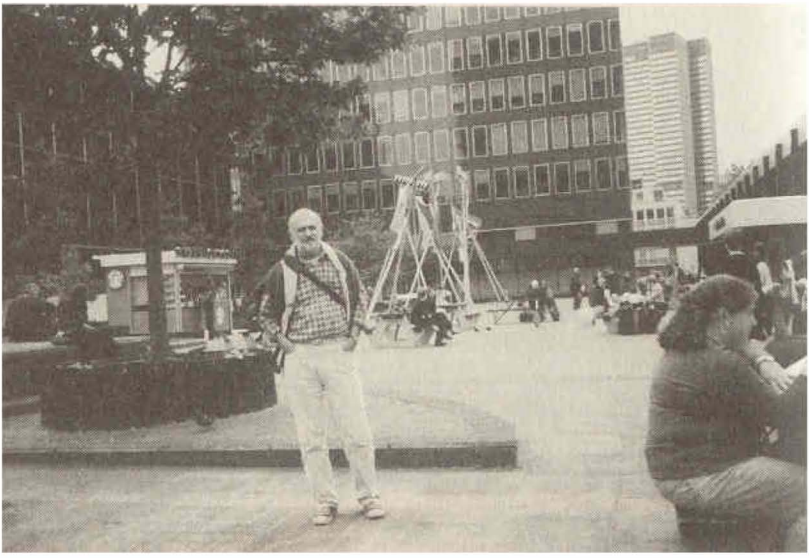
Arkeoloji müzesinde (1993).

Parliament Square önünde kurduğu çadır ve kamptan on yılı geçen bir süre boyunca ayrılmayan barış savunucusu Brian Haw.

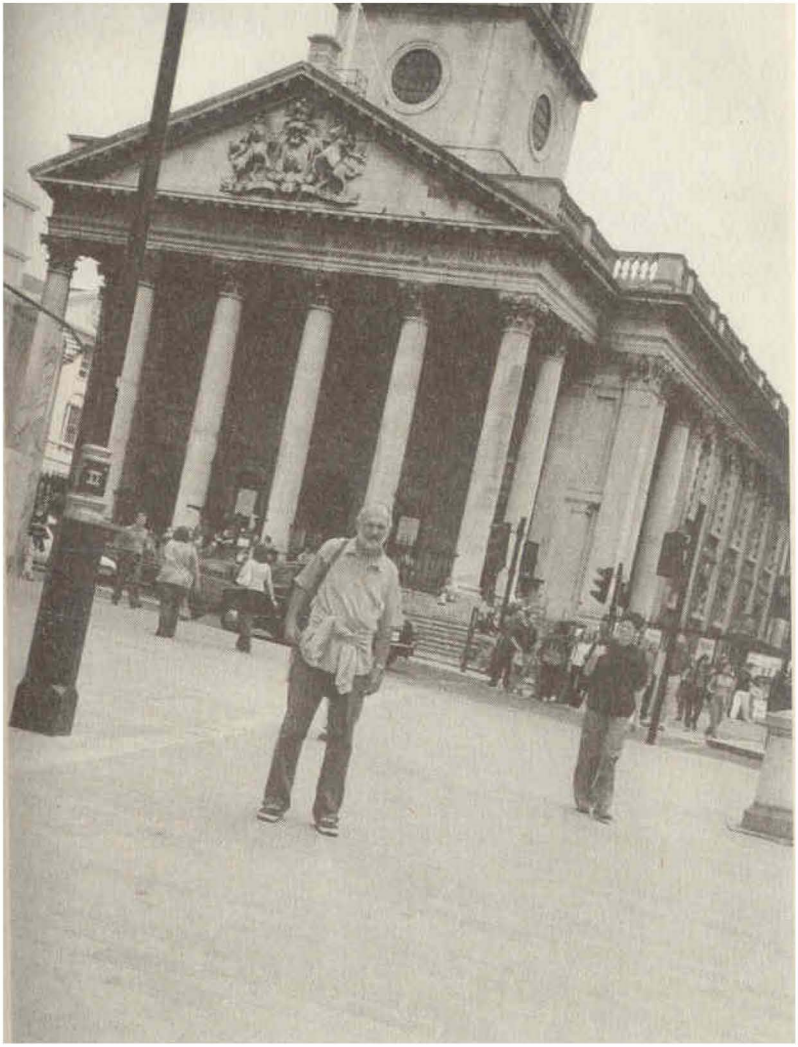

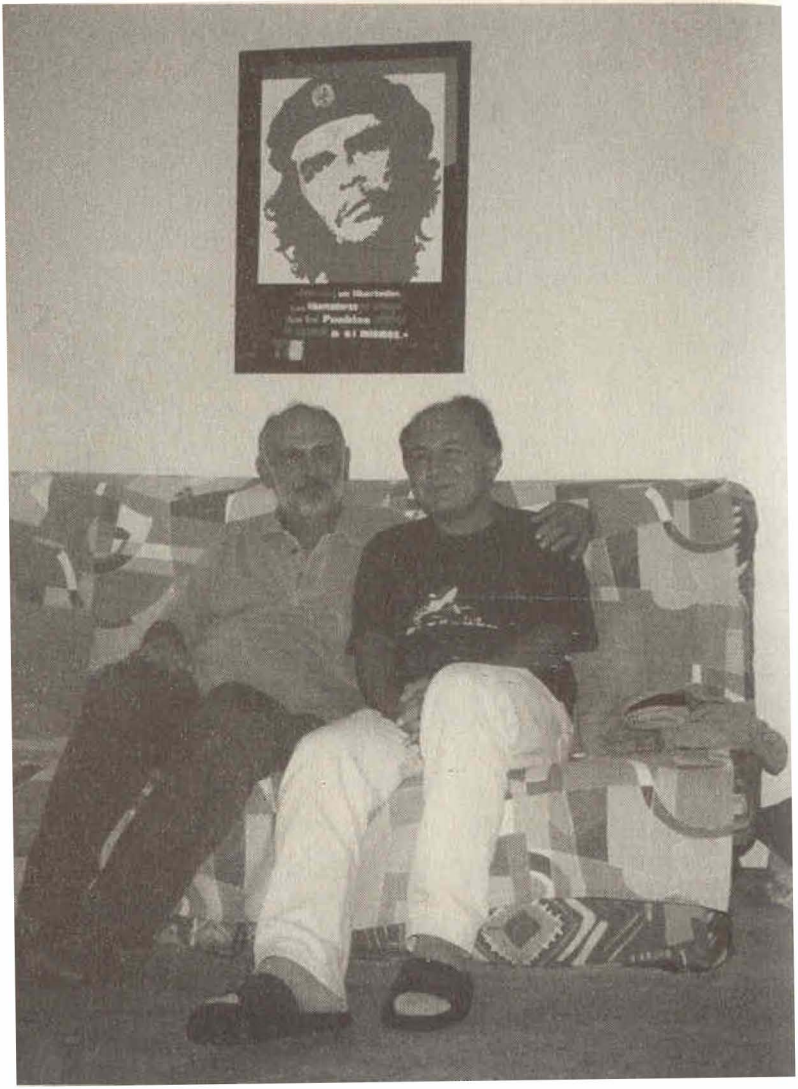
Londra, Hammersmith'te.

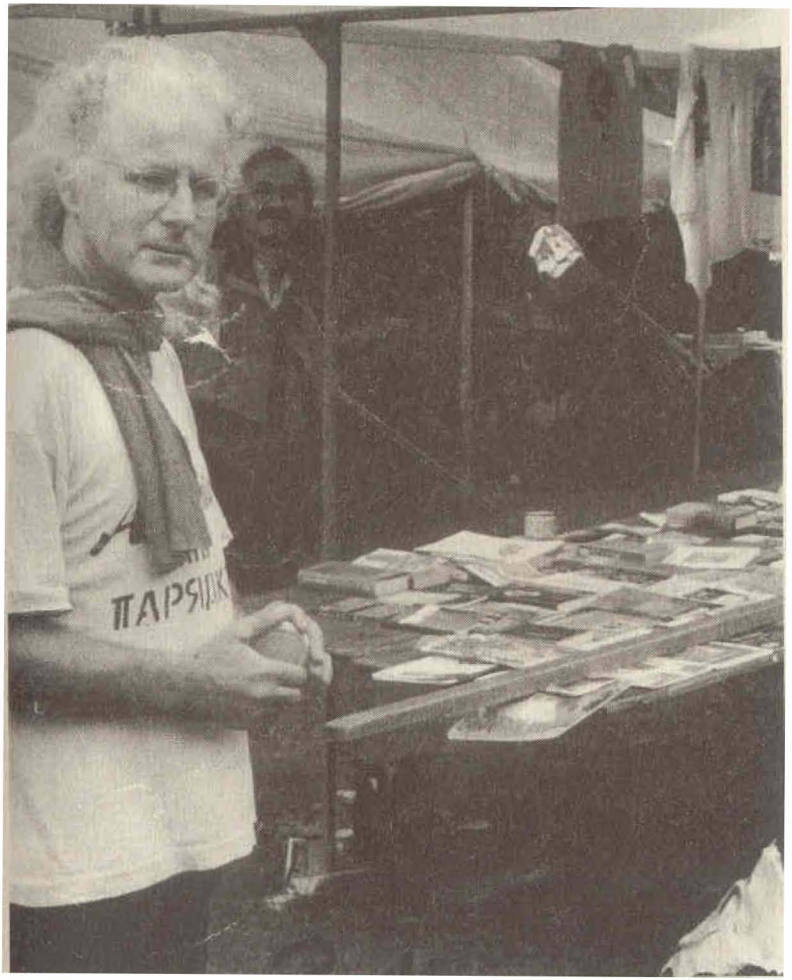
Çapkın'la birlikte (1996).

Londra'nın merkezinde.

Arkadaşı Azmi Kemal'in evinde.

Hollandalı Karl Max.

Gün Zileli'nin babası Necati Zileli 3 yaşında.
Kucağında oturduğu dedesi, yanındaki dayısı. Yıl 1903.

6/HOME NEWS

THE INDEPENDENT

One death a week in police custody

EIGHT SUSPECTS WHO HAVE DIED UNDER ARREST

BRIAN DOUGLAS, 32

WAYNE DOUGLAS, 29

JOY GARDNER

DAVID GREEN

IMRI LAPITE

JOHN O'REILLY

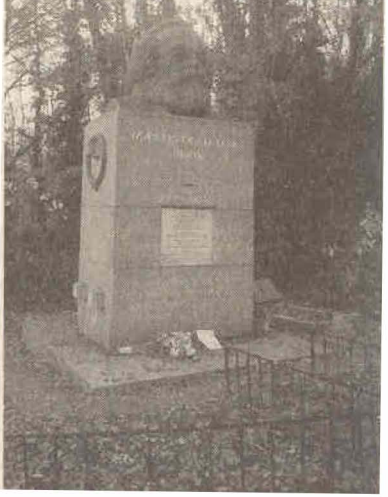

LEON PATTERSON

SHIANNA DEY

len gazete kupürü.

Marx'ın Highgate Mezarlığı'nda bulunan anıt-mezarı

1. Mayıs 90

Sevgili Günüm

Mektubunu bu sabah geç alınca merak ettim. İşten gelmama çok sevindim ve nasıl iş böyle kısa müddetten adam aradın çaresini bulup aradan gece yarıları aradan gündüz işi yakınını arasını da karıştırsalın bildiğini dağıtmak gibam hep senin hayrının altından çıkıyor. Tamam iş bulduğunu.

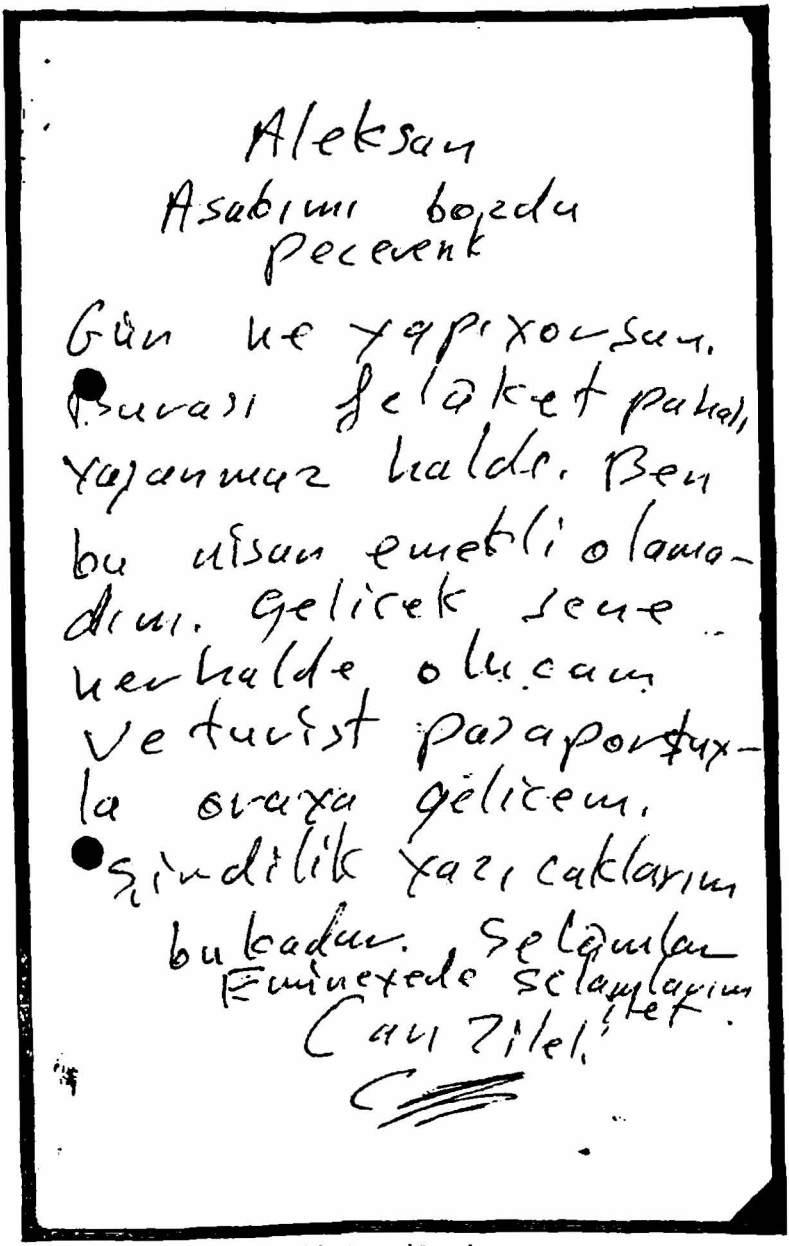
Gün Zileli'nin annesi Nihal Zileli'nin yazdığı mektup.

20.6.90

Sevgili Günüm

Mektubun aldım çok sevindim yalnız daire numarasını 20 yazmışsın biraz geç aldım bizim Kutiya Kaymamışlar 24 yazmışsın allahtan kaybolmamış. Ben İzmağı arıyorum Kamuşyazmış Lebibe hanım gelmişti İzmak bize gelsin dedim annesi amaliyat olacağı için gelemiyor annesine bakacakmış. araya girerse iyi olur. Emineyin annesini hep arıyorum telefon cevap vermiyor her halde burada yatıyor. Siz hala inşaatı öğrenemediniz mi Burası öyle katıksız araya girmekle çok işçilik

Gün Zileli'nin annesi Nihal Zileli'nin yazdığı mektup.

Aleksan
Asabımı bozdu
Pecenk

Gün ne yapıyorsun.
Burası felaket pahalı
yaşanmaz halde. Ben
bu ülsan emekli olana-
dım. Gelicek sene
nerhalde olucam
Veteriner paraportu-
la oraya gelicem.
Şimdilik yazıcaklarım
bu kadar. Selamlar
Eminexede selamlayın
Can Zileli.

Gün Zileli'nin ağabeyi Can Zileli'nin yazdığı mektup.

İletişim'den

Ev (1946-1954)

İnsanlar da kediler gibidir, evlerine bağlanırlar. Ama hayat, çoğunlukla bu bağlanmaya izin vermez. Üstelik insan ömrü, kedi ömründen çok uzundur. Bir eve taşındığınızda, hemen yerleşmeye girişirsiniz, sanki bir daha hiç taşınmayacakmış gibi. Sonra "göç" gelip yine kapınıza dayanır. Üzüntüyle toplanmaya başlarsınız. Ayrıldığınız, basit bir mekân değildir. Ömrünüzden bir şeyler bırakırsınız o evde.

Filistinli Ebu Suut el Haravi, "Evinden kaçmaya zorlandığın için utanma," diyor. Türkçe'de tam öyle değil ama birçok dilde "ev", yaşanan yurdu da temsil ediyor. Gittikçe azalan aile fertlerinin birlikte yaşadığı aile ocağını terk edeli yaklaşık otuz beş yıl oluyor. Neredeyse on beş yıl geçecek, "yurt" anlamındaki "ev"den kaçmak zorunda kalışımın üzerinden.

Utanmıyorum. Kader de utanmasın. Utanması gereken başkaları var.

Yıllar sonra, 2002'de, "ev"e döndüğümde artık ana evi yoktu. Buna rağmen, başımı yastığa huzurla koyabildiğim, insan sıcaklığındaki çok sayıda ev karşıladı beni. Necmiye'nin, Orhan'ın, Hasan'ın, Sarı Murat'ın, burada adlarını anmadığım diğer arkadaş ve yakınlarımın evleri ana ocağımı aratmadı.

Belki diyorum, bu evlerdeki kısa konukluğum sırasında doğdu bu kitabı yazma fikri. "Ev"e dönmüş, ruhsal akrabalarıma tek tek ulaşmaya başlamıştım. Sesleri kulaklarımda, kokuları ve anıları belleğimdeki o eski evlere, bir zamanlar birlikte yaşadığım, çoğu artık hayatta olmayan yakınlarıma dönmenin de zamanı değil miydi?

Gün Zileli

İletişim'den

Yarılma (1954-1972)

Gün Zileli, "herhangi bir 68'li'... değil. Aydınlık hareketinin kurucu kadrosunda yer alan, 1970'ler boyunca bu hareketin önderlerinden olan, 1980'lerin ardından anarşizme yönelen bir figür. Bunca "'kariyerin' ve badirenin ardından, hatıratındaki sakınmasız ama dürüstlüğü gözeten tutum bilhassa değer kazanıyor. İhtilâflı olduğu ya da sonradan ihtilâfa düşeceği kişilerle ilgili bahislerde soğukkanlılık gösteriyor, Zileli. Karalayıcı, 'ifşa edici' bir üsluba asla iltifat etmiyor... Kişisel ve politik özeleştirellik bakımından geniş görüşlü; kendisine ve geçmişine mesafeli bakmaya çalışan samimi bir muhasebeyle karşı karşıyayız. Manipülatif, indirgeyici, yaşananları ereksel bir çizgisellik içinde 'anlamlı' kılmaya çalışan bir metin değil, Yarılma. 'İyi' bir hatıratlan bekleneceği gibi, kendisi ve hayatı üstüne gerçekten düşünen bir yazarın elinden çıkma... Teşekkür borçluyuz.

Tanıl Bora
"Bir Kuşak Romanı", *Yeni Gündem*, 21 Ocak 2001
Özgür Politika, 22 Ocak 2001

★

Gün Zileli Yarılma'da 1968 kuşağının öyküsünü anlatıyor, sancılı yılların acılarını, tutkularını, eylemlerini film karelerinde çoğaltıyor... Hüzün, aşk, umut ve umutsuzluk!..
Kitabı okurken o yıllarda tanıdığım Bafa Gölü'ne ve Söke Ovası'na gidiyorum; Kaz Dağları'nda, Toroslar'da orman işçileriyle konuşuyorum...
Gün Zileli'nin Yarılma'sı, Emine Özkaya'nın önsözünde belirttiği gibi Türkiye'nin yüzyıllık demokratikleşme sürecinde ortaya çıkan yeni bir sıçramanın içinde olan 68 kuşağının umudunun, umutsuzluğunun ironik bir dille anlatımı...

Hikmet Çetinkaya
"Yarılma", *Cumhuriyet*, 19 Kasım 2000

İletişim'den

Havariler (1972-1983)

Samimiyetiyle su gibi akan bir kitap Havariler. Hem de şimdi ismini bildiğimiz birçok insanın "özel" geçmişiyle ilgili verdiği bilgiler yüzünden insanın merakını gıdıklayan bir yanı var. En çok da, bir sol örgütün kişisel iktidar saplantılarıyla faşizan bir oluşuma nasıl dönüştüğünü anlatması açısından önemli bir metin. Ağır işkence altında "çözülen" arkadaşlarını bir de hapishanede dövmek mesela, solculuk mudur? Zileli, Aydınlık hareketinin önderlerinden biri olarak "suçlarını" kabul ediyor ama bir yer geliyor ki...

Ece Temelkuran
"Geçmiş Daha Geçmedi!", *Milliyet*, 21 Nisan 2002

★

hiçbir ayrım yapmaksızın görsel ve yazılı medyaya duyduğum büyük... güvensizlik, sadece Türkiye'deki medyanın karakterinden değil, dünyanın neresinde olursa olsun medya denen kurumlaşmanın kaçınılmaz doğasından kaynaklanmaktadır. Bu doğa, kısaca özetleyecek olursak, tiraj ya da reyting yapmak amacıyla her yolun mübah görülmesi olarak özetlenebilir ve sonucu da okuyucuyu yanlış yönlendirmek ve sersemletmektir. Medya, sansasyon, çarpıtma, paparazi, porno, yabancılaşma, iç gıcıklama, temelsiz meraklar uyandırma, gerçekleri örtbas etme, gerçekte önemi olmayan şeyleri büyütme, ünlü reklamcılığı yapmadan yaşayamaz, o bunları tüketerek yaşar, ama öncelikle tükettiği, ünlüsü ve ünsüzüyle, yazarı, demeç vereni, uzmanı ve okuyucusuyla İNSAN unsurudur. Elbette bunları söylerken, medyayı "düzeltmek" *gibi* bir amacım yok, hatta eleştirmiyorum bile. Bunlar sadece birer saptama.

Gün Zileli
"Yazdıklarım, Geçmişi Değerlendirme ve Ders" Çıkarmadır";
Gün Zileli ile söyleşiyi yapan: Emine Özkaya;
Birikim, Sayı: 158, Haziran 2002

İletişim'den

Sapak (1983-1992)

Sonuç olarak kırk yıl boyunca sol hareketlerin içinde ve tepesinde yer alan Gün'ün anıları sol örgütlenmeler içindeki insan hakkında ilk elden düşünceler çıkarmamızı ve bir yandan da sol hakkında kimi düşüncelere sahip olmamızı ve özelde de Aydınlık hareketini tanımamızı sağlıyor. Bu bağlamda Gün'ün kendi hayatına ve sol'a yönelik eleştirel bakış açısının büyük ölçüde anarşizmden aldığı güç özellikle ifade edilmelidir. Gün'ü sosyalistlikten anarşistliğe vardıran süreç kendini solda tanımlayan herkes için sorgulanması ve izlenmesi gereken bir deneyimdir.

Halim Şafak
İmlasız, sayı:1, Mayıs-Haziran 2003

★

Zileli, Doğu Perinçek'i ve "liderliğini" epeyi hırpalıyor.
Müthiş ironik bir dili var.
(...)
Zileli "sol"un (Türkiye sollarının) serüvenini içeriden yaşamış bir isim.
Anıları, bu nedenle, oldukça değerli.
Yarılma'da (54-72) "toparlanma"yı, Havariler'de (72-83) "örgütlenme ve yeniden yapılanma"yı tahkiye ediyor.
Sapak'ta (83-92) ise, "hareket"ten kopuşuyla sonuçlanan olayları anlatıyor.
Zileli, sadece yaşadıklarını değil, Türkiye solunun (sollarının), niçin son tahlilde devletçi ve statükocu olduğunu da anlatıyor.
Keyifle okunan bir kitap.

Ertuğ Yavuz
Yeni Şafak, 13 Şubat 2003

"Bu büyükçe parklarda, işsiz siyahlara olduğu gibi, bizim Türkiyeli sığınmacılara da rastlardınız. Sokaklarda ya da parklarda, kafasında köylü kasketi, üstüne bol gelen ceketi ve pantolonu, uzun sarkık bıyıklı, yaşlı Alevi köylülerine rastlamak insana hüzün verirdi. Kim bilir hangi rüzgâr savurmuştu onu köyünden alıp bu yabancısı olduğu diyarlara. Elleri arkasında, parmaklarına tespihini dolamış, başı havalarda, öylece, tek başına dolaşırdı. Belki de konuşacak birilerini arardı... Sığınamamış sığınmacının heykeli gibi bir taşın ya da bankın üzerine oturmuş olurdu. Çaresiz, umarsız, yalnız, ne geldiği yere ne kendi içine ne de dilsiz kaldığı bu ülkeye sığabilen acılı sığınmacının..."

Gün Zileli

Gün Zileli'nin 1946-2000 yıllarını kapsayan uzun soluklu otobiyografisi elinizdeki bu ciltle tamamlanıyor. Önceki dört ciltte, gençlik yıllarını, 1960, 1970 ve 1980'lerdeki siyasal mücadelesini anlatan Zileli, bu ciltte 1990 yılında gidip yaklaşık on beş yılını geçirdiği Londra'daki "sığınmacı" yaşamının on yılını konu ediyor. Yalnızca kişisel anılarını aktarmakla kalmıyor, aynı zamanda "göçmenlik" gerçeklerine Türkiyeli bir sığınmacının gözünden tanıklık etme fırsatı sunuyor okuyucuya. '90'lı yılların Londrası'na ait bir panorama ortaya koyması da cabası...

Sığınmacılar, benzersiz bir yaşam anlatısının beşinci ve son halkası. Aynı zamanda Türkiye'nin yakın dönem sol siyasal geçmişinde aktif bir yere sahip olan Zileli'nin Londra'daki Türkiyeli göçmenlerin yaşamına içeriden tanıklığı.

İLETİŞİM 1615
ANI 57
ISBN-13: 978-975-05-0901-8